Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DEN DANSKE REGERING

OG

NORDSLESVIGS GENFORENING

MED DANMARK

EN HISTORISK FREMSTILLING

AF

AAGE FRIIS

X

FJERDE BIND

KONG OSCAR II OG DANMARK
ARTIKEL V's OPHÆVELSE
OG DET CUMBERLANDSKE ÆGTESKAB

EFTER FORFATTERENS DØD
AFSLUTTET OG UDGIVET
AF
POVL BAGGE

KØBENHAVN
EINAR MUNKSGAARD
1959

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

DEN DANSKE REGERING

OG

NORDSLESVIGS GENFORENING MED DANMARK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

DEN DANSKE REGERING

OG

NORDSLESVIGS GENFORENING

MED DANMARK

EN HISTORISK FREMSTILLING

AF

AAGE FRIIS

FJERDE BIND

KONG OSCAR II OG DANMARK
ARTIKEL V's OPHÆVELSE
OG DET CUMBERLANDSKE ÆGTESKAB

EFTER FORFATTERENS DØD
AFSLUTTET OG UDGIVET
AF
POVL BAGGE

KØBENHAVN
EINAR MUNKSGAARD
1959

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

BORDING
BOGTRYK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FORORD

Da Professor Aage Friis døde 1949, var hverken hans Fremstilling *Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark* eller Aktsamlingen *Europa, Danmark og Nordslesvig,* som han udgav sammen med mig, fuldført. Da jeg gennem en Snes Aar havde bistaaet Aage Friis ved hans forskellige Arbejder om det nordslesvigske Spørgsmaal, var det naturligt at han i sine testamentariske Dispositioner udtalte Ønsket om at jeg vilde afslutte begge Værker. Til min Beklagelse har andre litterære Forpligtelser og min Embedsgerning i lang Tid hindret mig i at løse Opgaven, men omsider kan jeg forelægge dette sidste Bind af Aage Friis' Fremstilling. Samtidig udkommer det afsluttende Bind af ovennævnte Aktudgave.

Aage Friis havde inden sin Død skrevet Størsteparten af nærværende Bind. I ombrudt Korrektur forelaa følgende: 1. Bog Kapitel I S. 1-26, Kapitel IV og V, 2. Bog Kapitel I-VII, samt 3. Bog Kapitel I og Kapitel II S. 1-12. Af Manuskript, der i det store og hele syntes at være færdigt fra Forfatterens Haand, fandtes til 1. Bog: Slutningen af Kapitel I samt Kapitlerne II (I og II var ikke adskilt i Manuskriptet) og III, til 3. Bog: Slutningen af Kapitel II samt Kapitlerne III-V; de sidstnævnte fire Kapitler svarer i det væsentlige til Forfatterens Afhandling i Festskrift til Kristian Erslev (1927), med enkelte Udeladelser, Tilføjelser og Rettelser. Forfatterens sidste Redaktion af Indholdsfortegnelsen opregner endnu seks Kapitler i 3. Bog, men af hans Forarbejder til dem fandtes kun enkelte korte Notater og Brudstykker af Udkast. Det drejer sig om følgende Kapitler: VI: De fremmede Magters Holdning; VII: Den danske Rigsdags og det danske Folks Holdning; VIII: Kongefamiliens Stilling til Nordslesvig og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tyskland 1864-1879; IX: Forholdene i Sommer og Efteraar 1879. Kongefamiliens Rejse. Stemningen i Landet; X: Forholdene i Nordslesvig; XI: Sammenfattende Betragtninger. Danmarks og Nordslesvigernes juridiske og moralske Ret. Art. V's stats[ret]lige, politiske og folkelige Betydning. Bismarcks formelle og reelle Ret.

Min Opgave har været at gøre Forfatterens Tekst — Manuskript og Korrektur — med dens Noteapparat trykfærdig; at rette vitterlige Fejl som jeg er blevet opmærksom paa; at tage fornødent Hensyn, eventuelt ved supplerende Bemærkninger, til de efter Afslutningen af de paagældende Dele af Teksten fremkomne Kilder og Behandlinger, og endelig at tilføje de Afsnit, der syntes mig at være absolut nødvendige for at afrunde Værket.

Store Partier af Manuskriptet havde aabenbart ikke faaet Forfatterens sidste formelle Afpudsning. Bl. a. var adskillige Citater og Referater af trykte Kilder unødvendigt brede, og visse Afsnit var ikke rettet til efter Helheden. Jeg har derfor, uden at ændre Forfatterens Mening og tildels i Overensstemmelse med hans Randbemærkninger, foretaget adskillige lempelige Forkortelser og Omplaceringer, væsentlig for at undgaa Gentagelser (mens jeg af tekniske Grunde har maattet lade nogle Gentagelser i den ombrudte Korrektur staa); *hvor* disse Ændringer er sket, har jeg ikke angivet. Jeg har heller ikke markeret mine relativt faa Rettelser af rene Uagtsomhedsfejl som sproglige Skødesløsheder, Oversættelsesfejl, forkerte Datoer, Navne, Sidetal o. l, eller de Ændringer i Noterne, som blot skyldes at visse Kilder senere er blevet trykt.

Udgivertilføjelser og -rettelser af nogen Betydning for Meningen er derimod altid angivet som mine, i de af Aage Friis forfattede Kapitler og Noterne dertil ved at være sat i skarpe Klammer. Naar jeg ud fra mit mangeaarige Kendskab til Forfatterens Arbejdsmaade og Tankegang har anset det for sandsynligt at han — oplyst om Sagens Sammenhæng — vilde have accepteret en Tilføjelse eller en Rettelse, har jeg af praktiske Hensyn anbragt den i hans Tekst, i modsat Fald i Noterne eller i det nedenfor nævnte Tillæg. Hvor jeg har troet at Læseren maaske kunde nære Tvivl om Berettigelsen af en Tekstændring, har jeg i Noterne anført Forfatterens Formulering.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dele af Bogen var aabenbart skrevet flere Aar før 1949. Da der efter sidste Krig fremkom nye Kilder og Behandlinger, begyndte Aage Friis en Tekstrevision, men den var ikke tilendebragt ved hans Død. Bl. a. af den Grund har jeg trods Betænkeligheder ment at maatte omarbejde Manuskriptet til 1. Bogs Kapitel III stærkt; jeg har turdet gøre det, fordi de nordiske Neutralitetsforhandlinger ikke spiller nogen væsentlig Rolle for Aage Friis's Syn paa Oscar II eller har nær Berøring med Bogens Hovedemne. Indholdet i dette Kapitel ligesom i Kapitlerne VI-VIII i 3. Bog (til hvilke der ikke fandtes Forarbejder af Betydning fra Forfatterens Haand) maa jeg alene bære Ansvaret for. Det samme gælder Tillægget, hvor jeg drøfter visse Problemer vedrørende den danske Regerings Stilling til Art. V's Ophævelse, som jeg opfatter anderledes end Aage Friis. Forhaabentlig vil Læseren ikke mene at jeg har handlet pietetsløst med den afdøde Forfatters Tekst. Det var hans Ønske at jeg ikke skulde nøjes med at publicere hvad han efterlod sig, men gøre Arbejdet færdigt, og det drejer sig om Afslutningen af et Værk, der formodentlig i lang Tid vil være den eneste udførlige danske Behandling af Art. V's Historie. Det maatte efter min Mening forpligte mig til indenfor de af Forholdene afstukne, temmelig snævre Grænser at bringe saa fyldige og korrekte Oplysninger jeg evnede.

Jeg har søgt at give mine Bidrag til Værket en Form, der ikke stikker paafaldende af mod Forfatterens bredt beskrivende Fremstillingsmaade, men har jo ikke kunnet tilegne mig hans Stil.

De tre Kapitler, jeg har skrevet til 3. Bog, skulde hvad Emnerne angaar svare nogenlunde til de af Forfatteren planlagte Kapitler VI, VII og IX. Af Kapitlet om Kongefamiliens Stilling 1864—79 findes et Brudstykke i Udkast. Det indeholder hovedsagelig Gentagelser af hvad der er sagt i de foregaaende Dele af Værket, bl. a. i Bind I, 2. Bog Kapitel II og Bind II Kapitel I, og jeg har ikke anset det for paakrævet at behandle Emnet yderligere. En Omtale af Forholdene i Nordslesvig falder udenfor Værkets Plan; Oplysninger herom bør formentlig søges i de udmærkede Fremstillinger af Sønderjyllands Historie, som nu foreligger. Jeg har endvidere maattet give Afkald paa at skrive en sammenfattende Vurdering, der kunde danne en organisk Afslutning paa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Værket; min Opfattelse af Personer og Problemer afviger for meget fra Forfatterens. Dette fremgaar tildels af mine Bemærkninger i Tillægget, hvor iøvrigt et af de Punkter som Forfatteren havde tænkt sig at behandle i Afslutningskapitlet, Art. V's juridiske Betydning, er berørt. Aage Friis har imidlertid flere Steder foregrebet Konklusionen i sine almindelige Betragtninger over det nordslesvigske Spørgsmaal, f. Eks. i Bind I, 2. Bog Kapitel VIII og Bind III, 1. Bog Kapitel XIV. Hertil kan jeg da henvise Læseren.

Det var oprindelig min Tanke at indlede dette Bind med en Redegørelse for Aage Friis' Forhold til Nordslesvig og det nordslesvigske Spørgsmaal. Siden da har Dr. Harald Jørgensen imidlertid begyndt en kritisk Undersøgelse af Genforeningens Historie, og jeg har derfor anset det for rigtigst at opgive min Plan.

Endnu bør jeg nævne at de Passager i Teksten, der staar mellem Anførselstegn, ikke altid er ordrette Citater. Forfatteren har i mange Tilfælde ændret Forlæggets Verbalformer og Ordstilling, undertiden ogsaa noget mere, for at passe Citatet ind i Fremstillingens sproglige Sammenhæng, mens han har bevaret Kildens Ortografi; samme Praksis er anvendt i de tidligere Bind af Værket. Gennemførelsen af en mere konventionel Citeringsmaade i Bind IV vilde altsaa paa dette Punkt bryde Værkets Enhedspræg, og da den tillige vilde medføre betydelige Korrekturændringer, har jeg kun rettet enkelte Steder, hvor Afvigelserne fra Forlægget var særlig store. Jeg har trøstet mig med at det ikke drejer sig om en Udgave til filologisk Brug.

Fremstillingen bygger hovedsagelig paa Kilder, som enten allerede er offentliggjort i de danske og tyske Aktsamlinger vedrørende Art. V., eller som samtidig bliver publiceret i Europa, Danmark og Nordslesvig IV. I Forordet til det sidstnævnte Bind er omtalt en Række Personer og Institutioner, som Udgiverne skylder Tak for Tilladelse til at aftrykke forskellige ikke almindeligt tilgængelige Grupper af Kilder og for anden Hjælp, jfr. ogsaa Forfatterens Bemærkninger i Noterne til 1. Bog Kapitel I nedenfor. Her bør jeg med Taknemlighed nævne Lektor Aage Wiberg, der har udarbejdet Navneregistret til Bind I-III, og Professor Aage Friis' Sekretær Fru Ingrid Karnøe, som har været mig behjælpelig med at ordne Manuskriptet og har givet mig forskellige Oplys-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ninger om det. Universitetsadjunkt, mag. art. Bjarne Nørretranders har vist mig den store Velvillie at gennemgaa nogle russiske Kilder og Behandlinger, som det paa Grund af mine beskedne Sprogkundskaber ellers vilde have været særdeles langsommeligt for mig at benytte. Det er en Selvfølge, at jeg ogsaa har mødt megen Hjælpsomhed hos Embedsmændene i Kigsarkivet, Det kgl. Bibliotek, Universitetsbiblioteket og Folketingets Arkiv og Bibliotek.

En særlig Tak skylder jeg Carlsbergfondet, som 1949 bevilgede Penge til Udgivelsen af dette Bind og siden tillod, at den oprindelige Bevilling paa Grund af de stigende Trykkeomkostninger blev stærkt overskredet.

December 1958.

Povl Bagge.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

INDHOLD

De af Udgiveren forfattede Kapitler er mærket med *

FØRSTE BOG

Kong Oscar II og Danmark. Ophævelsen af Art. V.

L Oscar II's Stilling til Danmark og Nordslesvig..... 1— 66
II. Kong Oscars Rejser 1875 ..... 67— 87
*111. Forhandlinger om fælles nordisk Neutralitetserklæring 1878 ..... 88—103
IV. Ophævelsen af Art. V i April 1878 ..... 104—113
V. Den danske Regerings sidste Forsøg under Berlinerkongressen ..... 114—125

ANDEN BOG

Det cumberlandske Ægteskab og dets Følger.

I. Forhistorien. Ernst August og Preussen i Juni 1878 . . 129—143
II. Det engelske Udsoningsforsøg. Bismarcks Standpunkt. Juni-December 1878 ..... 144—196
III. Hertug Ernst Augusts og Prinsesse Thyras Forlovelse August-Oktober 1878 ..... 197—221
IV. Den tyske Reaktion mod Forlovelsen.....222—244
V. Formælingen .....245—255
VI. Aprilkonventionens Fremdatering.....256—276
VII. Den tyske Offensiv efter Formælingen..... 277—300

TREDIE BOG

Offentliggørelsen af Traktaten om Art. V's Ophævelse.

I. Traktatens Offentliggørelse Februar 1879 ..... 303—310
II. De første Overvejelser i København .....311—324
III. Regeringens Beslutning 6.—11. Februar..... 325—346

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

IV. Den danske Henvendelse i Berlin 15. Februar..... 347—356
V. Det endelige tyske Svar og den danske Regerings Stilling derefter ..... 357—375
'VI. De ikke-tyske Magter og Ophævelsen af Art. V..... 376—393
'VII. Ministeriet, Pressen og Rigsdagen Februar—November 1879 ..... 394—413
'VIII. Kongen, den tyske Kejserfamilie og Hertugen af Cumberland. Kongeparrets Besøg i Berlin November 1879 414—427

'TILLÆG

Retsstandpunktet og Forhandlingspolitikken. Udgiverens Bemærkninger om Ministeriet Estrups Reaktion paa Meddelelsen om Art. V's Ophævelse..... 431—453

Henvisninger .....455—494
Personregister til Bind I—IV ..... 495—522

BILLEDER

P. Vedel..... 81
Prinsesse Thyra 193
Hertug Ernst August af Cumberland 209

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FØRSTE BOG

Kong Oscar II og Danmark. Ophævelsen af Art, V,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1.

Oscar II's Stilling til Danmark og Nordslesvig.

UTVETYDIGE var de Erfaringer, som de danske Regeringer siden 1863 havde indhøstet om, hvor lidt selv de mest venligtsindede Stormagter vilde eller kunde gøre for Danmark. Frankrigs Interesse var højst selvisk bestemt, og da Kejserdømmet stod for Fald, havde Napoleon IIFs Regering søgt at drage Danmark med ind i Ulykken. Sverige-Norge havde i 1864 maattet svigte, men skønt ingen lille Stat efter Preussens Sejre og det nye tyske Riges Grundlæggelse selv med den bedste Vilje vilde kunne yde Danmark Støtte af Betydning, iagttog man i København alligevel med særlig Interesse Sverige-Norges Holdning efter den politiske Skandinavismes Skibbrud. 1866 havde Udenrigsminister Manderström, straks da Art. V's Eksistens var blevet bekendt, givet Udtryk for Sverige-Norges Sympati for Danmark ved en forsigtig Tilkendegivelse i Berlin, men var bidsk blevet tilbagevist.[1]) Siden forstod de danske Regeringer, at De forenede Rigers ansvarlige Udenrigsstyre, ogsaa under og efter den fransk-tyske Krig, afholdt sig fra ethvert Initiativ i det nordslesvigske Spørgsmaal.

Naar der alligevel fra svensk Side blev virket til Gunst for Danmark, skyldtes det alene Kong Oscar II's personlige uofficielle Indgriben. Denne hans venligsindede Holdning fortjener særlig Paaagtning, den er i Samtid og Eftertid ofte blevet miskendt.

Da Hertugen af Östergötland, Prins Oscar Frederik (1828-1907) den 18. September 1872 blev Sveriges og Norges Konge

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

med Navnet Oscar II, kom en højtdannet, selvstændig og energisk Mand til at sætte sit Præg paa Dobbeltrigernes Styrelse og ikke mindst paa deres Udenrigspolitik.[2])

Gode Evner, alsidige Interesser og ivrig Kundskabssøgen, en hurtig Opfattelse og sikker Hukommelse stillede ham i et højere Plan end andre af Samtidens Regenter; ikke med Urette kaldtes han »Europas mest oplyste Monark«. Han var blevet Student og var den første af Bernadotterne der tog Søofficerseksamen. Skønt et stærkt og uroligt Temperament baade i Ungdommen og i den modnere Alder drog ham til mange Sider, gjorde han længe god Tjeneste i Flaaden og viste ved flere Skrifter teoretisk Viden om Marinens Forhold. Tidlig forstod han, at hans Stilling paalagde ham Pligter; hans Ansvarsfølelse og Vilje til Dygtiggørelse voksede efterhaanden som Dødsfald indenfor Slægten bragte ham nærmere til Tronfølgen efter den kun et Par Aar ældre Broder Carl. Paa mange Rejser lærte han andre Landes Forhold og højst forskelligartede betydende Mennesker at kende. Han var Skønhedselsker og Æstetiker, beherskede adskillige Sprog og var paa saare mange Omraader belæst. Han skrev og udgav Digte og tog ikke sjældent til Orde i Bladartikler, som oftest anonymt. Han havde Trang til at nyde alt det Livet kunde byde en begavet og livlig Prins med et smukt Ydre, men hans Sind rummede ogsaa megen Alvor; han satte sig høje Maal, og det var ikke Mundsvejr, naar han stundom udtalte Ønsket om, at hans Gerning skulde sætte sig Spor og engang sikre ham et ærefuldt Minde. Da han blev Konge tog han til Valgsprog: »Brödrafolkens väl«, men et personligt Fyndord, han gerne anvendte, »över djupet, mot höjden«, svarede til den Stræben og Villen, for hvilken han gav Udtryk i de mange fortrolige Breve til Venner og Bekendte, som gennem Aarene supplerede hans offentlige Taler og Virken som Prins og Konge.

Oscar II havde saaledes mange af Bernadotteættens betydelige Egenskaber, og hans Sind og Væsen spændte vidt. I

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

daglig Omgang var han frisk og jævn, fuld af Humør, nu og da vel noget kapriciøs og ubetænksom i sin impulsive Behandling af Mennesker, men naar Stillingen krævede det, kunde han optræde med stor Værdighed, der støttedes af hans statelige Ydre. Hans naturlige, vel stundom noget vel blomstrende Veltalenhed kunde imponere selv kritiske Statsmænd og betog Folket. Han udtrykte sig ligesaa godt paa Norsk som paa Svensk. Til danske Venner skrev han i Reglen paa Dansk, og hans Breve vidner om baade Kendskab til danske Forhold og til dansk Litteratur; han læste regelmæssigt »Fædrelandet« og »Dagbladet« og fulgte den danske Politik næsten lige saa omhyggeligt som Sveriges og Norges. Han havde en levende Trang til Samvær med Mennesker, fremførte i Samtaler eller Breve uforbeholdent sine Meninger om Dagens brændende Spørgsmaal eller om almindelige politiske, religiøse, æstetiske og lignende Problemer. Han vilde lære af anderledes tænkende og taalte Modsigelse.

Den Elskværdighed, hvormed han mødte enhver, var Udtryk for en naturlig Godhed, men kunde blive saa overstrømmende, at den forfejlede sin Virkning; han var ikke sikker i sin Bedømmelse af den, med hvem han talte. Hans Sind var stedse i Bevægelse; dets stærke Svingninger og hans hastige Stemningsudbrud medvirkede til, at mange følte Utryghed overfor ham. Det mærkede han, og det saarede ham, da han lagde megen Vægt paa at vække Tillid og vinde Folkeyndest. Det beredte ham Vanskelighed, at han kom paa Tronen efter Broderen Carl XV, der trods alvorlige og iøjnefaldende Svagheder baade i Karakter og Væsen havde vundet almindelig Popularitet. Baade af Karakter og Intelligens var Oscar langt solidere end Broderen, men det slog til, hvad Dronning Josephine skal have sagt om sine to Sønner: »Oscar gør alt, hvad han kan for at vinde Popularitet, og det lykkes alligevel ikke; Carl gør alt, hvad han kan for at ødelægge sin Popularitet, men det lykkes ikke for ham«.[3]) Oscar II sagde ofte, at han kun brød sig lidt om andres Dom, naar

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

han blot selv fulgte, hvad han ansaa for Ret, men dog saarede Miskendelse ham dybt, især naar det drejede sig om Spørgsmaal, der laa ham alvorligt paa Sinde, saadan som Tilfældet stedse var med Forholdet til Danmark.

Man skulde synes, at denne Mand med de rige Evner maatte have haft gode Forudsætninger for at vinde Paaskønnelse. Men dog blev han ved sin Tronbestigelse mødt med ikke ringe Mistillid. Mange spurgte tvivlende, hvad man nu egentlig kunde vente af denne meget initiativrige Personlighed, hvis livfulde Optræden og uforbeholdne Ytringer om store og smaa Spørgsmaal forlængst havde tildraget sig Opmærksomheden. Han havde visselig mange trofaste Venner, men de havde vanskeligt ved at overvinde andres Tvivl om Fastheden i hans Karakter og Paalideligheden i hans Ord og Handlinger.

Man vil forstaa, at der maatte være en meget stor Modsætning mellem en Mand med de her nævnte Karakter- og Væsensegenskaber og Nabokongen Christian IX. Ingen af dem var ved Fødslen uden videre bestemt til at bære en Krone; Forholdene havde ført dertil. Om den overfor alle meget tilbageholdende og forsigtige, hensynsfulde Prins af Danmark, havde Svogeren, Baron Blixen-Finecke, lejlighedsvis sagt, at han ikke havde lagt to Straa i Kors for at blive Tronfølger, men, da han var blevet det, ej heller havde arbejdet for at uddanne sig til den kommende politiske Stilling, »fremfor alt ikke i Tænkning«.[4]) Kong Christian var en meget jævn Mand, og det var hans Styrke. Redelighed og Trofasthed prægede hans Karakter, gav sig Udtryk i hans Tale og hele lidet imponerende Optræden. I alvorlige Øjeblikke, som vi har set det i 1863—64 og i Sommeren 1870, kunde hans nøgterne Skøn om storpolitiske Muligheder blive af virkelig Værdi. Men af Natur som af Livssyn og Dannelse holdt han sig stedse indenfor de snævrest mulige Grænser. Han havde nok høje Tanker om sin Stillings Betydning og om den Autoritet, hvormed den forlenede ham, men samtidig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

litiken her«; det eneste Emne, som Kong Oscar havde ytret sig mere uforbeholdent og samstemmende om, var den tyske Kirkepolitik. Kongen havde i højeste Grad været fornøjet over sit Besøg i Tyskland, kun temmelig nedstemt over Incidentet med Frokosttalen.[33])

Den danske Regering slog sig til Ro med Beck-Friis' Meddelelse, men ikke alle i Danmark gjorde dette. I »Dagbladet« for 14. Juni stod en stærkt kritisk ledende Artikel, der særlig paatalte Referatets Ord om » Vaabenbroderskab«. Man betvivlede vel, at Kong Oscar kunde have brugt et saadant Ord i sin Tale, og fremhævede stærkt hans tidligere nordiske Indstilling, men en vis Mistillid til, hvad hans Interesse for et godt Forhold til Tyskland kunde føre til, fremtraadte dog umiskendeligt i Artiklen. Bladet paapegede i bevidst Modsætning, hvorledes det ved et nylig afholdt nordisk Studentermøde i Sverige baade var omtalt at Nordslesvig stadig uretfærdigt fastholdtes ved Preussen, og at skandinaviske Følelser, selv efter Sammenbruddet 1863-64, gav sig levende Udtryk. Overfor Kongens Betoning af det protestantiske Fællesskab med Tyskland gjorde man opmærksom paa den tyske Regerings Forfølgelse af Katolikkerne, og — med særlig personlig Brod — fremhævedes det, at Kong Oscars endnu levende Moder Dronning Josephine var Katolik og i Vatikanet bøjede Knæ for Paven. To Dage senere tog Carl Ploug i »Fædrelandet« i en ledende Artikel Afstand fra de tyske Referater og Kommentarer til Kong Oscars Tale og talte med indirekte Polemik mod »Dagbladet«s og andre lignende Artikler venligt om Kong Oscars nylige Besøg i København.[34])

Straks efter at disse Artikler var fremkommet, skrev Kong Oscar 17. Juni et fortroligt Brev til Carl Ploug og tilkendegav, at han var dybt krænket over »Dagbladet«s Artikel, men saare glad ved »Fædrelanders, der havde fremkaldt hos ham »den saa sjældent, men dog derfor endnu mere kjære Følelse af at der findes Sindighed og Retfærdighed til i Ver-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Besøg og Breve udviklede siden disse Venskaber, og overfor Wilde fremsatte Oscar baade før og efter sin Tronbestigelse aabenhjertige Udtalelser saavel om meget private Forhold som om sin Stilling til Danmark og den danske Kongefamilie. I Breve til Kammeraterne betegnede han sig jævnlig som »Flagkaptajnen« i Erindring om den Tid, da de havde lært hinanden at kende. Disse kammeratlige Forbindelser bidrog til at fæstne den vordende svensk-norske Konges Interesse for Danmark og forøgede hans saglige Viden om hvad der rørte sig i Danmark og om de danske Personligheder.

Ogsaa andre Forbindelser blandt de mange, som Prinsens Stilling i Aarenes Løb førte med sig, virkede i samme Retning, medens der paa den anden Side ikke er Tegn paa, at Kong Christian særlig interesserede sig for Udviklingen i de andre nordiske Lande, endsige fik personlige Forbindelser, der kunde give ham en Viden og Forstaaelse, som blot i nogen Maade svarede til den Kong Oscar efterhaanden fik om Danmark.

Kort før Krisen 1863—64 stiftede Prins Oscar Bekendtskab med den særprægede Ener i dansk Politik, Stamhusbesidderen, senere Hofjægermester og Kammerherre Hans Rasmussen Carlsen (1810—87) til GI. Køgegaard. Han var besvogret med Grev C. E. Frijs og havde fra Fyrrerne deltaget i de nationale og politiske Rørelser, blev Medlem af Folkerepræsentationer og en kortere Tid i Foraaret 1864 af Regeringen. Han var grundtvigsk paavirket, religiøst og folkeligt, og ivrig Skandinav, havde Forbindelser saavel med Venstrepolitikere som med højadelige konservative, med Christian IX og Prins Hans. I indholdsrig Brevveksling, hvoraf den bevarede Del gaar fra Efteraaret 1864 til 1883, fandt Prins Oscars Interesse for Danmark uforbeholdne Udtryk, og mange, politiske og religiøse Spørgsmaal drøftedes.

Der var selvfølgelig adskillig Forbindelse mellem Oscar II

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som Prins og siden som Konge og Kong Christian IX, dennes Dronning og Kronprinsparret Frederik og Louise, men Brevvekslingen mellem dem indeholder meget lidt af politisk Betydning. De var saa forskellige, at mere fortrolig Tankeudveksling var udelukket.

Anderledes forholder det sig med en Brevveksling, som fra Midten af 1870erne førtes mellem Oscar II og Kong Christians yngre Broder, Prins Hans af Glücksborg (1825—1911), der fra 1864 som en stilfærdig, men opmærksom og klog Iagttager levede ved det danske Hof, i »Det gule Palæ«, og vel var den, til hvem den tavse Konge udtalte sig mest om Politik og andre Emner, selv om han kun i meget ringe Grad lod sig paavirke af den langt mere intelligente Broders Iagttagelser og altid meget forsigtigt fremførte Meninger. Prins Oscar og Prins Hans havde jævnlig truffet hinanden, men først 1876—77 kom de i nærmere Forbindelse. Oscar II var da øjensynlig under et kort Besøg i København blevet opmærksom paa »Onkel Hans'« værdifulde Egenskaber, Viden om Politik og sunde Judicium. Han havde inviteret ham til Stockholm, og Samværet der i Januar 1877 blev Udgangspunktet for en fortrolig Korrespondance, der først omkring Aarhundredskiftet, da Alderen begyndte at tynge, fik mindre Omfang og Indhold.

Forbindelsen med disse danske Venner bidrog til, at politisk-skandinaviske Idealer og Rørelser tidlig fængslede Prins Oscar og stedse betød saare meget for ham. I 1856—57 fik han Anledning til at følge sin Fader Oscar I's Forhandlinger med Frederik VII, da Forslag om en nordisk Alliance ikke blev iværksat. Oscar stod baade sin Fader og Moderen Dronning Josephine meget nærmere end Broderen Carl, og medens denne var Vice-Konge i Norge, fungerede han under Forhandlingerne som en Slags Privatsekretær for Kongen. Dette tiltalte ikke den ældre Broder, der i den følgende Tid ogsaa følte sig brøstholden over, at Dronning Josephine, da Oscar I's Helbred svigtede, øjensynlig søgte at skyde den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

yngre Søn frem som Støtte for Faderen. Mistanke om, at Ønsker om Ændring af Tronfølgen laa bag ved, synes at have bidraget til at fjerne Brødrene fra hinanden.[6])

Tanker om et Danmarks Rige til Ejderen i vis dynastisk Forbindelse med Sverige og Norge blev ikke fremmede for Prins Oscar.[7]) Han skrev til svenske Diplomater og Politikere derom og tilkendegav stor Handlelyst. Under Drøftelsen i 1857 om, hvad man eventuelt skulde gøre for at »drifva Skandinavismen till det yttersta«, saafremt Allianceplaner ikke kunde gennemføres ved Hjælp af Hall, skrev Prinsen til en af Kong Oscars fortrolige Hjælpere, Admiral Virgin: »Revolution är det sista — ogerna gillar jag det, tvekar doch ej då det gäller Nordens räddning«.[8]) Han skræmmedes øjensynlig ikke af endog meget fantastiske Ideer.

De skandinaviske Allianceplaner i Midten af Halvtredserne gled ud; Oscar I blev alvorlig syg, Prins Carl De forenede Rigers Regent og 1859 Konge. Der havde nu udviklet sig en siden aldrig fjernet Modsætning mellem Brødrene. Carl XV følte vel nu og da, at den yngre Broder havde mere politisk Forstand end han selv[9]) og gav ham nok i de følgende Aar Besked om adskilligt af de skandinaviske Muligheder og Planer, der fremkom, men nogen Indflydelse fik han aldrig. Disharmonien tiltog i Løbet af 1860-erne, og det var Carl XV meget ukært at regne med, at Oscar, da Prinsesse Louise var hans eneste Barn, vilde arve Tronen.

Prinsen fulgte med voksende Interesse, ved Samtaler, Brevveksling, ivrig Læsning af Dagblade og al anden politisk Litteratur Udviklingen i Norden og kom lejlighedsvis i Situationer, der tildrog sig Opmærksomhed. I Foraaret 1861 var han Chef for en Øvelseseskadre, hvis Togt endte med, at han sammen med Kong Carl aflagde Besøg i England og Frankrig. Ved denne Lejlighed fremførte de storpolitiske Ideer for Dronning Victoria, Lord Palmerston og Napoleon III. Efter hvad Lorden 14. Aug. 1861 indberettede, »havde de tegnet Europakortet om efter Nationalitetsprincippet, saa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Polen blev uafhængigt, Sverige fik Finland, Tyskland Holsten, og Slesvig knyttedes nøjere til Kongeriget, hvad der atter vilde muliggøre en skandinavisk Union«.[10])

Samme Efteraar 1861 var Prins Oscar meget optaget af de to store politiske Spørgsmaal, det ene vedrørende Unionsforholdet (»Statholderstriden«), det andet Ændringen af den svenske Rigsdagsordning fra Stænderforsamling til moderne Tokammersystem. Man maatte, skrev han, forberede det sidstnævnte Spørgsmaals Løsning, »om Sveriges framtid *skall* beredas. Ty ingenting mindre än Sveriges och Skandinaviens framtid stå dervid på spel«.[11]) Ofte genfindes i hans Breve lignende Udtryk for den Vægt han lægger paa at sikre Sveriges — og det øvrige Nordens — ærefulde og lykkelige Fremtid.

I den følgende Tid blev Prins Oscars Navn sat i Forbindelse med Tronkandidaturer. 1863 havde han Berøring med de polske Emigranters Bevægelser i Sverige og kunde siden fortælle, at der var gjort ham Tilbud om et fra Rusland frigjort Polens Trone.[12]) I Efteraaret 1862 søgte man i Grækenland efter Kong Ottos Afsættelse en ny Konge og tænkte da ogsaa paa Oscar; i Hemmelighed sonderedes han gennem den svensk-norske Chargé d'Affaires i Athen. Polen blev ikke frit, og til Grækenland kom den danske Prins Wilhelm som Kong Georg I. Prins Oscar fristedes ikke af disse Muligheder; til Grækerne lod han svare, at han som Arving til Sveriges og Norges Troner saavel ved Pligter som ved Følelser var uopløselig knyttet til Norden, hvor han var født, og for hvis Lykke han vilde leve og dø.[13])

Det var en Selvfølge, at Prins Oscar blev stærkt bevæget, da den politiske Skandinavisme i de følgende Aar kulminerede, og det var overordentlig haardt for ham, dybt interesseret og fuld af Handletrang som han var, at maatte staa som passiv Tilskuer, da Broderens letsindige personlige Initiativ og de alvorlige Brydninger mellem ham og den svensk-norske Regering i 1863—64 bestemte De forenede Rigers

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Holdning. Carl XV's Helbred svækkedes, og Prinsen maatte i hine alvorlige Kriseaar regne med, at han selv meget snart kunde komme til at beklæde Tronen og tage Ansvaret. Naar Henrik Ibsen i sit berømte Digt talte om en Fyrste, der »stod med bundne Hænder«, og led derunder, tænkte han paa Kong Carl, men Prins Oscar var visselig i en tilsvarende Situation og følte maaske dette endnu alvorligere.

I Juli 1863 var han med, da Kong Frederik VII efter det betydningsfulde Skodsborg-Kongemøde kom til Bäckaskog. Han var med i de to Kongers Liv og glade politiske Dage der.[14]) Ved Bordet udtrykte ogsaa han i højstemte Ord sin Forvisning om, at der nu paa den svenske Side af Sundet boede et Folk, der var sine Naboer oprigtigt hengiven »och färdigt att för dem göra uppoffringar — ett folk som aldrig svikit sitt ord och som ej heller skulle göra det«. Der var blevet drukket tæt ved Bordet, og Kongerne paavirkedes. Hamilton konstaterede i et Brev til Manderström, at Prinsen »var i många aff seender att skryta med, thi han för sig väl, talar rätt väl och drickar desuten ej mer, än han tål«.[15]) Han fulgte Kong Frederik tilbage over Øresund og besaa i København det første danske Panserskib »Rolf Krake«. Han arrangerede, efter hvad Hamilton berettede, uden at spørge denne, paa egen Haand en politisk Samtale med Hall og drøftede, medens Diplomatiet maatte vente, i en halv Time nordiske Problemer med »Fædrelandet«s Redaktør Carl Ploug, med hvem han havde haft Forbindelse ligesom med »Dagblads«redaktøren Bille. Hamilton var ilde berørt af hine Dages overspændte fyrstelige Storpolitik og var heller ikke tilfreds med Prins Oscars Deltagelse deri; han skrev 5. August til Manderström, at Prinsen og Kong Frederik gik endnu langt længere ud i »det ohyska Skandinaviserandet« end Carl XV. Siden konstaterede han, at Prinsen ikke var mellem dem, der skiftede Anskuelser, da Sverige skuffede de Forventninger, der i Sommeren 1863 var vakt i Danmark.[16])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I Eftersommeren 1863 var Prins Oscar paa Rejse i Europa, havde talt Politik og overfor østrigske Statsmænd i Wien ikke lagt Skjul paa, at han mente, at Sverige-Norge vilde blive nødt til at optræde, saafremt en væbnet Konflikt skulde komme til at berøre Slesvig. Under Hjemrejsen lykønskede han 6. Oktober paa Glücksborg Frederik VII til Fødselsdagen. Endnu stolede han øjensynligt paa, at der vilde komme noget positivt ud af de dansk-svenske Traktatforhandlinger, og først da Henning Hamilton 10. Oktober ledsagede ham til Malmø, fik han Besked om, at Sagen nu laa helt anderledes i Stockholm, hvor han ikke havde kunnet følge Udviklingen i de foregaaende Uger. Det berettes, at han da med Taarer i Øjnene havde sagt til Baron Blixen Finecke, »at man da aldrig kunde stole paa noget«.[17])

Efter et Par Dages Dvælen i Skaane tog han til Stockholm og blev der Resten af Aaret og de første Maaneder af 1864, med Undtagelse af, da han den 4.-6. November med sin Broder var paa Carlsborgs Fæstning for at se de første Panserplader prøves. Ved sin Hjemkomst fandt han sin ældste femaarige Søn, den senere Kong Gustav V, farlig syg af Skarlagensfeber. Efter Jul fik Drengen en voldsom Lungebetændelse, hvis Følger mærkedes til ud paa Sommeren. Dag ud og Dag ind sad Prinsen ved sin Søns Sygeleje med ængsteligt Sind, var meget isoleret og modtog i Stockholm de »mange sørgelige Efterretninger — Kong Frederiks Død, Krigen og alle de skæbnesvangre Ting, der låe mellem hine mærkelige Tildragelser«, som han i 1873 skrev til Wilde.[18])

Sikkert er, at svenske og danske Ultraskandinavister i Efteraars- og Vintermaanederne 1863—64 ikke blot til Carl XV, men ogsaa til Prins Oscar fremførte aabenlyst eller fordækt Tilskyndelser eller Planer om at faa gennemført en nordisk dynastisk Union, saaledes at enten Kongen eller Prinsen straks blev eller skulde udpeges til senere at blive Konge over Nordens tre forenede Riger. Nyt tilgængeligt Kildemateriale har bragt os større Viden om hvad den Gang foregik,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men ikke fuld Klarhed over Prins Oscars Stilling til de enkelte Faser. Det er rimeligt, at Erik Møller i sin værdifulde nye Fremstilling af hin skandinaviske Politik har Ret, naar han mener, at ikke blot Kong Carl, men ogsaa Prins Oscar »endnu langt hen paa Aaret 1864 bevarede eventyrlige Forestillinger om ogsaa at vinde den danske Trone for Bernadotteslægten.«[19]) Prinsen delte, og vel nok med mere velbetænkt og fastere Overbevisning ikke blot sin Broders Sympatier for Danmark, men ogsaa de politiske vidtgaaende storskandinaviske Ønsker. Den gamle Modsætning mellem Brødrene og den Kritik af Kong Carls letsindige Handlen, som Prins Oscar dengang som siden fremførte, fik først og fremmest sit Udgangspunkt i de altfor dristigt paabegyndte og uklart førte Allianceplaner, der til sidst, da Nødens Time nærmede sig, maatte opgives. Meget tyder paa, at Oscars Fantasi, Handlelyst og Ærgerrighed forenede sig med dynastiske Instinkter og svensk-nordiske Storhedsdrømme, saa han ikke forblev upaavirket af de Perspektiver, som Tronskiftet i Danmark aabnede under vild Agitation af den lille Kreds af svenske og danske Aktivister.

De havde tilsyneladende stærk Støtte i Folkestemninger, men, naar det kom til Stykket, ringe Indflydelse paa de Statsmænd, der saavel i Sverige som i Danmark skulde tage Ansvaret for skæbnesvangre Afgørelser. Sindsoprøret under de fra Dag til Dag vekslende Begivenheder giver sig tydeligt til Kende i Prins Oscars fortrolige Breve. Der er dog Grund til Forsigtighed, naar Slutning skal drages fra Stemningsudbrud til overlagt Viljetilkendegivelse. Det er altfor dristigt, naar en svensk-finsk Historiker har villet hævde, at Prins Oscar ønskede at rivalisere med sin Broder og var med i hemmelige Bestræbelser for at komme foran denne, saafremt en Ændring af den danskeTronfølge skulde blive mulig.[20]) Paastanden skyldes en letsindig Slutning fra, hvad andre kan have sagt om Prinsen, til dennes eget Standpunkt. Saafremt Prins Oscar i hine bevægede Maaneder har næret Aspira-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tioner om eventuelt at samle Nordens Kroner paa sit Hoved, saa hemmedes de og forsvandt derefter hurtigt under hans Sorg over den svensk-norske Regeringspolitik, for hvilken Broderen og dennes Regering bar Ansvaret.

5. November 1863 offentliggjorde »Aftonbladet« en Artikel »Allians eller icke-allians det är frågan«, underskrevet O., hvori erklæredes, at »svenska folket sviker icke sin konung, om han skulle finna nödigt att draga svärdet för en rättvis sak, för de skandinaviska folkens oberoende af främmande maktspråk«. I samtidige Optegnelser af velindviede hævdedes det, at den anonyme Forfatter var Prins Oscar, og Stil og Ordvalg i Artiklen svarede godt til Prinsens Breve i hine Dage.[21]) Han krævede, at Sverige-Norges Konge og Folk ikke maatte svigte Danmark. Det var en dyb Skuffelse for ham, at det alligevel skete. Straks efter kom Tronskiftet i Danmark, og den Krise, der, efter at Monrads Ministerium havde afløst Halls, førte til Krigen. Hvad Prins Oscar da kom til at opleve, glemte han aldrig; det satte uudslettelige Spor i hans Sind, og atter og atter vendte han siden tilbage dertil. Men de bitre Erfaringer fremmede hans menneskelige og politiske Modning. Henning Hamilton skriver i sine Anteckningar, at Prinsens samtidige Breve alle vidnede »om en ädel värme för fäderneslandets ära«, hvilket af ham ligesom af Hamilton, »i första rummet ansågs fordra ett redligt uppfyllande av gifna löften«.[22])

Under hele Krisen og Krigen var han lidenskabelig optaget af Danmarks Skæbne og oprørt over den officielle svenske Politik, som han ansaa for en uværdig Svigten skikket til at vække Verdens Ringeagt og undergrave Rigernes Kraft for al Fremtid.[23]) Det er en kategorisk Bedømmelse, som ikke uden videre kan godtages af en Eftertid, der har Mulighed for at se dybere i Begivenhedernes Forudsætninger og Forløb, end selv de mest indviede samtidige Statsmænd og Fyrster. Hamilton var efter Prinsens Mening »den *ende*, som i dette fall handlat som statsman og man med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

karaktär«. Han selv var uden Indflydelse paa sin Broder Kong Carl og paa den Manderströmske Politik, og som han siden[24]) udtrykte sig, kom der dengang, hvad han dybt beklagede, en Kløft mellem de to Brødre, som »vanskeligt helbrededes«, og som han mente han »måske havde Grund til at angre; i alt fald ikke at med Glæde erindre. Gud må i sin Nåde tilgive mig dette«, skrev han ti Aar senere i et Tilbageblik derom til Wilde. Men han følte, at det »sved« i ham, naar han mærkede, »at Svaghed nedslog vor Ære, plettede vort rene Skjold«. »Mit Hjerte blødte, da jeg — uden at *kunde* hjælpe — hørte den hele Elendighed og Vold«. Da Tyskerne rykkede ind i Jylland, sammenfattede han i et Brev til sin Ven Friherre Knut Bonde sin Dom over Sveriges Politik i følgende haarde Ord:

Lättsinnet på thronen!
Feghet och småsinne deromkring!
Arma land! Mörka framtid![25])

Udtalelsen om »Lättsinnet på thronen« sigter til Broderens Holdning, som han den Gang og siden beklagede og fordømte.

Ved de Drøftelser, der under Krisen fandt Sted om, at en Bernadotte burde træde i Stedet for det nye Dynasti i Danmark, betød Hensynet til Glücksborgerne, til hvem den danske Krone var kommet, intet væsentlig for Prins Oscar. Han delte den vidt udbredte Mistillid til den, som det stadig fremhævedes, tysk og ikke nordisk prægede Familie. For Christian IX nærede han ingen varme Følelser. Allerede nu gav de to Mænds forskelligartede Natur og Væsen sig Udtryk. »Den nya konungen af Danmark har hållit på att spela om sin krona«, skrev Prins Oscar en Ugestid efter Tronskiftet til Friherre Knut Bonde, »och utan den förbannelse som tyckes hvila öfver oss och alla våra företag, hade han nog också tappat den. Emellertid är han en gång för alla misstrodd och *med skäl«.*[2Q]) Han saa yderst kritisk paa Christian

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

IX's Optræden efter Tronbestigelsen. »Är det en Kung, så måtte det vara i de blindas rike« skrev han da bittert til en fortrolig Ven, da han havde læst et, iøvrigt ikke helt korrekt Referat af et Svar, Kong Christian den 17. November havde givet Københavns Borgerrepræsentanter. Endnu tydeligere udtrykker han dette i et Brev til Henning Hamilton af 10. December 1863, sendt med General Björnstjerna, der som en af de svenske Repræsentanter for Kong Carl skulde overvære Frederik VIFs Jordefærd. Oscar havde bedt sin Broder om at maatte komme til København, men havde først faaet et undvigende Svar og derefter det Afslag, Prinsen ventede.[27]) Han indrømmede, at der maaske var Grund til at han ikke fik Lov til at rejse; der gik Rygter om, at Ultraskandinavisterne havde Planer om at benytte Kong Carl eller Prins Oscar imod det nye danske Dynasti. Deres Tilsynekomst i København eller Tilstedeværelse i Skaane paa dette Tidspunkt vilde ikke være heldig.

I de bevægede Dage havde Hamilton skrevet til Oscar med den »uppriktighet«, hvormed han altid ytrede sig overfor ham og som var Prinsen »mycket dyrbar, även då den gör mig ledsen. Det är ej första gången«. »Men,« skrev Oscar, »vid detta tillfälle skulle jag knappast vikit, om den gamle Kungen lefvat. Nu är det en annan sak. För *denne* har jag ingen personlig känsla — annat än misstroendets, hvilken jag förmodar han återbetalar mig med ränta. Gifve Gud att något annat skäl till misstro mot oss, söder om Sundet, icke funnes till!«[28]) Og han fortsætter: »Europa lemnar det lilla Danmark och dess rättvisa sak i sticket! Vi hafva funnit ett hyende under vår — hvad skall jag säga? — svaghet, feghet, eller falskhet! Jag tror det första, men det är ej bättre för det. O! *en* man i Norden som egde kraft och mod att träda upp, och kunde blifva hörd då han ropade: Till Dannevirke! Danamäns verk! Nordens bålverk! Men nej! Nutidens landsmän kunna, väl, äta dricka röka, och h-a upp Millioner, men att offra dem på ett stort framtidsverk, att våga för att

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vinna, det förstå de icke. Allt är emot. Regeringen har allmakt, och är *mer* än forsiktig.«

Og Prinsen slutter dette Brev af 10. December 1863: »Farväl! Jag börjar bli bitter, och det bör man icke. Nej! Man bör dölja sitt ansigte och glömma allt hvartill försynen, naturen och historien kalla en Svensk! Men det är rysligt tungt!«

25. December 1863 havde Oscar faaet Svar fra Hamilton og skrev atter. Meddelelserne fra København ved Brevet og mundtlig af Björnstjerna gentog Sager, som Prinsen dels kendte, dels anede. »Huru skulle allt väl kunna vara annorlunda, då allfvarsamma saker behandles som lek, och lek som allfvar?! Mitt *svenska* hjerta svider i mig, när jag tänker på huru allting *gått* och går till!« Prinsen tænkte, da Krigen udbrød, at tage sin Afsked fra sine militære Embeder, men havde opgivet det, da Hamilton indtrængende bad ham om at lade være. Saa havde han forlangt at gaa frivillig med og i den danske Hær kæmpe ved Dannevirke.[29]) Hvis han havde raadet sig selv, vilde han have taget »Muskätten öfver axeln, og deltaget i striden«, men han havde raadført sig med andre kloge Personer bl. a. Hamilton. Denne havde bestemt fraraadet et saadant Skridt; Prinsen fandt vel, at han havde »obestridligen rätt«, men havde endnu »icke *alldeles* afstått ifrån tanken derpå. Den är mig för sympathisk, att mitt hjerta lätt skulle skiljas ifrån den! Men min ledsnad, min djupa bedröfvelse gällde situationen. Hvilken Svensk har ej skäl dertill?«[30]) Prinsen skrev til Hamilton i hine Dage, at han led mere, end han kunde sige, under hvad der foregik; »bittida och sent grubblar jag på hvad jag skall göra, och det enda som står klart för mig är *vår* — jag skyr att uttala ordet«. Han skrev aldeles ikke til nogen anden end til Hamilton, for hvem han, da han opfattede ham som en gammel Ven af Huset, fremførte sine Bekymringer. »Detta får du icke taga illa upp. Stumheten tärer på mig«, skrev han i et af de Breve, hvor han udtalte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sin Sorg over Sverige og Norges Stilling, sin Sympati og Deltagelse i Danmarks Kamp »mod Overmagt og Uret«. I et Øjeblik »då striden gäller om dess vara eller icke vara, såsom sj elf ständigt folk«, skrev han til Hamilton. Han saa paa Udfaldet af denne Kamp med berettiget Pessimisme. Lejlighedvis skrev han, at hvor meget han end ønskede mundtligt at udveksle Tanker med Hamilton, hvilket vilde være ham en Trøst, saa troede han, om Sverige vedblev at fortsætte sin Politik, og han ej kunde komme til i *Handling* at vise sin Tro, da vilde han ikke i mange Aar kunne træffe Hamilton i Danmark, »ty *dit* vill jag *sent* komma, och *då* för att gråta några förstulna tårar vid den vänsälle Konung Fredriks graf, der också alla för mig kära förhoppningar om Nordens framtida storhet, i detta ögonblick, synas mig vara graflaggda. Skola de vara det för alltid?!«[31]) Han fandt, at den svenske Nation var slap; »dess synkrets inskränker sig till ögonblickets behof och kraf, den offrar sin framtida heder och trygghet för att slippa ifrån de obehag och uppoffringar, hvilka vore nödiga för dess ernående«. Da Hamilton 1. Marts 1864 fortalte, at han var i Begreb med at nedskrive en Fremstilling af, hvad der i denne skæbnesvangre Tid var foregaaet i København og Stockholm, udtrykte Prinsen det Haab, at Greven, hvis han nævnede hans Navn, for Efterverdenen vilde »betyga min oskuld till hvad som skett, mitt tysta ogillande af den kortsynte politiken vi följt, och mina bekymmer öfver dess framtida följder, både för land och dynasti. Förlåt mig dessa ord, men man vill så gerna sopa rent, åtminstone för sin graf-dörr!«[32])

Rygterne, der ved Nytaarstid 1863—64 opstod om, at ikke blot Kong Carl, men Prins Oscar var villige til at gribe Danmarks Trone, holdt sig længe. Efter sin Tronbestigelse fik Kong Oscar bl. a. gennem sin Slægt i Tyskland at vide, at Christian IX og Dronning Louise i mange Aar havde troet, at han under Krisen efter Frederik VII's Død havde været i Skaane og luret paa Øjeblikket. Han tog sig altid meget nær,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

naar usande Rygter om ham og hans Færden bragtes til Torvs, og det laa ham stærkt paa Sinde, at Eftertiden kunde faa rigtig Besked. De mange fortrolige og uforbeholdne Breve fra ham, der efterhaanden er blevet kendt, bidrager til en Forstaaelse af Kong Oscars virkelige Stilling til nordiske og danske Problemer. Flere af de Breve, hvori han udtalte sig mest uforbeholdent, fik han tilbage, da han havde ønsket, at de skulde tilintetgøres, fordi han straks efter mente, at hans Ytringer blandt andet om Broderen Carl XV var for skarpe og maaske kunde misforstaas. Det var dog kun Formen og ikke Realiteten han vilde tage Afstand fra. Han ændrede imidlertid Beslutning, bragte ikke Brevene ud af Verden, men gemte dem til Brug for kommende Historikere.[33]) For at sikre sig, at der engang kunde gives en rigtig Fremstilling, havde han i Aarene straks efter 1864 skrevet sine »Memoirer i det danske Spørgsmål« og henlagt dem i sikkert Forvar, saa de ikke kunde tilintetgøres; han ønskede, at de til sin Tid, langt efter hans egen Tid, skulde lægges under »det offentliges Bedømmelse«. »Historien skal dømme«. »Jeg tænker med rolig Samvittighed på dens Dom!« skrev han ti Aar efter, i December 1873, til Alexander Wilde, og blandt hans efterladte Papirer findes endnu under Segl denne Fremstilling, som han jævnlig omtalte og tillagde stor Vægt.[34])

I Breve til Wilde som de nævnte gjorde han paa given Foranledning i 1873 op med de Rygter om hans Optræden ti Aar tidligere, der stadig blev troet bl. a. i København. Med Hensyn til Paastanden om hans Bevægelser under Krisen følte han sig brøstholden ved, at man ikke havde spurgt den daværende Gesandt i Stockholm, Grev Scheel-Plessen, der i hele hin Periode paa Stockholms Gader meget ofte havde promeneret med Prinsen »under Samtale om det kiære Danmarks ufortiente Skiæbne.« »Var det ikke det fornuftigste at ganske rent ud at spørge ham??? 0 sancta simplicitas! I dobbelt Mening siger jeg dette! Skal da det enkle være så såre

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vanskeligt at udfinde og udføre? Ja, det er et sandt Ord dette: Det simple er det *Store!«*

Han fastslog, hvad vi tidligere har nævnt, og hvad der ogsaa ad anden Vej bekræftes, at han saa godt som i hele Perioden havde været i Stockholm og først om Sommeren var flyttet ned til Kullagunnarstorp i Skaane. Der kom Vink til ham fra Danmark, men han holdt det for sin Pligt ikke at gøre noget imod de to lovligt regerende Konger. »Altid har den Tanke være mig forhadelig, at Fyrster, der fremfor alle ere til Troskab forpligtede, svigte den! Først når en Revolution en Gang *er* en fait accompli, *kan* en Prinds gribe ind i Begivenhedernes Gang. Så tænkte og handlede min Store velsignede Bedstefader, og derfor ærer jeg Hans Minde. Han styrted ikke Gustaf Adolf IV, derfor stod hans Throne, når mange andre faldt!«

Skuffelsen, Bitterheden og de haarde Domme, som fik Udtryk i Prins Oscars Breve under Krisen og Krigen 1863—64, blev vel i de følgende Aar efterhaanden noget formildet, men forsvandt ikke. Erindringerne sad fast, han bevarede sin Ungdoms Idealer, men kom under Paavirkning af den storpolitiske Udvikling og sine Erfaringer til at se anderledes paa Mulighederne af, at de kunde realiseres.

I April 1864 havde den norske Statsminister Sibbern fundet Prins Oscar »lige scandinavisk sindet som tidligere, uagtet han nu erkjendte, at Tidspunktet for Idéens Gjennemførelse endnu ikke var kommet og maaske ikke vilde komme endnu paa 100 Aar«.[35])

21. Oktober 1864, kort før Freden i Wien undertegnedes, skrev Prinsen til Hofjægermester Carlsen, der som mange andre Danske nærede et vist Haab om en Oprejsning for Nederlaget ved Hjælp af en europæisk Krig, at han ansaa det for mindre sandsynligt, at der trods den Gæring, der var i de internationale Forhold, foreløbig vilde udbryde Krig.[36]) Det havde altid været hans Opfattelse, at det orientalske Spørgsmaal, kom til at tænde Gnisten paany, og da vilde alle

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de brændende Spørgsmaal blive genoptaget. Sverige burde nu have hjulpet Danmark under Krigen, saavel Sympatier som Interesser opfordrede dertil, men naar dette ikke kunde ske eller i det mindste ikke skete, maatte Situationen tages, som den var. »Det Danske Folk *alene* kan bestemme over sine indre Forholde, i disse hverken kan, vil eller bør Sverrig indblande sig, og mindst paa Spørgsmaalets *nuværende* Standpunkt, og med Deres n.v. Dynasti. Jeg vil haabe at den Scandinaviske Tanke vinder terrain; jeg *troer* det ogsaa, men det vil skee langsomt, og det er at haabe at det ikke skeer altfor langsomt. Derfor raader Gud, ikke Mennesker! Det eneste jeg kan forsikkre er, at jeg skal blive min Overbeviisning altid ligesaa troe, som jeg aldrig skal svige min pligt, som byder mig i min nærværende Stilling til passivitet, og en saavidt muligt passion-fri contemplatif Livsretning.«

I de følgende Aar traf Prinsen og Carlsen nu og da hinanden og vekslede Breve saavel om aktuelle politiske Spørgsmaal som om den nordiske Enhed, de begge haabede paa engang maatte blive skabt. 15. Juli 1865 fremhævede Prins Oscar, at hans Anskuelser om Tidens Spørgsmaal var »uforandrede og, jeg tror det, uforanderlige.[37]) De kunde ikke variere med Dagens vexlende Vinde, og den blinde egoistiske Regierings- eller Folke-Opinion som nu synes at flyde ovenpå både hist og her. En af Statskunstens vigtigste regler heder: Il faut savoir attendre, og når denne regel ikke *misforstås*, ikke *misbruges*, saa indeholder den gode Anvisninger for det politiske Liv.« Carlsen havde forladt de Nationalliberale og sluttet sig til Bondevennerne, hvad Prins Oscar vel forstod, men ikke helt billigede, da Bondevennerne syntes ham »færdige at forråde fædrelandet snarere end sine egne ensidige partihensyn. Det er tvivlsomt om man kan vinde noget hos sådant folk ved Moderation. Den eneste iblandt dem jeg føler mig dragen til er Baltazar Christensen, fordi han er i det mindste *årlig* Republikaner, de andre ere Demagoger rede til alt — endogså til Absolutismen.«

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I Brevene drøftedes 1865 og 1866 Planer om Udstillinger i Stockholm og København, som stod i Fare for at kollidere. Prins Oscar var stærkt interesseret. Han udtalte 23. December 1865 sin Glæde over, at det store Værk, Repræsentationsreformen var gennemført i Sverige paa en Maade, der gjorde Landet og Regeringen Hæder.[38]) Det var ikke mange Riger, der saa fredeligt havde kunnet tilvejebringe en saa dybt gennemgribende Forandring af en historisk begrundet Folkerepræsentation, mente han. Den svenske Adel havde indlagt sig Ære derved, en Ære der var lige saa stor som den, der var erhvervet paa blodige Stridsmarker, men derved havde den ogsaa sikret sig en anden Art af Indflydelse paa Fremtiden, en Indflydelse som han ansaa for hensigtsmæssig. Han vilde dog ikke dermed have sagt, at selve den nye Grundlov i alle Enkeltheder var overensstemmende med hans Anskuelser. Men, føjede han til og gav derved Udtryk for, at de gamle Idealer ikke var forladt, »Formen er et, Aanden et Andet, denne er vigtigere, og heldigt er at de nye Forholde indtræde under de gunstigste Auspicier i saa Henseende! Fölgerne ere for dulgte bag Fremtidens Slör, men Haabet der ikke döer med Menneskets Legeme, men strækker sig udover Tiderne, og omfatter Nationernes Udviklings Liv, dette Haab tilhvisker mig en lys Fremtid, som jeg nok *ikke* faaer at skue, men som i mine bedste Drømme faaer Navn af: *Et treenigt og lykkeligt og stærkt Norden!«* De sidste Ord understregede han og sluttede med at bede Gud holde sin Haand over alle brave Danske under Prøvelserne.

Carlsen gjorde sig paa denne Tid som Medlem af Folketinget stærkt gældende paa Rigsdagen som en af de fremmeste i den Kreds af grundtvigsk prægede Rigsdagsmænd, der tilkendetegnedes som »Det nationale Venstre«.[39]) Han overtog Formandsposten i Det skandinaviske Selskab, der trods Begivenhederne i 1864, som han udtrykte sig, skulde arbejde paa lovlig Maade for at udbrede den Overbevisning i Folket, at en nærmere Tilslutning i aandelig og materiel Henseende

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mellem de nordiske Folk var *een* af Livsbetingelserne for det danske Folks Frelse. Han havde raadet Prins Oscar til — for at fremme Planerne om de skandinaviske Møder — at sætte sig i Forbindelse med Orla Lehmann, Dr. C. Rosenberg og »candidatus juris Krabbe, Medlem af Rigsraad og Rigsdag, som en talentfuld, energisk og ædel ung Mand, der er Nordens Sag fuldt hengiven«, og som Prinsen ubetinget kunde stole paa.[40])

Omtrent paa samme Tid blev Carlsen udnævnt til Medlem af en Kommission om Ordningen af det danske Forsvarsvæsen, men før Møderne begyndte, spurgte han i Februar 1866 Prinsen om, hvorvidt den forestaaende Omordning af Danmarks Forsvarsvæsen ikke kunde blive en Del af Nordens Forsvar.[41]) Kunde der ikke ske Skridt fra den svenske Regerings Side i København for at tilvejebringe et loyalt Fællesskab i Forsvaret? Sligt vilde maaske »modificere Ordningen her, og under alle Omstændigheder mægtigt hæve Aanden, Modet og Tilliden i Danmark. Ja den blotte Omstændighed at Sverig-Norge gjorde et saadant Forslag *ad almindelig diplomatisk Nei*, vilde have overordentlig heldbringende Følger.« Carlsen forudsaa, at det maaske ikke kunde lade sig gøre, men vidste, at det ikke blev unaadigt optaget, at Prinsens Opmærksomhed henledtes paa den Betydning, det vilde have i København, saafremt Kong Carl fik foretaget et saadant Skridt. »Deres Kongelige Höihed vil bedre end jeg vurdere betydningen for Sverige-Norge af Danmarks undergang, og den Preussiske Ørns herredömme ved Øresund; men skal Danmark vedblive at staae isoleret, mens Preussen sætter sig fast paa *Als* og i Kielerfjord, saa vil, om ikke lang tid, en preussisk hær besætte Sjælland. — Det er herpaa man sigter, ihvad man saa end siger til Sverig og Europa.«

17. Februar 1866 svarede Prins Oscar, at Carlsen kendte hans Mening »om den hele Fremtidsretning af Nordens Politik, hvis Norden skal kunde bevares til en større Frem-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tids Skiæbne«, men han vilde nu »tale praktisk, saaledes som Sagen virkelig fremstiller sig, thi jeg skylder Dem Sandhed fremfor Alt«. »Saa længe den n.v. Regering sidder, jeg havde nær sagt paa Thronen, er her *intet* at giøre og begyndes der paa noget bliver det *Fiasko* af.« Prinsen mente, at de Geer gik langsomt, men *sikkert* over til det skandinaviske Parti, Manderström, Gripenstedt og Sibbern aldrig. Der var en Tid, hvor de Geer kunde have gjort det, »men Forholdene (der altid have stor Magt med Diplomater der ikke ere Politici i dybere Mening!) kasted ham over, og nu er det for sent.« Der forestod Ministerskifte og Valg i Sverige, og »før end denne Tid er kommet »anseer man« på höieste Sted ikke nogen Systemforandring udførbar«, hvorfor man havde bedt Prins Oscar søge bevirket, at den danske Militærkommission ikke maatte tage alvorlig fat paa Sagen før til Efteraaret. Der kom Ministerskifte i Sverige, men Tanken om et Fællesskab i Nordens Forsvarsordning blev dengang saa lidt som sidenhen indtil den Dag i Dag gennemført.

Faa Dage senere, 20. Februar 1866, henvendte Prins Oscar sig til Orla Lehmann om de skandinaviske Møder med særlig Anledning af et Forslag om et svensk-dansk Møde af Medborgere, der var interesseret i Skyttesagen. Mødet skulde holdes i Sverige. Prinsen udtalte ved denne Lejlighed til Lehmann, at han altid havde været og vilde være den skandinaviske Sag oprigtig hengiven, »uanset mine personlige Fordele eller min personlige Stilling, thi jeg ser i den og alene i den Nordens Ære og Storhed, ja maaske Nordens Redning«.[42])

Prins Oscar tog Lære af de alvorlige Begivenheder 1863—64, og ogsaa Skuffelsen forberedte ham til Kongegerningen.[43])

Hyppige Rejser til Udlandet, Samtaler og Brevveksling med betydende indflydelsesrige og kyndige Personligheder forøgede hans Viden og Forstaaelse.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

En Vanskelighed, der stadig paakaldte adskillig Opmærksomhed, var den tidligere nævnte Modsætning mellem Prins Oscar og hans Broder Kongen, der var af gammel Dato, men skærpedes, fordi han i høj Grad fordømte Carl XV's først letsindige og siden efter hans Skøn svage Holdning i Forholdet til Danmark i 1863—64. Forlængst trykte samtidige Breve fra Oscar bevidner dette Forhold, der gav Anledning til mange Rygter og foranledigede en uvenlig Bedømmelse af Prins Oscar især hos fjernere staaende, medens man bar over med den højst populære og af mange beundrede Kong Carl, der trods alle de Fejl, som de nærmeststaaende var klare over, ikke mistede sin Popularitet.[44])

I Maj 1864 var Prinsen blevet ganske særlig krænket over, at der iøvrigt, efter hvad han mente, ligesom stundom tilforn var sket adskilligt af stor Betydning og ham vedrørende bag hans Ryg, men han havde »dock offrat allt groll på broderskärlekens altare«.[45])

Bitterheden mod Broderen over, hvad der var foregaaet i 1863—64, forsvandt dog ikke; den gav sig stadig Udtryk, og det saarede ham, ikke uden Grund, naar den almindelige Popularitet, som Carl XV, medens han levede og efter sin Død, var Genstand for, førte til, at hans Sympati for Danmark blev fremhævet paa den yngre Broders Bekostning. Dette fik bl. a. Udtryk i en saare interessant Brevveksling mellem Kong Oscar og Wilde ved Nytaarstid 1873—74 i Anledning af en lidet klog Artikel i »Fædrelandet«. Det var der bemærket, at Kong Oscar »maaske ikke i samme Grad som hans afdøde Broder besad den misundelsesværdige Egenskab straks at vække Tillid og Fortrolighed«. Denne Bemærkning, som gav Udtryk for en Mistvivl, der var kommen til Orde overfor den Politik, Kongen efter sin Tronbestigelse førte overfor Tyskland, saarede ham dybt. Han opfattede det som man paa en fordækt Maade vilde sige, at han ikke var til at stole paa. Det bragte ham til overfor Wilde og med Ønske om, at denne skulde lade det gaa videre til Carl Ploug, at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fremhæve, at hvis nogen af de to Brødre, ikke blot med Ord, men ogsaa ved Raad og Gerning havde støttet Danmark i vanskelige Situationer, saa var det visselig Oscar og ikke Carl. Han nægtede ingenlunde, at ogsaa Carl XV oprigtig havde ønsket at hjælpe Danmark; »Gud give han havde havt Kraft at gjöre det i 1863—64. Meget havde da været anderledes.«[46]) Men han hævdede, at baade i 1863—64 og siden i Sommeren 1870, da han af Christian IX blev raadspurgt, var det ham, Oscar, der havde handlet klogest og fastest, saa vidt det havde været ham muligt. Da han i «et Øjebliks Mismod« i stærke Ord havde fremhævet dette overfor sin Ven Wilde og overfor Ploug, vilde han ikke have dette mistydet, som om der i hans »Sind boede andre end loyale og gode Følelser for min salig Bror«, thi det var ingenlunde Meningen, men den rette Opfattelse af hans Forhold ønskede han skulde kendes. Det var ikke fordi han elskede »forfængelig Pris, aldermindst paa *andres* Bekostning« ; han ænsede ikke, hævdede han, og havde aldrig ænset, hvad man kunde kalde Popularitet eller dens Modsætning, om man ogsaa med Uret havde bebrejdet ham netop dette. Han ønskede derfor ikke, at hvad urigtigt, f. Eks. Ploug havde skrevet om ham, skulde redresseres i Pressen. »Lad Tid og Forholde forklare det som behöver og kan forklares, og lad det øvrige blive uforklaret. Jeg er overbevist om, at Flertallet af Menneskene dels af manglende Villie dels af manglende Evne dog ikke forståe det, som jeg skulde kunne have Interesse af at de forståede!«, skrev han Nytaarsdag 1874 til Wilde. I sine Memoirer, som han ofte omtalte til sine Venner, har han utvivlsomt omhyggeligt gjort Rede for alle disse Forhold, der vel flygtigt, men dog i Hovedsagen tydeligt nok berørtes i hans fortrolige Breve, men iøvrigt var kendt og ofte var omtalt i politiske Kredse.

Spørgsmaalet om væbnet Hjælp til Danmark i 1864, som dengang blev Hovedpunktet i Misstemningen mellem de fyrstelige Brødre, eksisterede ikke længere. Derimod voksede

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i de følgende Aar indtil Tronskiftet Uenigheden om den Udenrigspolitik, Sverige-Norge burde følge og fremfor alt om, hvorvidt det var korrekt, at et neutralt Lands Konge stadig tilkendegav ensidige Sympatier, hvor det drejede sig om Forholdet mellem de to rivaliserende Stormagter Tyskland og Frankrig.

Prins Oscar havde efter sin Natur nøje Føling med sit Stamland Frankrigs Kultur og Politik, havde ofte opholdt sig der, ladet sig paavirke af fransk Litteratur og Kunst, var traadt i Forbindelse saavel med Napoleon III's Hofkredse som mange andre Personligheder. Men han var ikke som sin Broder ensidig franskorienteret og havde en vaagen Kritik overfor Forholdene under det andet Kejserdømme. Ogsaa tysk Kultur var blevet et væsentligt Element i hans Dannelse; han havde endog oversat et Par klassiske tyske Værker til Svensk.[47]) 1857 var han ved sit Ægteskab med Prinsesse Sophie Wilhelmine af Hessen-Nassau traadt i Forbindele med tyske Fyrstehuse; jævnlige Ophold i Tyskland gav ham Bekendtskab med adskillige fremragende Tyskere, og han fulgte godt med i preussisk og anden tysk Politik. Han kom i venskabelig Brevveksling med Kronprins Friedrich Wilhelm og fulgte nøje Bismarcks Fremmarch. Han forstod og ønskede Fuldbyrdelse af Tysklands Enhed; det faldt godt i Traad med hans Interesse for et samlet Norden fra den finske Bugt og Nordkap indtil Ej deren, et Statsomraade der i det daværende Europa endnu kunde opbyde paaagtelsesværdig militær Styrke. Men hertil kom, at Frygten for en mulig russisk Ekspansion var et meget stærkt Motiv for hans som mange andre Skandinavers Ønske om, at et samlet Tyskland til Lands og i Østersøen kunde danne Modvægt mod Kolossen i Øst. I 1861 udtrykte han overfor norske Politikere sin Tro paa, at Tysklands Enhed vilde »om ikke vi dog sikkert vore Børn opleve«.[48]) Dette forhindrede ikke, at de norske Herrer ved samme Lejlighed mærkede, at han var »Skandinav til Tænderne i videste Udstrækning«. De to

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ting udelukkede ingenlunde hinanden. Fra Aarene efter 1864 er overleveret adskillige Udtalelser af Prinsen, der viser hans Overbevisning om, at det laa i Sveriges Interesse at søge Støtte hos det stadig stærkere Preussen-Tyskland. Sejren over Østrig 1866 gav ham stor Respekt for Preussens Magtudfoldelse; han forudsaa en snarlig Fuldbyrdelse af Tysklands Enhed. Den preussiske Minister i Stockholm, Rosenberg, kunde indberette Udtalelser af den svenske Tronfølger om, at et mægtigt Preussen vilde faa Betydning for Sverige, og om hans Glæde over de preussiske Sejre.[49]) 31. August 1866 skrev Prins Oscar til Manderström, at han haabede at Preussen, der jo maatte stræbe efter at blive en Østersømagt, vilde blive baade Ruslands Fjende i Stedet for dets Ven og ydmyge Tjener og en Ven af Sverige i Stedet for at have været det modsatte. Han troede ganske vist ikke paa Ædelmod i Politik, allermindst i den preussiske, men haabede dog, at Tingenes Magt vilde gøre sig gældende, og han vidste intet, der i Længden vilde være mere betryggende for Sverige end et stærkt protestantisk Nordtyskland. Dette Synspunkt om Protestantismens Betydning for Nordeuropas Politik fik siden, da han blev Konge, Udtryk i hans Holdning overfor det nye Tyskland. I en Mindetale over Carl XII, som 1868 blev trykt, sagde Prinsen, at den slaviske Ekspansion engang kunde blive en alvorlig Fare for Sverige.[50])

Prinsens Sympati for Preussens Udvikling til Stormagt forøgedes ved Tvivl om, at Frankrig og Vesteuropa vilde have Kraft til at modstaa Presset fra Øst, og han kom i hine Aar til at nære Mistillid til Frankrigs og Kejser Napoleons Styrke. Hans Indtryk fra Rejser bl. a. til Verdensudstillingen i 1867 betød meget for ham. Til Carlsen skulde han da have udtalt, at Frankrig var aldeles lig Nul, og Napoleon i højeste Grad discrediteret; der var for Tiden intet at udrette for Danmark.[51])

Sine Anskuelser om Tyskland, Rusland og Frankrig tilkendegav han uforbeholdent til svenske og danske Venner

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og overfor den preussiske Sendemand i Stockholm. Men da han i Maj 1867 paa Tilbagerejsen fra Paris aflagde Besøg i Berlin, gav han der tillige Udtryk for sin Interesse for Danmark.[52]) Han traf da i Preussens Hovedstad ikke blot Kejser Wilhelm og Bismarck, men ogsaa Zar Alexander II, der var paa Gennemrejse. Til Quaade, som gjorde Prinsen sin Opvartning, sagde denne at det nordslesvigske Spørgsmaal »havde dannet en væsentlig Gjenstand for en længere Samtale, han havde havt med Grev Bismarck«.[53])

Prins Oscar synes samtidig at have søgt at paavirke sin Broder Kongen til Gunst for sine Betragtninger, men opnaaede næppe noget derved. I Juli 1867 sagde han i Stockholm til den nyankomne preussiske Minister, von Richthofen, at baade Kong Carls og hans egne Ønsker saavel som Sveriges Interesse viste hen til »et nært Forbund med Preussen«, men jo mere dette var Tilfældet, »desto stærkere var ogsaa Ønsket om forinden at se det skandinaviske Spørgsmaal bragt rent i Orden«. Richthofen ønskede Oplysning om Meningen med dette sidste, men Prinsen vilde ikke gaa nærmere ind derpaa; han talte kun i almindelige Vendinger om det fælles Baand, der laa i Protestantismen.[54]) Med Udtrykket »det skandinaviske Spørgsmaal« maa han have sigtet til det uløste Nordslesvigproblem, men vilde ikke sige dette rent ud.

I August 1867 kom Carl XV med sin Dronning og Prinsesse Louise til Preussens Hovedstad, og Bismarck havde to Gange Foretræde hos ham. Der foreligger intet om, hvilke politiske Spørgsmaal de drøftede, men Bismarck var øjensynlig interesseret i Forholdet til Sverige og tænkte Forbindelsen fremmet ved et Ægteskab mellem den svenske Prinsesse og Prins Albrecht af Preussen (1837—1906). Han gav sin Minister i Bruxelles, Balan, telegrafisk Ordre til fortroligt at sondere Prins Albrecht, som dengang var i Ostende, om dette Ægteskab, thi Prinsessen var »hübsch, reich, Verbindung politisch uns sehr erwünscht«. Balans telegrafiske Svar

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var: »Nicht unmöglich, aber unwahrscheinlich«.[55]) Der kom intet ud af Sagen, men Rygter blev nævnt i nogle svenske Blade, der tilføjede, at Prins Oscar havde været virksom for denne svensk-tyske Forbindelse. De ivrige og stadig aktive skandinavisksindede Kredse i Sverige og Danmark blev opskræmte; de var just paa denne Tid optaget af Planer om Giftermaal mellem Prinsesse Louise og Kronprins Frederik. Carl den XV's Bibliotekar von Quanten havde øjensynlig skrevet bekymret til danske Venner, bl. a. Professor Carl Rosenberg; det bragte denne til at bede Carlsen om ved Henvendelse til Prins Oscar »at sætte alle Sejl til« for at hindre en preussisk-svensk Forbindelse.[56]) Der var nu intetsomhelst om, at Prins Oscar eller Kong Carl skulde have næret slige Planer. I et Brev til den norske Statsminister Frederik Stang fralagde Prinsen sig paa det bestemteste Beskyldningen; han var, troede han, kendt som saa god en Skandinav, at man mindst af alt burde tiltro ham at »modvirke en Forbindelse — med Kronprindsen af Danmark — som endog fjernt kunde være i Skandinavismens Interesse«.[57])

Rygterne gav Oscar Anledning til en udførlig Udtalelse overfor Carlsen.[58]) Han var dybt forbitret over den Mistillid og Mistænkeliggørelse, man ikke mindst i Danmark søgte at fremkalde overfor ham, nu senest ved at fremstille ham som Ophavsmand til et Parti mellem sin Broderdatter og den preussiske Prins. Men videre skrev han: »Det er sandt, at under en Betingelse kunde Prindsesse Louises Parti med Kronprins Frederik erholde Politisk Betydning, nemlig: om derved de tre Nordiske Kroner kunde forenes på et Hoved«. Herom havde han talt med Carlsen, da de sidst traf hinanden, og han stod, skrev han nu, ved de Ord, han havde udtalt og oprigtigt ment, »i hvilke Ord ligger hele min Politiske Troesbekiendelse. Men, vel at mærke, at denne Troesbekiendelse indrømmer til Folkene en Ret, som bör tages med i Beregningen; og altså må Spörgsmålet först löses: »Vil det Svensk-Norske Folk have en Dansk Prinds til Thronfolger«?

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dette Spörgsmål vil jeg ikke nu besvare, thi det kunde see ud som jeg vilde prale, om jeg sagde *nei;* men *förend* det er besvaret kan det andre ikke löses som *politiskt* Problem«, løvrigt vilde han ej heller fremtidig have noget at skaffe med Prinsesse Louises Frieriaffære. Hendes Forældre havde ikke talt med ham derom.

I Tilknytning til Rygterne om den Forlovelse, der Aaret efter kom i Stand, fremsatte Prins Oscar bemærkelsesværdige Udtalelser om Forholdet mellem Tyskland og Norden. »Det er sandt,« skrev han, »at jeg önsker at Tyskland og Skandinavien en Gang vilde komme til Forståelse med hverandre, det er sandt at jeg anser Preussen som Bærer af Tydsklands Fremtid, men det er lige sandt, og det har jeg sagt i Berlin, at sålænge den Stridighed, der desværre, hovedsageligen ved Preussens Skyld, endnu existerer mellem Danmark og dette Land ikke er bilagt, en Gang for Alle, så *kan* ikke denne gode Forståelse indtræde. Det var heldigt om Danmark kunde fåe igien en betydeligere Del af Sleswig. Gid man i dette Spörgsmål kan ret stole på Frankrig? Jeg frygter at Napoleon ikke, *blot for Slesivig,* begynder Krig *numere.* Et öieblik havde Han upåtvivlelig giort det *om vi* havde havt courage. Men derom er ei værdt at tale *nu.* En Stor og almindelig Europæisk Krig kan bringe den Sleswigske Sag frem. Dette er et Haab som synes mig berettiget. Alt andet er desværre kuns Illusioner, og vil som saadan bevise sig.«[59])

I danske Blade vedblev man at fremsætte usande Rygter og »så *uforskammede* Påstande, uden nogensomhelst Bevisning« at han følte sin »Galde i stærk Giæring og måtte have en Oprettelse«.[60]) Han mente sig stærkt forurettet af de danske Avisskrivere. Han talte med Bitterhed om »de falske Venner«, men sagde, at han dermed ikke mente nogen særlig Person, men blot et Parti, der smigrede sig ind ved Hoffet og hadede især ham, som det ansaa for farlig, et Parti som havde visse Forbindelser med det skandinaviske Partis Med-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lemmer, og som, »da de selv vendt Skioldet, ikke tvivle på at andre også giöre det sans gêne, med eet Ord visse Medlemmer af Augustiforeningen og Octoberforeningen«.

Mellem Bernadotterne og Glücksborgerne var der ikke megen Sympati. Den Stemning overfor Christian IX, der fik Udtryk i de tidligere citerede Breve fra Prins Oscar i 1863, ændredes næppe meget, og Carl XV's Bedømmelse af den danske Konge var ligesaa ugunstig. Hans Kammeratskab med Frederik VII havde vel næppe udelukket Kritik af dennes Svagheder, men de langt mere værdifulde personlige Egenskaber hos Christian IX var ikke nok til at fremkalde et mere intimt Forhold. 8. August 1865 optegnede den norske Statsraad Manthey i sine Dagbøger,[61]) at Kong Carl ved et Statsraadsmøde paa Ulriksdal havde nævnt et Besøg i Danmark og i denne Forbindelse skildret Kong Christian med sorte Farver, ikke alene som en yderst indskrænket Person, »med hvem det er umuligt at føre en politisk Passiar, da han hverken har Evner eller Kundskaber«, men ogsaa som en lysræd og illiberal Mand, der ikke havde Sans for at omgive sig med dygtige Folk, og som ansaa Rusland for sin eneste Trøst. Kong Carl »hærmede« ogsaa efter sin danske Broder og fortalte at Christian IX kuede sin Søn Kronprins Frederik, som han fremdeles behandlede som et Barn.

Den lidet velvillige Vurdering hindrede dog ikke, at Carl XV fandt det ønskeligt at tilvejebringe det Ægteskab mellem sit eneste Barn, Prinsesse Louise, og den danske Kronprins Frederik, der efter 1864 i høj Grad ønskedes af Skandinaverne. Det maa staa hen, om hans urolige Sind og Misstemning overfor Broderen, der antagelig vilde blive hans Efterfølger, ikke lod ham sysle med uklare Tanker om at en Dattersøn maaske kunde opnaa, hvad der ikke var blevet ham selv forundt, at forene alle tre nordiske Rigers Kroner paa sit Hoved. I ethvert Tilfælde vilde et saadant Ægteskab fjerne Muligheden for at eventuelle Aspirationer paa Dan-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

marks Trone hos Prins Oscar, hvorom der stadig taltes, kunde blive virkeliggjort. At Oscar blev holdt helt udenfor Planerne om et Ægteskab mellem Broderdatteren og den danske Kronprins, tydede paa, at den ringe Sympati mellem Brødrene her ogsaa gjorde sig gældende. Prins Hans nævner i sine fortrolige Optegnelser om Ægteskabet, at der gik Rygter om, »at Tanker hos nogle havde rørt sig i Baggrunden, om at i en nær eller fjernere Fremtid se alle tre nordiske Riger under een Krone«. Man maatte jo dog vide, skrev han, at ad denne Vej kunde Tanken ikke gennemføres; Prinsesse Louise var ikke arveberettiget, og Prins Oscar havde allerede fire forhaabningsfulde Sønner. »Der gik Rygter om at Prins Oscar i den Grad selv skulde have været vundet for Tanken om de tre Rigers Union, at han skulde have gjort den Yttring gjærne at ville give Afkald paa Sveriges og Norges Krone for sig og sin Descendents, hvis denne Union kunde opnaaes ved hans Broderdatters og Kronprinsens Giftermaal; men der existerer ei heller nogetsomhelst, hvorved denne Yttring kun nogenlunde kunde fortjene den allermindste Tiltro.«

Det bekræftes af, hvad Prins Hans, der paa nærmeste Hold fulgte Udviklingen, kunde optegne, at der i begge de to Kongehuse efter 1864 var stor Sympati for, at Prinsesse Louise (født 1851), naar hun naaede den fornødne Alder skulde formæles med Kronprins Frederik, der var otte aar ældre. Kronprinsens Ægteskab blev nu idelig drøftet og Folkestemningen i alle tre Lande og særlig i Danmark var i høj Grad gunstig overfor en nordisk Forbindelse; mange fandt, at den vilde tjene til at formindske Skuffelsen over Begivenhederne 1863—64, og Prins Hans havde nok Ret, naar han mente, at der ikke var nogen, som ikke nærede hjertelig Sympati for Planens Iværksættelse. Ogsaa formedelst den vedholdende Misstemning over Glücksborgernes »Tyskhed« var en nordisk Forbindelse ønskelig. Det danske Hof nærede,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

efter hvad Prins Hans udtalte, ingen Tvivl om at et saadant Giftermaal vilde komme i Stand engang, og skrev han, »her var det i Sandhed den stille Magt, som førte et Par sammen!«

Da Spørgsmålet blev aktuelt, kendte de to unge saa godt som slet ikke hinanden; de havde kun været sammen en Gang i Skaane 1862, da Prinsessen var elleve og Prinsen nitten Aar gammel. »Deres Hjærter havde altsaa paa denne og siden den Tid ikke kunnet spille en Rolle i Sagen«; men Ønsket om ved en Forbindelse at se ikke alene Kongehusene, men ogsaa alle de tre nordiske Riger komme hinanden nærmere, laa *saa* nær, at man »allerede for længe siden, uden at lægge en virkelig Plan til at bringe et saadant Giftermaal i Stand, dog stedse ansaae disse to unge Mennesker, som af Gud og Naturen, bestemte for hinanden«. Det var efter Prins Hans' Opfattelse sikkert, at Kronprins Frederik med Lethed kunde have skaffet sig en Hustru i England og Rusland. Helt sikkert var dette nu ikke. Da Kronprinsen i Foraaret 1868 besøgte England, bragte et dansk Blad Forlydende om at der forestod Forlovelse mellem ham og Dronning Victorias fjerde Datter Prinsesse Louise, der var født 1848, og, efter Prins Hans' Mening, »særdeles dengang var meget smuk«. Prins Hans fortalte, at man i London i den Henseende havde gjort »saadanne Avancer« overfor Kronprins Frederik, at der fra hans Side hørte megen Karakter til for at »modstaae de for ham i denne Retning meget nærlagte Ønsker og megen Behændighed for at trække sig ud af Sagen uden Brouillerie». Men Dronning Victoria var øjensynlig meget lidt stemt for den nævnte Mulighed; hun krævede at der skulde gives Gesandten i København, Sir Charles Wyke, Paalæg om at være meget tilbageholdende, saafremt Spørgsmaalet om en saadan Forbindelse blev berørt.[62]) Dette svarer nøje til den Holdning, Dronningen indtog, da der nogle Aar efter blev Tale om et Giftermaal mellem Prinsesse Thyra og en engelsk Prins. Af de fortrolige Breve mellem

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Prinsesse Alexandra og Storfyrstinde Dagmar fremgaar tydeligt, at Dronningen ikke ønskede udvidet Slægtsforbindelse med Svigerdatterens Familie.

Imidlertid synes Tanken om Tilknytning til Sverige paa Forhaand at have tiltalt Kronprins Frederik, »omendogsaa han meget godt vidste, at han var aldeles fri i sit Valg, og at der imellem Forældrene i saa Henseende aldrig Noget var bleven aftalt«. Han var klar over at det mest populære Parti, han kunde indgaa, var med Prinsesse Louise; derved kunde man i Danmark undgaa at se en tysk Prinsesse ved hans Side, og hverken en engelsk eller en russisk Prinsesse vilde have kunnet erstatte den svensk-norske Kongedatter. I 1866 havde Kronprinsen været i St. Petersborg, og Otto Piessen, som ikke kendte Prinsesse Louise, havde, da han saa at Kronprinsen syntes godt om en elskværdig ung Prinsesse Eugénie af Leuchtenberg, i Følge Prins Hans aabenhjertigt sagt til ham: »Hvis De vil have noget for Deres Hjærte, saa skulde De giftes med Prinsesse Eugénie, men hvis De tænker paa et politisk Partie, saa kan De ingen passendere vælge end den svenske Prinsesse«.

Det blev Carl XV, som tog Initiativet til at hans højtelskede Datter blev den første Prinsesse af Huset Bernadotte, der drog over Øresund for siden at blive Danmarks Dronning. I Foraaret 1868, medens Kronprinsen var i England, havde Prins Hans været i Malmø til Indvielse af en Frimurerloge; her traf han baade Kong Carl og Prins Oscar, men da han spiste Frokost med Kongen alene, talte denne med megen Deltagelse om Kronprinsen og hans Englandsrejse og paalagde ham at underrette Kong Christian om, at han 12. Juli vilde komme til Helsingborg. Han haabede paa, at Kronprinsen vilde aflægge ham et Besøg der og være hans Gæst nogen Tid paa Bäckaskog. Kongen berørte ikke Sagens Kerne, men man forstod i København Hensigten. Da Kronprinsen 7. Juli kom hjem, var han ved Brev fra sin Fader underrettet om at han maatte aflægge Besøget. »Saa lidt ønskede

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

han imidlertid at betragte sig som bunden paa nogen Maade«, at han, da Prins Hans omtalte Samtalen med Kong Carl, endnu udtalte Haabet om, at Onkelen dog bare ikke havde »arrangeret Noget for ham.« 14. Juli rejste Kronprins Frederik til Bäckaskog og mødte baade det svenske Kongepar og Prinsesse Louise. Han følte sig straks tiltalt af hende, men saa sig for. Den unge Prinsesse havde, som hendes Bedstemoder Enkedronning Josephine havde sagt, i det sidste Aar meget »taget sig op ... hun, som før var en ren Vildkat«.[63]) »Imidlertid«, kunde Prins Hans berette, »atter her sejrede den stille Magt, og med Bette kunde Kronprinsen sige: Veni, vidi, vici!« Den 15. kom Meddelelsen om Forlovelsen til Bernstorff, og der blev stor Glæde. »Ingen yttrede den paa en mere ejendommelig Maade end Prins Valdemar, dengang lidt over 9 Aar gammel, han sprang højt op i Veiret, raabende af Hjærtenslyst: Hurra! Nu faae vi Børn!«[64])

Den 28. Juli 1869 stod Brylluppet under almindelig Tilfredshed og de ivrige Skandinavers Jubel. Ægteskabet havde som Prins Oscar bemærkede vel ingen større politisk Betydning, men betegnede utvivlsomt en værdifuld Tilnærmelse.[65]) Fra nu af maatte skandinavisk-dynastiske Planer opgives eller omlægges. Hen paa Foraaret 1870 blev det kendt at det nygifte Kronprinspar kunde vente en Arving. 26. September 1870 fødtes det Drengebarn, der fra 1912 til 1947 blev Danmarks Konge, Christian X.

I Sommeren 1870, da den europæiske Krise var under Optræk, indtraf en kuriøs Episode, der gav Kronprins Oscar Lejlighed til at udtale sig om den dynastiske Skandinavismes Forbindelse med hans Person. Anledning var den Hohenzollernske Tronkandidatur, der i Foraaret 1870 paany blev brændende. Efter Dronning Isabellas Fjernelse i September 1868 havde Marskal Prim været Sjælen i den provisoriske Begering i Madrid og i Bestræbelserne for at skaffe Spanien en ny Konge. Der var kommet flere Afslag paa Tilbudet;

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Planen om en Hohenzollernsk Kandidatur var fremme, men var blevet henlagt, bl. a. fordi den var blevet misbilliget fra fransk Side. Da denne Kandidatur paany fremførtes, da Offentligheden endnu ikke vidste Besked men de europæiske Regeringer var begyndt at foruroliges, og snart efter, da en europæisk Krise fremkaldt af Kandidaturen blev overhængende, rejstes Spørgsmaalet om en nordisk Prins' Kandidatur til den ledige Trone.[66])

I denne Sag virkede en besynderlig Personnage. Det var den dansk-jødiske Finansmand, Veksellerer, senere Bankier Gottlieb Hartvig Abrahamsen Gedalia, født 1816 i en smaatstillet københavnsk Familie, død 1892 i stor Fattigdom efter en Tid lang at have spillet en betydelig Rolle i den københavnske Pengeverden.[67]) Fra smaa Kaar havde han oparbejdet en blomstrende Vekselererforretning: trods en Mangel paa almindelig Dannelse, der bl. a. gav sig Udtryk i at han aldrig lærte at tale ordentlig Dansk, og skønt hans Væsen var afstikkende og ret naragtigt, havde han, ingenlunde helt med Urette, skaffet sig en vis Sympati og Tillid. Han var idérig, energisk og paagaaende, kunde gribe Chancer, som andre oversaa, sørgede for at skabe sig selv Rigdom, men var i stor Stil godgørende og hjælpsom.

Han var 1866 blevet portugisisk Konsul, 1868 Generalkonsul, og i Vinteren 1870 var det lykkedes ham som en ny Sejr for sin umættelige Forfængelighed at købe sig Adelskab og Titel som Baron i San Marino. Et Par Aar senere blev han diplomatisk Agent for Beyen af Tunis og fik noget lettere Adgang til som det altid havde været hans Lyst at færdes i det fine Selskab og ved Hove. Han havde adskillige internationale Forbindelser, holdt sig tæt op ad de fremmede Gesandter i København og brændte efter at spille en Rolle som Diplomat.

Gedalias egne Meddelelser om, hvad der skete i 1870, er noget tvivlsomme, men sikkert er, at han henvendte sig til Prins Hans af Glücksborg, Kong Christian IX's Broder, en-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gang i Juni Maaned eller senest omkring 1. Juli.[68]) Noget uklart er det, hvad Prins Hans svarede; han spurgte selvfølgelig sin Broder Kongen til Raads og udtrykte sig utvivlsomt meget diplomatisk. Gedalia korresponderede derefter med Marskal Prim, der forlangte at Prinsen, hvis der skulde være Tale om hans Kandidatur, maatte gaa over til den katolske Religion. Gedalia mødte op med denne Meddelelse, men Prins Hans svarede efter en Konference med P. Vedel, at han ikke vilde modtage Valg; han ønskede ikke at gaa over til Katolicismen. Sagen vakte ubehagelig Opmærksomhed i det danske Udenrigsministerium, ikke mindst da man fik Indtryk af at den bekendte Postmand og Redaktør Josef Michaelsen, der tidligere havde været Sekretær hos Blixen-Finecke, var indblandet. Paa en saadan Kombination saa man med dyb Mistillid, thi baade Gedalia, Blixen-Finecke og Michaelsen var frygtede som urolige Rænkesmede, hvad enten det gjaldt Kombinationer i politisk-skandinavisk Retning eller med Hensyn til det alvorligste Punkt i Danmarks Udenrigspolitik, Forholdet til Nordslesvig og Preussen. Vedel bad, som Krieger refererede, Prins Hans saa vidt muligt foranledige, at Gedalia »ikke spandt den Ende videre«. De danske Regerings- og Hofkredse ønskede ikke, at Danmark under nogen Form skulde indblandes i et Tronfølgerspørgsmaal, der øjensynlig var ved at fremkalde en alvorlig europæisk Krise.

Gedalia holdt sig dog efter Prins Hans' Afvisning ingenlunde i Ro, men »spandt Enden videre«. Han gik over Sundet og henvendte sig til Prins Oscar, der opholdt sig paa sit Sommerslot Sofiero ved Hälsingborg. Til denne Diversion havde Gedalia en Bevæggrund, der gik ud over den personlige Ærgerrighed og Lysten til at indlægge sig selv Ære ved en diplomatisk Aktion, som kunde bringe en nordisk Prins paa Spaniens Trone. Der var skandinavisk-politisk Baggrund for Henvendelsen.

Om hvad der foregik har vi heldigvis ikke alene Gedalias

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tyve Aar senere offentliggjorte Beretning, men to samtidige Breve fra Prins Oscar til Henning Hamilton og Hofjægermester Carlsen.

Gedalia fortæller i 1890, at han nogen Tid efter at Marskal Prim havde skrevet til ham bragte i Erfaring, at Prins Oscar havde sagt, at han vilde yde ethvert Offer for at fremme den skandinaviske Sag ved at bringe de tre nordiske Lande under eet Hoved. Derfor udbad Baronen sig i en underdanig Skrivelse en Samtale med Prinsen. Den Motivering, han gav for sit Ønske: Prins Oscars Interesse for den skandinaviske Sag, havde ingen Forbindelse med Spørgsmaalet om den spanske Kongetrone, men Forklaringen er at søge i den særlige Mentalitet hos skandinavisk interesserede, med hvem Gedalia havde Forbindelse, og i de Forhaabninger om en politisk nordisk Enhed, som trods den politiske Skandinavismes Nederlag i 1863—64 ingenlunde var udryddet, men stadig holdt sig i visse, nu særlig danske Kredse. Nu tænkte Ultraskandinaverne paa det ventede Barn af den danske Tronfølger og Kong Karl XV's Datter som den der, om det blev en Prins, skulde indtage Pladsen paa de tre forenede Rigers Trone. Men for at muliggøre dette maatte der skabes Plads paa Sverige-Norges Trone og Prins Oscar anbringes andetsteds! Hermed syslede nu Baron Gedalias livlige Fantasi; om efter Tilskyndelse fra andre, ved vi ikke, men dette er troligt; Ploug fortalte, at det var ham der havde henledt Gedalias Opmærksomhed paa Prins Oscar.[69]) Baronen gaar da over Sundet med den store Tanke: maaske at slaa to Fluer med eet Smæk, paa een Gang gøre sig fortjent af det spanske Folk og af Nordens Enhed.

Prins Oscar tilstod ved en naadig Skrivelse Gedalia en Samtale. Modtagelsen paa Sofiero var ogsaa meget naadig, fortæller Gedalia. Han foreviste en Kopi af Fuldmagten fra Marskal Prim og forsikrede at han vilde forelægge Originalen. Prins Oscar forstod saavel af Ordlyden af Prims Skrivelse til Gedalia som af Baronens Udtalelser at Sagen var

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rejst ved et »Vink« (hint), der var kommet til Spanien fra det skandinaviske Parti i Danmark, og Gedalia forklarede, som han selv fortæller i 1890, uden Betænkning at han fra paalidelig Kilde havde bragt i Erfaring, at Hans kongelige Højhed havde udtalt, at han vilde bringe ethvert Offer for at fremme den skandinaviske Idé ved at samle de tre Lande under eet Hoved. Hertil ytrede Prinsen efter Gedalias Referat: »Jeg gentager denne Udtalelse lige over for Dem«, men saa tilføjede han: »Jeg har Pligter lige over for det svenske Folk; det maa opfordre mig dertil; saa er jeg villig til at modtage Valget som spansk Konge«. Prinsen og Baronen kom næppe nærmere ind paa, om og hvorledes man skulde faa tilvejebragt denne Forudsætning. Gedalia har vel forstaaet, at det var en Form for et Afslag.

Han rejste med uforrettet Sag, og hans videre Bestræbelser er i denne Forbindelse uden Interesse. Den store Krig, hvortil Kandidaturspørgsmaalet gav Foranledning, var nu i Udbrud.

Prinsen var i Virkeligheden ikke blot forbavset, men særdeles ubehageligt berørt af Henvendelsen fra Gedalia, hvis Navn han i Brevene ikke nævner, men som han betegner som »en Herre från Danmark, ganska väl känd, (ehuru icke alltid så at mellan begge dessa ord en trait d'union bör sättas!)«. Det der generede var naturligvis ikke selve Tilbudet, som Prinsen vel næppe til Trods for Marskal Prims Brev eller Fuldmagt havde taget alt for alvorligt, men det var Baggrunden, som Gedalia tydelig havde tilkendegivet ved, som Prinsen skrev til Hamilton, at lade »falla några oförsigtiga ord om min abnégation och om en kompensation i Spanien«. »Jeg bukkede og takkede, saa var den Sag endt«, fortalte han i sit paa Dansk skrevne Brev til Carlsen, »men det, der ubehageligt berørte mig var at en dansk Mand tilhørende det skandinaviske Parti bragte mig dette Bud og ikke har været fremmed for dets Senden!«

Prins Oscar forstod, at det skandinaviske Parti i Løbet af

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det Aar, der var gaaet, siden Kronprins Frederiks og Prinsesse Louises Bryllup, »ifrån att haf va varit Svensk-Danskt, nu synes mig mera och mera blifva Dansk-Svenskt, d.v.s. vilja poussera Kronprinsessans blifvande arfvinger«. Han havde, skrev han til Hamilton, svaret »med så mycken foglighet i rösten, som mitt något retate temperament tillät«, at han visselig vilde være beredt til som Arveprins at træde tilbage, om Skandinaviens Vel og de tre skandinaviske Folks virkelig udtrykte Opinion saa bød; at han vedblivende og til sit sidste Aandedrag vilde nære samme Følelser som nu over for Skandinavien, men at han egentlig gjorde dette for Sverige-Norges Skyld af politiske Grunde og efter moden Overbevisning; at en Krones Glans ikke lokkede ham, eftersom han havde set Sagerne paa for nært Hold, og at der saaledes ikke var Spørgsmaal om Offer, men blot om i glad Bevidsthed at følge en Pligt, naar den, en Gang indset og opfattet, bød at handle. Men om det, saaledes som Gedalia havde udtalt, virkelig var et Offer, da vilde han ogsaa gøre dette helt, og derfor var al saakaldt »compensation« ham forhadt. Nu paa Forhaand at desertere var i hans Øjne et Landsforræderi, et Brud paa de Pligter, der paahvilede ham som svensk-norsk Tronfølger, og til saadant skulde intet i Verden formaa ham. Hvad angik Fremtiden, saa var den »passablement« ødelagt — lige siden 1864 — ogsaa gennem senere Tildragelser, saa vidt de opfattedes saaledes, som han nu begyndte at indse. Hr. Gedalia tog meget fejl, om han havde troet, at de forenede Folk i det mindste i Øjeblikket skulde ville underkaste sig en dansk dynastisk Union.

Nøjagtig i samme Tankegang, kort og med stærk Følelse, skrev Prins Oscar ti Dage senere til Carlsen: »Ikke Lyst til Kongerang, der ikke blænder mig, ikke Higen efter Kongemagt, der ikke er stor nu længer, nej blot Pligt mod de forenede Biger holder mig paa min Post. Saa længe denne Pligt forefindes, hverken bør, kan, vil eller skal jeg vige derfra, om man saa bød mig al Verdenens Herlighed. Det var

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en Dag, hvor jeg fristedes dertil. Denne Dag er forsvundet i 1864 års blodige Krigstaager. Jeg haaber at det var bedst som skeete.«

I de kritiske Uger i Juli—August 1870 var Prins Oscar paa Sophiero og fulgte derfra Krigsbegivenhederne og Udviklingen i Danmark med stadig Spænding og med Tanker paa Danmarks Krise i 1863—64. Han holdt sig med Hensigt borte fra København bortset fra et Par Timers Besøg den 21. Juli hos Kongefamilien paa Fredensborg, da han, som han den 8. August skrev til Kaptajn Wilde, »i disse alvorlige Tider ikke vilde giøre *noget*, der kunde udtolkes, af en eller anden, som noget Skridt, hvorved min Konges og hans Regierings Stilling eller Politik vilde lide Skade eller Miskiændelse«. Det kostede ham stor Overvindelse at holde sig i Ro i Skaane og ikke følge Begivenhederne paa nærmere Hold, fra København eller fra Stockholm, men han mente roligt at maatte afvente hvad der skete og ikke foretage noget, der kunde gøre hans »Navn nævnt«. Dette var antydet for ham fra Stockholm. Han bad sine danske Venner om al mulig Besked om deres Projekter og om den danske Flaades Bevægelser; »betænk at jeg aldrig kan få mange nok, om Regieringens Holdning, Folkestemning i Kongeriget og Slesvig, om Hoffets Sindes Forfatning m. m. m. m.«, skrev han den 12. August til Wilde. Han nærede noget Haab om, at Admiral Bouët, der kommanderede den franske Flaade og var en gammel Ven af ham, vilde aflægge ham et Besøg, men mente, da det ikke skete, med Rette at Admiralen havde andet at tænke paa.[70])

Jeg har i min Skildring af Begivenhederne i Sommeren 1870[71]) omtalt de Besøg, som først Kong Carl og siden Prins Oscar aflagde paa Fredensborg. Kongen skjulte naturligvis ikke sine stærke Sympatier for Frankrig, men hans Regering havde lagt en Dæmper paa ham og faaet ham til at give den danske Konge og Regering det Raad i alt Fald foreløbig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at holde sig tilbage, ligesom Sverige gjorde det. I Breve til Wilde, først den 8. August 1870 og senere, tilbageskuende da han var blevet Konge, den 12. December 1873, fortalte Oscar II om, hvad hans Broder og han selv havde sagt paa Fredensborg. Kong Carls Udtalelser refererede han efter, hvad Christian IX havde fortalt ham. Her efter skulde Kong Carl, da han var blevet spurgt, have raadet den danske Konge til »at drage Sværdet uden Betænkning«. Prinsen havde været langt forsigtigere. Vel synes ogsaa han at have ønsket, at det maatte komme til en Indgriben paa fransk Side og fandt det danske Folkeønske om at gaa løs paa Danmarks »haarde Fortrykkere« helt naturligt og berettiget, men han havde, efter hvad han skrev til Wilde, raadet Kong Christian til at afvente *»bestemdt Erklæring ang.de* 5 *Art. Pragerfreden og* 40,000 *mand, ombord i en stærk Flaade,* tillæggende at, *uden disse* Betingelser vilde *Han* være af med sin Krone inden 1 Måned, og at *med* dem var Risikoen vel heller ikke liden, men derimod fuldt berettiget, ja, en pligt, og [a]t jeg, i Hans Sted, *da, men først da,* vilde underkaste mig den, og drage Sværdet for Landets Vel og Ære«.

Prins Oscars Sind var i hine Dage ogsaa stærkt bevæget, fordi hans tyskfødte Hustru, der havde Slægt og Venner ved Rhinen, led under Begivenhederne. Tankerne om Fortiden fremkaldte følgende Udtalelser til Wilde i det nævnte Brev af 8. August 1870: »Hvad *Os* betræffer så lad mig kaste et Slør over vores Skrøbelighed. Gud tilgive Dem, der bevirkede vores moralske Nederlag i 1863-64! Siden den Tid ligne vi os ikke mere! Men lad mig for Guds Skyld tie dermed! Jeg lider af vores Stilling, i det hele taget, mere end jeg kan sige. Og dog kan jeg *nu* ikke ubillige at vi forholde os neutrale i det længste. Det er desværre vores egen Politiks bittre Frugter at ingen ændser om vi ere neutrale eller ikke!!«[72])

Prinsen ønskede utvivlsomt Frankrig Sejr og at Krigen skulde føre til Danmarks Ønskers Opfyldelse, men ligesaa sikkert er det, at han, da Tyskland sejrede afgørende, ikke

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kunde dele den ubetingede franskvenlige og stærkt tyskfjendtlige Opfattelse, som stadig gav sig Udtryk i Sverige.[73]) Trods sit stærkt bevægelige Temperament og den Begejstring for den nordiske Enhed, der havde givet sig lidenskabelige Udtryk under Krisen 1863—64, var Prins Oscar saa klog og perfektibel, at han forstod at en ny af de forandrede Forhold bestemt udenrigspolitisk Orientering var nødvendig for Sverige-Norge. Preussens Sejr i 1866 havde paavirket ham; i endnu højere Grad maatte Begivenhederne i 1870 gøre det. Sin strenge Dom over den svenske Politik 1863—64 fastholdt han, men han mente at man maatte bringe det bedst mulige ud af de ændrede Forhold.[74])

Vi har allerede set, hvor overordentlig uvenligt Prins Oscar bedømte Christian IX's Forhold i 1863—64, og naar han lejlighedsvis udtalte at disse Følelser formentlig var gensidige, saa havde han Ret.[75]) Udadtil gav dette Forhold sig ikke mærkbare Udtryk; men det var kendt i Hof- og Regeringskredse, og nu og da kom der Antydninger frem i Bladene. Betydning for det politiske Forhold mellem Danmark og de to Naboriger fik det aldrig, og det paavirkede ikke Kong Oscars Holdning overfor Danmarks Interesser. Men det indbyrdes Forhold mellem det svenske og det danske Kongehus har i sig selv væsentlig Interesse.

Man kunde tænke sig at Ægteskabet mellem Kronprinsesse Louise og Kronprins Frederik vilde have fremkaldt større personlig Tilnærmelse mellem de to Hoffer end det rent formelle. Det blev dog ikke Tilfældet. Kronprinsessen var da hun ægtede Kronprins Frederik knap 18 Aar. Hun var ikke tidligt udviklet og ikke særlig køn, og i Sommeren 1865 kunde Statsraad Manthey efter et Statsraadsmøde paa Bäckaskog fortælle, at Carl XV, der holdt umaadelig meget af sin Datter, havde sagt om hende at hun var »en ful fan«.[76]) I Sommeren 1868 lød samme norske Statsraads Dom, at Prinsessen var blevet »en sød Pige, ligesaa høj og slank som Mo-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

deren og yderst indtagende«.[77]) Da hun kom til København, blev den unge Prinsesses Stilling ikke let. Hun havde vanskeligt ved at gøre sig gældende over for sin stilfærdigt myndige Svigermoder, der, som det engang blev sagt, var »Sjælen i Familien«; og de to ældste Svigerinder, Prinsesse Alexandra af Wales og Storfyrstinde Dagmar, Alex og Minny, som de kaldtes af deres nærmeste, brød sig ikke om hende. Det gjorde ikke hendes Stilling lettere, at de ved deres hver paa sin Vis meget tiltrækkende personlige Egenskaber, ved jævnlige Besøg og ugentlige Korrespondancer forblev meget nært knyttede til Forældrene, foruden at deres Ægteskaber gav dem en særlig Position. Det fremgaar tydeligt af, hvad der er kendt af disse fyrstelige Søstres Korrespondancer[78]) og andre fortrolige Meddelelser, at der i hine Aar ikke blev sat særlig Pris paa den Tilvækst, Familiekredsen havde faaet gennem den purunge Kronprinsesse. Hun forstod ikke ret at tilpasse sig efter Tonen, og den elskværdige yngste Svigerinde Thyra gav nu og da i sine Breve til Dagmar Udtryk for en vis Medfølelse. Kong Christian og Dronning Louise med deres store Kærlighed til alle i Familien bestræbte sig sikkert ogsaa for paa deres Maade at være venlige mod Svigerdatteren, men den Respekt, ganske særlig Kongen krævede og fik i Kredsen, har nok virket adskilligt trykkende.[79]) Kronprinsen var meget forsigtig og tilbageholdende og formaaede næppe kraftigt at støtte sin unge Hustru. Der var et nært Forhold mellem Kronprinsesse Louise og hendes Fader Carl XV, og hun følte stor Sorg, da han døde. De faa bevarede Breve mellem hende og Onkelen Oscar II er venlige, men indholdsløse.[80]) Hun stod næppe Onklen særlig nær. Da Kong Oscar var i København 1875, vakte det Opmærksomhed, at han ikke i nogen af sine Taler berørte Slægtskabet; Vedel fortalte, at Kronprinsessen havde sagt, »at hun slet ikke mere eksisterede for Sverige«.[81])

Den ægteskabelige Forbindelse bidrog saaledes ikke til at fremkalde varmere Følelser under de formelle Tilkendegi-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

velser, der naturligvis stadig fremkom som Følge af Slægtskabsforbindelsen.

Der er Vidnesbyrd nok om, at den store Forskel, der var mellem Kong Oscars, Kong Christians og Kronprins Frederiks Karakter og Optræden, ikke gav gode Forudsætninger for en indbyrdes Forstaaelse bag de glatte officielle Former; der opstod let Irritationsmomenter, og der var indbyrdes Mistillid.[82]) Samtidig nedskrevne fortrolige Optegnelser af to Mænd, der hver paa sit Sted, i København og Stockholm, havde den bedste Lejlighed til Iagttagelse, giver Indtryk af Forholdet mellem de to Hoffer og supplerer, hvad der nu kan ses af fortrolige Breve mellem Kong Oscar og hans danske Venner.

I København var ingen bedre end P. Vedel underrettet om alle Intimiteter, og i Stockholm og paa Besøg i København fulgte den danske Gesandt Kammerherre Frantz Bille omhyggeligt med.[83]) Faa Maaneder før Tronskiftet i Sverige var han kommet dertil og forblev paa denne Post til 1890. Da Bille skulle til Stockholm, omtalte Christian IX til ham Kong Oscar »paa en Maade, der røbede megen Mistillid til hans Karakters Paalidelighed og Oprigtighed«. I Forsommeren 1875, da Oscar II havde aflagt sit første Besøg som Konge i København, optegnede Gesandten at han i de mellemliggende Aar nu og da havde »haft Lejlighed til at see Tegn og Beviser paa, at medens »les dehors« bevaredes, var Forholdet baade mellem Kongefamilierne som saadanne og mellem Kronprindsessen og hendes Familie ingenlunde hjerteligt«. »Mit Indtryk har«, skrev Bille, »tillige oftest været, at der i dette Forhold var meest Uret — eller dog Forudindtagethed og Kulde — paa vore Hoffers Side; men herved tilføier jeg: il y a ce qu'on voit et puis ce qu'on ne voit pas«.

Kort efter Kong Oscars Tronbestigelse bemærkede Vedel, at Forholdet til den svenske Konge blev siettere; »alt gaar med Vanskelighed, og der er en Formløshed, navnlig fra vor [d. e. det danske Hofs] Side deri som viser, at der mang-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1er al Hjertelighed«. »Arveliquidationen« efter Kong Carl havde skabt Bitterhed, men mest var det Smaating, som stødte, saasom Dekorationsspørgsmaal. »Saaledes gaar det efterhaanden over til Kulde, Spænding, Fjendskab«, bemærkede Vedel pessimistisk.[84]) Men Kong Oscar foretog vel ogsaa Skridt eller fremkom med Udtalelser, der, uden at det var tilsigtet eller havde større Betydning, virkede stødende paa den danske Konge, som lagde meget stor Vægt paa, at alle Former overholdtes. Baade Bille og Vedel havde rig Lejlighed til at iagttage, at Forstemning derved kunde opstaa. Da Kong Oscar tidligt paa Aaret 1875 anmeldte, at han som Indledning til planlagte Rejser til Berlin og St. Petersborg ønskede at aflægge Besøg i København og udtrykkeligt præciserede at dette skulde demonstrere, at hans Vej til Berlin gik over København, var Kong Christian alligevel ikke glad ved Udsigten til det svenske Besøg.[85]) Rosenørn bragte straks Kongen denne Meddelelse fra Stockholm, som naturligvis burde besvares med at den var meget behagelig, men Kong Christian sagde da »at han jo allerede havde haft Besøg af Kong Oscar eengang, og det meente han kunde være nok«. Rosenørn bemærkede at det Svar kunde man dog næppe give, men saa mente Kong Christian at man kunde svare, at han til Sommer vilde være saa optaget af forskellige Rejser i Jylland, at han næppe fik Tid til at modtage Besøg. Da Rosenørn dertil sagde at disse Undskyldninger jo ikke kunde fremføres saa længe i Forvejen, fik han endelig Lov til at instruere Bille paa en nogenlunde passende Maade, men det var umuligt at bevæge Kong Christian til at sige eet Ord om Sagen til Beck-Friis, naar han saa ham.

Den 29. Marts 1875 blev Kronprinsens ældste Datter døbt. Kong Oscar havde sendt sin Kabinetskammerherre Ankarcrona herned, men dette vakte megen Vrede i den kongelige Familie, fordi Ankarcrona var Broder til den Grevinde Ankarcrona, som Baron Blixen-Finecke i første Ægteskab

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde været gift med og var blevet skilt fra. Da Blixen i sit andet Ægteskab havde været gift med Dronning Louises Søster Prinsesse Augusta, der ogsaa efter Blixens Død 1873 kom ved det danske Hof, fandt man der, at det var en stor Taktløshed at sende »den af Alle mindst skikkede til at optages i Familiekredsen og forestilles for Prinsesse Augusta«. Uagtet Ankarcrona, som Kong Christian sagde til Kammerherre Bille: »personlig gefaldt meget godt«, følte man sig dog ubehagelig berørt af den Mangel paa Takt, der herved skulde være vist. Overhovedet iagttog Bille mange Tegn paa »Ømfindtligheden eller Pirreligheden« ved det danske Hof overfor det svenske.[86])

I Anledning af Kong Oscars Besøg i 1875 fremkom der, efter hvad Vedel samtidig noterede,[87]) ubehagelige Korrespondancer fra København gennem Correspondance Havas, hvori det nævntes at det almindelige Forhold mellem Kong Oscar og det glücksborgske Hus var meget slet, hans Besøg uvelkomment, bl. a. fordi han nærede Tanker om at enes med Preussen om at dele Danmark. I andre Korrespondancer til Udlandet blev den sidste taabelige Paastand dog modsagt, men rigtigt var, at Stemningen mellem de to Fyrster ikke var særlig gunstig. Da Kong Oscar havde aflagt det omtalte Besøg i København, optegnede Vedel paany at Kong Christian var meget uvenlig stemt mod Kong Oscar. »Hovedgrunden er vistnok Skinsyge over at see hans Lethed til at tale med Alle og hans Dygtighed og Kjendskab«.[88]) Afgørende var dog, at de to Fyrster var saa overordentlig forskellige af Natur og Væremaade.[89]) Naar Bille ved sin Omtale af Kong Oscars Besøg i København i Maj 1875 mente at have kunnet iagttage, at Kong Christian »under Omfavnelserne paa Toldboden og siden ved Familietaflet paa Amalienborg viste ... et temmelig tvungent og forstemt Væsen« i Modsætning til Kong Oscars livlige og impulsive Optræden, bundede det nok mest i denne store Forskellighed. Den forsigtige og forbeholdne Kong Christian følte sig ikke tiltalt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af den svenske Bernadotteætlings frejdige, stundom vel noget paagaaende Facon, kammeratlige Udtryksform og lette, sprudlende Veltalenhed, livlige Gestikulation. Netop under dette Besøg skrev den saa vennesæle Thyra den 24. Maj 1875 til sin Søster i Rusland, at man ventede Kong Oscars »stormægtige Besøg eller rettere *Passage* over København til *Kiel*, hvor den tyske Flaade skal møde hans Eskadre. Uf! Uf!!« Det viste Stemningen. Derimod mente Bille at Forholdet mellem den svenske Dronning Sophia og Dronning Louise var bedre og gensidig venskabeligt; de korresponderede lejlighedsvis, og en af Dronning Sophias Fortrolige havde sagt til Bille, at Dronning Louise havde en høj Stjerne hos hendes Dronning. Flere, ogsaa Kong Christian selv, havde sagt til Bille, at den svenske Dronning »havde behaget meget under Besøget i København«.[90])

Det var nu ikke blot i den danske Kongefamilie, der manglede Sympati for Kong Oscar, men Mistillid til hans Person og Hensigter fandtes ogsaa i de danske Regeringskredse, hos Vedel og mange andre, og de paavirkedes ikke meget hverken af Kong Oscars overstrømmende Elskværdighed eller af, hvad de Venner blandt Danske, som den svenske Konge ogsaa havde, sagde til hans Fordel. Frantz Bille udtalte, at det var uforstaaeligt og efter hans Skøn ganske uberettiget, naar man i København atter og atter mødte en stærk Uvilje mod den svenske Konge og vidtgaaende Mistillid til hans Hensigter med Danmark.[91]) »Hos det nationalliberale Parti har jeg bestandig funden Mistro, Ligegyldighed eller endog Vrede fremherskende i Stemningen mod Kong Oscar, saaledes hos Krieger, Fenger og i ikke ringe Grad Vedel«, skrev han 1875 i sine Optegnelser. I et Brev til Vedel 3. Maj s.A.[92]) nævnede han, at Fenger kunde blive »næsten ophidset«, naar man talte om den svenske Konge. Han nævnede ogsaa, at Vedel endog havde troet paa, at der udrugedes hemmelige Planer mellem Kong Oscar og Kronprins Friedrich Wilhelm, og at disse ventileredes gennem den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sidstes Hofstatssekretær Dr. Neugebauer, en Mand paa hvem Vedel i alt Fald havde sin Opmærksomhed henvendt.[93])

Vedel delte utvivlsomt til en Begyndelse de Nationalliberales Mistillid til den svenske Konge og saa 1873—74 med Ængstelse paa det fortrolige Forhold mellem Kongen og den tyske Kronprins. Ved Tronskiftet skrev han i sine fortrolige Optegnelser, at Kong Carls Død ikke kunde andet end vække alvorlige Tanker. »Han var en Ven af Danmark, om end Omstændighederne hindrede hans Venskab fra at blive os væsentlig nyttigt. Hans Efterfølger er maaskee en hemmelig Fjende af os, og Omstændighederne kunde maaskee i Tiden stille sig saaledes, at hans Ærgjerrighed blev os skjæbnesvanger.« I Samtaler med Bille tilkendegav han Frygt for, at den nye Konge vilde benytte sin personlige Indflydelse til at fremme en tysk-svensk Forstaaelse til Danmarks Skade, maaske endog med Danmarks Deling som endeligt Maal. Men et Par Aar senere, April 1875, karakteriserede Vedel i et Brev til Bille dog Kong Oscar i Udtryk, der viste, at han nu ikke længere ansaa ham for *farlig*, men at han ikke vurderede hans Personlighed højt. »Mon ikke Sandheden er, at Kong Oscar er en bel Esprit og lidt af en Phantast, men ikke nogen praktisk Mand med det fornødne Mod til at gribe til«, skrev han.[94]) Denne Karakteristik fandt Bille ganske nær sammenfaldende med hans Betragtning af Kongens Personlighed (eller dog af en væsentlig Del af denne).

Grev Frijs, der var en roligt dømmende Mand, men dog ingenlunde upaavirket af Sympatier og Antipatier, gav Udtryk for tilsvarende uvillige Stemninger overfor Kong Oscar. I 1869 havde han kaldt Prins Oscar en intrigant Eventyrpolitiker, der brændte af Begærlighed efter at faa politisk Betydning.[95]) Da Grev Frijs som dansk Repræsentant i Oktober 1872 var i Stockholm ved Kong Carl XV's Begravelse, sagde Kong Oscar til Greven at han nærede samme venskabelige Sindelag mod Danmark som hans hedengangne Broder; »dog troer jeg uden at foregribe Fremtiden«, skrev

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Frijs til P. Vedel, »at kunne sige, at han altid væsentligst vil lade sig lede af Fornuftens Bydende, saaledes som dette stiller sig for ham, mere end af Hjertets Følelser«.[96]) Sympatisk var den svenske Konge ham ikke, og saa sent som i 1876 skrev Greven om hans »Naturtilbøjelighed« til at »fiske i rørt Vande«. [97])

Den franske Gesandt i Stockholm, den bekendte Forfatter Grev Joseph-Arthur de Gobineau, sendte omtrent samtidig sin Regering en indgaaende og kritisk Omtale af Kong Oscars Personlighed og Væsen. Det ses af hans Indberetninger, at der var nær Forbindelse mellem Bille og ham. I en Rapport af 20. Marts 1875[98]) fremhævede Gobineau Egenskaber hos den svenske Konge, der svarede til dem, hvoraf man tog Anstød i København, og udtrykte dermed utvivlsomt Synspunkter, der fandtes i Diplomatkredse. Gobineau nævnede Kongens Livlighed og Uro, hans stadige Bestræbelser for at finde Midler til at behage, at indtage Folk og drage dem til sig. »Han gør sig familiær med alle Personer, der nærmer sig ham, strømmer over af elskværdige Ord, giver Haandtryk og udtrykker sin Tillid, fremhæver denne, søger at bringe den, han taler med, til at tro, at alene han er i Besiddelse af noget saa værdifuldt, begynder det samme med en anden, og for Øjeblikket er han paa Grund heraf blevet almindelig Syndebuk og gjort til Skive for Vittigheder.« »Som en Følge af denne Optræden begynder Kongen at blive Genstand for en almindelig Mistillid.«

Andre mærkbare Bidrag til Forstaaelsen af Kong Oscars Personlighed, af de varierende Stemninger overfor ham og af hans Holdning overfor Danmark og det danske Kongehus finder vi i hans Brevveksling med danske Venner.[99]) Mest lærer vi gennem de Udtalelser, der fremkom mellem Kong Oscar og Prins Hans.

I Forbindelse med et Besøg, som Kong Oscar September 1876 aflagde i København[100]) blev Prinsen, der var en ivrig Frimurer, til sin Overraskelse indbudt til at overvære en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forestaaende festlig Indvielse af en ny Frimurerloge i Stockholm. Med den »Überschwänglichkeit«, der kunde fremtræde hos ham, havde Kong Oscar talt saa meget om, hvad Prinsen skulde faa at se under et saadant Besøg, at denne ikke ret troede paa, at der kom noget ud af det hele. Men i Januar 1877 blev Indbydelsen gentaget, og Prinsen rejste derfor til Stockholm, dog, som han skrev til Otto Piessen, »efter ikke ringe Kampe med min kongelige Broder, som frygtede, at jeg dér kunde blive bragt i vanskelige Situationer, som maaske kunde kompromittere mig«.[101])

Om noget saadant ubehageligt blev der nu slet ikke Tale; Modtagelsen var hjertelig, og Prinsen henrykt over Opholdet. Hver Dag havde bragt ham noget nyt og interessant, som Kong Oscar var ivrig bestræbt for at lade ham opleve. Men først og fremmest havde han haft Udbytte af at være meget alene med Kongen. Hans Udtalelser til Piessen bekræftede, hvad han i stærke Ord, da han takkede Kongen for Opholdet, udtrykte: »Hvert et Ord fra Din Side til mig, har været for mig en Vederquægelse for Aand og Hjerte, og jeg forsikkrer at jeg ofte følte en Trang til at forkorte mine Foretagender i Stockholm for ved Hjemkomsten maaske at kunne nyde Dit Selskab, hvori jeg fandt min største Glæde og mit Hovedbehag under hele mit Ophold hos Dig. Jeg haaber Du seer ikke tomme Ord i denne Udtalelse, men kun et oprigtigt Hjertes fuldeste Sandhed«.[102]) Nu først havde Prinsen ret lært Kongen at kende og, skrev han til Piessen, »var bleven helt befriet for mange Fordomme imod ham«.[103]) »Et udmærket varmt følende Hjerte og en klar gennemtrængende Forstand er i høj Grad blevet ham til Del, men ved Siden deraf en vis indre Uro, der dog undertiden gør ham vaklende, naar han skal træffe det Rette. Han vil stedse det bedste, men denne Vaklen, som han iøvrigt ofte bærer til Skue i sine Samtaler, og som selv efter kategoriske Udtalelser (Betheuerungen) pludselig fremtræder, vækker en Følelse af Usikkerhed og er visselig Grunden til, at man

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke altid anser ham for tilforladelig. Straks den første Dag ved Taflet sagde han i alle Menneskers Nærværelse med de mest aabne Øjne: »For min Ven Hans har jeg ingen Hemmeligheder«. Det var en af hans sehr sehr voll gefühlten Ueberschwänglichkeiten, men for mig dog Signal til at være paa Post«, skrev Prins Hans til Piessen, men tilføjede, at Kong Oscar »trods mangt, der bliver ytret imod ham, er traadt mit Indre meget nær«.

Kong Oscar havde øjensynlig udfoldet den Charme, hvormed han ofte betog Mennesker, men den Brevveksling, der nu udviklede sig og ledsagede ret hyppige Samvær, viste, at Venskabet var solidt. De to Mænd drøftede fra nu af stadig de politiske Forhold i de nordiske Riger og i den europæiske Storpolitik. Kongen var efter sin Sædvane saare uforbeholden i sine Udtalelser baade om Forhold og Personer i Sverige og i Norge, og naar de skriftlig eller mundtlig kom ind paa danske Forhold, deriblandt ogsaa det ret ømtaalelige Spørgsmaal om de Stemninger, der gjorde sig gældende overfor Kong Oscar indenfor det beslægtede danske Kongehus. Ikke sjældent fremhævede Kongen, at hvad han sagde eller skrev til Prinsen var i strengeste Fortrolighed, og naar han ønskede noget af dette tilkendegivet overfor den danske Konge eller »Fredy og Louise«, den danske Kronprins og Kronprinsessen, nævntes det udtrykkeligt. Prins Hans' Udtalelser i de fortrolige Breve, han skrev til Baron Piessen, viser den Samvittighedsfuldhed, hvormed han overholdt sin Tavshedspligt.

Prins Hans tilkendegav naturligvis sin gunstige Opfattelse af sin nye Ven saavel overfor Ministrene i København, overfor Vedel og andre som overfor sin Broder Kongen, der med ham hyppigere end med nogen anden drøftede Dagens Begivenheder og Personer. Men Prins Hans maatte tale varsomt og havde liden Mulighed for Paavirkning særlig af sin Broder. Til Otto Piessen skrev han engang[104]) under Omtalen af forskellige politiske Spørgsmaal, at det kun var over-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for ham, at han i Fortrolighed fremsatte Bemærkninger om Politik, thi »ellers tier jeg helst med sligt for ikke at blive misforstaaet eller miskendt«. Disse Ord hentyder til et Forhold, der i hele Christian IX's Regeringstid var vel kendt, drøftedes Mand og Mand imellem, omtales i private Breve og Optegnelser, men, da det drejede sig om den i Aarenes Løb mere og mere populære Konges personlige Egenskaber, ikke blev offentligt paapeget.

En særlig Grund til at Prins Hans maatte være meget forsigtig med sine Udtalelser om den svenske Konge var, at der ved det danske Hof og i de danske Regeringskredse herskede den Opfattelse, at Kongen ikke billigede Christian IX's Indenrigspolitik, der i hine Aar under Ministeriet Estrup medførte en stadig voksende Forfatningskamp. Kong Oscar beskyldtes for, hvad der var noget slemt, at nære en vis Sympati for Venstre. Saaledes vakte det Misstemning, at han under sit Besøg i København 1875 ved en officiel Festlighed talte relativt længe med Folketingets Formand, Venstremanden Christoffer Krabbe.[105]) Man var tilbøjelig til at udlægge sligt som en Følge af Popularitetsjagt eller blot Lune, medens den naturlige Forklaring dog var Krabbes repræsentative Stilling samt den svenske Konges Lyst til at faa Indtryk af forskelligartede Personer, ogsaa blandt den danske Oppositions Førere. Naar Prins Hans overfor den Uvilje, sligt vakte, skulde tage til Orde, havde han den yderligere Vanskelighed, at han ingenlunde var en ukritisk Tilhænger af den politiske Linie, som hans Broder i 1870erne med næsten blind Tillid til sin trofaste Estrup slog ind paa. Han var ganske vist Modstander af Venstres Politik og delte mange af de gængse Fordomme overfor det fremtrængende Demokrati og dets ledende Mænd, men han betragtede de provisoriske Love som grundlovsstridige, da han ikke fandt, at der forelaa den absolute Nødvendighed for deres Udstedelse, som den danske Grundlov krævede. Han saa nøgternt paa den politiske Udvikling i Danmark og forudsaa, at Mod-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

standen i Folket mod Estrups Styre ingenlunde vilde blive overvundet, men tværtimod vokse, ja, muligvis fremkalde alvorlige Vanskeligheder for Kongedømmet. Han havde Respekt omend næppe særlig Sympati for Estrups Personlighed, men beklagede at Kongens urokkelige Tillid til den mandhaftige Konseilspræsident umuliggjorde et Ministerskifte, medens det var Tid. I denne Henseende faldt hans Opfattelse sammen med den, Kong Georg af Grækenland havde dannet sig under sine Besøg i Hjemmet og ved en omfattende, desværre vistnok ikke bevaret eller i hvert Tilfælde ikke tilgængelig Korrespondance med forskellige interesserede Personligheder. [Skønt Kong Oscar i Virkeligheden lige saa lidt som Prins Hans sympatiserede med Venstre, og f. Eks. billigede Provisoriet 1877, var det rigtigt at han i flere Henseender var kritisk stemt mod den danske Regerings indre Politik], og hans skriftlige eller mundtlige Udtalelser kom jo nok til Kong Christians Kundskab.[106])

Den ydre Elskværdighed i København overfor den beslægtede Suveræn dækkede da over en ikke ringe Usikkerhed og Animositet, men en særlig Aarsag til den Forbeholdenhed og Mistro, hvormed man iagttog hans Færden i disse Aar, havde mere haandgribelig Karakter. Den beroede paa den Bestræbelse for nogen Nuancering af De forenede Rigers udenrigspolitiske Holdning, som Oscar II udfoldede efter sin Tronbestigelse. Vi ved nu tilstrækkeligt derom til i Hovedsagen at kunne danne os en klar og retfærdig Opfattelse deraf.

De tre første Konger af Bernadotteslægten havde med særlig Interesse og Kraft taget sig af De forenede Rigers Udenrigspolitik og, som det er velkendt, haft mere eller mindre Held med deres stærke personlige Indgriben. Den svenske Forfatning af 1809 havde givet Kongen Bemyndigelse til at forberede og udføre de udenrigske Sager »på det sätt honom bäst synes«, ogsaa at træffe Beslutninger, hvor det drejede sig om Forbund med fremmede Magter, i et sær-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligt Konseil, hvor kun to af Statsraaderne havde Sæde. Først i 1885 blev denne Kongens Bemyndigelse noget indskrænket. Kong Oscar II følte sig, som det tydeligt fremgaar af mange Udtalelser og Handlinger, fuldt berettiget til ligesom sine Forgængere at lede den Udenrigspolitik, til hvis Udformning han som Prins kun havde været passiv Tilskuer og stundom alvorlig havde misbilliget. Nu da han 18. September 1872 blev De forenede Rigers Konge, kunde han paa allernærmeste Hold baade følge og gribe ind i Rigernes Styrelse. Ikke blot af Pligt, men i høj Grad af Lyst og Trang tog han Del i Udenrigspolitiken og straks udfra den faste Overbevisning, at den hidtil fulgte Kurs maatte ændres. Han fulgte nøje den diplomatiske Korrespondance, brevvekslede privat med de svensk-norske Gesandter, gennemdrøftede alt væsentligt, selv smaa Sager, med sine Udenrigsministre og andre Politikere, dannede sig sin egen Mening og gjorde den kraftigt gældende. Med den Uforbeholdenhed, der prægede al hans Færd og kunde gaa videre end nødvendigt, udtalte han sig til fremmede Gesandter. Disses Referater af hans Ord, vel ofte præget af deres særlige Interesser, bør naturligvis nøje prøves og kun vurderes paa Grundlag af, hvad der iøvrigt foreligger som Baggrund for Kongens Meningstilkendegivelser. Dette gælder nok, som det er blevet fremført, særlig en Periode senere end den, jeg i nærværende Fremstilling behandler, 1880erne og 1890erne, da Unionskrisen begyndte at blive akut, men ogsaa i det Tidsrum og i det Forhold, der er Genstand for min Skildring, maa det paaagtes.[107])

De store Begivenheder, han havde oplevet, Krimkrigen, den politiske Skandinavismes Stranding 1864, den tysk-østrigske og den tysk-franske Krigs Udfald, havde bibragt Kong Oscar den Overbevisning, at den i nogen Grad aktive selvstændige Udenrigspolitik, som hans Fader og Broder havde attraaet for den skandinaviske Halvøs Lande, nu ikke lod sig videreføre med samme Frihed. Det drejede sig først og fremmest om at tilvejebringe Ligevægt i Forholdet til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Stormagterne, og for at sikre Nordens Fred og Neutralitet maatte det Skær af Ensidighed fjernes, som Kong Carl XV's ofte demonstrativt tilkendegivne Franskvenlighed havde kastet over svensk Udenrigspolitik. Under den udenrigspolitiske Nyorientering, der fandt Sted, efter at Frankrigs Magt var brudt, og baade Zar Aleksander og Gortchacow i St. Petersborg, Kejser Wilhelm I og Bismarck i Berlin lagde Vægt paa at skabe et godt indbyrdes Forhold, kunde en eventuel Aggression fra russisk Side blive en stor Fare. Kong Oscar ønskede, og mente vel at have visse personlige Forudsætninger for mere end Broderen, at vække Tillid i St. Petersborg, men mest paatrængende var det dog at sikre et godt Forhold til det nye tyske Bige, hvorved eventuelt kunde lægges en Dæmper paa russisk Uvenlighed. Denne akute Situation faldt i Traad med Kong Oscars almindelige Ønske om at skabe et Tillidsforhold til Tyskland [, med hans private tyske Sympatier, hans konservative Indstilling og hans høje Tanker om Monarkiet som Statsform].[108])

Det er med Bette hævdet, at just i de første Aar efter sin Tronbestigelse gjorde Oscar II en meget væsentlig og vel sin største personlige Indsats i Udenrigspolitiken. Det skete ikke i Modsætning til Begeringen, og den stærke personlige Indgriben var ikke i Strid hverken med Traditionerne, eller hvad dengang var en rimelig Følge af Begeringsformen. Selv om Udenrigsministeren og andre saasom Kabinetssekretær Lagerheim vel nok stundom kunde nære Ængstelse for, at Kongens Initiativlyst, Impulsivitet og Taletrang kunde skabe Ulemper, var der [i den her behandlede Periode med enkelte Undtagelser, navnlig under Forhandlingerne om Neutralitetspolitiken 1877-78[109])], ikke større Uenighed mellem dem og Monarken om den Udenrigspolitik, der blev ført.

Fra Aarene 1872—79 kendes mange Udtalelser og Handlinger, der tydeligt karakteriserer Kong Oscars og hans Regerings Udenrigspolitik. Den er i de sidste Aar ved Frem-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dragelsen af mange nye Kilder blevet klarlagt. Det drejer sig nu for mig især om at undersøge, hvorledes Nyorienteringen i Forholdet til Tyskland paavirkede Kongens tidligere sympatiske Interesse for Danmark. I Samtiden fremførtes herom mange Rygter og uvenlige Domme, ikke mindst i Danmark, hvor der opstod Tvivl om Paalideligheden af den Velvilje overfor Danmarks Interesser, som den nye Konge stadig gav Udtryk for.

Det blev hurtigt klart for alle kyndige, at De forenede Rigers Udenrigspolitik i høj Grad blev bestemt af Kong Oscar personlig. Svensk Udenrigsminister var i 1871 ved Grev Carl Wachtmeisters Død blevet den tidligere Marineminister Grev Balthazar von Platen (1804—75), men efter Tronskiftet afløstes han i December 1872 af den betydeligste svenske Diplomat Grev Oscar Magnus Frederik Björnstjerna (1819—1905).[110]) Han havde i 1864 efter Henning Hamiltons Afgang et Aarstid repræsenteret De forenede Riger i København og derefter beklædt den vigtige Gesandtpost i St. Petersborg. Udenrigsminister forblev han nu fra 1872 til 1880. Hans Kaldelse til denne Post skyldtes Kong Oscars personlige Ønske. Der havde været en saglig Modsætning mellem Kongen og Grev Platen om Ordningen af det svenske Søværn, men naar Björnstjerna valgtes, skyldes det ikke blot, at Oscar II satte stor Pris paa hans Dygtighed og Person i det hele, men ogsaa at de saa ens paa den Udenrigspolitik, der nu burde følges. De var enige om, at der nu ikke paa noget Punkt burde gøres Vanskeligheder overfor den Bismarckske Stormagtspolitik, men heraf fulgte, at heller ikke det stadig uløste nordslesvigske Spørgsmaal maatte skabe Vanskeligheder for Sverige. Dette blev Aarsagen til, at i hele den følgende Periode fik hverken Tysklands eller nogen anden af de europæiske Stormagters Regeringer officielt Tilkendegivelser af, at det svensk-norske Udenrigsstyre nærede aktiv Interesse for det nordslesvigske Spørgsmaals Løsning. Det udelukkede dog ikke, at Björnstjerna ligesom Grev

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Platen[111]) lejlighedsvis privat overfor tyske eller andre Personligheder gav Udtryk for, at det vilde volde Tilfredsstillelse i hele Norden, om det nordslesvigske Spørgsmaal fik en endelig og for Danmark tiltalende Afslutning. I Juli 1870 havde Björnstjerna i St. Petersborg overfor den tyske Ambassadør Prins Reuss fremhævet det ønskelige i, at Preussen straks udførte, hvad man var forpligtet til efter Art. V.[112]) I sin Indberetning til Bismarck den samme Dag[113]) nævner Prins Reuss intet om denne Udtalelse, som Björnstjerna optegnede i sin Dagbog, men at de havde berørt det slesvigske Spørgsmaal, bekræftes ved Reuss' Omtale af, at der vel i Sverige fandtes et Parti, der af Venskab til Danmark kunde lade sig rive med til at gaa ind i en Krig alene for at skaffe Danmark det Stykke danske Slesvig, der var frarevet det. »Det er den eneste Grund, som kunde drive Sverige til Krig.« Dertil kunde ogsaa komme, skrev Prins Reuss, Kong Carls intime Forhold til det danske Hof saavel som til Kejser Napoleon, med hvem han stod i Brevveksling.

Under den fransk-tyske Krig saa Björnstjerna meget ligevægtigt paa Forholdene; hans Sympatier var med Frankrig, selv om han mente, at Sverige—Norge maatte holde sig udenfor. Han frygtede at et sejrrigt Tyskland sammen med Rusland vilde bestemme de andre Folks Skæbne, og i Brev til sin Hustru 27. August 1870 udtalte han Frygt for, at den første Følge af Tysklands Sejr vilde blive, at Danmark maatte opgive alle Forhaabninger om Slesvig.[114])

Kort efter at han var blevet Udenrigsminister udtalte han sig 2. Januar 1873 udførligt og uforbeholdent om Forholdet til Tyskland til den tyske Gesandt Friherre von Richthofen.[115]) Han tog bestemt Afstand fra den imod Preussen—Tyskland uvenlige Holdning, som Carl XV havde indtaget, og fastslog at Kong Oscar II vilde ændre dette Forhold. Han gav fortrolig Meddelelse om en Rapport, han havde sendt til Stockholm efter en Samtale, som han, inden han forlod sin Post i St. Petersborg, havde haft med den franske Ambassa-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dør i Rusland, General Le Flô. Efter det tyske Referat beklagede han, at der havde gjort sig den fejlagtige Forestilling gældende, som bl. a. General Le Flô havde givet Udtryk for, at Sverige—Norge havde en solidarisk Interesse i, at Pragfredens Art. V skulde opfyldes. Det var, hævdede Björnstjerna overfor Richthofen, paa Tide at anerkende, at det nordslesvigske Spørgsmaal ikke berørte De forenede Kongerigers Interesser, »og at man i det mindste maatte tillægge en god og hjertelig Forstaaelse med Tyskland langt større Værdi«. Denne Programudtalelse blev siden efterfulgt.

I Berlin var man paa det rene med, at der kunde ventes en Ændring i den svensk-norske Holdning. Da Gesandten Frederik Due 5. Oktober 1872 kom i Audiens hos Kejser Wilhelm, udtrykte denne sin Forhaabning om at i Fremtiden intet, saaledes som det havde været Tilfældet i den foregaaende Tid, skulde forstyrre de gode og rolige Forbindelser mellem Tyskland og De forenede Riger;han omtalte Kong Oscar paa en meget hjertelig Maade og tilkendegav, at han »i de nuværende Omstændigheder ligesom saa en Garanti for det gode og venskabelige Forholds Bestaaen og Udvikling til Fremme for begge Landes Interesser«.[116])

Den svenske Regerings Bestræbelser for et godt Forhold til Tyskland medførte i og for sig ikke Kølighed overfor Danmark. Af helt andre Grunde, som Følge af Strid om Retten til Lodsning i Øresund, herskede der 1872—73 en bitter Stemning i begge Lande, som ogsaa fik Udtryk i Pressen.[117]) Men det lykkedes de to Regeringer at faa Konflikten løst 1873 ved Forhandlinger. Fra dansk Side erkendtes at svenske Lodser skulde have samme Rettigheder som de danske til Lodsning overalt, hvor Farvandet i Sundet var fælles dansk-svensk, medens den svenske Regering opgav sit oprindelige Krav om fuld Lodsfrihed i hele Sundet, først og fremmest i Drogden. Det gik dengang som siden, at begrænsede Stridsspørgsmaal fremkaldt af modstridende sjællandske og skaanske materielle Interesser vel for en kort Stund

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kunde fremkalde Brodertvist med kraftig og ubehagelig gensidig Udskældning, men at den ret hurtigt forsvandt uden at øve varig Indflydelse paa vore Landes indbyrdes Forhold.

Naar Björnstjerna og Kongen var enige om, at det nordslesvigske Spørgsmaal ikke paa nogen Maade burde paavirke De forenede Rigers gode Forhold til Tyskland, saa var det eneste, der kunde gøres, at lade Kong Oscar privat og personlig vise sin Interesse for Danmark.

I det danske Udenrigsministerium fik man ret hurtigt efter Tronskiftet Vidnesbyrd om, at den nye Konge ønskede at anvende sin personlige Indflydelse til Gavn for Danmark. Til Grev Frijs havde Kong Oscar ved sin Broders Begravelse sagt, at han ansaa Slesvig for definitivt tabt for Danmark, og at Haabet om Art. V's Udførelse maatte opgives.[118]) Men allerede i Løbet af 1873 udtalte Kong Oscar sig til Frantz Bille i Stockholm saaledes, at det danske Udenrigsministerium kunde vente at han vilde berøre det nordslesvigske Spørgsmaal overfor den tyske Kronprins under dennes Besøg i Stockholm i Sommeren 1873.[119])

I Virkeligheden havde Oscar II i Tiden umiddelbart før og efter sin Tronbestigelse nogle Gange berørt Sagen i Samtale med officielle tyske Repræsentanter i Sverige—Norge og ikke lagt Skjul paa, at dette Spørgsmaal havde haft en uheldig Virkning paa Stemningen i Sverige—Norge overfor Tyskland. Til den tyske Konsul i Bergen sagde han som Kronprins i Juli 1872, at han ikke kunde indse, hvorfor Afstemningen i Nordslesvig ikke blev foretaget; var denne Sag først i Orden, haabede han, at Misstemningen mod Tyskland vilde lægge sig.[120]) I en Samtale med den tyske Generalkonsul i Christiania den 8. Februar 1873 udtalte Kongen sin Sympati for Tyskland og det tyske Kejserhus, men tilføjede, at det dog endelig kom mere an paa Forholdet mellem Folkene end paa Forholdet mellem Fyrsterne, og at det nordslesvigske Spørgsmaal stadig stod i Vejen for Udviklingen af et

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hjerteligt Forhold mellem hans Folk og det tyske.[121]) Ikke ganske i Overensstemmelse hermed var hans Udtalelse til den tyske Chargé d'affaires i Stockholm, v. Bunsen, den 23. Januar 1873, at Folket og Kongehuset vel var blevet ubehageligt berørt af den nordslesvigske Sag, men at »dette nu tilhørte Fortiden«[122]), Ord, der mindede om Björnstjernas, efter dennes Sigende af Kongen i et og alt billigede Udtalelser til Richthofen den 2. Januar. Der kan vel med Hensyn til det nordslesvigske Spørgsmaal have været en Nuance i Anskuelser mellem Kong Oscar og Björnstjerna; Kongen har, ledet af en stærkere personlig Interesse for Sagen, ønsket i højere Grad end sin Udenrigsminister at fremhæve, at det nordslesvigske Spørgsmaal omfattedes med Interesse af store Kredse blandt hans Undersaatter, og at det betød noget for disse Kredses Holdning overfor Tyskland.

Overfor de officielle tyske Udsendinge synes Kongen i den følgende Tid, i Overensstemmelse med sine Udtalelser til Bunsen, at have undgaaet at berøre Sagen[123]), men det betød ingenlunde, at han havde tabt Interessen derfor. Til Generalkonsulen i Christiania havde Kongen talt om, at det nordslesvigske Spørgsmaal »var traadt ind i en ny Fase«, og at han selv vilde være lykkelig, hvis han kunde bidrage til dets Løsning.[124]) Uden Tvivl har Kong Oscar siden Tronbestigelsen ønsket at gøre dette ved personlig Mellemkomst, men ikke ved Hjælp af en diplomatisk Indblanding fra Sverige—Norges Side. Blandt Kongens Bevæggrunde har vel ogsaa været Tanken om ved en heldig Indgriben i denne Sag at vinde Sympati for sin egen Person og Godkendelse af Sverige-Norges Tilnærmelse til Tyskland hos de skandinavisk orienterede Kredse i det svenske og norske Folk; tillige har han nok ogsaa set det nordslesvigske Spørgsmaals Løsning som en Betingelse for Virkeliggørelsen af den Tanke, han nærede, om en almindelig Sammenslutning af de protestantiske Magter. For at naa sit Maal har Kong Oscar benyttet sig af sit gode personlige Forhold til den tyske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kronprins. I et Privatbrev til denne af 3. November 1872 taler Kongen, samtidig med at han betoner sit eget urokkelige venskabelige Sindelag overfor Tyskland, om Preussens og Tysklands Mangel paa Højsind, »maaske ogsaa paa Retfærdighed«, overfor Danmark, det eneste »sorte Punkt«, der kan hindre en gensidig Tilnærmelse mellem Tyskland og de skandinaviske Lande (»Skandinavien«).[125])

Med disse Udtalelser i Kong Oscars første Regeringsaar sammenfaldt hans Initiativ til det Besøg af den tyske Kronprins i Sverige—Norge 1873, som vi tidligere har omtalt,[126]) og som fandt Sted under sidste Fase af Lodsstriden. Det er ikke usandsynligt, at Konflikten havde irriteret Kong Oscar. Den tyske Gesandt Richthofen, som var med Kongen i Norge, indberettede 3. August om hans Misfornøjelse.[127]) Richthofen fortalte ogsaa, at Kong Oscar til ham havde sagt, at han i og for sig var tilfreds med, at Friedrich Wilhelm aflagde Besøg i Danmark og med den Afspænding i Forholdet til Tyskland, som dette kunde ventes at medføre, men han mente dog, at Kong Christian var optraadt taktløst baade mod den tyske Kronprins, som ved den pludselige Indbydelse næsten var taget med Overrumpling, og mod ham selv, da det havde været naturligst, at Besøget i København var sket gennem Formidling af den svensk-norske Konge, som Besøget i Norden gjaldt. Richthofen fandt denne Kong Oscars Udtalelse betegnende for Forholdet mellem de to nordiske Konger.

Enkeltheder i, hvad der i Christiania og Stockholm i August 1873 blev drøftet mellem Kong Oscar og Kronprinsen, er ikke kendt, men Kongen sagde til den danske Gesandt, at Nordslesvig var hans »cætera censeo« overfor Kronprinsen, og faa Maaneder efter Besøget bad han Wilde meddele Carl Ploug, at han under det tyske Besøg »ikke glemte at tale om det Sleswigske Spørgsmål, der hidtil stadigen blev nævnt i mångårig Brevveksling og altid af mig betragtedes ifra det danske Synspunkt.« »Jeg kan dog ikke

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fordølge«, meddelte Kong Oscar videre, »at Håbet hos mig efterhånden svækkes for Fyldestgørelsen af, hvad politisk Klogskab og Retfærdighed i Forening her synes at byde«. At Kong Oscar fornyede sine Ønsker om det bedst mulige Forhold mellem De forenede Riger og det mægtige protestantiske Tyskland er givet, men han gav altsaa Udtryk for sin og sine Folks Interesse for Løsningen af det nordslesvigske Spørgsmaal.[128])

Kronprinsbesøget og dets behagelige Forløb havde den tilsigtede Virkning paa Forholdet mellem det svensk-norske Kongehus og Kejserhuset saavel som mellem Regeringerne, og i den følgende Tid udvikledes det venskabelige Forhold videre.[129]) Det kom bl. a. til Udtryk, da Minister Frederik Due i Marts 1874 i Rerlin afløstes af Overstatholderen i Stockholm Friherre Gillis Bildt. Han blev saavel af fremtrædende tyske Personligheder som af den tyske Presse modtaget saa hjerteligt, at han kunde skrive til Björnstjerna, at alle syntes at være enige om, at hans Sendelse var et Slags officielt Segl paa Kong Oscars venlige Stemning mod Tyskland.[130]) Baade Bildts Udnævnelse til Gesandt i Berlin og den tyske Kronprins' Besøg i Sverige—Norge og København gav Anledning til modstridende Rygter og Avisartikler. Der fremkom ogsaa den Paastand, at Kong Oscar skulde have givet Bildt Paalæg om ved sin Tiltrædelse at øve Tryk paa Berlinerregeringen for at faa de nordslesvigske Distrikter afstaaet til Danmark.[131]) Dette foranledigede Diskussion og Forespørgsler fra flere Diplomater. Saavel Bildt som Björnstjerna svarede, at der ikke var noget sandt i Paastanden; hverken Regeringen eller Kongen havde gjort Skridt i den antydede Retning. Endnu mere ubegrundet var det, naar der samtidig bragtes Historier til Torvs om, at Bildt skulde virke for, at man i Berlin skulde »uppgöra grunderna för Danmarks delning mellan Tyskland och dess n.m. goda vän Sverige—Norge«. Ved sin første Information i Berlin kom Bildt til den Opfattelse, at der i det saakaldte danske Spørgs-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maal i Øjeblikket intet kunde gøres, og med Tilfredsstillelse hørte han, at Kong Oscar skulde have udtalt sig i samme Retning overfor Grev Frijs, da denne i April 1874 var i Stockholm for at takke Kongen for et Portræt af Carl XV, der var skænket ham.

I »Kölnische Zeitung« og »Weser Zeitung« fremkom omkring 1. December 1873 Artikler, der indeholdt Paastande bl. a. om, at Kong Oscar og den svenske Regering i Modsætning til Carl XV indtog en mod Danmark mindre venlig Holdning, samt at Kong Oscar havde tilraadet Danmark at indskrænke sine Krav paa det Landomraade i Nordslesvig, der skulde tilbagegives, og særlig give Afkald paa de Distrikter, som Tyskland af militære Grunde ikke vilde give Slip paa.[132]) Den 4. December 1873 gengav »Aftonbladet« i Stockholm disse Artikler, men tilføjede en bestemt Benægtelse af, at Kong Oscar skulde have ændret sine tilstrækkelig bekendte danske Sympatier. En helt anden Sag var det, skrev Bladet, at Kongen som Følge af sin omfattende litterære Dannelse lige saa varmt, som han antog sig den danske Sag, ogsaa sympatiserede med alt virkelig stort, ædelt og fremgangsrigt i Tyskland, og som enhver politisk tænkende Skandinav livligt ønskede, at et godt og hjerteligt Forhold maatte kunne tilvejebringes mellem Tyskland og Skandinavien ved at Tyskland opfyldte sin Forpligtelse i Henhold til Art. V.

Artiklen i »Aftonbladet« gav Anledning til den ovenfor (S. 24) omtalte redaktionelle Artikel i »Fædrelandet« 9. December, som fremkaldte Kong Oscars Vrede og de tidligere nævnte Breve fra ham til Wilde, der i deres paa een Gang fortrolige og uforbeholdent ærlige Form har Betydning for den samlede Vurdering af hans Stilling til Danmark, der maa tilstræbes.

I det første Brev af 12. December 1873, hvis Indhold Wilde skulde meddele Ploug, konstaterede Kong Oscar, at der ikke siden hans Tronbestigelse havde været nogen Noteveksling mellem det svenske og det tyske Hof om det sies-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vigske Spørgsmaal, »endmindre at jeg skulde have handlet så ilde at alliere mig i denne Sag med Danmarks Fiender. < Han havde netop gennem sin Handlemaade i Lodsspørgsmaalet beredt sig Vanskeligheder hjemme og blev mistænkt for »Storskandinavisme«, »hvilket ogsaa er sandt«. Han knyttede til forskellige Betragtninger over hvad der var sket i 1863 og 64, Bemærkninger om hvad der senere var foregaaet. I Brevet af 21. December 1873 skrev han derom til Wilde: »Skjæbnen gik sin Gang. Kronprinsens Formæling førte *ikke* Sagen nærmere, Grundene forbigåer jeg«. Repræsentationsforandringen i Sverige lammede, efter hans Mening, Landet i Farens Stund. I sit Resultat havde den desværre *ikke* fremmet den skandinaviske Sag i Sverige. Med Smerte sagde han, at Frankrig ikke havde opfyldt sin Pligt mod Danmark, da det kunde have gjort det. England næsten lige saa lidt. »Tysklands Magt er nu stor. Jeg hverken vover eller vil numere bryde med det. Hvor skulde da under *visse givne* Eventualiteter *(ikke Danske)* den Erstatning findes for mine Folk som behøves, siden nu November Traktaten, efter Pariserfredens Ophævelse, *faktisk er 0?!* Numere *er* jeg Konge og maa betænke dette I Min Bror var ublidkelig i sit Had imod Tyskland (mest for Frankrigs Skyld). Jeg hylder Tydsklands Enhed, ligesom Italiens. Jeg har ikke to Mål, at måle med! Men jeg fordømmer ikke desmindre *altid* Tydsklands Adfærd mod Danmark. På Frankrig er *indtil videre* ikke at stole. Kommer Kejserdømmet tilbage, da dages det atter måske. Jeg er Protestant — d.e. Antikatolsk; dette vil også forklare adskilligt af min Stilling«.

Om Danmarks Fremtid mente Kongen, at den forbedredes ikke »ved indre Rivninger og det Forenede Venstres Udskejelser«. »Det er nok så, kjære Wilde«, skrev han »at mange Illusioner falde sammen. En iblandt dem er Velsignelsen af den hurtigt vundne Store Frihed med et Spring fra Absolutismen. Sverrig er i så Henseende heldigst stillet af de tre Lande. Det har Seklers repræsentativ Samfunds-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

orden til Basis. I Norge har Faren været stor; er det endnu. Men mit Livs Mål vil være at føre dette ypperlige Folk til en sundere Sands. Med conséquente Skridt gåer jeg mod dette Mål. Fremgang skjænker kun Gud!« Med spændt Opmærksomhed fulgte han den konstitutionelle Strid i Danmark, dens Udgang var ikke uden Indflydelse paa de nordligere Broderfolk.

Der foreligger vistnok næppe almindeligt kendte Udtalelser af Kong Oscar af en saa uforbeholden Karakter om de her behandlede brændende Spørgsmaal, og afgørende for Bedømmelsen af Kongen er, at hans Ord finder Bekræftelse ved alt øvrigt, der kan oplyses.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

IL

Kong Oscars Rejser 1875.

[Lige siden sin Tronbestigelse skal Oscar II have tænkt paa at rejse til Tyskland og Rusland, og December 1874 billigede Björnstjerna og de andre Statsministre Kongens Plan om et Besøg i Berlin, St. Petersborg og København.[1]) Oprindelig var det Meningen at besøge Rusland først, men Forespørgsler i den russiske og den tyske Hovedstad om det passende Tidspunkt for Modtagelsen førte til at Rejseplanen blev ændret. Midt i Marts fortalte Björnstjerna den tyske Gesandt, at Kongen havde opfordret ham til at ledsage sig; men Udenrigsministeren havde afslaaet det, fordi Riksakten fordrede hans Deltagelse i Interimsregeringen under Kongens Fraværelse og de øvrige svenske Ministre modsatte sig Udnævnelsen af en Udenrigsminister ad interim. Björnstjerna tilføjede, at det i og for sig var ønskeligt, at en ansvarlig Raadgiver fulgte med, for selv om det ikke var Hensigten med Rejsen at indgaa politiske Aftaler, saa var dog altid en konstitutionel Ministers Raad til Kongen indiceret for det Tilfælde, at Storpolitik skulde blive berørt mellem Fyrsterne.

Maaske har Björnstjerna under det spændte Forhold mellem Frankrig og Tyskland ikke ønsket at give Rejsen et storpolitisk Præg ved sin Deltagelse.[2])] Da Rygtet om den planlagte Tysklandsrejse kom frem i Pressen med Tilføjelse af, at Kongen formentlig havde til Hensigt ogsaa at bringe det nordslesvigske Spørgsmaal og Sverige-Norges Neutralitet paa Tale i Berlin, fandt General Björnstjerna det paakrævet overfor den tyske Chargé d'Affaires i Stockholm med Efter-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tryk at erklære, at denne sidste Meddelelse var »fuldstændigt Opspind og absurd«.[3]) Hensigten med Kong Oscars Rejse var alene at aflægge et Høfligheds- og Venskabsbesøg, men ikke »paa Tapetet at bringe storpolitiske Spørgsmaal og mindst saadanne, om hvilke han paa Forhaand vidste, at de vilde være Kejser Wilhelm ubehagelige«. Dette blev naturligvis indberettet til Berlin. Diplomaterne var dog klar over, at Rejsen skulde konstatere Sverige-Norges udenrigspolitiske Nyorientering. Kammerherre Bille skrev til Vedel, at der ikke var megen Tvivl om, at et politisk Motiv havde haft en betydelig Andel i Rejseplanen, og han forestillede sig, »at Kong Oscar i sig selv seer den første Politiker, som Familien har frembragt siden Bernadotte, at han med Forkjærlighed søger sine Inspirationer hos denne og, mutatis mutandis, seer en Fornyelse af Situationen fra 1812 i vore Dages Trekejserforbund, som derfor kalder Sverige, manende, til at gjøre en Hyldningsdemonstration«.[4])

Allerede i Februar havde man i det danske Udenrigsministerium faaet foreløbig Meddelelse om Rejseplanen, men tillige om, at Vejen til Tyskland vilde blive lagt over København. Vedel havde straks antaget, at Kong Oscar ved denne Lejlighed vilde bringe det nordslesvigske Spørgsmaal paa Bane i Berlin.[5]) Kong Christian var, som tidligere nævnt, lidet glad ved Tanken om Besøget, og Overvejelserne om Kong Oscars Hensigter fremkaldte saavel ved Hoffet som i Udenrigsministeriet en vis Ængstelse for, hvilke Følger en saadan Indblanding vilde kunne faa. [Da Bille 14. April indberettede, at Björnstjerna og formentlig ogsaa Kong Oscar fandt det ørkesløst at tale om Nordslesvig i Berlin,[5]“)] skrev Vedel til Gesandten, at det bedste i og for sig vilde være, at Sagen slet ikke blev berørt, men at dette paa den anden Side vilde være paafaldende, da Kongen tidligere havde vist stor Interesse for den. Kong Oscar burde dog kun omtale den en passant og uden at provokere noget Svar.[6])

Den 22. Maj kom »Dagbladet«s Redaktør Vilhelm Topsøe

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til Vedel og meddelte ham, at han selv og Ploug gennem Kong Oscars Ven, Kommandør Wilde [— der havde været aktiv for at faa Kongen til at nævne det nordslesvigske Spørgsmaal i Berlin —[6a])J havde modtaget en Opfordring til at faa en Samtale om Slesvig med den svenske Konge, naar denne kom til København; Wilde havde »talt meget vildt«, bl. a. om et Bytte af de dansk-vestindiske Øer eller Det store nordiske Telegrafselskab og Nordslesvig. Gennem Topsøe fik Vedel 24. Maj Forbindelse med Wilde, og denne skrev paa Vedels Foranledning et Brev til Kong Oscar, hvori han som sin egen Mening fremsatte Vedels Synspunkter og navnlig fremhævede, at Kongen i Berlin burde indskrænke sig til at omtale Nordslesvig i Forbigaaende og uden at provokere et Svar. Samtidig søgte Baron Bosenørn at paavirke Christian IX til at udtale sig paa lignende Maade til Kong Oscar.[7])

Just paa dette Tidspunkt havde der været en alvorlig europæisk Krise; det truede med et fornyet Sammenstød mellem Tyskland og Frankrig — den bekendte »Krieg in Sicht« Episode. I Maj Maaned drev Faren imidlertid over, bl. a. formedelst Ruslands Holdning. I København var modtaget en Depeche af 14. Maj fra Moltke Hvitfeldt i Paris, hvori han havde refereret en Meddelelse fra den franske Udenrigsminister Hertugen af Decazes. Denne havde fortalt om en Indberetning fra en uofficiel betalt Agent i Berlin, hvori det var nævnt, at Rigskansleren tænkte paa at forsone sig med Frankrig og i den Forbindelse tilbagegive en Del af Nordslesvig samtidig med en Neutralisering af Danmark. Det var meget løst, men under Indtryk af denne tilsyneladende Ændring i Bismarcks Planer blev Vedel tilbøjelig til at finde det hensigtsmæssigt, om man, saafremt Kong Oscar bragte Sagen paa Bane i København, skulde søge at faa Kongen til i Berlin, uden at gaa ind paa Enkeltheder, at stille »et besterntere accentueret Spørgsmaal«, end man i København oprindelig havde ønsket; dog skulde man

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke delagtiggøre Kongen i sin Viden om Bismarcks Planer. Paa Forespørgsel erklærede Quaade sig enig i Vedels Opfattelse, og i Overensstemmelse med denne Tankegang udtalte Vedel sig til Kong Oscar.[8])

25. Maj 1875 kom denne til København og talte med flere om sine Hensigter. 27. Maj havde Vedel efter Tilsigelse en Samtale paa godt en halv Time med ham.[9]) Det begyndte med, at Kongen bad om Oplysning om det nordslesvigske Spørgsmaals Stilling: »jeg vil gierne giøre, hvad jeg kan for at løse det«. Vedel svarede ham, at de øvrige europæiske Stormagter efter 1870 havde mistet Interessen for Spørgsmaalet; det var nu kun et Mellemværende mellem Danmark og Tyskland. Af de ledende tyske Personligheder var efter hans Mening Bismarck velsindet og havde vistnok ikke opgivet ved Lejlighed »at optage Opfyldelsen i sin politiske Plan«, men Kejser Wilhelm satte sig antagelig imod. Det gunstige Øjeblik vilde derfor være et Tronskifte.

Kong Oscar mente, at Vedel nok i det hele havde Ret i sin Betragtning. Han havde engang spurgt Bismarck: »Warum lösen Sie nicht diese Frage? Können Sie nicht, wollen Sie nicht oder wagen Sie nicht?« Bismarck havde svaret: »Ich könnte wohl, ich wollte gern, aber ich wage nicht. Der Kaiser will nichts davon hören«. Trods sin Overbevisning om Kronprins Friedrich Wilhelms Retfærdighedsfølelse troede Kong Oscar ikke, at han kunde eller vilde gøre det; alene Kejseren havde den fornødne Prestige. Hvad der skulde gøres, maatte gøres, imedens Kejseren levede. Videre spurgte Kongen, hvilket Middel Danmark havde til at bevæge Tyskland til en Løsning; enten maatte det ske ved Koncessioner fra dansk Side, eller ogsaa maatte det være europæiske Interesser, der bevægede Tyskland. Kongen spurgte Vedel, hvad han mente om Afstaaelsen af de vestindiske Kolonier og det Store Nordiske Telegrafselskabs Anlæg — Ideer der efter Vedels Formodning var indgivet Kongen af Wilde eller Ploug.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vedel afviste begge disse Forslag. Tanken om de vestindiske Øers Afstaaelse for at bevare Nordslesvig for Danmark, der først var blevet fremsat af Marineminister Lütken i Statsraadsmødet 19. Juli 1864[10]), havde allerede været fremme under Fredsforhandlingerne i Wien 1864, men var dengang hurtigt blevet opgivet som frugtesløs. Preussen ønskede ikke Kolonier, og U.S.A. vilde desuden ikke tillade en Overdragelse af Øerne til Preussen. Ligesaalidt vilde Rusland gaa med til at Preussen overtog Store Nordiske Telegrafselskabs russiske Koncessioner. Kong Oscar indrømmede, efter Vedels Indtryk med »ligesom Skamfuldhed over denne umodne Tanke«, at Vedel havde Ret i sin Betragtning. Derimod mente Vedel, — og her kom han ind paa den Tankegang, som Moltkes Depeche af 14. Maj havde affødt, — kunde man tænke sig det nordslesvigske Spørgsmaals Løsning som Led i en større politisk Plan. Bismarcks Forsøg paa at slaa til, inden Frankrig blev for stærkt, var nu mislykkedes, og det vilde være logisk, om han som Værn mod Frankrigs Revanchelyster søgte en Tilnærmelse til Nabomagterne, deriblandt Danmark. Man burde derfor fra dansk Side se Tiden an.

Kong Oscar gik ikke videre ind paa denne Argumentation, — som det siden viste sig, havde den, trods Vedels Indtryk af det modsatte, ikke overbevist ham — men begyndte i Stedet at tale om en af sine egne Yndlingsideer.[11]) I hans politiske Tankegang og hele Indstilling spillede religiøse Interesser en vis Rolle, og han havde allerede i sine Samtaler med tyske Diplomater i Tiden omkring Tronskiftet henvist til det Fællesskab mellem Sverige—Norge og Tyskland, der var begrundet i at begge Magter var protestantiske. Nu sagde han til Vedel, at han overfor Bismarck vilde fremhæve Nødvendigheden af en germansk protestantisk Sammenslutning til Værn mod Katolicismen, der efter hans Mening ogsaa truede Norden. »Jeg forsikrer Dem, at her i Danmark er der mere deraf, end De tror, og i Venstre er

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der ikke lidet af dette Element!« Herved tænkte Kongen vel paa, at et af Folketingets mest fremragende Medlemmer, Grev Holstein-Ledreborg, der var traadt mere og mere over paa Venstres Side, var Katolik. Kong Oscar tilføjede, at Forudsætningen for en saadan Sammenslutning maatte være Ordningen af det nordslesvigske Spørgsmaal snarest muligt.

Vedel var i det hele veltilfreds med, at Omtalen af Nordslesvig vilde ske under denne Form, men gjorde dog Kongen opmærksom paa, »at det næppe vilde være heldigt at insistere for meget eller at abordere Sagen uden Anledning, som jo nok kunde byde sig«.

Samtalen gled derefter over til andre Spørgsmaal, deriblandt Sverige-Norges Neutralisation. Da Kongen havde rejst sig for at tage Afsked, begyndte han at tale om sig selv. »Han var ilde omtalt for, hvad han havde gjort siden sin Tronbestigelse, men han fortjente det ikke. 1872 stod Sverige aldeles isoleret, alle vare uvenligt stemte, selv Danmark, som havde Ret dertil,« sagde Kongen, thi »man havde brudt sit Ord og plettet Sveriges Ære«. Han vilde Fred med Agtelse og Velvilje. I Tilfælde af Krig mellem Tyskland og Frankrig, hvad vilde da Danmark, spurgte han. Vedel svarede: »Naturligvis og utvivlsomt Fred«. »Ja«, sagde Kong Oscar, »det glæder mig at høre. Thi det siger jeg Dem, i Tilfælde af en Krig mellem Danmark og Tyskland vil Sverige—Norge ikke kunne gribe til Vaaben for Dem, hvor varmt vort Venskab end er. I 1870 raadede jeg Kong Christian til Fred, og det var et godt Raad. Husk ogsaa, hvad jeg nu har sagt Dem«.

Dermed endte Samtalen. I sine Optegnelser skrev Vedel, at Beck-Friis til Rosenørn havde sagt, at »Vedel var for ængstelig i sin Dom om, hvad der kunde gjøres«. Vedel forstod ikke, hvad han mente dermed. Til Quaade skrev Vedel, at Kong Oscar vistnok var kommet til København »med Tanken om at gjøre temmelig meget i Berlin, navnlig med Hensyn til os«, men at han sikkert rejste »med beskednere Forsætter«.[12]) I en Rundskrivelse til de danske Gesandter i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Stormagtshovedstæderne 31. Maj[13]) udtalte Udenrigsministeren, at Kong Oscar vistnok var enig med den danske Regering i, at Tidspunktet endnu ikke var kommet »til at en direkte Opfordring fra hans Side vilde kunne udøve nogen virksom Indflydelse paa den preussiske Regerings Beslutning med Hensyn til det slesvigske Spørgsmaal«, men at man ikke tvivlede paa, at Kongen, naar Lejlighed frembød sig, vilde sige i Berlin, »at han fremdeles fastholder sine Anskuelser om den gavnlige Indflydelse, som denne Sags Ordning vilde udøve paa Forholdene i Norden«. Hvad det nordslesvigske Spørgsmaal angik, var man saaledes i det danske Udenrigsministerium veltilfreds med Resultatet af Kong Oscars Besøg i København, ligesom man var tilfreds med den Betragtning, der, som man mente, laa bag ved Rejseplanen: »at Sverige og Norges Monark bedst betegner sin egen og sin Regerings politiske Tænkemaade ved at lade sin Vej til Berlin gaae over Kjøbenhavn«.[14])

Kammerherre Carlsen havde ogsaa denne Gang haft en kort Samtale med Kong Oscar. Kongen synes ikke at have nævnt de vestindiske Øer, hvorimod han havde lagt Vægt paa Bismarcks protestantiske Sympatier, som Carlsen ikke ansaa for alvorlig mente. Han vilde i Berlin gøre hvad han kunde for en billig Afgørelse af det slesvigske Spørgsmaal, men troede ikke at de øjeblikkelige Forhold var gunstige. Han syntes, skrev Carlsen til Beck-Friis, »at anse Opfyldelsen af § 5 i Pragerfreden for Betingelsen for et Nordisk-Tydsk Militairforbund og synes levende bekymret for Nordens Fremtid, dersom Forholdene med Preussen for Danmarks Vedkommende ikke ordnes itide«.[15])

Til Christian IX havde Kong Oscar ikke »med et Ord omtalt den slesvigske Sag... hvad denne betragter som et Bevis paa, at han overseer ham«. Oscar II havde til den danske Konges Fortrydelse uopfordret givet ham Raad om, hvem der burde afløse Ministeriet Fonnesbech, og ikke blot nævnt som Ministeremner Haffner og Holstein-Holsteinborg,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men ogsaa »Krabbe, Høgsbro, o.s.v.«. Kong Christian sagdes at være meget stødt over, at Kong Oscar kun syntes at have »Øje for at gjøre sig behagelig for Oppositionen«, og overhovedet var der trods den ydre Elskværdighed og de Udtryk for Tilfredshed med Besøget, der kan være faldet, næppe skabt nogen større Sympati mellem de to nordiske Monarker.[16])

Den 27. Maj rejste Kong Oscar ledsaget af Dronningen til Berlin, besøgte Kejserfamilien og havde saavel med Bismarck som med Bülow Samtaler om politiske Emner. Vel var dette første Besøg efter Tronbestigelsen en Høflighedsakt, men de Samtaler, der førtes, havde til Hovedformaal at give Udtryk for Kong Oscars varme Ønske om det venligst mulige Forhold mellem De forenede Riger og Tyskland. Med Rette udlagdes Besøget som et demonstrativt Udtryk for Kongens udenrigspolitiske Indstilling.[17])

Overfor Kejser Wilhelm berørte Kong Oscar ikke det nordslesvigske Spørgsmaal; før Afrejsen havde Björnstjerna tilraadet ham ikke at gøre det. Derimod talte Kongen udførligt om Nordslesvig til Bismarck og Bülow, omend paa en anden Maade, end Vedel havde tænkt sig. Formentlig fremsatte han lignende Udtalelser overfor sin gode Ven Friedrich Wilhelm, hvilket dog kun er fortalt af russiske Diplomater, til hvem Kong Oscar snart efter omtalte sin Drøftelse med Lederne af Tysklands Udenrigspolitik.[18])

Til Bismarck og Bülow udtalte Kong Oscar sig efter de foreliggende Referater aabent og uforbeholdent: »Man bør med Bismarck aldrig undvige at gaa *ret paa Sagen«,* skrev Kongen snart efter til Kommandør Wilde og mente derved at have vundet Kanslerens Agtelse.[19])

Til begge de tyske Statsmænd udtalte Kong Oscar i meget stærke Ord sit Ønske om et godt Forhold mellem de nordiske Stater og det tyske Rige. Han ønskede fremfor alt at bevare De forenede Rigers Neutralitet og sagde med en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mærkelig Uforbeholdenhed, at den kun var udsat for Fare fra een Side, nemlig fra Rusland. Overfor denne Magt, Sveriges gamle Fjende, vilde han gøre alt for at pleje et godt Naboskab; i Øjeblikket nærede han ikke den ringeste Bekymring, men Fremtiden var mørk, og i ethvert Tilfælde haabede han paa Tysklands »Beskyttelse og Alliance«. Han havde den Overbevisning, at det som i 1870, saaledes ogsaa i fremtidige Krige mellem Tyskland og Frankrig, vilde dreje sig om en Kamp mellem Ret og Revolution: ikke Kejser Napoleon, men vel den franske Nation havde i 1870 repræsenteret den sociale og politiske Revolution, og de tyske Sejre havde reddet den europæiske Ret. Han troede dog, at Tyskland var stærkt nok til at opretholde Europas Fred. Saaledes gengav Bülow den svensk-norske Konges kraftige Ord.

Efter andre Bemærkninger om Sveriges almindelige Politik og den europæiske Situation, bl. a. ogsaa om den stærke protestantiske Interesse, som Preussen til hans Tilfredshed repræsenterede, sagde Kong Oscar til sidst baade til Bismarck og til Bülow, at han endnu maatte berøre en Sag, som Bismarck dog vidste »ligger på botten af mina tankar«. Han spurgte, om Bismarck havde noget imod, at han helt aabent talte om den; hvis han ikke nævnte den, vilde Kansleren jo ikke tro paa hans Oprigtighed. Dertil svarede Bismarck efter Kongens Referat: »Ganz einverstanden, Majestät, und sehr gerne, mir ist die ganze Sache sehr bedaurig«.[20]) Kong Oscar fremhævede da, at det nordslesvigske Spørgsmaals Løsning vilde gøre de skandinaviske Folk til Tysklands faste Forbundsfæller (festen Bundesgenossen), saaledes som det maatte være efter Beliggenhed, Afstamning og den fælles Stilling overfor Rom. Spørgsmaalet var dog intet Livsspørgsmaal for ham, for Sverige og for Norge, og det gode Forhold til Tyskland var ikke afhængigt deraf, præciserede han efter Bülows Referat. »Gør De, hvad De

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vil og kan; jeg forbliver stadig Deres Ven; jeg opfylder kun en Samvittighedspligt, naar jeg kommer ind paa Sagen, overbringer Muligheden for en Løsning«.

Efter sit Referat af Samtalen med Bismarck havde han da spurgt, om Tyskland vilde have Kolonier, hvortil Bismarck havde svaret: »Nej, icke i principen — hvarför frågan?« Rent privat vilde Kongen sige ham, at man »på månget håll« i Danmark ikke vilde være utilbøjelig til at lade Kolonispørgsmaalet »komma i vågskålen----------contra Sleswig eller en del deraf: Naturligtvis om man kunde komma öfverens om--------- (med ett ord: debet och kredit)---------- «. Hertil svarede Bismarck efter Kong Oscars Referat, at han jo lige havde sagt, at han ikke satte megen Pris paa Kolonier, men for een Gang for alle at skaffe det nordslesvigske Spørgsmaal ud af Verden vilde han for sin Del ikke tage i Betænkning at overveje Sagen. Hertil havde Kongen sagt, at Rigskanslerens Svar ikke kunde andet end glæde ham som Danmarks Ven. Han havde nu givet en Antydning, og videre blandede han sig ikke i Sagen, thi saafremt det fandtes hensigtsmæssigt, maatte den siden videre forhandles mellem Berlin og København. I hvert Tilfælde var det ham kært at tænke paa en fredelig Opgørelse og Fjernelse af dette eneste »point noir«. »Derpå ömsesidiga fredshymner utbytta mellan oss«, skrev Kongen til Beck-Friis. Bismarcks eneste Frygt var, fortsatte han, Kejserens Modvilje mod Byttet. »»Der alte Herr« vore svårare och svårare att komma ut med«.

Overfor Bülow udtalte Kong Oscar sig naturligvis i det væsentlige som til Bismarck, og i sit Referat indskød Bülow at Kong Oscar, i det mindste efter Meningen, sagde at han var Bud, og øjensynlig i København havde lovet at udføre hvad han nu meddelte Bülow og Bismarck. Dette var jo ikke helt korrekt, thi som vi har set, havde Vedel paa ingen Maade bedt Kong Oscar fremføre Tanken om en Udveksling af Nordslesvig og de vestindiske Øer. Kong Oscar havde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ogsaa sagt, hvad der jo var helt grundløst, at man i Danmark i ethvert Tilfælde foruden Øerne vilde afstaa den (som det her urigtigt af Kong Oscar sagdes) Regeringen tilhørende meget værdifulde østasiatiske Telegraflinie.

Overfor disse Kong Oscars Udtalelser bevarede Bülow Tavshed, og Kongen bemærkede, at han naturligvis her ikke havde ventet noget Svar og heller ikke havde faaet et saadant af Rigskansleren. I sine Referater af Samtalerne tilkendegiver Kong Oscar ogsaa kun at han havde Indtryk af, at hans Henvendelse blev gunstigt optaget.

Da Bülow før han affattede sin Promemorie om Sagen mundtligt refererede sin Samtale for Bismarck, havde denne sagt at han overfor Kong Oscar havde anerkendt de Grunde, der talte for en Bilæggelse af Spørgsmaalet, og beklaget at man ikke tidligere havde gjort alvorlige Skridt derfor, men han havde tilføjet, at nu vilde Sagen volde store Vanskeligheder i Berlin, allerede fordi Rigsdag og Landdag maatte spørges. »Han (Fyrsten) turde ikke paatage sig nu at anbefale det tyske Folk en Afstaaelse som akceptabel«.

Efter de meget kraftige Udtalelser om Venskabet for Tyskland forstaar man, at den tyske Kejser, de tyske udenrigspolitiske Ledere og den af dem naturligvis informerede Presse maatte udtale sig med stor Varme om Kong Oscar. Det var vel ogsaa med Rette at Bildt kunde sige, at Kong Oscar i politisk Henseende havde været forsigtig.[21]) Det maa dog antages, at Kong Oscar vel ikke alene overfor Bismarck og Bülow havde brugt de stærke Udtryk, bl. a. om Faren fra Rusland, men ogsaa havde udtalt sig paa tilsvarende Maade overfor andre. »Gennemført Moderation« var jo ikke Kong Oscars Sag, og man kan ikke undre sig over, at der f. Eks. i danske Kredse ytredes en vis Mistillid med Hensyn til Kongens politiske Intentioner, hvor absolut urigtigt det end var, at der i disse laa nogetsomhelst mod Danmark uvenligt. Uviljen mod ham ulmede stadig. Da det henimod Aarets Udgang for første Gang blev nævnt for den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

danske Konge, at Kong Oscar i Samtalen om Nordslesvig med Bismarck »havde slaaet paa Kolonierne«, vidste Krieger at fortælle, at Christian IX »atter her tilkendegav sin Forbitrelse mod den svenske Konge, som han har vanskeligt ved at tøjle«.[22])

Antagelig har Kong Oscar dog overfor de svenske Diplomater, han var sammen med paa sin Rejse, og overfor sin forsigtige Udenrigsminister Björnstjerna noget moderet de Udtryk, han havde brugt til de tyske Statsmænd. Baron Bildt skrev, da Kongen havde forladt Tyskland, til Björnstjerna, at han ikke kendte et eneste Tilfælde, hvor Kongen ikke var optraadt og havde ytret sig aldeles udmærket vel under streng Iagttagelse af sit publicerede politiske Program — att bare være venlig. »Vi hafva alla skäl att glädje oss åt denna resa«.[23])

Da Kong Oscar paa Fregatten Vanadis paa Hjemrejsen fra Lübeck var naaet til Stockholms Skærgaard, skrev han til Beck-Friis om sin Samtale med Bismarck m. m.[24]) Han henstillede til Gesandten at give Vedel Del i Brevets Indhold, men gøre ham opmærksom paa, at Samtalen med Bismarck havde privat Karakter. Brevet var dateret den 13. Juni. Den 15. Juni kom Beck-Friis til Vedel og læste Brevet for ham, idet han bemærkede, at det var privat og ikke nogen Meddelelse, hvormed den svenske Udenrigsminister var bekendt.[25])

Vedel blev, som han skrev i sine Optegnelser, og som han sagde til Beck-Friis, »noget overrasket«, da han havde troet at Kong Oscar efter hans Argumentation mod Tanken om en Byttehandel havde opgivet at nævne den for Bismarck, men endnu mere var han forbavset over, at Bismarck efter Kong Oscars Referat af Samtalen syntes »saa raskt at tage en Sag til Overvejelse«, som han antog var umulig. Vedel takkede naturligvis for det nye Bevis paa Kongens Interesse for Danmark og for den Tillid, som Kong Oscar havde vist ham personlig. Han vilde behandle Meddelelsen fortroligt,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men maatte nævne den for den lige udnævnte nye Udenrigsminister, Grev Moltke-Bregentved, og underrette Quaade; men indtil Quaade eventuelt fik nærmere Instruks, skulde Sagen ikke komme videre. Vedel gav Quaade Besked om Kong Oscars Brev til Beck-Friis i et Brev af 17. Juni, og Beck-Friis refererede paa sin Side Samtalen med Vedel i to Breve af 16. Juni til sin Konge og Björnstjerna.[26])

Da Beck-Friis efter Ordre lagde Vægt paa at høre Vedels Opfattelse, sagde denne, foruden at fremhæve at han havde troet, at Kongen havde opgivet Tanken om at omtale de vestindiske Øer i Berlin, at han jo ikke vidste, om den lige udnævnte nye danske Regering, Ministeriet Estrup, overhovedet var rede til at gaa ind paa et saadant Bytte. Han indrømmede, at naar man i 1868 fra dansk Side havde været villig til at sælge Kolonierne til De nordamerikanske Fristater for »30 Sølvpenge«, saa syntes det jo, at man ikke kunde ville holde sig tilbage, naar man kunde faa saamange Tusinder »Sjæle« derfor. Han erklærede, at han ikke kunde sige noget om Realiteten, men fastholdt, at man i alt Fald fra dansk Side ikke kunde tage noget Initiativ. De dansk-tyske Forhandlinger om Nordslesvig laa som han havde forklaret Kong Oscar saaledes, at Preussen ikke havde svaret paa den sidste danske Note af Marts 1868, og man kunde ikke uden at risikere særdeles meget give et helt nyt Tilbud, hvorom man ikke vidste, at Preussen vilde modtage det og give et tilstrækkeligt Vederlag. Vedel fremhævede atter, at saafremt den nordamerikanske Regering fik mindste Anelse om Sagen, vilde den nedlægge bestemt Protest, og Danmarks Stilling vilde da være meget mislig. Hertil kom at Bismarck selv havde antydet, at der i alt Fald vilde være store Vanskeligheder for ham ved en eventuel Gennemførelse af Sagen, og for at overvinde disse maatte det rigtige Øjeblik vælges til at rejse Spørgsmaalet; det var noget kun han og ikke den danske Regering kunde bedømme. Denne Betragtning gik Beck-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Friis efter Vedels Opfattelse ind paa, og han skrev ogsaa, efter sit Løfte til Vedel, straks privat til Kong Oscar derom. Til Björnstjerna skrev Beck-Friis samtidig, at Vedels Frygt med Hensyn til de Hindringer, der først maatte overvindes, forekom ham meget velbegrundet. Beck-Friis havde det Indtryk, at Vedel mente, at der fra dansk Side maaske næppe vilde rejse sig Vanskeligheder mod et Bytte, men at han ikke nærede Forhaabninger om en nogenlunde tilfredsstillende Løsning af det nordslesvigske Spørgsmaal; den danske Regerings Politik burde for Øjeblikket alene gaa ud paa at vise, at man ikke i København vilde indrømme at Spørgsmaalet var »dødt og begravet«.[27])

Den ny Udenrigsminister, Grev Moltke, billigede Vedels Svar; Quaade fik Besked om at have sin Opmærksomhed henvendt paa, om Kong Oscars Idé havde gjort noget Indtryk paa Bismarck, men strengt undgaa alt der kunde røbe, at han kendte noget til den svenske Konges Samtale med ham. »Vi staae jo ogsaa bedre og friere, naar vi ere ganske udenfor, hvad der er ytret imellem de to. Her forholde vi os fuldstændigt roligt og afvente, om der overhovedet kommer noget frem«.[28])

Den danske Regerings Holdning vedblev saaledes at være afventende. Vedel afviste vel ikke helt Tanken om, at der kunde komme et Resultat af Kong Oscars Optræden i Berlin, men det afhang efter hans Mening af, hvorvidt det Omslag i Bismarcks Politik, Decazes havde nævnt til Moltke-Hvitfeldt, virkelig fandt Sted. En Depeche fra Moltke af 15. Juni[29]) havde bragt ham til at tvivle, men da det sidst paa Aaret 1875 meddeltes, at en preussisk Fregat havde foretaget Opmaalinger ved St. Thomas, var han dog, ligesom Kong Oscar, tilbøjelig til at tro, at dette kunde staa i Forbindelse med den svenske Konges Besøg i Berlin.[30]) Imidlertid fremmede dette Flaadebesøg ligesaa lidt Sagens Løsning som Kong Oscars Besøg i St. Petersborg i Juli 1875, et Sidestykke til Visitten i Berlin og Udtryk for hans Ønske om

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

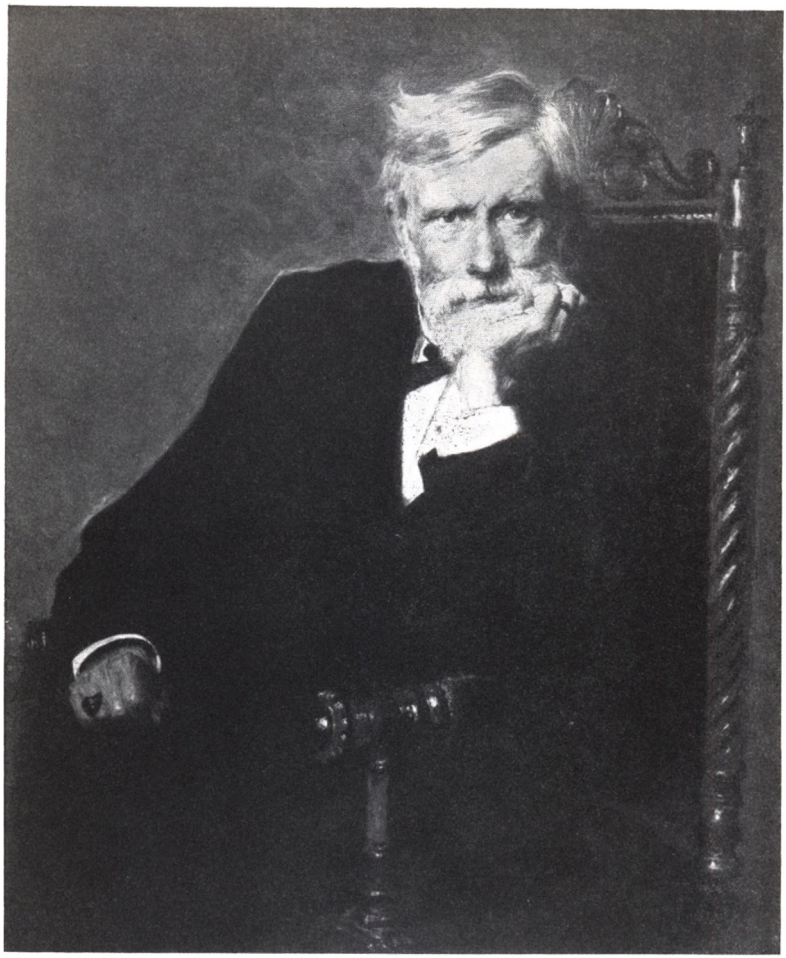

Efter Maleri af Bertha Wegmann 1873.
(Det nationalhistoriske Museum. Frederiksborg.)

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

et ligeligt venskabeligt Forhold til begge de to Stormagter Atter her udtrykte den svensk-norske Konge overfor russiske Diplomater, men ikke overfor Kejser Alexander, sine Ønsker vedrørende det slesvigske Spørgsmaal. Gortchacow var fraværende, og det var overfor den fungerende Udenrigsminister Jomini, der af Kong Oscar betegnedes som »klog og human«, samt overfor en anden højtstaaende udenrigsministeriet Embedsmand von Hamburger, at han berørte Sagen. »Jeg talte meget og længe med« Jomini, skrev Kongen til sin danske Ven Kommandør Wilde, »og fik derved det sørgelige Indtryk, at Rusland plat intet vilde gjøre. Grunden » *angives«* være den, at man derved mere vil skade Danmarks Sag. Og udsætte sig for et Brud med Preussen, *det vil man ikke«.* Denne Begrundelse mente Kong Oscar »vistnok aldeles ikke« var sand. Vind, der ogsaa kunde give Besked om den svenske Konges Samtaler, mente dog, at det var rigtigt nok. Den russiske Regering, der indsaa, hvor vigtigt Spørgsmaalet var for Danmark og bl. a. gennem Zaren havde søgt at øve Indflydelse i Berlin, mente at ethvert Skridt dér vilde være frugtesløst og kun kunde irritere. Kong Oscar fremhævede da ogsaa overfor Wilde, at Zaren »à tout prix« vilde staa sig vel med sin Onkel Kejser Wilhelm. »Han drager frem Preusserne ved alle Ledigheder fremfor alle andre, endog sin fremmede og feirede Gjæsts eget Følge«.[31])

Den svenske Udenrigsminister havde vistnok fra Begyndelsen intet Kendskab til Planen om Byttet med Vestindien, og efter at han var blevet bekendt med Kong Oscars Samtale med Bismarck, lod han saavel Beck-Friis som Kammerherre Bille forstaa at han, navnlig paa Grund af De Forenede Staters Stilling, ikke kunde tillægge Planen synderlig Værdi. Man kunde maaske tænke sig, sagde han til Bille, at den offentlige Mening i Tyskland erklærede sig for et Arrangement, der bragte den materielle Erstatning for det afstaaede Gebet, og at dette atter virkede tilbage paa Kejse-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rens Vilje.[32]) Men Björnstjerna troede øjensynlig ikke paa noget saadant. Deri havde han, som Udviklingen skulde vise, Ret; allerede paa dette Tidspunkt var Bismarck fast bestemt paa at skaffe Art. V ud af Verden.

Den danske Regering havde ingen Grund til at være misfornøjet med Kong Oscars Synspunkter og Hensigter overfor Danmark og Nordslesvig; men i Offentligheden raadede der Usikkerhed overfor ham. At der var visse uvenlige Stemninger, fremgik af Kommentarer til Referater af Kong Oscars Udtalelser under Berlineropholdet.

Den 1. Juni havde Kong Oscar sammen med Kejser Wilhelm deltaget i en Frokost i Garderegimentet Kejser Franz' Kaserne. Ved denne Lejlighed havde Kongen holdt en Tale for Kejseren, hvori han i Følge »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«s Referat, der gengaves i det svenske »Aftonbladet« for 3. Juni, havde udtrykt Ønsket om, at »våra armeers vapenbrödraskap måtte blifva alt innerligare och gå hand i hand med närmandet (Vereinigung) af våra folk«. »Aftonbladet« udtrykte straks Tvivl om Rigtigheden af »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«s Referat i Betragtning af det nordslesvigske Spørgsmaals Eksistens, og særlig Referatets Slutningsord »altererede« Kong Oscar og hans svenske Omgivelser i Tyskland. Kongen sendte telegrafisk Björnstjerna den rette Tekst og lod ligeledes »efter nærmere Overvejelse« sin Gesandt i Wien, Grev Edward Piper, i Brev af 4. Juni sende en tilsvarende Meddelelse til Beck-Friis, »pour votre propre information«. Samme Dag bragte »Aftonbladet« en ny Gengivelse af Kongens Tale. Her lød det ovenfor nævnte Citat i svensk Oversættelse: »att de kamratliga förbindelserna mellan våra folk må allt mer och mer utveckla sig«. Beck-Friis meddelte konfidentielt det danske Udenrigsministerium den ham af Piper sendte Afskrift af Kongens Tale, der svarede til Gengivelsen i »Aftonbladet«. Grev Piper skrev 6. Juni 1875 til Björnstjerna, at man i Berlin ikke havde forsøgt paa nogen Maade at binde Kongen »ved Po-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den, og at der er Venner, som vide hvad Venskab er! Det ved ogsaa jeg! — Og har endnu aldrig sveget *den«*.

Han gav Ploug Oplysning om, hvad han virkelig havde sagt ved Kasernefesten: »Kameratschaftliche Beziehungen«, d.v.s. »Militär-venlige-Omgangsforholde«. Han hævder, at han ikke kunde sige mindre efter den Venlighed, der var blevet vist svenske Officerer under deres Uddannelsestid i Tyskland: »freundliche«, »venlige« Forhold mellem Folkene svarede til hans Hensigter og til hans Lands Interesser. Han behøvede vel ikke at sige at Ordene ikke rummede noget, der kunde være ufordelagtigt, end mindre uvenligt mod Danmark. Han fremhævede, at han i Berlin baade havde sagt og tænkt at han som protestantisk Konge og Menneske sympatiserede med den tyske Begerings Kamp med Katolikkerne. Den gjaldt ikke Trosfrihed, men Statens Bet mod et fremmed af den ukontrolleret Hierarki. Han nærede ikke Tvivl om at Begeringen vilde sejre, men bad Ploug om, at man i Danmark maatte tænke paa at man dog var et protestantisk Folk, og at katolsk Proselytmageri og ultramontant Uvæsen ikke var *»ganske fremmede* for *Rigsdagsoppositionen* imod Danmarks n.v. statsretlige Forhold i det indre«.

Samtidig skrev Kong Oscar til Ploug om, at han efter sit Løfte som Danmarks Ven i Berlin til Fyrst Bismarck havde talt Danmarks Sag.[35])

Wilde korresponderede ved delvis ikke bevarede Breve med Kong Oscar om dennes Bejser. Han var desuden i Forbindelse med Ploug og »Dagbladet«s Bedaktør Topsøe og havde Samtaler med Christian IX.[36]) Wilde var ivrig for paa enhver Maade at fjerne den Mistillid til Kong Oscar, der øjensynlig ved Berlineropholdet og de urigtige Presseref-erater havde faaet ny Næring. Den 29. Juli skrev Kong Oscar til Wilde, at dennes Samtaler med Christian IX paany havde vist ham, at den danske Konge var en god Mand — »skønt mistænkelig« — hvorved øjensynlig mentes mistroisk. Wilde tænkte paa, at Kong Oscar paany skulde give offentlige For-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

litiken her«; det eneste Emne, som Kong Oscar havde ytret sig mere uforbeholdent og samstemmende om, var den tyske Kirkepolitik. Kongen havde i højeste Grad været fornøjet over sit Besøg i Tyskland, kun temmelig nedstemt over Incidentet med Frokosttalen.[33])

Den danske Regering slog sig til Ro med Beck-Friis' Meddelelse, men ikke alle i Danmark gjorde dette. I »Dagbladet« for 14. Juni stod en stærkt kritisk ledende Artikel, der særlig paatalte Referatets Ord om » Vaabenbroderskab«. Man betvivlede vel, at Kong Oscar kunde have brugt et saadant Ord i sin Tale, og fremhævede stærkt hans tidligere nordiske Indstilling, men en vis Mistillid til, hvad hans Interesse for et godt Forhold til Tyskland kunde føre til, fremtraadte dog umiskendeligt i Artiklen. Bladet paapegede i bevidst Modsætning, hvorledes det ved et nylig afholdt nordisk Studentermøde i Sverige baade var omtalt at Nordslesvig stadig uretfærdigt fastholdtes ved Preussen, og at skandinaviske Følelser, selv efter Sammenbruddet 1863-64, gav sig levende Udtryk. Overfor Kongens Betoning af det protestantiske Fællesskab med Tyskland gjorde man opmærksom paa den tyske Regerings Forfølgelse af Katolikkerne, og — med særlig personlig Brod — fremhævedes det, at Kong Oscars endnu levende Moder Dronning Josephine var Katolik og i Vatikanet bøjede Knæ for Paven. To Dage senere tog Carl Ploug i »Fædrelandet« i en ledende Artikel Afstand fra de tyske Referater og Kommentarer til Kong Oscars Tale og talte med indirekte Polemik mod »Dagbladet«s og andre lignende Artikler venligt om Kong Oscars nylige Besøg i København.[34])

Straks efter at disse Artikler var fremkommet, skrev Kong Oscar 17. Juni et fortroligt Brev til Carl Ploug og tilkendegav, at han var dybt krænket over »Dagbladet«s Artikel, men saare glad ved »Fædrelandet«s, der havde fremkaldt hos ham »den saa sjældent, men dog derfor endnu mere kjære Følelse af at der findes Sindighed og Retfærdighed til i Ver-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

klaringer, men dette afviste Kongen. »At jeg skulde nedværdige mig til videre trykte Forklaringer?! Nej aldrig i Tiden! Dertil er jeg for stolt og Mistanker der opståe af Mangel på Forstand kunde *aldrig* fuldstændig fjernes«. »Det eneste med Kong Christian IX som ifra min Side muligens kunde nu gjøres, var, *hvis jeg kunde alludere, i privat Brev, til din Beretning om Samtalen og siden skrive ham et meget alvorligt Brev, med fuld Åbenhed. Begyndende med Henvisning til det Officielle Svenske Blad, og så kritisk analysere hans skjæve og uvenlige Opfattelse, der udtrykkes i Ordet »hvis«, som han så stærkt skal have betonet?«* Kongen paapegede, hvad der vilde være sket, om den preussiske Presse havde været lige saa kilden som »Dagbladet« og optaget alle Artikler af specifik russisk Farve om hans Rejse. Han havde i St. Petersborg været, som han burde være: venlig, og saa kunde tyske Blade jo have anklaget ham for Falskhed, »om han havde på begge Steder sagt noget stridende imod hverandre! Og Tydsklands Store Kejser kunde jo f. Eks. være bleven skinsyg paa sin kjære Neveu!!!! Nej det er Alt for galt! Jeg foragter mig selv for at jeg beskjæftiger mig hermed i nogle Minutter. See blot til hvilke dumme räsonnementer det har ført mig!« Tidligere i Brevet havde Kong Oscar udtalt sin stærke Misbilligelse af Redaktør Topsøes Optræden i Sagen og vilde ikke indlade sig med ham.

Wilde skrev imidlertid den 5. August i »Dagbladet« under Navn en Artikel, hvori han vendte tilbage til de misvisende Referater af Kong Oscars Tale og i meget bestemte Udtryk protesterede mod Mistænkeliggørelsen af Kongens Hensigter. Han fremhævede, at han som en Mand, »der gjennem en Aarrække havde haft Lejlighed til paa lidt nært Hold at følge Kong Oscars Optræden«, ønskede »at give et faktisk Indlæg for at faa Sandheden helt og holdent frem, uformørket af Tvivl og Mistro«. Han nævnede som noget bekendt Kong Oscars Holdning i 1863—64, at Kongen i 1867

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og senere overfor Bismarck og den tyske Kronprins havde talt i Favør af Danmark, og endelig at Kongen i 1870 som oprigtig Ven af Danmark havde raadet os til ikke at »lade os henrive af uklare Sympatier«. »Se, det er Kong Oscars bekjendte Antecedenser, og der er ingen Handling, som gaar i modsat endsige blot afvigende Retning«, skrev Wilde. Videre skrev han i Anledning af de uvenlige Kommentarer, der havde været knyttet til de, urigtig gengivne Udtryk, Kong Oscar skulde have brugt i Berlin, at man havde al god Grund til at fremhæve, hvad Kongen ved Landstigningen paa Københavns Toldbod havde sagt: »Jeg glæder mig ved paa denne Rejse først at sætte Foden paa *dansk* Jordbund«. Det viste, at Venskabet med Tyskland var betinget af Venskabet med Danmark. Wilde gjorde videre opmærksom paa, at hvad Kong Oscar i Berlin havde sagt til Bismarck om Pragfreden havde fundet Vej til de tyske Aviser, som ikke var glade over at se denne ærgerlige Paragraf stikke Hovedet op; men, skrev Wilde, »Sagen er, at Kong Oscar ikke skjuler sin Interesse, men selv som Gjæst, midt i den Erkjendtlighedsstemning, som Enhver føler, der modtages vel, ligeoverfor vor Tids mægtigste og ikke just hensynsfuldeste Personlighed, aldrig mangler Mod til frejdigt og bestemt at staa ved sin Mening«. »Ingen bør derfor«, sluttede Wilde, »længere tvivle paa, at Kong Oscar er en oprigtig og ærlig Ven af Danmark«.

Denne Artikel berørte imidlertid baade den svenske Gesandt i København og Kong Oscar meget ubehageligt. Han var ikke glad ved at se netop Wildes Navn under Artiklen, da, som han skrev til Wilde den 11. August, »Menneskene må tro at den kommer ifra mig, og de indiscretioner der indeholdes deri om min conversation med Bismarck i 1867, samt med Kong Christian i 1870 aldrig under et sådant Flag havde burdet se Dagslyset. Jeg hader Alt Avisskriveri om mig selv, og troer deraf mere ondt end godt kommer, når man regner nøie! Jeg vil nu håbe at jeg ikke fåer ondt af dette og uur-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

derer til fulde din gode Hensigt og din aldrig hvilende gode Villie for mig, men jeg beder dig for Fremtiden at aldrig mere i Aviserne tale om mig *med dit Navns Udsættelse*, thi *deraf* fåe vi begge to ondt ... At nu skrive til Kong Christian kan mindre end nogensinde falde mig ind. *Det må nu holdes fast at jeg hverken kjender til din Samtale med ham, eller har inspireret Artiklen i Dagbladet* Ingen Polemik mere om mig. Man har talt så meget, at jeg nu en Tid må forsvinde i Skyggen«.[37])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

III.

Forhandlinger om fælles nordisk Neutralitetserklæring 1878.

Den stadige Uro om de internationale Forhold i Europa, der vedblev efter den fransk-tyske Krig og bl. a. havde faaet Udtryk under »Krieg in Sicht «-Episoden i Foraaretl875, kulminerede, da Balkankrigen mellem Rusland og Tyrkiet udbrød i 1877. Den Mulighed kunde ikke udelukkes, at ogsaa de fjernt fra Krigsskuepladsen liggende nordiske Lande kunde blive berørt. Med spændt Opmærksomhed fulgte det danske Udenrigsministerium Begivenhederne, medens stærke Stemninger bevægede Folket ved Tanken om de Muligheder, til Gavn eller til Skade for Danmark, der kunde frembyde sig ved en ny europæisk Krig. Talrige Rygter om de nordiske Landes Stilling under Konflikten verserede i Pressen, heriblandt ogsaa et urigtigt Forlydende om, at Danmark vilde benytte den storpolitiske Uro til at fremtvinge en Løsning af det nordslesvigske Spørgsmaal.[1]) Ingen anede, at Bismarck paa dette Tidspunkt havde besluttet at faa Art. V ud af Verden og i April 1878 opnaaede Østrigs Tilslutning hertil.

Efter St. Stefano Freden den 3. Marts 1878, da Tyrkiet var blevet alvorligt svækket, blev Faren for Krig mellem England og Rusland akut. Den spændte internationale Situation varede Foraaret igennem, indtil Stridsspørgsmaalene blev henskudt til Kongressen i Berlin, og denne ved sine Forhandlinger i Juni—Juli 1878 for en Stund bragte Tvistepunkterne ud af Verden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den danske Regering koncentrerede i disse Maaneder sin Opmærksomhed om, hvorledes Landets Neutralitet kunde sikres, og i April—Maj 1878 kom det til Drøftelser mellem den danske og den svensk-norske Regering om en fælles dansk-svensk-norsk Optræden til Opretholdelse af Neutraliteten.

Allerede forinden havde der vist sig visse Uoverensstemmelser mellem Kong Oscar og hans Udenrigsminister vedrørende Forholdet til den tyske Neutralitetspolitik. Overfor Rülow 1875 og overfor andre fremtrædende Tyskere lagde Kongen ikke Skjul paa, at hans Ønsker gik i Retning af en Alliance mellem Tyskland og hans Riger, i hvert Fald hvis det kom til et tysk-russisk Brud. Hvor meget man kan lægge i hans Udtalelser herom, er usikkert; det er ikke paavist, at han i den her omhandlede Periode ligefrem arbejdede for et Forbund mellem Tyskland og de forenede Riger.[2]) Alligevel gik hans Bestræbelser for at koordinere svensk-norsk med tysk Udenrigspolitik i hvert Fald til Tider længere end Björnstjerna og andre af Kongens Raadgivere kunde følge ham.

November 1876 foretog Kong Oscar en Sondering i Berlin. I en fortrolig Skrivelse til Bildt forklarede han, at han i Tilfælde af Krig mellem Rusland og England vilde bevare streng Neutralitet; hvis Tyskland, som det kunde ventes, ogsaa vilde forblive neutralt, saa var der her en Lejlighed til at »visa vederbörande i Tyskland mitt sinnelag och göra framtida »Beziehungen« mellan oss mycket mera populära i Sverige och Norge«. Bildt skulde i Fortrolighed spørge Bismarck eller en af hans nærmeste Medarbejdere, om Sverige—Norge turde regne med »verksam (wirkliche) sympathie och stöd« hos Tyskland, hvis de to militært svage skandinaviske Lande kom i Vanskeligheder under en Stormagtskrig. Ogsaa den tyske Kronprins skulde underrettes om Kongens Forespørgsel. Bildt maatte ikke give hans Ord

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en Brod mod nogen, og specielt ikke mod Danmark, da Kongen mente at det eneste farlige ved denne Sag vilde være, at det danske Spørgsmaal blev indblandet deri.

Gennem Bülow fik Bildt Bismarcks Forsikring om, at han ikke troede paa Krig mellem England og Busland, men at Tyskland under alle Omstændigheder vilde forblive neutralt. Desuden modtog den svensk-norske Gesandt et høfligt, men almindeligt udtrykt Løfte om Støtte og virkelig Sympati for en svensk-norsk Neutralitetspolitik; derimod kunde Bülow ikke oplyse, hvilken Form en eventuel tysk Neutralitetserklæring vilde faa. Bismarck krævede saa ubetinget Diskretion af Bildt, at han fandt det rigtigt ikke at tale med den tyske Kronprins om Sagen og indberettede direkte til Kong Oscar. Det har dog næppe været Bismarcks Tanke, at den svenske Udenrigsminister skulde holdes udenfor, og en Bemærkning i Bildts Indberetninger viser, at Björnstjerna paa Forhaand har vidst at Kong Oscar vilde foretage en Demarche vedrørende Neutralitetsspørgsmaalet; om han ogsaa har billiget dens Indhold er uvist, men ikke usandsynligt.

Foreløbig holdt Björnstjerna igen, da Oscar II vilde gaa videre ad samme Vej. Omtrent samtidig med Henvendelsen i Berlin gjorde Kongen sig overfor den franske Chargé d'Affaires i Stockholm til Talsmand for et stort Neutralitetsforbund under tysk Ledelse. Men 3. Juni 1877 skrev Statsminister Louis de Geer til sin Ven, den tidligere norske Statsminister Sibbern: »I den utrikes politiken hava vi förhållit oss alldeles lugna, och Björnstjerna satte sig med framgång mot en tanke att söka få gemensamt med Tyskland afgiva en neutralitetsförklaring.« Björnstjernas Motiver til denne Holdning kendes ikke; maaske har han blot ment, at Tidspunktet ikke var det rette.[3]) Siden, under Neutralitetsforhandlingerne i Foraaret 1878, stillede han sig i hvert Fald mere positivt til et Samarbejde med Tyskland i Neutralitetsspørgsmaalet, men holdt dog saavidt det kan ses fast ved Principperne fra de i det væsentlige enslydende nordiske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Neutralitetserklæringer under Krimkrigen, der var fordelagtige for det maritimt overlegne England; baade af kommercielle og af militærpolitiske Hensyn var det vigtigt for Sverige-Norge at undgaa en Konflikt med denne Magt.

Spørgsmaalet om en Samvirken mellem de nordiske Lande til Opretholdelse af Neutraliteten under en eventuel Stormagtskrig, der kunde naa Østersøen, var samtidig med den svenske Henvendelse i Berlin blevet berørt overfor den danske Gesandt i Stockholm af Kong Oscar, da denne efter et tilfældigt Sammentræf spadserede en Tur med Kammerherre Bille. Iflg. Billes Depeche af 5. Dec. 1876 fandt Kongen Udsigten til at bevare den europæiske Fred meget mørk. Han kunde »som Kristen« ikke lade være at sympatisere med den russiske Politiks Formaal og dens Program, skønt han som Konge intet andet Ønske havde end at bevare sine Landes Neutralitet; han haabede sikkert, i Fald det blev nødvendigt, at kunne »forene sine Bestræbelser i saa Henseende« med den danske Konges. Selv om Oscar Ils Ord skulde være faldet som Bille Februar 1878 præciserede dem, at en »i Fællesskab aftalt og gjennemført skandinavisk Neutralitet« vilde være hans »første Tanke og Forhaabning«, udelukker de ikke, at han har forestillet sig den fælles nordiske Neutralitet staaende under tysk Protektion. Udenrigsministeriet svarede 12. December Bille, at man nærede Haab om at Krigen mellem Rusland og Tyrkiet kunde undgaas eller dog lokaliseres til de to Magter. Man ansaa det derfor ikke for hensigtsmæssigt allerede nu at tage Neutralitetsspørgsmaalet under Overvejelse. Men skulde det blive nødvendigt, vilde det ligge nær at tænke paa en fælles eller ensartet svensk-norsk-dansk Neutralitetserklæring.[4])

Endnu 17. Februar 1878 indberettede Bille,[5]) at hverken Kong Oscar eller Björnstjerna syntes at regne med Udvidelse af Krigen til andre Stormagter. Men omkring 1. April havde den internationale Situation udviklet sig paa en Maade, som gjorde Udenrigsledelsen i Stockholm betænkelig. Den beslut-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tede at sondere den danske Regering angaaende en fælles Neutralitetserklæring og tillige at Kong Oscar efter et Paaskebesøg hos Dronning Sophia i Heidelberg skulde rejse til Berlin. I et Privatbrev af 7. April til Vedel[6]) meddelte den danske Gesandt, at Björnstjerna for nogle Dage siden havde faaet Ordre til at lave Udkast til en Neutralitetserklæring, som Kongen kunde drøfte, naar han en Uge senere paa Vej til Heidelberg passerede København. Da Bille spurgte, om Björnstjerna havde overvejet Tysklands Stilling, fik han det Indtryk, at Udenrigsministeren ikke »synderlig skarpt havde fattet den Eventualitet i Øje«, at Tyskland kunde ønske at anvende andre Neutralitetsregler end de nordiske Lande; selv om Gesandten mente, at den svensk-norske Regering først og fremmest vilde søge at holde sig udenfor Krigen, troede han dog, at Udsigten til Neutralitetsfællesskab med Tyskland vilde lokke. Ogsaa Kabinetssekretær Lagerheim, der skulde ledsage Kong Oscar, havde sine bange Anelser. 9. April skrev han til Beck-Friis,[7]) at Kongen i København vilde foreslaa Christian IX en fælles nordisk Neutralitetserklæring i Tilfælde af Krig. »Jag har dock tänkt mig följder af detta, som jag anser mig böra antyda för Dig. Jag vet at konungen till Kejsar Wilhelm skrifvit ungefär så att han hoppades kejsaren ville — om det behöfdes — hjelpa oss att iakttaga neutralitet. Kommer det intill krig, så vore efter sådana uppslag i Köpenhamn och Berlin, de skandinaviska rikena ställda under Tysklands ledning och skydd *för neutralitetens iakttagende* — ett halft steg till ett defensiv-förbund!«

Det er usikkert hvad Kong Oscar oprindelig har tænkt sig at foreslaa, naar han efter Planen paa Hjemvejen fra Heidelberg kom til Berlin. Til den russiske Gesandt i Stockholm Okunew sagde Björnstjerna, at Formaalet med Kongens Besøg hos den tyske Kejserfamilie var at træffe Aftale om en fælles Neutralitetserklæring for de tre ikke-implicerede Østersømagter (se concerter sur déclaration de neutralité

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

commune aux trois puissances baltiques) i Tilfælde af en engelsk-russisk Krig. Men Björnstjerna tilføjede, at det var hans Regerings Hensigt ved en eventuel Neutralitetserklæring at lukke Krigshavnene og lade Handelshavnene være aabne for de krigsførende Orlogsskibe, altsaa at følge Principperne fra Krimkrigen.[8]) Det er troligt, at dette Program er hvad der, maaske som Kompromis, foreløbig var aftalt mellem Oscar II og Björnstjerna. Men hvis de to Formaal, en fælles svensk-dansk-tysk Neutralitet og Opretholdelse af de hævdvundne nordiske Neutralitetsregler, kom i Konflikt? Det er muligt, at den svenske Konge ikke i saa høj Grad som sin Udenrigsminister ønskede at holde fast ved det sidste Punkt som Betingelse for en Samvirken med Tyskland.[9])

Det danske Udenrigsministerium gjorde hvad det kunde for at forhindre, at Kong Oscar indlod sig for meget med den tyske Regering. Da Björnstjerna talte med Okunew, maa han have kendt Vedels Opfattelse: at det vilde være fordelagtigt for alle tre nordiske Riger at gøre eventuelle Neutralitetserklæringer enslydende og udstede dem samtidigt, at det vilde være ønskeligt forinden at sikre sig Overensstemmelse med Tyskland i Principperne, men at det vilde være meget uheldigt, hvis der under Kong Oscars Besøg i Berlin skulde blive gjort Forsøg paa at binde de nordiske Riger til Tysklands Politik; dette kunde føre os ind i Krigen, bl. a. fordi Tyskland maaske, som Udtalelser i den officiøse tyske Presse tydede paa, vilde søge at forhindre de krigsførende Magters Orlogsskibe i at benytte neutrale Østersøhavne. Vedel gav ogsaa Quaade Besked om at prøve at faa Bildt til at paavirke Kong Oscar i samme Retning.[10]) I Statsraadet 12. April, Dagen før Besøget, var der Enighed om at man vilde vise en forsigtig Tilbageholdenhed overfor Kong Oscars Forslag, som efter Rosenørns Formodning vilde »gaae i samme Retning som Sveriges Henvendelse i 1854«. Estrup, Rosenørn og Nellemann mente med Tilslutning af de øvrige tilstedeværende Ministre, at der kun kunde blive Lejlighed til overfor

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den svenske Konge i Almindelighed at udtrykke Sympati for, at de nordiske Riger stod sammen og eventuelt udstedte ensartede Neutralitetserklæringer. Justitsministeren sagde udtrykkelig, at »det speciellere i Henseende til hvorledes man skal gaa frem i at gjennemføre Neutraliteten«, altsaa selve Neutralitetsreglerne, maatte overlades til Drøftelse mellem Udenrigsministrene. Hvis Kong Oscar, hvad han ikke kunde tro, vilde gaa videre i sine Udtalelser og »navnlig foreslaae Noget om en Alliance«, maatte man forlange Sagen udskudt til senere Forhandling.[11])

Lørdag den 13. April kom Kong Oscar til København Kl. 3V2 og blev der kun nogle Timer, inden han samme Aften rejste videre til Tyskland. Modtagelsen, hvor Estrup og Rosenørn var til Stede, var, skrev Rosenørn til Vedel,[12]) »som den altid pleier at være, Kong Christian fik den sædvanlige Omfavnelse og de reglementerede to Kys, og Conseilspræsidenten — der her som siden var Dagens Helt — en Udtalelse af »Tak og Paaskjønnelse«, hvilket sidste Ord dog inden det var fuldt udtalt rettedes til »Anerkjendelse«.« Der holdtes Taffel paa Amalienborg, og derefter ønskede Kong Oscar en Konference, hvad Kong Christian efter Rosenørns Referat ansaa for aldeles overflødigt, da han som han sagde »havde faaet alt« paa Vejen til Christiansborg og desuden vilde i Theatret. »Men der hjalp ingen Snak«, og Konseilspræsidenten og Rosenørn blev indbudt til at ryge en Cigar med begge Majestæterne. Estrup havde sagt, at hans Nærværelse var unødvendig, da Udenrigsministeren var til Stede, men Kong Christian fastholdt sit Ønske om at han skulde være med, »da 6 Øine see mere end fire«. Som det vil ses, spores en mindre velvillig Opfattelse af Kong Oscar i den danske Udenrigsministers Omtale. En enkelt Ytring af den svensk-norske Konge under hans megen Tale ved Konferencen fremhævede Rosenørn: »at hans Hu igrunden stod til at gaae langt videre f. Ex. til Afslutning af en Alliance med Preussen, men at Tiden dertil endnu ikke var kommet«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Af Samtalen efter Taflet findes to afvigende Referater, nemlig foruden Rosenørns Brev til Vedel Beck-Friis' Indberetning om Kong Oscars mundtlige Meddelelse til ham, givet paa Rejsen til Korsør samme Aften.[13]) Herefter kan med Sandsynlighed visse Hovedpunkter i Forhandlingerne fastslaas: Kong Oscar havde ikke medbragt det af Bille bebudede Udkast. Han foreslog, at Sverige-Norge og Danmark i Tilfælde af at Krigen kom, samtidig skulde udstede væsentlig enslydende Neutralitetserklæringer »ligesom i 1854«. Dette faldt sammen med, hvad man fra dansk Side ønskede. De danske Deltagere i Drøftelsen tog ogsaa med Tilfredshed mod Kong Oscars Meddelelse om, at han paa Tilbagevejen i Berlin vilde søge at faa Klarhed over den tyske Regerings Mening om de neutrale Staters Rettigheder; i den Forbindelse nævnede han de Vanskeligheder, som kunde opstaa af de strengere Neutralitetsregler (fra 1862), som England havde anvendt under den fransk-tyske Krig, og som begrænsede krigsførende Magters Orlogsskibes Ret til Ophold i engelsk Havn og Farvand stærkt. Han lovede at meddele Kong Christian, hvad han fik oplyst i Berlin. I Betragtning af hvad der iøvrigt foreligger om Estrups Standpunkt er det nok ogsaa rigtigt, at denne særlig fremhævede Vigtigheden af at faa sikker Viden om hvilke Neutralitetsregler Tyskland agtede at anvende, saa at de nordiske Rigers Neutralitetserklæringer ikke blev efterfulgt af en tysk, der hvilede paa helt andre Grundsætninger — en Bemærkning, som Kong Oscar til en vis Grad kunde tage til Indtægt for sin Opfattelse, og som han derfor meddelte Beck-Friis, men som ikke findes i Rosenørns Referat. Det er endelig sandsynligt, at Kong Oscar har tilføjet — men dette fremgaar kun af Rosenørns Brev til Vedel — at han derefter maaske vilde »virke til at vore (d.v.s. hans og vore) Opfattelser af Neutraliten kom til at falde sammen med Preussens og derved vinde forøget Styrke«. Overfor denne tvetydige Bemærkning (der kunde opfattes som om de tyske Neutralitetsregler kunde komme

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til at bestemme de nordiske) betonede Rosenørn, skriver han, at man ansaa det for heldigt »dersom vore Opfattelser f. Ex. ligeoverfor England (eller Rusland) kunde styrkes ved Overensstemmelsen med Preussen«, men at vi antog, at Kongens Bestræbelser i Berlin kun vilde gaa ud paa at sondere, og at den danske Regering maatte være frit stillet overfor nærmere Forslag fra saavel Tyskland som Sverige. Det svarede til hvad der var aftalt i Statsraadet.

Det maa herefter og i Betragtning af Estrups tidligere og senere Holdning anses for usikkert, om der under den foreløbige og rent orienterende Drøftelse med Kong Oscar blev konstateret Enighed om i alt væsentligt at anvende Neutralitetsreglerne fra 1853; af Statsraadsprotokollen for 12. April synes at fremgå, at i hvert Fald Estrup og Nellemann m. H. t. dette Punkt forbeholdt sig deres Stilling. Det er ikke engang afgjort, at Kong Oscar under Samtalen udtalte sig utvetydigt om de eventuelle Erklæringers Indhold;[14]) han og Estrup kan have stimuleret en Tankegang hos hinanden, der afveg fra den udenrigsministerielle Linie i begge Lande. Derimod er det klart, at der saavel i det danske Udenrigsministerium som blandt svenske Diplomater ogsaa efter Mødet i København fandtes en vis Frygt for, at Kong Oscar skulde indlade sig for dybt med den tyske Regering, tildels ogsaa for, at han vilde fravige Principperne fra Krimkrigen.[15]) Beck-Friis havde fundet det nødvendigt at opfordre ham til Varsomhed,[16]) og Lagerheim og Bildt — den sidste maaske bl. a. paavirket af Quaade — virkede i samme Retning. Kongen mødte sin Berlin-Gesandt i Hamburg, og Kongen, Bildt og Lagerheim »politiserede« paa Vejen til Frankfurt »inklämda på en trång soffa till sent på natten«. Bildt fraraadede paa det bestemteste ethvert Skridt og enhver Udtalelse i Berlin, der kunde hentyde til et Ønske fra Kongens Side om, at Sverige-Norges Neutralitet skulde stilles under tysk Ledelse eller Beskyttelse, eller at dets Neutralitetserklæring skulde bindes til Tyskland. Gesandten formulerede sin Opfattelse paa følgen-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de Maade: Kongen burde sige Bismarck, at de forenede Riger i Tilfælde af Krig var bundne af Fortilfælde fra Krimkrigen, at dette vilde blive Genstand for Overvejelse efter Kongens Hjemkomst, men at han ansaa det for at være af stor Interesse paa Forhaand at faa oplyst, hvilken Stilling Tyskland agtede at indtage til en saadan Krig og hvilken Form det vilde give sin Neutralitet. I Forbigaaende kunde han nævne, at det paatænktes at afgive fælles Neutralitetserklæring med Danmark, men intet om Detailler. »Häraf ser Du«, konkluderede Lagerheim overfor Beck-Friis, »att all nödig försigtighet torde komma att iakttagas, då jag fullt och fast tror, att konungen icke öfverskrider detta program«.[17])

Det har aabenbart kostet en Del Overtalelse at faa det bragt saa vidt. Den svensk-norske Udenrigsminister, der vidste at Vedel efter Kong Oscars Besøg stadig var bange for Konsekvenserne af en Samvirken med Tyskland, udtalte i hvert Fald 20. April sin Tilfredshed med Bildts Optræden og forklarede Bille, at han var fuldkommen enig med Bildt; han havde, sagde han, gjort Kongen opmærksom paa de strengere engelske Neutralitetsregler og hævdet, at det ikke var i Sverige, men muligvis i Tysklands Interesse at gøre dem gældende; »efter hans Mening burde man altsaa vogte sig vel for at strække Haanden ud«. Han overbeviste Bille om, at den svenske Regering, naar den skulde handle under Ansvar, vilde »drive Forsigtigheden saa vidt som Nogen«. »Og om saa Kong Oscar, der i Virkeligheden ikke vil fjerne sig fra en saadan Maxime — lader sin Tanke fare ud efter Tangenter i en Frase eller to, er Ulykken vel ikke større,« skrev Bille til Vedel.[18]) Der var dog stadig en ikke uvæsentlig Nuance mellem den svensk-norske og den danske udenrigsministerielle Opfattelse af Forholdet til Tysklands Neutralitet, vistnok ogsaa mellem Björnstjernas og Bildts. Samtidig med at Björnstjerna 21. April forklarede Lagerheim og Beck-Friis, at man af økonomiske Grunde, af Hensyn til Danmark og for at undgaa engelsk Misfornøjelse maatte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

holde fast ved Principperne fra 1853, og forsikrede den sidste, at han havde søgt at afvise alle Forslag om en Neutralitetserklæring fælles for Tyskland og Sverige-Norge, gjorde han det dog klart at han vilde gaa med til en saadan fælles Erklæring, hvis Tyskland vilde antage de nordiske Principper fra 1853.[19]) Vedel saa naturligvis gerne, at Tyskland fulgte de samme Neutralitetsregler som Norden, men vilde utvivlsomt undgaa enhver nærmere Samvirken med Tyskland i dette Spørgsmaal, af Frygt for hvad den tyske Neutralitetspolitik kunde udvikle sig til.

Under Besøget hos den tyske Kejserfamilie 24. og 25. April traf den svenske Konge ikke Bismarck, der var syg, men Bernhard von Bülow. Tyske Referater af Oscar Ils Samtaler i Berlin har ikke været tilgængelige. Hvad man i Danmark erfarede fra svensk Side, var tilfredsstillende for Udenrigsministeriet: Tyskland agtede at forblive neutralt, Bülow billigede Kongens Antydning af at Sverige-Norge vilde fastholde Neutralitetsprincipperne fra Krimkrigen, og Spørgsmaalet om en med Tyskland fælles Neutralitetserklæring blev ikke berørt. Paa dette Punkt sejrede tilsyneladende Lagerheims, Bildts og Vedels, ikke Björnstjernas og Kongens oprindelige Politik. Af Oscar Ils Meddelelse til Christian IX 29. April fremgaar dog, at den svenske Konge ikke helt havde opgivet Tanken om at blande Tyskland ind i Sagen. »Jeg fik det for mig behagelige Indtryk«, skrev han, »at den tydske Regering vilde med Bestemthed træde hjælpende [tilJ hvis, fra nogen af de krigsførende Magter, en upartisk og retfærdig Neutralitet måtte blive udsat for Pression, der kunde medføre Krigsfare«. Bemærkelsesværdig er ogsaa en Indberetning af 3. Maj fra den russiske Gesandt i Stockholm, der iøvrigt lige saa lidt som Mohrenheim i København gjorde Indvendinger mod Anvendelsen af Neutralitetsprincipperne fra 1853 under den Krig, som man frygtede. Okunew mindede om, at Kongen havde haft til Hensigt at »se concerter, s'il était possible, avec le gouvernement allemand sur les

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

termes d'une déclaration de neutralité commune aux trois puissances de la Baltique«; nu havde Björnstjerna fortalt ham, at dette var opgivet paa Grund af Bismarcks Sygdom og Berlineropholdets korte Varighed. Hvis man tør stole paa Okunews Beferat, har vi i Björnstjernas undvigende Forklaring endnu et Indicium for, at Kongens Planer havde ændret sig i Løbet af Bejsen, hvad ogsaa Lagerheims Bemærkninger til Bille efter Hjemkomsten tyder paa.[20])

I sit Brev til Christian IX udtalte Oscar II Ønsket om, at der i Tilfælde af Krigens Udbrud fremkom ensartede Neutralitetserklæringer fra de nordiske Lande; han troede ogsaa, »at vi nok kunde håbe at fåe en ligedan Neutralitet som i 1853—54, hvorved store kommercielle Fordele vandtes«. Hermed var der givet Signal til Bealitetsforhandling mellem de to Begeringer, og 5. Maj fik Bille Ordre til at meddele Björnstjerna, at man fra dansk Side var parat til at paabegynde saadanne »paa Grundlag af Neutraliteten 1853—54«.[21]) I de følgende Dage indhentede man fra København Oplysninger om, hvordan den vanskelige internationale Situation udviklede sig, men samtidig drøftedes indenfor Regeringen Formen for den eventuelle Neutralitetserklæring. Der fremtraadte ret alvorlige Modsætninger mellem Udenrigsministeriet og navnlig Estrup, og saavel det politiske Spørgsmaal om Ministeriets uforandrede Bestaaen som det konstitutionelle om Udenrigsministerens og Konseilpræsidentens Kompetence og Ansvar m. H. t. den ydre Politik blev rejst. En detailleret Fremstilling af disse Forhandlinger hører hjemme i en Skildring af den danske og nordiske Neutralitetspolitik. Her skal kun berøres et Par Hovedpunkter, der kaster Lys over den danske Regerings principielle Indstilling.[22])

Det blev ved Kong Oscars Drøftelser i Berlin og af hvad der iøvrigt kom til Regeringens Kundskab om Tysklands Holdning klart, at der i alt Fald foreløbig ikke vilde blive Tale om en nærmere Samvirken mellem de tre nordiske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Riger og Tyskland. Overvejelserne i København gjaldt derfor hovedsagelig, om Danmark kunde gaa med til Neutralitetsregler svarende til de under Krimkrigen anvendte, eller om der skulde ske væsentlige Forandringer i disse. Det sidste mente aabenbart Estrup og til at begynde med ogsaa Justitsminister Nellemann. Det var næppe en ren Formalitet, naar Instruksen til Bille, der blev udfærdiget efter et Ministerraad 4. Maj, ikke blot bemyndigede Gesandten til at tage mod det svenske Forslag til Ændringer i Neutralitetserklæringen af 1853, men ogsaa forbeholdt den danske Regering Ret til at fremkomme med »Bemærkninger«.[23])

Det springende Punkt var, om man i Hovedsagen skulde bevare de gamle Regler om krigsførende Magters Orlogsskibes Adgang til i nordiske Havne at forsyne sig med alt undtagen Krigskontrabande. Dette foreslog Björnstjerna Bille ved Note af 14. Maj[24]), idet den svenske Regering dog forbeholdt sig at lukke visse Krigshavne. Vedel vilde slutte sig til det svenske Forslag og for Danmarks Vedkommende kun undtage Københavns Havn. Estrup vilde derimod »lukke« de danske Havne, hvilket vistnok vil sige begrænse de krigsførendes Benyttelse af dem tidsmæssigt og paa anden Maade i Overensstemmelse med de strengere engelske Regler.

I Udenrigsministeriet fulgte Rosenørn aabenbart Vedels Synspunkter.[25]) Vedel hævdede, at vi baade paa Grund af vore geografiske Forhold og efter de Erfaringer, som vi gentagne Gange havde gjort, for enhver Pris maatte undgaa en Krig med England. Han gik ud fra som sandsynligt, at Tysklands Neutralitet under en engelsk-russisk Krig som Følge af dets venskabelige Forhold til Rusland vilde blive saa uvenlig mod England som Folkeretten tillod, og at Uvenligheden meget let kunde blive til Fjendskab, hvis der var Fare for et russisk Nederlag. Han naaede derfor til den Konklusion, at vi maatte indtage en neutral Holdning, der ikke af England kunde betragtes som uvenlig, men som paa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den anden Side ikke af Tyskland kunde opfattes som indeholdende en Tendens til at gaa over paa engelsk Side, hvis det skulde komme til et Brud mellem de to Magter. Efter hans Mening opfyldte Neutralitetsreglerne fra 1853 i alt væsentligt disse Betingelser, dem vilde Sverige-Norge holde sig til, de var upaatalt anvendt f. Eks. under den fransk-tyske Krig, og saavidt man af Udenrigsministeriets forsigtige Sonderinger kunde se, vilde hverken Rusland eller Tyskland indvende noget imod dem. En Skærpelse af det hævdvundne System vilde vi derimod være ude af Stand til at gennemføre i Praksis, den maatte af England opfattes som en uvenskabelig Handling, og den vilde betyde at vi svigtede Sverige-Norge. Hvis Tyskland gik ind i Krigen, stod det os frit for at ændre Reglerne.

Estrups Vurdering af Danmarks Forhold til Stormagterne var en anden.[26]) Han mente med Rette, at Uoverensstemmelsen mellem ham og Udenrigsministeriet gik langt dybere end til Spørgsmaalet om Anvendelsen af den ene eller den anden Neutralitetsregel. Mens Udenrigsministeriet frygtede »enhver Tilnærmelse til Tfydskland], som kunde føre til, at vi senere blev nødt til at følge Tydskland i Kamp«, ønskede Estrup en saadan Tilnærmelse: »Den næste Kamp, i hvilken Dfanmark] kom til at staae (med Allierede eller ene) mod T[ydsklandJ blev sandsynligviis Danmarks *sidste* Kamp, og jeg anseer det derfor for nødvendigt, at vi *itide* nærmer os Tfydskland] saa meget, at det ikke kan nære nogensomhelst Tvivl om, at Dfanmark] vil staae paa dets Side — i ethvert Tilfælde *aldrig* imod det.« Modsat Udenrigsministeriet ansaa Estrup »Englands Venskab for værdiløst, dets Uvenskab for lidet betydende sammenlignet med Tydsklands«, og mens Udenrigsministeriet efter Konseilpræsidentens Opfattelse vilde holde Danmark »lige gode Venner med Alle«, mente han, at det i Reglen var ensbetydende med ikke at have en eneste virkelig Ven; og »Bestræbelsen efter at bevare fuld Handlefrihed til det Sidste

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fører let til, at man villieløst styrtes i Afgrunden, naar Handlingens Øieblik er der.« Taget efter Bogstaven maatte disseBetragtninger betyde, at Estrup ønskede en Alliance med Tyskland ligesom Kong Oscar, men i den øjeblikkelige Situation vilde han dog aabenbart ikke gaa saa vidt. Han ønskede derimod *principalt*, at vi søgte at naa til Overensstemmelse med Tyskland om Neutraliteten; han henviste her til, at Kong Oscar ønskede det samme. Helst vilde han aabenbart, at vi foreslog Tyskland fælles Neutralitetsregler for Østersøstaterne, men om fornødent var han rede til at ofre Samarbejdet med Sverige-Norge, der efter hans Mening kun behøvede at tage Hensyn til England og Rusland. Han regnede med den Mulighed eller Sandsynlighed, at Tyskland og Rusland vilde være utilfredse, hvis vi anvendte Regler som var mildere end de strenge engelske, og ansaa det for sikkert at et senere tysk Krav om Skærpelse vilde føre os ind i Krigen, fordi en Forandring vilde blive opfattet som et fjendtligt Skridt af den Magt, der tabte ved Forandringen. Subsidiært maatte han derfor ønske, at vi paa Forhaand søgte at sikre os, at vore Neutralitetsregler hverken af Tyskland eller Rusland blev anset for partiske. Men direkte at spørge de to Stormagter herom ansaa Vedel for alt for risikabelt, fordi det kunde binde os for Fremtiden.

Estrup havde Meningsfæller i Ministeriet, og det tog derfor Tid at enes om en Formulering af Svaret paa Björnstjernas Note af 14. Maj. Rosenørn kunde ikke i Ministerraadet sætte sin og Vedels Opfattelse uændret igennem. Vedel mobiliserede Grev Frijs, der imidlertid ikke kunde overbevise Estrup om Rigtigheden af Udenrigsministeriets Standpunkt, som han næppe heller ubetinget delte. Greven fik det Indtryk, at man var »kørt fast«, og tilraadede at forsøge et Kompromis ved Hjælp af Nellemann. Vedel var fortvivlet, talte om Estrups »Ufejlbarlighed i egen Indbildning og Galskab efter andres Mening«, og frygtede at »noget Kostbart« — det nordiske Samarbejde? — vilde »springe i Luften«. Det saa ud,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som det kunde komme til en Sprængning af Ministeriet, men det turde Estrup dog ikke risikere. Det lykkedes Vedel i hvert Fald delvis at vinde Nellemann. Justitsministeren henviste overfor Estrup dels til, at det saavel juridisk som politisk vilde være tilladeligt at ændre Neutralitetssystem, naar en ny Situation opstod, f. Eks. ved Tysklands Deltagelse i Krigen — dels til, at det maatte være forsvarligt for Regeringen at bygge paa Udenrigsministeriets Skøn over den Risiko, Anvendelsen af det ene og det andet Sæt Neutralitetsregler vilde medføre. Hans Argumentation synes at have gjort et vist Indtryk paa Konseilspræsidenten. Til sidst fandt Vedel en Løsning, som Ministeriet kunde acceptere: Til Reglen om fremmede Krigsskibes uhindrede Adgang til at forsyne sig i Havnene foreslog man føjet en Restemmelse (hentet fra Washingtontraktaten 1871) om, at de neutrale Havne og Farvande ikke maatte anvendes som Operationsbasis.

Forslaget blev meddelt Björnstjerna ved Note af 29. Maj. Det viste sig, at den svenske Regering ikke kunde acceptere det, fordi Udtrykket Operationsbasis var saa ubestemt, at det kunde give Anledning til vidt forskellige Fortolkninger. Uoverensstemmelsen paa dette Punkt fik imidlertid ingen praktisk Betydning. Krigsfaren gled over med Berlinerkongressen, og i Juli afsluttedes Forhandlingerne mellem de to Regeringer uden at Enighed var opnaaet.[27])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

IV.

Ophævelsen af Art. V i April 1878.

EFTER Salzburgmødet i September 1877 havde Bismarck vel foreløbig ladet Spørgsmaalet om Ophævelsen af Art. V hvile, men han havde henstillet til Grev Andråssy at overveje eller forberede Sagen. Dette fremgaar af, at den østrigske Rigskansler den 15. Februar overfor den tyske Ambassadør i Wien, Grev Stolberg, bragte Sagen paa Bane, nævnede Drøftelsen i Salzburg og sagde, at han nu havde forelagt Sagen for Kejser Franz Joseph.[1]) Kejseren havde givet sin fulde Tilslutning til den Opfattelse, at der ikke var nogen Betænkelighed ved at ophæve Art. V ved gensidig Overenskomst. Andråssy henstillede derfor til Bismarck officielt at sætte Sagen i Bevægelse i Wien paa det Tidspunkt, der maatte synes den tyske Regering bedst egnet. Denne Meddelelse fremkaldte de Forhandlinger, som fra først til sidst blev omgivet med den største Hemmelighedsfuldhed og, hvad der i slige Tilfælde er højst usædvanlig, i 43 Aar forblev ukendte for andre end de meget faa østrigske og tyske Fyrster og Statsmænd, der behandlede Sagen.[2])

Grev Stolbergs Indberetning om Samtalen var i Berlin den følgende Dag, naturligvis ligesom næsten alle andre Akter i denne Sag med Paaskriften »geheim« eller »ganz geheim«. Den 19. Februar fik Ambassadøren i en Geheimskrivelse med Paaskriften »at aabne egenhændig« Ordre til at svare paa Andråssys Udtalelse med en mundtlig embeds-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mæssig Erklæring. Bismarck modtog med Tak Meddelelsen og var enig om, at der ikke var noget til Hinder for at fjerne den Bestemmelse (Modalität), der af Hensyn til en Tredie-mands Ønske og Behov var blevet optaget i Pragfredens Art. V og havde vist sig at være uudførlig. Det vilde ogsaa være anbefalelsesværdig!, fordi den vel ikke gav nogen Tredie en Ret, men kunde give enhver Modstander af den ene eller den anden af de to Kontrahenter (Paziszenten) Paaskud til at volde Besvær. Man mente i Berlin, at Ophævelsen helst burde ske i samme Form som Aftalen, d. v. s. i en Statsover-enskomst, i hvis Indledning man kunde optage en Begrun-delse f. Eks. af, at den Forstaaelse med Danmark, der var nødvendig for Udførelsen af Modaliteten ikke var opnaaet ved de Forhandlinger, der til den Ende var indledede. Man vilde dog ogsaa kunne udelade alle Motiver, og hvis Grev Andråssy imod Forventning skulde have Betænkelighed ved den Statsoverenskomst, som Bismarck ansaa for den korrek-teste Form, kunde man gaa ind paa en Noteudveksling. Bis-marck ønskede, Sagen hurtigst muligt bragtes i Orden, men Overenskomsten burde for »at undgaa ethvert Sindsoprør« holdes hemmelig, indtil en af de to Parter maatte anse det for hensigtsmæssigt at offentliggøre Dokumentet eller omtale dets Eksistens. Specielt maatte Stolberg mundtlig aftale med Andråssy, at en hvilkensomhelst Antydning overfor den rus-siske Regering fremfor alt maatte undgaas. Af en Prome-morie af Bülow[3]), der iøvrigt gav Udtryk for Synspunkterne i Ordren, ses det, at man tænkte sig »om nødvendigt« at »gøre Brug af den Kendsgerning, at der ikke bestod nogen Overenskomst mellem os og Østrig«.

Den 21. Februar afgav Stolberg denne Meddelelse med Til-føjelse af, at han allerede havde Fuldmagt til at foretage de fornødne Skridt.[4]) Nu halede Andråssy imidlertid i Land, idet han fremførte forskellige Betænkeligheder »afledet af den øjeblikkelige politiske Situation«. Stolberg søgte at af-svække disse Betænkeligheder, og da han meddelte, at Bis-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

marek lagde Vægt paa Hemmeligholdelse, blev Andråssy beroliget, og erklærede sig rede til at afslutte Sagen ved en Traktat. Et Udkast skulde Stolberg allerede forelægge den 23. Februar, men da Andråssy lagde særlig Vægt paa Hemmeligholdelse i nærværende Øjeblik, henstillede Stolberg, om man ikke eventuelt kunde fastsætte ubetinget Hemmeligholdelse i et vist Tidsrum f. Eks. et eller halvandet Aar, saaledes at de kontraherende Parter først derefter kunde afgøre, naar Offentliggørelse skulde ske.

Bülow udtrykte omgaaende sit Haab om, at Andråssys Betænkelighed kun var forbigaaende; »i andet Tilfælde vilde den være uønsket og overraskende«. Man gik ind paa foreløbig Hemmeligholdelse i seks Maaneder eller hellere i et Aar. Bismarck ønskede, at Fristen for Ratifikationen af den paatænkte Traktat blev gjort saa kort som mulig og at Sagen blev afgjort snarest.

Det gik dog ikke saa rask. Da Stolberg den 28. Februar spurgte Andråssy, om han havde prøvet Udkastet, svarede Ministeren, at han trods sin bedste Vilje endnu ikke var kommen saa vidt; Ambassadøren maatte dog ikke tro, at han vilde forhale Sagen; han var tværtimod, naar han havde sikret sig Kejser Franz Josephs Bifald, rede til at gøre den færdig i den allernærmeste Tid.

Skønt Stolberg gjorde sit bedste for at fremskynde Behandlingen, trak det stadig ud. Den 14. Marts svarede Stolberg paa en telegrafisk Forespørgsel fra Bismarck, at Andråssy personlig behandlede Spørgsmaalet og havde lovet Afslutning, naar de Forhandlinger i den netop samlede østrigsk-ungarske Delegation, som optog ham, var til Ende. Den 29. Marts rykkede Bülow efter Ordre fra Bismarck atter i et Telegram, som Stolberg selv skulde dechiffrere. Hvorledes gik det? »Efter at Grev Andråssy selv havde bragt Sagen paa Bane igen, vilde Vanskeligheder fra hans Side give Grund til den Formodning, at man nu reserverer Artiklen til Benyttelse imod Tyskland eller vilde være mere imødekom-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mende overfor Ønsker fra det russiske Hof end overfor Tyskland«.

Herpaa kunde Stolberg den 31. Marts svare, at Andråssy Aftenen før havde sagt, at han nu stod helt til Tjeneste med Hensyn til Artikel V; Afslutningen kunde følge i Løbet af 3—4 Dage.

Denne Meddelelse havde Stolberg faaet med den Tilføjelse, at han ikke maatte tro, at Forsinkelsen var sket med Hensigt. Da han den 1. April atter besøgte Andråssy, fandt han denne ved sit Skrivebord sysselsat med Overenskomsten; men selv om han vel allerede havde sikret sig Kejserens Billigelse, maatte han dog forelægge et formelt og motiveret Forslag.

Stolberg søgte at berolige den øjensynlig meget utaalmodige Bismarck. Forsinkelsen var ikke noget betænkeligt Symptom. Andråssy havde i Ambassadørens Nærværelse lukket Stolbergs Udkast til Traktaten ned i sit Skrivebord; umiddelbart efter kom en Periode, i hvilken han i usædvanlig Grad var optaget; da han manglede »ethvert Talent til praktisk at inddele sin Tid«, havde dette vel kunnet afholde ham fra at bearbejde den Sag, »der blev unddraget fremmede Hænder«. Forstillelseskunst var fremmed for Andråssys Karakter; Stolberg kendte ham saa godt, at han vilde have mærket paa ham, hvis der var opstaaet principielle Hindringer.[5])

Den 5. April forelagde Andråssy Kejseren en Forestilling, hvori sammenfattedes, hvad der tidligere mundtlig havde været drøftet som Motiver til, at man kunde gaa ind paa Bismarcks Ønske. Ingen Statsinteresse hindrede Østrig i at opfylde et Ønske, hvorpaa Tyskland lagde Vægt og paa Grund af sine særlige Forhold maatte lægge Vægt; at vise denne Imødekommenhed vilde ikke paalægge Østrig noget nævneværdigt Offer. Den paagældende Bestemmelse i Pragfreden var ikke optaget paa Grund af en østrigsk Interesse, men alene ved Bestræbelser af Kejser Napoleon, da dens

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Indhold svarede til hans Yndlingsideer. Tilmed var det Princip, saaledes som i Pragfredens Art. V, ved fri Afstemning at give Nationaliteterne en Afgørelse over Statens politiske og militære Grænser med Hensyn til deres fremtidige Stilling yderst betænkeligt; hvis det en Gang skulde blive forsøgt at anvende det paa det østrig-ungarske Monarki, var det muligvis ikke uden Fare for dette. Men i ethvert Tilfælde mente Andråssy levende at maatte betone de almindelige politiske Synspunkter overfor den Indrømmelse, der var Tale om at gøre Tyskland. Man gav den tyske Regering et Bevis paa Imødekommenhed, som ikke kunde forblive ubesvaret; netop under de nuværende Konstellationer kunde Besvarelsen let faa dobbelt Værdi.[6])

Hvad Andråssy her sigtede til og hvad der ogsaa skimtes bag Utaalmodigheden i Berlin ligger klart i Dagen. Den 3. Marts var Freden i San Stefano afsluttet; Rusland havde sikret sig en uhyre Vinding paa Tyrkiets Bekostning; det betød en Svækkelse af Østrig-Ungarns Stilling paa Balkan og var en større Udfordring mod Østrig end mod nogen af de andre Stormagter. Alle Bestræbelser fra østrigsk Side gik i Øjeblikket ud paa at modificere det diplomatiske Nederlag, man havde lidt, og hertil maatte man først og fremmest søge Støtte i Berlin. Kort forinden havde Bismarck i en Tale proklameret sig som den »ærlige Mægler«; just nu arbejdedes der for at faa en planlagt Stormagtskonference sammenkaldt i Berlin under Bismarcks Ægide.

Den 9. April billigede Kejser Franz Joseph et Traktatudkast, som Andråssy havde forelagt sammen med sin Forestilling og gav Ordre til at indlede de formelle Forhandlinger. Udkastet svarede i selve Realiteten til det, som Grev Stolberg oprindelig i sidste Uge af Februar havde overgivet Andråssy; nogen Ændring var der sket med Hensyn til den indledende Passus, hvori Motiverne blev angivet. I Grev Stolbergs Udkast havde staaet, at efter at der ved de Forhandlinger, som var bleven ført imellem den preussiske og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den danske Regering om Udførelsen af Bestemmelserne i Artikel V etc., ikke havde kunnet opnaas Enighed, saa havde de høje Kontrahenter — Kongen af Preussen og Kejseren af Østrig — anset det for raadeligt at lade indtræde en Revision af den ovenfor betegnede Artikel.

I Andråssys Udkast var Begrundelsen, *at* den tyske Kejser og preussiske Konge havde tilkendegivet hvilken Værdi, han vilde lægge paa Fjernelsen af Modaliteterne, *at* paa den anden Side Kejseren af Østrig vurderede de Vanskeligheder, hvilke, som det var konstateret ved de hidtidige Forhandlinger, traadte i Vejen for en Gennemførelse af hint Princip og endelig *at* man vilde give et Bevis paa sit Ønske om at knytte Venskabet mellem de to Magter endnu nærmere.

Da Stolberg telegrafisk bad sin Regering om Instruks, hvorvidt han kunde akceptere denne Affattelse, tilføjede han, at Andråssy havde forklaret Forandringerne med, at da Østrig ikke havde nogen direkte Interesse i Ophævelsen, var man nødt til i nogen Maade at motivere den. Den 6. April telegraferede Bülow, at den ønskede Redaktion syntes uskadelig; Bismarck bemyndigede til at antage den.

Trods denne Akcept kom Sagen stadig ikke i Orden, og da Meddelelse om Traktatens Afslutning endnu den 10. April ikke var indløbet til Berlin, sendte Bismarck sent paa Aftenen[7]), personlig og ikke som sædvanlig gennem Bülow, Grev Stolberg et Telegram, som Ambassadøren selv personlig efter Ordre maatte dechiffrere. »Jeg kan ikke nægte«, telegraferede Bismarck, »at Østrigs Tøven med at gaa ind paa vore Ønsker i Spørgsmaalet om Art. V, der er ganske ligegyldigt for en tyskvenlig Fremtid i den østrigske Politik, gør mig betænkelig og forsigtig. Grev Andråssy ved, efter hvad jeg tror, at vort første Spørgsmaal for Aar og Dag siden var en Sondering, hvis negative Udfald anbefalede os Tilbageholdenhed. Den kølige Behandling af vort andet Forsøg virker naturlig atter i samme Aand«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Umiskendelig fremtræder en Uro og Mistillid, der holdt sig lige til Traktaten var underskrevet, ja, som det senere skal ses, lige til den tre Fjerdingaar senere blev offentliggjort.

Bismarck motiverede senere, i Januar 1879, denne sin Stemning.[8]) Han var fra Begyndelsen af fast besluttet paa at bringe denne for Tyskland saa vigtige Sag i Sikkerhed, men det var hans Opfattelse, at hvis han ikke benyttede den vanskelige Stilling og den øjeblikkelige Forlegenhed, hvori den østrig-ungarske Kejserstat var i Vinteren 1877-78, vilde han aldrig have faaet den østrigske Regering og Kejseren med til en Indrømmelse, hvorpaa han for sin Del lagde saa stor Vægt. Hvis der lejlighedsvis kom til at herske en tysk-fjendtlig Stemning i Wien, hvis der blev Udsigt til en Koalitionsdannelse imod Tyskland, indtraadte Dødsfald eller Kabinetskriser, kunde det blive usikkert eller endog umuligt at faa Sagen gennemført. Dette Skøn beroede naturligvis paa Bismarcks almindelige Utryghed overfor Østrig-Ungarns Politik, men fik en Tilsætning ved den Vægt, der maatte tillægges Kejser Franz Josephs Ubehag ved at gaa med til et Skridt, der vilde være ilde set af Fyrstekredsene i St. Petersborg og London, som var nær forbundne med den danske Kongefamilie, der direkte vilde blive ramt.

Omsider den 12. April Kl. I2V2 kunde Stolberg telegrafere at Overenskomsten blev undertegnet den følgende Dag.

Den 11. April havde Kejseren udfærdiget Fuldmagt for Andråssy som østrigsk Underhandler. Den 13. underskrev Andråssy og Stolberg Overenskomsten, der skulde ratificeres saa hurtigt, at Ratifikationerne kunde udveksles i Wien inden 14 Dage. Samtidig var der afsluttet Tillægsoverenskomster om den foreløbige Hemmeligholdelse. Da Grev Stolberg samme Dag oversendte Dokumenterne, gentog han, at efter hans bestemte Overbevisning maatte den Tøven, man havde iagttaget, ikke udtydes som uvenligt Symptom

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa Vaklen med Hensyn til selve Beredvilligheden; det havde kun været Følgen af visse Svagheder ved Grev Andråssys Forretningsførelse.

Ratifikationerne blev udvekslede den 27. April. De bar Datoen den 23. April. Tillægsbestemmelsen om Hemmeligholdelse blev ikke ratificeret, da Andråssy og Stolberg var enige om at opfatte den som en protokolleret Aftale. Dette billigedes i Berlin, bl. a. ud fra den Opfattelse, at den østrigske Regering havde større Interesse end den tyske i at opfylde Løftet om Hemmeligholdelse.

Endnu paa dette Tidspunkt var Bismarck urolig. Han var paa Friedrichsruh og den 30. April var den definitive Meddelelse om Ratifikationernes Udveksling ikke naaet til ham. Hans Søn Grev Herbert maatte da spørge Bülow, om det hele nu ogsaa virkelig var i Orden. Den 2. Maj takkede Bismarck for Meddelelsen og gav samtidig Ordre til, at hvis Hans Krüger, som det forlød, virkelig fremsatte en Interpellation eller paa anden Maade bragte det nordslesvigske Spørgsmaal paa Bane i den tyske Rigsdag, maatte Bülow paa ingen Maade gaa ind derpaa, men nægte enhver Diskussion om Spørgsmaalet. »Simpel Tavshed vilde være nok«.[9])

Denne Traktat, afsluttet den 13., ratificeret den 23. April 1878, hvormed Bismarck omsider fik bragt det nordslesvigske Forbehold i Pragfredens Art. V ud af Verden, havde sit Hovedindhold i Art. I, hvortil kun sluttede sig en Art. II alene om Ratifikationsudvekslingen. Art. I lød saaledes:

Die in dem zwischen Seiner Majestät dem König von Preussen und Seiner Majestät dem Kaiser von Oesterreich, König von Böhmen und Apostolischen König von Ungarn am 23. August 1866 zu Prag abgeschlossenen Friedensvertrage niedergelegte Vereinbarung, wonach der Uebertragung der Seiner Majestät dem Kaiser von Oesterreich durch den Wiener Friedensvertrag vom 30ten Oktober 1864 erworbenen Rechte auf die Herzogtümer Holstein

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

und Schleswig an Seine Majestät dem König von Preussen eine Modalität hinzugefügt ist, wird hierdurch aufgehoben, sodass die Worte im Artikel V des genannten Vertrages vom 23ten August 1866 »mit der Massgabe, dass die Bevölkerungen der nördlichen Distrikte von Schleswig, wenn sie durch freie Abstimmung den Wunsch zu erkennen geben, mit Dänemark vereinigt zu werden, an Dänemark abgetreten werden sollen« äusser Giltigkeit gesetzt werden.[10])

I Tillægsbestemmelsen fastsattes, at de høje Kontrahenter gensidig forpligtede sig til at holde Overenskomsten hemmelig foreløbig, og inden et Aars Forløb vilde ingen af dem uden den andens Samtykke offentliggøre Dokumentet eller omtale den Kendsgerning, at det eksisterede. Den 13. April havde General Grev Kårolyi, den østrigske Ambassadør i Berlin, til rent personlig Underretning faaet Besked, men ellers bevaredes Hemmeligheden; end ikke Gesandterne i København fik noget at vide, og intet sivede ud. Heller ikke under Kongressen i Juli, da mange Diplomater var samlet i Berlin, og man fra dansk Side stilfærdigt, men uden Besultat forsøgte at røre ved Spørgsmaalet om Art. V's Opfyldelse, anede nogen noget.

Just paa dette Tidspunkt blev det hannoveranske Spørgsmaal aktuelt, endnu et af de andre Problemer, der ved Siden af de storpolitiske, saasom det orientalske eller de øvrige Rivaliteter mellem Stormagterne, sysselsatte og irriterede Bismarck. Indenfor de Fyrstekredse, med hvilke Bismarck stadig maatte regne, men hvis Bevægelser og Indflydelse i en særlig Grad var ham ubehagelig, indledede fra Juni en international Forhandling om et indre tysk Anliggende: Preussens Forhold til Welferne og Welferfondet. I Begyndelsen af Efteraaret kom dette, da Hertug Ernst August af Cumberland forlovede sig med Prinsesse Thyra af Danmark, til at berøre det dansk-tyske Mellemværende, hvorved dette ogsaa kom med ind i Bismarcks storpolitiske Overvejelser. I de sidste Maaneder af Aaret 1878 og i Be-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gyndelsen af det følgende Aar blev Fremskyndelsen af Apriltraktatens Offentliggørelse et Led i hans Politik. Han vilde bruge Meddelelsen om, at det nordslesvigske Forbehold i Pragtraktatens Art. V var annulleret paa en Gang som en officiel Afslutning af »det nordslesvigske Spørgsmaal« og som en Lektion til Modstandere, der fandtes saavel indenfor Tyskland som indenfor den dansk-engelsk-russiske fyrstelige Familiekreds.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

V.

Den danske Regerings sidste Forsøg under Berlinerkongressen.

DEN Kongres af de fem Stormagter og Tyrkiet, som 13. Juni 1878 traadte sammen i Berlin, gjorde Ende paa den Krise, der længe havde foruroliget de nordiske Regeringer, idet Balkankrigen truede med at brede sig, saa Østersølandenes Fred kunde blive bragt i Fare. Under »den ærlige Mægler« Bismarcks Forsæde forligtes de højst modstridende Stormagtsinteresser, og 13. Juli 1878 undertegnedes Fredstraktat. Den danske Regering kom til at se roligere paa Forholdene. Under Kongressen overvejede Vedel, om Lejligheden ikke var gunstig for underhaanden at bringe Spørgsmaalet om en Opfyldelse af Art. V paa Bane. Vi, der halvfjerdsindstyve Aar senere ved, at Art. V allerede var sat ud af Kraft, finder det næsten tragisk at fremdrage, hvad den danske Regering for sidste Gang forgæves søgte at iværksætte for at opnaa en positiv Løsning af det nationale Velfærdsspørgsmaal.[1])

Den 26. Juni skrev Vedel til Quaade, at han havde beskæftiget sig meget med det stadig uløste Spørgsmaal og tænkte sig Muligheden af, at de engelske Repræsentanter ved Kongressen Lord Beaconsfield og Udenrigsministeren Lord Salisbury vilde benytte Lejligheden til at støtte Danmarks Interesser ved en uofficiel Henvendelse til Bismarck. Quaades Ven, Kammerherre Julius Sick, der allerede 1857 af Helbredshensyn var udtraadt af Udenrigsministeriets Tjeneste,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men benyttedes til specielle diplomatiske Missioner, havde henstillet, at han burde sendes som befuldmægtiget til Kongressen. Dette havde Vedel afvist, men han tænkte sig dog, som han skrev til Quaade, at vi maaske »kunde see at vinde en lille étape, der kunde hjælpe den, der maatte sendes til Berlin, naar engang — maaske om ikke saa lang Tid — den gamle Kejser døer og der da efter Bestemmelsen skal søges om der ikke kan opnaaes en Slags Opfyldelse af Art. V.«[2]) At Tanken om Kejser Wilhelms Død, som jævnlig i Danmark førte til Forhaabning om, at et Tronskifte kunde lette en Opfyldelse af Art. V, netop nu fremdroges, havde en naturlig Forklaring. Den 11. Maj og siden den 2. Juni havde Kejser Wilhelm været udsat for socialistiske Attentater; han var blevet ret haardt saaret og var, omend i Bedring, foreløbig ikke regeringsdygtig; midlertidig styrede Kronprins Friedrich Wilhelm.

Vedels Tanke var, at saafremt Kongressen sluttede med Enighed, vilde »England staa meget gunstigt til at gjøre Danmark en Tjeneste«, og samtidig var der vel baade Udsigt til, at Bismarck, hvis Indflydelse og Prestige gennem Kongressen ubetinget var forøget, kunde være tilbøjelig til at være velvillig og bidrage til at ordne et vel mindre vigtigt, men dog ubehageligt Spørgsmaal og dermed yderligere konsolidere den vundne Fred. De to engelske Statsmænd havde i 1864 været gunstigt stemt for Danmark og havde, mente Vedel, ypperligt Kendskab til det nordslesvigske Spørgsmaal; den »besvogrede engelske Regering« havde derhos baade for Danmarks og Preussens Vedkommende en Adkomst, som andre savnede. Konferencen i 1864 var holdt i England, og nu kunde de to engelske Statsmænd vel »ved Afskeden med Bismarck berøre, hvor heldigt det i alle Henseender vilde være, om det Spørgsmaal ordnedes, saa snart Lejlighed bød sig, paa en Maade, der gav Tyskland en oprigtig velvillig Nabo. Et saadant Ord kunde dog maaske efter Omstændighederne faae Betydning«, og Vedel indsaa ikke, hvorfor

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Beaconsfield og Salisbury ikke skulde ville udtale det; »engelske Statsmænd ere freidigere end de fleste andre Landes«. Det var, fandt han, ogsaa et heldigt Træf, at netop Quaade, der 1864 i London som Danmarks første Befuldmægtigede havde talt med de to Herrer, nu var i Berlin; intet faldt naturligere, end at han straks tænkte paa denne Sag ved Mødet med Beaconsfield.

Det var ikke Vedels Hensigt at gaa videre, før han havde hørt, hvad Quaade vilde tilraade. Bosenørn-Lehn var ogsaa i nogle Dage borte fra København. Vedel spurgte nu, om Quaade, hvis han syntes om Tanken, af sig selv vilde forberede, hvad der maatte gøres, eller om han ønskede en fortrolig Instruks fra København, der maatte gaa ud paa, at han, naar Øjeblikket var belejligt, ligesom af sig selv sonderede Terrænet hos de to Englændere. Siden kunde man saa overveje det videre.

Quaade kom baade straks ved Modtagelsen af Vedels Brev, den 28. Juni, og en Uge senere, til det Resultat, at der ikke var noget at vinde ved et Skridt som det paatænkte, men at der var adskillige Betænkeligheder derved.[3]) Han var i Tvivl om, hvorledes Bismarck vilde optage en Henvendelse fra Beaconsfield og Salisbury eller fra en af dem. Rigskansleren havde ganske vist i Marts 1868 selv direkte tilraadet en Indblanding af Trediemand, nemlig Zar Alexander, men havde ellers altid »perhorresceret en saadan Indblanding«. Vilde han nu, spurgte Quaade, naar han havde fejret en Triumf ved Kongressen og med Rette var »stolt over sin diplomatiske succès«, men samtidig maatte tage Hensyn til den alvorlige indrepolitiske Kamp med den kraftige tyske Opposition, under hvilken det ingenlunde var sikkert, at han vilde have samme Held, være oplagt til at opgive sin almindelige Uvilje mod fremmed Indblanding? »De vil sige«, skrev Quaade til Vedel, »engang maa der dog handles, og heri er jeg ogsaa enig; men vi maae, idet vi lave os til at gjøre Springet, see nøie til, om det vi vinde derved, opveier det, vi vove«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Videre var Quaade ikke sikker paa, at de to engelske Statsmænd vilde være villige til »at gaae Ærindet«. Men skulde det være, vilde han helst handle efter en ganske almindelig Instruktion som den, Vedel havde tænkt paa; han vilde da kunne sige til Beaconsfield og Salisbury, at han ikke forebragte Sagen paa egen Haand.

Iøvrigt burde man, fremhævede Gesandten, overveje det rigtignok ikke sandsynlige, men dog tænkelige Tilfælde, at Bismarck svarede: »Ja, lad dem kun komme, vi kunne gjerne strax forhandle med dem«. I saa Tilfælde, »bleve vi da nødte til at lade os nøie med en Afgjørelse der, medens den blev en Kvittering for de Andre, for os blev siettere end det vi nu have, nemlig en Tilstand, i hvilken vi i hele Verdens Øine, ja endog i selve Tydskernes Øine, staae som de mishandlede, og som altsaa afgiver et Motiv, endog for Tydskerne, i alfald for den tydske Regjering, til overalt ellers at menagere os«.

Vedel lagde vel Vægt paa Quaades Betænkeligheder og delte navnlig personlig Gesandtens Betragtning, at det var et stort Spørgsmaal, om vi vilde blive lykkeligere og bedre stillet, naar vi endelig fik en Løsning i Form af et lille Stykke Land, der hverken kunde gøre »os fra eller til, og hvorfor vi dog censeres at skulle vise en evig Taknemmelighed«. Men han mente, at vi næppe havde Lov til at følge dette individuelle Ræsonnement; det var ogsaa ganske vist, »at Art. V vedblev at kaste en kold Skygge over vort Forhold til Tydskland, der i Længden kunde blive os farlig«. Vedel miskendte ej heller, »at vor Tilstand herhjemme ikke var gunstig til at fremkalde en endelig Forhandling«, hvorved han antagelig tænkte paa, at Venstre under sin Kamp mod Ministeriet Estrup vilde opponere skarpt imod, at just denne Regering tilvejebragte en Forhandling eller en Afgørelse med Tyskland, der ikke vilde tilfredsstille alle danske Ønsker. Heroverfor gjorde Vedel dog gældende baade, at det jo kun var en Mulighed, at Bismarck vilde erklære sig beredt til straks

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at forhandle, og især at vi var forpligtede til at benytte et maaske gunstigt Øjeblik og vilde paadrage os et stort Ansvar ved slet intet at gøre. Han fandt, at det var med Rette, at Quaade paapegede de to farlige Muligheder, at Bismarck kunde blive vred over en Indblanding, og at Englænderne ligegyldigt skød den danske Henvendelse til Side. Men det vilde dog, mente Vedel, meget bero paa, hvorledes de engelske Befuldmægtigede tog Sagen. Han ansaa det for sandsynligt, at der under Kongresforhandlingerne var opstaaet et personligt Forhold mellem dem og Bismarck, og hvis nu begge de to Herrer eller en af dem benyttede sig heraf og ved passende Lejlighed, og naar deres officielle Mission kunde siges at være endt, berørte den slesvigske Sag som et Punkt, man i den almindelige europæiske Interesse kunde ønske, at Tyskland ordnede, naar Forholdene tillod det, »saa maatte Bismarck være meget ilsindet, hvis han tog en saadan uofficiel Bemærkning ilde op.« Vedel følte vel, at det altid var misligt at stole paa andres Takt, især naar det ikke var dem selv, hvem en Mangel i saa Henseende vilde gaa ud over, men, skrev han til Quaade, »mit evige Svar er altid det: kunne vi paatage os Ansvaret for slet Intet at forsøge under en dog i det Hele saa gunstig Combination som den i hvilken Bismarck exceptionelt er i godt Humør, i hvilken Beaconsfield og Salisbury kunne tale confidentielt med ham, i hvilken han selv formodentlig ønsker saa gode Forhold til Nabostaterne som muligt og da han dog maa see, at et Thronskifte og en ny Tid forestaae.« Hvis de to Englændere ikke vilde tage Affære, ja, saa var Sagen jo endt, og man havde gjort, hvad man kunde. Vedel troede nu ikke, Englænderne vilde give Afslag; han frygtede mere for, at de vilde »trænge for dybt« i Sagen og navnlig forlange at kende de Vilkaar, paa hvilke den danske Regering eventuelt vilde modtage en Ordning. Faren herfor kunde dog vel fjernes, hvis man holdt sig til, at alles Interesse bød, at der ikke blev Spørgs-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maal om Garantier; overfor dette Hovedpunkt maatte den territoriale Udstrækning altid blive det sekundære.

Paa Vedels andet Brev, dateret 3. Juli, svarede Quaade, efter i en Ugestid nøje at have overvejet Sagen, den 5. Han mente nu, at Bismarck i hvert Tilfælde næppe straks vilde tilbyde en Forhandling, da han foreløbig var ude af Stand til at høre Kejser Wilhelms Mening. Der var derfor ikke andet at vinde, end hvad Vedel havde kaldt en étape, hvorved Quaade forstod »en Afbrydelse af, hvad man, dog altid med Urette, kunde kalde Præscription eller et Træk, en Taktik, hvorved England var kommet ind i Sagen; eller begge Dele.« Men netop dette forøgede Quaades Betænkelighed med Hensyn til Bismarcks »bekjendte Uvillie mod Trediemands negotiorum gestio«, Indblanding i Sagen. Rigskansleren vilde indse, at man fornuftigvis ikke kunde vente en Forhandling nu, og derfor maatte han faa den Opfattelse, at Hensigten just var at tilvejebringe en Indblanding fra engelsk Side. Der var da ikke noget at vinde ved at sætte de to Statsmænd i Bevægelse, men han vilde dog ikke »insistere videre.« Det Ansvar, som Vedel frygtede, man kunde paadrage sig ved intet at foretage, forekom ham ikke stort, naar det dog var umuligt at komme til en Afgørelse, saa længe Kejseren var syg. Han fremhævede ogsaa, at hans Bekendtskab med de to engelske Statsmænd ikke var stort, og for ham som for andre end Stormagternes Befuldmægtigede var Adgangen til Kongressens Matadorer »paa Grund af de herværende Forholds Dimensioner baade trang og sjælden.« Hvis man gav ham Instruks om at foretage Henvendelsen, forudsaa han, at han maatte gaa gennem den engelske Ambassadør i Berlin, Lord Odo Russell.

Vedel overbevistes ikke af Quaades Betænkeligheder. Den 8. Juli forelagde han Sagen for sin Minister sammen med Quaades Breve og Udkast til en Instruks. Rosenørn »erklærede med megen Bestemthed, at han ønskede, at vi ikke skulde lade Ledigheden gaae ganske ubenyttet hen,< og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

9. Juli sendtes til Quaade en meget forsigtig affattet Ordre om, at han ud fra de Synspunkter, Vedel havde gjort gældende, skulde forsøge at faa Beaconsfield og Salisbury til, naar de tog Afsked med Bismarck, »konfidentielt og privat at udtale for ham, at det baade af politiske og andre Grunde vistnok vilde være ønskeligt, at han ordnede det nordslesvigske Spørgsmaal, saa snart Omstændighederne tillode det.«[4]) Henvendelsen maatte ske, saa det ikke saas, at Idéen til dette Skridt hidrørte fra dansk Side, og det var bedst om Quaade overfor de engelske Statsmænd kunde indskrænke sig til »at fremsætte Tanken som sin egen spontane Opfattelse af, hvad der kunde være ønskeligt;« i alt Fald vilde det formodentlig være tilstrækkeligt, at han konfidentielt lod forstaa, at han ikke handlede uden sin Regerings Billigelse.

Yderligere berørte Ordren »det mulige, omend ikke meget sandsynlige Tilfælde,« at de engelske Ministre skulde ønske at erfare den danske Regerings »nærmere Tanker om Modaliteter og Betingelser.« Da Quaade kendte disse, kunde han foreløbig give al fornøden Oplysning, saa meget mere som enhver dybere Indgaaen paa Sagens Enkeltheder formentlig maatte ligge udenfor, hvad der kunde berøres i en eventuel Samtale med Bismarck. Hvis Salisbury, naar han kom tilbage til London, vilde beskæftige sig mere indgaaende med Sagen, vilde Londongesandten, General Bülow, ufortøvet blive sat i Stand til at udtale sig »med den største Fuldstændighed og Aabenhed.«

Vedel fastholdt, at et Skridt som det paatænkte »paa den ene Side ikke let kan skade og paa den anden Side er ganske givet i Situationen.« Men han skrev til Quaade, at Instruktionen »iøvrigt reducerede det hele til et meget uskyldigt Skridt, som efter al Sandsynlighed ikke vil have synderlig praktisk Betydning«; det gav dog de engelske Ministre Lejlighed til at gøre den danske Regering en Tjeneste, hvis de vilde.[5])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Quaades Indtryk af, at der næppe lod sig udrette noget i det delikate Anliggende, var rigtigt, og der var god Grund til, at han, som Rosenørn lidt misfornøjet udtrykte sig overfor Vedel, »havde trykket sig svært ved at gaa paa.«[6]) Da Gesandten den 11. Juli modtog Ordren fra København, var Kongressen lige ved sin Afslutning, alle Deltagerne var overlæssede med Arbejde og Møder og optagne af at blive færdige hurtigst muligt.[7]) Bismarck var af Hensyn til sit Helbred ivrig for at komme paa Badekur, og man vilde ikke irritere ham ved at forsinke Forhandlingernes Afslutning. Lord Beaconsfield var upasselig, og Lord Salisbury saa overlæsset med Arbejde, at han »knap havde fundet Tid til at sove.« Den 13. holdtes Kongressens Slutningsmøde. Der blev under disse Omstændigheder ingen Mulighed for en Samtale enten med Beaconsfield eller Salisbury. Quaade forsøgte gennem Russell, som han meddelte sit Ærinde, forgæves at træffe en af dem, men maatte nøjes med gennem Ambassadøren at fremføre, hvad der laa ham paa Sinde. Da de engelske Ministre var rejst, meddelte Russell, at Salisbury efter »den nøjeste Overvejelse« var kommet til det Resultat, at det ikke havde villet gavne, men snarere væsentlig have skadet, om han nu ved Afrejsen havde berørt det nordslesvigske Spørgsmaal for Bismarck. De forcerede Forhandlinger havde ikke kunnet forblive uden Virkning paa Rigskanslerens Stemning, og Salisbury mente, at Bismarck ikke, naar det delikate Problem nu omtaltes for ham, »vilde høre derpaa med den Velvilje og Taalmodighed, som var ønskelig;« det var derfor i Sagens velforstaaede Interesse for Tiden ikke at berøre den.

Nogle Dage senere nævnte Russell i Fortrolighed overfor Quaade, at der var en særlig Grund til, at Salisbury havde indtaget dette negative Standpunkt.[8]) Dronning Victoria havde nemlig paalagt Lord Beaconsfield overfor Bismarck at gøre en Bemærkning til Fordel for Hertugen af Cumberland, hvis allerede spændte Forhold til Preussen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

just nu paa dette Tidspunkt, som det i et senere Afsnit skal blive omtalt, var blevet særlig kritisk. Men denne Bemærkning var paa ingen Maade blevet optaget efter Ønske. Bismarck havde vist sig temmelig utaalmodig og havde ganske kort svaret, at det var bedst, naar man ønskede noget i denne Retning, at gaa den forretningsmæssige Vej gennem Ambassaderne.[9])

Det er da meget forstaaeligt, at de engelske Ministre hverken havde Lyst til eller fandt det forsvarligt ved endnu et penibelt Spørgsmaal at genere den let irritable tyske Rigskansler.

Da Russell meddelte Quaade Afvisningen af det danske Ønske, tilføjede han, at Salisbury havde sagt, at dette maaske med Fordel vilde kunne fyldestgøres ved at fremsættes for Regeringen i London, men hertil bemærkede Quaade, at det ikke havde været Hensigten fra dansk Side at tage Initiativ til en Løsning af eller en Forhandling om Art. V.[10]) Vel var en tilfredsstillende Ordning »absolut nødvendig for Danmarks fremtidige Existents,« men først og fremmest var det ønskeligste for Danmarks Forhold til Tyskland, at den blev Resultatet af en umiddelbar Forstaaelse mellem København og Berlin. Man havde kun haft den Hensigt, at man i Berlin fik at vide, at den engelske Regering nærede Interesse for Spørgsmaalet. Det fandt Billigelse hos den engelske Ambassadør, da Quaade sagde ham, at han vilde foreslaa sin Regering, at General Bülow skulde udtale en Tak til Salisbury for den gode Vilje, denne havde vist, »som gav grundet Haab om, at den engelske Regering vilde have sin Opmærksomhed fæstet paa Sagen, samt naar Tiden dertil kom, vilde, om fornødent, ved sin formaaende Indflydelse bidrage til dens gunstige Ordning.« Russell vilde meddele Salisbury denne Udtalelse; der var jo iøvrigt god Tid til at overveje Sagen, da de engelske Ministre meget snart forlod London og først senere vilde beskæftige sig med andet end det mest paatrængende.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Man var i København skuffet over, at Quaade ikke havde faaet personlig Samtale med de to engelske Statsmænd og mente vistnok, at Gesandten kunde have opnaaet mere, hvad dog næppe havde været muligt. Man ærgrede sig ogsaa noget over, at Salisbury ved det ham af Ambassadøren Lord Russell givne Referat af Quaades Udtalelser var kommet til at tro, at der »nu straks skulde opstilles en stor Aktion.«[11]) Alt i alt fandt baade Vedel og Rosenørn, at det dog havde nogen Værdi, at der var vakt Interesse for den danske Sag hos England; man burde haabe, »at der vilde blive hørt paa os med velvillige Øren derovre, naar engang Tidens Fylde kommer, og der for Alvor skal røres ved Spørgsmaalet.«

Den engelske Gesandt i København, Sir Charles Lennox Wyke, der, som vi skal se, snart blev draget ind i det Cumberlandske Spørgsmaal, som skulde faa saa megen Betydning, blev holdt helt uden for Sagen, da han ikke havde »et skarpt Blik for Nuancer«.[12]) Den 19. Juli skrev Rosenørn et egenhændigt Privatbrev til General Bülow med Afskrift af den fortrolige Ordre til Quaade. Generalen fik Paalæg om siden »uden dertil at søge en særlig Lejlighed« at takke Salisbury for den gode Vilje, han havde lagt for Dagen og udtrykke det Haab, at han, naar Tiden dertil maatte være kommet, vilde støtte de danske Bestræbelser for at faa den for Danmark saa overordentlig vigtige Sag bragt til en endelig og heldig Løsning. Samtidig indskærpedes det Bülow, at Tanken oprindelig havde været, at de engelske Ministre ikke skulde tilkendegive i Berlin, at Omtalen af det nordslesvigske Spørgsmaal var sket paa dansk Initiativ; man vilde vise saa megen Forsigtighed som mulig. I London skulde fremhæves, at det ikke var den danske Regerings Hensigt for Tiden at provokere nogen Indblanding af Trediemand.[13])

Den 23. Juli havde Bülow en Samtale med Salisbury og udtalte sig i Overensstemmelse med Rosenørns Paalæg.[14]) Han meddelte, at den danske Regering havde fundet det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rigtigt ikke, i dette Øjeblik, at følge Salisburys Raad om at bringe Sagen officielt frem i London. En engelsk Pression i Berlin, som udførtes *dér* mundtligt og *spontant* under Kongressens Møde, under dennes Stræben for at sikre fredelige Forhold i Europa, vilde bedst have haft Udsigt til at naae Maalet. Lord Salisbury bekræftede, at Russell havde talt til ham om Sagen, og at han gerne vilde have handlet i dansk Interesse, da hans Sympatier for Danmark altid var de samme. Men man vilde let forstaa, at de uhyre Vanskeligheder, som selve Kongressen frembød, tvang de engelske Befuldmægtigede til for at faa et Resultat at udelukke ethvert ikke helt nødvendigt Emne af Diskussionen, ja endog af Samtalerne. Derfor vilde det, sagde Salisbury, endog have været farligt for en lykkelig Løsning at rejse Spørgsmaalet i et Øjeblik, hvor med Rette saa mange andre Problemer og Interesser stod paa Spil. Bülow bekræftede, at den danske Regering fuldtud forstod disse Betragtninger, men udtrykte det Haab, at man, naar det Øjeblik kom, da man paa en lykkelig Maade kunde gøre Ende paa dette vigtige Spørgsmaal, vilde kunne regne paa Lordens Støtte. »Ja,« svarede Salisbury til Afslutning, »men for at sige Sandheden, saa er jeg af Deres Mening, at det Øjeblik endnu ikke er kommet, da De vilde kunne haabe at naa Deres Formaal.«

Den engelske Udenrigsminister havde personlig Forbindelse med Redaktør C. St. A. Bille og var baade før og efter Kongressen holdt til Ilden af denne i det nordslesvigske Spørgsmaal.[15]) Hans almindelige Sympati for Danmark eksisterede utvivlsomt, men der var jo fornuftig Grund til, at de engelske Statsmænd maatte afvise det danske Ønske om en forsigtig Tilkendegivelse i Berlin. Deres Udtalelser om en fortsat sympatisk Interesse blev gentaget, da Kong Christian i August Maaned besøgte London.[16]) Men Vilje til aktiv Interesse fra engelsk Side mærkes der intet til nu saa lidt som nogensinde.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det her refererede svage Forsøg paa at fremme Opfyldelsen af Art. V blev den danske Regerings sidste. Det nordslesvigske Forbehold i Pragfreden var allerede bragt ud af Verden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ANDEN BOG

Det Cumberlandske Ægteskab og dets Følger.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I.

Forhistorien. Ernst August og Preussen i Juni 1878.

EFTER at Kong Christian IX.s og Dronning Louises to ældre Døtre, Alexandra og Dagmar, i 1863 og i 1866 havde indgaaet politisk betydningsfulde Forbindelser, var Offentligheden baade i og uden for Danmark interesseret i, hvem den tredie og yngste Datter, Thyra, der var født 29. September 1853, vilde faa til Ægtemand. Der kom jævnlig Rygter frem i Pressen, ligesom Spørgsmaalet ofte drøftedes i den diplomatiske Korrespondance og i den fortrolige Brevveksling inden for Familien, saaledes mellem de to ældste Søstre.

I et Par Aar var der Tale om en Forbindelse mellem Prinsesse Thyra og den kun et Par og tyve Aar gamle Prins Arthur af Connaught, Droning Victorias tredjeældste Søn. 11873 besøgte han Fredensborg, men Dronning Louise var imod Partiet. Hun fandt ham saa ubetydelig, at Thyra, som hun udtrykte sig, »paa en Maade skulde kastes bort«, og hun frygtede, at Datterens »Stilling eller Position som tredje Søns Kone«, da Victorias anden Søns Hustru var født Storfyrstinde af Rusland, »vilde blive saa godt som Null«. Alexandra var ikke enig med hende; hun fandt, at Prins Arthur, »den stakkels Dreng, jo dog havde mange gode Egenskaber«, og — saavidt hun kunde se — ubetinget var den bedste af Familien, næstefter hendes egen Mand, Prinsen af Wales. Hun troede endvidere slet ikke, at Thyras Stilling ved det engelske Hof vilde blive saa vanskelig; »her i Særdeleshed maae man jo helst bane sin Vei som Vor Herre nok hjælper til — og, Herre Gud, Position eller Stilling i Livet er da ogsaa det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

samme, naar man blot er lykkelig!« Men begge de to var »uhyre unge«; det var en Vanskelighed. Planen realiseredes ikke. I et Brev til Dagmar, da Thyra senere giftede sig, skrev Kong Christian ærgerlig, at Dronning Victoria »i flere Aar holdt os hen med den dumme Arthur«, hvis Besøg i Danmark blev udsat paa Grund af en Sygdom, Thyra paa en Italiensrejse i Foraaret 1872 havde paadraget sig. »Da han saa endelig besøgte os, saa blev der jo ikke noget ud af Sagen.« Der havde bl. a., som det ses af Brevene mellem Dagmar og Alexandra, været Betænkeligheder ved, at to Søstre kom til at leve sammen ved det engelske Hof, og Dronning Victoria, der i allerhøjeste Grad dominerede sin Familiekreds, var lidet stemt for, at endnu en af hendes Sønner skulde ægte en dansk Prinsesse.[1]) I 1868 havde hun ogsaa afvist Tanken om en Forbindelse mellem den dengang endnu ugifte Kronprins Frederik og hendes Datter Louise.[2])

I Foraaret 1874 fremkom Rygter om en Forlovelse mellem Prinsesse Thyra og Prins Ernst August af Hannover, der var født 21. September 1845, og nu eneste Søn af den i 1866 detroniserede Konge af Hannover, den blinde Georg V. Det drejede sig altsaa atter om et Medlem af det engelske Kongehus. Efter Katastrofen i 1866 havde Welferfamilien, selv om den mest havde Bopæl i Østrig, sit fasteste Tilhold ved det engelske Hof. Dronning Victoria lagde stor Vægt paa Slægtskabet med den yngre Gren af Familien, hvis Overhoved Kong Georg var; hun havde lige siden 1866, saa vidt det var gørligt uden at engagere engelske politiske Interesser, støttet Welferne, i Særdeleshed hvor Talen blev om deres Pengeforhold, ved Formidling gennem sin Datter Victoria og hendes Mand, Kronprins Friedrich Wilhelm af Preussen, eller ved andre Mellemmænd. Hun havde dog ikke kunnet udrette noget væsentligt.

Da Rygtet om en paatænkt Forbindelse mellem en dansk Prinsesse og den hannoveranske Prins dukkede op i April 1874, havde Hr. v. Heydebrand und der Lasa nævnt det for

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bismarck i Anledning af, at hans engelske Kollega i Købem havn, Sir Charles Lennox Wyke, da denne skulde paa Orlov til England, havde lagt Vejen over Wien, hvor den hannoveranske Kongefamilie boede.[1]) Wyke, der havde Venskabsforbindelse med flere Medlemmer af det engelske Kongehus, havde i 1866 været akkrediteret hos Kongen af Hannover og regnedes for at være saa intimt forbundet med den engelsk-hannoveranske Familiekreds, at man formodede, at han havde en Mission i Ægteskabssagen.[2]) Heydebrand, der paa Grund af Welfernes hele Stilling var en meget interesseret Iagttager, mente, at et Giftermaal mellem en Søn af den i 1866 fra Hannover fordrevne Konge og en dansk Prinsesse før Aaret 1870 vilde have passet godt til den politiske Indstilling i Danmark, hvor man dengang ventede en voldsom Reaktion imod Begivenhederne i 1864 og 1866. Nu derimod, mente Gesandten, vilde der kun rejse sig overvejende Betænkeligheder paa Grund af den »Forlegenhed«, som en tysk Prætendents Nærværelse i Danmark kunde volde Landet.

Rygterne havde talt sandt; der var Tale om den nævnte Forlovelse.

Ved Juletid 1871 var Kong Christian, Dronning Louise og Prinsesse Thyra rejst til Grækenland for at besøge Kong Georg. Paa Tilbagerejsen var de nogle Uger i Italien og traf i Marts—April 1872 flere Gange Ernst August, første Gang i Rom. Han forelskede sig ved første Øjekast, ved et Møde paa den spanske Trappe, i den 19-aarige Prinsesse, og Ønsket om at vinde hende blev under Samværet i Italien saa stærkt, at han ikke lagde Skjul derpaa overfor enkelte Slægtninge, bl. a. overfor hans gode Ven Hertug Adolf af Nassau (1817—1905), der spillede en stor Rolle indenfor Familiekredsen; han var iøvrigt en af de Fyrster, som Preussen 1866 havde berøvet hans Land, men han havde slaaet sig til Taals med en stor Pengeerstatning og blev mange Aar senere Storhertug af Luxembourg. Hertugen forespurgte, om Ernst August ikke kunde fri, men Kong Christian sagde nej, fordi Forbindelsen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

med Arthur af Connaught dengang var paa Tapetet. Thyra interesserede sig næppe meget for sin Tilbeder; »han er virkelig meget net, kun har han jo ingen Næse«, skrev hun fra Rejsen til sin Søster Dagmar.[1]) Han derimod tog i 1874 til København, hvor han inkognito under Navn af Grev Hoja ankom paa Prinsessens Fødselsdag, den 29. September, og tog ind paa Hotel Royal, ledsaget af to Kavalerer, Oberst Volger og Hofraad Professor Maxen.[2]) Sir Charles Lennox Wyke spurgte telegrafisk sin Regering, om man havde noget at indvende imod, at han tilbød Prinsen en Lejlighed i Legationen; Udenrigsministeren, Lord Derby, mente, at det var bedst, at det ikke skete.

Ernst August anmeldte sig hos Kong Christian og afhentedes den følgende Dag i firspændig Vogn til Bernstorff. Kammerherre Kaptajn Nægier attacheredes ham, og det følgende Par Dage tilbragte han for en stor Del ved Hoffet, hvor Prinsen og Prinsessen af Wales ogsaa var Gæster. Han traf dog næppe sammen med Prinsen af Wales, da denne nogle Timer før Ernst Augusts første Besøg var rejst til Stockholm og først vendte tilbage efter Prinsens Afrejse.

Den danske Kongefamilie var paa Forhaand gennem Prinsesse Alexandra underrettet om Besøgets Hensigt. Hun var stemt for Forbindelsen, levende interesseret i »sin lille Søsters Velfærd« og ønskede hende bevaret for Familiekredsen ved Ægteskab med en beslægtet. Ogsaa Dronning Louise syntes straks at have været gunstig sindet, medens Prinsesse Thyra selv maaske ikke var helt klar over sine Følelser.

Ernst August bad Prinsessens Onkel, Prins Wilhelm, der var Broder til Kong Christian, og til hvem han havde Kendskab, da han indtil for ganske nylig som Generalløjtnant i Østrigs Tjeneste havde boet i Wien, være Mellemmand. Men Onkelen fraraadede Frieriet, idet han sagde, at en saadan Forbindelse var umulig paa Grund af Forholdet mellem Preussen og Danmark. De politiske Synspunkter, som

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Heydebrand paa Forhaand havde paapeget, gjorde sig altsaa gældende; men der opstod Uenighed inden for Familien paa Bernstorff, og Meningerne gik stærkt imod hinanden.

Prinsen af Wales fandt — i Modsætning til sin Hustru — ikke Partiet ønskeligt og udtalte i ret stærke Ord, at man i Danmark af politiske Grunde ikke kunde gaa ind derpaa. Denne Indblanding fremkaldte en Reaktion hos Kong Christian, der ikke yndede ukaldet Meningstilkendegivelse af sine Svigersønner saa lidt som af sine egne voksne Børn. Maaske havde Kongen været mindre vel stemt for Forbindelsen end Dronningen; men han sagde, efter hvad der fortaltes ved Hoffet, nu til Prinsen af Wales, at det i alt Fald var ejendommeligt at høre netop ham fremhæve politiske Grunde mod Ægteskabet; man kunde meget godt ved et Giftermaal se bort fra saadanne; »det sagde Din Moder i 1863, min gode Ven, da hun temmelig modvillig gav sit Samtykke til Dit Ægteskab med Alexandra; hun sagde netop, at jeg vel maatte huske, at det slet ikke skulde have nogensomhelst politisk Virkning, og det holdt hun ogsaa trolig.«[1])

Prinsen af Wales fastholdt dog sine Betænkeligheder og blev nu støttet af Konseilspræsident Fonnesbech, hvem Christian IX 29. September havde spurgt, om der kunde være noget at indvende mod Thyras Giftermaal med Hannoveraneren.[2]) I første Øjeblik synes Konseilspræsidenten ikke at have indvendt noget mod Partiet; men skønt Kongen havde paalagt ham absolut Tavshed, da han berørte Sagen, mente Fonnesbech at maatte tale med Udenrigsminister Rosenørn; denne ansaa, rimeligvis efter Raadførsel med P. Vedel, Forbindelsen for meget betænkelig paa Grund af Hannoveranernes Forhold til Preussen. Den ellers saa forsigtige Andræ, med hvem Krieger og Vedel ofte drøftede alvorlige, ellers hemmeligholdte Problemer, havde, efter hvad Krieger optegnede, ikke Betænkeligheder ved selve Giftermaalet, men fandt det »lidet tiltalende, hvis Hannoveraneren gjorde Alvor

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af at bosætte sig« i København. Det var ikke udelukket, at det kunde ske, da den hannoveranske Familie endnu ikke paa dette Tidspunkt havde nogen fast Bolig. Krieger støttede Rosenørn i hans Opfattelse, der syntes ham »utvivlsom rigtig.« Den Kongen nærtstaaende Overhofmarskal Waldemar Oxholm var ogsaa Modstander af Partiet.[1])

Kong Christian var, maaske noget under Indtryk af den ret heftige Maade, hvorpaa Prinsen af Wales havde taget Standpunkt, afvisende over for Fonnesbechs og Rosenørns Indvendinger. Da Udenrigsministeren ytrede, at det hele maaske vilde stille sig noget anderledes, hvis man fik Sikkerhed for, at Preussen ikke vilde lægge en for Danmark uheldig Betydning i et Ægteskab som det paatænkte, erklærede Kong Christian, at man dog vel ikke vilde have, at han skulde ydmyge sig saa dybt, at han bad Preussen om Tilladelse.[2])

Resultatet af Overvejelserne blev negativt. Dybt nedslaaet maatte Prinsen rejse til Sverige med uforrettet Sag Mandag den 3. Oktober. Han var blevet behandlet med stor Opmærksomhed og Venlighed; men Wyke, hvem et Medlem af Kongehuset betroede sig til, mente, at man var glad ved hans Afrejse, idet Besøget havde voldt Hoffet megen Forskrækkelse.[3])

I Udenrigsministeriet havde man det Indtryk, at Kongen bagefter alligevel var glad over, at Rosenørn havde fremhævet de politiske Vanskeligheder; ogsaa Dronningen, der først syntes misfornøjet med Modstanden, tog Sagen roligt.

Det samme gjaldt vistnok Hovedpersonen, Prinsesse Thyra; Krieger nedskrev: »Thyra tager sig det let — Prinsen er meget grim.« Men hun maatte tage besterntere Stilling i Løbet af de følgende Aar. Hun var nu i Tyverne, og Spørgsmaalet om Ægteskab traadte i Forgrunden baade hos andre og i hendes egne Tanker.

Hun var en sød og forstandig ung Pige, naturlig, fuld af Liv og Munterhed, meget optaget af sine københavnske Ven-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

inder og Venner, ved hvis Omgang hun glædede sig, og for hvis Ve og Vel hun var kærlig interesseret. Hun var inderlig knyttet til Forældre og Søskende og det Hjem, hvori der levedes et meget lykkeligt Familieliv. Dette var ikke præget hverken af almindelige eller højere Interesser eller af Interesse for den danske eller internationale Politik, hvortil Kong Christians, hans Søn Georgs eller hans Svigersønners Stillinger dog vel kunde give Anledning. Dronning Louise havde nok sine egne Meninger, men holdt dem vist som oftest tilbage af Hensyn til sin Mand; der er desværre intet kendt af hendes Breve, som maaske kunde give Indblik i, hvad hun mente eller betød. Af den utvivlsomt meget store Korrespondance mellem hende og Dagmar findes intet i Kejserfamiliens Papirer i Moskwa blandt de andre dér bevarede Familiepapirer. Det menes, at Dronning Louises Breve er kommet ud af Busland, men intet af Moderens Brevvekslinger med Døtrene har hidtil kunnet opspores.

Politisk Drøftelse af dybere Karakter var efter Kong Christians bestemte Vilje bandlyst fra alle Familiesammenkomster. I den ganske vist begrænsede, men dog vistnok typiske Del af den intime Familiekorrespondance fra disse Aartier, der nu er kendt, — den der er opbevaret blandt Dagmars efterladte Papirer i Moskwaarkiverne — lægger man Mærke til, at kulturelle og aandelige Spørgsmaal, som dog skulde synes at have maattet interessere Familiekredsen, kun meget overfladisk og tilfældigt berøres. Dette gælder ogsaa politiske Spørgsmaal; mest findes summariske Udtryk for Sympati eller Antipati eller Ængstelser, naar internationale Kriser, f. Eks. Forholdet mellem Busland og England eller Grækenlands Stilling, kunde true med at bringe Medlemmer af Familiekredsen paa modsatte Fronter. Kun eet fremtræder ofte i de indtil nu kendte Breve: de fyrstelige Damers altid fremherskende Uvilje mod Preussen, personificeret i Wilhelm I — Køveren, Køverkongen — og Bismarck. Det tilgives dem aldrig, at de paa den skammeligste Maade har berøvet det el-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skede Danmark og dets elskede Kongepar Hertugdømmerne. I enhver Situation tillægges der dem de værste Hensigter, og det volder Bedrøvelse og Harme, naar storpolitiske Hensyn fremtvinger Berøring mellem Familiemedlemmer saasom Storfyrsttronfølgeren Alexander eller Prinsen af Wales og det forhadte Berlin.

Meget karakteristisk er, at disse Breve som oftest gaar udenom alle Emner, der ikke berører Dagliglivets Forhold. De fortæller om en næsten borgerlig Tilværelse og Livsopfattelse; det er menneskelig smukt, fortæller om stor personlig Bravhed, men ikke om noget højt Stade i europæisk Kulturliv. Om langt større almen Interesse vidner den samtidige Brevveksling mellem »den rare Onkel«, Prins Hans, og Oscar II.

I Hjemlivet paa Amalienborg, Fredensborg og Bernstorff følte Thyra sig lykkelig, og hendes fortrolige Breve til Søsteren i Rusland — andre kender jeg ikke — giver Udtryk for en højst tiltalende Karakter.

Naar det ene eller det andet Ægteskabsprojekt fremførtes af de energiske Søstre, af Moderen eller andre, bevægedes Thyras følsomme Sind. At hun maatte gøre et godt Parti, laa de tre Slægtninge stærkt paa Sinde, medens Kong Christian nok helst skød Spørgsmaalet ud. Han savnede i høj Grad sine to gifte Døtre, »Alex« og »Minny« som de altid benævnedes; han vilde nødig tænke paa, at den yngste, der vel, som han indrømmede, ikke var saa smuk som de andre, men elskelig og til daglig Opmuntring og Glæde i Hjemmet, skulde forlade dette. De tre Søstre supplerede hinanden; det er vel ikke en udtømmende, men dog ikke helt urigtig Karakteristik af deres Forskellighed, naar Dagmar karakteriseredes som den kloge Datter, Alexandra som den smukke og Thyra som den gode. Da Thyras Mand engang siden citerede denne Kong Christians Udtalelse, føjede han til, at Thyra dog ogsaa var klog og i hans Øjne smuk.

Under Tanken om sin Fremtid fæstede Thyra sig meget

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ved, hvor lykkeligt Faderens og Moderens Samliv var trods deres meget forskellige Natur og adskillige Smaabrydninger i det daglige, mest fremkaldt af en »Gnavenhed« hos Kong Christian, som denne lejlighedsvis paa rørende Maade overfor Minny indrømmede, at han kunde vise overfor sin Hustru. De tre Søstre saa altid hen til Forældrenes Ægteskab som Forbillede. Men Thyra havde ogsaa Lejlighed til at iagttage Vanskeligheder, der kunde opstaa i andre Ægteskaber; det var bl. a. Tilfældet i hendes Broder Kronprins Frederiks i de første Aar, hvor den impulsive, meget svensk prægede og uerfarne Prinsesse Louise havde svært ved at falde til og gøre sig gældende i den stærkt sammenknyttede Familiekreds, hvori de to ældste Døtre i de fremtrædende Stillinger stadig levede med ved ugentlige Breve og adskillige Besøg, beundredes og spillede en Hovedrolle. Med Tanken paa sin egen Fremtid iagttog Thyra, at det ikke var let for Kronprinsesse Louise at tilpasse sig efter en ny Familiekreds' Væremaade; med Deltagelse saa hun hende give Udtryk for megen Ensomhedsfølelse, efter at begge Forældrene i Stockholm var døde, og hendes Tilknytning til Fædrelandet Sverige var meget ringe. Derimod omtalte Thyra sin Broder Georgs Hustru, Olga af Grækenland, med den største Varme.[1]) «Olga er det sødeste, man kan tænke sig; hun bringer altid Lys og Glæde, hvor hun kommer og *Fred«*. Dronning Olga var for Thyra Eksempel paa en Hustru, der elskede sin Mand, var alt for ham, men ogsaa kunde lade hans Moder faa Del i ham, noget som Dronning Louise, der i høj Grad holdt fast ved alle sine Børn, var meget ivrig for.

Det pinte Thyra, naar hun i et Ægteskab iagttog Kulde og og Stivhed, Mangel paa indbyrdes Hensynsfuldhed eller tilsvarende Vanskeligheder. Naar der taltes om en engelsk eller russisk Forbindelse, bekymrede man sig over de Besværligheder og Intriger, der kunde opstaa, naar en ung og uerfaren Prinsesse udefra kom ind ved et fremmed Hof. Søstrenes Brevveksling bl. a. i Anledning af det nævnte Projekt om

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Giftermaal med Dronning Victorias Søn Arthur berører dette, og Thyra afskyede al Kiv og Ufred.[1]) I 1877 satte et andet Ægteskabsforslag fra Dagmar Thyras Sind i Bevægelse; hun vidste nu hverken ud eller ind: »jeg vil og jeg vil ikke«.[2]) Familiekredsen satte Pris paa den paagældende, i Brevene ikke navngivne, russiske Fyrste, men han var Enkemand og havde en lille Datter, og hvorledes vilde Barnets Følelser blive overfor en Stedmoder? Dagmars Forslag blev ikke realiseret. Thyra ventede nok paa en Mand, for hvem hun kunde nære varme og ægte Følelser. De ydre Omstændigheder, Skønhed, Højhed og Formue, var aabenbart ikke afgørende for hende. Et Aarstid før hun første Gang traf Ernst August, beklagede hun i et Brev af 21. Marts 1871 til Dagmar en Dame, der skulde gifte sig, uden at der var »et rigtig varmt Kærlighedsbaand«. »Saa havde jeg hellere sagt: Skal det være Gilde, saa lad det være Gilde, og saa havde jeg taget en, som jeg havde syntes virkelig om!«

Ernst August opgav ikke sit Ønske. Han havde vel faaet den Opfattelse, at »Lykken skulde være uopnaaelig for ham«, og at han, som Sagerne nu engang laa, maatte fordømme sig selv til Passivitet, da han frygtede, »ved endnu en Gang at træde ud af den Tilbageholdenhed, som han var forpligtet til at paalægge sig, at kunne forstyrre netop dens Lykke, som det dog var hans oprigtigste og inderligste Ønske at gøre lykkelig«. »Han kunde alligevel ikke ophøre at haabe«.[3])

Ad mange Veje kom Prinsens trofaste Vedholden til Prinsesse Thyras Kundskab, og hun fæstede efterhaanden sine Tanker ved Ernst August. Hans milde, godsindede Karakter, hans livlige, ligefremme og gemytlige Væsen tiltalte hende. Vi ser det af de Breve, der regelmæssig veksledes mellem de tre Søstre i København, England og Rusland og hvori disse ligesom ved deres aarlige Møder uforbeholdent drøftede alt, hvad der laa dem paa Sinde.[4])

I Sommeren 1878 indtraf en længe forudset Begivenhed,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der ændrede Ernst Augusts Forhold og gav Stødet til, at Spørgsmaalet om Ægteskab med Prinsesse Thyra paa ny rejstes og førte til Maalet, men under Omstændigheder, der skabte politiske Vanskeligheder for Danmark.

Siden 1874 havde den blinde Kong Georg V været alvorlig syg; han døde i Paris den 12. Juni 1878. Den 18. Juni foregik Ligbegængelsen dér i Nærværelse bl. a. af Prinsen af Wales og andre fyrstelige Personer samt en Række fremtrædende Hannoveranere, saasom de tidligere Ministre v. Hodenberg og Windthorst, Grev Bechtold Bernstoff til Gartow og mange flere. Tanken om en Bisættelse i den welfiske Fyrstegrav i Herrenhausen opgaves; Ernst August ledsagede sammen med adskillige tro Hannoveranere, bl. a. den tidligere Minister Windthorst, Faderens Lig til England, hvor det den 24. Juni hensattes i det engelske Kongehus' Gravkapel i Windsor.[1])

Ernst August tog som eneste efterlevende Søn Arv efter sin Fader med tidlig udviklet Følelse af det Ansvar, der fulgte med Rettigheder og Pligter som Medlem af et gammelt Dynasti.[2]) Han var en velbegavet Mand, der i Modsætning til mange Fyrster havde let ved at sætte sig ind i andres Tankegang; han kunde meget vel finde sig i afvigende Meninger og Modsigelser, men havde paa den anden Side svært ved at ændre sin en Gang fastlagte Opfattelse. Skønt føjelig i Smaating kunde han være stædig i det store og var ikke til at rokke, hvor det gjaldt, hvad han ansaa for sit Dynastis Ret eller for en personlig Æressag. Han var af Naturen fredsommelig, uden mindste Lyst til at kaste sig ud i politiske Kampe, der kunde forstyrre det, han selv satte mest Pris paa: boglige Studier, et roligt, hyggeligt Hjemliv, kun afbrudt af Rejser, der udvidede hans Forstaaelse af Verden i Nutid og Fortid. Hans Tid udfyldtes mest med stilfærdig Selskabelighed, Syslen med Historie, Kunsthistorie og Skønlitteratur. Han interesserede sig meget for ældre Kunst, samlede Kunstgenstande, især saadanne, der havde Forbindelse med hans

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Slægts Historie, og arbejdede med hvad Welferne i Aarhundredernes Løb havde erhvervet: Mønter, Medailler, Miniaturer og den berømte welfiske Relikvieskat; ogsaa forhistoriske Studier interesserede ham. Han skabte i Gmunden et Museum og et stort Bibliotek, hvor han tilbragte mange Timer. Paa Rejser gjorde han sig bekendt med Museer og Privatsamlinger, støttede Videnskabsmænd og bedømte forstandigt, hvad de ydede, men uden at naa til selvstændig Produktion. Endelig var han ivrig Jæger og glædede sig over Naturen. Han var meget velgørende, men helst i Stilhed. I sit Ydre og sin Optræden kom han i Aarenes Løb til mere at ligne en distræt lærd end en Fyrste. Der fortaltes i den Anledning mange mere eller mindre vel afhjemlede Anekdoter. Da jeg, faa Maaneder før hans Død, i Sommeren 1923 havde Samtaler med ham, lagde han, stærkt præget af Sygdom, baade Intelligens, politisk Forstaaelse og sikker Viden for Dagen.

Kong Georg V havde aldrig godkendt, hvad der var sket i 1866, eller givet Afkald paa noget, der med Magt var berøvet ham, paa materiel Ejendom saa lidt som paa dynastiske Rettigheder. Ernst August var indlevet i samme Tankegang, og det behøver ikke at være rigtigt, hvad der siges, men ikke bestemt kan afhjemles, at hans Fader havde afkrævet ham et Løfte om aldrig at gaa paa Akkord med Uretten. Han selv udtalte sig senere (1923) paa given Foranledning ikke klart herom;[1]) men »Recht muss doch Recht bleiben«, var hans Yndlingssentens. Han som Faderen blev bestyrket i deres Opfattelse af det i Halvfjerdserne endnu meget talrige kongetro welfiske Parti i Hannover, og Ernst August lyttede til Raad fra Mænd, der ogsaa havde staaet hans Fader nær, først og fremmest Windthorst og hans egen Lærer og fortrolige, Hofraad Dr. Maxen.

Kong Georgs Forhold til Preussen og Hohenzollerne var i de forløbne tolv Aar blevet skærpet, særlig da Windthorst under Kulturkampen blev Centrums Hovedfører i den tyske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Rigsdag og Bismarcks farligste og mest uforsonlige Modstander. Deres Sammenstød fik en personlig Karakter, og Centrum brugte det welfiske Spørgsmaal i sin almindelige anti-bismarckske Agitation. Dette forklarer den usædvanlige Bidskhed, hvormed Bismarck, der i Forvejen var skrap nok over for politiske Modstandere, optraadte i det hannoveranske eller braunschweigske Spørgsmaal.

Da Ernst August i Juni 1878 blev Overhovedet for sit Hus, afviste han enhver Tanke om at planlægge eller understøtte Konspirationer eller Intriger, der paa voldsom Maade kunde ændre de ved Preussens Sejre skabte statslige Forhold i Tyskland. Trods sin Protest mod den Retskrænkelse, for hvilken hans Slægt havde været Genstand, synes han ikke at have næret noget Ønske om en voldsom Sprængning af det nye tyske Rige; han underkendte ikke dets Betydning for sit Folks nationale Tilværelse. Men paa den anden Side vilde han nu efter Faderens Død, hvad det end maatte koste, ikke lade opstaa nogen Tvivl om, at han fastholdt Retsstandpunktet. Her handlede han saavel efter sine egne Rets- og Æresbegreber som af Hensyn til den store Del af Befolkningen i Hannover, der var tro mod sit Kongehus og nu ved Kong Georgs Død havde givet stærke Udtryk for sine Følelser, i skarp Opposition mod Preussen.

Tre Spørgsmaal stod paa Dagsordenen.[1])

Welferslægtens Ret til Kongetronen i *Hannover* var efter Preussens Opfattelse udslukket ved Anneksionen 1866; men Ernst August fastholdt den. Hans Arveret som nærmeste Agnat til Hertugkronen i *Braunschweig* kunde faa praktisk Betydning, saa snart den barnløse, meget gamle Hertug Wilhelm gik bort. Hertug Wilhelm (født 25. April 1806, død 18. Oktober 1884) stod i meget venligt Forhold saavel til de fra Tyskland fordrevne Slægtninge som til Familien i England og ønskede, at Ernst August, uanset Spørgsmaalet om Hannover, skulde blive hans Efterfølger[2]); men Hovedmassen af Befolkningen i Braunschweig ønskede ikke den welfiske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Prætendent, og Preussen vilde ikke give denne Plads blandt de regerende tyske Rigsfyrster uden forudgaaende utvetydigt Afkald paa Hannover. Spørgsmaalet om, hvad der skulde ske ved Hertugskiftet, var Genstand for stadige Forhandlinger, og en Ordning, der skulde vedtages af den braunschweigske Landdag, var under Forberedelse; Sagen vilde komme frem i Begyndelsen af Aaret 1879.

Endelig forelaa Spørgsmaalet om Kong Georg V.s store Privatformue, paa hvilken Preussen havde lagt sin tunge Haand.[1]) Efter Anneksionen 1866 havde der om Formuens Skæbne været ført lange og indviklede Forhandlinger, under hvilke Windthorst havde været Kong Georgs Befuldmægtigede. Dronning Victoria havde søgt at mægle, og Resultatet var blevet en Overenskomst den 29. September 1867, hvis Hovedpunkt var, at Kong Georg beholdt en betydelig i England anbragt Formue, men desuden i Erstatning for Grundejendomme etc. i Hannover skulde have udbetalt omkring 16 Millioner Thaler, der dog foreløbig skulde blive under Preussens Forvaltning. Paa Grund af Welferpartiets Agitation i den følgende Tid beslaglagde den preussiske Regering Formuen, et Skridt, der blev billiget af den preussiske Landdag den 15. Februar 1869, saaledes at en Ophævelse af Beslaglæggelsen kun kunde ske ved ny Lov. Hermed var opstaaet det saakaldte »Welferfond«, hvis Renter Bismarck havde anvendt dels til at dække Forvaltningsudgifterne, dels til at bestride de Omkostninger, som han hævdede var nødvendige »for at overvaage og afværge de Foretagender, der var rettede imod Preussen af Kong Georg og hans Agenter«. Den hidsige Agitation, som Welferdynastiets Tilhængere i Hannover og i Udlandet i Aarene nærmest efter 1866 havde iværksat, og som bl. a. havde ført til Oprettelse af »Welferlegionen«, til Grundlæggelse af antipreussiske Blade i Frankrig m. m., var vel forlængst ophørt; men endnu var Partiet talrigt i Hannover, og den Rolle, det spillede i Parlament og Presse, var under Kulturkampen i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Halvfjerdserne blevet særlig stærk, efterhaanden som Windthorst, Kong Georgs Tillidsmand, blev den mægtige Centrumsfører. Den preussiske Regering paastod, at den welfiske Agitation stadig havde statsfjendtlige Formaal; Bismarck vilde ikke gennem det detroniserede Fyrstehus stille Welferfondets Midler til Raadighed for en antipreussisk Agitation, som han satte i Klasse med den Opposition, han mødte hos andre »Rigsfjender«, saasom de ultramontane i Centrum, Socialdemokrater, Polakker og Danskere.

Ernst August og hans Tilhængere hævdede, at Beslaglæggelsen af Welferfondet var sket med udtrykkelig Henvisning til en af Kong Georg støttet Agitation; den maatte bortfalde ved hans Død. De protesterede mod den preussiske Hævdelse af, at Loven af Februar 1869 kun ved en ny, af den preussiske Landdag vedtaget Lov kunde ophæves, og Ernst August fremhævede iøvrigt, at der maatte skelnes imellem den Del af Welferformuen, der efter hans Faders Død tilhørte ham, og den Del, der tilhørte hans Moder, Enkedronning Marie, og hans to Søstre.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

II.

Det engelske Udsoningsforsøg. Bismarcks Standpunkt. Juni-December 1878.

KONG GEORG V, hans Dronning Maria og deres Børn . havde efter 1866 taget deres Tilflugt til Østrig og havde mest haft Bolig i eller ved Wien, hvor Hertug Wilhelm af Braunschweig 1866 stillede sin Villa i Hietzing til deres Raadighed, og i Gmunden. Alligevel var det naturligt, at den sidste Konge af Hannover, da hans Søn i Betragtning af Forholdet til Preussen ikke mente at kunne lade sin Faders Lig føre til Hannover, blev stedet til Hvile i England.[1])

Intet Sted havde Familien mødt Forstaaelse og faaet Støtte som dér. Dronning Victoria var Overhovedet ikke blot for Slægtens ældste Gren, men ogsaa for hele Familien; Kong Georg og Ernst August glemte ganske vist ikke, at England i 1866 roligt havde tilladt deres Arveriges Indlemmelse i Preussen; men de vidste, at Dronningen havde været magtesløs, og at hun ansaa Anneksionen og Beslaglæggelsen af Welferformuen for en blodig Uret. Hun og hendes Nærmeste, saasom Prinsen af Wales og Hertug George af Cambridge, der efter Ernst August var den nærmeste Agnat inden for den welfiske Gren af Slægten, lagde ikke Skjul paa, at de ansaa Kong Georgs Politik i Aarene omkring 1866 for uklog; men Welferne vidste, at der ved det engelske Hof var Medfølelse med deres haarde Skæbne og Vilje til, om muligt, at mildne den. Dronning Victoria havde, som ovenfor nævnt, flere Gange søgt at mægle i det politiske og øko-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nomiske Mellemværende mellem Kong Georg og Preussen, men uden Resultat.

Umiddelbart efter Kong Georgs Død begyndte inden for Dronning Victorias engelsk-tyske Familiekreds Overvejelser om, hvorvidt Øjeblikket til en Udsoning nu ikke maatte være kommet.[1]) Dronning Victorias Familiefølelse var altid meget stærk og ikke mindre følte hun sit Ansvar som Familiens Overhoved. Hun var nu især ivrig for at skabe de bedst mulige økonomiske Vilkaar for Enkedronning Marie og hendes to Døtre. Den ældste af Prinsesserne, Friederike, ægtede senere trods Familiens Modstand Baron von Powel-Rammingen, den yngre Mary forblev ugift.[2]) Hverken Dronning Victoria eller nogen anden blandt hendes Omgivelser tænkte sig Muligheden af, at Hannovers Indlemmelse i Preussen kunde ændres. Men Ernst Augusts Holdning maatte blive afgørende for, om der nu kunde tilvejebringes en Ordning saavel af Arvefølgen i Braunschweig som af det økonomiske Mellemværende ved hel eller delvis Udlevering af den efter 1866 beslaglagte store Formue. Udover hvad der var beslaglagt, ejede den afdøde Konge, henholdsvis hans Hustru og Børn, store Værdier, der var anbragt udenfor Tyskland.

Tanken om en Udsoning blev straks berørt af Kronprinsesse Victoria og hendes Mand, Kronprins Friedrich Wilhelm, i Breve til den engelske Dronning af 21. Juni, et Par Dage før Kongebisættelsen i Windsor.[3]) Tidspunktet syntes af flere Grunde belejligt. Kronprinsen førte Regeringen for sin Fader Kejseren, der var lidende efter Nobilings Attentat den 2. Juni; han havde derfor mere direkte Føling med Bismarck end ellers. I Berlin var Stormagtskongressen samlet fra 13. Juni til 13. Juli med Lord Beaconsfield og Lord Salisbury som Englands indflydelsesrige Repræsentanter. Det er ikke usandsynligt, at Kronprinsen allerede før Afsendelsen af Brevene havde sonderet sin Fader, som baade han og hans Hustru daglig besøgte, og Bismarck; i alt Fald kunde Kronprinsessen senere[4]) hævde, at Øjeblikket,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

da Kong Georg døde, »var udmærket«, idet »Kejseren var fuld af venlige Følelser etc.«; »Fyrst Bismarck havde de bedste Hensigter, medens Fritz [Kronprinsen] i Spidsen for Regeringen var rede til at gøre sit yderste for at komme til en Forstaaelse«. Symptom herpaa, som ogsaa Ernst August maatte bemærke, var, efter Kronprinsens Mening, den Maade, hvorpaa den preussiske Regering havde stillet sig under Forhandlinger, der straks efter Kong Georgs Død telegrafisk var blevet ført mellem Dronning Victoria og Kronprinsen om en eventuel Bisættelse i Herrenhausen. Kronprinsen mente, at der, da Ernst August foretrak Bisættelse i Windsor, i det mindste ikke kunde rejses nogen Bebrejdelse imod den preussiske Regering for manglende Finfølelse.[1])

Men Bismarck beherskede Situationen, og, som Lord Beaconsfield lejlighedsvis skrev til London, var, naar det drejede sig om det welfiske Spørgsmaal, alle bange for ham.[2]) Det gjaldt utvivlsomt ogsaa Kronprinsparret, uagtet Friedrich Wilhelm som midlertidig Regent skulde synes at have større Indflydelse end ellers. Der var vel nok paa dette Tidspunkt mindre end ved andre Lejligheder Modsætning mellem Rigskansleren og Kejser Wilhelms Nærmeste, men overfor de fyrstelige Damer var Bismarck altid mistroisk. I Sammenhæng med en Udtalelse om, at hun vilde love at gøre alt, hvad hun formaaede for at stemme sin Mand vel overfor Ernst August, skrev Kronprinsessen om sin Mand, ved Tanken paa sin Svigerfaders Sygdom, hvis Udfald i Betragtning af hans høje Alder kunde være usikkert, til sin Moder, at »det at skulle begynde at regere paa denne Maade var naturligvis langt mere vanskeligt, end om han var blevet kaldet til Styret, — skønt samtidig haaber og stoler vi paa, at den Dag maa være langt borte, af alle tænkelige Grunde!«[3]) løvrigt var der, som det vil fremgaa af den følgende Fremstilling, ingen væsentlig Uenighed mellem Kronprinsregenten og Bis-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

marek om Behandlingen af det welfiske Problem i dets nye Fase.

Kejserinde Augusta, der stod i fortrolig Brevveksling med Dronning Victoria, gav Udtryk for sin Deltagelse for den hannoveranske Kongefamilies Skæbne. Som ofte tidligere nævnede hun, at Begivenhederne i 1866 havde været en Lidelse for hende. Men deraf fulgte paa ingen Maade, at hun havde Mulighed for i dette Øjeblik at gribe ind. Hun stod vel Bismarck endnu fjernere, end Kronprinsparret gjorde, og skrev 23. Juni til London, at hun under sin Mands Sygdom var Sygeplejerske og ikke kunde komme i nogen Berøring med Omverdenen. Hun havde end ikke, hvad hun var meget bedrøvet over, under Kongressen kunnet modtage Lord Beaconsfield, som hun satte meget højt; hun maatte holde sig »fjernt fra politiske Spørgsmaal«.[1])

Kronprinsessen og Kronprinsen udtrykte Haabet om, at en Ordning nu kunde træffes med Ernst August; men Kronprinsen skjulte i sit Brev til Svigermoderen ikke, at Stillingen var vanskelig, hvis den Efterretning, man i Berlin havde faaet om, at Ernst August vilde »spille en Bolle som Prætendent«, var rigtig. Han haabede, at Ernst August foreløbig vilde benytte den Peertitel, han som Hertug af Cumberland havde arvet efter sin Fader; med en Slægtning som Mellemmand kunde der da tilbydes Preussen Forhandlinger, som efter Omstændighederne kunde faa den nødvendige officielle Karakter. Hvis en Overenskomst kom i Stand, vilde den preussiske Landdag maaske ophæve den ved Loven af 1869 iværksatte Beslaglæggelse af Kong Georgs Privatformue. Men selvfølgelig kunde en saadan Overenskomst kun være gyldig, hvis Ernst August anerkendte Begivenhederne i 1866 og ligeledes Genoprettelsen af det tyske Bige, hvis Overhoved, Kejseren, allerede som saadan maatte vente en Slags Underkastelsesudtalelse lig et Troskabsløfte. Alt dette var haarde Betingelser for den beklagelsesværdige Søn

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af den ulykkelige Fader, men de var, som Forholdene nu en Gang laa, ikke til at afvise og vilde ogsaa være Forhaandsbetingelser, hvis Ernst August maaske skulde have til Hensigt at afslutte Arveforlig med Hertugen af Braunschweig. Saaledes udtrykte Friedrich Wilhelm sin Opfattelse af Stillingen.

Vi følger nu først Udviklingen i England og hos Hertugen af Cumberland for derefter at gøre Rede for den tyske Regerings og fremfor alt Bismarcks Holdning.

Den 23. Juni var Brevene fra Berlin i Dronning Victorias Hænder, og i den følgende Tid var Sagen Genstand for ivrig Drøftelse i de engelske Hofkredse. Dronningens fornemste Tillidsmand var hendes betroede Privatsekretær, General Henry Ponsonby; hans særlige sagkyndige Raadgiver var en i Tyskland født, i England naturaliseret Mand, Maurice Holzmann, der nød stor Tillid og Yndest ved Hoffet.[1]) Han var oprindelig blevet knyttet til Prinsen af Wales' og senere Prinsesse Alexandras Privatsekretariat, blev siden Arkivar hos Prinsen og gik derfra over i flere, formelt ret beskedne, men meget betroede Hofstillinger, hvor hans omfattende Kundskaber og gode Skøn fik Betydning. Han stod Hertug George af Cambridge nær og kendte nøje de politiske Forhold i Tyskland; i 1866 og følgende Aar havde han, synes det, særlig syslet med de hannoveranske Anliggender. Gennem ham havde man Føling med Windthorst, der bivaanede Sørgehøjtidelighederne i Paris og i Windsor; senere forhandlede man med Centrumsføreren ved Mellemmænd, da man var klar over den meget store Indflydelse, Windthorst havde sammen med de andre hannoveranske Herrer i Ernst Augusts Omgivelser. Næst Windthorst tillagde man Hofraad, Professor Maxen en stor og, efter hvad man mente, højst uheldig Magt over Prinsen. Om de Forhandlinger, der i den følgende Tid førtes, rapporteredes stadig til Lederne af Englands Udenrigspolitik, Lord Beaconsfield og Lord Salisbury, der indtil Midten af Juli begge var i Berlin. Den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

engelske Ambassadør samme Sted, Lord Odo Russell, samt Gesandten i København, Sir Charles Lennox Wyke, blev draget ind i Sagen; den sidstnævnte kom just da paa Orlov til England.

En Svoger af Hertugen af Cambridge, Hertug Friedrich af Mecklenburg-Strelitz kom, efter i Paris at have talt med Ernst August, til England og kunde give Oplysninger om Synspunkterne i Berlin; han var paa en Gang loyal tysk Rigsfyrste og meget vel stemt mod Welferne.[1])

Prinsen af Wales og Hertug George af Cambridge, der begge havde været sammen med Ernst August ved Sørgehøjtideligheden i Paris og ved Bisættelsen i Windsor, var meget optaget af at tilvejebringe en Udsoning mellem Welfer og Hohenzollern. De delte Dronning Victorias Syn paa Forholdene, og der var overhovedet Enighed mellem alle i den Kreds, der sysselsatte sig med Spørgsmaalet. Hertug George havde for saa vidt en Særstilling, som han var den nærmeste Agnat efter Ernst August og derfor havde specielle Rettigheder at gøre gældende, saafremt den efter 1866 etablerede Tilstand, der, i alt Fald hvad Formuespørgsmaalene og Arvefølgen i Braunschweig angik, maatte betragtes som provisorisk, skulde ende med, at Kong Georgs Efterkommere definitivt berøvedes alt. Sidst i Tresserne var der, saa vidt det skønnes, ved Dronning Victorias Formidling, tilvejebragt en Ordning, hvorefter der regelmæssigt aarligt af den preussiske Regering under en eller anden Form tilstilledes Hertug George Redegørelser for den Tilstand, hvori den welfiske rørlige og urørlige Formue befandt sig.[2])

Dronning Victoria beklagede nu som før, at England ikke havde handlet kraftigere, da Hannover blev taget i 1866.[3]) Dengang havde, hævdede hun, Lord John Russell i en privat Samtale sagt til hende, at hans Parti altid havde støttet Huset Hannover, og selv om Preussen vilde annektere andre Stater, tænkte han, at England ikke vilde forblive rolig, hvis Hannover blev rørt. En konservativ Regering

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde ganske vist dengang været ved Magten i England; men Lord Beaconsfield havde ikke været hin Regerings Chef og Edward Henry Lord Stanley Sekretær for de udenlandske Anliggender. »Det«, sagde Dronningen til General Ponsonby, »forklarer tilstrækkelig, hvorfor intet blev gjort«.

Over for sin Datter og Svigersøn i Berlin skjulte Dronning Victoria ikke sin Uvilje over Preussens Adfærd i 1866 og siden; men hun var klar over, at det ikke var muligt at gøre det skete usket eller fremkalde en afgørende Ændring i Preussens Politik, ganske særlig ikke for saa vidt det drejede sig om Hannover. Hos hende selv, Prinsen af Wales, Hertugen af Cambridge og alle de andre Raadgivere mærker man en resigneret Erkendelse af, at baade Preussens Magtstilling var saa stærk og Bismarcks Holdning saa urokkelig, at der kun var meget begrænsede Indrømmelser til Welferne at opnaa, og at saadanne kun kunde opnaas ved en meget forsigtig og maadeholden Optræden.

Kronprinsesse Victoria forsøgte at forsvare den preussiske Politik;[1]) hun forstod nok, at hendes Moders »følsomme Hjerte« var hos det hannoveranske Kongehus, og at hun saa den politiske Side af Spørgsmaalet alene fra et hannoveransk Synspunkt. Hun for sin Del var »langt fra at undskylde nogen Art af Uret, Uvenlighed eller Uhæderlighed«, som den preussiske Regering havde begaaet, men maatte, Sandheden tro, udtale, at den stakkels Konge af Hannover alene havde sig selv at takke for sin sørgelige Skæbne ved den ukloge og haardnakkede antipreussiske Politik han, trods alle Advarsler ogsaa fra Kong Wilhelm, havde ført i 1866. »At han tabte sit Land og sin Krone er hverken grusomt eller uretfærdigt, da han ønskede at løbe Risikoen«. Hvis Kong Georg efter Nederlaget i 1866 ikke havde oprettet den hannoveranske Legion og Blade i Paris, vilde han have beholdt sine Penge. Hun billigede ikke Beslaglæggelsen af Welferformuen, men kunde dog ikke betragte den stakkels Konge simpelt hen som et *Offer* for den preussiske Rege-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rings ærgerrige Planer. Alt hvad hendes Mand nu kunde gøre for Ernst August, vilde han gøre; det var hans højeste Ønske at udjævne, lette og forsone; men han var bundet af de Grænser, som Statshensyn afstak. De forstod begge Dronning Victorias Følelser og den i Hannover vidt udbredte Følelse for det gamle Dynasti; »men hvad der er sket, er sket og kan ikke gøres usket, og nye Pligter paatvinger sig ofte i stor Modsætning til ens Følelser«.

I Kong Georg V's Testamente var Dronning Victoria indsat som Eksekutor. Hun fik derved, bortset fra at hun var Familiens Overhoved, en direkte Foranledning til at gøre et Forsøg paa at forbedre den hannoveranske Families ulykkelige Stilling og hindre, hvad hele Kredsen i høj Grad frygtede, at Preussen ikke blot skulde definitivt tilegne sig Welferformuen, men ogsaa opsluge den Familiearv, hvoraf de »alle med Rette var saa stolte«, nemlig Hertugdømmet Braunschweig. Dronningen var straks villig til at paatage sig Hvervet som executor testamenti, men ganske vist kun — det sagde hun straks til Ernst August — hvis der var Mulighed for derved at ændre Modsætningsforholdet mellem Welfer og Hohenzollern.[1])

Man var i London og Windsor fra første Færd meget skeptisk over for Muligheden af en Tilnærmelse mellem de to Fyrstehuse, dels paa Grund af Stemningen i Berlin, dels fordi man frygtede den Holdning, Ernst August vilde indtage.

Mr. Holzmann, der straks fik Sagen til Betænkning, opfattede ikke det tyske Kronprinspars Breve af 21. Juni som særlig lovende, specielt ikke med Hensyn til Welferfondet. Han mente,[2]) at hvis den preussiske Regering vilde udlevere Pengene, behøvede den ikke Landdagens Billigelse. Beslaglæggelsen var efter hans Mening, der paa dette Punkt faldt ganske sammen med de hannoveranske Fyrsters og deres Raadgiveres, i sin Tid udtrykkelig rettet mod Kong Georg V og maatte ophøre ved hans Død, men, bemærkede Holz-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mann, »ulykkeligvis har Fortolkningen af Love i Preussen ofte været temmelig elastisk«.

I Dagene omkring Kong Georgs Bisættelse i Windsor den 24. Juni talte Dronning Victoria og Prinsen af Wales med Ernst August. Han havde øjensynlig, som det ogsaa kunde være rimeligt, endnu ikke endt sine Overvejelser om, hvilken Holdning han vilde indtage. Hans Udtalelser syntes maadeholdne, og dette bragte Dronning Victoria til uden videre at paatage sig Eksekutorhvervet. Men hverken hun eller hendes Søn blev paa det rene med hans Hensigter, inden han hastigt rejste til Paris for derefter at begive sig til Østrig. Man fik dog straks efter det Indtryk, at han næppe vilde foretage Skridt til en Forsoning med Preussen; med Uro hørtes, at han paatænkte med det allerførste at udsende en højtidelig Erklæring med Redegørelse for sin Stilling som Arvtager efter sin Fader.[1]) Et Memorandum,[2]) han paa Bisættelsesdagen sendte Dronning Victoria med Angivelse af sine Synspunkter, foruroligede ogsaa dem, der ansaa en Udsoning som den eneste Vej, ad hvilken der kunde gøres noget for »den ulykkelige og som synes meget *hjælpeløse* [hannoveranskej Familie«.[3]) Det eneste Lyspunkt var, at Ernst August øjensynlig ikke vilde protestere mod den bestaaende Tilstand, saafremt han blev anerkendt som Arving til Braunschweig. I alt Fald vilde Spørgsmaalet om positiv og formel Anerkendelse af det tyske Rige ved en Troskabsed til Kejseren, der direkte eller indirekte maatte indeholde en Anerkendelse af de statslige Forhold og altsaa af Hannovers Tilhørsforhold til Preussen, kunne udskydes indtil Tronskiftet i Braunschweig.

Det hannoveranske Spørgsmaal rummede tre Muligheder.[4]) At fastholde den hidtidige fjendtlige Holdning over for Preussen ansaa man for selvmorderisk. At blive Hjertens Venner med Magthaverne var det klogeste, men vel ikke opnaaeligt. Den tredie Mulighed var at tilvejebringe »en halv Forsoning«, at forsone Ernst August med Berlinerrege-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ringen, for saa vidt det gjaldt Arvefølgen i Braunschweig, og derved faa Welferfondet frigivet, medens Spørgsmaalet med Hannover forblev uberørt. At Ernst August direkte skulde frafalde sin Arveret paa Hannover og anerkende Landets Inkorporation i Preussen synes ingen overhovedet at have tænkt sig muligt. Hvorvidt den nævnte »tredie Mulighed« vilde blive akcepteret i Berlin, betragtede General Ponsonby som tvivlsomt; det lod sig vel forudse, at man i Berlin vilde sige: »Ven eller Fjende, men ikke begge Dele«.

I første Omgang maatte man hindre, at Ernst August udsendte en Proklamation, der ødelagde alle Muligheder for en Forsoning.[1]) Man kendte hans Stejlhed og vidste, at hans Moder, Enkedronning Marie, og hans Søstre delte den afdøde Konges Anskuelser; endvidere troede man, at Ernst Augusts welfiske Tilhængere, vel fremfor alt Professor Maxen, var ivrige for, at Ernst Augusts Proklamation kom til at indeholde Udtryk, der kunde hindre den Udsoning med Preussen, som Welferpartiet, ogsaa af Hensyn til dets indrepolitiske Kamp mod Bismarck, var imod.

Hvad man hørte fra Berlin gennem de engelske Statsmænd, der deltog i Kongressen, tydede paa, at det vel vilde være vanskeligt, men maaske ikke helt umulig at opnaa nogen Imødekommenhed, vel at mærke dog kun saafremt Ernst August optraadte forsigtigt og maadeholdent.[2])

Under disse Omstændigheder mente Dronningen og hendes Raadgivere, at hun kunde forlange, at Hertugen i denne Sag lod sig lede af hendes »rolige og velovervejede Dom«; »den arme [Kong] Georg *gjorde* uden Tvivl Tingene *værre* ved sin Uklogskab; det var derfor af største Vigtighed, at der fra hans Søns Side intet Forsøg blev gjort paa *offentlig at fastholde Rettigheder*, som aldrig kunde erhverves tilbage.«[3])

Dronningen sendte derfor Ernst August ikke mindre end tre Telegrammer, et Par igennem den engelske Ambassadør i Paris, Lord Lyons, og bad ham indtrængende tilbageholde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

enhver Udtalelse, indtil han havde faaet Brev fra hende.[1]) Telegrammerne naaede ham ikke, da han hurtigt rejste fra Paris til Østrig, eller han lod dem ligge ubesvaret, indtil han i Gmunden modtog et længere Brev fra Dronningen, dateret 5. Juli.[2]) I dette fremhævede hun i en meget forsigtig Form, hvad der for Øjeblikket var Hovedsagen, hvis hun skulde overtage Hvervet som Testamentfuldbyrder og understøtte hans Families berettigede Krav. Hun vilde paa ingen Maade forlange, at han netop i dette Øjeblik skulde give udtrykkelig Afkald paa nogen som helst Ret, som hans Fader med Føje havde gjort Krav paa; men at gøre disse Krav offentlig gældende, om end blot ved at fremsætte en offentlig Udtalelse, som involverede Opretholdelsen, vilde være yderst uklogt og bringe hende i en højst vanskelig Stilling. Hvis hun skulde have Haab om at finde villigt Øre hos den tyske Rigsregering, maatte hun kunne erklære, at Ernst August ikke var til Sinds at indtage en fjendtlig Position; ja, hun frygtede, at der vilde være ringe Udsigt til den ønskede Løsning af Sagen, hvis hun ikke ligefrem kunde erklære, at han, saafremt et Initiativ blev taget fra Berlin, vilde imødekomme et saadant med forsonligt Sindelag. Hvis der ikke paa Forhaand var tilvejebragt bedre Forhold mellem ham og den preussiske Regering, vilde, som hendes Ministre forestillede hende, hendes Virksomhed som Testamentfuldbyrder blive frugtesløs. Men var Ernst Augusts paatænkte Meddelelse overhovedet nødvendig? spurgte Dronningen. Hun havde som Dronning af England allerede meddelt alle europæiske Hoffer Budskabet om sin Fætters, hans Faders Død; enhver yderligere Notifikation, ved hvilken Ernst August engagerede sig i en bestemt Retning, forekom hende unødig og uforsigtig.

Da Ernst August i Gmunden den 10. Juli modtog dette Brev af 5. Juli, havde han for sig liggende et Brev, han den 8. havde skrevet som Svar paa de første Telegrammer. Han lod det vente; men da han den 11. Juli afsendte det med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

supplerende Bemærkninger,[1]) fremkaldt ved Dronningens sidste Henvendelse, havde han allerede taget det afgørende Skridt, som man i England saa meget havde frygtet.

Den 11. Juli udsendte han som Frugt af sine Overvejelser og Drøftelser med de hannoveranske Tillidsmænd en Notifikationsskrivelse til Dronning Victoria[2]) og en anden med samme Indhold, kun i lidt forskellig Form, til en Række andre fyrstelige Personer. Den gik ogsaa til Berlin, men var *ikke* stilet til den tyske Kejser, derimod til »Hans Majestæt Kongen af Preussen.«[3])

Ernst August notificerede Faderens Død og erklærede, at alle Rettigheder, Prærogativer og Titler, som tilkom den afdøde Konge, overhovedet og i Særdeleshed i Henseende til Kongeriget Hannover, i Kraft af den i Huset Hannover bestaaende Arvefølgeordning var overgaaet til ham. Alle disse Rettigheder, Prærogativer og Titler opretholdt han fuldt og helt. Men da der for Udøvelsen af disse i Henseende til Kongeriget Hannover bestod faktiske, for ham selvforstaaelig ikke retslig forbindende Hindringer, havde han besluttet, saa længe disse bestod at føre Titlen »Hertug af Cumberland, Hertug til Braunschweig og Lüneburg med Prædikatet Kongelig Højhed«.

Til denne Meddelelse føjede han, at de samlede Rettigheder, der tilkom hans i fuld Selvstændighed forblivende Hus, paa ingen Maade kunde ophæves eller indskrænkes ved, at der ikke for Tiden blev gjort Brug af de Titler og Værdigheder, der betegnede disse Rettigheder.

I Brevet til Dronning Victoria takkede han, fordi hun foreløbig havde erklæret sig rede til at overtage Hvervet som Testamentfuldbyrder og for hendes Interesse for hans og hans Families Vel. Dernæst begrundede han, hvorfor han ikke havde fulgt hendes Henstilling om ikke at udstede et Manifest.

Det var hans uafviselige Pligt at opretholde den politiske Retsstilling, han havde taget i Arv fra sine Fædre under

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hensyn baade til hans fyrstelige Hus' tusindaarige Historie og til det hannoveranske Folk, som i sit overvejende Flertal fastholdt Haabet om en Genrejsning af Kongeriget Hannover og derfor ventede, at han vilde hævde sin og Landets Ret. Herom havde han ikke et Øjeblik været i Tvivl. Alligevel havde han anset det for nødvendigt at indhente Raad fra ansete Mænd fra Hannover og navnlig fra saadanne, som ønskede, at Preussen skulde opfylde hans Families formueretlige Krav. De havde enstemmigt erklæret, at han var forpligtet til at hævde og paa enhver Maade sikre sit Hus' politiske Retsstilling. Men de havde tillige været enige med ham om, at der i denne Henseende behøvedes en udtrykkelig Erklæring; thi hvis han f. Eks. vilde indlade sig i Forhandlinger med den preussiske Krone vedrørende Formuen uden at have forbeholdt sig sin politiske Ret, saa vilde man deraf med Rette kunne, ja, maatte drage Slutninger om, at han havde givet Afkald paa denne. Det havde derfor kun drejet sig om at give denne Erklæring en Form, som ikke blot fastslog og bevarede hans Rettigheder, men tillige var egnet til at udelukke Vanskeligheder, naar Dronning Victoria, som han haabede, vilde paatage sig Hvervet som Eksekutor, hvorunder naturlig maatte falde Afgørelsen af Spørgsmaalet om Kong Georgs beslaglagte Formue. Han haabede, at Dronning Victoria vilde billige baade hans Opfattelse og Formen for den Erklæring, han foruden til hende samtidig sendte Berlinerhoffet og andre Hoffer.

Preussen var, hævdede Ernst August i sit Brev til Dronning Victoria, uden videre forpligtet til at udlevere Welferformuen i Henhold til den Traktat af 29. September 1867, som Dronning Victoria selv havde været med til at faa tilvejebragt; Beslaglæggelsen maatte bortfalde efter Kong Georgs Død, og det var ufatteligt, at den preussiske Regering nu kunde komme paa den Tanke at knytte Udleveringen af Formuen til Betingelser, som han havde at opfylde; særlig gjaldt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det de Fordringer, hans Moder og Søstre havde paa Dele af Kong Georgs beslaglagte Formue.

Ernst August forsikrede til sidst Dronning Victoria om, at hvad han havde gjort, var omhyggelig overvejet; han havde, saa langt som hans Pligt tillod det, villet følge Dronningens Synspunkter; men det havde været ham umuligt helt ud at opfylde hendes Ønske.

Hertugens Notifikationsskrivelse blev foreløbig ikke offentliggjort. Et Referat fremkom i det Nummer af det hannoveranske Blad »Deutsche Volkszeitung«, der 25. Juli kom til Wien, og blev samme Dag aftrykt i »Das Vaterland, Zeitung für die Oesterreichische Monarchie« Nr. 201 nævnte Dato.[1]) »Deutsche Volkszeitung« var det welfiske Hovedorgan i Hannover, og det østrigske Blad var nøje forbundet med Welferne, idet dets Udgiver, Friherre Karl von Vogelsang, var beslægtet med Historikeren Onno Klopp, der var en af Kong Georg V's Tilhængere, i 1866 havde fulgt ham i hans Eksil og i 1878 opholdt sig i Østrig. Referatet af Hertugens Deklaration gengav det væsentlige, men oplyste ikke, at den var sendt til Kongen af Preussen og ikke til Kejseren af Tyskland.

Den 16. Juli læste Kronprins Friedrich Wilhelm Hertugen af Cumberlands Skrivelse til Kong Wilhelm. Den 18. skrev han til sin Svigermoder,[2]) at nu var enhver Udsigt til Tilnærmelse forsvundet. I Virkeligheden havde Ernst August ved denne Skrivelse forkyndt sit »Prætendentskab«; ved at stile Skrivelsen til Kongen af Preussen og ignorere Kejseren og Riget, havde han afskaaret sig fra enhver Mulighed for en Gang at blive regerende tysk Fyrste. »Jeg kan«, skrev Kronprinsen, »ikke fortænke ham i et saadant Sprog over for *den*, der annekterede hans Fødeland, og som unddrog hans Hus Kronen; thi Følelserne af uudslukkeligt Fjendskab er ganske naturlige. Men jeg formaar ikke at kalde en saadan Handlemaade klog; thi han prisgiver alt, hvad der kunde være op-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

naaet ad Overenskomstens Vej eller ved en Tredies Mægling.« Nu vilde Beslaglæggelsen af Welferformuen, der kun kunde hæves med den preussiske Landdags Samtykke, aldrig blive tilbagekaldt, og naar Hertugen ikke anerkendte sin Kejser og det tyske Rige, var det umuligt, at han kunde bestige Tronen i Braunschweig, da han selvfølgelig ikke kunde faa Lov til at komme ind i Landet.

Kronprinsen vilde gerne have spurgt sin Svigermoder til Raads om, hvad der yderligere var at gøre, hvis Sagen ikke nu laa saa simpelt, at der, som hun sikkert vilde indrømme, ikke var nogen som helst Udvej. Hvis Hertugen selv, som mange jo havde paastaaet, til en Begyndelse havde været forsonlig stemt, saa havde i alt Fald de eksalterede blandt hans Tilhængere ved daarlige Raad faaet ham til at handle, som han havde gjort. Nu var der intet mere at gøre.

To Dage senere fremførte Kronprinsesse Victoria lignende Synspunkter, og officielle Indberetninger fra Lord Odo Russell bekræftede, hvor højst ugunstigt et Indtryk Ernst Augusts Notifikation havde gjort i Berlin.[1])

Den 24. Juli drog Dronning Victoria Konsekvensen af, at Hertugen ikke havde fulgt hendes Raad.[2]) Hun meddelte ham, at hun med Beklagelse maatte afslaa Hvervet som Eksekutor og ikke kunde støtte hans Families Krav. »Din Erklæring til Regeringen i Berlin har, som jeg lige har konstateret, overbevist dem om, at Du ikke nærer noget Ønske om Forsoning, og jeg er derfor fuldstændig uden Magt til at handle til Fordel for Dig. Dette er saa meget mere trist, som min Svigersøn Kronprinsen skriver til mig, at der var enhver mulig Disposition til at møde Dine Ønsker i en forsonlig Aand. Jeg er oprigtig bedrøvet over at maatte sige dette til Dig, da jeg af Hjertet sympatiserer med Dine Følelser og beklager den Stilling, Du er i.« At Dronningen endnu nærede Haab om, at Sagen fra Hertugens Side ikke var absolut afgjort, fremgaar dog af følgende Bemærkning: »Jeg kan imidlertid ikke tro, at Din Beslutning om ikke at anerkende

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de bestaaende Kendsgerninger er uforanderlig, i Særdeleshed da Rigets Eksistens, hvilken, som Du selv indrømmede mig i Windsor, intet har at gøre med den sørgelige Begivenhed i 1866.«

Prinsen af Wales og de andre Welfervenner i Hofkredsen billigede Dronningens Svar.[1]) Der var, som Mr. Holzmann noget bittert udtrykte det,[2]) næppe mere at gøre; ved at sætte sig ud over Dronningens og alle sine engelske Venners Raad havde Hertugen af Cumberland givet Preusserne en velkommen Undskyldning for, at de nu for Tilbagegivelsen af Welferformuen kunde stille Betingelser, som Hertugen ikke kunde gaa ind paa. De vilde naturligvis, hvis der overhovedet indledtes nye Forhandlinger, forlange et positivt Afkald, som de paa Forhaand vidste, at han aldrig vilde underskrive. »Hertugen har«, konkluderede Holzmann, »selv redt sin Seng, og han maa være tilfreds med at ligge i den. Ethvert Ord, der tales, og enhver Linje, der skrives for at hjælpe ham, vil efter min Mening kun være Spild af Ord eller af Blæk og Papir.« Der var nu intet andet at gøre end at se at faa anerkendt den Ret til Welferformuen, der i næste Linje tilkom Hertugen af Cambridge.

Ernst August svarede ikke direkte paa Dronning Victorias Brev, hvad man i London ej heller havde ventet. Men den 20. August sendte han Dronningens yngste Søn, Hertugen af Albany (1853—84), en længere Redegørelse for sin Holdning.[3]) Han beklagede heri dybt, at Dronningen havde afslaaet at overtage Hvervet som Testamentfuldbyrder, men tilføjede, at han vel forstod, hvor vanskeligt hun var stillet i denne Sag; ogsaa hun forstod hans vanskelige Stilling. Han gentog sin Forsikring om, at han efter bedste Overbevisning ikke kunde handle anderledes, og beklagede især, at Preusserne ikke vilde holde Spørgsmaalet om Udlevering af Formuen ude fra Spørgsmaalet om hans Ret til Hannover. Det kunde dog ikke hjælpe, at de stadig forlangte, at han skulde vise sit forsonlige Sindelag; der var virkelig Grund til, at de

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

viste deres og ikke, naar det gjaldt om at yde, hvad der var hans og hans Families utvivlsomme Ret med Hensyn til Formue, stillede Betingelser, som aabenbart rummede en Ydmygelse for ham. Det var forunderligt, at Preusserne stadig talte om, at han skulde anerkende det tyske Rige. »Jeg tænker og føler som tysk Fyrste, men jeg er udelukket af det tyske Rige, og det netop ved Preussen; og skønt det er Tilfældet, saa tænker og føler jeg maaske *mere tysk* end mangen Fyrste, der sidder i Riget. Det vilde dog sikkert være højst besynderligt, for ikke at sige latterligt, af mig, om jeg vilde anerkende det tyske Rige, saa længe netop dette tyske Rige og den i Spidsen derfor staaende Konge af Preussen ikke vil optage mig som Rigsfyrste. Lad Kongen af Preussen som tysk Kejser og de tyske Rigsfyrster blot en Gang begynde med at være retfærdige over for mig, *saa, men ogsaa først da,* er det Øjeblik kommet, hvor jeg har at tage Stilling til det tyske Rige, og saa vil jeg, derom kan Du være overtydet, ogsaa indtage den rigtige Stilling til Riget. Det tyske Rige er efter de Ord, der indleder dets Forfatning, »grundet for at beskytte Forbundsomraadet og den inden for dette gældende Ret.« Men denne Ret vil intet vide af Hannovers utvivlsomme Ret, og er derfor egentlig ingen Ret Tro mig, at der findes mange Rigsfyrster, som vel føler dette og derfor frygter, at Riget ogsaa en Gang kunde gaa over til Dagsordenen over deres Ret, og som derfor føler med mig, men alligevel nu tier eller maa tie, just af Frygt for deres egen Ret og for deres egen Stilling. Det kunde dog ogsaa en Gang ændres, og den indre Forvirring, som det nye Rige har fremkaldt i Tyskland, er vel egnet til om kortere eller længere Tid at aabne de tyske Rigsfyrsters Øjne for, at de af Interesse for deres egen Selvhævdelse igen aabent maa bekende Farve.«

»Jeg nærer ingen Følelse af personligt Fjendskab eller Had mod noget Menneske, heller ikke mod Kongen af Preussen. Den Livets haarde Skole, som jeg har maattet gennemgaa, har vænnet mig til at betragte alt saa roligt og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

objektivt som vel muligt. Om jeg end er udelukket af det tyske Rige, føler jeg dog alt for stor Kærlighed til Tyskland til, at jeg kunde nære fjendtligt Sindelag overfor den nye Tingenes Udvikling; men naar jeg tager den mest levende Del i de tyske Anliggender, som jeg følger med Opmærksomhed, da smerter det mig at iagttage, at det derhjemme ikke ser saa vel ud, som det kunde og skulde, naar man iagttager de rige Anlæg hos det tyske Folk i dets forskellige Stammer og Lande. Den Vej, der alene kan føre til, at det bliver bedre i Tyskland, er ikke vanskelig at finde. Gud give, at de tyske Fyrster og det tyske Folk maa erkende og betræde denne Vej; da vil det tyske Rige indadtil blive lige saa lykkeligt, som det er blevet udadtil.«

Ved at henvende sig til Hertugen af Albany med denne lange politiske Hjerteudgydelse — som han beder undskyldt — og ved i Brevet at bede Hertugen nedlægge sig for Dronning Victorias Fødder vilde Ernst August naturligvis, uden direkte at genoptage en Forhandling med Dronningen, supplere, hvad han tidligere havde sagt, og besvare Dronningens Brev af 24. Juli.

Paa samme Tid, omkring 20. August, var i Berlin foreløbig afsluttet de Overvejelser, under hvilke Bismarck tog Stilling til den nye Fase i det welfiske Spørgsmaal, der var indledet ved Kong Georgs Død.

Lord Beaconsfield var under Kongressen kommet i godt Forhold til Bismarck, og da Dronning Victoria til sin Premierminister saavel som til Lord Odo Russell, den engelske Ambassadør i Berlin, gennem General Ponsonby kom med Henvendelser om Ernst Augusts og hans Families Stilling, fandt Beaconsfield det rigtigt selv at overtage Forhandlingerne med Rigskansleren, fordi han ikke vilde risikere, at Ambassadøren, saa længe han selv var i Berlin, skulde gøre Skade ved at blande sig i Sagen.[1]) [Siden sagde Beaconsfield, at han som engelsk Premierminister havde kunnet tage sig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af Ernst Augusts Sag, fordi han tilsyneladende optraadte som engelsk Hertug. Først efter Notifikationsskrivelsen blev det] Beaconsfields Standpunkt, at Sagen kun vedkom den engelske Kongefamilie og slet ikke den engelske Regering. Dette udtaltes gentagne Gange kategorisk, ogsaa overfor Bismarck.[1])

Den 16. Juni, straks efter Kong Georgs Død, havde Dronning Victoria, som ovenfor nævnt, telegraferet til Beaconsfield om en eventuel Bisættelse i Herrenhausen. Drøftelser herom med Bismarck skete jævnsides med Korrespondancen mellem Dronningen og Kronprinsparret i Berlin. Lorden havde 17. Juni rapporteret hjem, at man med Hensyn til dette Spørgsmaal i Berlin syntes at ønske at være høflige og imødekommende.[2]) Men samtidig gjorde han opmærksom paa, at hvis man »gik ud over den Linie og talte om Titler eller noget i Forbindelse med Rang og Ejendom«, mærkede han Kølighed og Reservation, endogsaa hos Ambassadøren Lord Odo Russell. Det var i denne Forbindelse, at han bemærkede, at alle i denne Sag var bange for Rigskansleren. Alligevel havde han omtalt Titelspørgsmaalet til »that great potentate«, som »opførte sig helt pænt, men ikke vilde afgøre noget«.[3]) Rigskansleren havde udkastet den Tanke, at Ernst August kunde føre Titlen: Arveprins af Braunschweig; han var ikke Hertug af Braunschweig. Videre spurgte Bismarck, om en Udlænding kunde være engelsk Hertug; hvis det var Tilfældet, hvad kunde saa være bedre end at være Hertug af Cumberland? Han »gjorde mange andre uklare, urimelige og selvmodsigende Bemærkninger«, tilføjede og gentog: »Er han ved at blive fornuftig?« Hertil bemærkede Beaconsfield, at Ernst Augusts Venner ønskede, at han skulde være fornuftig og var ivrige for at se ham i Besiddelse af sin Ejendom. Dertil svarede Fyrsten intet.

Hele Sagen var prekær, og de engelske Statsmænd vilde helst slet ikke befatte sig med den. Men naar Dronningen ønskede det, maatte de jo gøre det, og Beaconsfield skrev 17.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Juni til sin Dronning, at det maatte klares, hvordan Ernst August vilde stille sig til det tyske Rige; hvis han indtog et rimeligt Standpunkt, mente Lorden til en Begyndelse, at den nuværende Lejlighed vel kunde være gunstig for et Forsøg paa at faa Welferformuen udleveret. Saafremt Dronningen ønskede det, vilde han bistaa derved.[1]) Den Forsigtighed, der prægede Premierministerens Holdning beroede ogsaa paa den almindelige storpolitiske Situation. Forhandlingerne paa Kongressen var vanskelige; han vilde undgaa alt, der kunde irritere Bismarck. Dette billigedes baade af Dronningen og alle andre ved det engelske Hof og i den engelske Regering, der i disse Uger fik med Sagen at gøre. Ingen krævede en vidtgaaende Indsats fra engelsk Side.[2])

Tirsdag 2. Juli telegraferede Beaconsfield til Dronningen, at nu var det hans Indtryk, at intet andet end ubetinget Underkastelse kunde tilfredsstille »the people here«, men han vilde i Ugens Løb faa en ny Samtale.[3]) 7. Juli skrev Lord Odo Russell til Ponsonby, at Lord Beaconsfield alene vilde behandle Sagen, og at han ikke tvivlede om, at det vilde lykkes Premierministeren at klare Spørgsmaalene med Bismarck, thi »alle synes vel stemte overfor Hertugen af Cumberland«.[4]) »Det maatte haabes, at dennes hanoveranske Raadgivere ikke vilde anstrenge sig for at bruge ham til deres separatistiske, partikularistiske eller Valg-Formaal og derved gribe forstyrrende ind i, hvad Lord Beaconsfield vilde ordne til Gunst for ham.«

9. Juli havde Beaconsfield en tredie Samtale med Bismarck og telegraferede, at Rigskansleren især ønskede at vide, hvad Ernst August tilbød at gøre. Han mente, at Bismarck næppe var saa ugunstig stemt overfor en Ordning, som det formodedes.[5]) Dagen efter havde Lorden paany faaet Brev om Sagen, og da han var forhindret i at komme til et Kongresmøde, spurgte han i en fortrolig Billet Rigskansleren, om den kejserlige Regering uden absolut at kræve et øjeblikkeligt og formelt Afkald foreløbigt som Ekvivalent

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for et saadant vilde modtage et Tegn paa Lydighed.[1]) Vilde det være tilstrækkeligt, hvis Ernst August begav sig til Berlin, fik Audiens hos Kejseren, og denne gav ham Titel af Arveprins til Braunschweig, og kunde han da haabe at faa sin Formue udleveret? Beaconsfield tilføjede, at da Bismarck havde saa meget at gøre, skulde han ikke ulejlige sig med et skriftligt Svar; de kunde tales ved, naar de næste Gang mødtes.

Bismarck svarede med et skriftligt Memorandum, der, som Lothar Bueher optegnede, ledsagedes af følgende Erklæring: »Hvis det skulde komme til en Forstaaelse om Beslaglæggelsen, maatte der foreligge et fuldstændigt og utvetydigt Afkald fra Prins Ernst August. Hvis et saadant blev givet, vilde Bismarck være meget kulant og saavel hos Kejseren som i Landdagen anbefale Frigivelse af Formuen. Hvormeget der vilde blive at opnaa, vidste han ikke; han hørte ikke til det chauvinistiske Mindretal.«[2])

I det nævnte Memorandum præciseredes de tyske Synspunkter og Kravet om det ubetingede Afkald motiveredes. Beslaglæggelsen kunde kun hæves med Billigelse af Landdagens to Kamre. Kong Georgs Død havde ikke bragt den welfiske Agitation til Ophør. Ernst Augusts Krav blev brugt som en ny Tilskyndelse og under den Kamp, der netop førtes med stor Voldsomhed før Nyvalget til den tyske Rigsdag. Dette Valg var udskrevet efter Hödels og Nobilings Attentater paa den gamle Kejser med det Formaal at faa en Rigsdag, som dels vilde vedtage haarde Love mod Socialdemokratiet, dels muliggøre de Ændringer i den økonomiske Politik, der skulde indlede en ny Fase i Rigskanslerens Regimente. Man kunde vanskelig, hed det i Bismarcks Memorandum, opnaa Ophævelsen af Beslaglæggelsen uden at forelægge Landdagen et udtrykkeligt og formelt Afkald af Prinsen. For den tyske Regering vilde et saadant Afkald, der var nødvendigt for at tilfredsstille den preussiske Landdag, ganske vist have liden indre og direkte Værdi. Thi dersom den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

preussisk-tyske Regering en Dag ikke vilde være stærk nok til, om nødvendigt, at gennemtvinge Afkaldet, vilde det næppe være bindende for den anden Part. »Men indirekte vilde det være af betydelig Vigtighed ved den Virkning, det vilde have ved at berolige ubehagelige Følelser, der eksisterede og paavirkede en Del af Befolkningen i Hannover og ved at fjerne Paaskud, der blev brugt af Personer, som af andre Grunde var Fjender af den bestaaende Regering, ja af enhver fast Orden.« Opmærksomheden henledtes paa den Kendsgerning, at Kong Georgs og hans Søns Tilhængere, ledet og repræsenteret af en tidligere hannoveransk Minister, Windthorst, i Agitationen havde gjort fælles Sag med og handlede i Forstaaelse med det ultramontane Parti. Af den Grund og da det socialistiske Parti og dets Blade allerede fik væsentlig Støtte fra Tilhængerne af det tidligere Dynasti, kunde det med Rette forudsættes, at Ophævelsen af Beslaglæggelsen i nogen Udstrækning vilde stille Indkomsten af en saa stor Formue til Raadighed for de samlede revolutionære Elementer i Hannover og i hele Riget, »en Mulighed, der var altfor alvorlig til, at den ikke burde fjernes med alle Midler, som Regeringen havde i sin Magt«.

Endnu før Ernst August havde udsendt sin Proklamation, havde Bismarck saaledes utvetydigt tilkendegivet sin Stilling overfor den engelske Statsmand, der efter Dronning Victorias Ordre havde henvendt sig til ham. Det gav præcist Udtryk for den preussisk-tyske Regerings Optræden i den ved Kong Georgs Død skabte nye Situation.

Straks efter Dødsfaldet indløb gennem Indenrigsministeriet i Berlin fra Post- og Telegrafembedsmænd i Riget Meddelelse om, at nogle faa tyske Fyrster, Embedsmænd eller andre i Kondolencetelegrammer til Enkedronning Marie eller Ernst August i Paris havde anvendt Titlen Konge af Hannover, Hertug af Braunschweig eller lignende.[1]) Bismarck og hans Faktotum Lothar Bueher saavel som Bernhard von Bülow kom i Bevægelse. Gennem Indenrigsministeren von

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Eulenburg fik Post- og Telegrafembedsmænd samt Politiet Ordre til at overvaage, hvorvidt der, specielt af Embedsmænd, der tidligere havde været i hannoveransk Tjeneste, blev givet utilbørligt Udtryk for Billigelse af Ernst Augusts Prætendentkrav. Der skete flere Undersøgelser og derpaa kom bedske Henvendelser til nogle Embedsmænd samt til enkelte fyrstelige Personer i Tyskland; flere søgte at klare sig ved Undskyldning af forskellig Art. Korrespondancen mellem Udenrigsministeriet og dets Diplomater i Ind- og Udland viser, at man omhyggelig iagttog alt, der havde Forbindelse med Ernst August og med udenlandske Magters Stilling til ham.

Saa kom den engelske Dronnings Henvendelser gennem de engelske Statsmænd; Bismarcks Mistænksomhed og Uvilje fik nyt Liv, især da Kronprinsparret indblandedes ved Korrespondancen med Dronning Victoria. Naar Kronprinsessen senere, som ovenfor omtalt, mente, at Bismarck havde haft de »bedste Hensigter«, kan dette næppe have haft andet Grundlag, end at han ikke modsatte sig en eventuel Bisættelse i Herrenhausen.[1]) De tyske Geheimakter viser utvetydigt, at saavel Bigskansleren som hele hans Embedsstab var fjendtlig stemt overfor den welfiske Prætendent. Lige siden 1866 havde Welferne og deres Tilhængeres Agitation, ganske som Tilfældet var med den uopfyldte Artikel V, været »et sort Punkt« og »en Torn i Kødet« paa Bismarck. Begge disse Spørgsmaal anvendtes af de »rigsfjendtlige« Oppositionspartier. Hadet til disse blev Udgangspunktet for Bismarcks Betragtning, da Spørgsmaalet om en Udsoning med Welferne rejstes gennem Drøftelser mellem Kronprinsparret og deres engelske Slægt. Da Danmark ved den Cumberlandske Forbindelse hen paa Efteraaret kom med ind i Spillet, vendte man ogsaa sin Vrede ad den Kant.

Bismarck var som tidligere antydet (Side 121) straks efter Afslutningen af Berlinerkongressen rejst til Kissingen for at pleje sin Sundhed. Bülow tog nu og da til Homburg vor der

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Höhe ved Wiesbaden, hvor Kronprinsparret en Tid opholdt sig. Bismarck havde bl. a. Lothar Bueher hos sig, stundom ogsaa sin Søn Regeringsassessor Grev Herbert som Hjælper. Baade Rigskansler og Statssekretær var stadig i Forbindelse indbyrdes, med Kronprinsen og med Regeringen i Berlin. Den syge Kejser blev, efterhaanden som han kom til Kræfter, holdt à jour med, hvad der skete.

Den 9. August havde Bülow i Homburg Referat hos Kronprinsen, der udtalte sig »med synlig levende Interesse« om den Vending, Forhandlingerne med Hertugen af Cumberland havde faaet ved Skrivelsen af 11. Juli.[1]) Kronprinsen betonede, at Dronning Victoria og Medlemmerne af det engelske Kongehus var blevet højst overraskede ved det Skridt, Hertugen havde foretaget i Modstrid med tidligere Samtaler. De engelske Fyrsteligheder mente, at Ændringen maatte føres tilbage til skadelige Indflydelser i Hertugens Omgivelser; de misbilligede hans Optræden. I Tilknytning hertil meddelte Kronprinsen Bülow, at hans Svigermoder i et egenhændigt Brev til sin Datter havde forelagt ham det Spørgsmaal, hvilket det yderste Maal vilde være af de Fordringer, den tyske Regering vilde stille til Hertug Ernst August. Dronningen havde ønsket omgaaende Svar paa dette Spørgsmaal uden at nævne Foranledningen eller sige, hvorfor en Fremskyndelse af Svaret var ønskelig.

Skønt Bülow bemærkede, at Kendskab til Ordlyden af Dronningens Spørgsmaal vel turde være af Vigtighed, fandt Kronprinsen sig ikke foranlediget til at give ham mere end et Uddrag, der kun indeholdt et Par Sætninger af Brevet.[2]) Kronprinsregenten tilføjede, at han havde ment det passende straks selv foreløbig at svare sin Svigermoder, »uden at foregribe det definitive Svar, der kunde gives, efter at Rigskansleren var hørt«. Bülow sendte en Afskrift af dette Svar dateret 8. August sammen med Kopien af de nævnte Sætninger af Dronning Victorias Brev, idet han efter Kronprinsens Ordre bad Rigskansleren give Betænkning. Kronprinsen haa-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bede, at Bismarck billigede det foreløbige Svar og havde tilføjet, at efter hans Opfattelse syntes en Imødekommen, til hvilken man i Berlin tog Initiativet, udelukket i Betragtning af det Cumberlandske Cirkulære af 11. Juli.

Friedrich Wilhelm havde som Indledning skrevet til sin Svigermoder, at det endnu ikke var ham muligt at give et Svar, fordi ingen af Ministrene i Øjeblikket var i hans Nærhed.[1]) Men forøvrigt, fortsatte han, var Ernst Augusts Skrivelse, som alle Europas Hoffer i Mellemtiden havde erholdt, affattet saa kategorisk, at han ikke vidste, hvorledes Hertugen uden at træde i Modsætning til sig selv kunde gøre formildende eller imødekommende Ændringer. »Vi paa vor Side er efter min Mening ramt saa umiddelbart, at der ikke kan forsøges nogen Tilnærmelse fra preussisk Side. Ernst kan derefter kun hjælpes, hvis han højtideligt forpligter sig til intet at foretage imod Kongen af Preussen som den, der nu er suveræn i Hannover, og til ikke at ville foranledige noget imod den Tingenes Ordning, der med Rette bestaar siden 1866. En Succession i Braunschweig kan kun følge, efter at han har anerkendt den tyske Kejser, men ganske vist ligger der samtidig i denne Anerkendelse en tilsvarende af den i Tyskland bestaaende Statsdannelse, saa at Ernst paa nævnte Maade maatte anerkende Herskeren over Hannover som den retmæssige«. Saa snart nærmere Oplysninger var indhentede, vilde Kronprinsen paany skrive til sin Svigermoder. Han glædede sig til, at Hertug George af Cambridge kom til Homburg paa Gennemrejse til England.

Uddraget af Dronning Victorias Brev, som forelagdes Bismarck, bestod kun af to Sætninger: »Hvad er *det mindste*, som han (— vel Bismarck —) vilde blive tilfredsstillet ved fra Ernst af H.'s Side« og »An *actual renounciation* of *his rights* no one I think can ask«.

12. August lod Bismarck Lothar Bueher sende Bülow en Udtalelse, som Statssekretæren skulde bruge som Vejled-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ning ved et mundtligt Referat for Kronprinsregenten om den Betænkning, som var forlangt.[1])

Bismarck erklærede, at den Vej, Dronning Victoria havde valgt ved »at forhandle internationale Spørgsmaal ved telegrafisk Meningsudveksling mellem de allerhøjeste Herskaber personlig medførte den Fare at gøre Spørgsmaal, der i og for sig er vanskelige, endnu mere indviklede«. «Vi har i denne Henseende gjort meget daarlige Erfaringer i den diplomatiske Forbindelse med Rusland, og der hørte gunstige Omstændigheder til for at afvende for vore indtil da gode Forbindelser med Rusland de betænkelige Følger ved Overførelsen af Forhandlingen til Vejen ved egenhændige Skrivelser fra Kejser Alexander«.

Til denne Tilrettevisning tilføjede Bismarck, at saafremt der »amtlich« skulde sendes Dronning Victoria Svar paa hendes Telegram maatte man til den anden Sætning i Telegrammet afgive den uforbeholdne Erklæring: »Vi *maa* af Hertugen af Cumberland forlange »an actual renounciation of his rights«, før vi kunde forhandle med ham.« »Jeg tror ikke, at nogen preussisk Minister vilde være i Stand til offentligt at forsvare en anden Holdning. En Forpligtelse af Hertugen af Cumberland til intet at foretage mod Kongen af Preussen og ikke at foranledige noget imod den med Rette bestaaende Ordning vilde efter min Mening ikke være tilstrækkelig til at dække Preussens Interesse. Der vilde endog i en saadan Erklæring kunne findes en indirekte Anerkendelse af, at Rettighederne til Hannover vedblev at bestaa, og den vilde kun blive modificeret ved den Forudsætning, at Hertugen ikke vilde foretage noget for at gøre disse Rettigheder gældende, altsaa i det væsentlige det Standpunkt, som Hertugen indtager i sit Manifest. Hvad vi har Brug for, er ikke just en Garanti overfor de Farer, som Hertugen af Cumberland ved sine *Foretagender* mod den med Rette bestaaende Orden kunde berede det tyske Rige og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Preussen, men det er den Virkning, som et *definitivt Afkald* vilde have paa Agitationerne i nogle Dele af Hannover. Det blotte Afkald paa *Foretagender* fra Hertugen af Cumberlands Side vilde slet ikke virke tilbage paa Welferpartiets Agitation i paagældende Landsdele. Lederne af denne Agitation, hvis Redskab, ikke Fører, Hertug Ernst August er, vilde fortsætte deres Fjendskab mod Regeringen for egen Regning og uden aktiv Medvirken af Hertugen med den samme Energi, som de med Held har udvist ved Valgene i Aar. Efter det foregaaende kan jeg kun i Ærbødighed henstille til Hans kejserlige Højhed at henvise Sagen i dens videre Stadier til den Vej, ad hvilken forretningsmæssige Forhandlinger føres mellem de to Kabinetter.«

Bernhard von Bülow refererede Bismarcks Udtalelser til Kronprinsregenten og skrev den 20. August til Bueher om Samtalen.[1])

Friedrich Wilhelm havde sagt, at han principielt var fuldstændig enig med Bismarck om det betænkelige i at lade Statsanliggender behandle ved direkte Korrespondance mellem de allerhøjeste Herskaber. I det foreliggende Tilfælde havde Dronning Victoria villet finde en Vej, ad hvilken et taabeligt Skridt af en nær Slægtning og Medlem af den engelske Kongefamilie kunde gøres godt igen, og for saa vidt havde hendes Forespørgsel haft en rent privat Karakter. Kronprinsen havde anset det ønskeligt, ogsaa i tysk Interesse ad denne Privatvej om muligt at skaffe et Grundlag for videre officielle Forhandlinger. Han havde i en saadan, alene forberedende Tankeudveksling ikke set nogen Krænkelse af det af Rigskansleren betonede Princip.

Om selve Sagen stod Dronning Victorias Opfattelse, hvorefter en formel Frasigelse ikke kunde opnaas, og Rigskanslerens Krav om at et saadant Afkald af Ernst August maatte være en Forudsætning for videre Forhandling saa skarpt overfor hinanden, at Kronprinsen foreløbig ikke kunde se, hvorledes en Udligning af disse to Meninger var mulig. Han

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vilde overveje Sagen og om nogle Dage tale videre med Bülow derom.

I den nye Samtale indskrænkede han sig til at sige, at han stadig var raadvild og foreløbig ikke tænkte paa at gøre andet end at meddele sin Svigermoder Bismarcks Synspunkter. Lejlighedsvis bemærkede han, at han indgaaende havde drøftet Sagen med Hertugen af Cambridge, der havde været paa Besøg. Hertugen havde skarpt dadiet Ernst Augusts Handlemaade, der var en stor Dumhed, men havde tilføjet, at han stod ham for fjernt til at kunne øve nogen Indflydelse, som kunde ændre hans Standpunkt. Som Bevis paa, hvor almindelig Fordømmelsen af Hertugen af Cumberlands Optræden var, havde Kronprinsen nævnt, at selv de højt bedagede hessenske Slægtninge, der residerede i »den bekendte Schmollwinkel (Surmulekrog)« Rumpenheim, havde betegnet den som »forblindet«. I Rumpenheim boede, som det vil erindres, Dronning Louises Broder, Landgrev Frederik Wilhelm af Hessen (1820—84) med sin anden Hustru, Prinsesse Anna af Preussen (1836—1918), samt forskellige andre ældre Medlemmer af det hessenske Hus. Det var dér, Prinsesse Thyra med sin Moder havde opholdt sig, da Forlovelsen fandt Sted. Ogsaa denne landgrevelige Familie var blevet ramt, da Kur-Hessen 1866 blev indlemmet i Preussen, hvorved Muligheden for at arve den hessenske Krone forsvandt. I Modsætning til Welferne havde Landgreven forsonet sig med det skete og modtog en stor aarlig Apanage af Preussen. Uviljen mod de nye Magthavere og specielt mod Bismarck levede dog stadig i denne Familiekreds.

Den 20. August, altsaa samme Dag som Hertugen af Cumberland skrev sit Brev til Hertug Leopold af Albany, meddelte Friedrich Wilhelm sin Svigermor Bismarcks Syn paa Hertugens Protest.[1]) Brevet gav nøje Udtryk for Bismarcks Ønsker, dog var Rigskanslerens Besværing over at Spørgsmaalet behandledes ved Korrespondance mellem de fyrstelige Personer, naturligvis ikke antydet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kronprinsen skrev, at, før man i Berlin overhovedet kunde træde i Forhandlinger, maatte man forlange, at Ernst August gav positivt Afkald paa Hannover. Hverken Bismarck eller nogen anden preussisk Minister kunde indtage en anden Stilling. Et Løfte af Hertugen om ikke at intrigere imod Kongen af Preussen eller imod den nuværende statslige Tilstand vilde efter Bismarcks Mening ikke tilstrækkelig varetage Preussens Interesser. Hvis man modtog en saadan Erklæring, vilde det endog kunne opfattes som en direkte Godkendelse af, at Hertugens Rettigheder over for Hannover vedblivende gjaldt, men blot var modificeret ved den Forudsætning, at Hertugen ikke med Magt vilde prøve at faa disse Rettigheder anerkendt.

Det, man havde Brug for i Berlin, var, fremhævede Kronprinsregenten, ikke en Sikring mod de Farer, som Hertugens Handlinger kunde skabe for det tyske Rige og for Preussen; men man lagde Vægt paa den Virkning, som et definitivt Afkald fra Hertugens Side betød i Hannover. At Ernst August gav Afkald paa at foretage aggressive Handlinger, vilde ikke sætte en Stopper for Welferpartiets Intriger; han ledede ikke de egentlige Ophavsmænd til de mod Preussen fjendtlige Intriger, men var Redskab for dem. Welferførerne vilde vedblivende ogsaa uden aktiv Medvirkning af Hertugen ganske for egen Regning fortsætte deres preussisk-fjendtlige Agitation med samme Energi som under Valgkampen, der var gaaet forud for Rigsdagsvalget den 30. Juli og havde skaffet Centrumpartiet 103 Medlemmer ind i den nye Rigsdag, saaledes at Partiet var blevet den stærkeste Fraktion. Det var Bismarcks Mening, at ethvert Løfte, som Kronprinsregenten i Preussens Navn og forbindende for Preussen afgav, vilde gøre Stillingen vanskeligere, medens de Erklæringer, som Dronning Victoria maatte afgive, ikke var bindende for Hertugen, der, som hans Notifikationsskrivelse af 11. Juli tydelig havde vist, ikke lod sig lede af hendes Raad, men af Windthorst og det fanatiske Welferparti.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Efter disse Meningsudvekslinger syntes enhver Forsoningsbestræbelse at maatte ende negativt. Alligevel gjorde Dronning Victoria i Forstaaelse med Prinsen af Wales og Hertugen af Cambridge et nyt Forsøg paa at faa Ernst August til at modificere sin Holdning. Hertil vilde Dronningen benytte Sir Charles Wyke, der paa denne Tid var paa Ferie i England.[1]) Efter hvad den tyske Ambassadør i London Grev Münster senere under et Week-end Besøg hos Udenrigsministeren Lord Salisbury fortroligt kunde indberette til Berlin, havde Lorden nægtet at give Gesandten Ordre til denne Mission.[2]) Han havde villet undgaa ethvert Skin af, at den fik noget officielt Præg, og gav kun Sir Charles Orlov. Dronningen maatte selv instruere Wyke, og Udgifterne ved dennes Rejse betaltes af hendes Chatolkasse. Sidst i August rejste Sir Charles paa Tilbagevejen til København gennem Kissingen, hvor han talte med Hertug George af Cambridge, der ogsaa drøftede Problemet med den tyske Kronprins. Herfra tog Wyke til Gmunden og forhandlede der i Dagene fra 29. August til 3. September med Hertugen af Cumberland, dennes Moder Enkedronning Marie og hans Søster Prinsesse Friederike. Wyke angreb stærkt Hertugens Holdning, og Ernst August fandt sig med en beundringsværdig Taalmodighed i alt det ubehagelige, han fik at høre; Wyke mente, at »han viste en stor Mangel paa Dømmekraft«; men han kunde ikke lade være at synes om ham; »han handlede af Overbevisning og Pligtfølelse, hvor overdrevent og Don Quixote'sk det end kunde være.« Ernst August var ganske fri for personlig Ærgerrighed; det økonomiske Hensyn paavirkede ham ikke; han tænkte ikke et Øjeblik paa, at han ved at staa stejlt paa, hvad han ansaa for sin Ærespligt, afskar sig fra at faa udleveret den store Formue; han kunde meget vel vedblive at leve under relativt beskedne Forhold og vilde ikke sælge nogen Ret for Penge. Men Dronningens Emissær opnaaede intet, han ærgrede sig over Hertugens Halsstarrighed, over den Indflydelse, som Hannoveranerne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

øvede, Windhorst fra Hannover og »den skrækkelige Professor Maxen«, der var »saa stædig som et helt Kobbel spanske Muldyr, naar han en Gang i sin Bornerthed havde taget en Beslutning.«

Wyke mente, at hans Sendelse havde været frugtesløs; men før Hertugen gav et definitivt Svar, konfererede han dog med sin Frænde, den gamle Hertug Wilhelm af Braunschweig, der opholdt sig i Wien, og som Wyke paa Rejsen fra Gmunden til København, men [i det store og hele] uden Held havde søgt at præparere. Hertug Wilhelm delte [i det væsentlige] Ernst Augusts Synspunkter.[1])

I et udførligt Brev af 18. Septbr. til Dronning Victoria[2]) tilkendegav Ernst August, at han ikke kunde ændre Standpunkt. Han fornyede sine kategoriske Forsikringer om, at han med sin Notifikationsskrivelse af 11. Juli ikke havde paatænkt noget fjendtligt Skridt mod det tyske Rige eller imod Preussen; han nærede ikke fjendtlige Følelser mod det i 1871 skabte tyske Rige og tænkte ikke i fjerneste Maade paa, saafremt Welferformuen udleveredes til ham nu, eller hvis han en Gang succederede i Braunschweig, at anvende Pengemidler til Understøttelse af »fjendtlige Foretagender og Rebellion imod det tyske Rige.«

Dronning Victoria og hendes Nærmeste mente trods alt, at Ernst Augusts Brev var affattet i en saa relativt imødekommende Tone, at det dog vel ikke var helt udelukket, at der kunde bringes Forhandlinger i Gang i Berlin.

GeneralPonsonbybad derfor efterDronningensØnske Lord Beaconsfield sætte sig i Forbindelse med Bismarck i Fortsættelse af de Samtaler om det hannoverske Spørgsmaal, de to Statsmænd havde haft under Berlinkongressen.[3]) Den 9. Oktober svarede Premierministeren, at han havde anvendt mange Tanker og megen Møje paa denne Sag; men det var hans Pligt at sige, at Vanskelighederne efter hans Skøn ikke i nogen Henseende var fjernede ved, hvad der

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nu forelaa. Hvis han ikke nærede alvorlig Tvivl om, at en Henvendelse til Bismarck kunde have nogen Udsigt til Held, vilde han uden Tøven have sat sig i Bevægelse. Men efter hans Mening vilde den tyske Regering, efter at Hertugen af Cumberland nu en Gang havde udstedt Cirkulæret af 11. Juli, kræve noget langt mere definitivt og offentligt, end hvad der stod i Brevene til Dronning Victoria. I disse beklagede Hertugen end ikke sin officielle Skrivelse, men blot at denne havde givet Anledning til Vanskeligheder. Erklæringen om, at han ikke stod i Opposition til det tyske Rige, var sammenkædet med den Forudsætning, at han kunde udøve sine Forfædres Rettigheder i Hannover, d. v. s. indtage den samme Stilling som Kongerne i Sachsen, Bayern og Württemberg. Men den tyske Regering vilde ikke høre Tale om en saadan Mulighed.

Derefter skrev Dronning Victoria 23. Oktober paa ny til sin Svigersøn, og meddelte, at hun nu efter lange Forhandlinger mente at have bragt Hertugen til en fornuftigere Opfattelse af hans Stilling.[1]) I ethvert Tilfælde var han tilbøjelig til det første forsonlige Skridt ved en Erklæring om, at han ønskede en venskabelig Udsoning og var beredt til at gøre alt, hvad der stod i hans Magt for at tilvejebringe en saadan. Han forsikrede, at det var en Vildfarelse at tro, at han nærede fjendtligt Sindelag mod det tyske Rige. Han elskede sit Fædreland og ønskede det en god Udvikling. Hvis den preussiske Regering var sindet at træde i Forbindelse med ham, var denne Ytring, mente Dronningen, vel et Grundlag for at indlede en Forhandling. Hun tilføjede videre, at hvorledes end Afgørelsen med Hensyn til Hertugens egne Krav maatte blive, burde man i Berlin dog tage Hensyn til de Krav, som Enkedronning Marie og hendes Døtre havde paa den Del af Welferformuen, der efter Overenskomsten af 1867 tilkom dem; det havde jo ingen politisk Betydning. Hun bad sin Svigersøn virke hen til, at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dette Punkt kunde blive afgjort, førend Hovedspørgsmaalet, med hvilket det efter hendes Mening ikke stod i Sammenhæng, blev diskuteret.

Den 1. November svarede Friedrich Wilhelm,[1]) at han var tilfreds med, hvad Dronningen meddelte om Hertugens Sindelag; noget spidst tilføjede han dog, at der i den officielle Skrivelse af 11. Juli ikke havde været noget at mærke til det tysk-patriotiske Sindelag, Hertugen nu gav Udtryk for, eller til hans venlige Stilling over for det tyske Rige. »Men,« skrev Kronprinsen videre, »nu maa jeg i al Oprigtighed tillade mig det Forslag, at de Forhandlinger mellem os og Ernst, der forhaabentlig snart vil begynde, bliver ført ved særlige Befuldmægtigede, hvis f. Eks. Lord Odo Russell af Dig fik det Hverv overdraget at komme til en Forstaaelse med Fyrst Bismarck herom, tror jeg, at denne Sag var i god Gænge. Bismarck kan ikke lades ude af Forhandlingerne, og som Følge deraf vilde enhver Meddelelse af privat Art til mig maatte henvises til ham, hvad der let kunde føre til pinlige Situationer. Hvis derimod Forretningsfolk forhandler med hinanden, kunde en Mængde Ting overvejes og fjernes, inden de kommer til de umiddelbart interesseredes Kendskab, hvad netop synes ret ønskeligt for de foreliggende delikate Punkters Vedkommende. Paa samme Maade kunde ogsaa Rente- og Indtægtsspørgsmaal blive behandlet, hvad jeg, det være sagt ganske i Fortrolighed, allerede lader nøje undersøge. En Sten vilde være taget bort fra mit Hjerte, hvis det bliver muligt at naa til en Forstaaelse med Ernst.«

Friedrich Wilhelms Brev faldt godt i Traad med Bismarcks Klage over Privatkorrespondancen i Stedet for officiel Forhandling. Men efter dette Brev maatte Dronning Victoria dog gaa ud fra, at hendes Svigersøn havde sikret sig Bismarcks Billigelse, og hun bemyndigede straks Lord Odo Russell til at spørge Kronprinsen, hvorledes Forhandlingerne bedst kunde indledes.[2])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Baade Salisbury og Beaconsfield [var], som vi har set, [efterhaanden blevet] betænkelige ved, at Dronningen formedelst sin stærke Familiefølelse sysselsatte sig med en Sag, der i høj Grad irriterede Bismarck; de var uvillig stemte mod Ernst August og udtalte sig, ogsaa i fortrolige Samtaler med den tyske Ambassadør i London, Grev Münster, i skarpe — som Grev Münster skrev — i officielt Sprog ikke gengivelige Udtryk om Hertugens taabelige Halsstarrighed.[1]) De søgte at tage Brodden af den Henvendelse, som de, da Dronningen nu forlangte det, maatte overlevere. Gentagne Gange sagde Salisbury til den tyske Ambassadør, at Sagen ikke vedkom den engelske Regering; denne vilde ikke lade sig indblande i noget, der maatte anses for Dronningens og Kongehusets Privatanliggende. »Officielt vil jeg som Udenrigsminister ikke skrive eller sige et Ord i Sagen«.[2])

Men ogsaa Dronning Victoria var saare misfornøjet med Ernst Augusts Holdning. Hun havde under Hertugens Ophold i England ved Kong Georgs Bisættelse ladet sig paavirke af hans Udtalelser om, at han ikke agtede at foretage sig noget fjendtligt Skridt overfor Preussen-Tyskland, og havde ikke lagt større Vægt paa, at han samtidig stærkt fastholdt Retskravene, særlig paa Hannover. Dette forklarer, at hun havde paataget sig Hvervet som Executor testamenti i Kong Georgs Bo. Hun var som alle sine Omgivelser klar over, at Preussen ikke opgav Hannover; hvad der i bedste Fald kunde opnaas, var Anerkendelse af Tronfølgeretten til Braunschweig samt det foreløbig mest aktuelle og derfor særlig vigtige: Udleveringen af den welfiske Privatformue. Først og fremmest laa det hende paa Sinde at hjælpe Enkedronning Marie og de to Døtre. Ernst August vilde, efter hvad der omtaltes i Brevene, for sin Del nu efter sin Faders Død have en Aarsindtægt paa 40.000 Pd. St. og var altsaa, selv uden den beslaglagte Formue, ikke daarligt stillet.

Hans Notifikationsskrivelse af 11. Juli forfærdede og irriterede Dronningen. Hun beroligedes ikke ved de senere For-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

handlinger, men paa den anden Side maatte hendes Interesse for at bringe noget ud af Situationen til Gavn for Welferfamilien naturligt forøges, da Ernst August blev forlovet med en Søster til hendes Svigerdatter. Dette tilkendegav hun udtrykkeligt overfor Dronning Louise, da de to Dronninger udvekslede Breve i Anledning af Forlovelsen og udtalte Ønsker om at faa Welferformuen fri. Dronning Victoria betegnede da Ernst August som et meget godt »Menneske og en fortræffelig Søn« og forsikrede Dronning Louise, at hun havde gjort alt, hvad hun kunde for ham, hans Moder og Søskende. Da hun fortalte Thyras Moder, at hun havde skrevet til sin Svigersøn i Berlin, tilføjede hun, i et Brev af 2. November: »Möchten meine Bemühungen nicht erfolglos bleiben, aber ich bin nicht sehr hoffnungsvoll«.[1]) Der var god Grund til denne Udtalelse.

Grundlaget for Dronning Victorias Henvendelse gennem Lord Odo Russell var svagt, og hendes Brevveksling med Datteren og Svigersønnen i Berlin kunde ikke skabe stor Tillid til et gunstigt Resultat. Øjensynlig var hun dog ikke helt paa det rene med, at Bismarcks Uvilje var saa stærk, som Medlemmerne af den engelske Regering frygtede. Hun ventede i alt Fald ikke de demonstrative Udslag, denne Uvilje hurtigt gav sig, da Ernst Augusts Forlovelse med den danske Prinsesse blev bekendt, og Formælingen ventedes at finde Sted i nær Fremtid.

Da Bismarck uden Vaklen og, som vi har set, med Kronprinsregentens Billigelse indtog sin kategoriske Stilling overfor Hertugen af Cumberland, der ikke paa noget senere Tidspunkt blev fraveget, havde hans altid levende Uvilje mod enhver Indblanding fra Udlandet medvirket, men dengang forelaa intet om Ernst Augusts Forbindelse med det danske Kongehus. Saa kom Meddelelsen om det welfisk-danske Ægteskab, og i den Anledning Presseartikler, der stillede Welfernes Krav sammen med det uløste nordslesvigske Spørgsmaal. Da forøgedes ikke blot Bismarcks Vrede, men

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ogsaa Bernhard von Bülow og Kronprinsregenten paavirkedes. Der blev derefter truffet Beslutninger, som havde Brod baade mod Danmark og Ernst August.

Lørdag den 9. November fremkom i The Times to store Artikler om Hertugen af Cumberlands Bryllup. Den ene var fra en Korrespondent i København, der gjorde Indtryk af at have hentet sine detaillerede Oplysninger i danske Hofkredse. Den anden var en redaktionel Leder.[1]) Artiklerne indeholdt nogle Urigtigheder om Forlovelsens Forhistorie, men mest mærkbare var Udtalelserne om de til den welfisk-danske Forbindelse knyttede Problemer. Man fremdrog paa den ene Side Modsætningen mellem Welfer og Hohenzollere vedrørende Hannover og Braunschweig i Forbindelse med Beslaglæggelsen af den welfiske Formue, der som det rentud sagdes, af Bismarck anvendtes som et »Reptiliefond«, paa den anden Side det dansk-tyske Mellemværende, den uopfyldte Art. V.

Den første Artikel endte i den Betragtning, at Forlovelsen og Ægteskabet burde benyttes til en Ordning af begge ubehagelige Mellemværender. Kong Georgs Død maatte kunne lette en Klaring af det welfiske Problem. Preussen opgav ikke Hannover, men kunde vise sig imødekommende overfor Ernst Augusts senere Overtagelse af Braunschweig og ved at frigive Welferformuen. Artiklerne fremstillede, som de tyske Statsmænd straks fremhævede,[2]) Ernst August som en »politisch möglichst harmlose und unschuldige Persönlichkeit« og hævdede, at han aldrig havde fremsat sin Faders politiske Krav (» never had broached the political Claims of his father«). Derefter var, [hed det i Times' Leder], det welfisk-preussiske Mellemværende indtraadt i en ny Fase; »Welfernes Arving er ikke længere fejret af nogle faa Entusiaster, som hverken kan lære eller glemme«.[3]) Om det, der efter 1866 havde ophidset den preussiske Regering saa stærkt, vilde der ikke længere blive Tale. At genoprette Kongedømmet Hannover var almindelig anerkendt for at være lige saa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

uigennemførligt som at genskabe det Germanien, der havde eksisteret paa Tacitus' Tid. Man vilde fremtidig hverken faa at høre om hannoveranske Legioner, om oprørske Banketter eller om Veteraner fra Osnabrück, fulde af Vin og Forrædderi. Derfor kunde Preussen udmærket vel give Ernst August Welferfondet tilbage; man kunde ikke formode, at han nærede uigennemførlige politiske Forhaabninger; han kunde føre en tilbagetrukken Tilværelse enten et Sted i Tyskland eller i England og vilde utvivlsomt opdage, at mange Former for Tilværelse vilde være lige saa tjenlige og lige saa lykkelige som den at være en andenrangs tysk Fyrste: »Han vilde, sandsynligvis, finde, at han havde mistet faa reelle Værdier, saafremt han resignerede og tog Stillingen som en engelsk Prins.«[1])

Men dernæst [hed det i Lederen], at man sædvanligvis med korte Mellemrum spurgte, naar Tyskland vilde gennemføre Pragfredens Art. V. »Folk i København er opfindsomme med at finde udmærkede Lejligheder til at gøre dette Skridt. Nu vil det siges, at Prinsesse Thyras Bryllup er den Lejlighed, man har søgt«. Hermed var de to ubehagelige uløste Spørgsmaal sat i Forbindelse med hinanden overfor den europæiske Offentlighed.

Tirsdag den 12. November havde Bismarck læst Times-Artiklerne, hvis Tendens befandtes at stemme med mange andre Meddelelser, som i den senere Tid, og antagelig fra samme Kilde, havde fundet Optagelse i Pressen. Han mente nu, at man overfor »disse tendensiøse Forvanskninger« skulde klare Sagernes virkelige Sammenhæng ved in extenso at lade trykke Hertugens Notifikationsbrev af 11. Juli. Det var ganske vist blevet udførligt refereret i »Deutsche Volkszeitung« sidst i Juli, et Par Dage efter aftrykt i Wienerbladet »Das Vaterland«, og siden i andre tyske Blade.[2]) Men dette var sket i en Form, der, efter hvad Bülow skrev til Kronprinsregenten[3]), ikke svarede til Originalen. Gengivelsen indeholdt ikke forskellige Steder, der betonede det venska-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

belige Sindelag mellem Hertugen og Kejser Wilhelm, og i Særdeleshed var det en mærkbar Kendsgerning, at det ved den tidligere Offentliggørelse ikke var blevet bekendt, at Hertugen af Cumberland med bevidst Udeladelse af den kejserlige Titel kun havde rettet sin Skrivelse til Kongen af Preussen.

Nu henstillede Bülow efter Bismarcks Ordre, at man i Betragtning af den nye Agitation mod Tyskland i Pressen og andetsteds af politiske Grunde foranledigede en Offentliggørelse.

Bülow havde fremsat denne Anmodning Tirsdag den 12. November,[1]) men Kronprinsen ventede til Torsdag den 14., før han bifaldt Forslaget og gjorde det da med den Tilføjelse, »at for at forhindre at Hendes Storbritanniske Majestæt skulde tage Anstød af Offentliggørelsen, skulde denne holdes fri for enhver polemisk Tilføjelse og ikke publiceres ved et officielt Blad«.[2]) Da Bülow den 15. November havde Referat om andre Sager hos Kronprinsen, motiverede denne sin Tøven med, at han endnu engang havde faaet et Brev fra sin Svigermoder om Hertugens Sag. Dette Brev havde »bevæget sig i den Tanke, at Ernst August var meget velsindet mod det tyske Rige og ikke ønskede at regnes til dettes Fjender«. Det er ikke ganske klart, om der ikke med dette Brev sigtes til det tidligere (S. 175) nævnte Brev af 23. Oktober, hvorpaa Kronprinsen allerede havde svaret, som angivet foran (S. 176) 1. Novbr.[3]) Det Svar han, efter hvad han nu meddelte Statssekretæren, havde afsendt til Dronningen, indeholdt nemlig omtrent det samme som hans allerede tidligere citerede Svar af 1. November, nemlig at han »ikke troede, at der ved Omtalen af denne Hertugens Vildfarelse og den deri liggende Opfordring til Forhandlinger med ham vilde komme noget ud deraf, men at han tværtimod henstillede, at hvis der fra engelsk Side paatænktes Forhandlinger, da Opfordringen dertil maatte komme til Berlin strengt officielt ved Lord Odo Russell«. Breve af en senere Dato mellem Dron-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ning Victoria og Kronprinsen herom foreligger i alt Fald ikke.

Bülow refererede videre til Bismarck,[1]) at Kronprinsen havde talt om de Betænkeligheder, der gjorde sig gældende overfor saadanne Forhandlinger baade formedelst Udleveringen af de 16 Millioner, som kun vilde danne et welfisk Krigsfond, og formedelst Braunschweig. Han havde ogsaa talt om »die nicht erwünschte Kombination der dänischen mit der welfischen Feindschaft«. Han mente imidlertid, at man med Henblik paa de engelske Stemninger maatte undgaa at polemisere — hvortil Bülow overfor Bismarck indskød, at Udenrigsministeriet for Øjeblikket ikke tilsigtede dette. Kronprinsen ønskede, at den Publikation, som ogsaa han ansaa for nødvendig, skulde ske i Norddeutsche allgemeine Zeitung, og dér tryktes Brevet 17. November.

15. November altsaa samme Dag, som Bülow havde skrevet til Bismarck, bad Russell ham meddele Rigskansleren den Ordre, han havde modtaget fra sin Dronning, om i Sagen vedrørende Hertugen af Cumberland at give den tyske Regering de Meddelelser, der maatte være nødvendige, henholdsvis at modtage saadanne.[2]) Foreløbig havde han Ordre fra Dronningen som den afdøde Konges Testament Eksekutor at spørge, om man havde Betænkelighed ved at udbetale et Legat paa 6,000 Thaler aarlig til Ernst Augusts to Søstre.

Paa dette Spørgsmaal svarede Bülow straks,[3]) at han intet anede om et saadant Legat. En Undersøgelse af de Akter i Berlinerarkiverne, der stod i Forbindelse med Aftalerne om Welferformuen i 1867 eller senere, blev straks foretaget, men der fandtes intet. Man kunde derfor svare i Overensstemmelse med en Randbemærkning, som Bismarck havde gjort ved Bülows Indberetning:

»Sollen *ivir* die zahlen? das wäre abzulehnen. Will der duke sie aus seinem Privatvermögen zahlen, so geht uns das nichts an«.[4]) Mere kom der ikke ud deraf, men at Spørgs-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maalet overhovedet var stillet, bidrog vel til at forøge Bismarcks Irritation.

Bülow havde sluttet sin Samtale med Russell med at sige, at han nu vilde indberette Sagen til Rigskansleren; med Forsæt havde han ikke sagt mere, fordi han havde »den Fornemmelse, at der fra engelsk Side blev arbejdet paa at bevæge Hertugen til en quasi-Tilbagetagelse af hans Brev, og saa repræsentere hans videre Fordringer og Ønsker: saaledes vilde enhver Forhandling blive benyttet som en Bro enten til at jævne denne Vej for ham eller til at anklage den preussiske Regering«.[1])

Bismarcks Randbemærkninger ved Læsningen af Indberetningen viser hans Stemning. Udfor Ordene om at anklage den preussiske Regering skrev han: »Schadet nicht«. Om Meddelelsen i sin Helhed skrev han med Tanken paa den welfiske Agitation før Rigsdagsvalget i Juli og welfiske Rigsdagsmænds Taler i Rigsdagen i Oktober Maaned under Debatten om Socialistloven: »Under Hensyn til von Brüels og Windhorsts Optræden og til, hvad der er foregaaet under Valget, synes Henvendelsen uforskammet og vil blive det endnu mere, hvis vi ikke afviser den fast og tørt. Slige engelske Umtriebe vilde gøre vor offentlige Mening russisk«.

Dagen efter sendte Regeringsassessor Herbert Bismarck, der ofte tjente sin Fader som Sekretær, fra Friedrichsruh en Tilføjelse til disse egenhændige Randbemærkninger. Deri udtryktes ogsaa Ærgrelsen over, at de engelske Statsmænd ikke optraadte, som han fandt det forsvarligt i Spørgsmaalet om Anerkendelsen af Rumæniens Uafhængighed, der havde voldt Vanskeligheder under Kongresforhandlingen.

»Jeg beder om, at vi i det mindste overfor Grev Münster udtaler vor Forbavselse over denne Henvendelse. Naar man ser, at Englænderne driver deres Hensyn til Rumænien saa vidt, at de ignorerer Kongresakten, og de desuden er saa uforskammet hensynsløse overfor os med denne hannove-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ranske Henvendelse — i Betragtning af Brüel — (den welfiske Deputerede, der særlig voldsomt havde angrebet Preussens Optræden i Hannover) — maa man antage, at de anser os for gode, dumme og frygtsomme Folk, som man kunde byde noget. Jeg vilde finde, at en vis Tone af Fortørnelse vilde være vel anbragt i den Ordre, der skal gaa til Münster om Sagen og ikke mindre et Sprog i det »rene« (udelukkende) Trekejserforbunds Aand, for at Englænderne maa blive forsigtigere og anstændigere overfor os.« Nogle Særtryk af den omtalte Brüelske Tale burde sendes til Ambassadøren i London med Paalæg om at oversætte Hovedpunkterne til Engelsk til Forelæggelse for det engelske Udenrigsministerium.[1])

Vi har set Bülow nævne »dansk Fjendskab« sammen med »welfisk Fjendskab«; nu fremdrog Bismarck Welferagitationen og den almindelige europæiske Storpolitik, hvoraf det rumænske Problem var en Del, i Forbindelse med Cumberlandspørgsmaalet. Danmark er kommet ind i Spillet.

Dette fremgaar ogsaa af en Meddelelse, som Lord Salisbury 25. November gav Lord Odo Russell om en Samtale, han samme Dag havde haft med Grev Münster, der havde talt til ham om Hertugen af Cumberlands Giftermaal med Prinsesse Thyra og hentydet til de Vanskeligheder, som var opstaaet i Forbindelse med Hertugen.[2]) Salisbury havde svaret, at det var et Spørgsmaal, om hvilket han var fuldkommen uvidende, og som han i det hele taget betragtede som liggende udenfor sine officielle Pligters Omraade. I Samtalens Løb sagde Münster, at »Danmark maa ikke irritere os altfor meget«, og som Svar udtrykte Salisbury »et alvorligt Haab om, at der ikke vilde blive noget som et Brud mellem Tyskland og Danmark«.

I de følgende Dage udfærdigede Auswärtiges Amt en »ganz vertraulich«, udførlig Ordre til Ambassadøren i London, hvori sammenfattedes Bismarcks Synspunkter overfor Ernst

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

August og den engelske Intervention i hans Sag.[1]) Ordren var billiget af Kronprinsregenten og afgik 28. November.

Bülow gik ud fra, at Münster ikke var ubekendt med, at Dronning Victoria paa forskellig Maade havde omtalt Hertugen af Cumberlands Forhold overfor Kronprinsregenten. Denne havde svaret sin Svigermoder, at Sagen overvejedes af det preussiske Statsministerium, og at det derfor syntes ham rigtigt, at eventuelle Spørgsmaal og Forestillinger vedrørende Ernst August ikke rettedes personligt til ham, men gik ind i den officielle Forretningsgang mellem Regeringerne. Bülow betonede, at han fortalte Ambassadøren dette i strengeste Fortrolighed som Forklaring af, hvad han iøvrigt havde at meddele.

Først berørtes kortelig Russells Henvendelser om Legaterne til de hannoveranske Prinsesser og det negative Resultat, der var meddelt Lorden.

Dernæst fik Ambassadøren Besked om, at Bismarck ønskede, at han til Salisbury skulde udtale sig efter følgende Direktiver. I første Linie lagde Rigskansleren Vægt paa at faa konstateret, hvorvidt Russells Henvendelse var en Følge af en direkte personlig Befaling af Dronning Victoria eller beroede paa en officiel Ordre fra Salisbury. Dette skulde Münster søge at faa klaret »med Iagttagelse af den ved dette Spørgsmaal strengt paabudte Forsigtighed«. Det kunde ske, naar han meddelte Salisbury, at der efter de i Berlin anstillede Undersøgelser ikke var nogensomhelst Sammenhæng mellem de omtalte testamentariske Bestemmelser vedrørende Legat til de welfiske Prinsesser og de i Berlin indgaaede Forpligtelser. Selvfølgelig kunde den preussiske Regering ikke anse ensidige Bestemmelser i et Dokument, der var den helt ubekendt, saaledes som Tilfældet var med Kong Georg V.s Testamente, for i nogen Maade forpligtende for sig.

Med Hensyn til den almindelige Fuldmagt, som Lord Odo Russell erklærede at være forsynet med baade til eventuelt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i Berlin at gøre Meddelelser med Hensyn til Hertugen af Cumberland eller modtage saadanne fra tysk Side, skulde Grev Münster »klart og bestemt erklære Lord Salisbury, at *vi* efter det bekendte Brev fra Hertugen af Cumberland ikke havde at afgive Meddelelser af nogen som helst Art i denne Sag til den engelske Regering«.

»Saafremt den engelske Regering paa sin Side fremdeles skulde se sig foranlediget til saadanne, vilde den stadig kunne være forberedt paa den hensynsfulde Modtagelse af dens Meddelelser, som man troede at skylde det venskabelige Forhold mellem Regeringerne og det særlige Forhold mellem de allerhøjeste Personligheder i disse Spørgsmaal. Men i Betragtning af det os saa værdifulde gode Forhold til den engelske Regering og den politiske Forstaaelse mellem de to Nationer, ansaa man det som sin Pligt at forelægge den engelske Regering til Hensyntagen, nogle Overvejelser af noget mere almindelig Natur, Overvejelser der paatrængte sig os ved Udsigten til oftere tilbagevendende Drøftelser om Hertugen af Cumberlands Anliggender.«

Derefter gjorde Bülow overfor Gesandten Rede for, hvorledes den tyske Regering saa paa Udviklingen siden Kong Georgs Død. Hans Skildring svarer naturligvis til, hvad tidligere er omtalt, og kun Hovedpunkterne behøver her at fremhæves.

Muligheden for en Forstaaelse mellem den preussiske Regering og Ernst August havde ikke været udelukket, og den engelske Regering var navnlig bekendt med, ogsaa ved utvetydige Udtalelser af Rigskansleren, at der ikke i Berlin vilde have manglet paa Imødekommenhed overfor en loyal Bestræbelse for en Forstaaelse. Saafremt Hertugen simpelthen i sin Stilling som engelsk Prins og Peer, d. v. s. alene i sin Egenskab af den engelske Krones Undersaat, havde søgt sin Suveræns og sin Regerings Mægling for at opnaa et Forlig, vilde Regeringen i Berlin have kunnet anse det for foreneligt med sine Pligter overfor Tysklands Krone og Nation at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

indlade sig paa Forhandlinger. »Men Begivenhederne i de sidste Maaneder havde imidlertid fuldkommen fjernet disse Muligheder«. Paany fremdroges Hertugen af Cumberlands Brev af 11. Juli; den welfiske Agitation i Hannover havde atter rejst sig »i Tilknytning til denne offentlige Akt, ved hvis Side stod endnu skarpere Privatytringer«. Det sidste Rigsdagsvalgs Udfald havde vist Omfanget og den provokatoriske og oprørske Karakter af Agitationen; det samme gjaldt den Tale af Rigsdagsmand Brüel, der nu sendtes Lord Salisbury til Gennemlæsning.

»Ikke nok hermed, saa var nu ogsaa i Pressen, navnlig i Danmarks, siden Hertugen af Cumberlands Forlovelse med Prinsesse Thyra flere Gange fremtraadt Tanken om en Forbindelse af welfiske Interesser med den danske Agitation for Nordslesvigs Genvindelse.« Det var naturligt, at overfor disse Fænomener var den offentlige Mening i Tyskland i livlig Bevægelse ved Tanken om, at den offentlige fredelige Tilstand og den paa Rigets sikre Bestaaen grundede almindelige Velfærd kunde blive sat i Fare og rystet ved hine fjendtlige Bestræbelser. Overfor den Betydning som den welfiske Agitation i snævreste Forbindelse med alle rigsfjendtlige Elementer havde vundet, maatte Regeringen paa sin Side anse det for sin tvingende Pligt at anvende alle Midler til alvorligt Modværge mod ethvert Forsøg paa at ryste Nationens bestaaende retslige Tilstand. Under Hensyn til disse faststaaende og tungtvejende Kendsgerninger kunde man ej heller finde Beroligelse i de Bestræbelser, som afgjort med Forsæt i den sidste Tid viste sig i forskellige politiske Kredse og i indflydelsesrige Presseorganer for at fremstille Hertugen af Cumberland som en saa vidt mulig uskyldig, af de allerfredeligste Hensigter besjælet Personlighed. Tværtimod, disse Bestræbelser havde kun det til Formaal, ved at fordunkle Sagens virkelige Stilling at stille den preussiske Regering i det slettest mulige Lys formedelst egoistisk Haardnakkethed og øve en uberettiget Pression paa Regeringen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»Disse politiske Forhold«, fortsatte Bülow i sin Redegørelse, »kastede naturligvis ogsaa deres Skygge paa den engelske Regerings Fremgangsmaade. Man turde vel vente af en venskabelig Regering, at den ved et saa alvorligt Anliggende, der berørte vore vigtigste Livsforhold, som Hertugen af Cumberlands, paa hensynsfuld Maade vilde anerkende vore alvorlige Pligter. Men vi kunde ikke befri os for den Følelse, at den engelske Regering, naar den under de nuværende Forhold indirekte giver os Anvisning paa og lægger os nær at gøre Skridt til Imødekommenhed eller opfordrer os til at være parat til at modtage Meddelelser til Gunst for Hertugen af Cumberland, ikke helt viser den hensynsfulde Forstaaelse for vor Stilling, som vi maatte have Krav paa.

Vi holdt os saa meget mere forpligtede til at udtale dette som en fortsat og maaske endnu mere prononceret Optræden af den engelske Regering for Hertugen af Cumberlands Interesser i Folket vilde fremkalde en mod England ugunstig Stemning, som ikke kunde forblive uden Indflydelse paa vor europæiske Stilling og som vi under Hensyn til den almindelige politiske Virkning kun kunde beklage.«

»Idet jeg«, skrev Bülow til Grev Münster, »oversender Dem disse Bemærkninger til passende Benyttelse, behøver jeg næppe endnu at gøre opmærksom paa, at med Hensyn til de Højeste Personer, som ere interesserede og medvirkende i denne Sag, anbefaler sig størst mulig Forsigtighed ved Deres Ytringer; men ved al venskabelig Karakter i Deres Meddelelser lægger paa den anden Side Rigskansleren dog afgjort Vægt paa, at Lord Salisbury bliver bragt til fuld Forstaaelse af den høje Interesse og den almindelige politiske Betydning, som vi tillægger hele dette Hertug af Cumberlands Anliggende.«

Brevet var ledsaget af et Referat af Dr. Brüels Rigsdagstale 9. Oktober. Det bragtes til London af en kongelig Feltjæger, og den 30. November havde Grev Münster modtaget det, medens han opholdt sig paa Week-end paa Hatfield

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gods hos Lord Salisbury. [Samtidig fik han] i Hænde et [privat] Brev [fra Bülow], hvori ogsaa foruden den welfiske Sag et vigtigt Spørgsmaal angaaende Rumænien blev berørt.[1]) Her var den bedst mulige Lejlighed for Grev Münster til Drøftelse med Salisbury. I [et Privatbrev af 1. og en Rapport af 2. December] gav Ambassadøren Oplysning om sine Samtaler og Stillingen i London. Brevet er dateret Hatfield House; efter dets uforbeholdne Karakter er det forstaaeligt, at det betegnedes som »vertraulich und eigenhändig« og bragtes til Tyskland med den kongelige Feltjæger, der havde medført Ordrerne til London.

Grev Münster ønskede Bülow, der havde været syg, »fuldkommen Hvile, Helbredelse og en af Forretninger ikke for bevæget Vinter«. »Selv om det ogsaa ser meget konfust ud i Europa, saa har Følgerne af Berlinkongressen dog i det hele været af Betydning, og Spidsen blev dog dér brudt af det orientalske Spørgsmaal (den europæiske Krig), det ser man nu.«

»Vi kunde ikke pludselig civilisere Russeren (den Ruski) og gøre ham til et sandhedselskende Menneske, heller ikke forhindre John Buli i at bevare den gamle Mistillid overfor ham og møde de orientalske Intriger med en noget grovere Art af Intriger. Det vil endnu føre til Rivninger, det vil ogsaa nu og da komme til Udfordringer (Kontrahieren), men ikke til virkeligt Slagsmaal. Vi kan temmelig roligt se til, og overfor en rolig stærk Tilskuer er de Folk, der vilde lave Spektakkel mest bange. Derfor glæder jeg mig iøvrigt meget over at kunne melde Deres Eksellence, at i begge de Spørgsmaal, som fremkaldte en vis Misstemning i England, bortfalder Aarsagerne til denne stadig mere.«

Grev Münster sagde om det første Spørgsmaal: Cumberland, at det, som man i Berlin kunde forstaa, var meget ubehageligt for ham, men han havde ifølge sin Pligt og sin inderste Overbevisning paa Forhaand stillet sig paa »den tyske Patriots Standpunkt overfor et dødfødt og fordærveligt Præ-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tendentskab«. Han havde baade overfor Medlemmer af det engelske Kongehus og engelske Ministre altid udtalt, at Hertugen af Cumberland havde kunnet regne paa ethvert Hensyn under Forudsætning af, at han roligt anerkendte Kendsgerningerne og som Hertug af Cumberland stillede sig paa det nu alene mulige Standpunkt, men Preussen og det tyske Rige kunde ikke taale et Prætendentskab, som bragte uendelig Skade i Hannover, og i Preussen og Tyskland forbandt sig med alle Rigets Fjender. Hertugen kunde takke sig selv og sine slette samvittighedsløse Raadgivere derfor, naar han satte sin og sin Families Fremtid paa Spil.

Om det Skridt, som Lord Odo Russell havde gjort, havde Lord Salisbury baade i London og nu paa Hatfield House, før Grev Münster havde modtaget Breve og Ordrer fra Berlin om Sagen, udtalt sig, og ingen mere end han havde beklaget dette Skridt. Salisbury havde til Stadighed fortalt, at Dronning Victoria var meget utilfreds med Hertug Ernst Augusts Holdning; medens han ved Kong Georgs Bisættelse havde maattet anses for helt fornuftig og modtagelig for et godt Raad, havde den uforstandige Prins nu sat alt paa Spil; navnlig beredte Prinsessernes Fremtid Dronningen stor Bekymring. Det var det, der havde bevæget Dronningen til at skrive direkte til Lord Odo Russell og give ham et Hverv, hvorom hverken Beaconsfield eller Salisbury havde haft noget Kendskab.

Ved deres første Samtale om Sagen, som ikke Ambassadøren, men Lord Salisbury havde søgt, havde han fremsat den Udtalelse, vi tidligere har refereret, at den engelske Regering bestemt vilde have denne Sag betragtet som Dronningens og Kongehusets Privatanliggende og slet ikke vilde blande sig deri. Det havde derfor været Münster meget let at udføre den Ordre, han nu havde faaet, og saavel i sit Brev af 1. December som i en mere officiel Skrivelse af 2. December gav han Besked om, hvorledes Hvervet var blevet udført.

Da Salisbury meget godt forstod Tysk, havde han ordret

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

oplæst den største Del af Ordren, men han fortalte, at før han havde faaet den sidste Ordre, havde ikke blot Lord Salisbury, men ogsaa Lord Beaconsfield søgt Lejlighed til at drøfte Sagen med ham. Beaconsfield havde sagt ham, at ved Samtalerne om Hertugen af Cumberlands Forhold under Berlinerkongressen havde Bismarck været »ausserordentlich zuvorkommend«, og han havde fundet ham beredt til efter Evne at ordne Sagen.

Ordet zuvorkommend i Ambassadørens Referat blev understreget af Bismarck med Blyant, og dertil føjede han Randbemærkningen: Nein! Sammenligner man dette med den tidligere gengivne Opskrift, som Bismarck i Juli Maaned gav Beaconsfield, tør det [næppe heller siges, at Beaconsfield har haft Grund til at betragte Bismarcks Stilling den Gang som i Realiteten imødekommende, men vel til at anse ham for villig til Overenskomst om Formuen, hvis Hertugen udtrykkelig vilde opgive sine Tronkrav. Men dette kunde jo som ovenfor nævnt ikke ventes.][1])

Beaconsfield havde derefter forklaret Münster, at han i Juli havde kunnet optræde i Sagen som engelsk Ministerpræsident, fordi Ernst August dengang tilsyneladende havde taget Standpunkt som Hertug af Cumberland og ikke som Prætendent. Ved det dumme Brev — (om Prinsen selv brugte Ministeren et Udtryk, som jeg ikke kan gengive i officielt Sprog, tilføjede Grev Münster) — var alt ødelagt, og den engelske Regering som saadan kunde ikke mere bekymre sig om hans Sag.

Lord Beaconsfield forklarede, at Dronningen personlig var kommet i en meget ubehagelig Stilling, da hun i fast Tro til, at Hertugen vilde søge en Forstaaelse med Preussen, havde overtaget den ved Kong Georgs Testamente hende overdragne Stilling som executrix testamenti. Hertugens rolige og forstandige Optræden i London havde gjort hende fuldkommen berettiget til denne Opfattelse, men hun var ved Prinsens senere Holdning blevet berørt højst ømfindt-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligt og ubehageligt. Efter Testamentet skulde Dronningen disponere over Summer, som hun ikke kunde komme i Besiddelse af, saalænge Beslaglæggelsen ikke var ophævet; især laa Prinsessernes Skæbne Dronningen paa Hjerte.

Premierministeren sluttede denne Samtale i London med at bede Grev Münster sige Bismarck, at han helt forstod hans Standpunkt, at Tyskland ikke kunde taale et Prætendentskab, og at Hertugen af Cumberland ikke kunde regne paa den storbritanniske Regerings Understøttelse.

Ganske i samme Aand havde ogsaa Lord Salisbury udtalt sig før week-end Besøget og betonede udtrykkelig, at han overfor Dronning Victoria i al Ærbødighed havde bemærket det, han nu gentog overfor Ambassadøren, at han som engelsk Minister ikke kunde have det mindste officielt med denne Sag at gøre.

Det er efter de tidligere Samtaler let at forstaa, at Drøftelserne paa Hatfield House kun kunde forstærke det Indtryk, som Ambassadøren havde faaet af den engelske Regerings kategoriske Stilling. Efter at have hørt det efter Grev Münsters Mening væsentligste af Ordren fra Berlin udtalte Salisbury, at han fuldt ud anerkendte den tyske Regerings Standpunkt. Da han havde læst det stenografiske Referat af Geheimeraad Brüels Tale i Rigsdagen, sagde han, at han var meget overrasket over et saadant Sprog og »forstod ikke, at en tysk Forsamling saa roligt kunde høre paa en saa landsforræddersk Tale. Her vilde noget saadant være umuligt; Forsamlingen vilde skraale en saadan Taler ned, og de allermest gale Irlændere vovede dog ikke saa aabent her at prædike Landsforrædderi«. Som Slutning paa sin Beretning meddelte Grev Münster, at Salisbury havde antydet, at Dronningen, der havde overtaget Eksekutorstillingen under Forudsætninger, der ikke var blevet opfyldt, tænkte paa at frasige sig Hvervet. Han mente dog, at hun vistnok først vilde gøre endnu et Forsøg paa at bringe Hertugen til Fornuft bl. a. og især, fordi hun gerne vilde hjælpe Prinsesserne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Begge de engelske Statsmænd var øjensynlig ilde berørt af hele Sagen og af Dronningens Stilling, som de naturligvis søgte at stille i bedst muligt Lys. Grev Münster mente, at de fandt det tyske Standpunkt fuldstændig berettiget, og han fortalte flere Gange i sine Indberetninger, at Salisbury havde sagt til ham: »Lad os to altid tale helt aabent, og vi vil begge, saa meget vi kan, gøre vort til at denne Sag ikke skal kaste nogen Skygge paa det gode Forhold mellem de to Nationer.«

En kuriøs Belysning af hele Baggrunden giver Udtalelser om et andet Punkt, der var berørt i Ordrerne fra Berlin om Englands Stilling til Rumæniens Forhold.[1]) Bismarck var misfornøjet med Beaconsfields Holdning, der øjensynlig i dobbelt Grad generede ham, fordi de var kommet til at staa paa en særlig god Fod under de vanskelige Kongresforhandlinger. Hele denne Sag berører slet ikke det Cumberlandske Spørgsmaal, men citeres bør, hvad Grev Münster skrev om den mærkværdige Holdning, som Lord Beaconsfield i alt Fald en Tid havde indtaget i denne Sag. »Han er og bliver en Jøde og gør for Jøderne langt mere, end man udad til mener, derpaa beror den Indflydelse som desværre Familien Rotschild har her. I Begyndelsen ønskede disse Israeliternes Ligestilling i Rumænien og har meget medvirket til at interessere Lord Beaconsfield derfor under Kongressen. Nu er de blevet ængstelige og frygter, at det kunde gaa Jøderne i Rumænien daarligt, hvis Emancipationen (som det ved Kongressen havde været Tale om at faa traktatmæssigt paalagt den rumænske Regering at faa gennemført) skete for pludseligt, og derfor modstod Lord Beaconfield ikke saa energisk Lord Salisburys Lyster til Anerkendelsen (af Rumæniens Uafhængighed), som han ellers vilde have gjort.«

Medens saavel Bismarcks som de engelske Ministres Stilling til Hertugen af Cumberland klaredes, rejstes i London Spørgsmaalet om Hertugens Titel, da Dronning Victoria som Overhoved for den engelsk-hannoveranske Kongeslægt i en Erklæring skulde billige det forestaaende Ægteskab.[2]) Præ-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sidenten for The Privy Council, Hertugen af Richmond and Gordon, spurgte Foreign Office, om der var nogen Indvendig imod, at Ernst August benævnedes Hertug af Brunswick-Luneburg. Man var i Tvivl, og 29. November spurgte man telegrafisk Lord Odo Russell om der var noget at indvende imod denne Betegnelse. Samme Dag lod Ambassadøren i et privat Brev Spørgsmaalet gaa videre til Bernhard von Bülow; Lord Salisbury ønskede at faa at vide, om den tyske Kejserfamilie, Bismarck eller den tyske Regering havde noget at indvende mod den nævnte Titel. Bülow spurgte den følgende Dag Bismarck og udtalte, at man efter hans Mening ikke var i Stand til at give noget positivt Svar; det maatte blive den engelske Dronnings Sag, hvilken Titel hun vilde give »en Prins af sit Hus«. Det kunde være den tyske Regering ligegyldigt, da en saadan Titel selvfølgelig ikke kunde begrunde noget Retskrav eller præjudicere nogen Trediemands Ret. For Tyskland var, mente Bülow, Hertugen af Cumberland efter de offentlige Erklæringer, han havde afgivet, en Fyrste, »der stod i Krigstilstand med Preussens Trone«. Derfor var det uden videre udelukket, at man kunde give ham, som ikke anerkendte Preussens Ret, nogensomhelst Rettigheder, end ikke i Titel og hypotetisk paa Omraader, der var underlagt »vor Magtsfære«. Spørgsmaalet om, hvorvidt Hertugen bortset fra denne Situation maatte være berettiget til at føre Titel som Hertug af Braunschweig und Lüneburg, hørte under den tyske Stats- og Fyrsteret; den kejserlige Regering alene var ikke kompetent til at afgøre dette og i hvert Tilfælde ikke kaldet dertil. Derfor kunde man ej heller anse sig for at have Fuldmagt til overfor en fremmed Regering at betegne en saadan Titel som tilladelig eller utilladelig.

I sit Brev til Bismarck tilføjede Bülow, at han foreløbig ikke havde givet Kronprinsregenten nogen Meddelelse om det af Russell rejste Spørgsmaal, da han ønskede at afvente Rigskanslerens Anvisning i Sagen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1. December tilbagesendte Herbert Bismarck fra Friedrichsruh Bülows Skrivelse med Besked om, at hans Fader mente, at Bülows Forslag til Svar var fuldt anvendeligt. I Skrivelsen havde Bismarck gjort nogle formelle Bettelser, mest uden Betydning, men Ordet »Krigstilstand« var ændret til »fjendtlig Prætendent, der bestrider det folkeretlige Grundlag for det tyske Bige og lader det bekæmpe ved sine Tilhængere i Forbund med andre rigsfjendtlige Partier«. Paany understregede Bismarck saaledes Aarsagen til sin almindelige Uvilje og lod samtidig sin Søn meddele, at han fandt Fremgangsmaaden fra engelsk Side temmelig paatrængende og upolitisk og mente, at det vilde være at anbefale lejlighedsvis at gøre gældende gennem Grev Münster, at man ikke kunde gaa ind paa (zugeben), at man saaledes trængte sig paa med engelske Familieinteresser. Selv om de to Kabinetters indbyrdes Forhold var godt, kunde det dog ikke retfærdiggøre nogen engelsk Indblanding i indre tyske Forhold formedelst dynastisk engelsk Interesse; en saadan Indblanding vilde, hvis den blev offentlig bekendt, gøre det sletteste Indtryk.

Bülow lod den følgende Dag koncipere et Brev til den engelske Ambassadør, der indeholdt, at man beklageligvis ikke saa sig i Stand til at give den engelske Begering noget Svar. Motiveringen var den af Bismarck billigede, men den skarpe Tilrettevisning indeholdtes ikke i Svaret. Før Koncepten renskreves, modtog Bülow imidlertid fra Bussell en ny »private and personal« Meddelelse om, at han efter et nylig modtaget Telegram fra London ikke behøvede at stille det allerede fremførte Spørgsmaal. Han bad Bülow venligst betragte hans private Note og Spørgsmaal som »non avenu« og tillade, »at Incidentet faldt bort og blev begravet i Forglemmelsen«. Paa denne Billet skrev Bismarck »Sieg der Vernunft«. Beaktionen overfor denne Henvendelse dokumenterede paany Bismarcks Stemninger imod Ernst August og hans engelske Slægt.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vi har i det foregaaende set Danmarks Navn et Par Gange fremdraget under Drøftelsen af den nye Fase af det preussisk-welfiske Mellemværende. Aarsagen var, at det i Oktober Maaned til almindelig Overraskelse blev bekendt, at den af Bismarck saa forhadte welfiske Prætendent var blevet forlovet med Christian IX's yngste Datter, og at Forbindelsen med det første skulde besegies ved Ægteskab.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

III.

Hertug Ernst Augusts og Prinsesse Thyras Forlovelse August-Oktober 1878.

SIDEN Ernst Augusts Besøg i København i 1874 havde Rygtet flere Gange nævnt snart denne, snart hin fyrstelige Person som Prinsesse Thyras eventuelle Mand. I og udenfor Hofkredse havde man travlt med hende. 11877 nævnedes den 60-aarige Kong Wilhelm III af Holland, der nylig var blevet Enkemand, og def fortaltes, at Planen herom var ført frem ved Prins Frederik af Nederlandene (1797—1881), der boede paa Muskau i Schlesien. Han spillede en stor Rolle i Familiekredsen, og af hans store Rigdom skulde en væsentlig Del tilfalde hans Datterdatter Kronprinsesse Louise.[1]) Der blev intet ud af Planen; samtidig med at Thyra blev forlovet, deklareredes Kong Wilhelms Forlovelse med den 20-aarige Prinsesse Emma af Waldeck-Pyrmont, en Slægtning af Kong Oscar II. »Han kunde være Bedstefar!« skrev denne. »Jeg håber han også kan være Ægtemand?!«

I Juli-August 1878 besøgte Kejserprinsen Louis Napoleon (f. 1856) Sverige og Norge og kom paa Tilbagerejsen 12. August til København.[2]) I hans Omgivelser drøftedes Planer om et Ægteskab med Prinsesse Thyra, der vilde sikre ham »højst værdifulde og indflydelsesrige Forbindelser«. Prinsen fortalte sin Moder Enkekejserinde Eugenie om den elskværdige Modtagelse Christian IX og det danske Hof havde givet ham, men nævnte ikke Thyra; i et samtidig Brev til sin politiske Raadgiver, en af Lederne af det bonapartistiske Parti, Rouher, bemærkede han, at et Ægteskab var et

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stort Spørgsmaal og ganske særlig »for en Mand, som var besluttet paa at opfylde alle sine Pligter«. »Det var meget vanskeligt at knytte en ung Kvinde, som endnu intet kendte til Livet til en Skæbne, der var saa usikker og farefuld som hans«. Prins Hans skrev til Kong Oscar, at den »unge elskværdig forhaabningsfulde« Prins' Besøg havde været meget behageligt, men vilde have været endnu mere velkomment, saafremt Rygtet om hans mulige Forlovelse med Thyra ikke havde fundet Indgang i Aviserne. Alene hendes Alder paa næsten 25 Aar maatte, mente Prins Hans, synes nok til, at man ikke skulde fæste Lid til Rygtet, men mærkelig nok havde mange i Frankrig syntes at tro derpaa, »thi fra hans Fjenders Side sendtes til Thyra de infameste anonyme Brochurer fra Paris for ved at fremstille Napoleoniden som Uhyre at advare hende for en saadan Forbindelse.« Prins Hans var overbevist om, at han selv ikke havde tænkt »paa dette Giftermaal, og begge var de aldeles frimodige lige overfor hinanden«.[1])

Udtalelser i Korrespondancer mellem franske Diplomater tyder paa, at republikanske Statsmænd var urolige ved Tanken. En samtidig Forfatter, der har haft Adgang til slige Privatbreve, fortæller, at Rygtet om Ægteskabet blev drøftet saavel mellem den franske Gesandt i København Tiby og Udenrigsminister Waddington som mellem denne og Lord Salisbury og Lord Beaconsfield. Waddington udtrykte overfor den franske Ambassadør i London d'Harcourt i et Brev af 28. August 1878 Frygt for et Ægteskab, der vilde knytte Napoleon IITs Søn til »en Herskerfamilie, som tidligere Forbindelser bandt nær til de største Monarkier i Europa«. Men da Tiby lod den danske Regering forstaa, »at en saadan Forbindelse i ringe Grad vilde svare til den venskabelige Karakter, som Danmarks Forbindelser med Frankrig havde«, fik han, fortaltes det, af den danske Konseilspræsident det Svar, at der aldrig havde været Tale om sligt, og noget ganske tilsvarende meddelte Lord Beaconsfield Waddington.[2])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I danske Kilder nævnes en saadan Henvendelse fra Tiby slet ikke.

Kort efter Kejserprinsens Besøg gjorde Thyras Forlovelse med Hertug Ernst August af Cumberland Ende paa alle Rygter og Planer.

Ernst August havde ikke glemt Prinsesse Thyra; efter at han en Gang havde gjort Bekendtskab med hende, følte han, at han »kun i Forbindelse med hende kunde finde sin Lykke her paa Jorden«.[1])

Nu i Tiden efter Faderens Død, der var opfyldt med alvorlige Overvejelser og Beslutninger om Fremtiden, genoptog Hertugen Tanken.[2]) Hans Søster, Prinsesse Friederike, skrev til Prinsessen af Wales derom, og medens det engelske Hof ivrigt syslede med Ernst August og hans Families Forhold, var det ikke blot Prinsesse Alexandra, der ligesom tidligere fandt Forbindelsen ønskelig, men ogsaa Prinsen af Wales og Dronning Victoria billigede nu Tanken. Prinsesse Alexandra skrev til sin Moder derom. Dronning Louise og Christian IX talte med Thyra, og Kongen var da saa rørt og glad, at det gjorde hende lykkelig; »thi«, som hun efter Forlovelsen skrev til sin Søster Dagmar, da hun udførlig fortalte om, hvad der var sket, »selv at være glad og at vide, at Papa og Mama begge synes om ham, var jo en deilig Følelse; kun var der endnu en Følelse hos mig selv, som ikke gav mig Ro, og det var, om jeg vilde være rigtig glad, naar jeg fik ham at see. Hvorledes og naar dette kunde ske, var der jo slet ingen Udsigter til, men Tanken forlod mig ikke, og jeg gik dog og haabede paa, at en uventet Ledighed vilde indtræffe« inden Hjemturen paa den Rejse til England, som Prinsessen sammen med sin Fader og Moder i August Maaned skulde tiltræde.

Den 13. August forlod Kongen, Dronningen og deres Datter med Følge København.[3]) De var nogle Uger i England, dels paa Marlborough House, dels paa Øen Wight. Den 9. September tog de sammen med Prinsesse Alexandra over

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bruxelles til Rumpenheim ved Frankfurt am Main, hvor som saa ofte før en Del af den nærmeste Familiekreds var samlet hos Dronning Louises Broder, Landgrev Frederik af Hessen. Kong Christian blev der kun nogle faa Dage; den 19. September var han atter i København, men havde ladet Dronningen og sine Døtre blive paa Rumpenheim. Nu var Øjeblikket inde, da det ønskede Møde med Hertugen af Cumberland maatte finde Sted, hvis det skulde ske inden Hjemrejsen. Prinsesse Thyra » *vilde absolut* see haml Der hjalp ingen Vrøvl«; Prinsesse Alexandra maatte skrive og bede ham komme. Hertugen blev lykkelig overrasket; men han mente alligevel at maatte svare afvisende, da han, saaledes som Sagerne laa, frygtede for, »at Opfyldelsen af hans hedeste Ønsker kunde blive gjort afhængig af Betingelser, som han ikke var i Stand til at opfylde«. Han tænkte vel herved paa det Tryk, der just da blev lagt paa ham fra Slægten i England for at faa ham til at stille sig mere imødekommende over for Preussen, end hans Æresbegreber og Samvittighed tillod ham. Det uløste Mellemværende med Preussen, det dynastiske Spørgsmaal og det økonomiske, var en vanskelig Baggrund for hans Frieri til Prinsesse Thyra. Den 18. September havde han, som det vil erindres, formuleret sit Svar paa den sidste Henstilling fra London, han havde modtaget gennem Sir Charles Wyke.

Det nærmest afvisende eller henholdende Svar, han sendte Prinsessen af Wales, virkede dog ikke; han blev telegrafisk kaldet til Frankfurt a. M. og kom som en almindelig Rejsende paa anden Klasse i dybeste Inkognito for at møde Prinsesse Thyra i et Hus, der tilhørte en af de paa Rumpenheim tilstedeværende Tanter, der var indviet i, hvad der foregik.

Kong Christian anede intet om Kaldelsen; men Dronning Louise billigede den. Da Familien paa Rumpenheim som Helhed skulde holdes udenfor, var det ikke let at arrangere Sammenkomsten; især syntes man, at det var noget flovt for

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dronning Louise at skjule, hvorfor hun Søndag den 22. September alene med sine to Døtre vilde ind til Frankfurt.

Dronningen fandt da paa »at *hviske* til hele Familien, at hun havde bestilt sig en *Ørelæge* til Frankfurt«.

»Ledsaget af uhyre mange Beklagelser af de mange Deltagende Slægtninge, som virkelig troede og hviskede mellem dem om dette for Dronningen ubehagelige Besøg«, kørte de tre Damer af Sted; Dronningen og Prinsessen af Wales havde Hovedpine og var meget urolige; kun Thyra var »meget fornøiet«; — saaledes beretter Prinsesse Thyra selv nogle Dage senere i et meget rørende Brev, hvori hun — ligesom ogsaa kort Tid efter Prinsessen af Wales — aflægger Rapport til den kærligt interesserede tredie Søster i Rusland.

I Frankfurt havde først Prinsesse Alexandra og derefter Dronning Louise Samtaler hver for sig og derefter sammen med Hertugen. Han gav stærkt bevæget Udtryk for sine Følelser, men holdt det for sin Pligt som samvittighedsfuld Mand at fremhæve, at hans Stilling netop i Øjeblikket var saa vanskelig paa Grund af de, som Prinsessen af Wales diplomatisk udtrykte sig — »af ham selv lidt complicerte Stilling og Affairer«, at han maaske slet ikke burde se Prinsesse Thyra personlig. Herpaa vilde Dronning Louise og Prinsesse Alexandra paa ingen Maade gaa ind; »de vidste jo begge godt, [at] Thyra aldrig vilde tilgive dem, hvis hun ei saae ham«. Medens de talte med Hertugen, fik Alexandra saa »med stort Spark« bragt sin Moder til at indgive Hertugen den Tanke, at han selv burde tale med Prinsesse Thyra »ganske oprigtigt om alt, da hun selv var lige saa fornuftig som han«. Omsider blev Thyra, der utaalmodigt havde ventet i et andet Værelse, hentet ind; da gik det »med *Stormskridt*, og hun tog ham ogsaa med *Storm«*. »Der kommer en Mand ind i hendes *Stue;* han kysser hendes Haand, og hun bliver *Frue«*. »Jeg kom uvilkaarlig til at tænke paa Konen med Æggene«, skrev Alex-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

andra til Dagmar, da hun fortalte om, hvor hurtigt alting var blevet afgjort, og hvor straalende af Glæde de begge var, efter i Enrum at have haft en kort Samtale. Da Hertugen, som Thyra fandt havde forskønnet sig meget, siden de sidst havde mødt hinanden i København, og hvis Elskelighed gjorde et stærkt Indtryk paa hende, paa ny betonede, hvor vanskelig hans Stilling var, afsluttede hun al Diskussion ved »paa den hjerteligste og mest rørende Maade«, som Ernst August skrev til Kong Christian, at erklære, at hun fuldt og helt var besluttet paa at dele Sorg og Glæde med ham gennem hele Livet.

»Vi vare *begge* inderlig lykkelige«, skrev Thyra til sin Søster i Rusland; »det var kun haardt nu at *skilles* igjen, nu da vi først ret havde Lyst til at tale sammen«. Men Dronning Louise »maatte atter drive dem fra hinanden«, Hertugen maatte med Aftentoget tilbage til Gmunden.

Dronningen og Prinsesse Thyra skrev straks til Kong Christian, og der faldt »en stor Sten fra Hjertet«, da Kongen øjeblikkelig, i »det mest velsignede Brev« gav sit Minde til Forlovelsen.

Det fremgaar af de bevarede intime Familiebreve, at Forbindelsen beroede paa en stærk personlig Tilbøjelighed, hvad ingenlunde altid er Grundlaget for et fyrsteligt Ægteskab. Men Sagen havde ogsaa en politisk Side, saaledes som det allerede i 1874 havde vist sig, og som dengang var blevet afgørende.

Det ses af Prinsessen af Wales' Breve til Dagmar, at de fyrstelige Damer, der medvirkede til Forlovelsen, trods deres Glæde over denne, der, hvad der for dem var Hovedsagen, gjorde »den lille Søster« saa lykkelig, dog havde en Fornemmelse af, at der kunde knytte sig alvorlige Vanskeligheder til det skete, trods den Billigelse, der straks kom fra Kong Christian. Kongen havde vidst Besked med, hvad der var i Gære, men han havde ikke før sin Afrejse vidst noget om »det sidste hurtig afgjorte Skridt« med at lade

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Frieren komme. Det er højst paafaldende og ikke korrekt, at skønt Ernst Augusts Stilling i 1878 var endnu mere politisk fremtrædende end i 1874, paaagtedes Ægteskabets politiske Betydning nu ikke i samme Grad som dengang, og at det ikke, før Kong Christian svarede sin Datter, blev drøftet mellem ham og det ansvarlige danske Ministerium, hvilke politiske Vanskeligheder Forbindelsen kunde volde Danmark. Forklaringen herpaa maa søges i den Kendsgerning, at Kong Christian, som vel mange andre Fyrster, var utilbøjelig til at give sit Ministerium direkte eller indirekte Indflydelse paa, hvad han og Dronningen regnede til Kongehusets Familieanliggender, det være nu stort eller smaat. Man var i Regeringen og ikke mindst i Udenrigsministeriet paa det rene hermed, og de skiftende Regeringer og Ministre vidste, at de udsatte sig for Misstemning ved at røre ved Ting, som Kongen ansaa for at være uden for deres Kompetence. I det foreliggende Tilfælde maatte det dog paa Forhaand være indlysende, at et Ægteskab mellem en dansk Prinsesse og en hannoveransk Tronkræver ikke kunde behandles som et rent Familieanliggende; det maatte, som det ogsaa var sket i 1874, prøves paa Baggrund af den Betydning, det kunde have for Forholdet mellem Danmark og Tyskland, det centrale Punkt i Danmarks Forhold til Udlandet. Dobbelt Anledning var der for Kongefamilien til at vise Forsigtighed i Behandlingen af denne Sag under Hensyn til den ringe Tillid, der i vide Kredse af det danske Folk havde været til det nye Dynastis Nationalfølelse. Der var ganske vist løbet adskilligt Vand i Stranden siden Novemberdagene 1863; Kong Christians og hans Families tiltalende menneskelige Egenskaber og smukke Familieliv havde skabt Sympati; de to ældste Døtres Ægteskab havde omgivet Glücksborgerne med en vis storpolitisk Nimbus. Hos den Del af de Nationalliberale, der i 1870erne blev konservative, og som i 1863—64 havde været mest uvillig stemt mod det nye Dynasti, havde Kongens stejle Holdning i Forfatningskonflikten og Tilslut-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ning til Estrup vundet højlydt Bifald. Men der fandtes, og herom kunde der indenfor Kongefamilien næppe herske Tvivl, endnu adskillig Skepsis overfor Kong Christians Regentevner ikke blot blandt Nationalliberale, men ogsaa hos de betydeligste af Godsejerførerne som Grev Frijs og Grev Holstein-Holsteinborg; i stærk Stigen var den af indrepolitiske Grunde fremkaldte Uvilje hos de paa en Gang demokratisk og dansknationalt prægede Venstrebønder. Man burde have forudset, at en Forbindelse, der kunde volde udenrigspolitiske Vanskeligheder, vilde fremkalde alvorlig og ikke uberettiget Opposition.

Det viser, i hvor ringe Grad »Hoffet« havde Føling med Stemningerne i videre Kredse, hvor lidet tilgængelig for uforbeholdne Raad Kong Christian var, og hvor lidet initiativlystne og uforfærdede de politisk ansvarlige Ministre var, at den cumberlandske Forlovelses- og Ægteskabshistorie kunde faa det Forløb, den fik. Det skaffede baade Kongefamilie og Ministerium megen Bekymring og Pinagtighed, som, i alt Fald for en Del, kunde være undgaaet. At Ophævelsen af Art. V blev sat i Forbindelse med Ægteskabet og dette anført som Aarsagen eller Foranledningen kom til at volde Prinsesse Thyra og hendes Mand varig Sorg. Da det omsider i 1921 blev dokumenteret, at Bismarck allerede i April 1878 havde bragt Art. V ud af Verden, og der ikke var mindste Forbindelse mellem Ophævelsen og Ægteskabet, gav Hertugparret Udtryk for, at en tung Sten dermed var faldet fra deres Hjerter.

Faa Dage efter at Kong Christian skriftlig havde givet sit Minde, blev Forlovelsen betroet til de Nærmeste, men behandlet som en Familiehemmelighed. Hverken før sit Samtykke til Prinsesse Thyras Forlovelse eller i de følgende Uger forelagde Kong Christian Sagen for sit Ministerium. Efter hvad P. Vedel fik at vide, havde Kongen en Gang i Sommerens Løb, inden Udenlandsrejsen, da Prinsessen af Wales havde bragt Hertugens fornyede Frieri paa Bane,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nævnt dette til Konseilspræsident Es trup som en Forbindelse, der var mulig; Estrup skulde have svaret, »at vel havde man tidligere kunnet nære Betænkeligheder, men nu var jo meget forandret, navnlig interesserede jo England sig for Ægteskabet, og det var jo Sikkerhed for, at Preussen ikke kunde ville formalisere sig«.[1]) Denne Antydning om Englands Stilling og dettes Betydning var formentlig Udtryk for en Formodning om, at Sagen var bragt frem gennem Prinsessen af Wales. Denne Tankegang fik siden væsentlig Betydning, og formentlig byggede hele dette Moment i Sagen paa den Opfattelse, der øjensynlig fra første Færd af har været raadende hos Kong Christian og af ham fremført for Estrup og andre, at den Tilslutning til Giftermaalsplanen, man mente at have hos Dronning Victoria og Prinsen af Wales og hans Hustru, betød noget væsentlig over for de politiske Betænkeligheder mod en dansk Prinsesses Forbindelse med en anti-preussisk sindet Welfer, der kunde tænkes rejst i Berlin.

Saa vidt det kan skønnes af det meget ufuldstændige og usikre, vi véd gennem andenhaands og ikke uvildige Mellemmænds Overleveringer, har Estrup, da Kongen, før noget som helst var afgjort, berørte Sagen for ham, betragtet det hele som rene Muligheder, som det var for tidligt at tage haandfast paa.[2]) Han har vel ogsaa under det sædvanlige Indtryk af, at her var et Omraade, som Kongen nøje vaagede over som sit Domæne, ikke ønsket at røre nærmere derved. Vedel mente dog at vide, at Estrup allerede dengang havde sagt til Kongen, at han burde tale med Udenrigsminister Rosenørn-Lehn om Sagen.[3]) At dette ikke skete før Udenlandsrejsen, var naturligt nok; men heller ikke efter Kongens Hjemkomst, ja lige indtil de første Dage af Oktober, da Kongefamilien ved Dronningens og Prinsesse Thyras Hjemkomst d. 5. Oktober atter var blevet samlet, blev der sagt noget bestemt om Forlovelsen til Estrup eller til Baron Rosenørn-Lehn. Der mumledes i Hofkredse om, hvad der

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var sket paa Rejsen, og det sivede snart videre ud; men Kongen underrettede ikke Ministeriet derom, hverken paa den ene eller anden Maade. Det skete end ikke, da Kongen den 11. Oktober foretog det, som Forholdene laa, meget vigtige Skridt at skrive til den tyske Kronprinsregent om Forlovelsen.[1])

I dette Brev, der var holdt i en overordentlig varm Tone, fortæller Kong Christian »in vollem Vertrauen« Kronprinsregenten, som han kaldte »mein teurer Freund«, at han for fire Aar siden ikke havde ment at kunne indvillige i Ernst August's Ønske, først og fremmest i sit Lands og sit Hus' Interesse med Henblik paa den skarpe Holdning, som hans Fader, Kong Georg V, indtog over for det tyske Rige, til hvilket det var og stadig vilde vedblive at være Kong Christians og hans Regerings Maal at tilstræbe et saa venligt Forhold som muligt. Nu efter Kong Georgs Død, da Prins Ernst August havde antaget Navn og Titel af Hertug af Cumberland, havde der under Kongefamiliens sidste Rejse fundet et Møde Sted mellem Hertugen og Thyra; deres Hjerter havde bundet sig saaledes til hinanden, at Thyra var besluttet paa fuldstændig at vie sit Liv til hans. Kongen havde derfor ikke taget i Betænkning at give sin Velsignelse, selv om han ikke miskendte, at der var »meget vanskeligt forbundet dermed«. Han havde dog endnu ikke officielt som Konge givet sin Indvilligelse; Sagen var endnu en Familiehemmelighed. Idet han nu i oprigtig Tillid meddelte Kronprinsen denne Sag, der i saa høj Grad opfyldte hans faderlige Hjerte, vilde et snarligt Svar fra Kronprinsen være ham en Beroligelse. »Det er mig en Trang over for Dig at gentage, hvor vigtigt det er mig, at denne Forbindelse ikke maa blive Genstand for Mistydninger af nogen Art«.

Medens Kong Christian ikke gav nogen Meddelelse om dette Brev til sit Ministerium eller før Afsendelsen raadførte sig med nogen ansvarlig Minister, forelagde den tyske Kronprinsregent straks Brevet for Bismarck og ligeledes sit Ud-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kast til Svar. Bismarck godkendte Udkastet, idet han bemærkede »at saavel Svarets meget saglige Form som dets tilbageholdne til de politiske Forhold svarende Affattelse syntes ham saa fuldkommen passende, at han ikke vidste at foreslaa nogen Forandring eller Tilføjelse«.[1])

Kronprinsregentens Svar, dateret Potsdam den 13. Oktober,[2]) var stilet til »Mein theuerer Freund« og begyndte med en oprigtig Tak for det nye Bevis paa Venskab og Tillid, som Kongens Brev havde indeholdt. Den sarte, hensynsfulde Maade, hvorpaa han havde meddelt den forestaaende Familiebegivenhed, havde rørt Kronprinsen meget.

»Gid Din Datter Thyra, for hvem, som Du ved, jeg stadig har haft levende Interesse, og som under mit Besøg hos Eder behandlede mig saa meget elskværdigt, i det Valg, hun har truffet, maa finde den Lykke, hun fortjener, og som jeg ønsker hende af ganske Hjerte.

Min Fætter, Ernst August, har jeg ikke genset siden 1858, kan altsaa ikke fælde nogen Dom om ham; destoværre maa jeg ogsaa ifølge Sproget i hans Skrivelse, med hvilken han anmeldte Kong Georg den V's Død, frygte, at en Tilnærmelse mellem ham og mig ikke vil indtræde saa snart. Desto mere velkomment er det for mig af Dit kære Brev at se, at Forbindelsen med Din Datter er opstaaet af Tilbøjelighed, og at denne Forbindelse ikke skal fremkalde nogen Forstyrrelse af det venskabelige Forhold, som Du sammen med Din Regering stræber efter at opretholde med det tyske Rige, ligesom den heller ikke skal blive underkastet nogen Mistydning. Disse Dine Følelser vil jeg, som Du jo forlængst ved, stadig møde med de samme, ikke blot til Tilfredsstillelse for os begge, men som jeg haaber ogsaa til Bedste for Dit Land og for det tyske Rige«. Kronprinsen sluttede med de hjerteligste Hilsener »für Deine Frau und Thyra« og underskrev sig »Dein aufrichtig ergebener Freund und Bruder«.

Først efter at Brevet til Kronprinsregenten var afsendt,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fortalte Kong Christian ved en tilfældig Lejlighed Estrup, at han havde skrevet, idet han samtidig gav ham Meddelelse om Forlovelsen, og at han havde givet sit Minde »som Fader«, men at han, før han gav sin Indvilligelse »som Konge«, afventede Svaret fra Berlin.[1]) Han bad Konseilspræsidenten om ikke at omtale Sagen. Et Par Dage efter sagde Kong Christian til Estrup, at nu havde han faaet Svar fra Berlin, og det var meget tilfredsstillende. Estrup læste Svarbrevet, men fik ikke nogen Afskrift og synes at have modtaget disse Meddelelser uden at gøre Indsigelse imod, at Kongen havde handlet uden Baadførsel med sit Ministerium; det ser heller ikke ud til, at han havde opfordret Kongen til at tale med Udenrigsministeren. I alt Fald sagde Kongen stadig ikke noget til Baron Rosenørn, med hvem Estrup dog, uanset Kongens Anmodning om Tavshed, havde talt om Sagen.[2])

Rosenørn talte videre med P. Vedel og med Justitsminister Nellemann, der heller ikke var blevet underrettet, skønt han var den af Ministrene, med hvem Estrup talte fortroligt om de vigtigste Sager.[3]) Efterhaanden blev de øvrige Ministre underrettet, og der var ingenlunde Tilfredshed med den Maade, hvorpaa dette af Hensyn til Tyskland meget prekære Spørgsmaal var blevet behandlet. Der er ingen Tvivl om, at Udenrigsministeriet vilde have rejst alvorlige Betænkeligheder; Rosenørn og P. Vedel vilde have været enige herom. Da Grev C. E. Frijs i Marts 1879 udførlig redegjorde for Sagens Udvikling i en fortrolig Samtale med den russiske Minister, Baron Mohrenheim, sagde han til denne, at han for sin Del under ingen Omstændigheder vilde være gaaet med til Ægteskabet.[4])

Det er paa den anden Side ret sikkert, at Ministeriet som Helhed ikke indtog samme Stilling som Grev Frijs, og det er yderligere tvivlsomt, hvorvidt Regeringen, hvis man i Tide havde faaet Sagen forelagt, vilde have søgt at hindre Ægteskabet eller have sat saa meget ind derpaa, at Kongen var blevet bragt til at nægte sit Minde. Det ser ud til, at i alt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fald Es trup ikke har været tilbøjelig til Modsigelse; han synes at have ment, at naar Kongen betragtede Spørgsmaalet som et rent Familieanliggende, havde Ministeriet ikke Adkomst til at blande sig heri. Dette Standpunkt var Udenrigsministeriet næppe tilbøjeligt til at billige, og helt bortset fra det politisk betænkelige ved Ægteskabet paa Grund af Forholdet til Preussen gav Spørgsmaalet om Regeringens Stilling til Kongens Behandling af Sagen Anledning til mange Overvejelser og Forhandlinger. Baron Rosenørn følte sig personlig meget brøstholden; men det var naturligvis den meget tilbageholdende og i Optræden noget kejtede Mand vanskeligt at faa givet et paa en Gang kraftigt og passende Udtryk herfor. Hans Stemning fik dog Udbrud, da han Fredag 18. Oktober havde Referat hos Kongen, der fra Fredensborg var kommet ind til Amalienborg og modtog Ministrene.[1]) Vedel fortæller, at der havde været »en meget hæftig Scene, i hvilken Kongen forløb sig meget og gik saa vidt, at han før Baron Rosenørn havde kunnet faae et Ord indført sagde, at »han slet ikke vilde tale med ham««.[2])

Krieger omtaler, at Kongen havde været »yderst ubehagelig mod Rosenørn« og havde spurgt, »om han vilde hindre Familiens Lykke« o. s. v. Der faldt nok meget bitre Bemærkninger under Omtalen af, at Kongen ikke tidligere havde givet Udenrigsministeren Meddelelse.[3])

Den følgende Dag, Lørdag 19. Oktober, tog Rosenørn efter Tilsigelse ud til Fredensborg, hvor han ankom Kl. 12½ og efter at have talt med Kongen blev til Taflet Kl. 5½.[4]) Bølgerne havde nu lagt sig, og Kongen var meget elskværdig. Han forelagde Udenrigsministeren Kronprinsen af Preussens Brev; men hverken dette Brev eller Kongens Skrivelse, som det var Svar paa, blev, som det havde været naturligt, givet til Ministeriet; en Afskrift findes ikke blandt Akterne, og baade Udenrigsministeriet og Ministermødet maatte nøjes med Rosenørns og Estrups mere eller mindre

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sikre Referater. Man formodede, som vi har set med Rette, at Kronprinsens Brev var godkendt af Bismarck, og da det kom an paa at blive klar over, hvad dets egentlige Mening var, betød den nøjagtige Ordlyd saare meget. Det var derfor meget betænkeligt, at hverken Rosenørn eller Estrup krævede Brevet forelagt for Ministeriet. Hidtil havde Ministrene enkeltvis forhandlet om Sagen; men da Rosenørn havde haft sin anden Samtale med Kongen paa Fredensborg, blev Spørgsmaalet Søndag Morgen 20. Oktober behandlet i et Ministermøde. Allerede før Rosenørn tog ud til Fredensborg, havde Estrup udtalt Ønsket om et saadant. Udenrigsministeren kunde saa faa Lejlighed til at meddele, hvad Resultat han var komme til ved Samtale med Kongen; »ifald det da var gunstigt«, skulde man, efter hvad Estrup tænkte sig, paa dette bygge »en Fælledsudtalelse til Kongen, hvori det hele Ministeriums Samtykke til Forlovelsen skulde meddeles ham«.[1])

Rosenørn havde, efter hvad han skrev til Vedel, »ikke det Mindste imod denne Form« og fandt, at det kunde »nu være meget godt Altsammen«; men han ønskede at høre Vedels Mening om, hvilket Standpunkt han som Udenrigsminister burde indtage i Ministermødet.[2])

Vedel svarede omgaaende,[3]) at »en saadan samlet skriftlig Erklæring af Ministeriet var noget ganske Nyt og i Grunden, naar den ikke var Svaret paa et kgl. Rescript, hvori Ministeriets Udtalelse forlangtes, noget Besynderligt«. Han kunde imidlertid godt forstaa denne Form, »dersom Meningen var paa den Maade at stille visse Betingelser og tage visse Cauteler for, at Sager af lignende Art for Fremtiden behandledes officielt, og f. Ex. at Breve, som det til Kronprindsen af Tydskland, ikke sendtes uden efter forudgaaende Raadslagning med Ministrene«.

Hverken Estrups Tanke om »en høitidelig Akt, hvorved Ministeriet meddelte Kongen sit fulde Samtykke«, eller Vedels Forslag om, at der i Tilknytning til en saadan Ud-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

talelse blev givet Kongen en realiter alvorlig Tilrettevisning, fandt Bifald i Ministermødet.[1]) Krieger kan meddele, at Estrups Forslag faldt »for de Andres Indsigelse«. Det er ikke sandsynligt, at Rosenørn trods den Forbitrelse, han utvivlsomt nærede over Kongens Behandling af Sagen, havde Courage til at fremsætte et alvorligt Forslag af den Art, som Vedel ønskede, og i ethvert Tilfælde havde han ikke Myndighed til at gennemføre det. Resultatet blev, at Estrup skrev et almindeligt Brev til Kongen, hvori han blot paa de hos ham forsamlede Ministres Vegne ønskede til Lykke.

Hen paa Lørdageftermiddagen den 20. var Brevet kommet Christian IX i Hænde, da han ved Taflet paa Fredensborg Kl. 5¹/,, ved hvilket foruden Kongefamilien kun Amtmanden i Frederiksborg Amt, Grev Schulin, med Frue og Døtre var til Stede, offentlig kunde deklarere Forlovelsen.[2]) Samtidig maa Kongen sikkert have sendt et Telegram til Ernst August om, at Forlovelsen nu var officielt billiget; om Telegrammets Afsendelse skulde have fundet Sted allerede i Tidsrummet mellem Kongens Samtale med Rosenørn og Modtagelsen af Brevet med det samlede Ministeriums Lykønskning, kan ikke afgøres, da Kongens Telegram ikke foreligger. Man véd kun, at Ernst August modtog Telegrammet 20. Oktober om Aftenen, hvilket fremgaar af Hertugens Telegram eller Brev af 21. Oktober til Dronning Victoria,[3]) hvori han »überglücklich« giver hende »den saa glade Meddelelse, at hans Hjertes længe nærede Ønske var opfyldt, at han havde forlovet sig med Prinsesse Thyra«.

Hermed var det ene Spørgsmaal, som Ministermødet havde at behandle, afgjort. Det andet vedrørte det reelle, den politiske Risiko for Vanskeligheder med Preussen-Tyskland.

Saavidt det kan ses, samledes disse Overvejelser i særlig Grad om Holdbarheden af de Paastande, der straks fra første Færd af var fremført af Kong Christian i Samtaler med Estrup, siden over for Rosenørn og videre over for

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dem, med hvem Majestæterne drøftede Ægteskabet, nemlig dels at England, d. v. s. Dronning Victoria, interesserede sig levende for Forbindelsen, dels at den tyske Kronprinsregents Svar viste, at man i Berlin ikke tog Anstød af den danske Prinsesses Forlovelse med den welfiske Tronkræver, saaledes at man var betrygget mod alle Ubehageligheder.

Ministrene kendte som fremhævet kun Brevvekslingen mellem Kongen og Kronprinsregenten fra Referater af Es trup og Rosenørn, som havde haft Lejlighed til at gennemlæse den. Om »Englands« Stilling forelaa kun Kongens Skøn og Paastand samt den, rigtige, Meddelelse, at Prinsessen af Wales i denne Omgang havde fremført og anbefalet Ernst Augusts Frieri. Kongen henviste øjensynlig over for den vel særlig af Rosenørn udtrykte Ængstelse for, hvilket Indtryk Forbindelsen kunde gøre i Berlin, til den Vægt, man maatte tillægge »Englands sympatiske Interesse«, og mente, at den tyske Kronprinsregents venskabelige Svar var Garanti for, at Tyskland, d. v. s. Bismarck, indtog en tilsvarende Holdning.[1]) Det ser yderligere ud til, at Paastanden om den engelske sympatiske Holdning søgtes bestyrket ved, at man vidste, at Sir Charles Lennox Wyke lige havde været i Gmunden i Dronning Victorias og Prinsen af Wales' Ærinde for at tilvejebringe en welfisk-hohenzollemsk Udsoning.[2])

Videre end til almindelig Drøftelse af de faa Positiviteter og de mange Formodninger, der kunde uddrages af disse Meddelelser, kom man ikke, hverken i Ministermødet d. 20. Oktober eller i den følgende Tid. Alle maa have været opmærksomme paa, at der i alt Fald var Mulighed for ubehagelige Konsekvenser af den welfisk-danske Forbindelse. Det maa opfattes som en meget alvorlig politisk Forsyndelse, saavel fra Kong Christians som fra det samlede ansvarlige Ministeriums Side, at man ikke straks fik en fuldkommen Klaring af, hvad man med Sikkerhed vidste eller ikke vidste. Naar man i hele Kong Christian IX's Regerings-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tid under alle skiftende Regeringer, saaledes som det nu kan dokumenteres, med den yderste Forsigtighed havde behandlet ethvert Spørgsmaal vedrørende Danmarks Forhold til Tyskland og alt opdukkende, der kunde tænkes at faa Betydning herfor eller rumme nogen Risiko, var det uforsvarligt, at Kongen ikke ved denne Lejlighed viste større Forstaaelse af Situationen, og at Ministeriet som Helhed og først og fremmest Estrup og Rosenørn ikke lagde større Fasthed og Omtanke for Dagen. Grunden har vistnok væsentlig været en efter Tidsforholdene forstaaelig, men ikke tilgivelig Bøjen sig for, hvad der en Gang var Tradition med Hensyn til at lade Kongen behandle Familiespørgsmaal uden Raadførsel med Regeringen. En karakterfast og, naar det gjaldt en vigtig Sag, hensynsløs Mand som Grev Frijs havde ikke dukket sig. Det var udelukket, at Vedel kunde sætte noget igennem ved Hjælp af Rosenørn; Vedel indtog i øvrigt ogsaa ved denne Lejlighed det Standpunkt, at naar han havde udtalt sit Raad og sine Meninger klart og tydeligt, maatte han vaske sine Hænder og lade sin Minister om Ansvaret.

Naturligvis lagde Ministrene saavel som Vedel, Krieger og andre Indviede megen Vægt paa at faa klaret, hvilken Hjemmel der i Virkeligheden var for Kongens Paastand om, at Dronningen af England interesserede sig saa stærkt for det cumberlandske Parti, at det kunde berettige til Optimisme med Hensyn til det Indtryk, Forbindelsen gjorde i Berlin. Betød de høflige og venskabelige Udtryk i den tyske Kronprinsregents Brev, hvis Ordlyd man var afskaaret fra at underkaste en grundig og kritisk Prøvelse, noget væsentligt med Hensyn til Bismarcks afgørende Indflydelse paa Tysklands Indstilling over for den welfisk-danske Forbindelse?

Det var daarlige Erfaringer, man siden 1863 havde indhøstet om de reelle Fordele, som Danmark, naar det kom til Stykket, havde haft af Sympatier det ene eller det andet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sted i Stormagternes Fyrstefamilier. Det er helt utænkeligt, at dette ikke skulde have været i Tankerne ved denne Lejlighed.

I Udenrigsministeriet var man saare skeptisk. Samtalerne med Hoffet skabte ingen Klarhed. Man spurgte den engelske Gesandt, og allerede den 21. Oktober kunde Krieger[1]) notere, at Sir Charles Wyke bestemt benægtede, at han havde nogen Befaling om at interessere sig for Cumberlands Giftermaal med Prinsesse Thyra. Vedel nærede samtidig stærk Tvivl om Rigtigheden af Kongens Paastand om, at Dronning Viktoria interesserede sig alvorligt for Giftermaalet,[2]) og han var yderst betænkelig ved Estrups Hævdelse af, at han fandt en fuldt tilstrækkelig Garanti i Englands Holdning;[3]) desuden havde han lige fra Begyndelsen den Opfattelse, at Brevet fra den tyske Kronprins »var heelt privat og neppe sagde Synderligt«.[4]) Efterhaanden bundfældede den Opfattelse sig, som Krieger nogle Maaneder senere[5]) gav Udtryk i Ordene, at det efter den fornyede Forespørgsel hos Wyke »maatte ansees for givet, at Dronningen af Englands Interesse for det cumberlandske Parti var et Phantasibillede fremkaldt af Kongen, der sammenblandede hendes Interesse for Udsoning med Preussen (i hvilken Anledning Wyke for Dronningens Regning, d'Israeli uafvidende (officielt seet) sendtes til Tydski.) og Prindsessen og Prindsen af Wales Interesse for Partiet, fremkaldt af Frederikke (Broderen ligegyldig) ved Opholdet i Anledning af Bisættelsen i Windsor«.

Man kunde selvfølgelig paa dette Tidspunkt ikke ane det allermindste om den tilsyneladende Forbindelse, der nogle Maaneder senere demonstrativt i Verdens Øjne blev tilvejebragt mellem Ophævelsen af Art. V og det cumberlandske Ægteskab, lige saa lidt at en saadan Forbindelse i Virkeligheden aldeles ikke eksisterede. Bismarcks Bevægelser var godt skjulte. Men en højst ubehagelig Fornemmelse af,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at ikke alt var, som det burde være, bredte sig, først til de mere indviede politiske Kredse, siden ud i Landet, da Forlovelsen blev bekendt. Man var ikke tryg. Der lød straks stærk Kritik over, at Kongen havde tilladt en Forbindelse, som mange mente havde Mulighed for at kompromittere Danmarks i Forvejen vanskelige Forhold til Preussen. Af Rosenørn ventede man, da han politisk betød saa lidet, næppe stort; af Estrup desto mere. Ved Hoffet var man vistnok heller ikke rigtig glad; men naar Rosenørn følte, at Stemningen, særlig hos Dronningen,[1]) ikke var ham gunstig, var det naturligvis, fordi han havde antydet en Modsigelse, selv om han ikke havde draget Konsekvenserne af den.

Det første Skridt, Udenrigsministeriet foretog sig efter Kongens Deklaration af Forlovelsen, var et Par Dage efter, den 22. Oktober, at meddele de danske Gesandter i Udlandet,[2]) at Kongen havde givet sit Samtykke til Forlovelsen, og at den nærmere Deklaration først vilde finde Sted efter Hertugens Ankomst; Meddelelsen havde kun til Hensigt at sætte Gesandterne i Stand til at kunne oplyse om Stillingen, for saa vidt der fra officiel Side blev spurgt om Sagen.

Et Spørgsmaal, der under den almindelige Usikkerhed og noget trykkede Stemning sysselsatte Regeringen, vedrørte Hertugen af Cumberlands fremtidige Bolig. Det forlød, at Hertugen vilde forlade Østrig, men ikke tænkte at tage fast Ophold i England. Dronning Louise ønskede, mente man, at han vilde slaa sig ned i Danmark, saa hun kunde beholde sin kære yngste Datter hos sig. Regeringen var ikke glad ved Udsigten til at faa Midtpunktet for den antipreussiske, welfiske Bevægelse her til Landet; men denne Bekymring forsvandt hurtig, da det fastsloges, at Hertugen vilde blive boende i Østrig.[3])

Kort efter at Forlovelsen var blevet bekendt, fik P. Vedel at vide, at der for længere Tid siden var udklækket en Plan

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

om at benytte Ernst Augusts Tilbøjelighed for Prinsesse Thyra politisk til at bringe det nordslesvigske Spørgsmaal til en, i alt Fald relativ gunstig Løsning.[1])

Jules Hansen var Ophavsmanden. Den 29. Oktober 1878 skrev han til Vedel,[2]) at han haabede at komme til København inden November Maaneds Udgang for at tale om de »ganske mærkelige Ting«, der foregik i Danmark, »hvor man gifter en dansk Prindsesse bort til en Prætendent til en tydsk Trone«; samtidig meddelte han, at han havde hørt Tale om, at der var Forhandlinger i Gang om en Udsoning mellem Hertugen af Cumberland og Preussen. Hovedpunktet heri skulde, efter hvad han havde hørt, være, at Hertugen skulde have Braunschweig; men dette vilde efter Hansens Mening være en meget uheldig Løsning baade for Hertugen og for Danmark. »Det *var slet ikke Meningen med dette Giftermaalsprojekt.«* Han havde i sin Tid talt meget med den afdøde Kong Georg af Hannover, der i sine sidste Aar mest havde boet i Frankrig. I Hansens Nærværelse havde Ernst August højtidelig givet sin Fader det Løfte »at han *aldrig* skulde blive en Hohenzollerns Vasal«. Med Kong Georg havde Hansen drøftet en anden Udsoningsplan mellem Welferne og Hohenzolleme, som vel kunde »see noget eventyrlig ud, men dog maaskee ret eftertænkt kunde blive god.« »Le voici en deux mots«, skrev Hansen til Vedel.

»Nordslesvig indtil Flensborg skulde gives Thyra som Brudegave ved hendes Bryllup med Cumberland, som et *neutralt* Hertugdømme Slesvig (à Finstar du Luxembourg) for at tjene som »tampon« mellem Danmark og Tydskland. Cumberland vilde altsaa blive en lille *uafhængig,* lykkeligt og fredeligt levende Fyrste, boende paa Als, med en lille human Regjering etc. Til Gengjæld skulde han renuncere paa Hannover og Brunsvig, *saalænge indtil* han af de forenede Forbundsfyrster i det tydske Keiserdømme selv skulde blive kaldet til at at gjenoccupere sine Fædres

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Throne. Skulde der nemlig komme en stor national Ulykke over Tydskland — og kun i dette Tilfælde kunde Cumberland nogensinde haabe at faae Hannover tilbage —, da vilde det nemlig slet ikke være umuligt, at den legitime Fyrste vilde blive kaldet tilbage. Samtidig med denne Renunciationsakt skulde Formuen, navnlig de to Prindsessers Medgift, gives tilbage«. —

Paa denne Plan havde Kong Georg »smagt endeel«, da Hansen havde talt med ham derom for halvandet Aar siden. Senere havde Hansen ogsaa talt om Planen med den tyske Ambassadør i Paris, Fyrst Clodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst, med hvem han havde Forbindelse; men han mente, at Fyrsten ikke havde vovet at omtale den til Bismarck. Yderligere mente han med Bestemthed at vide, at Lord Beaconsfield og Lord Salisbury var meget vel stemte for Projektet, hvoraf det nu forestaaende Bryllup, efter Hansens Mening, vilde udgøre et Led i Kæden. Derfor, fremhævede Hansen over for Vedel, maatte den nu fremkomne Plan om, at Hertugen skulde overtage Braunschweig, kvæles i Fødslen, hvis der laa noget alvorligt til Grund for den.

I Brevet til Vedel advarede Hansen mod Professor Maxen, der var Hertug Ernst Augusts Raadgiver og Faktotum. Han var »Catholik og *Jesuit«*, »vistnok istand til Meget, stortydsk og en meget luun Broder; mal élevé«.

Jules Hansens Paastand om de engelske Statsmænds Interesse for hans Plan er ikke dokumenteret og kan, efter alt hvad vi ved om deres Holdning paa hin Tid, næppe have noget som helst fornuftigt Grundlag. Derimod vides det, at han, inden han rejste til København, aflagde en Afskedsvisit hos den tyske Ambassadør i Paris, Fyrst Hohenlohe, og da paa ny omtalte sin Plan, idet han samtidig — øjensynlig støttende sig til Meddelelser, han i Mellemtiden havde faaet fra København, fra hvilke Personer vides

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke — sagde, at det cumberlandske Ægteskab var blevet behandlet af det danske Kongehus som et rent Familieanliggende og ikke havde vundet Bifald i det danske Ministerium, som frygtede, at det bestaaende gode Forhold til Tyskland kunde lide derunder. Til Hohenlohe sagde Hansen« at man i det protestantiske Danmark betragtede Hertugens »jesuitiske Raadgivere«, saasom Windthorst, Maxen og den hannoveranske Historiker Onno Klopp, med Mistro.

Samtalen mellem Hansen og Hohenlohe refereredes samme Dag, den 26. November, af Ambassadøren til Bismarck.[1]) Det var Hohenlohes Opfattelse, at Pragfredens Artikel V »endnu stadig var en fiks Ide hos Hansen«. Denne havde sagt, at den refererede Plan var bifaldet ikke blot af den afdøde Kong Georg, men ogsaa af Kongen af Danmark. Hansen mente ikke, at Hertugens Protestbrev af 11. Juli, der syntes at staa i Modstrid med Planen, vilde komme i Betragtning; Hertugen vilde under Indflydelse af Omgivelserne i København og naar man holdt Windthorst borte, saa meget mere gaa ind for Projektet, som den Tanke at bo i Nærheden af København syntes Prinsesse Thyra og den danske Kongefamilie meget indbydende. Med Hensyn til Planens Enkeltheder havde Hansen fremhævet, at Ernst August som Hertug i det neutrale Nordslesvig ikke skulde holde nogen Armé; Hertugdømmet Nordslesvigs Grænser skulde fastsættes ved diplomatisk Forhandling, hvad enten Landet skulde omfatte Flensborg eller Grænsen drages Nord for denne By ved Bovlinien.

Hohenlohe meddelte Hansens Plan »wenigstens als Kuriosum«. Hansen havde ikke ventet nogen Udtalelse fra Ambassadørens Side, men havde dog sluttet sin Fremstilling med en Sætning om, at han naar som helst var rede til personlig at forelægge Sagen for Rigskansleren.

Der foreligger i de kendte tyske Akter intet om nogen Reaktion fra Bismarcks Side. Det kan dog meget vel være rigtigt, naar Jules Hansen nogle Aar senere fortalte, at Bis-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

marck straks telegrafisk havde svaret »Nein«.[1]) Efter at Ophævelsen af Art. V i Februar Maaned det følgende Aar var blevet bekendt, henvendte Hansen sig direkte til Bismarck uden dog at blive modtaget.[2])

Hansen havde foruden til Vedel skrevet til andre i København, vistnok til C. St. A. Bille. Vedel og Krieger mente, at Bille havde skrevet til Salisbury og talt til Wyke om Sagen.[3]) Da Hansen i November kom til København for et Par Maaneders Ophold, indgik Planen naturligvis i de mundtlige Drøftelser der,[4]) som stadig fik nyt Stof i de utvetydige Tilkendegivelser af Bismarcks Uvilje mod den cumberlandske Forbindelse.----------

Ved Hoffet var dog ikke alle uden Ængstelse for, hvad Forbindelsen med Welferne kunde afstedkomme.

Prins Hans gav Udtryk derfor. Han havde ikke været med den øvrige Familie i England og paa Bumpenheim, men andetsteds i Tyskland og til sidst hos sin meget syge Broder Prins Carl paa Louisenlund og Glücksborg. Forlovelsen kom ham aldeles uventet, og han skrev 22. Oktober fra Glücksborg til Kong Oscar, at den havde sat ham i »en Slags indre Bevægelse«; de nærmere Omstændigheder var ham ubekendte. Han haabede, at Forbindelsen vilde blive til Thyras Lykke; Ernst August var »et bravt Menneske, ikke smukt ei heller interessant, men roses meget for ridderligt Sindelag.« Saa tilføjede han: »Maatte kun ikke Vanskeligheder derved medføres for Christians Begjering!«[5]) 3. December, da Forlovelsen var deklareret, Ernst August i København og Brylluppet nærmede sig, medens de tyske Diplomater var forsvundet, gav Prinsen om end i forsigtige Ord dog endnu stærkere Udtryk for Betænkeligheder.[6]) Han glædede sig over Parrets øjensynlige Lykke og Tilfredshed, mente, at Ernst August fortjente, at enhver holdt af ham, og at allerede hans sørgelige Skæbne fortjente Deltagelse, men, skrev den danske Prins til Kong Oscar, »for os Alle har denne Sag dog mange Men's og mange Betænkeligheder! Pligten og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fornuften byde i Tide at fjærne Farer og Vanskeligheder som maatte synes uundgaaelige for Fremtiden: heri bestaar le revers de la médaille, og at bringe den i Samklang med Hovedsiden synes at støde paa mange Vanskeligheder.« Han tilføjede, at endnu var intet bestemt om, paa hvilken Dag Brylluppet skulde finde Sted, hvorlænge Brudeparret blev i Danmark, eller hvorhen det tog efter Brylluppet; det Besøg til Bryllupsfesten af Prinsen af Wales, hvorom der taltes i Aviserne, vilde ikke finde Sted. »Vi leve for Øieblikket i en temmelig Uvished om den nærmeste Tid, men haabe at Alt til alle Sider maae ende til almindelig Tilfredshed.« Prinsens Bekymring for, hvad der var sket og for, hvad der kunde komme, er tydelig nok.

Kong Oscar havde straks sagt, at han »over den lille søde Thyras Forlovelse blev meget — forbauset.« »Jeg kan blot sige at jeg håber hun må blive så lykkelig som jeg ønsker!«[1]) Siden, 11. December, udtrykte Kongen paany sine gode Ønsker og tilføjede med en vis Optimisme, som han endnu paa dette Tidspunkt, mærkeligt nok, nærede, at »hvad dette Ægteskabs politiske Side, (denne afskyelige dissonance i de fyrstelige Ægteskabers Harmoni) angåer,« troede han virkelig ikke, at den burde vække store Bekymringer. I Berlin talte man kun lidet derom, »men dog så påfaldende lidet, at han måtte antage, at man nok heldere havde seet Hannovers Throne Arving gift med en mindre markant Prindsesse. Mod Danmark er der vist ingen Bitterhed til Stede, ligeså lidt som noget kunde være for Danmark at vinde ved en eventuel Afsigelse af Hertugen af Cumberlands Ret til sin Faders Throne.« Kong Oscar vilde i Hertugens Sted have gjort denne Afsigelse, idet han mente, at han derved vilde have reddet baade Welferkapitalen og muligvis et andet Fyrstendømme i Riget, der nu uundgaaeligt var tabt for ham og hans Slægt. Han tilføjede, at hvis han ikke nærede Frygt for, at det var for sent og desuden kendte den Indflydelse, som Windthorst udøvede over Hertugen, vilde han have

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

spurgt Prins Hans, om han ikke fra ham kunde have talt med Prinsesse Thyra derom, men som Sagerne nu stod, vilde han ikke indestaa for nogen »Erfolg«. Han vilde sende en af sine Fløj adjudanter med Breve til Brylluppet.[1])

Den tyske Reaktion mod Forlovelsen blev ubehageligere end selv de mest bekymrede i Danmark havde givet Udtryk for.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

IV.

Den tyske Reaktion mod Forlovelsen.

KRONPRINS Friedrich Wilhelm havde som nævnt efter Aftale med Bismarck og Bülow den 13. Oktober besvaret det Brev af 11. Oktober, hvori Kong Christian havde meddelt ham sin Datters Forlovelse. Fra København indberettede Heydebrand nu om Begivenheden. Den 22. Oktober telegraferede han, at Hertugen af Cumberland vilde besøge det danske Hof i Begyndelsen af November som Prinsesse Thyras Forlovede.[1]) I tre Indberetninger, af 21., 23. og 26., fortalte han om Forlovelsens Forhistorie og Afslutning i Frankfurt am Main samt at Deklarationen efter Hertugens Ankomst skulde ske paa Fredensborg i November Maaned.[2])

I sin første Indberetning refererede Heydebrand en længere Samtale, han i Anledning af de endnu ubekræftede Rygter havde haft med Wyke, der paa det Tidspunkt havde betvivlet Rygtets Rigtighed. Ved Omtalen af Ernst August og sit Samvær med denne ved Georg V's Bisættelse — om deres senere Forhandlinger nævnedes intet — sagde den engelske Gesandt, at han havde det Indtryk, at Hertugen var stolt over de Resultater, som Tyskland havde tilkæmpet sig efter 1870 og ikke tænkte paa for sin Person at gøre de Rettigheder gældende, som hans Fader havde haft paa Hannover, men han vilde ej heller udtrykkelig frasige sig disse Rettigheder. Hertugens Arverettigheder til Braunschweig og en eventuel Forstaaelse med den preussiske Regering var ogsaa blevet drøT tet. Wyke havde omtalt Ernst Augusts Besøg i København

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1874, hvor han ikke var faldet særlig i Prinsesse Thyras Smag, og der havde været politiske Betænkeligheder ved et Giftermaal, saa længe Stillingen til Preussen ikke var reguleret. Ved et Frieri nu, maaske ved Mellemkomst af Prinsen af Wales, var Ernst Augusts politiske Stilling vel endnu ikke ordnet, men efter Faderens Død havde han dog den Fordel at raade over en egen Formue, efter Wykes Mening en Aarsindtægt paa over 40.000 Pund. »Paa den anden Side havde Prinsessen imidlertid tilbagelagt sit 25. Aar og for Tiden formodentlig ingen Udsigt til et Tilbud, der vilde tiltale hende mere«.

23. Oktober meddelte Heydebrand, at Kong Christian allerede Dagen før paa Københavns Banegaard havde taget imod Lykønskninger af flere Personer, der havde været ved Modtagelsen af Landgrev Frederik af Hessen, dennes Hustru og flere Familiemedlemmer, der var kommet for et 8 Dages Besøg. Da Gæsten var tysk Fyrste, var Heydebrand ogsaa mødt op dér.

I Rapporten af 26. Oktober fortalte Heydebrand om et Selskab paa Fredensborg, hvor den endnu ikke deklarerede Forlovelse havde været almindeligt Samtaleemne. Taflet holdtes den 24. Oktober lige efter, at der var indløbet Meddelelse om, at Kongens ældste Broder, Hertug Carl af Glücksborg, der længe havde været syg, pludselig var død. Kongen deltog alligevel i Taflet og havde meddelt nogle Personer det lige indtrufne Sørgebudskab. Rygtet om Forlovelsen syntes bekræftet ved, at Prinsesse Thyra ikke bar Sørgedragt, men var hvidklædt. Efter Bordet udtalte Kongen sig til Heydebrand med stor Tilfredshed om et yderst venligt Brev, han havde modtaget fra Kronprinsregenten Friedrich Wilhelm som Svar paa Meddelelsen om Forlovelsen. »Dette Brev«, skrev Heydebrand, »synes i politisk Henseende at have beroliget en mulig Tvivl hos den danske Regering, der som saadan ikke havde haft nogen Del i Forlovelsen, da denne efter de herværende Forhold kun er Kongens Privatsag«. Yderli-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gere kunde Heydebrand berette, at Rosenørn-Lehn havde »givet flere Diplomater Meddelelse i denne Aand«. Da Rapporten blev læst i Berlin, understregedes med Blyant Ordene »i politisk«, og Bismarck, der opholdt sig paa Friedrichsruh, tilføjede »davon stand nichts darin«.

Da Forlovelsen var en Kendsgerning, rejste Heydebrand straks Spørgsmaal om, hvorledes han skulde forholde sig under Hertugens forestaaende Besøg, særlig fordi han som Doyen for Corps diplomatique ikke *kunde* unddrage sig Pligter, der maatte paahvile ham. Han udtalte den Formening, at han vilde henvende sig til den engelske Gesandt, saafremt han, som det var Coutume i slige Tilfælde, sammen med de andre Diplomater skulde søge Foretræde for Hertugen. Han mente kun at kunne betragte denne som engelsk Prins, »da det sikkert ikke vilde være passende og ogsaa overfor Prinsen selv vilde synes forunderligt, saafremt han paa Grund af Hertugens tyske Herkomst vilde sætte sig i direkte Forbindelse med ham«.

Til denne Indberetning af 23. Oktober, der modtoges i Auswärtiges Amt 25. og den følgende Dag sendtes videre til Friedrichsruh med en Skrivelse fra Bülow, gjorde Bismarck ogsaa den Randbemærkning, at det overhovedet maatte være den engelske Gesandts Opgave at gøre Honnør for en engelsk Prins; kun som saadan kunde Heydebrand efter hans Mening nærme sig ham. Maaske, spurgte Bismarck, vilde det være rimeligt telegrafisk at forberede dette med London, og eventuelt kunde det anbefales, at Heydebrand ved at tage Orlov gik af Vejen for »höfische Schwierigkeiten«.

Den følgende Dag den 27. lod Rigskansleren endvidere ved sin Søn Grev Herbert Bismarck gøre følgende Bemærkninger:[1])

»Jeg vilde anbefale, at der allerede nu til vore Gesandter i Tyskland rettes et fortroligt Cirkulære for at klarlægge vor Opfattelse af det braunschweigske Successionsspørgsmaal, saavidt dets *formelle* Behandling angaar: Deri kunde frem-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hæves, at naar det Tilfælde indtræder, at Tronen bliver ledig, vi da, ganske bortset fra det Spørgsmaal om Hertugen af Cumberland under sædvanlige Forhold maatte have Successionskrav, dog efter den Stilling, som han havde indtaget ved sit Brev, maa antage, at han fortsætter Krigstilstanden med Preussen efter 1866, og ikke anerkender Traktaterne af 1866, paa hvilke det tyske Rige beror. Forbundsraadet vilde saa have at prøve sine Medlemmers Legitimationsforhold og tillige Successionsspørgsmaalet; indtil dette var sket og havde ført til en Ordning af Hertugens Forhold, henholdsvis saalænge Hertugen ikke enede sig med Preussen, vilde de preussiske Gesandter have at afholde sig fra enhver Berøring med ham og undgaa det Hof, ved hvilket de maatte befinde sig, saafremt de dér ikke kunde hindre personligt Forhold til Hertugen af Cumberland«.

Nu var der noget tidligere truffet Bestemmelse om, at Heydebrand skulde forflyttes fra København til Stuttgart, og hertil tog Bismarck Hensyn ved fortsatte Bemærkninger. »I samme Stilling, som Cirkulæret havde at foreskrive, befinder Hr. von Heydebrand sig ogsaa, og Hensynet til Høflighed, og hvad der er Sædvane ved hans Afgang, maa underordne sig det politiske Krav: Han maa enten sørge for sin Afgang fra København, før alle de Festligheder der kan ventes dér, eller udskyde Afrejsen til de er endt og i Mellemtiden gaa paa Orlov; han kan ikke figurere ved disse Festligheder og overhovedet ikke være i København, heller ikke nogen Stedfortræder for ham«. Han maatte derfor have Anvisning om enten straks at afrejse eller at tage Orlov og udsætte hele sin Flytning, indtil en Sammentræffen med Hertugen af Cumberland ved det danske Hof laa udenfor Mulighederne.

I Tilslutning til disse Ytringer, og hvad Bülow havde bemærket om, at Hertugen af Cumberland maatte anmeldes som engelsk Prins, og at hans Rejser til Rumpenheim ikke vilde være uden Betænkelighed, sagde Rigskansleren, at Hertugen de facto var Peer of England, men han maatte ikke

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

betræde *preussisk* Grund og maatte vises over Grænsen, saa længe han stod paa det Standpunkt, der havde faaet Udtryk i hans Brev.

Straks efter Modtagelsen af denne Anvisning telegraferede Bülow 28. Oktober til Heydebrand, at det efter Bismarcks Opfattelse ikke kunde tillades, at han var i København under Hertugens Ophold dér.[1]) Han maatte derfor allerede nu forberede sig paa en hurtig Afrejse. Nærmere Besked — »om øjeblikkelig Tilbagekaldelse eller først Orlov« — vilde han faa, naar Kronprinsregentens Befaling var indhentet. Heller ikke Legationssekretæren, Magnus von Hirschfeld, — telegraferede Bülow — kunde være i København ved officielle Festligheder i Anledning af Forlovelsen. »Maaske anbefaler det sig, at han allerede nu, før De, gaar paa Orlov«.

Samme Dag forelagde Bülow Bismarcks Synspunkter for Kronprinsregenten.[2]) Heydebrands Vanskeligheder i Situationen forøgedes ved, at han var Doyen; da man betragtede Ernst August som en Kronprætendent, der havde stillet sig i vedvarende Krigstilstand med Preussen, maatte Gesandten bort fra København før Hertugens Ankomst. Da Heydebrand paa Grund af de Omflytninger, som Kronprinsregenten tidligere havde billiget, med det allerførste skulde forlade København for at overtage en Post i Stuttgart, blev Spørgsmaalet blot, om han straks skulde aflevere sin Rappelskrivelse eller først under et passende Paaskud, maaske at hans Hustru var syg og opholdt sig i Baden-Baden, tage Orlov i nogle Uger. Bülow fandt det sidste Alternativ heldigst. Der var ingen Sikkerhed for, at Heydebrand endnu før Hertugens Ankomst kunde faa overrakt den danske Konge sin Rappelskrivelse. Den korte Frist vilde ogsaa gøre ham det vanskeligt at ordne sine Sager og tage Afsked med de fyrstelige Personer og det øvrige Selskab i København, saaledes at han under alle Omstændigheder vilde blive nødt til at vende tilbage. Bülow foreslog, at man gav Heydebrand Ordre til i de nærmeste Dage »under et passende Paaskud« at tage Orlov.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kronprinsregenten erklærede sig »vollkommen einverstanden«, men tilføjede »was thun aber die Attachés?«

29. Oktober gav et nyt Telegram[1]) Heydebrand Besked i Overensstemmelse dermed, og Dagen efter svarede Bülow Kronprins Friedrich Wilhelm, at Legationssekretæren var sendt paa Orlov endnu før Gesandtens Afrejse, da dette vilde være mest hensynsfuldt overfor den danske Begering,især da Heydebrand, da det saa ud til, at Hertugen af Cumberlands Ankomst blev noget udsat, først vilde forlade sin Post nogle Dage senere.[2]) I Gesandtskabet var der iøvrigt kun en Kontorist, og under de to Herrers Fraværelse vilde, som det ogsaa var Skik og Brug i de andre Gesandtskaber, Generalkonsulen, den meget dygtige Hr. Quehl, varetage de løbende Forretninger. Bülow gjorde opmærksom paa, at da det konsulære Korps ikke plejede at blive indbudt til Hoffester, vilde der ikke opstaa Forlegenhed for Quehl ved Hertugens Ophold i København.

29. Oktober gik fortrolige Ordrer til de preussiske Gesandter ved de øvrige tyske Hoffer, og 1. November tilsvarende til de tyske Ambassader og Gesandtskaber ved europæiske Hoffer udenfor Tyskland.[3]) Heri gjordes Rede for Bismarcks Stilling til Hertugen af Cumberland, da dennes Forhold, specielt hans Stilling til »unsern öffentlichen Rechtsverhältnissen«, og fremfor alt Spørgsmaalet om Hertugens eventuelle Succession i Braunschweig paa Grund af Forlovelsen med Prinsesse Thyra atter havde vakt livlig Opmærksomhed i de politiske Kredse. Paa Grund af de »engen Beziehungen«, i hvilke Hertugen ved den forestaaende Forbindelse med Prinsesse Thyra vilde komme til »vielen und hervorragenden Höfen«, maatte det anses for sandsynligt, »at ogsaa i disse højeste Kredse Spørgsmaalet om Prinsens fremtidige Stilling nu vilde blive fulgt med særlig Interesse«. Derfor vilde Rigskansleren give de tyske diplomatiske Repræsentanter fuld Klarhed over, hvorledes man i Berlin saa paa Hertugen af Cumberlands retslige Forhold, specielt Successionen i Her-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tugdømmet Braunschweig, saafremt Tronskifte skulde indtræde dér. Kopi af Hertugens Manifestskrivelse af 11. Juli 1878 fremsendtes samtidig til de tyske Diplomater, og det fastsloges, at derefter kunde Rigsregeringen og den kongelige preussiske Regering ikke nære Tvivl om, at Prinsen fortsatte den Krigstilstand mod den preussiske Krone, i hvilken hans Fader havde befundet sig siden 1866, og at han ikke anerkendte Overenskomsterne af 1866, paa hvilke det tyske Rige beroede. Efter nogle Bemærkninger om Retsspørgsmaalet fastsloges det, at hvis en Tronledighed skulde indtræde i Braunschweig, maatte det blive Forbundsraadet, der som den Instans, der skulde prøve sine Medlemmers Legitimation, havde at afgøre Successionsforholdene i Braunschweig og tilvejebringe en endelig Afgørelse heraf. Men saa længe dette ikke var sket, en Ordning af Hertugen af Cumberlands Forhold derved ikke var hidført, og saa længe han ikke var naaet til en fredelig Forstaaelse med Preussen, maatte de preussiske, henholdsvis tyske Repræsentanter ved andre Hoffer »die Tatsache als massgebend zu betrachten haben, dass der Herzog von Cumberland ein mit dem Staate Preussen in Kriegszustand befindlicher Fürst ist«. Derfor skulde de afholde sig fra enhver Berøring med Hertugen, hvor de maatte møde ham, og under passende Paaskud undgaa Berøring med det Hof, ved hvilket de var akkrediteret, naar de ikke dér kunde hindre personlig Berøring med Hertugen af Cumberland. Hvis de skulde blive foranlediget til en Meningsytring om Hertugen af Cumberlands retslige Stilling, skulde de sørge for, at der blev klar Forstaaelse og rigtig Vurdering af den preussiske Regerings Holdning i Bismarcks dem nu meddelte Aand.

Hermed var altsaa denne Side af Sagen afgjort, men ogsaa til et andet Spørgsmaal havde Bismarck straks taget kategorisk Stilling ved sin Bemærkning om, at Hertugens Tilstedeværelse paa preussisk Territorium ikke kunde tilstedes. Dette kom i den følgende Tid til at volde baade Hertugen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Prinsesse Thyra, hendes Forældre og de engelske Slægtninge alvorlig Bekymring.

Den 1. November sendte Bülow Kronprinsregenten en udførlig Skrivelse herom.[1]) Han forudsatte som bekendt, at Ernst August fornylig havde opholdt sig nogen Tid paa Rumpenheim hos Dronning Louises Broder, Landgrev Frederik af Hessen, og andre Slægtninge. Heydebrand havde efter Samtaler med Wyke i København meddelt,[2]) at Hertug Wilhelm af Braunschweig havde haft til Hensigt at indbyde Ernst August til et længere Besøg paa sine Godser i Schlesien; den gamle Hertugs Sygdom havde foreløbig hindret denne Tankes Virkeliggørelse. Men, skrev Bülow, »Hertugen af Cumberland ligesom nogle af hans fyrstelige Slægtninge, synes herefter at leve i den Forestilling, at Prinsen har fuld Frihed til at tage Ophold paa tysk, henholdsvis preussisk Omraade«. Den forestaaende Forbindelse med Prinsesse Thyra af Danmark kunde give Anledning til, at denne Opfattelse endnu mere end hidtil fik praktisk Betydning. Men, fremhævede Bülow, den maatte tilbagevises saavel af Rigsregeringen som af den preussiske Regering, da den savnede ethvert retsligt Grundlag. Der var efter Julibrevet ingen Tvivl om, at Hertugen retsligt vedblivende befandt sig i den samme Krigstilstand mod den preussiske Krone, som hans afdøde Fader stadig havde været siden 1866, og havde rejst aaben og utvetydig Protest mod det tyske Riges statslige og retslige Ordning. Han havde nægtet den tyske Majestæt Titel af tysk Kejser; det var en bevidst Fornærmelse, og det Brev, hvori det var sket, havde han i det væsentlige enslydende sendt til de fleste europæiske Suveræner. I Brevet havde han udtrykkelig opretholdt alle de hans Fader tilkommende Rettigheder, Privilegier og Titler og havde frakendt, hvad der *faktisk* var sket, enhver Retsvirkning som Afkald paa hans formentlige Rettigheder.

Det betød, udviklede Bülow videre, at Hertugen nægtede at anerkende de folkeretlige og statsretlige Akter og Love fra

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Aaret 1866, som i eminent Grad var blevet Grundlaget for den offentlige Ret, først i Det nordtyske Forbund og siden i Det tyske Rige; derved omtvistedes saavel det preussiske Monarkis Grænser af 1866, som Rigets Forfatning og hele den Retstilstand, hvoraf en integrerende Del var Urørligheden af det preussiske Statsomraade og de af det preussiske Kongehus erhvervede Rettigheder. Efter denne Skrivelse, og som en Fyrste, der paa Grundlag af tidligere Rettigheder ikke anerkendte Kongen af Preussen som suveræn i hele hans Statsomraade kunde Hertugen selvfølgelig ikke anses for berettiget til efter Behag at bevæge sig og tage Ophold i Preussen. »Tværtimod har Kronen fuld og uindskrænket Ret til at lukke Monarkiets Grænser for denne Prins, og saa længe det er nødvendigt forhindre ham i at betræde og bebo Rigsomraadet«.

»Ved Udøvelsen af denne Ret vil hans Majestæt Kejseren og Kongen kunne lade anvende den Fremgangsmaade, der svarer til, hvad der passer sig og til det Hensyn, der stadig er øvet, men vil ikke længere turde tøve med at gøre Brug deraf, naar Varetagelsen af Kronens Rettigheder, den offentlige Orden og Freden i Riget kræver saadant. Det er indlysende, at Hertugen af Cumberlands Ophold i Provinsen Hannover eller et Forsøg paa gennem preussisk Omraade at begive sig paa længere Besøg til Braunschweig uden videre maa anses for utilladeligt, da hans Tilsynekomst her med eller uden hans Vilje vilde kunne fremkalde en Agitation af den betænkeligste Natur, og særlig for saa vidt det vedrører Braunschweig kunde staa i Forbindelse med et Forsøg paa faktisk at berede Jorden for den Eventualitet, at Kronen bliver ledig, og paa at foregribe den Tingenes Orden, som Rigsregeringen maatte have som Opgave at hidføre til Sikring af Freden og alle Rettigheder.

Ogsaa gentaget og længere Ophold i Rumpenheim, Frankfurt, paa Hertugen af Braunschweigs schlesiske Besiddelser og andetsteds kunde faa besværlige og ubehagelige Følger.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Overhovedet vilde Hertugens Ophold paa preussisk Omraade maatte synes utilladeligt, allerede fordi de loyale Rigsundersaatter vilde blive vildledt, men Hertugen og hans Tilhængere forledt til den Tro, at han havde Ret til at opholde sig frit og uhindret i den preussiske Stat: en Tro, der umiddelbart vilde føre til en Forstærkelse af den welfiske Agitation, der allerede i denne Sommer var vaagnet til nyt Liv, og til Skade for Regeringen«. »Det gælder saa meget mere, som Hertugens Tilhængere i Hannover notorisk nærer denne Agitation ved det Foregivende — der nu ogsaa fremtræder i den danske Presse — at alt nu i Grunden er i Orden, Hertugen persona grata i Berlin og i Begreb med at faa sin Herr Faders Privatformue og den Braunschweigske Arv, uden Afkald paa sine Rettigheder til Hannover.«

»Af disse Grunde synes det Rigskansleren tilraadeligt ikke at tillade Hertugen af Cumberland at betræde preussisk Grund, saa længe han holder fast ved Standpunktet i sit Brev, men tværtimod, saafremt han skulde gøre Forsøget, ved Grænsen at forhindre hans videre Rejse i høflig og skaansom Form. For at undgaa nye og uønskelige og formedelst Hertugens Familieforhold dobbelt uvelkomne Konflikter, vilde det til den Ende maaske være det hensigtsmæssigste, hvis Hertugen først gennem passende diplomatisk eller anden Formidling kunde blive gjort opmærksom paa denne Følge af den Stilling, han har indtaget, og blive advaret om ikke at betræde preussisk Omraade. En Korrespondance herom med de tyske Regeringer, vedrørende Ikke-Ophold i de øvrige Forbundsstater synes for Tiden næppe nødvendig, vilde maaske ogsaa fremkalde Betænkelighed; men kunde i hvert Tilfælde udsættes indtil et Tilfælde af den Art igen maatte forekomme. En Antydning i Pressen turde i denne Henseende maaske være mere nyttig end direkte Anmodninger og Forhandlinger. Derimod vilde, hvis Deres kejserlige Højhed naadigst vilde gaa ind derpaa, den preussiske Indenrigsminister være at befuldmægtige til at forsyne de paagæl-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dende Embedsmænd med de tilsvarende helt fortrolige Anvisninger om, hvorledes man i paakommende Tilfælde skal optræde overfor Hertugen af Cumberland.«

Bülow sluttede med, at før han satte sig i Forbindelse med Indenrigsministeren, havde han villet fremlægge Rigskanslerens Opfattelse af, hvorledes Sagen skulde behandles. Han bad Kronprinsregenten tilkendegive sin Enighed og bemyndige Bülow til straks at forhandle med Indenrigsministeren om, hvad der videre skulde ske.

Den 2. November paategnede Friedrich Wilhelm Forestillingen.[1]) Han var enig i, at det ikke kunde tillades Hertugen at tage *Ophold* i det tidligere Kongerige Hannovers Omraade, ej heller i Hertugdømmet Braunschweig, saa længe han fastholdt sine Prætendentfordringer og bestred Kejserens og det nyoprettede tyske Riges Rettigheder. Derimod var det bedst at ignorere Hertugens Tilstedeværelse i tyske Lande paa en blot *Gennemrejse* til Danmark, under Forudsætning af at denne Gennemrejse ikke blev misbrugt til uønskelige Tilkendegivelser. Endelig overlod man det til Bülow ud fra de angivne Synspunkter at sætte sig i Forbindelse med Indenrigsministeren. Han vilde ikke udelukke den Mulighed, naar Lejligheden bød sig, ved engelsk Mellemkomst at forsøge at paavirke Hertugen, saa den tyske og den preussiske Regering kunde spares for den Ubehagelighed at maatte forbyde ham Ophold paa tysk Omraade. Det vilde være heldigt ad diplomatisk Vej at give Braunschweig et velvilligt og fortroligt Vink i denne Henseende.

Hastigt iværksattes, hvad Kronprinsregenten havde billiget. Herved blev givet alvorligt Varsko om det Uvejr, der var i Optræk fra Berlin. Bülow lod den braunschweigske Ministerresident i Berlin, Gehejmeraad von Liebe, melde hjem, at den preussiske Regering ikke vilde tillade Hertugen af Cumberland at sætte Foden paa preussisk Jord og ønskede, at Hertug Wilhelm ikke vilde modtage Ernst August.[2]) Hertug Wilhelm blev i høj Grad overrasket over »denne meget

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

offensive Erklæring« og mente, at dette Skridt fra et engelsk Synspunkt ikke vilde blive taget let. Han lod ved sin Hofstaldmester Meddelelsen gaa videre til Hertug George af Cambridge og ønskede at faa at vide, i hvilket Lys Dronningen af England saa paa Sagen, og hvorvidt Dronningen misbilligede Hertugen af Cumberland og hans Foretagender. Derefter vilde han indrette sin Optræden over for Preussen. Hertug George underrettede 18. November Prinsen af Wales, og General Ponsonby meddelte Prinsen af Wales Dronningens Tanker om Sagen og udtalte, at »han frygtede, at der var Tegn paa en fjendtlig Aand i Berlin«.

Baade Hertug George og Hertug Wilhelm var meget altererede, men Hertugen af Cambridge vendte især sin Vrede mod Ernst August. Han mente, at denne ved yderst uforstandig Optræden fuldstændig havde ødelagt sin Stilling og, at det vilde føre til, at den beslaglagte Welferformue om kort Tid vilde blive »helt opslugt og for stedse tabt for ham og hans Familie«. Hertug George kom saa frem med, hvad vel stadig havde beskæftiget ham, at det eneste, han og Hertugen af Braunschweig havde at gøre, var at fremsætte deres Fordringer paa Familiejendommen; det var dog ikke let at klare, hvorledes det bedst kunde gøres uden at fornærme Ernst August. Denne burde efter Hertugen af Cambridges Mening komme til London, men han vilde det formodentlig ikke. »Det er helt fortvivlet og gør mig højst ulykkelig at se vort gamle Hus saaledes blive fuldstændig ødelagt ved de bedrøvelige Fejltagelser, der er begaaet. Ernst har endog endnu ikke nedladt sig til at give mig Meddelelse om hans paatænkte Ægteskab, ej heller meddelt det til min kære gamle Moder!!!!! Det er virkelig oprørende, og jeg betragter det som en Uforskammethed«, skrev Hertugen til Prinsen af Wales.[1])

Direkte fik den engelske Regering snart efter Besked gennem Lord Odo Russell.

Da denne 12. December søgte Bülow,[2]) der i nogle Dage

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde været syg, fortalte Statssekretæren, at Bismarck havde givet den tyske Ambassadør i London, Grev Münster, Ordre til at forklare Lord Salisbury de Vanskeligheder, der var opstaaet m. H. t. Hertugen af Cumberland. Bülow gik selv ind paa Emnet.

Den tyske Begering havde haabet paa en Forsoning efter Kong Georg V's Død; baade Kejseren og Kronprinsen havde alvorligt ønsket en saadan og havde med oprigtig Tilfredshed set den komme i Stand, saafremt Hertugen ikke havde valgt at følge sin Faders Politik fremfor en mere forsonlig Holdning. Hertugens Brev havde imidlertid fremkaldt den sørgeligste Skuffelse i den kejserlige Familie. Den tyske Begering havde maattet give Udtryk herfor ved at trække sin Repræsentation bort fra København under Bryllupsfestlighederne dér, saa meget mere som Hertugens Tilhængere drev en Agitation i Hannover, som den tyske Regering ikke længere kunde lade, som den oversaa.

Saa længe den tyske Regering havde kunnet haabe paa en Forsoning, havde den ikke gjort nogen Indvending imod, at Hertugen lejlighedsvis rejste gennem Tyskland eller aflagde Besøg hos sine Slægtninge i Rumpenheim; men den Holdning, Hertugen lidt efter lidt havde indtaget, maatte gøre det nødvendigt for den tyske Regering fremtidig at tage nogen Notits af hans Besøg i Tyskland.

Da Lord Odo sagde, at han alvorligt haabede, at Fyrst Bismarck vilde afholde sig fra Forholdsregler, som kunde føre til alvorlige Komplikationer, forsikrede Bülow straks, at han ikke behøvede at frygte noget saadant; Fyrst Bismarck havde alene til Hensigt at overvaage den Agitation, som Hertugens Tilhængere var i Færd med at organisere, saaledes at den ikke skulde udarte til noget mere alvorligt, der vilde kræve Regeringens direkte Indgriben.

I sin Indberetning om Samtalen bemærkede Lord Russell, at Bülow ikke havde sagt noget, der kunde stadfæste den Udtalelse, som Grev Münster, efter hvad Lord Odo havde erfa-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ret fra London, var fremkommet med over for Lord Salisbury om, »at Danmark ikke maatte irritere Tyskland alt for meget«.[1]) Bülow frygtede, at Welferpartiet i Hannover skulde irritere den tyske Regering for meget, men havde tydeligt sagt til Russell, at den tyske Gesandt vilde vende tilbage til København, naar Hertugen af Cumberland havde forladt København.

I en fortrolig Skrivelse, som Lord Odo Russell samtidig sendte Lord Salisbury,[2]) fremhævede han, at det af, hvad der i Berlin officielt tilkendegaves, var ganske klart, at den tyske Minister i København, der var Doyen for Corps diplomatique, havde ment, at han efter Hertugen af Cumberlands Brev til Kongen af Preussen vilde komme i en ubehagelig Stilling, naar Hertugen kom til København; det var derfor klogere at holde sig borte; naar Hertugen havde forladt København, kunde Gesandtskabet vende tilbage og genoptage Forbindelsen, som om intet var hændet. Derimod var Forbitrelsen imod Hertugen af Cumberland stadig voksende i Tyskland, fordi hans Tilhængere brugte hans Navn og Stilling under den politiske Partikamp. Hvis Agitationen i Hannover fik Lov til at fortsætte og vokse, vilde det ikke forbavse Lord Russell, om den tyske Regering tog Forholdsregler for at undertrykke den. Det vilde være fornuftigt, om Hertugen af Cumberland undgik at rejse gennem Tyskland, medens Agitationen stod paa, og ikke uden Nødvendighed forøgede denne.

I øvrigt udtalte Lord Russell i sin førstnævnte Depeche, at hans »private og personlige Indtryk var, at Fyrst Bismarck søgte at skaffe sig Undskyldninger for at beholde den afdøde Konge af Hannovers beslaglagte Formue, som han tænkte, at Kronprinsen var alt for villig til at tilbagelevere til Hertugen af Cumberland i et Øjeblik, da den tyske Regering savnede Penge.«[3])

Allerede før Brylluppet havde Bismarck saaledes aabent tilkendegivet sin fjendtlige Indstilling over for Hertugen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Saavel Dronning Victoria og hendes Omgivelser som den engelske Regering havde altsaa faaet god Besked om den Holdning, man indtog i Berlin. Men alligevel opgav Dronningen øjensynlig endnu paa dette Tidspunkt ikke Tanken om, at det var muligt at faa noget Resultat af de Forhandlinger, hun havde overdraget Russell. Nu da vi kender Drøftelserne mellem Bismarck, Bülow og Kronprinsregenten, forstaar vi, at nogen Mulighed forelaa ikke.[1])

Hertugen af Cumberland havde siden Brevet af 11. Juli ikke foretaget Skridt overfor Preussen, men Bismarcks Vrede var flammet op baade ved den welfiske Agitation indenfor Tysklands Grænser og ved den engelske Indblanding. Hans Holdning havde i alt væsentligt faaet Tilslutning hos Friedrich Wilhelm, der sammen med sin Hustru, saa godt det var dem muligt, søgte at forsvare det tyske Standpunkt under deres intime Drøftelser med Dronning Victoria og den øvrige engelske Familiekreds. Men netop samtidig med, at der i Regeringskredsene i Berlin var opnaaet Enighed om den skarpt afvisende Holdning overfor Ernst August, gik Bismarck endnu videre, og med bevidst Hemmeligholdelse overfor Kronprins Friedrich Wilhelm, der endnu indtil 5. December fortsatte det Regentskab for sin Fader, som han havde overtaget den 4. Juni, gav Bismarck Ordre til at foretage en offentlig Demonstration, der dog ikke skulde ramme Hertugen direkte, men den danske Kongefamilie og Danmark for at vise hele den Kreds, der interesserede sig for Welferne, at han intet som helst Hensyn tog til dem.

Den 13. November sendte Bernhard v. Bülow efter Bismarcks Ordre den tyske Ambassadør i Wien, Prins Heinrich VII Reuss, en Skrivelse med Paategningen: »Sicher! Zur eigenhändigen Eröffnung«.[2]) Den kom ved særlig Kurer Ambassadøren i Hænde den følgende Dag og hermed indledede den sidste Akt af Art. V's Historie.

Bülow meddelte Prins Heinrich, at det Misbrug, der af en Del Blade, ogsaa i Wien, var drevet med Art. V i Anled-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ning af Hertugen af Cumberlands og Prinsesse Thyras Forlovelse, gjorde det ønskeligt for Preussen at sætte en Stopper for denne stadig gentagne Agitation. Ikke blot blev Nordslesvigs Afstaaelse i det Omfang, som Danmark havde krævet i de resultatløse Forhandlinger sidst i 60erne,[1]) anbefalet til den preussiske Regerings Højmodighed som en passende Bryllupsgave; men det blev ogsaa i en Korrespondance til »Times« fra København, som kun i Hof kredse kunde have hentet sit Kendskab til Detaillerne i Frieriets Historie, sagt, at Sagen nu var lagt til Rette for en venlig Magts bona officia. Overfor dette maatte man fra tysk Side anse en Offentliggørelse af Overenskomsten af 13. April for nyttig, saa meget mere som man ikke i den almindelige Stilling saa nogen Hindring; tværtimod vilde en Offentliggørelse ved at yde Bevis paa Intimitet imellem Hofferne i Berlin og Wien være en gensidig Fordel, der maaske havde Rækkevidde ud over begge Landes direkte Interesse.

Sammenhængen med den almindelige Storpolitik — det spændte Forhold til saavel England som Rusland efter Berlinerkongressen — paapeges derved tydeligt.[2])

Bismarck paalagde derfor Ambassadøren med Benyttelse af denne Ordre fortroligt at spørge Grev Andråssy, naar han igen var i Wien, eller hvis Ambassadøren skulde begive sig til Pest, om han nærede nogen Betænkelighed ved at offentliggøre Traktaten af 13. April. Ambassadøren skulde dog tilføje, at Bismarck var paa det rene med, at Andråssy kunde have Betænkeligheder, der ikke var kommet til Udtryk overfor Tyskland; Bismarck bad derfor kun om et Ja eller Nej og vilde gerne være tilfreds med det sidste, ogsaa uden nogen Motivering.

Medens Bismarck, som vi har set, havde maattet lade Kronprinsregenten være med i, hvad der hidtil var sket i den Cumberlandske Sag, holdt han det nu i November hemmeligt for ham, at han gik videre end til den dog foreløbig nærmest passivt uvenlige Holdning, der var tilrettelagt. Dette

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

svarede godt til, at Aprilkonventionen med Østrig ogsaa var hemmeligholdt for Kronprinsen. Men endnu var Friedrich Wilhelm Rigets Regent, og han havde, efter Bismarcks eget Forslag, opfordret sin Svigermoder til at føre de private Drøftelser om Forholdet til Welferne ved officielle eller officiøse Forhandlinger, det der var ved at ske gennem Lord Odo Russell. Forbindelsen mellem det siden Juni aktuelle Cumberlandske Spørgsmaal, [Prinsesse Thyras Forlovelse og Offentliggørelsen af[1])] Ophævelsen af Art. V, der dybt berørte hendes Slægt, var uomtvistelig og var paapeget i Henvendelsen til Andråssy. Hemmeligholdelsen var ingen Tilfældighed, men Udtryk for en væsentlig Aarsag til Bismarcks Irritation. Kronprinsens Udtalelser viste, at han ikke nærede Tro paa, at Udsoningsbestræbelserne vilde lykkes, og han var trods al Hensyntagen til Svigermoderen og den øvrige engelske Slægt slet ikke sindet at gøre Indrømmelser, der stred mod Bismarcks Ønsker. Men dette var ikke nok for den mistænksomme Rigskansler, der afskyede selv den mindste Indblanding fra »weiblich« eller »höfisch« Side. Den gamle Kejser var nu i god Bedring og kunde ventes i Løbet af nogle Uger at genoptage Regimentet. Bismarck vilde ikke komplicere Sagen ved at indblande Kronprinsregenten i den nye Aktion; han skulde — uden at have haft Mulighed for at gøre Indvendinger — stilles overfor et fait accompli, naar Offentliggørelsen af Aprilkonventionen tilføjede den fyrstelige Familiekreds et nyt Slag.

Ligesom i Foraaret, da Traktaten blev afsluttet, kom det ikke til at gaa saa hurtigt, som Bismarck ønskede. Den 15. November svarede Ambassadøren, at Andråssy, der var med Frantz Joseph i Ungarn, rimeligvis ikke vilde være tilbage i Wien før sidst i December. Hvis man i Berlin ønskede, at Ordren skulde udføres tidligere, og Prins Reuss derfor skulde begive sig til Pest, hvorhen der for hans Vedkommende ellers ikkeforeløbig var Taleom at rejse, bad han om særlig Instruks.[2]) En saadan kom ikke fra Berlin; fore-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

løbig lod Bismarck Sagen bero; men samme Dag, som Bryllupet mellem Ernst August og Prinsesse Thyra stod i København, d. 21. December, satte han sig paa ny i Bevægelse. Den 13. November havde Bismarck som særlig Anledning til Aktionen angivet en Artikel i et engelsk Blad om Forlovelsen. Den 21. December var det især et Skridt, som Zar Alexander af Rusland havde foretaget i Anledning af Vielsen, der vakte Bismarcks Uvilje og brugtes som Motivering for Videreførelse af den endnu ikke udførte Aktion.[1])

* * *

I København afventede man med Spænding, hvorledes man i Berlin vilde stille sig til Forlovelsen, der, som det ofte inspirerede Berlinerblad »Nationalzeitung« for 4. November 1878[2]) nævnede, var bemærkelsesværdig ved at den satte to Interesser, der begge knyttede sig til Freden i Prag, i Forbindelse med hinanden. Quaade var i de første Uger, efter at Forlovelsen og den forestaaende officielle Deklaration var blevet meddelt, kun i Stand til at indsende nogle Bladartikler, der nogenlunde objektivt omtalte Welferne og Danmark.[3]) I Udenrigsministeriet talte »den nærmeste Vedkommende« (o: Bismarck eller Bülow) ikke til ham om Forlovelsen. Han »vil ikke«, skriver Quaade,[4]) »udtale sig af egen Drift derom for mig, da han enten maatte rose eller dadle Sagen og naturligviis ikke vil gjøre det Sidste, medens vi ikke kunne vente, at han skulde gjøre det Første«. Quaade forsøgte ad indirekte Vej at faa Oplysning om Stemningen; men endnu den 5. November skriver han,[5]) at »Intet hidtil er kommet ham for Øre, som kunde give os Grund til virkelig Uro i politisk Henseende«. Tirsdag den 22. Oktober var som vi har nævnt, Dronning Louises Broder, Landgrev Friedrich af Hessen, og hans Hustru kommen til København. At Hr. von Heydebrand var paa Bane-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gaarden og da gratulerede Kongen til Forlovelsen, opfattede denne som et godt Tegn, medens Vedel skeptisk mente, at man ikke kunde tillægge det nogen Betydning, da det var sket nødtvungent ved en tilfældig Lejlighed.[1])

Da Hertugen af Cumberland den 15. November kom til København, og Forlovelsen den 19. November omsider deklareredes ved et Galataffel paa Fredensborg, forstod man af det tyske Gesandtskabs Holdning, at den tyske Regering ingenlunde var saa vel stemt over for den cumberlandske Forlovelse, som Kongen havde ment. Den var tværtimod meget uvenlig.

Det vakte den største Opsigt, at alle overordnede Medlemmer af det tyske Gesandtskab var forsvundne; ved Deklarations- som senere ved Bryllupsfestlighederne var den tyske den eneste af de fremmede Legationer, der ikke var repræsenteret.

Man havde i København i længere Tid vidst, at Hr. von Heydebrand paa Grund af sin Hustrus Sygelighed ønskede at komme bort fra København til et mildere Klima; Quaade havde for nogen Tid siden faaet at vide, at et Gesandtskabsskifte forestod, og at Heydebrand vistnok skulde bytte Plads med Baron von Magnus, der hidtil havde været Gesandt i Stuttgart.[2]) Udtalelser i den Heydebrand'ske Families Breve viser, at baade Gesandten og hans Hustru, der begge, som jeg tidligere har haft Lejlighed til at nævne, var meget afholdt i København og f. Eks. ikke sjældent havde været velsete Gæster i P. Vedels Hjem i Rosenvænget, trods de politisk ofte noget prekære Forhold havde befundet sig meget vel i Danmark.[3]) Netop nu, da Afrejsen stod for Døren, skrev Fru von Heydebrand, der i et Aars Tid havde opholdt sig i Sydtyskland og i Eftersommeren sammen med sin Mand havde været paa en Ferierejse i Schweiz, at hun vel glædede sig ved Skiftet, fordi hendes Vintertilværelse i København i de sidste Aar havde været meget pinefuld paa Grund af Klimaet, men at hun havde været meget glad ved

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hjemmet i Danmark, hvor hun havde tilbragt meget lykkelige Timer.[1])

Det 26. September var Heydebrand vendt tilbage fra sin Orlov. Han lagde i København ikke Skjul paa, at hans Forflyttelse til Stuttgart var forestaaende, men sagde, at han endnu ikke vidste, hvornaar han skulde overtage den nye Post.[2]) Vi kender de Ordrer, som Heydebrand nogle Uger senere modtog fra Berlin efter de dér trufne Beslutninger. Gesandten havde derefter kun at meddele Udenrigsministeriet, at han paa Grund af sin forestaaende Forflyttelse havde bedt sin Regering om Tilladelse til at rejse til sin Hustru i Baden-Baden samt til Stuttgart for at træffe nødvendige Aftaler. Han meddelte Udenrigsministeriet, at da ogsaa Legationssekretæren Hr. von Hirschfeld var fraværende med Orlov og ikke ventedes tilbage før hans egen Afrejse, var den kejserlige Generalkonsul i København, Adelhaupt Quehl, instrueret om at besørge dels de løbende Forretninger, dels Oversendelsen af Korrespondancen mellem Udenrigsministerierne i København og Berlin.[3]) Den 2. November telegraferede Heydebrand til sin Regering, at han tilfældig erfarede af den engelske Gesandt, at Hertugen af Cumberlands Ankomst skulde være udsat 14 Dage. »Jeg er rejsefærdig, men afventer nu videre Befaling.«[4]) Den 4. November svarede von Bülow, at under Uvisheden om Hertugens Ankomst skulde Heydebrand i ethvert Tilfælde indrette sig saaledes, at han uden at vække Opsigt kunde afrejse før Hertugens Ankomst. »Lieber zu früh als zu spät.«[5]) Dagen efter, Tirsdag den 5. November, telegraferede Heydebrand, at Hertugens Ankomst nu var anmeldt til Torsdag eller Fredag. »Reise ohne Aufsehen soeben nach Baden«.[6])

De ovenfor nævnte Meddelelser om Legationssekretærens og Gesandtens Afrejse, om Forretningernes Besørgelse ved Generalkonsulen forelaa officielt for den danske Regering. Det forekom naturligvis denne straks noget besynderligt, at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

baade Gesandt og Legationssekretær var fraværende; men der var deri dog, som Udenrigsministeriet den 5. December meddelte Gesandterne paa de mest betydelige Poster i Udlandet,[1]) intet, som den kgl. Regering havde Anledning til at relevere. Men man var ikke i Tvivl om, at »dette Sammenstød af Omstændigheder i Virkeligheden neppe var saa tilfældigt, som det gav sig Udseende af at være«. Man satte det i Forbindelse med det cumberlandske Parti, og Vedel hørte, at Hr. von Hirschfeld, der besøgte sin Forlovede i Dresden, havde skrevet til en Kollega i København: »heureusement les amours de la princesse Thyra me fournissent le loisir de poursuivre les miens ici».[2])

De tyske Diplomaters Fraværelse vakte den største Opsigt i København og kommenteredes i de fremmede Gesandters Indberetninger. Sir Charles Wyke meddelte Prinsen af Wales,[3]) at Hr. v. Heydebrand »var blevet temmelig perpleks«, da han hørte om Forlovelsen, og straks havde sagt, at han kom i en ubehagelig Stilling, naar Hertugen kom til Danmark, da han ikke vidste, hvordan han skulde tage imod ham. Wyke svarede: »Intet kan være lettere, naturligvis som en engelsk Prins; for han kommer her som Hertug af Cumberland«. Svaret var naturligt, idet Wyke var ivrig for, at Hertugen skulde bære den engelske Uniform og i det hele taget i København optræde som Medlem af den engelske Kongefamilie, hvilket vilde lette Stillingen baade for Hertugen og for det danske Hof. Wyke mente, at Heydebrand, efter at det første Indtryk havde sat sig, var blevet forsonet med Tanken; men den 21. November skrev han fortroligt til den engelske Udenrigsminister, at Heydebrands og hans Legationssekretærs Fraværelse fra København under Festlighederne i Anledning af Prinsesse Thyras Forlovelse, efter Vedels Formodning maatte skyldes Ordre fra Berlin.[4])

Blandt de Pressekommentarer, hvortil det tyske Gesandtskabs Forsvinden fra København gav Anledning, var der i Tiden før og efter Hertugens Ankomst den 15. November

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

meget bidske Udtalelser mod Welferne og Danmark i de tyske Aviser. Man lagde især Mærke til, at »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« i Dagene mellem Hertugens Ankomst og den officielle Deklaration paa Fredensborg den 19. November offentliggjorde Hertugens Manifestskrivelse af 11. Juli, der blev Led i en Pressekampagne, som man mente kunde føres tilbage til Bismarck og Auswärtiges Amt. Dette var jo, som vi har set rigtigt. Da der i disse Uger næsten ingen Selskabelighed var i Berlin, saa Quaade »næsten Ingen«, der kunde give paalidelig Oplysning om, hvorledes de ledende Kredse saa paa Ægteskabet; han var dog af den Opfattelse, at Hertugens nu offentliggjorte Brev sandsynligvis for Øjeblikket vilde vanskeliggøre eller umuliggøre en Forstaaelse mellem ham og Preussen; man var i Berlin »i høieste Grad kilden og derfor meget eensidig i sin Opfattelse paa alle Omraader, der berørte den store Magtstilling, man havde opnaaet«. I Berlin havde man vel helst set, at den dansk-hannoverske Forbindelse ikke var kommet i Stand; men alligevel troede Quaade ikke, »at vi havde virkelig Grund til at forurolige os i politisk Henseende«.[1]) Fra Stockholm havde den danske Regering gennem den svenske Udenrigsminister, General Björnstjerna, og siden ad anden Vej gennem sin Gesandt, faaet at vide, at den tyske fungerende Chargé d'affaires i Stockholm, Grev Waldenburg, havde udtalt sig meget skarpt om Hertugen af Cumberland; denne maatte opfattes som en Fjende af det tyske Rige, med hvem Tysklands diplomatiske Repræsentanter maatte afholde sig fra enhver Berøring. Man formodede i Stockholm, at disse Udtalelser var fremkommet ifølge en Ordre eller Bemyndigelse fra Berlin,[2]) — en Opfattelse, der stemmer nøje med hvad man i København formodede om Aarsagen til det tyske Gesandtskabs Holdning.

Den tyske Demonstration berørte Regeringen i København overordentlig pinligt; Usikkerheden om, hvorvidt Kongens Optimisme med Hensyn til Kronprinsens venskabelige

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Svar af 13. Oktober var vel motiveret, voksede. Endnu den 5. December, da Udenrigsministeriet orienterede Gesandterne om, hvad der var sket, mente man dog, at det Sammenstød af Omstændigheder, der holdt de tyske Diplomater borte, og som »i Virkeligheden neppe var saa tilfældigt, som det gav sig Udseende af at være«, uden Tvivl kun beroede paa »den tydske Regjerings Utilbøjelighed til at dens Repræsentant i sin officielle Egenskab skulde træde i noget Forhold til Hertugen af Cumberland«. Man beklagede, at den tyske Regering indtog denne Stilling paa Grund af det Forbehold, Hertugen havde taget med Hensyn til sine Fordringer paa Hannovers Krone; »men Intet berettigede i nogen Maade til den Antagelse, at der skulde være indtraadt nogen Kjølighed i de venskabelige Forhold, der hidtil havde bestaaet« mellem Danmark og Tyskland eller mellem den danske og tyske Fyrstefamilie.[1])

Saaledes var det imidlertid ikke; thi paa dette Tidspunkt havde Bismarck ladet foretage det allerede nævnte Skridt i Anledning af den cumberlandske Forbindelse, som maatte opfattes som Udtryk for tysk Uvilje mod Danmark, og som ramte Danmark paa det ømmeste Punkt.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

V.

Formælingen.

UNDER Indtryk af Usikkerheden om den virkelige Stemning i Berlin var det den danske Regering magtpaaliggende at undgaa alt, hvad der kunde vække Anstød.[1]) Derved kom man til at overveje det samme Spørgsmaal om Ernst Augusts Titel, der, som vi har set, i de samme Uger sysselsatte det engelske Hof.[2]) Man var i Tvivl om, hvorvidt den Titel: »Hertug af Braunschweig-Lüneburg«, som Hertugen havde forbeholdt sig i sin Skrivelse til den preussiske Konge, som var blevet offentliggjort den 17. November, kunde opfattes som en Krænkelse af Preussens Territorialret. Man ansaa vel dette for lidet sandsynligt, da Titlen nærmest maatte opfattes som en Familiebetegnelse, der intet havde at gøre med Ejendomsret eller Højhedsret over Territoriet paa samme Maade som Titlen: »Af Slesvig og Holsten o. s. v.«, som endnu førtes af det danske Kongehus. Man fandt det dog rigtigt ved en Ordre af 9. December at bede Quaade, uden at spørge den tyske Regering, undersøge, hvorvidt man i Berlin saa anderledes paa Sagen end i København; var det Tilfældet, kunde man, naar Formælingen skulde notificeres, omgaa Vanskelighederne ved alene at nævne: »Hertug af Cumberland etc., etc.«; denne sidste Tilføjelse kunde Hertugen selv opfatte som indbefattende Titlen: »af Braunschweig-Lüneburg«, medens den tyske Regering kunde henføre den til den lange Række af Titler, der foruden Titlen »Hertug af

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Cumberland« tilkom Hertugen som Følge af hans engelske Pairskab.

Før Quaade svarede, spurgte han sin Kollega Lord Odo Russell.[1]) I Overensstemmelse med dennes private Mening tilraadede Quaade bestemt den sidstnævnte Form. Selv om det utvivlsomt var berettiget at anvende Titlen »Hertug af Braunschweig-Lüneburg«, der tilkom Ernst August med samme Ret og paa samme Maade som »Kgl. Prins af Storbritannien og Irland«, og skønt begge Titler, »maaskee ikke uden dertil indhentet Hjemmel«, fandtes anførte i Gotha-Kalenderen for 1879, burde man undgaa enhver Følge af Ømfindtlighed i Berlin, baade for den danske Regerings og for Hertugens Skyld. Efter hvad Lord Odo havde sagt, vilde den engelske Dronning i tilsvarende Notifikationer, som hun som Welferfamiliens Overhoved vilde finde Anledning til at udsende i Anledning af Formælingen, netop benytte den samme Titel »Hertug af Cumberland etc.«.[2])

Man fulgte i København denne Udvej; men derimod lod man, efter at Hofmarskallatet havde forhandlet med Udenrigsministeriet derom,[3]) Sjællands Biskop H. L. Martensen, der i sin Egenskab af kgl. Konfessionarius skulde forrette Vielsen, anvende Titlen »Hertug af Cumberland, Hertug til Braunschweig-Lüneburg«, og samme Titel anvendtes i Ægteskabskontrakten.

Deklarationen var, som nævnt, sket paa Fredensborg den 19. November. Brylluppet skulde være holdt i første Halvdel af December; men Forhandlingerne om forskellige Formaliteter ved Ægteskabskontrakten etc. foranledigede Udsættelse til den 21. December. Den mellemliggende Maaned forløb for de forlovede i stilfærdigt, hyggeligt Samvær paa Fredensborg. Prinsesse Thyras Breve til Maria Feodorowna giver Udtryk for overstrømmende Lykkefølelse trods Vemoden ved at tage Afsked med Hjemmet og Vennerne. I de to ældre Søstres Breve, da de i 1863 og 1866 forlod Hjem-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

met, findes tilsvarende Udtryk for, hvor inderligt de var knyttet til deres Forældre, til Bernstorff og Fredensborg, ved hvilke Steder de Livet igennem hang med en Trofasthed, der gav sig til Kende i stort og smaat. Prinsesse Thyra blev mere og mere glad ved de Egenskaber, hun lærte at kende hos sin fremtidige Mand; disse Uger blev mere for hende, end hun havde drømt om. »Jeg er lykkelig, naar jeg blot altid kan gjøre ham rigtig lykkelig«; »hvor gjerne jeg vil gjøre Alt mit til at give ham et hyggeligt Hjem, som han fortjener det. Vi behøver ikke meget, naar blot de, som er Skyld i hans Ulykke ikke ville plage os i Fremtiden, men lade os have Fred og ikke have *Mistanke* til, at min Ernst vil agitere; thi det er langtfra hans Mening. Det er jo ellers rimeligt nok, at *de*, som stifter Ulykke og *Lykke* paa Andres Bekostning lide af Mistanke, da de selv benytter sig af alle mulige Midler. Det er ikke omsonst, at der gives et Ordsprog, som siger: »Maalet helliger Midlet«.«[1])

Til Brylluppet kom en Række udenlandske Gæster; men af Prinsesse Thyras Søskende var kun Kronprins Frederik og Prins Valdemar til Stede. [Naar det engelske Tronfølgerpar udeblev var det ikke som det sagdes,] fordi Dronning Victorias næstældste Datter, Prinsesse Alice, der var gift med Hertugen af Hessen-Darmstadt, en Uge før døde af Difteritis.[2]) Mens den engelske Gesandt, Sir Charles Lennox Wyke, repræsenterede Dronning Victoria, mødte Lord Colville of Culross og Oberst Teesdale for Prinsen og Prinsessen af Wales samt Kaptajn Mildmay for Hertug George af Cambridge. Kong Georg af Grækenland maatte lade sig repræsentere ved sin Gesandt i St. Petersborg, Braïlas Armenio. Prinsesse Dagmar og hendes Mand kunde ikke forlade Rusland; de repræsenteredes af Prins Obolensky, medens Zar Alexander viste den særlige Opmærksomhed som Repræsentant ikke at sende en Hofembedsmand, men sin yngre Søn Storfyrst Alexis. For Kong Oscar II mødte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hans Adjudant, Major Friherre Lejonhjelm. Et Par svenske Godsejere, Grev Ruuth og Hr. Treschow, kom til Stede som særlige Venner af Familien.

Mest Opmærksomhed vakte det, at der i det i øvrigt fuldtallige corps diplomatique savnedes de stadig fraværende Medlemmer af det tyske Gesandtskab, og at der blandt de udenlandske Gæster var nogle hannoveranske Herrer. Medens de fraværende tyske Diplomater var Symbol paa Berlinerregeringens Misstemning over Forbindelsen, foranledigede de hannoveranske Herrers Tilstedeværelse, som det meget hurtigt viste sig, en Forøgelse af den tyske Uvilje, der øjeblikkelig gav sig voldsomme Udtryk.

Da Ernst August den 15. November kom til Fredensborg, var han ledsaget af den hannoveranske Oberstløjtnant Volger, der ogsaa havde været med ham i 1874; til opvartende Kavalier under Opholdet attacheredes ham den danske Kammerherre Grev Adam H. C. Moltke, der tidligere havde været Officer i østrigsk Tjeneste. Senere ankom den meget omtalte Hofraad Professor Maxen og to andre til Hertugens Hofstat knyttede Herrer, Gehejmeraad, Kammerherre von Stockhausen og Viceoverstaldmester von dem Bussche-Haddenhausen.

Straks efter at Formælingsdagen sidst i November var blevet fastsat, erfarede Hofmarskallen, Kammerherre Løvenskiold, at flere hannoveranske Herrer vilde komme til København henimod den Tid, da Formælingen skulde finde Sted; men paa dette Tidspunkt kunde Hofmarskallen dog »ikke ret komme under Veir med, i hvilken Egenskab disse Herrer vilde optræde«.[1]) Her opdukkede Spørgsmaal, som man under Hensyn til den politiske Baggrund for Ægteskabet og Usikkerheden over for Preussen skulde synes øjeblikkelig maatte have paakaldt den største Paapasselighed; Forsigtighed skulde, synes det, have paabudt, at der straks var blevet forhandlet mellem Hoffet og Udenrigsministeriet om alt, hvad der stod i Forbindelse med hanno-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

veransk Deltagelse i Bryllupsfestlighederne. En omhyggelig nøje Samvirken mellem alle Parter: Hertugen, Kongen, de Hofembedsmænd, der først fik Besked om Sagen, samt Udenrigsministeriet skulde synes at have været en Selvfølge; men det gik anderledes. Der blev ikke ved Hoffet skabt nogen Klarhed og endnu mindre foreløbig foranlediget Drøftelse mellem Hoffet og Udenrigsministeriet. Aarsagen var næppe Ubetænksomhed, men snarere den Vanskelighed, der som tidligere berørt ofte opstod ved, at baade Kong Christian og Dronning Louise var meget ømfindtlige, hvor det drejede sig om Familie- eller Hofanliggender, der havde en vis politisk Karakter. Majestæterne var stedse paa Vagt over for alt, hvad der kunde opfattes som Indblanding eller politisk Formynderskab fra Ministrenes Side. Grev Frijs, Grev Holstein-Holsteinborg og Baron Rosenørn klagede ofte herover, og P. Vedel dadlede den Frygtagtighed, der beherskede de paagældende Ministre eller de Personer, der havde Mulighed for og Pligt til at tage Affære og i Tide skaffe Rede paa de Planer, der blev lagt, og eventuelt faa disse modificeret. Dette gjaldt bl. a. Kongefamiliens Rejser, naar der skulde træffes Bestemmelse om Rejseruten, f. Eks. igennem eller udenom Berlin, om Tidspunktet under Hensyn til Sammentræf med den tyske Kejserfamilie eller lign., altsaa i Tilfælde hvor Kongefamiliens personlige Dispositioner kunde have politisk Betydning.

Nu ved Prinsesse Thyras Bryllup stod man over for noget meget vigtigt af denne Art.

Spørgsmaalet om de hannoveranske Bryllupsgæster kom direkte til Hofmarskallen ved et Brev, dateret 5. December,[1]) som han fik fra den unge Grev Ulrich Bernstorff-Mylius til Beidringe (f. 1847), der tilhørte den Gren af den store Bernstorffske Familie, der var forblevet fastboende i Danmark. Han meddelte, at han fra »sin Onkel«, Grev Bechtold Bernstorff i Hannover, som han kaldte ham, Overhovedet for Familiens ældste Gren og bosiddende paa dens Stam-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

slot Gartow, havde modtaget Forespørgsel om, hvorvidt det kunde »tillades ham og nogle andre troe Hannoveranere at komme til Kjøbenhavn« i Anledning af Formælingen, og om de da turde »vente en Tilsigelse til Høitidelighederne«. Grev Bechtold havde, skrev Grev Ulrich, været en af afdøde Kong Georg V's troeste Undersaatter, og hans Søn havde, som Officer i hannoveransk Tjeneste, været Guvernør hos Hertugen af Cumberland.

Løvenskiold antog, at det her drejede sig om det i Forvejen bebudede Besøg, og dette betragtede han som efter sin Natur fuldstændig privat. I et Brev af 6. December[1]) svarede han derfor, »at ifølge de her ved Hoffet vedtagne Regler admitteredes ingen Udlændinge ved Samme [o: den forestaaende Formæling] uden forudgaaet Anmeldelse af vedkommende Gesandt igjennem Udenrigsministeriet. Der vilde derfor eiheller kunne giøres nogen Undtagelse i nærværende Tilfælde, saameget mere som allerede enkelte Udlændinge, der havde ønsket at overvære Formælingsacten vare bievne henviste til deres respective herværende Gesandtskab for paa Anmodning derfra og i Forening med Gesandtskabet at blive, som Tilskuere ved denne høitidelige Act, anviste Pladser i de Kirkestole, der vilde blive reserverede det herværende Corps Diplomatique«.

Derefter hørte Hofmarskallen intet videre, før han henimod Formælingsdagen fik Vished for, at Hertugen af Cumberland personlig, naturligvis med Kongens Samtykke,[2]) havde indbudt flere Herrer til at overvære Formælingsakten. Hofmarskallen bad da Grev Adam Moltke, den hos Hertugen af Cumberland attacherede danske Kavalier, om nærmere Oplysninger, bl. a. om en Navnefortegnelse over de allerede indbudte og en Specifikation over, hvilke Herrer der vilde komme til at fungere ved Formælingen og da i hvilken Egenskab.[3])

Grev Moltke meddelte,[4]) at der alt i alt var indbudt 12 hannoveranske Herrer. Det var, anført efter deres Rang,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gehejmeraad, Kammerherre v. Stockhausen, Overjægermester v. Reden, Gehejmeraad Grev Bernstorff-Gartow, Viceoverstaldmester von dem Bussche-Haddenhausen, Obersterne v. Halkett, v. Issendorf, v. Bock-Wülfingen og v. Kohlrausch, Hofraad Maxen, Oberstløjtnant Volger, Kammerherre v. Bock-Wülfingen og Kammerherre v. Bothmer. Til disse sluttede sig, oplystes det senere, en Pastor Hoyer fra Hannover.[1]) Efter de modtagne Oplysninger om de nævnte Herrer og deres Rang samt om, hvem der stod i direkte Tjenesteforhold til Hertugen, arrangeredes deres Forhold under Formælingshøjtidelighederne, saa vidt vides uden nogen som helst Aftale med Udenrigsministeriet. Tre af Herrerne kom efter Hertugens Ønske med i den Kortège, i hvilken Brudeparret gik ind i Slotskirken, og de tog Plads i Koret bag Hertugens Stol sammen med Grev Adam Moltke. Nr. 1 var Gehejmeraad, Kammerherre v. Stockhausen, der var Kavalier hos Hertugen og bestemt til at fungere midlertidig som Hofchef i Wien, naar Hertugparret tog Bolig der. Han var pensioneret hannoveransk Minister, og hans Pension udbetaltes ham af den preussiske Kasse, hvorfor han ikke vilde modtage Gage af Hertugen. Nr. 2 var Viceoverstaldmester von dem Bussche-Haddenhausen, der fuldkommen var i Hertugens Tjeneste og udelukkende blev betalt af Hertugen, men for Øjeblikket var permitteret; Nr. 3 var Hertugens personlige Adjudant, Oberstløjtnant Volger.[2])

De nævnte 12 Herrer var, efter hvad der var oplyst for Ministeriet,[3]) Venner af og gamle Tjenere (Hofembedsmænd) hos den afdøde Kong Georg V eller stod i lignende Forhold til Hertugen selv; som indbudte med Kong Christians Tilladelse var de Kongens Gæster og behandledes i Overensstemmelse dermed. De — eller i alt Fald de fleste af dem — boede i det gule Palæ.[4]) Pastor Hoyer fra Hannover boede i Hotel d'Angleterre.[5]) De af dem, der ikke indtog den førnævnte Plads bag Hertugens Stol, fik gennem Grev Moltke reserveret Pladser i Kirken og blev »som

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fremmede af Distinction« indbudt til den paafølgende Kur og Souper. De fik i Kirken Plads i Stolen nærmest op til dem, hvori Corps diplomatique befandt sig; ved Kuren anvistes der dem en tilsvarende Plads, nøje i Overensstemmelse med, hvad der i Almindelighed iagttoges lige over for fremmede af Distinktion. De to nævnte svenske Godsejere, Grev Ruuth og Hr. Treschow, blev behandlede paa samme Maade, blot med den Forskel, at de sluttede sig umiddelbart til Corps diplomatique sammen med den svensk-norske Gesandt, medens dette ikke kunde ske for de hannoveranske Herrers Vedkommende, eftersom ingen af Medlemmerne af »deres Suveræns Gesandtskab« — altsaa det tyske Gesandtskab — overværede Formælingen.[1])

Til Formælingen d. 21. December var Slotskirken paa Christiansborg overfyldt af de nævnte fremmede Gæster, Medlemmer af Corps diplomatique med Damer, de højeste inden for Rangklasserne og Embedskredsene, de mange, der var knyttet til Hoffet, og endelig af Prinsesse Thyras talrige Venner og Veninder, der havde kæmpet om Indbydelse og Adgangskort. Talen holdtes af Biskop Martensen. Efter Formælingen blev der givet en kort Kur med efterfølgende Souper paa Christiansborg, hvorefter Brudeparret tog til Fredensborg.

Der foregik tilsyneladende intet politisk bemærkelsesværdigt; men fra tysk Side fæstede man sig med stor Uvilje ved to Ting, dels — hvad der dog ikke fremtraadte offentligt — ved at Storfyst Alexis var mødt som Repræsentant for Zaren, dels — hvad der øjeblikkelig fik demonstrative Udtryk — ved at de hannoveranske Herrer havde været til Stede og havde faaet en Behandling under og efter Formælingsakten, som man fra tysk Side mente at maatte anke over som Udtryk for en upassende Holdning fra den danske Kongefamilies og den danske Regerings Side.[2])

Vi har angivet, hvorledes de hannoveranske Deltagere blev placeret i Kirken. De var ogsaa til Stede ved den efter-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

følgende Kur og Souper og ligeledes ved et mindre Aftenselskab, der Dagen efter, den 22. December, fandt Sted i Palæet paa Amalienborg hos Kongen og Dronningen.[1]) Videre blev de alle, undtagen Hr. von Bothmer, indbudt til en Diner, der blev givet af Udenrigsministeriet den 22. December; Gehejmeraad Stockhausen, Oberst Halkett og von Volger bad sig undskyldt. De andre deltog.[2]) Derimod blev til det kongelige Taffel ingen Hannoveranere under deres Ophold i København indbudt undtagen de, der officielt var anmeldt som hørende til Hertugens Husstand, nemlig Gehejmeraad v. Stockhausen, Viceoverstaldmester von dem Bussche-Haddenhausen, Kammerherre von Bothmer, Oberstløjtnant Volger og Hofraad Dr. Maxen. Disse var under hele Opholdet i København før og efter Brylluppet jævnlig Gæster hos Kongen og Dronningen.[3])

Som sædvanlig ved slige Lejligheder faldt der en Ordensregn. Et stort Antal af Dekorationerne blev straks meddelt i »Berlingske Tidende«; men om andre fremkom den officielle Kundgørelse ikke saa hurtigt eller direkte, vistnok først i Hof- og Statskalenderen. Grunden var den, at Forlydendet om, at nogle hannoveranske Herrer var blevet dekorerede, øjeblikkelig fremkaldte en skarp Kritik i Tyskland og blev et Led i tyske Presseangreb, der gik ud fra, at Hannoveranernes Tilstedeværelse og Behandling ved Formælingen maatte opfattes som en antitysk eller antipreussisk, welfervenlig Demonstration. Herved fik Formælingen et Efterspil, der samtidig indledede sidste Afsnit af Art. V's Historie, Bekendtgørelsen om dens Udslettelse.

Lige saa mærkværdigt det maa synes, at Kongen ikke havde drøftet Spørgsmaalet om de hannoveranske Herrers Indbydelse med sin Udenrigsminister, lige saa besynderligt var det — efter alt hvad der forelaa —, at Kongen ikke forud forelagde Dekoreringen af Hertugens hannoveranske Venner for Udenrigsministeren eller Konseilspræsidenten. Men ikke ét Ord derom var blevet sagt til Ministrene.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ordenstildelingerne i Anledning af Formælingen den 21. December blev først, efter at de havde fundet Sted, bekendt for Udenrigsministeren, da det var for sent at gøre Forestillinger.[1]) Saa sent som den 7. Januar 1879 udtalte Justitsminister Nellemann, at ingen af Ministrene rigtig vidste, i hvilket Omfang Kongen havde dekoreret de hannoveranske Herrer;[2]) ja, endnu den 18. Januar, da man havde faaet en Liste over de uddelte Ordner,[3]) ansaa P. Vedel det ikke for udelukket, at ogsaa andre af de hannoveranske Herrer var blevet dekorerede, uden at det var kommet til Udenrigsministeriets Kundskab.[4])

Kongens Ømfindtlighed over Ministeriets direkte eller indirekte Indblanding i Familie- og Hofanliggender gjaldt ogsaa ved Ordensdekorationer. De var i 1878, som før og siden og som de fleste andre Steder i Verden, et kongeligt Prærogativ. Dette udøvedes undertiden — mere eller mindre hyppigt, men ingenlunde altid — efter Forhandling med de kompetente Regeringsmyndigheder. Men hvor det drejede sig om Dekorering i Tilknytning til Begivenheder inden for Kongefamilien, udgik efter Sædvane Initiativet mest fra Kongen eller hans nærmeste Omgivelser, og da kunde det vel være særlig vanskeligt at tilvejebringe en forudgaaende Forstaaelse med Regeringen i Tilfælde, hvor Dekorationen kunde have politisk Betydning. Ministeriets Indblanding maatte for at blive effektiv efter Sagens Natur ske i god Tid og maatte ofte bygge paa Muligheder. Afvisning kunde forudses og føltes som noget højst ubehageligt, for hvilket de paagældende Ministre meget nødig udsatte sig.

Først midt i Januar kunde Udenrigsministeriet konstatere, at følgende Ordensuddelinger til hannoveranske Herrer havde fundet Sted ved Reskripter af 21. og 25. December. Storkorset var tildelt den nye Hofchef, Baron v. Stockhausen og Overjægermesteren, Baron Reden; Kommandørkorset af 1. Kl. var givet Hertugens Adjudant, Oberst Volger, den tjenestegørende Viceoverstaldmester von dem Bussche-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haddenhausen samt Oberst v. Issendorff og Baron Bock-Wülfingen; endelig var Kommandørkorset af 2. Kl. tildelt Hofraad Maxen og Kammerherre v. Bothmer.

Herefter skulde Grev Bernstorff, Obersterne Halkett og Kohlrausch og den anden Hr. Bock-Wülfingen ikke have faaet Dekorationer; men som sagt var Vedel ikke sikker herpaa.[1]) Ingen af disse sidste tre findes senere opført i Hof- og Statskalenderen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

VI.

Aprilkonventionens Fremdatering.

BISMARCKS aggressive Holdning tilkendegivet udadtil ved Gesandts og Legationssekretærs Fjernelse fra København og ved Meddelelsen til Englænderne om, at Hertugen af Cumberland ikke maatte betræde preussisk Grund, var fastlagt før Bryllupsfesten i København og de dertil knyttede Foreteelser, hvorover Bismarck først i Pressen og siden diplomatisk førte skarp Klage mod Danmark. Hvad der skete i København den 21. December og i de følgende Dage kunde derfor ikke med Rette bruges som Motivering for en for Danmark saare pinlig Bekendtgørelse af den preussisk-østrigske Traktat. Men just paa Bryllupsdagen optog Bismarck den Aktion i Wien, som var begyndt ved Midten af November, men siden havde hvilet. Hertil føjedes imidlertid en anden Aktion i St. Petersborg som nyt Udtryk for Bismarcks Forbitrelse.

Et Par Dage før Formælingen kom der til Auswärtiges Amt et Telegram fra den tyske Ambassade i St. Petersborg,[1]) der formentlig maa have indeholdt Meddelelse om, at Zar Alexander havde sendt sin yngste Søn, Storfyrst Alexis, til København som sin Repræsentant ved det cumberlandske Bryllup. Dette satte Bismarck i Bevægelse overfor begge de østlige Stormagtsnaboer.

Under Henvisning til dette Telegram, der øjensynlig maa have berørt Bismarck ubehageligt, fik Bülow fra Rigskansleren, der opholdt sig paa Friedrichsruh, hvorhen Telegram-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

met var ekspederet, just paa Bryllupsdagen Anmodning om at paalægge Ambassadøren i St. Petersborg, General von Schweinitz, at sige, »i hvor høj Grad den ostensible Demonstration ved Storfyrst Alexis' Rejse berørte den tyske Regering ubehageligt, især da den russiske Regering ikke kunde have nogen Interesse for Hertugen af Cumberland. Hvis Iværksættelsen af denne Rejse udgik fra Storf y rsttronf ølgerens Hustru, vilde det være et Tegn paa, hvad man i Fremtiden havde at vente af Rusland: en saadan offentlig Demonstation (Schauhaltung), som desuden vilde være uden noget politisk Formaal for Rusland, maatte virke meget krænkende for den tyske Regering, — og at den i høj Grad gjorde det vanskeligt for denne at dyrke det politiske Venskab, saaledes som man ønskede det, med Kejser Alexanders Regering, laa lige for«.[1])

Der foreligger i de trykte eller tilgængelige Akter intet om, hvorledes Bülow udførte denne Ordre.[2]) I de russiske Aktstykker ses intet om, at Hr. von Schweinitz har udtalt sig i St. Petersborg, som Bismarck havde forlangt; havde han gjort det, synes det utænkeligt, at det ikke skulde have sat sig Spor i de talrige officielle Ordrer eller private Breve, der om det cumberlandske Spørgsmaal veksledes mellem den russiske Regering og dens Repræsentanter i Berlin og København. Om Storfyrst Alexis' Rejse var der derimod udtrykkelig Tale mellem Bülow og den russiske Ambassadør i Berlin, Baron Oubril. Denne gik den 26. December til Bülow for at anmelde Storfyrstens Gennemrejse fra København og forberede, at denne kunde gøre det tyske Kejserpar sin Opvartning. I den dér stedfundne Samtale forklarede Ambassadøren Storfyrstens Nærværelse ved Slægtskabet mellem de to Hoffer, hvad Bülow »syntes en Smule at tabe af Syne«. Bülow hævdede ikke desto mindre paa sin Side, »at man i København ved denne Lejlighed og til ingen Nytte havde gjort alt for megen Larm«. Oubril bemærkede i Tilknytning hertil over for Gortchacow, »at det var øjensyn-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligt, at Prinsesse Thyras Ægteskab med Hertugen af Cumberland og den Iscenesættelse, hvormed man havde ledsaget det, til Trods for den tyske Gesandts Fraværelse, ikke havde fremkaldt et behageligt Indtryk i Berlin«. Ambassadøren havde dog hørt, >at disse Stemninger var meget mere fra Friederichsruh og Udenrigsministeriet end fra Hoffet«. Han havde ogsaa hørt, at Kronprinsen, medens han var Regent, privat havde sendt hjertelige Lykønskninger til København, og at Kejserinden ved den sidste Diplomatreception til Quaade havde udtalt sig i meget elskværdige Udtryk om Prinsesse Thyra. Oubril sluttede, at Hoffet var forsonlig sindet og optraadte elskværdigt, hvorimod Rigskansleren inspireredes af den af ham inaugurerede tyske Politiks Krav, hvilken han i alle dens Detaljer overvaagede med sin sædvanlige Energi.[1])

Det synes heraf tydeligt at fremgaa, at Bülow i nogen Maade har givet Udtryk for Bismarcks Utilfredshed med Storfyrstens Rejse; i hvor høj Grad maa, saa længe vi ikke kender de tyske Akter, staa hen. Det er muligt, at denne Samtale har foranlediget, at man ikke videre har udført Bismarcks Ordre om Henvendelse gennem General von Schweinitz.

Medens i alt Fald denne Side af Bismarcks Misfornøjelse i Dagene før den 21. December ikke synes at have bragt positivt Resultat over for Rusland, blev det anderledes, da samme Misfornøjelse tilkendegaves i Wien.

I samme Brev fra Friedrichsruh, hvori Herbert Bismarck fra sin Fader bad Bülow paalægge General Schweinitz at udtale sig i St. Petersborg om Storfyrstens Rejse, havde Statssekretæren faaet Ordre til paa ny at forespørge i Wien, om Andråssy havde nogen Betænkelighed ved at offentliggøre den hemmelige Overenskomst fra 1. April. Bismarck ønskede, at det for at afskære en Indvending skulde udtales, at han mente, at en saadan Offentliggørelse vilde være til væsentlig Nytte for Østrig i Tysklands offentlige Mening og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

væsentlig forøge det tyske Folks Tillid til den østrigske Regering og dennes ærlige Hensigter. Det vilde, skrev Herbert Bismarck, i Anledning af den russiske Demonstration med Storfyrstens Rejse i nogen Maade være ønskeligt om Offentliggørelsen kunde blive iværksat saa vidt mulig samtidig med det cumberlandske Bryllup.[1])

Denne Ordre udførte Bülow samme Dag, han havde faaet Brevet fra Friedrichsruh, den 22. December henimod Aften, ved et Telegram, som Ambassadøren i Wien selv skulde dechiffrere.[2])

Da Prins Reuss den 22. December om Aftenen fik Telegrammet, var Andråssy, der havde haft vanskelige Forhandlinger om sin Udenrigspolitik med Delegationerne i Pest, rejst ud paa Landet. Prins Reuss maatte skrive og beklagede, at han ikke havde kunnet foretage Henvendelsen i en saa delikat Sag mundtlig. Med en Motivering, der svarede nøje til, hvad der var blevet ham foreskrevet i Ordren af 13. November, bad Ambassadøren om, at Overenskomsten af 13. April maatte blive offentliggjort, idet han dog nu foruden Henvisningerne til Presseudtalelser bl. a. den i »Times« om, at en Tilbagegivelse af Nordslesvig var at anbefale som en passende Bryllupsgave, og om, at Sagen passede til en venskabelig Magts bona officia, ogsaa fremhævede Storfyrst Alexis' demonstrative Rejse.[3])

Over for Bismarck beklagede Prins Reuss, at han ikke havde kunnet behandle Sagen mundtlig, da han ikke holdt det for umuligt, at Andråssy til at begynde med vilde være betænkelig ved at gaa ind paa Forslaget. De blandt Andråssys Modstandere, der allerede under de skarpe Forhandlinger om Østrig-Ungarns Udenrigspolitik havde bebrejdet ham en alt for stor Imødekommenhed over for Tyskland, vilde faa nye Angrebsvaaben ved dette Bevis paa den store Intimitet og Føjelighed over for den tyske Regering. Dog haabede Prins Reuss, at Andråssy maaske vilde kunne sætte sig ud over dette Moment,[4]) da han just var kommet hel-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

digt uden om en Del af sine Vanskeligheder med Parlamentet under Drøftelsen af det orientalske Spørgsmaal og Berlinkongressens Resultater.

Det slog til. Andråssy fik noget forsinket Reuss' Brev paa sit Gods, Tisza-Dob, og efter at hans Svar var billiget af Kejser Franz Joseph, kom det den 31. December Prins Reuss i Hænde.[1]) Andråssys Svar var »ein bündiges Ja«; ogsaa Andråssy var kommet til den Overbevisning, at Offentliggørelse af Overenskomsten ikke blot ikke kunde vække nogen Betænkelighed, men tværtimod som Bevis paa det vedvarende intime Forhold mellem Tyskland og Østrig-Ungarn kunde virke heldigt saa vel i begge Magters som i den europæiske Interesse.

Grev Andråssy anbefalede dog to Ting til Fyrst Bismarcks Opmærksomhed ved Publikationen. Den ene angik Overenskomstens Dato; det syntes ham ikke ønskeligt, at den 13. April 1878 blev offentliggjort som Dagen for Undertegnelsen: »vi stod dengang paa Tærskelen til Kongressen, og denne Omstændighed kunde af den ondsindede Del af Pressen falskelig blive saaledes udlagt, som om den Understøttelse, Tyskland ydede os i Berlin, ikke var uegennyttig, men købt ved denne Overenskomst. Dette vilde lade vort gensidige Forhold fremtræde i et falsk Lys og ikke gøre det forønskede Indtryk hos os, hvor Anklagerne for, at vi skulde have drevet Kompensationspolitik [□: med Bosnien], knap nok er ophørt«. Derfor foreslog Grev Andråssy, at man *i Publikationen* skulde datere Overenskomsten fra 11. Oktober dette Aar. Hans andet Ønske gik ud paa, at man skulde udelade Klausulen i Traktaten om Hemmeligholdelse, henholdsvis Offentliggørelse.

Andråssy bad Prins Reuss meddele Fyrst Bismarck disse Bemærkninger med Tilføjelse af, at det ikke var Betingelser for Indvilligelse i Publikation, men blot en Mening, som man haabede Fyrsten vilde dele. Det forekom ham, at paa denne Maade kunde netop de Fordele, som Bismarck med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Rette ventede af Offentliggørelsen bedst sikres. Naar »Times« talte om en venlig sindet Magts »bons offices«, saa var en fra Oktober dateret Overenskomst saa vel et godt Svar herpaa som ogsaa et Bevis for, at den intime Forbindelse mellem de to Magter endnu stadig bestod — ogsaa efter Kongressen.[1])

Yderligere anmodede Andråssy om, særlig af Hensyn til Offentliggørelsen i Wien, forud at faa Meddelelse om Tidspunktet og Formen for Publikationen i Tyskland.

Prins Reuss* Gehejmberetning af 31. December med Andråssys Svar af 29. December kom til Berlin den 2. Januar og blev den 3. Januar videresendt til Bismarck paa Friedrichsruh.[2]) Bülow mente, at man uden videre kunde opfylde Andråssys Ønske om at udelade den i Overenskomsten af 13. April indeholdte Klausul om Hemmeligholdelsen; denne Bestemmelse stod i en separat Protokol, som helt kunde bortfalde. Derimod havde han alvorlige Betænkeligheder over for Andråssys Ønske om i *Publikationen* af Traktaten at lade Overenskomsten datere fra 11. Oktober 1878. Han behøvede ikke over for Bismarck at fremhæve Arten af disse Betænkeligheder, der bestod, selv om de Grunde, som Andråssy gjorde gældende, fortjente Anerkendelse. Vilde man gaa ind paa Ønsket og substituere en anden Dato, vilde det for at gøre en stærkere Virkning være hensigtsmæssigt at henlægge Dateringen »til den allernyeste Tid«. Han foreslog i øvrigt, at man kunde komme ud over Vanskelighederne ved i »Reichs- und Staatsanzeiger« at offentliggøre en almindelig Meddelelse uden Tidsangivelse om, at Art. V's nordslesvigske Forbehold var sat ud af Gyldighed ved en af de preussiske og østrigske Majestæter ratificeret, af den tyske Ambassadør og Grev Andråssy undertegnet Overenskomst.[3])

Den 4. Januar svarede Grev Herbert Bismarck, paa sin Faders Vegne,[4]) at Bismarck ingen Betænkeligheder havde ved eventuelt at gaa ind paa begge Andråssys Ønsker, idet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

man dog kunde forbeholde sig videre at overveje Spørgsmaalets *formelle* Betydning. Efter hans Skøn var det overhovedet ikke nødvendigt i Øjeblikket formelt og officielt at offentliggøre Traktatens Tekst; det kom kun an paa at bekendtgøre den Kendsgerning, at en Forstaaelse i Overensstemmelse med Indholdet i Overenskomsten af 13. April eksisterede mellem de to Hoffer. Det forekom endog Bismarck »ønskeligt, idet mindste først og fremmest at lade Plads for den Formodning, at en saadan Overenskomst imellem de to Hoffer først var sket i den allernyeste Tid som en Følge af Forlovelsen — eller endog Brylluppet.« Bismarck mente videre, at man ikke *straks* skulde benytte »Staatsanzeiger« til Meddelelse om Sagen, men kun den officiøse, allerhelst den udenlandske Presse, maaske den engelske eller, hvis det maatte passe Andråssy, ogsaa den østrigske. Hvad han først og fremmest brød sig om var, at Wienkabinettet vilde gaa ind paa, at man overhovedet ikke længere fortav Kendsgerningen; men man kunde foreløbig ligesaa godt benytte denne Enighed i mundtlig Samtale, ogsaa over for Hr. v. Quaade, som i den officiøse og ikke-officiøse Presse. Detaillerne kunde derimod komme senere; men før en officiel Offentliggørelse mente Bismarck, at man i det mindste maatte underrette de tyske Regeringer. I Øjeblikket foreslog Bismarck, at man i »Times« eller et andet engelsk Blad skulde antyde, at der havde været Forhandlinger mellem Østrig og Preussen om Ophævelse af Art. V, og at en tilfredsstillende Afslutning kunde forudses.

Den 7. Januar var Sagen nærmere overvejet og Bismarck mente da,[1]) at man hellere maatte bruge »Daily News« end »Times«; men hvis der var Vanskeligheder derved, foretrak han, at »Nationalzeitung« først bragte en Notits i samme Aand, som den for et Par Dage siden havde skrevet om Welferspørgsmaalet;[2]) derefter kunde saa »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« forstærke »Nationalzeitungs« Forlydende om, at der »efter sikker Information fandt Under-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

handlinger Sted«, med en Meddelelse om, at der var Grund til at antage, at der var Udsigt til Resultat af Forhandlingerne om Art. V's Ophævelse.

Den 7. Januar om Aftenen telegraferede Bülow til Reuss,[1]) at man vilde nøjes med foreløbig officiøst i Pressen uden Angivelse af nogen Dato at lade det komme frem, at den foreliggende Overenskomst eksisterede. Reuss burde bede Andråssy lade Offentliggørelsen ske i et Wienerblad.

Den 8. Januar om Morgenen kom Andråssy tilbage fra Ungarn og samme Dag modtog han Prins Reuss.[2])

Andråssy gentog sin principielle Tilslutning til Bismarcks Ønsker, vilde ogsaa gaa ind paa, at Overenskomstens Tilstedeværelse først kom frem officiøst og derefter ved en Publikation i wienske eller ungarske officielle Blade. Da Reuss ikke kunde give ham nogen bestemt Underretning om Bismarcks Stilling til Ønsket om en Ændring i Dateringen, bad han Ambassadøren paa ny anmode om, at man i Berlin vilde tage Hensyn dertil. Han fremstillede udførligt sine Grunde; saa snart der fremkom en Antydning om Overenskomsten vilde han saaledes baade blive interpelleret af sine østrigske og ungarske Ministerkolleger, der hidtil aldeles intet vidste om Sagen, og i Parlamenterne, som vilde træde sammen omtrent ved Midten af Januar Maaned. Han kunde ganske vist undlade straks at meddele Overenskomstens Tekst; men da man vilde spørge om, *naar* Overenskomsten var afsluttet, maatte han i det mindste sige, om det var sket før eller efter Berlinkongressen. Som han allerede havde sagt til Reuss, var det ham ukært at maatte angive, at Overenskomsten var afsluttet før Kongressen. Selv om man i April 1878 endnu var langt fra Beslutningen om at samle Magterne til en europæisk Kongres, og selv om det derfor vilde være klart for ethvert fornuftigt Menneske, at der slet ikke var nogen Sammenhæng imellem Overenskomsten af 13. April og det Mandat for Bosnien, som Østrig-Ungarn havde faaet paa Kongressen, maatte han

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

desto værre regne med meget ufornuftige Mennesker. Alle de Erklæringer, han i de sidste Møder af Dobbeltmonarkiets Delegationer havde afgivet om, hvor uegennyttigt Tyskland var optraadt paa Berlinkongressen, vilde blive foreholdt ham. Han troede vel nok, at han skulde klare disse nye Vanskeligheder; men han vilde være meget taknemmelig, hvis den tyske Regering vilde række Haand til at spare ham for nye Fortrædeligheder. Derfor foreslog han atter, at Overenskomsten blev dateret 11. Oktober, d. v. s. et Tidspunkt, hvor han havde været sammen med Prins Reuss i Wien, og paa hvilket der ikke var nogen Mistanke mulig om, at han havde villet købe noget som helst af Tyskland ved Hjælp af den Overenskomst.

Prins Reuss gjorde i denne Forbindelse Andråssy opmærksom paa, at en saadan Datoændring vilde have formelle Vanskeligheder, idet ogsaa Underskrifterne, naar Overenskomsten en Gang blev offentliggjort, blev bekendt; men Apriloverenskomsten var jo undertegnet af Prins Reuss' Forgænger, Grev Stolberg; Andråssys Fjender vilde let opspore, at Grev Stolberg ikke havde været i Wien efter Kongressen og endnu mindre i Oktober Maaned. Andråssy indrømmede, at dette Forhold havde han overset. Man kunde da helt kassere Overenskomsten af 13. April og udveksle en ny, der blev undertegnet af ham og Reuss og dateredes fra 11. Oktober eller en anden Dag i samme Maaned. I en saadan ny Overenskomst kunde man simpelt hen udelade Klausulen om Hemmeligholdelse.

Hvis Bismarck gik ind paa dette Forslag, var Andråssy i Stand til paa eventuelle Spørgsmaal at svare, at Overenskomsten eksisterede og var undertegnet nu i Efteraaret. Man behøvede, hvis Bismarck skulde lægge Vægt derpaa, ikke at afvente den formelle Underskrift, men kunde straks lade Overenskomstens Eksistens blive bekendtgjort gennem Pressen.

Under Samtalen var det Andråssy magtpaaliggende at for-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sikre Reuss om, at han aldeles ikke vilde gøre Vanskeligheder; ja, han gik saa vidt til sidst at erklære, at hvis Bismarck endelig ønskede det, saa var han ogsaa rede til at gaa ind paa Forslaget fra Berlin. Reuss mente, at det vilde Andråssy sikkert ogsaa gøre; men han havde »den Overbevisning, at det vilde være Andråssy meget ubehageligt, hvis man tog ham paa Ordet«[1]).

Indholdet af Samtalen meddeltes telegrafisk og i Brev til Bülow og videresendtes af denne til Bismarck paa Friedrichsruh; det samme var Tilfældet med en fornyet Forespørgsel fra Bülow, om Andråssy var rede til at skaffe Meddelelsen frem i Pressen, hvis Bismarck gik ind paa Forslaget om Omdatering.[2]) Den 11. Januar tog Bismarck endelig Stilling til Sagen.[3]) Naar Andråssy, skrev han til Bülow, lagde saa stor Vægt paa at faa Datoen forandret, saa han egentlig ingen Grund til ikke at gaa ind paa hans Ønske; men naturligvis maatte den nye Overenskomst være definitivt afsluttet og ratificeret, før man fra tysk Side opgav den gamle. I en for Tyskland saa vigtig Sag, som Bismarck i det mindste fra Begyndelsen af havde været fast besluttet paa at sikre for Tyskland under de orientalske Forviklinger, maatte der ikke komme noget Mellemrum, i hvilket det Resultat, man havde opnaaet, paa ny kunde blive gjort tvivlsomt ved Dødsfald eller Kabinetskriser. Apriloverenskomsten maatte selvfølgelig forblive gyldig, indtil en ligelydende ny Traktat, uden Klausul om Hemmeligholdelse og med en passende Dato, var ratificeret og Dokumenterne udvekslet. Hvis Kejser Wilhelm, som han haabede, gik ind paa endnu en Gang at foretage en Ratifikation under Hensyn til Østrigs Interesse deri, og hvis denne Fornyelse skulde forblive hemmelig, var det nødvendigt at fremskynde Ratifikationen meget og ikke før den hele Operation var fuldendt at omtale Sagen i Pressen, i det mindste ikke fra tysk Side. Bismarck vilde helst ikke udtrykkelig bede Andråssy om *officiøst* at meddele, at Forhandlinger *fandt Sted nu;* en saadan officiøs

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Erklæring vilde jo blive modsagt ved Datering af 11. Oktober eller 11. December i den officielle Publikation. Man maatte saa tage en Dato af den nærværende Januar Maaned, og dette vilde jo »i mangen Henseende være antagelig for os«. Men, fastholdt Bismarck, Hovedsagen bliver »Hemmeligholdelse og Hurtighed«; thi hvis den af Andråssy bevirkede »Novation« blev bekendt som saadan, vilde dette dog være meget værre for Grev Andråssy end Bevarelsen af den gamle Dato fra April 1878.

»Jeg vilde«, skrev Bismarck, idet han gav præcist Udtryk for sin politiske Grundtanke med hele Sagen, »i Grev Andråssys Sted ikke have følt Trang til denne Novation; men for os er, efter mit Skøn, den sidste nyttig, fordi den befrier os for den Mistanke, at vi havde benyttet os af Østrigs Nødstilstand før Kongressen til at afpresse det denne Indrømmelse. Ogsaa for den russiske Bedømmelse saa vel af vor som af den østrigske Fremgangsmaade giver det senere Datum en gunstigere Nuancering end det tidligere, og naar en Dato senere end den cumberlandske Forlovelse resp. Bryllup bliver valgt, gør det et for os ønskeligt Indtryk i Henseende til Østrigs Stilling til Welfersagen. Jeg synes derefter, at Novationen og Sagens Hemmeligholdelse indtil en ny Afslutning og indtil Kassering af den gamle Overenskomst er nyttig for os.« »Men«, indskærpede Bismarck atter, »den gamle maa nødvendigvis have Retskraft, indtil Ratificeringen af den nye er afsluttet«.

I Telegram af 12. Januar og dertil knyttet Brev af 13. Januar meddelte Bülow Prins Reuss Bismarcks Svar, der var blevet approberet af Kejser Wilhelm.[1]) Man ønskede hurtigst mulig Fremskyndelse og streng Hemmeligholdelse i Øjeblikket og tog Afstand fra enhver foreløbig Antydning i Pressen. Hertil tilføjedes i Brevet, at det simpleste vilde være, dels for at undgaa Uoverensstemmelse imellem Datoerne i Fuldmagten til Underskrift og den nye Overenskomst, dels for at lade fremtræde en Aarsagsforbindelse mellem den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

cumberlandske Formæling og Overenskomsten, at datere den nye Overenskomst fra den Dag, paa hvilken den blev undertegnet. Men da Grev Andråssy vel havde særlige Grunde til at holde fast ved den 11. Oktober, og man gerne vilde imødekomme hans Ønsker, bad Bülow Ambassadøren om kun let at berøre denne Tanke og lade den falde, hvis den ikke beredvillig blev optaget. Man vilde i Berlin, ogsaa naar Overenskomsten engang var offentliggjort, holde dens Forhistorie strengt hemmelig og ventede det samme af Wienkabinettet, som havde en større Interesse i Hemmeligholdelsen.

Prins Reuss modtog den brevlige Ordre den 14. og havde allerede efter Modtagelsen af det foregaaende Telegrams Ordre forberedt alt, saa Overenskomsten kunde undertegnes den 15. Januar. Alligevel kom der en Dags Opsættelse, og da Underskriften skete den 16. Januar Kl. 10 Formiddag, blev Traktaten ikke, som Bismarck principielt havde ønsket, dateret fra Januar, men fra 11. Oktober, saaledes som Andråssy den 29. December straks havde foreslaaet.

Dette skyldtes Kejser Franz Josephs personlige Indgriben i Forhandlingerne, der fik følgende Forløb.[1])

Da Prins Reuss havde modtaget Bülows Telegram og havde foreslaaet Andråssy som det simpleste at datere Overenskomsten fra den Dag, den virkelig blev undertegnet, gik Andråssy ind herpaa og svarede paa Ambassadørens Spørgsmaal, om Kejser Franz Joseph vilde være enig heri, at derpaa tvivlede han ikke. Alle formelle Forberedelser blev gjort til at undertegne Overenskomsten med Datoen den 15. Januar. Reuss fik skriftlig Indbydelse fra Andråssy til at underskrive Overenskomsten den 15. Kl. ll[1]^ Fm.

Men endnu før dette Klokkeslet, meget tidlig om Morgenen, mødte Grev Andråssy i meget stor Forlegenhed op hos Prinsen og meddelte følgende. Da han den 14. om Eftermiddagen havde sagt Kejseren, at Underskriften var fastsat til den 15., havde Franz Joseph spurgt ham, om han ikke havde glemt,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at han havde ønsket, at Overenskomsten skulde dateres fra den 11. Oktober. Andråssy maatte indrømme, at det havde han glemt, og at han allerede havde givet Prins Reuss et andet Tilsagn. Kejseren havde saa befalet ham at gøre Forsøg paa at redressere dette af følgende Grunde. Naar Overenskomsten blev dateret fra nu af, vilde dette se ud, som om man havde villet udføre en Handling, der ifølge Hertugen af Cumberlands Formæling var rettet mod det danske Hof. Dette vilde Kejseren undgaa. »Sagen var i sig selv allerede sanglant nok for Danmark; han ønskede ingen Skærpelse derved, at Overenskomsten, som dog vilde blive offentliggjort, blev afsluttet umiddelbart efter Hertugen af Cumberlands Bryllup. Denne levede desuden i Østrig i venlig selskabelig Forbindelse med hans Hof, og han, Kejseren, vilde bringe alle Ærkehertuger og Ærkehertuginder i Oprør; de var til Dels meget venlig forbundne med den unge Fyrste. Disse indre Ubehageligheder vilde han gerne se undgaaet, og derfor havde han foreslaaet Datering fra 11. Oktober.« Man vilde vise ham en personlig Tjeneste, hvis man ikke vilde holde fast ved den fra Berlin foreslaaede Datering.

Grev Andråssy var aabenbart i stor Forlegenhed og rettede Anklage mod sig selv. Prins Reuss skjulte ikke, at dette Incident ikke var ham behageligt. Han berørte ogsaa, som Bülows Brev gav ham Foranledning til, at Regeringen i Berlin netop ønskede en Aarsagsforbindelse mellem Hertugen af Cumberlands Formæling og Overenskomsten; men til sidst sagde han dog, at hans Regering vilde imødekomme Kejserens Ønske. Han var derfor, idet han overtog et vist personligt Ansvar, beredt til at bifalde Datering fra 11. Oktober. Han gjorde i øvrigt opmærksom paa den Vanskelighed, der laa i, at den Fuldmagt til at undertegne den nye Overenskomst, han lige havde modtaget fra Berlin, indeholdt Dateringen fra Januar 1879; det vilde komme til at staa i Modstrid med den Datering, som den nye Traktat vilde bære, 11. Oktober. »Grev Andråssy var uendelig taknemlig over

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa denne Maade at blive draget ud af den Klemme, i hvilken han aabenbart befandt sig«; han fandt ikke, at Dateringen af Prins Reuss' Fuldmagt kunde volde nogen Vanskelighed.

Prins Reuss var ikke glad ved, at den Aarsagsforbindelse imellem det cumberlandske Bryllup og Traktatens Afslutning, som man i Berlin havde ønsket at give Indtryk af ved en Datering fra Januar 1879, ikke blev tilvejebragt; han var noget bange for, at hans Regering ikke vilde være helt tilfreds med, at han havde givet efter. Dog mente han, at man ogsaa ved Dateringen af 11. Oktober vilde opnaa det, man ønskede, medens Kejseren af Østrig i Virkeligheden ikke havde opnaaet, hvad han vilde, idet Hertugen af Cumberland i Oktober vel endnu ikke var forlovet, men Sagen dog dengang allerede var i fuld Gang. Dette havde han naturligvis ikke gjort opmærksom paa; »han var glad, da han havde Overenskomsten i Lommen«; alle vilde, naar den engang blev bekendt, dog opfatte Sammenhængen, som man ønskede i Berlin.[1])

Aktstykkerne maatte efter de sidste Forhandlinger paa ny omskrives; men Underskriften foregik omsider den 16. om Formiddagen, og i Berlin billigede man til Prins Reuss' Glæde fuldt ud, hvad han havde gjort.[2])

Med Hensyn til Ratifikationen var der lidt Vanskelighed. Overenskomsten fra April 1878 havde fastsat en Ratifikationstid paa 14 Dage; Underskriften var dengang sket den 13. April, Ratifikationen den 27. April. En tilsvarende Termin mente Prins Reuss ikke turde bevares i den nye Overenskomst; thi hvis Ratifikationen skulde fingeres at være sket ca. 14 Dage efter den 11. Oktober, altsaa ca. den 25. Oktober, vilde den være sket paa et Tidspunkt, da Kejser Wilhelm endnu ikke havde overtaget Regeringen, og da maatte *Kronprinsregentens Navn* staa under Overenskomsten. Men under den *nye* Overenskomst maatte Kejser *Wilhelms Navn* staa og Ratifikationen sættes til et Tidspunkt, efter at Kejseren igen havde overtaget Regeringen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Reuss foreslog derefter, at Ratifikationsfristen skulde fastsættes til 3 Maaneder efter 11. Oktober; denne Termin udløb med 11. Januar, og Protokollen over Ratifikationerne maatte da dateres senest fra denne Dag. Derom blev man enig.[1]) Nu da Ratifikationsaktstykkerne og de forudgaaende Fuldmagter til Underskriverne er blevet bekendt, hvad jo ikke skete samtidig med Overenskomsttekstens Offentliggørelse, ser man, at hverken den preussiske eller den østrigske Regering har passet paa; begge har kludret. Den preussiske Regering daterede Ratifikationen med 9. Januar, men Fuldmagten for Underskriverne med den 12. Januar. Begge Regeringer, baade den preussiske og den østrigske, forsømte at tilbagedatere de tilsvarende Fuldmagter, saaledes at disse er dateret 3 Maaneder efter selve Traktaten af 11. Oktober. Da Fuldmagterne kun var bestemt for Arkiverne og ikke til Publikation, og man var enig om den strengeste Hemmeligholdelse af Sagens Historie, har man behandlet denne Side af Sagen noget letsindigt.[2])

Den 22. Januar fandt i Wien Udvekslingen af Ratifikationerne Sted og ligeledes af de tidligere udvekslede Eksemplarer af Apriltraktaten.[3])

Prins Reuss var glad, da Sagen var afsluttet, og man i Berlin havde udtalt sin Tilfredshed og takket ham. Bismarck havde erklæret sig fuldkommen tilfreds med den endelige Datering.[4]) Han havde opfattet Franz Josephs Modstand mod en Datering fra Januar som Udtryk for, at denne Dato vilde blive opfattet som Tegn paa en *antiivelfisk* Holdning fra Østrigs Side; men dette vilde man helst undgaa, ogsaa af Hensyn til Dronningen af England. Selv om den 11. Oktober netop var den Dag, paa hvilken Kong Christian IX havde meddelt Kronprins Friedrich Wilhelm og, maaske, ogsaa Kejser Franz Joseph Forlovelsen, og dette, naar Traktaten blev offentliggjort, vilde kunne give Indtryk af, at dens Afslutning og endnu mere de forberedende Forhandlinger ikke havde haft nogen Sammenhæng med Forlovelsen, saa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fremgik det dog af Kong Christians Brev saavel som af, hvad der allerede før dette havde forlydt i Pressen, at Forlovelsen havde fundet Sted i Rumpenheim nogen Tid tidligere.

Bismarck og Bülow konkluderede derfor øjensynlig med en vis Skadefryd: »Medens vi altsaa har givet efter for Kejser Franz Josefs egne Ønsker og maaske for hans Hensyntagen til H. M. Dronning Victoria, vil den offentlige Mening ikke undlade at opfatte Overenskomsten som en af os ønsket og tilvejebragt antiwelfisk Demonstration«.[1]) Det fortjener at bemærkes, at det var den tidligere danske Statstjener Bernhard v. Bülow — der vedblivende af den danske Kongefamilie betragtedes som en særlig venlig sindet Mand —, der i sin hemmelige Skrivelse til Prins Reuss den 19. Januar 1879 formulerede dette som Udtryk for Fyrst Bismarcks og sit eget Synspunkt.

Under Forhandlingerne havde man fra begge Sider fastholdt, at Traktatens og dens Ændrings Historie skulde holdes absolut hemmelig, og tillige at Tidspunktet for Offentliggørelsen, henholdsvis for Antydninger i Pressen, kun maatte ske efter indbyrdes Aftale. Dette sidste laa ganske særlig Andråssy paa Sinde, bl. a. fordi han havde holdt Sagen fuldkommen hemmelig, ikke blot for næsten alle Embedsmænd i Udenrigsministeriet, men endogsaa for alle sine Kolleger. Dette var et Sidestykke til Sagens Behandlinger i Berlin, hvor Bismarck endog var gaaet saa vidt, at ikke blot Traktaten, da den afsluttedes i April, var blevet hemmeligholdt for Kronprinsen, men at ogsaa de Forhandlinger, der indledtes i Efteraaret, medens Kronprinsen var Regent, var ført uden hans Vidende.[2]) Først efter Afslutningen havde Andråssy den 16. Januar talt med den ungarske Ministerpræsident Tisza om Sagen og faaet hans Tilslutning; men han havde givet sig god Tid med sine øvrige Kolleger, og det kom derfor bag paa ham, da Prins Reuss, efter telegrafisk Ordre fra Berlin om Aftenen den 29. Januar, den 30. Januar om Morgenen meddelte ham, at man i Berlin ønskede i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»Reichsanzeiger« for 31. Januar at offentliggøre Oktober-overenskomsten.[1])

Reuss havde først kunnet træffe Ministeren den 30. Kl. IV2,[2]) og Andråssy blev ligefrem forfærdet, da han hørte, at Offentliggørelsen i Berlin skulde ske allerede Dagen efter, den 31. Han vilde ingenlunde gøre saglig Indvending og var ej heller bange for de Vanskeligheder, Parlamenterne kunde gøre, naar Sagen nu blev bekendt; men han havde endnu ikke talt med andre Kolleger end Grev Tisza, og de øvrige kunde, naar de læste Overenskomsten i Berliner »Reichsanzeiger« uden forud at vide det mindste om Sagen, bebrejde ham, at han alt for meget behandlede dem som Nuller. Han bad derfor om, at Offentliggørelsen maatte blive udsat endnu fire Dage, ogsaa for at Sagen kunde forberedes gennem Forlydender i Pressen; hvad man oprindelig netop fra tysk Side havde bedt om, maatte ske paa hans Foranledning i den østrigske Presse. Hvis Publikationen kom ganske uforberedt, vilde han udsætte sig for en ny Storm og for den Anklage i Parlamenterne, at han afsluttede og ratificerede Traktater, uden at hverken Ministre eller Parlamenter havde Anelse derom, at han stadig lavede Overraskelser og andet sligt. Formedelst den Ømtaalighed, som Parlamenterne netop for nylig havde vist over for det statsretlige Spørgsmaal om, hvorvidt internationale Traktater skulde godkendes af Parlamenterne eller ikke, maatte han være noget forsigtig og i det mindste forberede Sindene paa det foreliggende fait accompli.

Prins Reuss argumenterede herimod; en saadan Forberedelse af den offentlige Mening vilde ikke forhindre, hvad Andråssy frygtede; det daarlige Humør vilde hverken blive værre eller bedre, enten Parlamentsmedlemmerne blev underrettet nogle Dage før eller senere. Man ønskede nu i Berlin ikke, som i Begyndelsen af Forhandlingerne, Forudantydninger gennem Pressen, og Andråssy havde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

under Sagens Gang erklæret sig enig i, at man kunde undlade saadanne.

Andråssy frafaldt dog ikke sit Ønske; Reuss maatte hurtigst muligt skaffe ham Besked fra Berlin, om man ikke kunde føje ham, eller i ethvert Fald om, hvad han havde at holde sig til.

Bismarck fandt Anmodningen besynderlig; dog lod han Bülow tillade Udsættelse til Tirsdag den 4. Februar; men dette Tidspunkt maatte være definitivt, da »Sagen er nødvendig for os«. Ordre i Overensstemmelse hermed modtog Prins Reuss den 31. Jan.[1])

I Dagene fra Traktatens definitive Afslutning i den nye Skikkelse den 16. Januar indtil den 2. Februar, da »Wiener Fremdenblatt« bragte en af Andråssy inspireret Artikel, der gav Meddelelse om de svævende Forhandlinger om Ophævelse af Art. V., havde man henholdsvis i Østrig og i Berlin maatte tage Stilling til to specielle, ikke uvæsentlige Spørgsmaal. Det første var, hvorvidt man skulde give den danske Regering nogen Meddelelse om det skete; det andet vedrørte Sagens Hemmeligholdelse over for den tyske Kronprins.

Den 16. Januar spurgte Hr. v. Teschenberg, Referenten for de tyske Sager i det østrigske Udenrigsministerium, Prins Reuss, om man i Berlin havde den Hensigt officielt at meddele Danmark Overenskomsten, naar Tidspunktet til Offentliggørelse var kommet. I saa Tilfælde ønskede han at kende den Form, man vilde vælge, for at man i Wien kunde gøre det paa samme Maade. Reuss troede ikke, at noget saadant var paatænkt, da der vel ikke forelaa en Forpligtelse til at meddele Danmark en Overenskomst mellem Tyskland og Østrig vedr. Pragfreden. Han indberettede straks Teschenbergs Udtalelse til Bülow,[2]) og denne fandt, at Antydningen om en mulig Meddelelse til Danmark »var et ejendommeligt Bidrag til Uklarheden i Wien«. Danmark havde — mente

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den tidligere danske Diplomat — ingen Ret til en saadan Meddelelse, som tværtimod, som Sagerne laa, ligefrem vilde medføre den Fare, at Danmark kunde fremsætte en direkte Protest paa Grundlag af, at Tyskland og Østrig ved Meddelelsen havde anerkendt, at Danmark havde en Ret ifølge Art. V. Bismarck billigede dette Synspunkt; en Meddelelse til Danmark var ikke nødvendig, selv om man i sin Tid havde forhandlet med Danmark om Art. V. I Henhold hertil beordrede Bülow den 19. Januar Prins Reuss til at svare Hr. v. Teschenberg med en Henvisning til, at de Forhandlinger, der i 1867 var ført om Udførelsen af Art. V, men uden Resultat, var begyndt paa Grund af den Offentliggørelse af Pragfreden, der i sin Tid var sket i »Staatsanzeiger«. Man vilde ogsaa nu lade det bero ved en tilsvarende offentlig Meddelelse.[1])

Da Bismarck i Foraaret 1878 havde tilvejebragt den oprindelige Overenskomst af 13/27 April, var Kronprins Friedrich Wilhelm som nævnt ikke blevet underrettet.[2])

Da Bismarck den 13. November 1878 optog Forhandlingerne om Offentliggørelsen, var Kronprinsen endnu Regent; men heller ikke paa dette Tidspunkt fik han nogen Underretning og var endnu ganske uvidende, da hans Fader den 5. December atter overtog Regeringsforretningerne. Midt i Januar spurgte Kejser Wilhelm Bülow, om Kronprinsen kendte Sagen. Bülow svarede, at han for sin Del ikke havde givet Kronprinsen nogen Meddelelse, da Sagen i de 6 Maaneder (da han var Regent) fuldstændig havde hvilet, hvortil Kejseren bemærkede, at saa var det bedre ogsaa nu ikke at sige noget til ham.[3])

Den 25. Januar bad Bülow Bismarck om Tilladelse til, samtidig med at han forelagde Kejseren Spørgsmaalet om, hvilken Dag Offentliggørelsen skulde ske, endnu før denne at forelægge hele Sagen for Kronprinsen, under hvis Regentskab den 11. Oktober var faldet. Han gjorde Bismarck op-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mærksom paa, at den 11. Oktober var den Dag, paa hvilken Kong Christian havde meddelt Kronprinsen Forlovelsen.[1])

Bismarcks Svar[2]) belyser Kronprinsparrets Stilling og Bismarcks Opfattelse af deres Forhold til deres engelsk-dansk-russiske Familiekreds, som Welferne var Led af. En ikke mindre ejendommelig Baggrund faar saavel Hemmeligholdelsen som Bismarcks Udtalelser ved, at Kronprinsparret lige siden Kong Georg V's Død havde været inde i Forhandlingerne om en Udsoning med Welferne og havde holdt Bismarck à jour med disse. Bismarck skrev til Bülow, at Meddelelse til Kronprinsen før Offentliggørelsen var »en uønsket Nødvendighed«, paa hvilken han ikke havde tænkt, da han indvilligede i Dateringen fra 11. Oktober. »Kronprinsen vil riTneligvis af Hensyn til sine Slægtninge ikke ønske at give Indtryk af, at den hele Forhandling er afsluttet under hans Auspicier; men han vil visselig komme til den Overbevisning, hvor umuligt det vilde være at meddele nogen Dateringens Ændring uden dybt at krænke Østrig og dets Interesser; thi hvis Fremdateringen af Overenskomsten blev bekendt, vilde Situationen være værre for Østrig, end om den aldrig havde fundet Sted. Ogsaa for den tyske Politik er det mindre ønskeligt, om det blev bekendt for den offentlige Mening i Østrig, at vi har benyttet Kejserstatens vanskelige Stilling forrige Vinter til at opnaa denne Indrømmelse. Men vi havde efter mit Skøn aldrig opnaaet den af Østrig uden denne Benyttelse af Øjeblikket og Forlegenheden, og for os er det dog en stor Lettelse, at Østrig som eneste Kontrahent ved Art. V ikke mere er i Stand til i Kraft af Traktaten at forlange dens Opfyldelse af os, saa snart lejlighedsvis en fjendtlig Stemning maatte herske imod os i Wien, og der var Udsigt til en Koalitionsdannelse imod os. Vi vilde da komme i den Stilling enten at krænke den tyske Nationalfølelse ved en Ydmygelse eller give et i det Ydre berettiget Stridspunkt over for den mulige Koalition. Ved Dateringen fra 11. Oktober vil Kron-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

prinshusets mulige welfiske Hensyn endnu ikke blive draget ind i Begivenhederne, og Ratifikationsdatoen er, efter hvad jeg antager, en helt ny. Der bliver altsaa Plads for den Forudsætning, at Kronprinsen paa sin Side har foretrukket at udsætte Ratifikationen«. Bismarck var ikke ganske paa det rene med, hvilken Dato man havde givet den Fuldmagt, der udfærdigedes for Prins Reuss i Anledning af den fingerede Traktatafslutning af 11. Oktober; men denne Fuldmagt var i alt Fald underskrevet af Kejseren, der var statsretlig berettiget til at udføre en saadan Akt, ogsaa medens Kronprinsen førte Regentskabet. Det vilde maaske passe Kronprinsen, at han over for sine engelske Slægtninge kunde synes at være ganske uden Delagtighed i Sagen og lade dem faa den »objektivt vigtige Anskuelse, at det var Kejseren, der alene og udelukkende havde haft med Afslutningen af 11. Oktober at gøre«.

Bismarck mente, at han ikke kunde skjule over for Kronprinsen, at den egentlige Traktatafslutning havde fundet Sted meget tidligere; thi ellers maatte han antage, at Bismarck under hans Regentskab uden hans Bemyndigelse havde afsluttet en Forretning af denne Vigtighed. Men, mente Bismarck, »det vilde visselig ikke være tvivlsomt, at Kronprinsen efter sin monarkiske Følelse og efter den Betydning, han tillagde Forholdet til Østrig, vilde behandle denne Forhistorie som en Sag, der fortjente den allerstrengeste Hemmelighedsfuldhed«.

Formentlig blev Kronprinsen først ved Traktatens Offentliggørelse den 4. Februar sat ind i Sagens Sammenhæng, hvis han da overhovedet blev fuldkommen indviet. Herom ved vi foreløbig intet positivt, da tyske Akter herom ud over hvad der tidligere er trykt i de officielle tyske Dokumentsamlinger, efter 1945 ikke er fremkommet og muligvis nu er gaaet til Grunde.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

VII

Den tyske Reaktion efter Formælingen.

MEDENS man i London allerede i November havde faaet Besked om, at den tyske Regering ikke vilde tillade Ernst August at besøge Preussen, og v. Bülow 12. December i Berlin gav Lord Odo Russell en Antydning i samme Retning, hørte Quaade først tilsvarende Rygter efter Bryllupet. Samtidig med at de tyske Aviser begyndte at bringe meget aggressive Artikler mod Hertugen og om den Modtagelse, hans hannoveranske Venner havde faaet ved Formælingsfestlighederne i København, kom det Quaade for Øre, at der var Udsigt til, at det vilde blive forment Hertugen af Cumberland at rejse gennem Tyskland. Quaade opsøgte straks Odo Russell, og efter Aftale med denne spurgte han fortroligt Bülow, om der laa noget til Grund for Rygtet.[1])

Bülow svarede uden Forbehold, at Hertugen af Cumberlands gentagne Ophold i Tyskland blandt Omgivelser, »hvis Hengivenhed mod den nuværende Tingenes Orden langtfra ikke var hævet over Tvivl«, ikke havde kunnet andet end vække Anstød; dertil stod Hertugens Standpunkt i alt for aabenbar Strid med det, som den tyske Regering hævdede. Hvis Hertugen paa sin Rejse til Østrig fulgte en anden end den lige Vej gennem Tyskland, altsaa foretog Omveje og navnlig berørte hannoveransk Territorium eller gjorde Opholdet i Tyskland længere end nødvendigt for at komme til Østrig, kunde Bülow ikke indestaa for, at Hertugen ikke

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vilde møde ubehagelige Vanskeligheder og Hindringer. Under de bestaaende Forhold var der Grund til at frygte, at Hertugens Nærværelse vilde foranledige Demonstrationer og endog Agitationer, som det maatte være den tyske Regering magtpaaliggende at se undgaaet lige saa meget for Hertugens som for Regeringens egen Skyld.

For øvrigt fandt Quaade, at Bülows Udtalelser »bare umiskj endeligt Præg af særlig Velvillie fra det preussiske Hofs og den tydske Regjerings Side mod den danske Kongefamilie og ligesaa tydeligt vidnede om, at den tydske Keiser og Kronprindsen nærede de bedste personlige Følelser mod Hans Kongelige Høihed Hertugen af Cumberland«. Dette Indtryk holdt sig i de følgende Dage; der var efter Quaades Skøn intet i Vejen med de personlige Følelser imod Hertugen og lige saa lidt imod Danmark, hverken politisk eller personligt. Men man var meget vred over den Stilling, Hertugen havde indtaget i politisk Henseende, og paa alle, som man mente bestyrkede ham heri. For Virkningen af denne Stemning frygtede Quaade meget, da man jo i Berlin havde Magt nok til at give saa stærkt Udtryk for Stemninger, som man fandt for godt.

Endnu den 30. December skrev Quaade til Rosenørn-Lehn,[1]) at han »dog altid *endnu* var af den Mening, at vi ikke behøvede at frygte Noget for os«; men Ordet *endnu* var understreget.

I Virkeligheden tyngede Vanskelighederne meget paa Quaade i disse Dage, og han ønskede, at man var vel ude derover.[2]) Da han den 28. havde talt med Bülow, vidste han ikke bestemt, naar Hertugparret vilde forlade København; Vedel havde den 23. skrevet til ham, at det hed sig, at Afrejsen vilde foregaa den 29., og at han haabede, at man snart kom tilbage til regelmæssige Legationsforhold med Tyskland.[3]) Men umiddelbart efter Samtalen ansaa Quaade sig dog nødt til at sende en Advarsel til København, skønt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

han var meget lidt glad ved at maatte telegrafere, da en saadan Meddelelse let kunde vække en meget uhyggelig Stemning.[1]) Om Eftermiddagen KL 5.50 telegraferede han en chiffre, idet han præciserede, at Telegrammet kun var bestemt til at benyttes, hvis det var nødvendigt. I øvrigt gik Indholdet ud paa, at hvis Hertugen ikke vilde rejse til Wien ad den mest direkte Vej, maatte Quaade, »hvis han ikke vilde handle imod sin Pligt, udtrykkelig fraraade enhver anden Vej eller Omvej i Tyskland og ethvert Ophold ud over det nødvendige«.

Dette Telegram kom Lørdag Aften den 28. December til Udenrigsministeriet. Vedel turde ikke lade denne »meget foruroligende Underretning ligge et Øjeblik«; men da Rosenørn-Lehn var paa sin Gaard, Oreby paa Lolland, opsøgte han Konseilspræsidenten. Estrup var ogsaa borte, paa Kongsdal, og da Vedel Søndag Morgen opsøgte Justitsminister Nellemann, var han i Skelskør. Vedel sendte da Telegrammet op til Kongen paa Fredensborg samtidig med, at han naturligvis underrettede Udenrigsministeren.[2]) Rosenørn fandt ligesom Vedel Meddelelsen foruroligende, men blev af Hensyn til en Slægtnings alvorlige Sygdom endnu en Dags Tid paa Landet. Hans Stemning over de sidste Maaneders Oplevelser fremgaar af, at han i Fortrolighed skrev til Vedel, at skønt han just ikke var skadefro, saa havde han oprigtig talt ikke noget imod, at Kongen »fik lidt Ængstelse og Ærgrelse for den Hensynsløshed og Egenraadighed, han og andre ved Hoffet havde lagt for Dagen i hele denne Sag, naar blot ikke Landet blev trukket for meget med deri«. Det var muligvis fornuftigst, at Hertugparret blev sendt afsted med Kongeskibet *Slesvig* til Riga eller London.[3])

Om Overvejelserne ved Hoffet vides intet. Allerede før Quaades Telegram var afsendt fra Berlin, var Afrejsen blevet opsat til den 3. eller 4. Januar; den fandt Sted den 4. med Tog til Korsør, hvorfra Hertugparret tog over Lübeck,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Leipzig, Prag til Gmunden. Paa Vejen forefaldt intet som helst, hverken welfiske Demonstrationer eller preussiske Ubehageligheder.

I en Samtale med Quaade i Slutningen af December havde Bülow udtrykkelig sagt, at han i alle Henseender billigede den danske Presses og den danske Befolknings Holdning over for den cumberlandske Forbindelse og havde dermed særlig sigtet til Artikler i »Fædrelandet« og »Dagbladet«, der havde fremhævet Ægteskabets ganske personlige og helt upolitiske Karakter.[1]) [Omtrent samtidig [2]) modtog man imidlertid i Berlin fra Generalkonsul Quehl Indberetninger om, at den saakaldte hannoveranske Deputation var blevet modtaget i særlig Audiens af Kong Christian og indbudt til den Middag, Udenrigsministeriet gav i Forbindelse med Formælingen.[3]) Meddelelsen fremkaldte et af Bismarcks Vredesudbrud og synes at have været Foranledningen til, at han nu gav Ordre til en Række Presseangreb paa Danmark. Bülow foreslog 28. December Rigskansleren, at Heydebrand ved Overrækkelsen af sin Rappelskrivelse kunde udtale den tyske Regerings Misfornøjelse med det danske Hofs Holdning navnlig i Forbindelse med »Deputationen«, en Holdning som ikke svarede til hvad man kunde vente efter Kongens Brev til den tyske Kronprins om Forlovelsen og efter den københavnske Presses overvejende forsigtige Sprog; han mente ogsaa, at Heydebrands Efterfølger foreløbig kunde udsætte sin Afrejse til Danmark. 29. December erklærede Bismarck sig enig heri: Rigskansleren ønskede, at der i København blev fremsat »endog temmelig skarpe Ytringer« om denne »Aufwiegelung« af den preussiske Konges hannoveranske Undersaatter. Bülow skulle tale »alvorligt« med Quaade, og den officiøse Presse skulle udbrede sig om Sagen, fremstille den som Bevis paa Danskernes Uforskammethed og paa hvor lidt man kunde stole paa deres Forsikringer, eventuelt ogsaa fremhæve, at Danmarks Holdning i det nordslesvigske Spørgsmaal ved denne Forbindelse med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Welferne blev ligefrem udfordrende; det sidste Punkt blev dog saavidt det kan ses udeladt i den Instruks, som det tyske Udenrigsministerium straks gav Norddeutsche Allgemeine Zeitung, og som iøvrigt svarede til Bismarcks Ønsker, men hvis Ordlyd ikke kendes. Endelig erklærede Bismarck at ville stille Forslag om »Ophævelse« (o: Inddragelse) af Welferfonden, hvad han allerede havde berørt over for Finansministeren.[1])]

Bladoffensiven begyndte i »Nationalzeitung« og »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«, to Blade, der med Rette ansaas for officiøse og som Regel i vigtige Sager inspireredes fra Wilhelmsstrasse. I »Nationalzeitung« for 1. Januar hed det, at de Demonstrationer, som Welferpartiet havde foretaget i Anledning af Hertugen af Cumberlands Bryllup, ikke havde gjort noget Indtryk i ledende Kredse i Berlin, men kun havde forstærket Motiverne til at opretholde Beslaglæggelsen af Welferformuen. Ogsaa over for det braunschweigske Arvefølgespørgsmaal forholdt man sig i Berlin passiv. Kun havde man intet forsømt for paa passende Sted ikke at lade Tvivl tilbage om, at man ved Ordningen af dette Spørgsmaal vilde kvæle enhver Spire, der kunde forstyrre det tyske Riges og i Særdeleshed den nordtyske Statsgruppes nuværende statsretlige Forhold.[2])

Denne Artikel indeholdt efter Quaades Mening en rigtig Opfattelse af de ledende tyske Kredses Stilling til det cumberlandske Spørgsmaal, men derimod ikke noget Angreb paa Danmark.[3]) Dette fremkom derimod i en Artikel samme Dag paa det Sted i »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«, hvor de inspirerede Artikler i Reglen fandtes.[4]) I denne Artikel var efter »Weserzeitung« i Bremen gengivet Ordlyden af en Adresse, som paa Foranledning af Ridderskabet i Hannover var rettet til Hertugen af Cumberland og Prinsesse Thyra. Den indeholdt en varm Lykønskning, omtalte Hannovers voldelige Adskillelse fra det gamle Herskerhus, udtrykte Folkets Troskab og Kærlighed til dette og Haabet om, at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Prinsesse Thyra allerede nu maatte holde sit Indtog i et tro Folks Hjerte, medens man fuld af dyb Vemod og med bitter Smerte maatte savne den Lykke, at hun vilde kunne holde sit Indtog i de hannoverske Byer og Landsbyer, hvor hun som Hertug Ernst Augusts Gemalinde vilde være blevet modtaget med Jubel.

Til Ordlyden af denne Adresse knyttede »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« Formodningen om, at det var »den samme Adresse, som var overakt Brudeparret i København af en welfisk Deputation fra Hannover«. »Men ved Siden af Adressen har fremfor alt den Modtagelse, der i København er blevet denne Deputation til Del fra det kongelige Hofs og den officielle Verdens Side, maattet lægge Beslag paa Tysklands Opmærksomhed. Man kunde i København heller ikke et Øjeblik være i Tvivl om, at der i den omtalte Deputation under ingen Omstændigheder kunde ses mere end en Tilkendegivelse af personlige private Følelser, og dog har man ikke haft nogen Betænkelighed ved at give den et officielt Præg ved en formel højtidelig Modtagelse hos Kongen, ved en fælles Indbydelse til Hoftaflet og lignende. Det gaar ud over de Hensyn, som sædvanlig plejer at blive overholdt i internationalt Samkvem. Det kan jo vel være, at der i København ikke paa Forhaand var forbundet videregaaende Hensigter med den demonstrative Modtagelse af den hannoveranske Welfer-Deputation. Men rolig og uhildet Overvejelse maatte tvinge det danske Folk og dets Regering til den Erkendelse, at man i Tyskland med al Ret er forundret over at se, at en mod det tyske Rige og dets nationale Udvikling og disses Livsytringer fjendtlig Strømning i Danmark er baaret af Hoffets og Folkets Gunst, ja, begunstiges *imod* hvad der er Skik og Brug, hvorved de Hensyn tilsidesættes, som den ene Stat skylder den anden og altsaa ogsaa Danmark det tyske Rige.«

Kammerherre Quaade mente, at hvis den ovenanførte Artikel i »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« var inspireret,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

saa var den paa Vejen til Papiret blevet beriget med en betydelig Tilsætning, som kun skyldtes vedkommende Skribents Taktløshed og Bornerthed. Den danske Presse maatte og vilde svare derpaa; men han bad Vedel sørge for, at dette skete uden Modbeskyldninger mod den tyske Regering og Tyskland i Almindelighed. Dette motiverede han bl. a. med Bülows nylig anerkendende Udtalelse om de tidligere danske Artikler. Man var officielt meget vred paa Hertugen af Cumberland og især paa hans Omgivelser og Raadgivere; men Quaade var temmelig sikker paa, at man ikke var vred paa Danmark, og han slutter: »Ialtfald bør vi, naar vi ville, at man ikke skal lade os føle hiin Vrede eller blive vred ogsaa paa os, gaae ud fra, at man skjelner mellem os og hvad der nu er Gjenstand for Vreden.«[1])

I de følgende Dage kom i den tyske officiøse Presse Artikler med tilsvarende Angreb, der øjensynlig ikke blot var dikteret af den almindelige preussiske Uvilje mod Welferne, men ogsaa skyldtes Direktiver fra Auswärtiges Amt. I »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« fremkom i Bladets Nummer for 4. Januar en Polemik imod »Dagens Nyheder« om de welfiske Gæsters Modtagelse tillige med Dadel over, at Rosenørn-Lehn havde indbudt disse Herrer til en officiel Diner.[2]) I samme Artikel hed det bl. a., at danske Hofkredses og officielle Kredses Optræden over for Welferdeputationen i officielle Korrespondancer, der udgik fra Berlin, betegnedes som i højeste Grad paafaldende. Det burde ikke vække Forundring, hvis Tysklands offentlige Mening var i høj Grad forbavset derover og stillede det Spørgsmaal, hvorvidt Forholdet mellem Tyskland og Danmark som en Følge af det sidste Lands Optræden ikke stod i Begreb med at blive formørket (sich zu trüben).

Da man i de første Dage af det nye Aar blev overvældet med en Række Artikler i de nævnte Berlinerblade og i andre tyske Blade, hvor de samme inspirerede Ubehageligheder fik Udtryk, maatte Quaade modificere sin hidtidige

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

optimistiske Mening, at Misstemningen i Berlin alene var rettet mod Hertugen og hans Parti.[1]) Uviljen havde en skarp og ganske øjensynlig mod Danmark rettet Brod.

I København blev man meget ilde berørt, og der blev utvivlsomt sagt mange bitre Ord i Anledning af den hele Maade, hvorpaa Forlovelsen og nu sidst Welferbesøget var blevet behandlet fra Kongens Side. Da »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« ankom, skal Kronprinsen have givet sin Misfornøjelse med »det cumberlandske Parti« til Kende med Ordene: »Der kan de have det saa godt«, hedder det hos Krieger.[2]) I Udenrigsministeriet var man ilde tilpas ved al være blevet saa slet underrettet af Hoffet; man maatte nu paa Grund af de tyske Angreb tilvejebringe Oplysninger som Grundlag for Imødegaaelser, der først og fremmest skulde fremkomme i Pressen, dernæst fremsættes over for de interesserede Diplomater i København og i Redegørelser til Quaade og andre af Gesandterne. Udenrigsministeriet skrev øjeblikkelig den 2. Januar, da »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«s første Artikel var kommet til København, til Hofmarskallen, Kammerherre Løvenskjold, og bad ham oplyse, hvilke Hannoveranere der havde været til Stede, om de havde anmeldt sig som eller var blevet modtaget som Medlemmer af en Deputation, om de havde afleveret nogen Adresse og i nogen Maade var blevet behandlet anderledes, end det var Sædvane ved det kongelige Hof med fremmede af Distinktion.[3])

Det varede et Par Dage, før Hofmarskallen kunde svare, og der kom fortsat Angreb i tyske Blade. Ministeriet kom, som det fremgaar af Kriegers Optegnelser[4]) og af de bevarede Korrespondancer,[5]) i stærk Bevægelse; de fremmede Diplomater ogsaa. P. Vedel og Justitsminister Nellemann inspirerede de københavnske Bladredaktioner; Nellemann [gav »Dagbladet« Oplysninger], og Udenrigsministeriet affattede en Artikel til »Berlingske Tidende«.[6]) Man søgte i Særdeleshed derved at fastslaa de positivt urigtige Angivel-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ser eller de urigtige Synspunkter i de tyske Blade. Herpaa svarede saa disse igen; selv om de efterhaanden maatte indrømme, at Enkeltheder, som de havde brugt som Udgangspunkt for deres Kritik af det danske Hof og den danske Regerings Optræden, beroede paa urigtige Informationer eller i et enkelt vigtigt Forhold paa fejlagtige Udtryk, der var anvendt i danske Pressemeddelelser, saa fastholdt de officiøse tyske Blade stadig Ankerne over, hvad der var foregaaet i København.

Hovedpunktet var Spørgsmaalet om den saakaldte »welfiske Deputation« og dens Behandling af Hof og Udenrigsminister.

Det var i Referatet af Formælingsfestligheden i »Berlingske Tidende« for 22. December samt i »Dagbladet« for den samme Dag, at Betegnelsen »Deputation fra Hannover« var brugt om de hannoveranske Herrer, og i »Dagbladet« var det yderligere blevet meddelt, at »Deputationen« havde haft Plads i Kirkens Kor.[1])

Hofmarskallatet konstaterede straks over for Udenrigsministeriet, at de hannoveranske Herrer hverken var anmeldt som eller havde optraadt som Deputation.[2]) De var ej heller i det Ceremoniel for Formælingen, der var offentliggjort i »Berlingske Tidende« for 14. December, eller i noget andet officielt Dokument angivet som Deputation; naar de to danske Blade havde benævnt dem som saadan, var det en ganske privat Opfindelse. Helt uforstaaeligt er det i øvrigt ikke, at Journalister, der havde set en Del af Hannoveranerne sidde samlet paa eet Sted og tre af dem staaende bag Hertugen af Cumberlands Stol, uden positiv Hjemmel havde fundet paa at tale om en hannoveransk Deputation; Udtrykket fik jo kun Betydning, fordi en saadan af politisk Rækkevidde tillagdes det i Berlin.

Hofmarskallen kunde straks paa Udenrigsministeriets Forespørgsel meddele, at det efter Forlydende var Grev Bernstorff-Gartow alene, der havde overleveret Hertugen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en Adresse, forsynet med nogle Underskrifter; men saa vidt han vidste, var dette kun et Eksemplar af de mange Adresser, der havde cirkuleret i Hannover under Navn af Landesadresse[1]). Det er betegnende for den Vaghed, hvormed hele Sagen behandledes, at Hofmarskallen end ikke nu, da hele Spørgsmaalet øjensynlig var ved at blive alvorligt, spurgte Hertugen af Cumberland for at faa positiv Besked. Oplysningen var i øvrigt rigtig nok, idet Grev Bernstorff snart efter under den Polemik, der ogsaa i Tyskland udviklede sig mellem de preussiske og welfiske Blade, i Centrumsbladet »Germania« erklærede, at han, der var kommet senere til København end de andre Hannoveranere, havde været den eneste af disse, som, uden at de andre havde vidst noget derom, havde leveret Hertugen af Cumberland paa hans Værelse en af Privatpersoner affattet Hengivenhedsadresse[2]).

Hofmarskallen kunde m. H. t. Adresserne kun yderligere meddele, at den Adresse, som var aftrykt i »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« for 1. Januar efter »Weserzeitung«, skulde være ankommet til København som en Pakkepostsag, idet Grev Adam Moltke havde maattet give Toldopsynet Attest for, at denne Pakke ikke indeholdt toldpligtige Varer, men en skreven Adresse.[3])

Hvorvidt der af denne Lykønsknings- og Hengivenhedsadresse, som havde cirkuleret til Underskrift i Hannover, var blevet tilsendt Hertugen flere eller færre Eksemplarer, formentlig med forskellige Underskrifter, til Bryllupsfestlighederne i København, har ikke nøje kunnet konstateres. Derimod synes det at staa fuldkommen fast, at der ikke af alle de hannoveranske Herrer eller af et større Antal af dem foregik nogen som helst højtidelig eller demonstrativ Overrækkelse af Adresser. Bigtigheden af Grev Bernstorffs Oplysning synes ikke at være blevet bestridt. Det var derfor med fuld Bet, at Udenrigsministeriet i en Artikel, som det lod »Berlingske Tidende« offentliggøre den 8. Januar,[4]) hæv-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dede, at det var en Vildfarelse, naar man i Tyskland havde paastaaet, at der var modtaget en welfisk Deputation som Overbringer af en i separatistisk Aand affattet Adresse, og at denne Deputation var blevet behandlet som officiel og gjort til Genstand for særlig og demonstrativ Opmærksomhed af Hoffet og Regeringen. De hannoveranske Herrer var i ingen Henseende lige over for Hoffet og Regeringen optraadt som Deputation, og hvis de virkelig, som »Nordd. Allg. Zeitung« paastod, havde været Overbringere af nogen Adresse, saa var selve dette Faktum og end mere en saadan Adresses Indhold og Tendenser Hoffet og Regeringen fuldkommen ubekendt.

Indholdet af denne Artikel svarede til, hvad Udenrigsministeriet beordrede Quaade og andre Gesandter til at udtale.[1]) Man hævdede i Overensstemmelse med, hvad der var rigtigt, at Hannoveranernes Placering i Kirken, deres Behandling ved den paafølgende Kur paa Slottet, Indbydelsen af dem til Aftenselskab hos Kongen og Dronningen og til en Middag hos Udenrigsministeren i de følgende Dage ikke var andet og mere, end der efter Skik og Brug blev gjort over for Brudgommens Venner og tidligere eller nuværende Embedsmænd, der »som Fremmede af Distinction« blev indbudt til Højtidelighederne. I Tilknytning hertil fremhævedes i de Meddelelser, som fremkom i de tyske Blade, der inspireredes af Hertugen af Cumberland og hans hannoveranske Venner,[2]) at Hertugen udtrykkelig havde ladet meddele i Hannover, at ingen uden særlig Indbydelse maatte rejse til København, at han ikke kunde modtage Deputationer eller lign., og at han i sine Indbydelser ikke havde medtaget en eneste af hans Faders tidligere Ministre — bl. a. havde Windthorst jo ikke været bedt til København —, saaledes at netop Indbydelserne havde savnet enhver politisk Karakter.

Angrebene i den tyske officiøse Presse bragtes ikke straks til Ophør ved de danske Redegørelser eller det welfiske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Genmæle. Den 7. og 9. Januar indeholdt f. Eks. »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« paa ny polemiske Artikler,[1]) bl. a. mod Centrumsbladet »Germania«, der havde bestridt, at der i København havde været Tale om nogen Deputation, og desuden havde søgt at paavise, hvorledes Hertugen og den danske Regering havde bestræbt sig for at undgaa enhver Udæskning. »Nordd. Allg. Zeitung« karakteriserede dette som et Forsøg paa at benægte Kendsgerningerne og bemærkede, at naar det var blevet paastaaet, at det tyske Udenrigsministerium ikke tillagde Sagen nogen Betydning, fordi Hertugen af Cumberland var en ligegyldig Privatperson, var dette en Misforstaaelse. Enhver nok saa ubetydelig Forsyndelse mod de skrevne og uskrevne Regler for Forholdet mellem Staterne er paafaldende og maa paatales, og yderligere har den danske Regerings Optræden bidraget til at nære Illusioner, hvis Bestaaen ikke er det tyske Rige ligegyldig.

Ingen var i Tvivl om, at hele denne Kampagne var et officiøst Udtryk for Bismarcks Stemning. Quaade var fuldt paa det rene hermed, men udtalte dog endnu den 4. Januar,[2]) at Forbindelsen mellem Prinsesse Thyra og Hertugen af Cumberland i og for sig ikke gav »nogen virkelig Grund for os til Uro i vigtigere politisk Henseende«. Ganske vist mente han, at det var en helt anden Sag, hvorvidt man ogsaa i Danmark kunde være rolig med Hensyn til, hvad Forbindelsen ikke ved sig selv, men paa andre Maader kunde have til Følge. Det tyske Rige var meget langt fra at være fuldt organiseret og konsolideret. En virkelig Enhed var ikke tilvejebragt; Fyrsterne, hvis Magt var reduceret, var ingenlunde alle rigsvenlige. Mange Partier og indflydelsesrige Personer, ogsaa i de gamle preussiske Provinser, var fjendtlig sindede mod den nye Tingenes Orden og mod Bismarck. Der var alvorlige Uromomenter til Stede, saaledes Kulturkamp og Socialisme, den almindelige økonomiske Misère

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og de store finansielle Vanskeligheder. Det var da let at indse, »hvilken Torn i Øjet, ja i det allerinderste Kjød, det saakaldte Welfepartie var den tydske Regjering«. Man iagttog med de allerskarpeste Blikke dette Parti, anede Uraad og Farer og følte sig traadt for nær, saa snart man øjnede mindste Skin af Begunstigelse af eller sympatisk Følelse for det. Et saadant Skin troede man naturligvis let at se i Danmark, da man ifølge Samvittighedens Stemme maatte vide, at Sympatien her var fuldkommen selvskreven. De alleruskyldigste Handlinger i Danmark kunde udlægges til vor Skade, og saaledes maatte vi nære Uro for, hvad Forbindelsen kunde føre med sig, hvis vi ikke iagttog »den allerstørste eller endog den allerængsteligste Forsigtighed.«

Quaade haabede, at Uvejret vilde trække over, naar Hertugen forlod Danmark, saa vi ikke behøvede at nære alvorlig Uro; vi skulde blot være forsigtige med, hvad vi skrev i de danske Aviser, og huske, at man skrev ikke blot for danske Læsere; man burde være selvfornægtende i sine Svar paa tyske Angreb. »For Øjeblikket have vi dog,« tilføjede Quaade, »ikke kunnet vente at faae Nordslesvig tilbage, og medens altsaa i denne Henseende Intet er tabt, seer jeg ingen Grund for os til at frygte for, at man i andre Retninger skulde ville tilføie os noget Ondt, saameget mindre som det dog ikke kan være i Tydsklands Interesse at have os til Uvenner«.

Den 13. Januar fik de officiøse tyske Meningstilkendegivelser en officiel Underbygning i en Samtale, som Quaade efter formel Anmodning af Statssekretær v. Bülow havde med denne[1]). Den tyske Misfornøjelse fik her Udtryk. Bülow meddelte, at Hr. v. Heydebrand meget snart vilde vende tilbage til København, hvorhen hans designerede Efterfølger ogsaa snart vilde komme. Der vilde ogsaa ske et Legationssekretærskifte; Hr. v. Hirschfeld vilde blive afløst af Grev von der Goltz, der tidligere havde været i København og nu

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var tysk Legationssekretær i Athen. Hr. v. Heydebrand havde faaet Instruks om at gøre Rosenørn-Lehn »visse Forestillinger.«

Den danske Regerings Holdning under Formælingshøjtidelighederne havde gjort et mindre gunstigt Indtryk, sagde Hr. v. Bülow, og havde »saaledes ikke kunnet Andet end virke noget forstyrrende paa de tvende Regjeringers gensidige Forhold«. Statssekretæren fremhævede ganske som den officiøse Presse en hel Række Enkeltheder. De hannoveranske Herrer var blevet officielt behandlede som en Deputation og havde i denne Egenskab faaet anvist en særskilt Plads i Kirken under Vielsen. De havde været indbudt til en officiel Diner hos den danske Udenrigsminister og var blevet benaadet med danske Ordensdekorationer. Endelig havde de medbragt en Adresse, i hvilken der af Forfatterne var udtalt det Haab, at Hertugen og Hertuginden af Cumberland snart i Hannover maatte holde deres Indtog, ikke blot i Hjerterne. Alt dette havde i Betragtning af, hvorledes Forholdene var imellem den tyske Rigsregering og Hertugen af Cumberland, især efter dennes Skrivelse efter sin Faders Død, ikke kunnet være den danske Regering ubekendt; man maatte forstaa, at det selvfølgelig havde vakt ikke saa lidt Anstød i Tyskland, og det saa meget mere, som der, særlig i Hannover, var misfornøjede Partier og Personer samt mange ildesindede Presseorganer, der slog Kapital af Hertugens nye Forbindelser og af den Maade, hvorpaa hans nye Paarørende kom ham i Møde.

Quaade var endnu paa dette Tidspunkt ikke officielt orienteret fra København om de forskellige Angrebspunkter. Han havde Pressens Udtalelser og maaske private Meddelelser fra Ministeriet; men saa vidt det kan ses, fik han mærkværdig nok først den 14. Januar officiel Meddelelse, og denne Dag alene et kort Chiffertelegram, afsendt KL 5 Eftm., som Svar paa et Telegram fra ham selv, afsendt Kl. 1,05 med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Spørgsmaal om, hvorvidt Hannoveranerne var blevet behandlet som Deputation[1]). Først den 17. Januar afsendtes en officiel Ordre fra Udenrigsministeriet og et privat Brev fra Vedel, hvori man gik nærmere ind paa de offciøst rejste Klager[2]). Det er besynderligt, at der saaledes gik mere end 14 Dage, uden at man skaffede Quaade anden Orientering end han kunde faa i danske Aviser. Som Følge heraf maatte Quaade nøjes med at udtale sig imod Bülows Paastande med et vist Forbehold og kun om enkelte Punkter. Han sagde om Adressen, at han havde positiv Grund til at antage, at Regeringen intet havde vidst om eller tænkt ved en saadan Adresse. Han havde nøjagtig undersøgt alt, hvad der var fremkommet i Pressen, og særlig havde han læst det officielle offentliggjorte Ceremoniel og i dette ikke fundet Hannoveranerne omtalt som Deputation eller henvist til en særskilt Plads i Kirken. Med Hensyn til Dineren hos den danske Udenrigsminister, gjorde han opmærksom paa, at Rosenøm-Lehn for Tiden ikke var indrettet paa at give Middage andetsteds end i Udenrigsministeriets officielle Lokale, samt at der, naar der blev givet saadanne Diner'er, ofte var indbudt Personer, som ikke just ved deres Stillinger var kaldet dertil. Om Ordensdekorationerne vidste han kun, hvad han havde læst i tyske Blade. I al Almindelighed hævdede han, at hvis der i København var sket noget, der kunde findes egnet til at vække Anstød i Berlin, var det sket ufrivilligt. Den danske Regering ønskede intet mere end bestandig og i enhver Henseende at forblive i den bedste Forstaaelse med Tyskland. Naar der var Tale om, at den hyldede eller søgte at fremme tyske separatistiske Tendenser, maatte Bülow utvivlsomt, naar han tænkte tilbage paa den Tid før 1862, da han i dansk Statstjeneste paa nærmeste Hold havde fulgt den dansk-tyske Strid, erkende, hvor ringe Anledning man i Danmark havde til at nære Sympati for nuværende eller tidligere tyske Enkeltstater; han vidste saa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

godt som nogen, hvilken Rolle ganske særlig det forrige Kongerige Hannover havde spillet under den dansk-tyske Strid.

Quaade havde vel det Indtryk, at Bülow med tilsyneladende Tilfredshed hørte paa ham; men Statssekretæren fastholdt dog, at man i Berlin vidste, at de hannoveranske Herrer var blevet behandlet som en Deputation og med en Opmærksomhed, som stod i Strid med deres Forhold til den tyske Regering og til de bestaaende legale Tilstande i Hannover. Da Quaade paastod, at han ikke havde fundet disse Herrer omtalt som Deputation i det offentliggjorte Ceremoniel for Formælingen, bemærkede Bülow, at han vidste, at dette var Tilfældet.

Dette gav Quaade Anledning til straks telegrafisk at forespørge i København, hvorledes det forholdt sig, og med et omgaaende, i Overensstemmelse med Sandheden kategorisk benægtende Svar gik han den 15. Januar paa ny til Bülow[1])» forelagde et Eksemplar af det officielle Ceremoniel, der havde været trykt i »Berlingske Tidende«, meddelte, at det var det eneste Sted, hvor Hannoveranerne overhovedet var omtalt i et officielt Dokument, og viste ham, at de dér aldeles ikke var nævnt som Deputation. Naar de i et senere Nummer af »Berlingske Tidende« og i et Nummer af »Dagbladet« var blevet kaldt Deputation, og »Dagbladet« havde sagt, at de havde haft Plads i Kirkens Kor, var dette rent private Meddelelser, for hvilke den danske Regering ikke bar noget som helst Ansvar.

Bülow maatte nu erkende, »at han ikke havde været rigtigt underrettet om, hvilken Stilling den kongelige Regjering havde tillagt« Hannoveranerne.

Quaade havde det Indtryk, at Statssekretæren heller ikke længere lagde den samme Vægt paa, at Hannoveranerne havde været til Stede ved Rosenørn-Lehns Diner; men tilbage var endnu et Spørgsmaal af Betydning, Ordensdekorationerne, og dette Spørgsmaal havde, efter hvad Bülow

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sagde, fornemmelig tildraget sig den tyske Kejsers Opmærksomhed[1]).

Vi har tidligere (Kapitel V) oplyst, hvilke Dekorationer der var blevet uddelt. I en Række Skrivelser, bl. a. i Ordre af 17. Januar og Privatbreve fra Vedel af 14. og 17. Januar, fik Quaade nøjagtige Oplysninger angaaende Ordensdekorationerne[2]). Med disse Oplysninger søgte Quaade den 16. og 20. Januar Bülow og genoptog Drøftelsen, specielt om Dekorationerne, men ogsaa om alt hvad der stod i Forbindelse med Formælingen og den tyske Misstemning[3]). Han meddelte Bülow, idet han gav en Oversættelse af den officielle Skrivelse, han havde fra Udenrigsministeriet, hvilke Dekorationer der var blevet uddelt. Han gjorde udtrykkelig opmærksom paa, at mellem de Hannoveranere, der ikke var blevet dekoreret, var Grev Bernstorff-Gartow. Han fremhævede, at Tanken om en politisk Hensigt med Dekorationerne havde ligget den danske Konge og den danske Regering aldeles fjernt. Bülow personlig kendte Kong Christians Sindelag saa godt som nogen og maatte kunne forstaa de rent personlige Følelser, der havde bestemt Kongen til Ordensuddelingen; han kunde ikke finde den mindste Grund til at tvivle om Kongens og den danske Regerings uforandrede Omhu for at bevare den bedste Forstaaelse med det tyske Rige. Hertil svarede Bülow, at det var ham kært, at Grev Bernstorff ikke var blevet dekoreret, eftersom det netop var ham, der havde overbragt den Adresse, der var omtalt i Bladene. Han lovede i øvrigt at lade disse Oplysninger gaa videre, og Quaade fik det Indtryk, at Bülow nu vilde gøre sit for at fjerne de ubehagelige Indtryk, der var fremkaldt i Berlin.

[I Udenrigsministeriet i København[4]) havde den tyske Reaktion som nævnt gjort et meget pinligt Indtryk. Man anstillede efter Sædvane Spekulationer over Bismarcks egentlige Motiver. Det laa lige for at mene at Rigskansleren, som Vedel sagde til den franske Gesandt, var irriteret over at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hertugen blev Svoger til den russiske og den engelske Tronfølger. Man forestillede sig ogsaa at Bismarck vilde bruge Brylluppet i sine Bestræbelser for at udelukke Ernst August fra Arveretten til Braunschweig, endnu mens Kejser Wilhelm levede; hvad Heydebrand efter sin Tilbagekomst til København aabenhjertigt lod sig forlyde med, bekræftede denne Opfattelse. Men Vedel var tillige betænkelig paa Danmarks Vegne, fordi han af bitter Erfaring vidste, hvad den tyske Begering kunde benytte en ophidset offentlig Stemning til. Selv om Angrebene paa os hører op naar Hertugen er rejst, er Ulykken sket, sagde han, og vi er sat ti Aar tilbage i vore Anstrengelser for at opnaa et bedre Forhold til Tyskland.[1])

Vedel skjulte ikke at den offentlige Mening i Danmark vilde lægge Ansvaret paa Kongefamilien, hvis det cumberlandske Ægteskab fik ubehagelige Følger for Landet. Hvad man ved Hoffet tænkte og følte ved denne Mulighed, er ikke klart. Krieger giver dog den sikkert paalidelige Oplysning at Estrup maatte lægge Pres paa Kongen for at faa Hertugparrets Afrejse fremskyndet, og Kronprins Frederik talte til Mohrenheim om det ydmygende i at hans Søster saaledes blev jaget bort fra sin Familie og sit Land. Det er troligt at Krænkelsen har været forbundet med en vis Bekymring over det mindre gode Forhold til den tyske Regering, og at de kongeliges Familieforbindelser i Udlandet har delt Bekymringen.[2]) Hertugparrets engelske Slægtninge kom i hvert Fald i Bevægelse allerede i Anledning af den tyske Legations pludselige Afrejse fra København.

Hertugen af Cambridge var som nævnt yderst uvenligt stemt mod Ernst August, som han mente havde fornærmet ham og truet hans Interesser ved sin hensynsløse og ukloge Optræden. Han ønskede først og fremmest at sikre sine egne Rettigheder, saavel i Forbindelse med Braunschweig som m. H. t. Kong Georgs efterladte Formue. Den tyske Reaktion paa Prinsesse Thyras Forlovelse gjorde Hertug George ner-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vøs. Efter at have raadført sig med Lord Beaconsfield fik han Holzmann til paa hans Vegne at formulere en Protestskrivelse til den preussiske Finansminister, for det Tilfælde at den preussiske Regering vilde foretage Skridt til at konfiskere Welferfondet, altsaa lade det gaa ind i Statskassen. Protesten blev midt i December deponeret hos Lord Odo Russell til Brug efter hans Skøn, men det blev ikke nødvendigt at anvende den.[1]) De der mente, at Bismarck ikke vilde tillade noget Parlament at kontrollere hans Anvendelse af Reptiliefondet, fik Ret. Heller ikke m. H. t. Arvefølgen i Braunschweig fik Hertugen af Cambridge Grund til at gribe ind. Ved braunschweigsk Lov af 16. Februar 1879 om Indsættelse af Regentskabsraad ved Hertug Wilhelms Død blev Ernst August ganske vist forbigaaet som Tronfølger, skønt han i Brev af 14. Januar 1879 til Hertug Wilhelm (et Brev som vandt Dronning Victorias Bifald) havde erklæret at ville anerkende det tyske Rige ved sin eventuelle Tiltrædelse af Regeringen i Braunschweig; men efter Holzmanns Mening krænkede Loven ikke Hertugen af Cambridge's Rettigheder, og Holzmann fraraadede ham at foretage noget i den Anledning.[2])

Dronning Victoria havde inden Lovens Vedtagelse varmt opfordret Hertug Wilhelm til at benytte Ernst Augusts Brev af 14. Januar i hans og Slægtens Interesse.[3]) Hun talte ogsaa »den arme« Christian IXs Sag til sin Svigersøn i Berlin: Det danske Kongepar havde tidligere end de ønskede maattet skilles fra deres Datter, fordi den tyske Gesandt ikke vilde komme til København saa længe Ernst August var der; »das ist wahrlich zu viel«, skrev Dronningen 4. Januar til Friedrich Wilhelm, og hun bad ham gøre hvad han kunde for at ændre denne pinlige Situation.[4]) Prinsen af Wales var tilsyneladende endnu mere aktiv, og han og hans Gemalinde førte i Tiden omkring Formælingen med Bistand af deres Raadgivere en livlig, kun brudstykkevis kendt Korrespondance med det tyske Kronprinspar om den cumberlandske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sag og de Ubehageligheder, Hertugens Ægteskab medførte for Danmark. I første Omgang drejede Diskussionen sig om det tyske Gesandtskabs Afrejse fra København. Friedrich Wilhelm hævdede, at den ikke var rettet mod det danske Hof, som man havde det venligste Forhold til, men at den var en nødvendig Følge af Hertugens Stilling siden hans Brev til Kejser Wilhelm af 11. Juli. Iøvrigt drøftedes i den nu kendte Del af Korrespondancen ikke Danmark, men alene Hertugens Forhold. I London paastod man, at Ernst August var forsonligt stemt mod det tyske Rige, og beklagede sig over at et engelsk, af Friedrich Wilhelm billiget Initiativ til diplomatiske Forhandlinger om hans Sag fra tysk Side var blevet besvaret med fjendtlige Demonstrationer mod Hertugen. I Berlin krævede man, at Ernst August skulde gøre offentlig Afbigt. Væsentligt var et Memorandum af 3. Januar fra Kronprinsesse Victoria, der næppe var affattet af hende selv, og som i hvert Fald bar tydeligt Præg af Bismarcks Tankegang. Det hævdedes heri, at det var betænkeligt at behandle statsretlige Spørgsmaal ved privat Meningsudveksling mellem fyrstelige Personer, særlig i dette Tilfælde, hvor der var Uenighed mellem den engelske Regering og den engelske Kongefamilie, og Kronprinsessen erklærede at hun hverken vilde eller kunde øve Indflydelse paa den preussiske Regering i Hertugen af Cumberlands Sag.[1]) Dermed var ogsaa dette Forsøg paa Tilnærmelse mellem Hertugen og hans Modstandere strandet. Hvis Bismarck, som det maa antages, har faaet Besked om Prinsen af Wales' Initiativ, har det næppe stemt ham blidere. Maaske var det dog Ernst Augusts Brev af 14. Januar til Wilhelm af Braunschweig der fik Rigskansleren til endnu en Gang at præcisere sin uforsonlige Holdning. Det var i hvert Fald Hertugens Stilling til Arvefølgesagen i Braunschweig han angav som Grund, da han 30. Januar bad Bülow sige Lord Russell, at saa længe Hertugen optraadte som Prætendent vilde han blive behandlet efter de tyske Straffelove, hvis han rejste

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gennem Tyskland. Denne Trudsel kom via London til den danske Regerings og Hertugens Kundskab.[1])

Endnu inden Afslutningen af den nævnte Familiekorrespondance havde Prinsen af Wales bedt Ambassadøren i Berlin tage Affære. Saavidt det kan ses, drejede det sig dog kun om et Forsøg paa at faa genoprettet den normale diplomatiske Forbindelse mellem Tyskland og Danmark og berørte altsaa kun indirekte den cumberlandske Sag. Russell gik efter Prinsens Anmodning i Begyndelsen af Januar til Bülow, men betonede, at han ikke kom efter Ordre fra Foreign Office: Beaconsfield og Salisbury vilde intet have med Ernst Augusts Anliggender at gøre, og Salisbury havde endda sagt at Hertugen var meget dum og Kong Christian endnu dummere. Men Ambassadøren fortalte at Prinsen af Wales var bekymret for den Virkning, det tyske Gesandtskabs Fraværelse havde for hans Svigerfars Position, og spurgte privat Statssekretæren om den tyske Regerings Indstilling til Danmark. I Haab om at den engelske Ambassadør vilde lade hans Bemærkning gaa videre til Quaade udtalte Bülow sig iflg. sit eget for Bismarck beregnede Notat meget skarpt om det danske Hofs Alliance med en tysk Tronprætendent og dets Solidaritet med Oprørere. Russell berettede dog 10. Januar til Prinsen, at Bülow vilde støtte Russells Bestræbelser for at glatte ud, at Statssekretæren havde faaet Bismarcks Tilladelse til straks at sende Heydebrand tilbage til København inden man bad Quaade om Forklaring paa Begivenhederne i Forbindelse med Brylluppet, og at han vilde instruere Heydebrand om at blive i København indtil hans Efterfølger Baron Magnus var rede til at overtage hans Post. Ingen af Delene skete. Prinsen af Wales har næppe heller Æren for, at Heydebrand igen kom til København, saaledes som Krieger mener. Bülow havde allerede 2. Januar, inden Dronning Victoria havde skrevet til Friedrich Wilhelm og inden Russell havde modtaget Prinsen af Wales' ovennævnte Brev, givet Gesandten Besked om at holde sig klar til at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vende tilbage og overrække sin Rappelskrivelse. 7. Januar fik han Ordre til at komme til Berlin for at modtage mundtlige Instrukser, men først efter Quaades Samtaler med Bülow om »Deputationen« og Ordensdekorationerne forlod Heydebrand Rigshovedstaden. Med Baron Magnus' Overtagelse af Legationen gik det som Bülow havde foreslaaet og Bismarck i sin Ordre til Bülow af 29. December havde bestemt. Han overrakte først sine Kreditiver omtrent to Maaneder efter at hans Forgænger var rejst fra København.[1])]

Den 20. Januar kom Hr. v. Heydebrand endelig tilbage til København[2]) og omtalte, som Bülow havde bebudet, Mellemværendet i Udenrigsministeriet.[3]) Han fremførte imidlertid ikke »noget yderligere, end hvad der allerede tidligere var bekjendt«, og Rosenørn og Vedel gav ham naturligvis de samme Oplysninger, som Quaade havde givet Bülow. Hermed ophørte i de sidste Dage af Maaneden denne officielle Meningsudveksling baade i Berlin og København. Man haabede nu, at den velsindede Heydebrand ved Informationer paa Stedet, hvor Tyskland uheldigvis i tre Maaneder, mens hele Sagen stod paa, ikke havde haft nogen diplomatisk Repræsentant, vilde blive sat i Stand til at fjerne enhver Misforstaaelse, der endnu kunde være tilbage hos hans Regering.[4]) Vanskeligheder, man havde frygtet kunde opstaa ved, at en eller anden af de dekorerede Herrer kunde tænkes at ville søge om Tilladelse til at bære de danske Ordensdekorationer, kom, saa vidt vides, ikke til at foreligge.[5])

Ved Udgangen af Januar Maaned var man ved at falde til Ro og haabede, at ogsaa Dønningerne efter Decemberstormen, som havde rejst sig i Berlin mod det danske Kongehus og den danske Regering, definitivt havde lagt sig.

Da modtog man i København Søndag den 3. Februar og Mandag den 4. Februar ved Telegrammer fra Berlin og Wien og ved Meddelelse af den østrigske Gesandt i København, Grev Kålnoky, Budskabet om den Traktat, der havde ophævet Forbeholdet i Art. V.[6])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det er ved den foregaaende Fremstilling dokumenteret, at Forlovelsen mellem Hertugen af Cumberland og Prinsesse Thyra aldeles ikke havde Forbindelse med *Ophævelsen* af Forbeholdet i Artikel V. I en Samtale med Quaade i Februar 1879 efter Bekendtgørelsen af den preussisk-østrigske Traktat sagde Bernhard von Bülow ifølge sit eget Referat[1]) til Quaade, at han vilde lade staa hen, »om og hvorvidt Broderskabet mellem danske og welfiske Erindringer og Forhaabninger havde indvirket paa hele vor (den tyske Regerings) Holdning i denne Sag og paa Offentliggørelsen af vor Overenskomst med Østrig«. Denne forsigtigt formede Ytring kunde förstaas som en Antydning af, at ogsaa Traktatens Afslutning havde Berøring med det nævnte Mellemværende, og den falske Datering, 11. Oktober 1878, udelukkede ikke dette. Hvis Bülow, fordi han har følt sig sikker paa, at Quaade og Samtiden ikke vilde faa Besked om den virkelige Sammenhæng, har ment det hensigtsmæssigt at vove en saadan Antydning, saa har han gjort det vel vidende, at han fremførte en haandgribelig Usandhed.

Der kan med Rette ankes over den ringe Omtanke, hvormed den cumberlandske Forbindelse blev behandlet i København, først og fremmest fra Kongens Side, men ogsaa fra den ansvarlige Regerings, den svage Rosenørn-Lehns og den ellers meget myndige Konseilspræsident Estrups Side. Det havde utvivlsomt været klogere, om man var gaaet saa langt i Forsigtighed, at man havde holdt de Hannoveranere borte, der ikke stod i direkte Tjenesteforhold til Hertugen, og havde undladt en Dekorering af disse af Preussen forhadte Personer. Dog kan man med Grund gøre gældende, at saa vidtgaaende Hensyn vedrørende Forhold, der i Virkeligheden ikke havde mindste reel politisk Betydning, saavel af Brudeparret som af den danske Kongefamilie vilde være følt som en Ydmygelse. Men man kunde i alt Fald have forudset de Vanskeligheder, der kunde opstaa, omhyggelig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

have gennemtænkt disse ømtaalelige Ting og eventuelt paa Forhaand følt sig for i Berlin.

Men hvorledes man nu end vil se paa disse Forhold, saa er det afgørende, at Aarsagerne baade til Ophævelsen af Forbeholdet i Artikel V og Offentliggørelsen som et Slag imod Danmark ligger helt andre Steder end i de paastaaede danske eller cumberlandske Taktløsheder, Ubetænksomheder, eller hvad man nu vil kalde det. Bismarck vilde sikre sig mod fremtidige Konstellationer, der kunde gøre en Opfyldelse af Forbeholdet i Artikel V nødvendig. Han vilde indjage Welferne og Danmark Frygt og lade de interesserede Stormagtsdynastier vide, at de havde at afholde sig fra ethvert Forsøg paa at ændre Preussens af magtpolitiske Grunde bestemte Politik.[1])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

TREDIE BOG

Offentliggørelsen af Traktaten om Art. V's Ophævelse.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

L

Traktatens Offentliggørelse Februar 1879.

DEN første Meddelelse til Offentligheden om Art V's Ophævelse skete ved en af Grev Andråssy i »Wiener Fremdenblatt«s Søndagsnummer 2. Februar 1879 inspireret Artikel i hvilken der taltes om, at der paa Foranledning af Tyskland førtes Forhandlinger mellem dette Land og Østrig om at sætte Art. V ud af Kraft.[1]) Det fremhævedes, at Art. V vel indeholdt en Ret for Østrig-Ungarn, men ikke nogen Pligt, og den var desuden kun blevet optaget i Pragfreden paa Foranledning af den daværende franske Regering. Det udtaltes, at man i Wien med Glæde vilde hilse et gunstigt Udfald af disse Forhandlinger, da Østrig ikke havde nogen Interesse i, at Art. V vedblivende bestod, saa at der blev opretholdt Forhaabninger paa ubestemt Tid; en Overenskomst vilde være et nyt Bevis paa de intime Forbindelser mellem den østrig-ungarske og den tyske Regering.

Efter Aftale imellem Udenrigsministerierne i Berlin og i Wien skulde Offentliggørelsen finde Sted den 4. Februar. Da var Hr. v. Heydebrand vendt tilbage til sin Post i København, men han var med Forsæt holdt uvidende om, hvad der var sket,[2]) hvorimod den østrigske Regering den 21. Januar havde givet sin Gesandt i København, Grev Kålnoky, Meddelelse om Konventionens Ordlyd og Motivering, men med foreløbig Ordre om absolut Hemmeligholdelse.[3])

Kammerherre Falbe læste Søndag den 2. Februar Avisartiklen og søgte om Mandagen 3. Februar Foretræde hos

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den østrigske Sektionschef, Baron Orczy, for at interpellere om, hvad der gik for sig.[4]) Baronen svarede, at en Overenskomst allerede var afsluttet og den følgende Dag, Tirsdag den 4., vilde blive offentliggjort i »Wiener Zeitung«. Mandag Eftm. Kl. 4^{20} kunde Falbe afsende et Chiffertelegram til København med denne Meddelelse, og samme Aften Kl. 8^{18} meddelte Kammerherre Quaade fra Berlin i et Chiffertelegram sin Regering, at Rygter fra Wien om, at den østrigske Regering havde givet Afkald paa Opretholdelsen af Art. V, i Berlin betragtedes som begrundede.[5])

Fra Hr. v. Heydebrand hørte den danske Regering intet; først om Morgenen den 3. fik han af den østrigske Gesandt en fortrolig Underretning om Konventionen, og den 4. fra sin Regering Ordre om ikke at give den danske Regering nogen Art Meddelelse.[6])

Telegrammet fra Falbe efterfulgtes af en Depeche,[7]) der blev skrevet straks efter Samtalen med Orczy og udførlig refererede, hvad denne havde sagt; Baron Orczy's egen Beretning har vi desuden i et Referat, som Prins Heinrich VII Reuss Dagen efter gav i en Depeche til Berlin paa Grundlag af en Meddelelse fra Baronen.[8])

Den tyske Regering havde, udtalte Orczy efter Falbes Referat, gentagne Gange i Løbet af det sidste Aar anmodet det østrigske Kabinet om at annullere Forbeholdet i Pragfredens Art. V. Grev Andråssy havde samtykket og ved den nu afsluttede Overenskomst givet Afkald paa Retten til Indblanding i Spørgsmaalet om Nordslesvigs Tilbagegivelse til Danmark. Det var ikke stemmende med en Stormagts Anseelse, at dette Spørgsmaal holdtes svævende i ubestemt Tid. Østrigs Interesse i at se Artiklen opfyldt stod ikke i Forhold til Ansvaret som den kunde medføre. Man havde tillige ladet sig lede af den Betragtning, at ethvert fremmed Tryk, der hvilede paa den ømfindtlige tyske Regering, snarere var til Skade end til Gavn for Sagens endelige Ordning mellem de to direkte interesserede Parter.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ifølge sin Indberetning svarede Falbe, at man ikke maatte vente, at den trufne Overenskomst vilde blive vel optaget i København. Den østrigske Regering kunde ikke beklage sig over, at vi i de forløbne Aar havde besværet den med den nordslesvigske Sag; den danske Regering var gaaet ud fra, Sagen bedst lod sig ordne mellem Berlin og København, og den havde endnu den Tillid til den tyske Regering, at dette vilde ske i en ikke fjern Fremtid. Efter hvad Falbe senere, i et Brev af 2. Marts til P. Vedel,[9]) supplerende meddelte, havde han, da Orczy betonede, at Østrig *alene* ved den nys afsluttede Traktat havde givet Afkald paa den Østrig tilkommende *Ret*, ønsket at faa at vide, »hvormeget vort Forhold til Art. V berørtes ved den nye Traktat eller om denne maaske stillede en direkte Udsoning mellem os og Preussen i Udsigt«. Han havde derfor tilføjet, »at den nu trufne Overenskomst ikke kunde berøre Danmarks Rettigheder i Sagen, hvilket Baron Orczy bekræftede«.

Om Aftenen, den 3., henvendte Falbe sig ved en Soirée dansante hos Grev Andråssy til sin Vært og bad ham give ham nogle nærmere Oplysninger om Sagen.[10])

Greven blev synlig forlegen, og Forlegenheden forlod ham ikke under Samtalen, som han søgte at afvende ved at sige, at han næppe kunde meddele mere og andet, end hvad Baron Orczy havde sagt. Falbe svarede, at han kun havde talt meget kort med Baronen og bad Greven sige ham, hvorvidt den trufne Overenskomst kun berørte Østrigs særlige Indblandingsret. Dette bejaede Andråssy og gav samtidig Falbe en Forklaring af sine Motiver, der stemte med hvad Orczy havde udtalt, idet Andråssy dog maaske noget stærkere fremhævede Frygten for det Ansvar, som tidligt eller sent kunde lægges paa den østrigske Regering, saafremt den ikke som nu trak sig helt ud af Sagen. Paa Falbes Spørgsmaal ytrede Greven, at han intet vidste om det tyske Kabinets videre Intentioner eller mulig tilsigtede Skridt til en direkte Ordning af det nordslesvigske Spørgsmaal med den danske Regering.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»Han havde kun søgt at ordne Sagen for sit Vedkommende saaledes, at det ikke kunde siges, at der havde været Tale om *Compensationer«*, og han lod senere nogle Ord falde om den Analogi, der kunde drages mellem det slesvigske Spørgsmaal og Forholdene i »det Trentinske Gebet« m. v., altsaa i Sydtyrol, om hvis Tilknytning til Italien den italienske Irredenta stillede Krav. Greven sagde, at han havde instrueret Grev Kålnoky om Sagen, for at den kongelige Regering kunde være forberedt derpaa, forinden Overenskomsten offentliggjordes. Falbe takkede, fordi Ministeren havde taget dette Hensyn til den danske Regering, saa meget mere som Sagen vilde vække megen Opsigt i Danmark og berede Regeringen nye Vanskeligheder, da de danske Kamre just traadte sammen, medens Publikum var begyndt at komme til Ro efter de uberettigede Beskyldninger, man fra tysk Side havde udslynget imod det danske Hof og den danske Regering i Anledning af det Cumberlandske Giftermaal. »Tror De virkelig?« spurgte Andråssy. »Hermed staar jo Sagen i *slet ingen Forbindelse;* den er jo blevet afsluttet *længe forinden der var Tale om dette Giftermaal.«* Tilsvarende Udtalelser hørte Falbe af de to Sektionschefer i det østrigske Udenrigsministerium, Baron Orczy og Baron Schwegel.[11])

Samme Dag, disse Samtaler fandt Sted i Wien, mødte den østrigske Gesandt i København, Grev Kålnoky, op i det danske Udenrigsministerium. Natten mellem Lørdag og Søndag havde han fra Wien modtaget telegrafisk Ordre til nu at gøre Brug af de Meddelelser, han allerede den 21. Jan. havde faaet tilsendt om Traktatens Afslutning og den østrigske Regerings Motiver.[12]) Det paalagdes ham ogsaa nu at afholde sig fra enhver officiel Meddelelse; han skulde, idet han meddelte Traktatens Indhold men ikke dens Ordlyd, erklære, at den østrigske Regerings Forhandlinger med Tyskland var afsluttede, men at »derved intet laa den østrigske Regering fjernere end at tilføje Danmark noget ubehageligt«. Det lykkedes ikke Kålnoky om Søndagen at træffe Vedel, men Mandag Morgen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

3. Februar traf han, efter først at have konfereret med Heydebrand, Rosenørn-Lehn.[13])

Telegrammer til Ritzaus Bureau den foregaaende Dag og de københavnske Morgenaviser havde forberedt Ministeren, men ikke desto mindre gjorde Kålnokys Meddelelse »et rystende Indtryk paa ham.«[14]) Den østrigske Gesandt udviklede Traktatens Indhold og de Motiver, som havde bestemt den østrigske Regering til at sige sig løs fra Art. V, og Udenrigsministeren syntes efter Gesandtens Referat fuldkommen at forstaa de Grunde, han anførte: Østrig-Ungarn havde end ikke den fjerneste Interesse i Slesvig eller i, om de danske Nordslesvigere hørte til Preussen eller til Danmark; en Stormagt kunde ikke finde sig i, at en overfor den indgaaet traktatlig Bestemmelse Decennier igennem ikke blev udført; dette maatte omsider ordnes. Endelig var det fra Østrigs Synspunkt et ganske utilladeligt Princip, at der indrømmedes en Grænsebefolkning Selvbestemmelsesret efter Nationalitet med Hensyn til, om den vilde tilhøre denne eller hin Stat. Hvad man havde gjort, var alene en Følge af den østrigske Regerings Overvejelse af Dobbeltmonarkiets Stilling og Interesse; intet laa Østrig fjernere end at ville Danmark noget ondt. Rosenørn sagde, at herpaa tvivlede han ikke, men det var smerteligt saavel ved Form som ved Indhold, baade for Danmark og for Kong Christian, at et for Nationen saa tungt vejende Spørgsmaal var bleven afgjort, uden at man havde haft Anelse derom; det vilde blive følt i hele Landet som et meget tungt Slag.

Grev Kålnoky gik fra Rosenørn til »Udenrigsministeriets egentlige Forretningsleder«, P. Vedel, der senere overfor Mohrenheim anerkendte, hvor taktfuldt Østrigeren havde udført sit pinlige Hverv.[15]) Vedel var ikke mindre overrasket og foruroliget end Udenrigsministeren; ogsaa han indrømmede uden videre, at ingen østrig-ungarsk Interesse talte for Oprettelsen af Art. V, medens mange vigtige Grunde kunde lade den østrigske Regering ønske dens Ophævelse. Vedel selv

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde, refererede Kålnoky, heller aldrig troet, at den Idé om en Afstemning i de nordlige Distrikter i Slesvig, som skyldtes Napoleon III, endnu havde nogen Udsigt til at blive udført, men hvad han tillidsfuldt havde haabet var, at ved en eventuel Revision Danmarks og de danske Nordslesvigeres berettigede Forventninger ikke helt var blevet ladet ude af Betragtning, men at der i Stedet for en Afstemning var traadt »en anden gennemførlig Modalitet.« Nu, sagde Vedel, da Art. V simpelthen var strøget, var det eneste faste Holdepunkt, paa hvilket alle Danske paa begge Sider af den slesvigske Grænse i 14 Aar havde støttet deres nationale Forhaabninger, sønderbrudt; dette var en meget smertelig Skuffelse og det føleligste Slag, der kunde træffe det lille, haardt prøvede danske Folk.

I Samtalen mellem Kålnoky og Vedel kom til Orde Synspunkter, der i disse Dage og Uger i høj Grad beskæftigede alle Kredse i Danmark. De Vanskeligheder, Oktobertraktaten vilde medføre saavel for den danske Konge som for hans Ministre, forøgedes ved, at dens Offentliggørelse fandt Sted umiddelbart efter de bitre Angreb og Beskyldninger, som den officiøse preussiske Presse havde rettet imod det danske Hof og Regeringen, og som var faldet i frugtbar Jord hos den demokratiske danske Opposition.

Kålnoky gjorde overfor Vedel det samme gældende som Orczy og Andråssy havde sagt til Falbe: Forhandlingerne om Oktobertraktaten var begyndt paa et Tidspunkt, da man i Berlin umulig kunde have vidst noget om Forbindelsen mellem Prinsesse Thyra og Hertugen af Cumberland. Efter Samtalen med Vedel fremhævede Kålnoky overfor sin Regering hvor vigtigt det var, at det klart bevistes, at Ophævelsen af Art. V ikke var en Følge af hin Forbindelse, og at der derfor ikke kunde rejses Beskyldninger mod den kgl. Familie for, at den havde ofret Danmarks Interesse for denne. Kålnoky forudsaa Angreb paa Regeringen fra Venstreoppositionen og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mente, at Ministeriets Stilling vilde være meget vanskelig, om ikke uholdbar.

Samtidig med, at Falbes Rapporter af 3. og 4. Februar var paa Vej til København, var det Referat af hans Udtalelser til Baron Orczy, som denne havde meddelt den tyske Ambassadør, Prins Reuss, i sidstnævntes Gengivelse straks videresendt til Berlin.[16])

Prins Reuss fortalte, at Falbe var kommen »i stor Ophidselse« til Orczy og havde klaget over den Hensynsløshed imod Danmark, som laa i den tysk-østrigske Overenskomst. Han havde spurgt, om det ikke havde været muligt for Østrig at undgaa denne Eftergivenhed overfor Tyskland, hvorved Danmark nu blev bragt i en meget vanskelig Stilling, og han havde fremhævet, »at Danmarks Ret til Tilbagegivelse af de danske Distrikter i Nordslesvig ikke blev ophævet« ved, hvad der var sket. Orczy havde meddelt Prins Reuss, at han overfor Falbe afgjort havde benægtet, at der skulde være udvokset nogen Ret for Danmark af Pragfredens Art. V. »Alene Østrig-Ungarn havde Ret til at insistere paa hin Artikels Udførelse, men havde saa meget hellere opgivet denne Ret, som det var Grev Andråssys Princip ikke at lade uklare Forhold bestaa i Forhold til andre Stater.« Yderligere havde Orczy fremhævet, at det ogsaa var bedre for Danmark, at Art. V, der stadig paany havde givet Anledning til indre Ophidselse i Danmark, en Gang blev skaffet ud af Verden. Det var ikke altid heldigt for Staternes Liv, naar der blev næret Forhaabninger, som ikke kunde opfyldes, og hvis Viderebestaaen kun kunde føre til Misstemninger, maaske ogsaa til Forviklinger. Disse Betragtninger havde for Østrig vejet tungere end Hensynet til Danmarks private Ønsker.

En kort Omtale af Falbes Henvendelse telegraferede Prins Reuss fra Wien den 4. Februar Kl. Il[40] Form. Et udførligt Referat kom i Brevform til Berlin den 5.; deri var en Omtale af Retsspørgsmaalet som foranledigede, at der allerede den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

6. Februar fra Statssekretær Bernhard von Bülow efter Bismarcks Befaling afgik en Ordre til Heydebrand.[17]) Gesandten fik en Kopi af Prins Reuss' Beretning og Befaling til efter Rigskanslerens Ordre »mundtlig, tørt og bestemt« at sige følgende til den danske Udenrigsminister: Den tyske Regering havde fra Wien faaet Beretning om, at den derværende danske Gesandt overfor Grev Andråssys Repræsentant havde opstillet den Paastand, »at Danmarks Ret til Tilbagegivelse af de danske Distrikter i Nordslesvig heller ikke ved Overenskomsten af 11. Okt. f. A. blev ophævet.« Denne Udtalelse havde maattet overraske og forbavse den tyske Regering, thi Grænse- og Besiddelsesforholdene mellem Preussen og Danmark var alene bestemt ved Fredstraktaten af 30. Okt. 1864. Aftalen i Art. V af Fredstraktaten mellem Preussen og Østrig af 23. August 1866 havde ikke kunnet give Danmark nogen Ret, da en Overenskomst som bekendt kun skabte jus inter partes. Den tyske Gesandt havde derfor Paalæg om at spørge, hvorvidt Falbe havde været instrueret om at opstille den ovennævnte Paastand og hvoraf eventuelt den danske Regering afledede en Ret til Afstaaelsen af et Omraade, som udgjorde en Bestanddel af en til Kongeriget Preussen og det tyske Rige hørende Provins.

Yderligere instrueredes Heydebrand om, saafremt den danske Udenrigsminister skulde benytte Samtalen med ham til paa anden Maade at ytre sig om Overenskomsten af 11. Okt. 1878, at afslaa enhver Drøftelse med den Bemærkning, at han ikke havde modtaget nogen Instruktion vedrørende denne Overenskomst.[18])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

IL

De første Overvejelser i København 3.-5. Februar.

ALLEREDE Søndag 2. Februar naaede gennem Ritzaus Bu-. reau[1]) et Rygte om Traktatens Afslutning til København, og Aviserne Mandag Morgen bragte Rygterne frem til Offentligheden.

Mandag Formiddag, umiddelbart efter at Rosenørn-Lehn af den østrigske Gesandt havde modtaget Bekræftelsen paa Rygtet, gik han til Kongen med Efterretningen. Fra nu af var det danske Folk og dets Regering Uger igennem optaget af det skete. Overraskelsen og den smertelige Bevægelse var i alle Kredse stor. Ingensinde siden de tunge Efteraarsdage i 1864 havde Nederlaget og den politiske Afmagt været følt saa stærkt og tyngende; Tvivl om Rigets Fremtid og om Folkets Levedygtighed brød paany frem i bitre, selvopgivende Udtalelser, offentlig og Mand og Mand imellem.

Den indrepolitiske Konflikt havde i December ført til Folketingsopløsning; under den paafølgende Valgkamp var de to Oppositionsgrupper, »Det forenede Venstre« og »Folketingets Venstre«, gaaet haardt løs paa Ministeriet Estrup. 3. Januar havde Nyvalg fundet Sted; af det nye Folketing hørte næsten de to Tredjedele til Regeringens Modstandere. 31. Januar var Rigsdagen traadt sammen. Det haarde Slag, der havde ramt Folkets dybeste Forhaabninger, blev et nyt Element i Venstreoppositionens Kamp mod Regeringen, og indenfor Højres Rækker fik Sorgen over Art. V's Ophævelse en bedsk Tilsætning af Mistvivl om, hvorvidt Regeringen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke ved sin Holdning til det Cumberlandske Bryllup var medansvarlig for, hvad der var sket.[2]) Denne pinlige Forøgelse af den politiske Konflikt spillede i de følgende Uger en stor Rolle i Regeringens Overvejelser. Men hvorledes var det formelle eller det moralske Retsstandpunkt? Hvad tillod Landets Ære og Hensyn til Folkestemningen, hvad den europæiske Situation og Bismarcks hemmelige Planer Regeringen at gøre eller undlade? Regeringen samlede sig trods al Optagethed af den indrepolitiske Kamp med Folketinget uopholdelig og energisk i Overvejelser om, hvad der skulde gøres.

Midtpunktet for Drøftelserne var Udenrigsministeriet og indenfor dette som stedse P. Vedel. Han havde at udarbejde Betænkninger til Ministermøder, Forestillinger, der efter Beslutning i disse skulde gaa i Statsraad, Udkast til de vigtige Ordrer til Gesandten i Berlin, Instrukser og Forespørgsler til andre Gesandter. Samtidig maatte han skaffe Grundlag for Ministrenes Overvejelser, ikke blot i Svarene paa Forespørgsler og i Samtaler, men ved Tilrettelægningen af en Oversigt over det nordslesvigske Spørgsmaals Udvikling siden 1864, der ogsaa kunde tjene som Grundlag for den Meddelelse til Rigsdagen, som Oppositionen straks stillede Krav om. En saadan Beretning maatte skabes ved Gennemarbejdelse og Supplering af tilsvarende Oversigter, der var givet ved Ministerskifterne i 1870, 1874 og 1875.

Vedel gennemtænkte og konciperede alt af politisk Betydning, der udgik fra Udenrigsministeriet. Hans Personlighed dækkede helt ud Begrebet Det danske Udenrigsministerium; han var Summen af dets Indsigt, dets Overlæg, dets Vilje. Med sin Chef, Baron Rosenørn-Lehn, stod han sig udmærket; mindre godt med Konseilspræsidenten, Estrup, hvis Politik og Form han i det hele ikke yndede. Det kom øjensynligt ogsaa i disse Dage til Brydninger, idet Estrup vistnok var ikke lidt nervøs og gav dette Udtryk i den for ham egne selvbevidste og stundom noget koleriske Form. Krieger for-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

talte, at Estrup tilsyneladende havde »stor Lyst til at forlange Falbes og Quaades Afsked«, vel fordi de ikke havde sørget for at faa Besked om hvad der var i Gære. Quaades Søn, cand. jur. Chr. Quaade, kunde noget senere fortælle sin Fader, at Kongen vilde have ham og Falbe, særlig den sidste, »slagtede«.[3]) Der kunde naturligvis ikke for Alvor være Tale om noget saadant, men i den første Bestyrtelse har nogle nok ment, at der kunde rettes Bebrejdelser mod de to Diplomater. Estrup trængte lejlighedsvis saa stærkt ind paa Udenrigsministeriet med Krav om hurtig Udredning og Forslag, at Vedel maatte holde igen og forlange Tid til rolig Overvejelse. Krieger der mente, at Rosenørn vel nok vilde finde paa at formilde Afslaget til en Begæring om fornøden »Tid« fortalte, at Vedel »i sin lidenskabelige Selvfølelse ligeoverfor Godsejerhovmodet, der ikke selv kan arbejde, men kræver alt uden nogen Anerkjendelse af, hvad der ydes«, en Gang »forivrede sig ... til at svare, at han ikke *vilde* levere« en udførlig Fremstilling af Art. V's Historie saa hurtigt, som den noget paagaaende Estrup havde forlangt.[4])

Uophørlige Drøftelser fandt Sted i Udenrigsministeriet med de andre Medlemmer af Regeringen saavel som med Kongen og Kronprinsen. Fremmede Gesandter, den svensk-norske og franske, den russiske og engelske, ja, som vi skal se, med en vis Begrænsning ogsaa den østrigske og den tyske, inddroges i fortrolige Overvejelser, og holdtes nogenlunde à jour med de Skridt der foretoges. Krieger og Grev C. E. Frijs fik af P. Vedel Besked om alt, hvad der skete. Fra Prins Hans, der netop var rejst til Norge for at gæste Kong Oscar, kom Meddelelser fra denne. Mellem Medlemmer af Regeringen og ledende Politikere og Redaktører, bl. a. *Dagbladets* Redaktør Topsøe, fandt Meningsudvekslinger Sted og man søgte at paavirke Pressen til Ro og Forsigtighed; i Rigsdagen holdtes Partimøder og der førtes Underhandlinger mellem Partierne om, hvorledes Sagen bedst skulde bringes til Forhandling i Rigsdagen. Man søgte straks Forbindelse med de

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

danske Nordslesvigeres parlamentariske Repræsentant, Hans Krüger, for at erfare hvad han tænkte og for at afholde ham fra overhede Skridt i Nordslesvig eller i Berlin, hvor den tyske Rigsdag en Uge senere skulde træde sammen. Topsøe meddelte ham, at Regeringen ikke vilde tie.[5])

Jules Hansen, den utrættelige Arbejder for Danmarks Sag, det franske Udenrigsministeriums Hjælper og Medarbejder ved franske Blade, var, som tidligere (S. 219) omtalt naaet til København og kom i stor Bevægelse.[6]) Han førte Forhandlinger med den franske Gesandt, Tiby, og var, efter Kriegers Mening, endnu saa naiv, at han troede, at Bismarck vilde bryde sig om hans Løfte om ikke at skrive mod ham, hvis Bismarck vilde lade Danmark faa Nordslesvig tilbage. 6. Februar sendte Jules Hansen Bismarck et Brev, hvori han udtalte, at den Fase, hvori den nu afsluttede Konvention havde bragt det nordslesvigske Spørgsmaal, gjorde ham det til Pligt indtrængende at bede Rigskansleren om en Audiens; han erindrede om, at det var mere end 15 Aar siden, han første Gang, i Biarritz, havde talt med Bismarck om denne Sag. Det var nu ikke Tidspunktet til at drøfte, hvad der var sket i Mellemtiden; desværre havde han maattet betragte det som sin Pligt at være Bismarcks Modstander, men ikke desto mindre havde det stedse været hans inderligste Ønske, og var det endnu, at se enhver Anledning til Konflikt mellem Tyskland og Danmark fjernet, for saa at kunne leve roligt i Danmark. Men før dette skete, maatte han vide, om Danmark da virkelig maatte opgive ethvert Haab om at opnaa en billig Ordning af det slesvigske Spørgsmaal. Danmarks Ønsker var beskedne; det vilde visselig ikke være vanskeligt for ham at bevise dette, hvis Bismarck vilde give ham Lejlighed til en Samtale. Hvis Bismarck vilde se ham, bad han om Besked pr. Brev eller Telegram. Hansen ses ikke at have modtaget noget Svar.

Han forlod København, og 9. Februar sendte han fra London Rosenørn et Telegram, hvori han bebudede Interpella-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tion i Parlamentet og konstaterede, at den engelske Regering var misfornøjet, men ikke kunde foretage nogen Intervention; i engelske Hof kredse var der Bevægelser for en Protest til Hoffet i Berlin. Fra København havde han telegraferet til *Moniteur* i Paris, hvor han var Medarbejder, og havde bebudet, at den danske Regering vilde henvende sig til Berlin og, hvis det ikke hjalp, til Stormagterne.[7])

4. Februar gav Udenrigsministeriet, for at intet skulde foregribes, Quaade telegrafisk Ordre til ikke at søge nogen Samtale med Statssekretær Bülow, før han havde modtaget Brev fra København. Samme Dag fulgte en Depeche fra Udenrigsministeren til Gesandten, der giver et Indtryk af Regeringens første Synspunkter og Overvejelser, inden et længere Overlæg fæstnede den endelige Beslutning. De fremmede Gesandters Indberetninger supplerer Indtrykket af Stemningerne i Regeringskredsene.[8])

I Ordren til Quaade udtaltes, at det uventede Skridt fra Preussens Side kunde have to Betydninger. Maaske var Meningen, at Preussen overhovedet ikke agtede at tilbagegive Danmark nogen Del af Slesvig, idet man i Berlin gik ud fra, at enhver Forpligtelse var bortfaldet, naar Østrig havde givet sit Tilsagn til Ophævelse af den paagældende Passus i Art. V. Men Meningen kunde ogsaa være, at Preussen vilde genoptage den tidligere Forhandling med Danmark fra 1867—68, men paa en for os fordelagtigere Basis, idet man vilde sige, at alt kun beroede paa Preussens frie Vilje, og at Danmark blot havde Valget mellem at modtage, hvad og hvorledes man tilbød, eller ogsaa at afslaa. Man var nærmest tilbøjelig til at tro, at Meningen var den førstnævnte, men ogsaa den sidstnævnte Mulighed kunde foreligge.

I første Tilfælde vilde den danske Regering ikke kunne forholde sig tavs og resigneret overfor »Skuffelsen af et Haab, paa hvis Opfyldelse vi saa længe have ventet«. Udenrigsministeren tænkte sig, at man burde henvende sig til de andre Stormagter og til Sverige-Norge, forklare, at der var sket

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Brud paa en international Forpligtelse og paa Danmarks moralske Ret, samt anmode disse Magter om paa passende Maade at virke hen til, at Preussen ikke opfattede Østrigs Erklæring om at holde sig udenfor Sagen som en Hjemmel til at betragte denne som ganske bortfaldet. En naturlig Lejlighed for de paagældende Magter til at opfylde et saadant dansk Ønske vilde formentlig komme til at foreligge, fordi Pragfreden sikkert i sin Tid var blevet disse Magter meddelt; deraf fulgte, at en ny Overenskomst, som forandrede denne Fred, ligeledes maatte meddeles dem, hvorefter de i deres Svar kunde tage en Reservation som den antydede.

Overfor Østrig vilde det naturlige være, at Falbe, naar han besvarede den Meddelelse, som Grev Kålnoky havde givet, saa vidt mulig søgte at sikre Danmark en moralsk Understøttelse hos Østrig, hvad jo ikke var udelukket ved, at dennes Regering havde opgivet sin traktatmæssige Ret til at fordre.

Men videre vilde det være nødvendigt, at den danske Regering ligeoverfor Preussen hævdede Danmarks og den dansk-slesvigske Befolknings Ret, saa de ikke anerkendte Spørgsmaalet som endelig afgjort. Det vilde være vanskeligt at finde den rette Mellemvej mellem for meget og for lidt, men i formel Henseende vilde det være en Fordel, »om vor protesterende Reservation kunde fremkomme som Svar paa en officiel Meddelelse af den preussiske Regering«. Vor Retsbasis var nemlig den, at Preussen i sin Tid officielt havde meddelt os Pragfredens Art. V og aabnet Forhandlinger med os paa dette Grundlag. Derved var denne Artikel blevet modtaget af os som et internationalt Løfte, der ikke ensidig lige overfor os kunde ophæves. Da Forhandlingerne fra 1867 ingen Sinde var blevet formelt afbrudte, var det vanskeligt for Preussen at undlade at meddele os den ny Overenskomst. Men gav det os en saadan officiel Meddelelse, var derved sket en implicite Anerkendelse af, at den ny Overenskomst

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forandrede vor retlige Stilling, og dette kunde vi med Fordel benytte under Diskussionen.

Denne Betragtning havde fremkaldt den telegrafiske Ordre til Quaade, om at han burde undgaa at søge Hr. v. Bülow, idet man i Udenrigsministeriet frygtede for, at Bülow kunde benytte Lejligheden til i Samtalens Løb at give Quaade en mundtlig, uofficiel Meddelelse om Traktaten. Quaade skulde forholde sig rolig og kun gaa til Statssekretæren, hvis denne anmodede derom. Hvis Bülow da selv tog Initiativet til at tale om Sagen, skulde Quaade søge at bringe det hen til, at der blev givet en officiel Meddelelse i København gennem Hr. v. Heydebrand; hvis dette ikke kunde opnaas, skulde Quaade tage Meddelelsen ad referendum, idet han reserverede sin Regerings Udtalelser derom.

Men hvad enten Quaade nu fik Lejlighed til en Forklaring med Bülow eller ikke, vilde det være vigtigt, at han snarest mulig, paany som saa ofte før, satte sig i fortrolig Forbindelse med den engelske Ambassadør, Lord Odo Russell. Paa Gundlag af den Interesse, som den engelske Regering forrige Sommer, da der under Berlinerkongressen var Tale om at bringe det nordslesvigske Spørgsmaal frem til Drøftelse mellem Stormagterne (sml. S. 114), havde vist for Danmarks Fremtid, skulde Quaade søge at bevæge Russell til at skrive til London ud fra de Synspunkter om en eventuel Indgriben fra Stormagternes Side, som det danske Udenrigsministerium nu havde angivet.

Hvis det, i Modsætning til den her forudsatte Mulighed, var den preussiske Regerings Hensigt at gøre Danmark nye Tilbud, vilde vel Bülow snarest gøre indledende Skridt og derom kunde man da vente Meddelelse fra Quaade. —

Regeringen havde altsaa fra første Færd liden Tillid til, hvad man kunde vente af Tyskland, men man erkendte, at Danmark ikke passivt kunde se paa, at Bismarck betragtede Spørgsmaalet om en Tilbagegivelse af de nordslesvigske Di-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

strikter som bragt ud af Verden ved den nu afsluttede Traktat. Man tænkte sig straks i første Øjeblik Muligheden af i passende Form at foranledige en direkte Intervention[9]) fra Magter, der hidtil havde vist Danmark Sympati i det nordslesvigske Spørgsmaal og Interesse for en Opfyldelse af Art. V.

Tanken rettedes her udelukkende mod England, Rusland og Sverige-Norge, thi om at andre Magter skulde røre sig, kunde der, som den europæiske Stilling var, ikke være Tale. Man turde vel haabe, at den østrigske Regering, skønt den faktisk havde bøjet sig for Rismarcks Ønsker paa en mod Danmark uvenlig Maade, bl. a. af Hensyn til den Cumberlandske, i Østrig bosatte Familie, kunde ønske at yde Danmark en vis velvillig Støtte under Sagens videre Udvikling, men havde der i Wien været mindste virkelige Interesse for os, vilde det naturligvis have sat sig Spor før Traktatens Afslutning.

Fra Frankrig kunde i Kraft af hele Art. V's Historie ingen Indblanding ventes eller ønskes. Ganske vist mente Jules Hansen allerede 4. Febr. at kunne meddele,[10]) at den franske Gesandt i København, Tiby, antog, at Waddington, den franske Udenrigsminister, efter sit gode Forhold til Rismarck kunde benyttes til at indlede Forhandlinger i Rerlin, men allerede den næste Dag maatte Krieger notere, at Tiby efter at have overvejet Sagen nærmere var kommet til det Resultat, at det vilde være umuligt at faa de europæiske Magter udenfor Tyskland til — som han selv efter Jules Hansens Mening straks havde gjort det — at betragte Sløjfningen af Art. V »som en stor Sag«. Ingen vilde røre sig; Rismarck vilde ikke taale nogen Forestilling eller Indblanding af fremmede i dette Forhold, der alene vedkom de to kontraherende Magter; Tiby mente, at den danske Regering maatte være yderst forsigtig, idet den bedst selv kunde bedømme, om Danmark havde et saadant Tilhold i England og Rusland,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at det ikke udsatte sig for Overfald og Okkupation. Bismarcks Lidenskabelighed var aldeles tøjlesløs.

Til dette Referat af Tibys Mening passer godt hans egen Gengivelse af en Samtale, han den 5. Febr. havde med Vedel, da Rosenørn-Lehn den Dag slet ikke kom i Udenrigsministeriet. Vedel havde talt aabent om Regeringens Overvejelser, men intet tyder paa, at Tiby under »Undersøgelsen af de forskellige Hypotheser« om Magternes passive Stilling til Art. V's Ophævelse, har gjort andet end, hvad han i sin Rapport har udtrykt ved at sige, at han havde passet paa personlig at holde sig reserveret.[11])

At den formelle Ophævelse af Tilsagnet i Art. V skulde blive Indledning til en reel, mere eller mindre begrænset Imødekommenhed fra Tysklands Side, troede man lige saa lidt i det danske Udenrigsministerium som i det øvrige Danmark. Men naturligvis kunde Regeringen ikke uden videre afvise Muligheden, saa længe man kunde nære Forventning om, at den tyske Regering under en eller anden Form vilde give Meddelelse om Traktaten i København. Betydningen af en saadan Notificering spillede i de første Dage en meget stor Rolle i Regeringens Overvejelser og dertil knyttede sig Betragtninger om *Retsforholdet.*

Ordren til Quaade viser tydeligt, at Regeringen ikke mente, at Danmark havde nogen juridisk eller international Ret i Kraft af Art. V. I en Indberetning af 9. Februar til sin Regering udtalte Mohrenheim, at den danske Regering fuldtud anerkendte, at den, eneste »base légale«, hvorpaa Danmark mente at kunne støtte sig, var definitivt forsvunden. »Aucune conséquence ne saurait désormais en être tirée au point de vue de droit.«[12]) Dog fandt den danske Regering 4. Februar en Retsbasis for en »protesterende Reservation« deri, at Preussen i sin Tid officielt havde meddelt Danmark Pragfredens Art. V og aabnet Forhandlinger paa dette Grundlag. Man mente, som det fremgaar baade af Ordren til Quaade

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af 4. Febr, og f. Eks. af, hvad den østrigske Gesandt efter sine Samtaler med Rosenørn og Vedel indberettede,[13]) at Art. V var blevet meddelt den danske Regering af Preussen som et internationalt Løfte, der ikke uden Meddelelse til Danmark kunde ophæves. Det var vel baade logisk og rimeligt, at Østrig-Ungarn, der i 1866 ingen Foranledning havde haft til at notificere Pragfreden i København, nu kun fortrolig omtalte Revisionen af denne Traktat, men det var umuligt, at Tyskland nu uden videre kunde tie Sagen ihjel. Den danske Argumentation var efter Kålnokys Opfattelse følgende: Da Danmark i Wienerfreden paa Forhaand havde forpligtet sig til at anerkende, hvad Østrig og Preussen maatte beslutte med Hensyn til de afstaaede Hertugdømmer, overtog Preussen i Aaret 1866, med den Modalitet der fandtes i Art. V, Forpligtelsen til at give Danmark Meddelelse om Indholdet af denne Beslutning, og havde, saa ugerne det ogsaa skete, til syvende og sidst heller ikke kunnet unddrage sig at give den danske Regering en saadan Meddelelse. I Foraaret 1867 havde Preussen ikke blot meddelt Bestemmelserne i København, men den havde ogsaa taget Initiativet til Underhandlinger med den danske Regering for at bringe Art. V til Udførelse. Det var, efter den danske Regerings Mening, derved anerkendt og konstateret af den preussiske Regering, at Danmark ikke blot havde en moralsk, men en reel Ret til at faa Kendskab til denne Sag, i hvilken det selv var indblandet, og man kunde derfor nu forlange at erholde officiel Meddelelse af Berlinerkabinettet om Indholdet af Overenskomsten af 11. Oktober.

Haabet om en Notifikation fra tysk Side maatte man dog hurtig opgive. Bismarck var ikke til Sinds at lette Stillingen for Danmark. Heydebrand vedblev at være tavs, naturligvis ogsaa da han 4. Februar om Aftenen traf den danske Udenrigsminister ved en Middag hos den franske Gesandt, og da han den 6. Februar tog Afsked med Rosenørn. Han havde der kun udtrykt sin Beklagelse af, at han maatte forlade Kø-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

benhavn under saa pinlige Omstændigheder.[14]) Allerede den 4. Februar offentliggjordes Traktaten i »Reichsanzeiger«. Det ønskede Udgangspunkt for en »protesterende Reservation« forelaa ikke.

Men selv uden et saadant Udgangspunkt mente Regeringen ikke at kunne forholde sig passiv.

Haabet om en Generhvervelse af det danske Nordslesvig var en integrerende Del af det sønderlemmede Danmarks Kamp for en sund og lykkelig Fremtid. Det vilde være et altfor tragisk Tegn paa Selvopgivelse, hvis man i fuldkommen Tavshed modtog dette nye Slag; det var ikke blot vaandefuldt, men slet ikke til at bære. »Skulle nu denna traktatbestämmelse försvinna utan att ens från Danska Regeringens sida en röst deremot höjdes, skulle detta se ut som ett erkännande deraf, att ett af de nordiska folkens sjelvständiga tillvaro numera endast berodde på Tysklands gunst og nåd«, skrev Lave Beck-Friis til Stockholm 5. Februar.[15]) Det var hans Indtryk, at denne Betragtning vilde tvinge Regeringen til, selv uden Haab om positivt Resultat, i Berlin at gøre Skridt til at hævde den nordslesvigske Befolknings Rettigheder.

Men dernæst maatte Regeringen betvivle, om det vilde være den muligt overfor Tryk fra Folket at bevare fuldkommen Passivitet; en saadan kunde udlægges som Ligegyldighed for en Sag, hvor Landets og Folkets Værdighed krævede i alt Fald nogen Handling. De fremmede Gesandter fik et levende Indtryk af, at Regeringen ventede en Storm i Rigsdag og Presse, for hvilken den vilde blive nødt til at bøje sig, hvis den ikke vilde gaa af.

Maaske mærkedes i første Øjeblik ogsaa nogen Tilskyndelse til at prøve den relativt aktive Politik, der fandt Udtryk i Ordren til Quaade. De venligt sindede fremmede Gesandter lod det ikke mangle paa stærke og oprigtigt mente Udtryk for Uvilje overfor Bismarcks Politik. Ingen af dem var glade ved det nye Udtryk for den Bismarckske Magtudfoldelse,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hverken den franske Gesandt Tiby, den engelske Sir Charles Wyke eller mindst af alt den Fjende, Bismarck havde i den russiske Gesandt, Baron Mohrenheim, der i ganske særlig Grad var persona grata ved det danske Hof.

Baron Beck-Friis havde at repræsentere en svensk-norsk Udenrigspolitik, der i Overensstemmelse med Oscar II's Ønsker saa en vigtig Opgave i Udviklingen af et meget godt Forhold mellem de forenede Riger og Tyskland, men naar han som hans Depecher viser var inderlig med i de danske Forhaabninger og Bekymringer, vidste han sig ogsaa i fuld Samklang med sin Konge. Beck-Friis gik i sin af Uvilje mod Bismarcks Politik prægede første Indberetning efter at have følt, hvor dybt nedslagen man var i Udenrigsministeriet, videre end til passiv Medfølelse. Den danske Regering nærede ikke, skrev han til Björnstjerna den 5., »några förhoppningar om att, under närvarande förvirrade politiska förhållanden, i utlandet finna något verksamt understöd.« »Detta oaktat kan jag dock icke underlåta att finna att de Förenade Rikena av den framstående ställning som de i Norden intaga borde känna sig uppmanade att, såväl här som i Berlin, tydligt tillkännagifva att de djupt beklaga upphävandet af det traktatmässiga skydd, som varit Nordslesvigs Danska befolkning tillförsäkradt.«[16])

Der mærkes heri en Stemning, der meget vel kan have faaet Udtryk overfor det danske Udenrigsministerium og have vakt Forhaabninger om Muligheden af en vis Aktion fra svensk Side. Om noget saadant kunde der dog ikke være Tale. Vi skal vende tilbage hertil, men foreløbig blot konstatere, at før den danske Regering tog sin Beslutning i Sagen, naaede ingen Tilkendegivelse af den svenske Regerings eller Kong Oscars Synspunkter København. Heller ikke i de andre Gesandters Udtalelser af Harme over Bismarcks Brutalitet, Beklagelser over Danmarks haarde Skæbne eller Udtalelser om, hvor farligt et Præcedens den begaaede Voldshandling kunde være for det europæiske System, kunde man

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

finde alvorlig Antydning af Mulighed for positiv fremmed Støtte. Og selv i deres forbeholdne Udtalelser var de snarest mere imødekommende, end deres Regeringer viste sig at være overfor Tanken om blot den mindste Indgriben.

Det Referat, som Tiby gav Waddington af den tidligere nævnte Samtale med Vedel 5. Februar, giver Indblik i Regeringens Overvejelser om, hvorledes man skulde optræde. Kunde Danmark, udtalte Vedel, lade som om det ignorerede den nye Traktat? Svarede det ikke tværtimod til dets Interesser og dets Værdighed at vise, at det bekymrede sig derom, men hvis saa var, hvilket Skridt skulde den danske Regering tage? Vedel mente allerede paa dette Tidspunkt, at man ikke kunde vente den Notifikation fra tysk Side, som man havde ønsket. »Hvis nu den danske Regering tier,« sagde Vedel, »vil det da ikke se ud, som om den opgiver sig selv, og som om den paa Forhaand bøjer sig for alt, hvad Tyskland foretager imod Riget?« »Og desuden,« fortsatte Vedel, »er det meget tvivlsomt, om den offentlige Mening i Danmark vil finde sig i, at Regeringen indtager en saadan Holdning; der vil uden Tvivl komme Interpellationer i Rigsdagen, og man kan risikere, at de dertil knyttede Udtalelser i lige Grad vil saare den danske Regering og den offentlige Mening i Tyskland. Men hvis modsat den danske Regering bestemmer sig til at foretage et Skridt, af hvilken Natur skal da dette være?« Vedel gjorde sig ingen Illusioner om de forskellige Magters Dispositioner, ventede hverken fra Rusland eller England alvorlig Støtte. Han gav Tiby Indtryk af, at det man paatænkte, var et Spørgsmaal til den tyske Regering, om den med Østrig afsluttede Traktat i Danmark skulde opfattes som indeholdende en definitiv Nægtelse af at indlade sig paa nogensomhelst yderligere Forhandling om de nordslesvigske Distrikter. Samtidig vilde man underrette de andre Magter. Et saadant Skridt vilde uden Tvivl i Rerlin faa en lidet velvillig, maaske en brutal Modtagelse, »men«, sagde Vedel efter Tibys Referat, »er det ikke bedre personlig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at bære Vidnesbyrd om og klart at konstatere de Retsfornægtelser (dénis de justice) for hvilke man er Offer, end i Tavshed at taale dem og vænne Europa til Danmarks successive Nedgang?« Den 6. Februar sagde Rosenørn til Mohrenheim, at det var ham umuligt under Hensyn til den offentlige Mening, den danske Befolkning i Nordslesvig og hans Pligt overfor Ministeriet at undlade endnu en Gang at tale til Gunst for en fredelig Løsning af det Spørgsmaal, hvis definitive Undertrykkelse Traktaten af 11. Oktober dog ikke betød.[17])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

III.

Regeringens Beslutning 6.-11. Februar.

Torsdag den 6. Februar mente Krieger, at nu var man i Udenrigsministeriet paa det rene med, hvad man vilde. I de forløbne Par Dage var Opfattelsen ændret paa et meget væsentligt Punkt. Tanken om at opfordre fremmede Magter til en Aktion til Fordel for Danmark eller blot til at tage et Forbehold til Gunst for Danmark var opgivet.

Dette var ikke sket som Følge af Paavirkning ude fra, selv om Drøftelserne med de fremmede Gesandter vel kan have klaret Udenrigsministeriets Skøn.

Til London og til St. Petersborg skete der uforbindende Underhaandshenvendelser [for at søge Raad om, hvilken Vej Danmark burde følge, og] for om mulig at faa Rede paa, hvorvidt Regeringerne stillede sig saa passivt, som det efter Oktobertraktatens Modtagelse i Pressen saa ud til.[1])

Den 7. havde Quaade efter den Ordre, der var givet ham den 4., talt med Lord Odo Russell. Allerede samme Dag sendte Russell en fortrolig Indberetning til Lord Salisbury.[2]) Quaade havde bedt ham meddele den engelske Udenrigsminister den danske Regerings Synspunkter. Man tænkte sig at anmode Stormagterne og Sverige-Norge om at tage de Forholdsregler, de maatte anse for »most proper and useful« for at forhindre, at Østrigs Afkald skulde give Preussen Autorisation til at betragte Spørgsmaalet om Tilbagegivelse af de nordlige Distrikter af Nordslesvig som definitivt opgivet. En Lejlighed hertil vilde foreligge, naar Oktobertraktaten blev

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kommuniceret Stormagterne, som Pragfreden i 1866 var blevet det. Man haabede, at den engelske Regering vilde modtage Henvendelsen med samme Venlighed, som Danmark altid havde mødt, naar dets Interesse havde ført det til at appellere til den engelske Regering om Sympati eller Støtte.

Russell havde sagt, at han gerne vilde befordre Meddelelsen. Iflg. Russells Indberetning tilføjede han, at han jo ikke kendte sin Regerings Synspunkter og Hensigter, men hans private Mening var, at det foreslaaede Skridt ikke kunde faa praktisk Resultat. Det vilde alene forlænge den Bitterhed, der var skabt mellem Danmark og Tyskland ved, at Pragfredens Art. V siden 1866 ikke var blevet opfyldt. At Stormagterne udtrykte en Opfattelse, der stod i Modstrid med Konventionen af 11. Okt., vilde ikke bringe Østrig til at ophæve den; Tyskland vilde antagelig snarere gaa til en ny Krig end afstaa Nordslesvig til Danmark; Fyrst Bismarcks antidanske Politik nød stor Popularitet i Tyskland. [Disse Forbehold, som Russell havde bedt Quaade betragte som strengt private, nævnede den danske Gesandt ikke i sin Rapport om Samtalen.[3])]

Russells Indberetning kom til London 10. Februar og blev straks meddelt saavel Dronningen som Lord Beaconsfield og Gesandten i København. Man indskrænkede sig til 17. Febr. telegrafisk at meddele Russell, at man billigede de Udtalelser, han havde fremsat overfor Quaade.[4])

Da havde den danske Regering forlængst taget sit Standpunkt. I København havde Wyke iøvrigt udtalt sig saaledes, at Vedel 8. Februar kort erklærede, at Gesandten ikke i nogen Maade vilde være til Hjælp.[5])

En Særstilling blandt Gesandterne indtog Baron Mohrenheim i Kraft baade af Ruslands Betydning for Danmark og af den Position, han personlig havde skabt sig. Vi har set mange Eksempler herpaa, og Mohrenheims Indberetninger bekræfter det Indtryk, man gennem de bedste Kilder, bl. a. af Kriegers Dagbøger har haft af, at denne intelligente, ak-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tive og smidige Mand ogsaa nu havde saare intim Føling baade med Udenrigsministerium og Hof. Mohrenheim talte med Kongen og konfererede indgaaende med Rosenørn, Vedel og Grev Frijs. Han saa Udkast til vigtige Noter, og Krieger kunde sige, at Russeren ved Udarbejdelsen af den betydningsfulde Instruks for Quaade af 12. Februar »næsten havde tilbudt sig som Sekretær«[6]); Vedel sikrede sig før Afsendelsen, at han intet havde at udelade eller tilføje. Man kan ingenlunde uden videre godtage, hvad Mohrenheim i sine ordrige Rapporter meddeler eller antyder om sin Indflydelse; han var, som i Sommeren 1870, ivrig for at gøre sig bemærket hos sin Regering, var forfængelig og overvurderede sin Indflydelse. Men utvivlsomt lagde Udenrigsministeriet og Kongefamilien Vægt paa hans Ord. Der skal senere dvæles ved hans Regerings almindelige Opfattelse af Danmarks Stilling i dette kritiske Øjeblik, men allerede her bør nævnes, hvad Gesandten skønnes at have fremført under den danske Regerings Overvejelser. Hans egne Beretninger maa sammenholdes med de andre kun andenhaands og summariske Referater, som bl. a. Krieger har givet.

I en af de tre Rapporter, Mohrenheim 5. Februar sendte til St. Petersborg efter Samtaler med Vedel[7]) fremhævede han, at kun for en overfladisk Betragtning var Ophævelsen af Art. V »den sene Dødsattest for en dødfødt Ordning og derfor ikke stor Opmærksomhed værd«; den tysk-østrigske Overenskomst havde langt større Betydning. Bortset fra, at den vidnede om en intim Forstaaelse mellem de to Stormagter, hvis politiske Rækkevidde ikke mindst Rusland havde Grund til at overveje, havde Traktaten afgørende Betydning for Danmarks Magtstilling. Spørgsmaalet om Danmarks Eksistens var i Virkeligheden herved rejst. Den danske Nation var nu definitivt lemlæstet og Danmark stillet overfor det Spørgsmaal, om ikke Hensynet til den nationale Enhed burde sættes over Hensynet til Landets Bestaaen som selvstændig Stat. Danmark vilde være udsat for alle de

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ulykker, en uheldig Skæbne bød det, og for den umættelige Begærlighed hos en Fjende, der ingen Skrupler kendte. Der forelaa den Mulighed, at Danmark kunde foretrække at gaa helt op i Tyskland og derved generhverve sin nationale Enhed, eller, hvad det maaske hellere vilde gøre og hellere burde gøre, søge en Kombination, der til Gengæld for kommercielle og strategiske Fordele bandt Landets Skæbne til Tysklands og gav dette den reelle Magt over Indgangen til Østersøen. Tyskland havde allerede Kiel, men vilde det nøjes hermed? Eller var Østersøen maaske bestemt til at blive et andet Sortehav? »Spørgsmaalet om Slesvig er afsluttet, Spørgsmaalet om Danmark er rejst.«

Med Udgangspunkt i denne Betragtning førtes Mohrenheim i de følgende Uger til med voksende Styrke af sin Regering at forlange en aktiv Tilkendegivelse af Interessen for Danmark. Denne Henstilling blev, som vi skal se, frugtesløs og uden Betydning for den danske Regerings Overvejelser. Af let forstaaelig Forsigtighed har Mohrenheim overfor de danske Statsmænd rimeligvis ladet denne ivrige og aktive Interesse, som vi finder udtrykt i hans Rapporter, fremtræde mindre stærkt, og det Indtryk Krieger fik gennem Vedel, var nok rigtigt, naar han straks 5. Februar noterede: »Mohrenheim er noget tilbageholdende.«[8]) Men det synes dog, at Mohrenheim i disse første Dage, da Regeringen var i Tvivl om, hvilken Fremgangsmaade den vilde følge, mere eller mindre tydeligt maa have raadet til at forsøge en Forhandling med Tyskland, der kunde aabne nye og vidtgaaende politiske Muligheder. I en af sine Rapporter af 5. Februar skrev han om de Muligheder, der frembød sig for Danmark, noget der peger i denne Retning.[9]) »Hellere end at gaa til Grunde i en almindelig Ødelæggelse, hvorom Truslen aldrig vilde ophøre med at forstyrre, kompromittere og paa Forhaand lamme dens daglige Eksistens, kunde og maaske burde den danske Nation foretrække at søge sin Frelse i en politisk Kombination, som kunde binde dens fremtidige Skæbne til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det tyske Riges ved Hjælp af Handelsfordele og strategiske Fordele, der udstrakte Tysklands reelle Magtomraade lige til de Stræder, som danner Nøglen til Østersøen.« Hertil føjede Mohrenheim, at det ikke tilkom ham at udtale sig om, hvorvidt Henvendelser i denne Retning vilde finde gunstigt Øre i Rerlin.

Det synes da, at Mohrenheim i det danske Udenrigsministerium har tilkendegivet, at det var ad denne Vej, man maaske *burde* frem; Ordene »devrait peut-être« findes i Rapporten. Krieger der kendte denne, og ordret kunde citere flere Passus deri[10]), havde faaet den Opfattelse, at Mohrenheim »som Dansk vilde foretrække et Vasalforhold til Tyskland, der itide ordnet kunde give Nationaliteten en betrygget Tilværelse i et Told- og Militærforbund.« I de følgende Dage havde han det Indtryk, at Mohrenheim vedblev »at tænke sig ind i en dansk Udenrigsministers Stilling«, og at han mente, at Henvendelsen til Preussen ikke blot maatte skrives varsomt, saa den ej stødte, hvad der krævede en vis Udførlighed; men at han af de to Alternativer, der frembød sig, ikke vilde vælge det, der nærmest var beregnet paa og ligesom ønskede et simpelt benægtende Svar, at man intet vilde gøre, hvormed da Alt var ude, men at han vilde foretrække det andet, hvorefter Affattelsen ligesom skulde lokke og opmuntre til en Forhandling. »Man kunde fremhæve, at nu staaer Preussen i sin fulde Magt, uhemmet af Skinnet af en Forpligtelse; Danmark er nu ei nødt til at kræve en Afstemnings Resultater fuldt godkendte; men Danmark kan udtale sit nationale Ønske, og Preussen derimod gjøre sine politisk-strategiske Interesser gjældende o.s.v.« Naar Krieger til dette Referat af Mohrenheims Standpunkt føjede, »at denne Tankegang fører rigtignok lige ind i den of- og defensive Alliances Garn«, ramte han Sømmet paa Hovedet.

Mohrenheim havde i sin Rapport udtrykt dette saaledes, at han i København havde hørt udtalt Ideer om, at Danmark kunde blive en tysk »Admiralstat« og København Tysklands

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Søhovedstad, Ideer, der havde haft Kurs i »Paulskirke-Tiden 1848—49«. Mohrenheim har øjensynlig været inde paa Tanker om en afgørende Ændring i den danske Nations og den danske Stats Tilværelse. Men hvor positivt han har tilraadet Skridt i denne Retning kan dog ikke afgøres. Man bør ikke lægge alt for stor Vægt paa, hvad der under foreløbige Drøftelser og Overvejelser af alle Muligheder er blevet sagt. Efter sit Temperament har Mohrenheim rimeligvis været paavirket af den stærke Bevægelse, hvori man i de danske Regeringskredse befandt sig straks efter det haarde Slag. 12. Februar, da den danske Regering havde taget sin Beslutning, som ikke indeholdt noget Forsøg i den antydede vidtgaaende Retning, skrev han i et »lettre particulière et réservée« til Gortchacow, at han strengt havde holdt sig til sin beskedne Rolle som simpel Iagttager, der ikke havde nogen Slags Instruktion; naar han blev spurgt, indskrænkede han sig til at anbefale den alleryderste Klogskab [prudence].[11]) Allerede 9. Februar havde han i en Rapport udtalt sig, saa det maatte förstaas, som han nu havde givet den danske Regering et Raad, der gik i direkte modsat Retning af, hvad man efter det foreliggende maa tro, at han tidligere havde tilraadet. »Jeg tror at opfylde«, skrev han da »oprigtigt Venskabs Pligt imod Danmark ved at advare dets Regering mod farlige Fristelser, der kunde vente den, hvis den forsøgte at tilvejebringe en Balance i gensidige Fordele, hvis Ligevægt i høj Grad var udsat for ikke at frembyde en meget rigorøs Lighed imellem den stærke og den svage.« Han udviklede omhyggelig, hvor farligt det vilde være for Danmark at indlade sig paa yderligere Forhandlinger med Preussen for til Gengæld for danske Indrømmelser at opnaa en frivillig Opfyldelse af den Forpligtelse med Hensyn til Nordslesvig, for hvilken Traktaten havde befriet Preussen.[12])

Det er klart, at der i den mellemliggende Uge maa have fundet en Ændring Sted i Mohrenheims Opfattelse af, hvad den danske Regering burde gøre. Under de nærmere Over-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vejeiser og Diskussioner indsaa han de farlige Konsekvenser, som i første Øjeblik havde gjort mindre Indtryk paa ham. Maaske var han blevet paavirket af, at hans Regering viste fuldkommen Passivitet saavel overfor hans Rapporter som overfor den danske Gesandt i St. Petersborg. Hans stærke Fremhævelse af, at han havde holdt sig strengt iagttagende og kun havde anbefalet den alleryderste Klogskab, kan tyde paa, at han var blevet betænkelig ved i en første Opblussen at have vovet sig for langt ud med sine Raad. Disse fik kun Retydning ved at indgaa som Led i den danske Regerings Overvejelser, men kan ikke have øvet væsentlig Indflydelse paa dens endelige Beslutning.[13])

Der var Modsætninger indenfor Ministeriet.[14]) Krieger ansaa Nellemann for ledende blandt dem, der ønskede en kraftig dansk Reaktion, medens Estrup »mere fór op og holdt Taler«. Konseilspræsidenten havde bl. a. fremsat det Indfald, »at Kongen skulde udstede en Proklamation til det danske Folk og til Nordslesvigerne«. I et Ministermøde Tirsdag den 4., hvor Efterretningen drøftedes, skulde Nellemann temmelig haanligt have afvist Marineminister Ravn, »der raadede til Varsomhed«. Dagen efter mente Krieger, at der i Ministeriet var stærk Tendens til den Tro, at man kunde behandle Preussen som Folketinget; han antog dog, at det næppe vilde »vare længe, før Nellemann faldt sammen for Virkelighedens Tryk.«[15])

Det er vel rimeligt, at der i Drøftelserne har gjort sig forskelligt Skøn gældende efter de enkelte Ministres Temperament, men Kriegers og enkelte Diplomaters Indtryk heraf berettiger dog ikke til at tro, at der har vist sig saa dybe Modsætninger som de, der i Juli-August 1870 havde været indenfor den Regering, der da skulde tage afgørende Beslutning. Af Ministrene fra 1870 sad nu kun én i Regeringen, nemlig Udenrigsministeren, Baron Rosenørn-Lehn; han var nu som da dybt rystet over Begivenhederne, men fulgte atter P. Vedel.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Der holdtes flere Ministermøder, og i et saadant, Lørdag den 8. Februar, tog Regeringen Stilling til en af P. Vedel udarbejdet Betænkning, paa hvilken Udenrigsministeriets Forestilling til Kongen skulde bygges.[16]) Efter hvad Krieger meddeler, havde Vedel Dagen før sendt sit Forslag til Rosenørn-Lehn med Opfordring til at gøre dets Antagelse til Kabinetsspørgsmaal.[17]) Der synes dog ikke at have været Anledning til at tage saa kraftigt fat, thi efter Kriegers Meddelelser at dømme blev der ikke Vanskeligheder. Udenrigsministeriets Forslag blev vedtaget og Estrup erklærede nu, at det var netop det, han hele Tiden havde villet. Dette forbavsede, efter Kriegers Fremstilling, i høj Grad Ravn, der i Forvejen havde hørt Estrup udtale sig ganske anderledes; men forud for dette afgørende Ministermøde havde Rosenørn-Lehn, efter hvad Krieger vilde vide, talt med Estrup og Nellemann. Dér var vel saa Modsætningerne blevet klaret.[18])

Vedels Betænkning indlededes med nogle almindelige Synspunkter, der giver et Indtryk af, hvor alvorlig Stillingen opfattedes.

Han hævdede, at man ikke kunde vente at finde synderlig Følelse i Europa for, at der var sket Danmark nogen væsentlig Uret, eller at Spørgsmaalet om Tilbagegivelse af et lille Stykke Nordslesvig havde nogen videre Betydning for Verden eller endog kun for Danmarks Fremtid. Art. V gav Udsigt til en lille Satisfaktion for den danske Nationalfølelse; Traktaten af 11. Oktober borttog denne Udsigt; Danmark var forblevet, hvad det var efter Krigen i 1864, hverken større eller mindre.

Intet europæisk Kabinet vilde røre sig i denne Sag. Der kunde naturligvis overhovedet kun være Tale om England og Rusland, men deres indbyrdes Forhold var et saadant, at en Samvirken mellem dem var umulig; endnu umuligere vilde det være, at den ene af dem skulde ville lægge sig ud med Preussen for vor Skyld med den Virkning, at den anden Magt vandt derved. Ingen af de to Magter vilde gøre sig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nogen Illusion om, at Preussen ikke vilde tage enhver, end- og den mildeste, Henvendelse meget ilde op, da Bismarck altid havde erklæret, at det hele var et Mellemværende mellem Preussen og Danmark, hvori han ikke taalte nogen Indblanding. Men desuden laa det hverken i Englands eller i Ruslands Interesse, at der opstod et altfor venligt Forhold mellem Danmark og Tyskland; Tilbagegivelsen af Nordslesvig kunde maaske betinges af diplomatiske Arrangements, som bragte Danmark til at blive Tysklands offensive og defensive Allierede.

Videre fremhævede Vedel, at Danmarks Forhold til Preussen allerede nu var i højeste Grad spændt. Han tænkte dels paa den almindelige, siden 1864 bestaaende Modsætning, dels paa de Begivenheder, der knyttede sig til det Cumberlandske Bryllup. Hvorledes vil Forholdet blive og hvad risikerer vi ikke, spurgte han, hvis vi forsøger paa at tilvejebringe en Aktion imod Preussen af andre Magter i den ene eller anden Form? »Det kan siges, at ved Wienerfreden have vi forpligtet os til at modtage, hvad Østrig og Preussen blive enige om med Hensyn til Slesvig, hvorledes kunne vi da opfordre andre Magter til at virke hen til et modsat Resultat?« Lige overfor den preussiske Hensynsløshed og under de nuværende Forhold var det uberegneligt, hvad der kunde følge af, hvad Bismarck maaske vilde kalde »et Brud paa Wienerfreden.«

Vedel udtrykte her den Frygt, der i disse Dage overalt i Danmark herskede for Bismarcks hensynsløse Magtpolitik. Hvis Art. V's Ophævelse fremkaldte Indsigelse fra nogen Magts Side, vilde den da ikke blive efterfulgt af et nyt Angreb? Var det ikke blot et Tidsspørgsmaal, spurgte man, naar Tyskland fandt det formaalstjenligt at skyde sin Magt frem over Kongeaaen?

Ikke alene sydfra følte man sig i denne Situation truet. Vi har set den mærkelig stærke Mistillid, der herskede overfor Kong Oscars og Sveriges Politik. Kunde det ikke tænkes, spurgte man nu i København, at Bismarck, hvis det virkelig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var hans Hensigt før eller senere at fortsætte det ved Wienerfreden paabegyndte Værk, ville stræbe mod en Deling af Danmark, selv tage den jyske Halvø eller mere, og overlade et udskilt Østdanmark til Sverige? Var det helt sikkert, at en saadan Afslutning paa Danmarks Nedgang ikke stemmede med den letbevægelige, ærgærrige Kong Oscars inderste Ønsker? Den engelske Gesandt udtalte aabent denne Frygt. Men naar Baron Beck-Friis i et fortroligt Brev til den svenske Udenrigsminister den 15. Februar fremhæver, at Ministeren »säkerligen icke [är] okunnig om att många här äro benägna att alltid misstänka oss för att icke blott med likgiltighet åse, utan till och med spekulera på, Danmarks olyckor«, og naar han ansaa det for vigtigt, at man paa alle Maader søgte at modvirke denne danske Tilbøjelighed til Mistillid mod Sverige, da mærkes det, hvilke besynderlige Tanker der nu i disse mørke Dage atter var fremme i danske Sind.[19])

Fra de almindelige Synspunkter, som den europæiske Situation fremkaldte, vendte Vedel sig til Spørgsmaalet om, hvilke Formaal Regeringen kunde sætte for sine Bestræbelser, hvad Udsigt vi havde til at kunne hidføre et Resultat og hvad vi risikerede. Den første Position var allerede afvist ved de almindelige Betragtninger. Det var umuligt at tro, at vi kunde faa fremmede Magter til at øve en saadan Pression paa Preussen, at det ordnede en Afstaaelse paa rimelige Betingelser eller i alt Fald gentog sit Løfte om til sin Tid at gøre det.

Den næste, mere beskedne Position blev at bringe Kabinetterne til at holde Spørgsmaalet i Live til en fremtidig Løsning, hvilket kunde tænkes ved, at en Meddelelse fra Preussens Side af Traktaten af 11. Oktober til de forskellige Magter af disse besvaredes med Udtalelsen af det Haab, at Preussen ikke vilde betragte Spørgsmaalet om en national Grænseregulering som bortfaldet ved Art. V's Ophævelse. Men uagtet Pragfreden, efter Vedels Mening, vistnok i sin Tid var meddelt Magterne og altsaa en Forandring af en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Artikel i denne Fred ogsaa naturlig burde meddeles de samme Steder, ansaa Vedel det for tvivlsomt, om Preussen vilde give en saadan Meddelelse, og selvom dette skete, var det lidet sandsynligt, at noget Kabinet vilde udtale en saadan Tanke i Berlin, fordi det efter al Sandsynlighed vilde modtage et skarpt afvisende Svar, som det hverken kunde modtage i Tavshed eller replicere til uden at føres for vidt.

Derefter var det sidste og mest begrænsede Formaal, den danske Regering kunde stille sig, *at* hævde, at Spørgsmaalet bestod uafhængigt af Art. V og efter Traktaten af 11. Okt.; *at* udtale dette i Berlin og spørge om, hvorvidt Preussen delte denne Anskuelse, men uden at udsætte os for videre end et hensynløst afvisende Svar, og endelig *at* bringe dette til de andre Kabinetters Kundskab.

Dette kunde opnaas ved at rette en Note til det preussiske Kabinet, hvori det hed, at man havde erfaret, at Traktaten af 11. Okt. havde ophævet Art. V; da Preussen imidlertid i 1867 havde aabnet Forhandlinger med os om Tilbagegivelse af de nordslesvigske Distrikter og disse Forhandlinger ingensinde var ophævede, men kun suspenderede, udbad den danske Regering sig Underretning om, hvorvidt Preussen havde til Hensigt at genoptage disse Forhandlinger med os nu eller senere.[20])

Et saadant Skridt vilde falde saa meget naturligere, dersom vi havde modtaget nogen Meddelelse fra Berlin, men dette Haab mente Vedel nu maatte opgives. Dog ogsaa uden en saadan Meddelelse vilde man kunne foretage dette Skridt. Samtidig dermed kunde vi da meddele de andre Hoffer Afskrift af vor Henvendelse til Berlin, hvilket saa meget lettere kunde ske, som det var den samme Fremgangsmaade, Danmark havde fulgt under Forhandlingerne i 1867, og det Skridt, man nu paatænkte, kunde betragtes som en Fortsættelse af disse. Man kunde til de fremmede Magter udtale, at de paagældende Regeringer vist vilde modtage denne Meddelelse med samme Interesse for Danmark, som de tid-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligere havde vist os; Udtrykkene kunde varieres noget, navnlig lige overfor England, men vi kunde ikke anmode om nogen Assistance.

Svaret fra Berlin kunde blive skarpt afvisende; vi kunde da meddele Magterne det uden Kommentarer. Men Svaret kunde ogsaa udtrykke Villighed til Forhandling, og da risikerede vi maaske, at Preussen stillede »politiske Betingelser, som der vilde være stor Betænkelighed ved at modtage«.

Her fremtræder en anden alvorlig Bekymring, der i disse Dage bevægede Sindene i København. Det var slemt ikke at faa det danske Nordslesvig til Danmark, men endnu værre var det maaske at faa slesvigsk Jord tilbage paa Betingelser, der før eller senere kunde kompromittere Danmarks Selvstændighed. Kun med Ængstelse havde man i Foraaret 1866 tilbudt Preussen en Alliance; siden var det stærke Preussen afløst af det overmægtige tyske Bige, og hvis Bismarck for Tilbagegivelse af Nordslesvig som Betingelse skulde stille dansk Tilknytning til Tyskland af mere eller mindre vidtgaaende Karakter, vilde Danmarks Selvstændighed, hvor problematisk den end som Magtforholdene laa allerede nu var, da ikke blive endnu mere udsat? Mange Gange i Aarene efter 1864 havde Aviser eller Diplomater kolporteret Rygter om, at man fra dansk eller tysk Side paatænkte Tilslutning til Tyskland, toldpolitisk eller ved Forbund af anden Art, »som Tysklands Admiralstat« eller lignende. Slige Rygter, der aldrig havde haft Grundlag i direkte eller indirekte Forhandling eller Sondering, mødte levende Uvilje i Danmark.

[Som vi har set, havde Mohrenheim allerede 5. Februar udtrykt en stærk Bekymring for, at en saadan Udvikling skulde blive sat i Gang af Art. V's Ophævelse; maaske skyldes det bl. a. Mohrenheims Paavirkning, naar andre Diplomater viste en lignende Frygt.[21]) Det gjaldt ikke mindst Beck-Friis, der iflg. Krieger var »kendelig urolig«.[22])] Allerede den 11. Februar troede han, at den danske Regering frygtede et Svar fra Berlin, der gik ud paa at mulig noget af

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Slesvig kunde tilbagegives paa Vilkaar, der maaske var mere farlige for det danske Monarkis Selvstændighed end et rent Afslag.[23])

Næsten formildende og lettende under den dybe Skuffelse virkede den Tanke, at tysk Afvisning af enhver Drøftelse om Nordslesvig i alt Fald udelukkede en saadan Fare.[24])

Der havde været Talé om at sende en Mission til Berlin for at forhandle om Sagen, og som Sendemand havde man vistnok tænkt Grev C. E. Frijs.[25]) Grev Frijs vilde af mange Grunde være selvskreven til et saadant Hverv, men Vedel ansaa det for umuligt at sende en Mission til Berlin, før man med Sikkerhed vidste, at Bismarck overhovedet vilde genoptage Forhandlingerne; man risikerede ellers uden videre Afvisning.

Da Vedel skrev Betænkningen af 8. Februar, mente han, at det var utilraadeligt at vente med en Henvendelse til Berlin, hvis man vilde rette en saadan. Den 12. Februar traadte den tyske Rigsdag sammen; i Trontalen vilde den tyske Regering vel udtale sig om Oktobertraktaten, men yderligere foreiaa der fra Hans Krüger, med hvem Regeringen ved Mellemmænd havde haft Forbindelse, Meddelelse om, at han, naar Rigsdagen var traadt sammen, vilde blive nødsaget til at rette en Interpellation til den tyske Regering.[26]) Men havde Bismarck først udtalt sig afvisende, blev det efter Vedels Mening umuligt at rette den paatænkte Forespørgsel til Berlin. Man maatte derfor handle hurtigt.

Ogsaa Konseilspræsidenten, Estrup, trængte paa, men da han forlangte Udkast til den Instruks til Quaade, der var forudsat i Vedels Beretning til Ministermødet den 8., leveret allerede den 10., krævede Vedel mere Tid til Udarbejdelsen; han vilde ogsaa tale med Diplomaterne[27]) om Henvendelsens Form.

Det drejede sig vel især om Mohrenheim.[28]) Med Grev Kålnoky havde baade Rosenørn og Vedel talt roligt og venskabeligt. [Han hævdede i en Rapport til Wien, at den dan-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ske Regering aldrig havde haft Tanke om at henvende sig til fremmede Magter for at opnaa en Intervention i Berlin.[29])]

Men ogsaa med Hr. von Heydebrand talte Vedel fortroligt. Dette kunde synes mærkeligt, men den tyske Gesandt havde i København vundet Sympati og Respekt. Hans retsindige og paalidelige Karakter havde i Aarenes Løb fjernet mange Vanskeligheder. Man mente, at Heydebrand kun ugerne efter sin Regerings Ordre havde demonstreret ved i Efteraaret 1878 at forlade København, da den Cumberlandske Forlovelse skulde deklareres, og Bryllupsfestlighederne stod for Døren. Man mente ogsaa, at Heydebrand var bedrøvet over Oktobertraktaten, og at dette var medvirkende Aarsag til, at han paaskyndede sin Afrejse fra København, nu da hans Rappel var besluttet og anmeldt. Til Mohrenheim havde Heydebrand sagt, at i den Stilling, hvori han var bragt, var det umuligt for ham at forlænge sit Ophold længere, end det var strengt nødvendigt, for at han kunde faa sine Afskedsaudienser. Beck-Friis mente, at saafremt Bismarck havde fundet for godt at underrette Heydebrand om Konventionens Eksistens, havde han uden Tvivl forladt København, inden den blev bekendt dér.[30]) Den 9. Februar havde han overleveret sin Rappelskrivelse til Kongen og blev indbudt til Afskedstaffel. Kriger beklagede, at baade Kongen og Dronningen ved denne Lejlighed tilsidesatte den sædvanlige Høflighed mod den afskedstagende Gesandt. »Alle ventede, at Kongen vilde drikke med ham, da Champagnen kom — Heydebrand blev blegere og blegere, men Kongen saa op i Luften, og der blev intet af.«[31])

Da Heydebrand var fratraadt som Gesandt, sagde Vedel ligefrem til ham, hvad man agtede at gøre, og bad ham efter sin Hjemkomst til Berlin sige Statssekretæren Bernhard von Bülow, at han ikke maatte bedømme os efter Aviserne, men holde sig til Regeringens Handlinger. Heydebrand lovede at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sige dette til Bülow og fandt intet at indvende imod den Forespørgsel, Vedel havde foreslaaet at gøre i Berlin.[32])

Tirsdag den 11. billigede først et Ministermøde Vedels Udkast til en Instruks til Quaade, og derefter kom den endelige Afgørelse i et Statsraadsmøde Kl. 11, hvor foruden Kongen og Kronprinsen alle Ministrene var til Stede.

Udenrigsministeren refererede sin Forestilling, der med formelle Ændringer indeholdt, hvad Vedel havde udtrykt i sin Betænkning til Ministermødet den 8., og konkluderede med et tilsvarende Forslag.

Svaret fra Berlin, saaledes sluttede Forestillingen, vilde enten blive mere eller mindre skarpt afvisende, og vi kunde da simpelthen meddele det konfidentielt til de Kabinetter, som vi underrettede om vor Henvendelse, uden vidtløftig Kommentar eller Récrimination; eller det vilde vise Villighed til Forhandling, og vi risikerede da maaske, at Preussen stillede politiske Betingelser, og i saa Tilfælde maatte man overveje, hvorvidt de maatte være forenelige med Landets Vel.

Kong Christian fandt det nødvendigt at erfare, hvorledes vi med Hensyn til det nordslesvigske Spørgsmaal nu egentlig stod overfor Tyskland, men, idet han i det Hele kunde billige Udenrigsministerens Forslag, foretrak han dog at afvente, om der alligevel ikke skulde komme Meddelelse om Oktobertraktaten fra den preussiske Regering.

Hertil bemærkede Rosenørn-Lehn, at der aldeles ingen Sandsynlighed var for, at vi vilde faa en saadan; tværtimod tydede alt paa, at det var Preussens Hensigt *ikke* at gøre os nogen Meddelelse.

Til denne Betragtning sluttede Konseilspræsident Estrup sig. Han mente derfor ikke, at man kunde vente paa en saadan Meddelelse fra Berlin for at faa et Udgangspunkt, og paa den anden Side forekom det ham farligt at udsætte det paatænkte Skridt, da dette vilde blive vanskeligere, hvis

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bismarck allerede havde fundet Lejlighed til forinden at udtale sin Anskuelse, naar den tyske Rigsdag traadte sammen. Man burde ikke opsætte at handle. Estrup betonede, at han var fuldstændig enig med Udenrigsministeren i, at det paa ingen Maade gik an, at Regeringen tav stille efter Oktobertraktaten, da det saa med Føje vilde kunne siges, at Danmark i Virkeligheden havde acquiesceret ved, hvad der var sket. Han troede ogsaa, at det fra alle Sider i Landet, uden Hensyn til Partistilling ventedes, at Regeringen gjorde noget. Ligeledes var han enig med Udenrigsministeren i, at en direkte Henvendelse til Preussen i den foreslaaede Form vilde være det Skridt, som mest effektivt og med mindst Anstød kunde gøres; — Det kunde i værste Fald ikke medføre andet end Afvisning, og noget yderligere kunde ikke risikeres.

Paa Kongens udtrykkelige Spørgsmaal tiltraadte ogsaa Kronprins Frederik Udenrigsministerens Forslag, og Drøftelsen sluttede med, at Kongen billigede den af det samlede Ministerium foreslaaede Indstilling og bemyndigede Udenrigsministeren til at foretage de angivne Skridt. Udenrigsministeren forelæste derefter Udkastet til Depechen til Berlin, og Kongen billigede dette.[33])

Quaade fik Besked om at vente med at gaa til Bülow, til han havde faaet yderligere Instruks. Man vilde ogsaa give Heydebrand Lejlighed til at faa talt med Statssekretæren, før Quaade søgte denne.[34])

Torsdag den 13. om Morgenen rejste Heydebrand. Depechen til Quaade dateredes fra den 12., og fra den 13. dateredes en Instruks til Quaade om Overleveringen. Efter Kriegers Beretning[35]) vilde Estrup have sendt Papirerne med Kurér til Berlin, men dette afslog man, da en saadan Ekspeditionsform kun vilde vække Opsigt, og Brevene intet indeholdt, som Tyskerne ikke gerne maatte læse.

Ministerraadets og Statsraadets Beslutning om ikke, saaledes som først paatænkt, at rette en Henvendelse om Støtte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til fremmede Magter, blev straks den 11. Februar telegrafisk og i omtrent enslydende Udtryk meddelt saavel Quaade som Gesandterne i London, St. Petersborg og Paris; Gesandterne i Stockholm og i Wien fik den 13. og den 14. tilsvarende Meddelelse i længere Depecher.[36])

Ordlyden af Depechen til Quaade blev straks fortroligt meddelt Mohrenheim og Afskrift 14. Februar sendt til den danske Gesandt i St. Petersborg.[37]) Først 15. Februar, da man kunde vente, at Depechen var overrakt i Berlin, blev Kopi sendt til Gesandterne i Rom, Paris og London, 17. Februar til Gesandten i Stockholm og 19. Februar til Falbe i Wien.[38]) Gesandterne i London, Paris, St. Petersborg og Stockholm fik Ordre til at gøre de respektive Udenrigsministre bekendt med Depechen, dog i al Fortrolighed, saaledes at det i paakommende Tilfælde vilde kunne siges, at der ikke fra dansk Side var gjort nogen »Meddelelse«. En Kopi af Depechen maatte kun afgives à titre privé og under Forbehold af ikke under nogen Form at blive gjort til Genstand for Meddelelse. Ved denne Fremgangsmaade vilde man sikre sig mod enhver Mistanke om at have villet rette en Appel til Stormagterne.[39]) I Ordrerne til de danske Gesandter blev det særligt fremhævet, at Danmark i Depechen ikke gjorde Paastand paa at besidde nogen formel Ret over for Preussen.

Den Depeche af 12. Februar 1879 til Quaade, der var beregnet paa i Afskrift at meddeles det tyske Udenrigsministerium, var udfærdiget paa Fransk.[40]) Den blev den danske Regerings sidste officielle Udtalelse til Tyskland om Nordslesvigs Forening med Danmark, indtil Spørgsmaalet i Efteraaret 1918 paany blev rejst. Den gengives her i den Oversættelse til Dansk, i hvilken den snart efter meddeltes den danske Rigsdag:[41])

»De Følelser, med hvilke den kongelige Regering har modtaget Efterretningen om den mellem Tyskland og Østrig den 11. Oktober f. A. undertegnede Traktat, er af sammensat Na-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tur. Jeg skjuler ikke,« skrev Udenrigsministeren til Quaade, »at det har været os meget pinligt at se den internationale Bestemmelse saa uventet forsvinde, ved hvilken Preussen havde forpligtet sig til at tilbagegive Danmark en Del af Slesvig. Men hvad vi altid har sat mest Pris paa i Prager-Traktatens Art. V, er den Vedgaaelse, som den, efter vor Anskuelse, indeholdt fra Preussens Side om, at der var Retfærdigheds- og Billighedshensyn, som maatte opfordre Sejrherrerne til at give den ved Wienerfreden saa haardt hjemsøgte danske Nationalitet en begrænset Oprejsning. Denne underforstaaede Vedgaaelse er ganske vist forsvunden tilligemed Art. V's 2. Del, men vi kan maaske haabe, at de samme Betragtninger, som i sin Tid har ført den preussiske Regering til at antage denne moralske Forpligtelse, ikke destomindre vedbliver at bestaa og ikke vil blive miskendte af den kejserlige Regering. At vinde ikke blot den danske Nations, men jeg vover at tilføje de to andre skandinaviske Nationers Sympatier og sikre sig ved sin Grænse en hjerteligt venskabelig og paalidelig Nabo, det er efter vor Mening Fordele, som vel kan opveje Opofrelsen af et forholdsvis lidet betydeligt Territorium og af en Befolkning, som ved sit Sprog og sine nationale Aspirationer vil føle sig, idetmindste endnu for lang Tid, naturligt hendraget mod Danmark. Det er ikke min Sag at udbrede mig videre om denne Side af Sagen, og jeg indskrænker mig til at erindre om, at en Retfærdighedshandling ofte har en større Rækkeevne end den mest oplyste Forstand kunde forudse, og udøver en Indflydelse paa Steder og under Omstændigheder, hvor man ikke ventede det.

Naar altsaa disse Bevæggrunde af en højere Art endnu bestandig er tilstede, smigrer vi os med at antage, at de, istedetfor at tabe i Virkekraft ved den nye Traktats Afslutning, netop derved vilde vinde større Lethed til at gøre sig gældende uden at være hindrede ved kunstige Baand.

Vi forstaar tilfulde, at en Stormagt som Tyskland i en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sag af denne Natur alene vil handle i fuld Besiddelse af sin Magt og af sin legale Ret (ne veuille agir dans une affaire de cette nature que dans la plénitude de sa force et de son droit légal), og at det strider mod dens Følelse at have Udseende af at give efter for Tvangen af en Forpligtelse, den har overtaget overfor en tredje Magt. Denne Vanskelighed er nu bleven fjernet ved Traktaten af 11. Oktober. Men dette er ikke alt. Art. V i Pragerfreden havde gjort den eventuelle Tilbagegivelse afhængig af Befolkningernes Afstemning, og den kunde fortolkes som om den havde villet lade selve Fastsættelsen af Omfanget af det Territorium, der skulde gives tilbage til Danmark, bero paa det blotte Udfald af denne Folkeafstemning. Vi begriber, at denne Artikel kan give Anledning til vægtige Indvendinger, baade ved selve det Princip, hvorpaa den hviler, og ved det Omfang, i hvilket dette Princip er blevet anvendt, og det er meget naturligt, at den kejserlige Regering hævder fuldstændig Frihed til at afveje paa een Gang baade de nationale Hensyn, som Art. V alene tager i Betragtning, og andre Interesser, der, efter vor Anskuelse, fortjener ikke mindre Opmærksomhed. Vi forstaar dette saameget desto bedre, som den kongelige Regering selv har følt det ubekvemme ved Art. V's altfor kategoriske Form; thi saaledes som den var affattet, paalagde den Kongen moralske Forpligtelser, som ikke vilde have tilladt Hans Majestæts Samvittighed at nøjes med mindre end Tilbagegivelsen af alle de Distrikter, i hvilke Befolkningerne havde udtalt sig for Genforeningen med Kongeriget.

Som De ser, betragter jeg ikke Ophævelsen af Art. V i Pragerfreden som nødvendigvis angivende, at den kejserlige Regering skulde have opgivet enhver Hensigt om at give Spørgsmaalet en billig Løsning. Og jeg smigrer mig med det Haab, at den sande Betydning af Traktaten af 11. Oktober alene har været at ryddeliggøre Terrænet for nye Forhandlinger, som kunde føre til et lykkeligere Resultat end

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de tidligere forsøgte. Men denne Betragtningsmaade deles ikke af alle, og De véd, i hvilken Grad Efterretningen om Traktaten af 11. Oktober har sat hele det danske Folk i Bevægelse, og har maattet gøre det, eftersom den berører vore dybeste Følelser og vore kæreste Forhaabninger. Under disse Omstændigheder sætter den kongelige Begering den største Pris paa at lære at kende den kejserlige Regerings Anskuelser om den forandrede Stilling, hvori Spørgsmaalet er indtraadt ved Traktaten af 11. Oktober. Jeg bemyndiger Dem derfor til at oplæse denne Depeche for Hans Excellence Statssekretæren, og at give ham en Afskrift deraf, hvis han ønsker det, idet De ledsager denne Meddelelse med de mundtlige Forklaringer, som De maatte finde belejlige, og som Deres fuldstændige Kendskab til den kongelige Begerings Anskuelser med Lethed vil indgive Dem.«

Den 12. Februar aabnede Kejser Wilhelm den tyske Rigsdag ved en Trontale, hvori det hed, at den Uvished, i hvilken Slutningsbestemmelsen i Art. V i Pragfreden af 1866 holdt Fremtiden for Indbyggerne i de nordlige Distrikter af Slesvig, havde bevæget den tyske Kejser til, efter at en Løsning af dette Spørgsmaal i gentagne Forhandlinger med Danmark ikke var lykkedes, at træde i Underhandlinger med Kejseren af Østrig om en Ændring af hin Artikel. Svarende til det indbyrdes venlige Forhold mellem de to Riger var en Overenskomst mellem de to Hoffer kommet i Stand i den ønskede Aand og var ratificeret den 11. Januar.

Denne knappe Udtalelse opfattede Krieger rigtigt, naar han i sin Dagbog skrev, at hermed syntes Svaret paa Forespørgslen fra København forud at være givet, men denne Formodning kunde selvfølgelig ikke hindre Udførelsen af Regeringens Beslutning.[42]) Denne ændredes ej heller ved et Besøg, Udenrigsministeren fik af Grev von der Goltz, der i Anledning af Kammerherre Falbes Udtalelser spurgte, hvorvidt den danske Regering mente at have nogen Ret i Kraft af Pragfredens Art. V.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ordren fra Berlin til det tyske Gesandtskab i København, dateret den 6., (S. 309 f.) blev, uvist af hvilken Grund, først udført, da Hr. von Heydebrand den 13. om Morgenen var rejst til Berlin. Op ad Dagen kom den tyske Chargé d'affaires til den danske Udenrigsminister og meddelte om Eftermiddagen til Berlin, at han havde givet Meddelelse og stillet Spørgsmaal som befalet. Rosenørn-Lehn havde erklæret, »at Falbe havde fremsat Ytringen uden Instruktion; han kunde kun desavouere denne. En Ret til Afstaaelse havde man fra dansk Side ikke haft.« Baron Rosenørns Referat af Samtalen i Depeche Dagen efter til Quaade stemmer med von der Goltz'. »Mit Svar var,« skrev Rosenørn til Quaade d. 14., »at Kmh. Falbe ingen Instruktion havde modtaget herfra, og at vi ikke paastod, at Danmark skulle have nogen »Ret«.«[43])

Den 14. Februar sendte Udenrigsministeriet Falbe et Chiffertelegram: »Vær meget forsigtig i Deres Sprog, nær Mistillid til Herrerne i Ministeriet.« Den følgende Dag sendte man baade Falbe og Quaade nærmere Besked om det forefaldne. I en Depeche til sin Regering den 22. Februar betonede den østrigske Gesandt, Grev Kålnoky, at den danske Regering altid havde været paa det rene med, at den ikke af Pragfredens Art. V kunde aflede nogensomhelst formel eller international Ret; overfor ham havde i alt Fald hverken Udenrigsministeren eller nogen anden officiel Personlighed nogensinde indtaget et saadant Standpunkt; de havde højst talt om en moralsk Ret til Nordslesvigs Genforening, som det danske Folk og de danske Nordslesvigere havde faaet ved Art. V.

Rosenørn-Lehn hævdede, at den danske Regerings Stilling var fuldkommen ren og klar, men ogsaa Falbe havde »ingensomhelst Skyld«; han havde talt om »Rettigheder«, men »der er andre Rettigheder til end juridiske og traktatmæssige, og saa længe [FalbeJ kun bruger Udtrykket i Almindelighed, kan han billigvis forstaaes som talende om mo-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ralske Rettigheder, Hensyn til Retfærdighed og Billighed«. Falbe skulde nu forholde sig rolig og ikke røre videre ved Sagen, hverken til Andråssy eller Orczy. Hvis den blev bragt paa Bane, burde han uden Forbehold modtage de Forklaringer, som blev givet ham, og i det hele undgaa alt, hvad der saa ud som om han nærede nogen Rancune for, hvad der var sket.[44])

Falbe var naturligvis bragt i en »trykket Stemning« ved det forefaldne,[45]) men glædede sig over at have faaet en opmuntrende Skrivelse fra Vedel.

Det kom ikke til yderligere Meningsudvekslinger herom med Berlin eller Wien. Mellemspillet var afsluttet. Det er ikke helt klart, hvorledes det var opstaaet. Det rimeligste er, at Baron Orczy ikke har tillagt Falbes Udtalelser om »Ret« eller »Rettigheder« nogen større Betydning, men da Prins Reuss øjeblikkelig slog ned paa Ordet og opdagede, at der kunde tillægges det en vis Betydning, har Baronen søgt at give Reuss Indtryk af, at han selv allerede under Samtalen med Falbe havde bemærket dette og gjort Indsigelse imod Falbes Benyttelse af Udtrykket. Incidentet kom ikke til at paavirke den danske Regerings Standpunkt til Art. V's Ophævelse; dette var taget, før man i København anede noget om Sagen. Det gav Anledning til en utvetydig dansk Erklæring om, at Danmark ikke besad nogen traktatmæssig juridisk Ret i Henhold til Pragfredens Art. V, men det samme Standpunkt havde Regeringen i Forvejen indtaget.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

IV.

Den danske Henvendelse i Berlin 15. Februar.

I den Depeche af 13. Februar, ved hvilken Quaade havde modtaget nærmere Oplysninger om sin Regerings endelige Beslutning, overlod Regeringen i al Almindelighed ham, der bedre end nogen anden kendte, hvad der var passeret i det slesvigske Spørgsmaal, at sige, hvad det kom an paa til Supplering af den ostensible Depeches Indhold. Man gjorde kun Antydninger om, hvad man særlig ønskede paapeget. Quaade skulde overfor Bülow fremhæve visse Hovedsynspunkter for den historiske Udvikling. Allerede Forhandlingerne i London 1864 havde vist, at det Princip var anerkendt, at Nordslesvig i Kraft af Nationalitetsprincippet burde blive ved Danmark; denne Betragtning var ikke bortfaldet ved Wienerfreden, saaledes at Bestemmelserne i Nikolsburg-Prag ikke saa meget skabte denne Forventning, som de snarere kun gav den et bestemt Udtryk og en international Sanktion. Men efter 1866 forelaa der en Række Kendsgerninger, som Quaade vidste Besked med, og som efter den danske Opfattelse viste, at den preussiske Regering anerkendte denne baade internationale og moralske Forpligtelse.

Bismarck havde selv tillagt Besiddelsen af Nordslesvig liden Betydning, idet den egentlige politiske og strategiske Linie laa meget sydligere, ved Slien. Hvis man i 1864 i Tyskland virkelig havde vidst, i hvilken Grad hele den nordlige Del af Slesvig var gennemgaaende dansk i Sprog og Nationalitet, saa kunde man dog efter Valgene der til Landdag og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Rigsdag ikke længere lukke Øjet for denne Kendsgerning. Hvad tabte altsaa Tyskland ved at tilbagegive et Stykke Land, hvis Besiddelse ingen Interesse frembød for det, og hvad vandt det ved med Magt at beholde et afrevet Lem af en levende Nationalitet, som altid vilde stræbe tilbage til sit gamle Legeme?

Man ansaa det for heldigt, om Quaade vilde finde Lejlighed til een Gang for alle at udtale sig om de rigsfjendtlige Stemninger, som man i Tyskland saa ofte havde paastaaet var til Stede i Danmark. Den danske Udenrigsminister vilde opfordre enhver upartisk til at erklære, om ikke den danske Presse, paa enkelte Undtagelser nær som den danske offentlige Mening ikke havde tøvet med at misbillige, havde udtalt og endnu den Dag i Dag udtalte sig med en Sømmelighed og et Maadehold, som man næppe vilde have fundet i noget andet Land, der havde undergaaet saadanne Prøvelser. I denne Forbindelse henviste man til, hvorledes den danske Regering havde stillet sig til Preussen under de to store Kriser i 1866 og 1870. I 1866 havde Danmark tilbudt sin Alliance; »i 1870 havde Danmark allerede midt i Juli ved Hjælp af Rusland givet Forsikring i Berlin om, at vi vilde bevare en strikte Neutralitet, altsaa en halv Maaned før Hertugen af Cadores Mission til København«. Det var ganske misvisende, naar man i Tyskland endnu troede, at det var en Paavirkning fra den russiske Tronfølger, Prinsen af Wales og Kongen af Sverige, der havde forhindret den danske Regering i at slutte Alliance med Frankrig. Videre kunde Quaade henvise til de Besøg, Christian IX og Kronprins Frederik havde aflagt hos Kejser Wilhelm, til at den tyske Kejserprins efter Indbydelse havde været i Besøg i København og var blevet behandlet dér med al den hjertelige Forekommenhed, han kunde ønske. Det vilde være vanskeligt at angive noget Punkt, hvor det kunde siges, at der var vist uvenligt Sindelag endsige Fjendskab. I denne Sam-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

menhæng vilde man ikke omtale Prinsesse Thyras Formæling, thi man kunde ikke tænke sig, »at den preussiske Regering virkelig nogen Sinde for Alvor har kunnet tillægge dette Ægteskab den fjerneste politiske Betydning, og skulde der virkelig have været noget, som i formel Henseende har forekommet den preussiske Regering mindre regelmæssigt, har den dog umuligt nogen Sinde kunnet tro, at man her havde til Hensigt at fornærme den«.

Udenrigsministeren satte stor Pris paa, at Quaade kunde faa Lejlighed til i et Totalbillede at vise Statssekretæren, hvor korrekt vor Holdning havde været og var lige overfor Tyskland; man haabede, at Erkendelsen heraf vilde »have en gunstig Virkning paa vort fremtidige almindelige Forhold til den kejserlige Regering«, hvad saa end iøvrigt Resultatet blev af det Skridt, man foretog. Man kendte Bülows Retfærdighedsfølelse for vel til ikke at være overbevist om, at han vilde høre Quaade uden en forudfattet Mening, og at han vilde dømme uden Partiskhed.

Den danske Regering ventede i denne Sag ingensomhelst venskabelig Assistance af de andre europæiske Magter og vilde ikke forsøge paa at fremkalde den. Afgørelsen maatte alene afhænge af den tyske Regerings egen Bedømmelse, men paa den anden Side gjorde vi ingen Hemmelighed af det Skridt, som vi foretog i Berlin; vi handlede aabent og havde intet at skjule.

Hvis Quaade blev spurgt af diplomatiske Kolleger, bemyndigedes han til konfidentielt at lade dem vide, hvad vi havde gjort, men med udtrykkelig Tilføjelse af, at vi hverken nu eller efter maaske at have modtaget et Svar fra den kejserlige Regering, som ikke svarede til vore Ønsker, havde til Hensigt at anmode andre Magter om at yde os deres venskabelige Assistance ved denne Lejlighed.

Allerede Lørdag den 15. Februar gik Quaade til Bülow, og Samtalen mellem dem fandt Sted, inden Hr. von Heyde-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

brand, som man i København havde ønsket, havde talt med sin Chef;[1]) Quaade fik iøvrigt senere det Indtryk, at Heydebrand virkede »alt det gode for os«, han kunde.[2])

Ved Overleveringen af Depechen udtalte Quaade:

Den danske Regering havde efter Wienerfreden bestræbt sig for at vedligeholde et godt Naboforhold med Tyskland. Denne oprigtige Bestræbelse havde saavel ført til et godt politisk Forhold som til en venskabelig Omgang mellem det danske og det tyske Hof.

Danmark havde siden Forhandlingerne i London i Aaret 1864 troet at have Grund til at haabe, at det nordlige Slesvig ikke vilde være tabt for stedse, og at et varigt og oprigtigt Venskab mellem begge Lande derved vilde være sikret. Dette Haab var bestyrket ved den tyske Imødekommenhed i de første Aar efter Freden, ved de ganske vist resultatløse men dog aldrig formelt afbrudte, ogsaa af venligtsindede Monarker (Kejser Alexander og Kong Oscar) atter foranledigede Forhandlinger og ved den Overbevisning, at Tysklands egen Fordel talte for Udsondringen af ikke tyske Bestanddele.

Selvom man vel ikke kunde forklare sig, hvorfor nu en for Danmark saa smertelig Overenskomst var besluttet og offentliggjort uden Forberedelse og uden Meddelelse til den, den nærmest angik, miskendte man dog ikke, at Befrielsen fra en traktatmæssig Pligt, der var vanskelig at præcisere og vanskelig at opfylde, havde kunnet synes Tyskland ønskelig, men man haabede saameget mere, at nu, da begge Nationer stod frit overfor hinanden og uden Indblanding fra anden Side, det billige Hensyns Stemme vilde være afgørende i Berlin, og at en Forhandling om Tilfredsstillelse ikke af danske Retskrav — man anerkendte, at saadanne ikke forelaa — men af den moralske Berettigelse og for at foranledige virkelig Forsoning, vilde ligge i de Hensigter, der næredes paa tysk Side.

Bülow havde, efter sit Referat, svaret Quaade, at han mod-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tog Depecheafskriften med udtrykkeligt Forbehold af det tyske Retsstandpunkt og navnlig med Forbehold imod ethvertsomhelst dansk Krav paa Afstaaelse af slesvigsk Landomraade. »Men deraf fulgte også, — og han maatte erklære dette bestemt og utvetydigt, — at den tyske Regering ikke havde til Hensigt at komme tilbage til Forhandlinger, der uden dens Skyld var forblevet frugtesløse paa en Tid, hvor maadeholdne Fordringer fra dansk Side vilde have fundet velvillig Modtagelse her.« Konjunkturerne fra den Gang var forbi, og der var blevet gjort Ende paa videre Agitationer og Illusioner saavel i Fredens som i hine Distrikters Beboeres Interesse. Man maatte i Danmark gøre sig klart, at meget i de forløbne 13 Aar havde forandret sig i Slesvig og Europa, — at den tyske Regering havde at tage Hensyn til Nationens Stemme og Stemning og, efter at Retsspørgsmaalet ved denne Overenskomst af 11. Oktober, der var blevet publici juris, fuldstændig var bragt ud af Verden, slet ikke længere havde nogen Mulighed for at afstaa tysk og preussisk Landomraade til en fremmed Magt.

Derefter havde Quaade stillet dette Spørgsmaal: »Om denne Erklæring betød, at denne Sag maatte anses som fuldkommen afsluttet fra Tysklands Side.«

Bülow svarede med *ja.*

Den danske Gesandt sluttede med at sige, at den offentlige Mening i Danmark vilde blive meget bevæget, men at hans Regering trods alt vilde ønske vedblivende at staa i et godt Forhold til sin mægtige Nabo Tyskland. Han vilde i hvert Fald ikke raade til andet. Endnu vilde han kun spørge, om man i Berlin havde Grund til Klage overfor Danmark. »Jeg svarede,« refererede Bülow, »at Fjernelsen af hin Klausul, som ikke havde givet Danmark Rettigheder, ogsaa med megen Føje havde kunnet anses for ønskelig og rigtig uden særlige Klager, og at den retfærdiggjorde sig selv (sich durch sich selbst rechtfertige). »Om og hvorvidt Broderskabet mellem danske og welfiske Erindringer og Forhaabninger

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde indvirket paa hele vor Holdning i denne Sag og paa Offentliggørelsen af vor Overenskomst med Østrig, vilde jeg lade staa hen. Quaade kendte jo af vore Samtaler og af den tyske Presse det Indtryk, som visse Foreteelser har gjort her.«

Bülow refererede Samtalen i en Promemorie til Bismarck af 15. Febr., medens Quaades Referat af den alvorlige og afgørende Samtale foreligger i en Depeche af 16. Februar. Mellem hans og Bülows Indberetninger findes der ingen væsentlig Modsætning.

Det Forbehold, hvormed Bülow modtog Quaades Overlevering af en Afskrift af den forelæste Depeche, var efter Quaades Mening nærmest fremkaldt ved, at Quaade, idet han gav ham Aktstykket, anmodede om at give den af den danske Regering attraaede nærmere Forklaring om Betydningen af Traktaten af 11. Oktober. Bülow vilde øjensynlig sikre sig imod, at man fra dansk Side udledede nogensomhelst Ret til Meddelelse af en Traktatbestemmelse, der, som han gentagne Gange betonede, udelukkende havde stiftet et Retsforhold mellem Preussen og Østrig.

Af Quaades Referat er der iøvrigt Grund til at nævne følgende: Bülow havde sagt, at der i de sidste tre Aar gentagne Gange havde været truende Fare for den almindelige Fred; det var lykkedes det tyske Riges Anstrengelser at besværge denne Fare, men man kunde ikke med Ro lade en traktatmæssig Bestemmelse bestaa, som kunde afføde en ny Fare. Dette var Anledningen til Traktaten af 11. Oktober. »Men hertil kom iøvrigt, at Bestemmelsen i Pragfredens Art. V helligede Nationalitetsprincippet, et Princip, som hverken Tydskland eller især Østerrig kunde betragte med gunstige Øine; og ligesaalidt kunde Tydskland være sindet at laane Haand til en politisk Ordning, som hvilede paa dette Princip.«

Da Quaade til Begrundelse af Forespørgslen fremhævede, at skønt Danmark vel ingen Ret havde erhvervet ved Prag-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

freden, var der dog ved den officielle Meddelelse af Art. V og den derefter førte og aldrig formelt afbrudte Underhandling stiftet et Forhold, som gav den danske Regering en i det mindste paa Billighed grundet Beføjelse til ikke at forholde sig rolig ved det nu skete, gjorde Bülow ikke Indsigelse. Han bemærkede kun, at Falbe i Wien var gaaet videre, men at man jo nu ved Forespørgslen i København havde overbevist sig om, at den danske Udenrigsminister havde en rigtigere Anskuelse. Han sigtede her til det den foregaaende Aften indtrufne Telegram fra Grev von der Goltz med Rosenørn-Lehns utvetydige Udtalelse om den Ytring af Falbe, som man fra tysk Side havde paatalt.[3])

Bülow sagde til Quaade, at han vilde forelægge Kejseren den danske Regerings Henvendelse og tale derom med Rigskansleren.

Da Drøftelsen var ved at ebbe ud, faldt Quaades Bemærkning om, at det trods den mellem Tyskland og Østrig trufne Overenskomst og dens Virkning paa Stemningen i Danmark maatte være den danske Regerings Opgave at søge et godt Forhold til den tyske Regering bevaret og fremmet.

Denne Udtalelse greb Bülow og ytrede sig »med umiskendelig Tilfredshed om den af Quaade saaledes ytrede Mening, idet han fremhævede, at et godt Forhold mellem de to Nabolande var ligesaa ønskeligt for Tyskland som for Danmark«.

Før Quaade forlod Statssekretæren, spurgte han om det havde vakt Uvilje hos den tyske Regering, at Christian IX var gaaet ind paa Ægteskabet mellem Prinsesse Thyra og Hertugen af Cumberland. Bülow henviste til den Skrivelse, som den tyske Kronprins i Oktober Maaned f. A. havde sendt den danske Konge.[4]) Bülow anerkendte at de Forestillinger, man i Berlin havde haft om, hvad der var gaaet for sig ved det danske Hof ved Formælingsfestlighederne, ikke havde været begrundede, men hans Ord rokkede ikke Quaades Formodning, at Tildragelsen i København, saaledes som den havde været fremstillet af de tyske Blade, i det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mindste havde bidraget til, at Oktobertraktaten var blevet offentliggjort. Hvordan det end forholdt sig med Tidspunktet for Traktaten, om den, som Rygtet sagde, var afsluttet senere end Dateringen eller ikke, mente Quaade at Traktatens *Afslutning* og ikke Tidspunktet var det ene væsentlige. Det var hævet over al Tvivl, at der havde været fuldkommen Enighed om dens Indhold, længe før der blev Tale om Hertugen af Cumberlands Formæling med en dansk Prinsesse.

I denne Formodning havde Quaade, som vi nu véd, i højere Grad Ret end han selv anede.

I Randen paa Heydebrands Telegram om, at den danske Regering tænkte paa en Henvendelse i Berlin, skrev Bismarck: »für uns gleichgültig«.[5]) Til Bülows Referat af Samtalen med Quaade gjorde Bismarck kun to Antegnelser.[6]) Ved Quaades Ord om, at Danmark efter Wienerfreden havde *bestræbt* sig for at vedligeholde et godt Naboforhold med Tyskland, satte Rigskansleren et Spørgsmaalstegn. Ved Quaades Bemærkning, at det danske Haab om, at Nordslesvig ikke vilde være tabt for stedse, var bestyrket ved den tyske *Imødekommenhed* i de første Aar efter Wienerfreden, skrev Bismarck »nicht erwidert«. Rigskansleren bestemte, at Danmark skulde svares skriftligt og i Overensstemmelse med Bülows mundtlige Udtalelser til Quaade. Formentlig var det ogsaa Bismarck, der ønskede Svaret opsat 14 Dage og forlangte at det skulde være »kurz und trocken«, men dog indeholde en skarp Bemærkning om Danmarks Holdning: det skulde omtales at man havde haabet, at Stemningen i Danmark, om ikke i Folket saa dog i det mindste hos Regeringen vilde nærme sig Tyskland saa meget, at den tyske offentlige Mening vilde blive mere stemt for en Transaktion; men man havde til sin Beklagelse ikke set Tegn derpaa, tværtimod fornylig maattet konstatere Foreteelser, i Følge hvilke man i Danmark næppe syntes at lægge stor Vægt paa at bevare eller forøge de tyske Sympatier. Saavidt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det kan ses, billigede Kejseren dette.[7]) Bismarck og Kejseren mødtes saaledes i Misfornøjelsen over, at den danske Folkestemning og særlig den danske Regerings Stemning siden 1864 ikke i den Grad, som de ønskede, var blevet præget af Sympati for Tyskland; ganske særlig uvilligt var de stemt over den Mangel paa Sympati, de fandt tilkendegivet i Anledning af det cumberlandske Bryllup.

Det Indtryk, som flere af de fremmede Magters Gesandter i Berlin i disse Uger fik, peger i samme Retning; saavel Kejseren som Bismarck, for hvem Bülow maatte være Talerør, gav Udtryk for en uvillig og bidsk Stemning mod Danmark.[8]) Afdæmpet, men tydelig nok kommer dette frem i Samtalen mellem Bülow og Quaade. De var mangeaarige Kolleger fra den danske Udenrigstjeneste før 1864, havde begge arbejdet for den dansk-holstenske Helstatspolitik. Bülow var Sekretær i den Kommission, der 1846 udarbejdede »det aabne Brev«; han hørte ikke til de tyskfødte Embedsmænd, der protesterede mod dets Indhold, men havde fra 1849 til 1862 i dansk-tyske Anliggender repræsenteret Danmarks Politik. Endnu stod han i Brevveksling med det danske Kongehus;[9]) hans personlige Forhold til Quaade og Vedel, under hvem han jo i adskillige Aar havde tjent, var venskabeligt.

I denne afgørende Samtale maatte alt dette træde tilbage og den Bismarckske Indstilling herske. Bülow havde, beretter Quaade, vel holdt »hele Samtalen i en mod Danmark og dens Regjering særdeles velvillig Tone«, men »hvad alt væsentligt« angik og »hvor han talte om sin Regjerings Politik ved nærværende Ledighed, gav [han] sine Yttringer et for ham usædvanligt haardt Anstrøg, — han kaldte saaledes Ophævelsen af Bestemmelsen i Pragfreden et Keisersnit, som var nødvendigt i den almindelige Freds Interesse.«

Hvor langt var der ikke mellem det Udgangspunkt, der havde været fælles for de to Mænd, Bevarelsen af den danske Helstat, og de Bismarckske Principper, som Bülow nu

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

repræsenterede, og hvorved Preussen mente for alle Tider at have gjort Ende paa det nordslesvigske Spørgsmaal. Den danske Regering havde strakt sig overordentlig langt ved i sin ostensible Depeche at give utvetydig Anvisning paa, at en Deling af Slesvig nu ikke behøvede at ske alene paa Grundlag af et Afstemningsresultat; man vilde fra dansk Side ikke afvise en Løsning, hvor foruden de nationale Ønsker ogsaa andre Hensyn — og hermed mentes selvfølgelig Preussens militære Interesser — toges i Betragtning. Man havde sagt rent ud, at man vilde nøjes med mindre end de Dele af Nordslesvig, i hvilke Befolkningen ønskede en Genforening med Danmark. Dette gav Anvisning paa en Løsning ved de minimale Indrømmelser, som Bismarck og Kejser Wilhelm 1867-68, i alt Fald tilsyneladende, havde kunnet tænke sig at gaa ind paa. I Korthed udtrykt: man afviste nu ikke en Grænselinie, der lod Als og Sundeved, muligvis Aabenraa blive ved Tyskland. Hvad kunde Bismarck og Kejser Wilhelm egentlig forlange mere, saafremt de overhovedet havde Tilbøjelighed til at imødekomme Danmark?

Det Standpunkt, den danske Regering her indtog under Tryk af Oktobertraktaten og den europæiske Situation i 1879, motiveres, som vi har set, egentlig ikke nærmere i Ministeriets eller Statsraadets Forhandlinger. Maaske er Grunden, at man var fuldkommen sikker paa, at end ikke om en saa begrænset Imødekommenhed vilde der blive Tale.

Bülow fortalte Bismarck, at Quaade havde »talt med Maadehold og mere beklagende sit Fædreland end anklagende andre«. Vi ser den stilfærdige, tilknappede, graanende danske Diplomat i sørgmodig Alvor hævde sin Værdighed. Quaade havde i alle disse vanskelige Aar i Berlin trods sin nøgterne Realisme ikke opgivet Haabet om at naa en tilfredsstillende Løsning af det slesvigske Spørgsmaal. I dette Øjeblik var Haabet bristet, i alt Fald for hans Levetid.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

V.

Det endelige tyske Svar og den danske Regerings Stilling derefter.

DEN 18. Februar modtog man i København Quaades Referat af Samtalen med Bülow.[1]) Man maatte vente et skriftligt Svar, og allerede den 23. Februar meddelte Bülow paa Quaades direkte Forespørgsel, at et saadant vilde komme.[2]) Indtil da maatte naturligvis den formelle Drøftelse af Svaret opsættes, men Spørgsmaalet kom allerede paa Tale i et Statsraadsmøde, der om helt andre Sager holdtes den 21. Februar. Statsraadsprotokollen indeholder dog intet om Forhandlingerne med Tyskland, men Krieger[3]) meddeler at Kong Christian forlangte, at Rosenørn skulde referere Quaades Depeche om Samtalen med Bülow, og at han derpaa lod Estrup og Rosenørn udtale sig. Estrup, fortæller Krieger, fandt Svaret »aldeles tilfredsstillende. Ogsaa Rosenørn var tilfredsstillet«. Denne Tilfredshed kan betyde at man var lettet over, at Bülows Udtalelser ikke var aggressive, som man kunde have ventet. [De kan ogsaa opfattes som et Tegn paa, at de paagældende Ministre efter Omstændighederne foretrak et negativt Svar paa den danske Henvendelse.[4])

Rolig var man dog aabenbart ikke i København, og Kålnoky havde sikkert Ret i, at man stadig »i ængstelig Spænding« ventede paa det endelige tyske Svar.[5]) Frygten for ubehagelige tyske Reaktioner er formodentlig blevet bestyrket ved Meddelelser fra Lord Odo Russell til Prinsen af Wales, som gennem Wyke blev kendt af den danske Rege-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ring. Den engelske Ambassadør i Berlin talte om Kejserens Vrede over Ordensdekorationerne til de hannoveranske Bryllupsgæster og raadede Danmark til den største Forsigtighed, hvis man ikke vilde risikere at Bismarck »fortsatte sin Hævnaktion«.[6]) Vedel skrev 7. Marts privat til Kammerherre Bille i Stockholm, at Irritationen i Berlin havde udsat os for overhængende Fare.[7]) Efterhaanden lettede dog Trykket noget.[8]) Mod Slutningen af Februar hævdede man i Udenrigsministeriet at have modtaget »indirekte« Meddelelse om at Bismarck havde ventet en dansk Protest og Appel til Europa, og at han var blevet overrasket over den maadeholdne Tone i den danske Henvendelse; det vides ikke hvilken Meddelelse det drejer sig om.[9]) Fra Russell forlød det nu at der ikke længere var Fare for et tysk Angreb, hvis vi var forsigtige, men man forstod rigtignok paa ham at Stemningen i Kejserfamilien og i den tyske Befolkning endnu var en saadan, at Bismarck let kunde »ophidse Landet til det yderste mod os«, hvis han vilde.[10])

Den danske Regering havde altsaa Grundlag for stadig at tænke med Bekymring paa, hvilke Ubehageligheder man kunde vente fra den uberegnelige tyske Rigskansler, og Vedel talte 26. Februar, vistnok efter at den »indirekte Meddelelse« var kommet, til den franske Gesandt om Danmarks fremtidige Forhold til Tyskland med en Tankegang og et Ordvalg, der mindede om Mohrenheims mørke Profetier. Tiby fandt endog Vedel mere pessimistisk end tidligere, naar han spurgte sig selv, om det dog ikke først og fremmest gjaldt for Danmark om at vinde Tid (o: ved Indrømmelser overfor Tyskland) for at kunne overleve til Forholdene i Europa blev lysere. Men Gesandten følte sig ikke sikker paa, om Vedel var oprigtig, eller om han blot prøvede paa at vække Stormagternes Interesse for Danmark.[11]) Det ene udelukker dog ikke det andet.J

Den 5. Marts afsendte Bülow til Grev von der Goltz en Depeche, som han skulde læse for den danske Udenrigs-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

minister; hvis denne ønskede det, skulde der gives en Afskrift. Goltz maatte iøvrigt ikke indlade sig paa nogen Drøftelse af den i Depechen omhandlede Sag, kun indberette eventuelle Ytringer af Rosenørn-Lehn.[12])

Den 12. Marts udførte von der Goltz sit Hverv.[13]) Den tyske Note fremhævede, at den danske Udenrigsminister i Depechen af 12. Februar havde støttet sig paa visse Betragtninger, der laa udenfor den traktatmæssige Ret, og derved var kommet til den Konklusion at Oktobertraktatens virkelige Mening kun var at rense Terrainet for nye Forhandlinger mellem Tyskland og Danmark. Hertil bemærkede Bülow først, at den tyske Regering siden Aaret 1867 havde forsøgt at naa Enighed med den danske Regering om visse foreløbige Betingelser for Udførelsen af Pragfredens Art. V's anden Del. De Skridt, som man i denne Hensigt havde gjort, var forblevet frugtesløse, fordi de Fordringer, der den Gang var formuleret af den danske Regering, efter den tyske Regerings Opfattelse overskred den nævnte Artikels Rækkevidde og miskendte de Hensigter, af hvilke man var besjælet, da den blev redigeret.

Fra dette Tidspunkt af og efter de Begivenheder, som i Mellemtiden var foregaaet, havde man stedse ventet at se Tegn paa, at den danske Regering vilde tage Hensyn til Tysklands nye Stilling. Hvis dette var sket, vilde det have været muligt uden at støde den offentlige Mening i Tyskland at optage Spørgsmaalet om en Overenskomst vedrørende Grænsedistrikterne. Saadanne Tegn havde ikke vist sig; der var tværtimod, og det endog helt nylig, sket som en Forværring (recrudescence) i Danmarks Indstilling overfor det tyske Rige. Bülow havde derfor ikke tøvet med at svare bekræftende, da Hr. Quaade havde spurgt ham, om den tyske Regering betragtede det Spørgsmaal, som var ladet aabent ved Pragfredens Art. V, som definitivt afsluttet.

Da Grev von der Goltz havde oplæst Skrivelsen, bemærkede, efter hans Referat, Rosenørn-Lehn straks, at Anven-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

delsen af Udtrykket *recrudescence* maatte bero paa en urigtig Opfattelse. Derpaa sagde Ministeren, at han haabede at det gode Forhold, som saa længe havde bestaaet mellem Tyskland og Danmark, nu atter maatte indtræde; han beklagede de Misforstaaelser, der havde fundet Sted i den sidste Tid. løvrigt, sagde han, svarede Indholdet af, hvad von der Goltz havde meddelt, ganske til, hvad der var ham bekendt gennem Quaades Beretning om sin Samtale med Statssekretæren.

[Krieger kaldte Bülows Svarskrivelse »muggen«,[14]) og Vedel fandt den »meget tør og noget haard«.[15]) Afslaget var man i Udenrigsministeriet forberedt paa, og det kunde for saa vidt være en Lettelse, at Bismarck ikke vilde benytte Lejligheden til at paatvinge Danmark Vilkaar for Generhvervelsen af en Del af Slesvig, som det ikke uden at ofre sin Selvstændighed kunde gaa ind paa. Men Tonen i den tyske Note virkede pinligt, og Beskyldningerne mod Danmark var ubehagelige, baade fordi de vidnede om at Tysklands Forhold til os stadig var spændt, og fordi Oppositionen kunde benytte dem til Angreb paa Regeringen.[16])

Om Regeringens Overvejelser angaaende et eventuelt Svar til Berlin vides meget lidt. Beck-Friis forstod dog allerede 13. Marts paa Rosenørn-Lehn, at man vilde være yderst forsigtig for at »icke på något sätt gifva Fürst Bismarck den anledning, som han, enligt många sammanstämmande underrättelser, synes söka, att låta sitt mer än vanligt retliga lynne bryta ut mot Danmark«.[17]) De Raad vi havde faaet fra venligtsindede Magter tilskyndede ogsaa til at vise »et klogt Maadehold«. Foreløbig gav Udenrigsministeriet fortroligt de fremmede Gesandter eller dog de vigtigste af dem mere eller mindre udførlig Besked om Indholdet af Goltz' Meddelelse[18]) og søgte ved Samtaler med Diplomaterne i København og senere gennem vore Gesandter i Udlandet[19]) at overbevise de fremmede Regeringer om, at de tyske Beskyldninger for uvenlig dansk Holdning var grundløse.]

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den danske Regering hævdede, at man lige siden 1864 havde vist den største Varsomhed overfor Tyskland, saaledes i de kritiske Situationer 1866 og 1870 samt i 1878, da der var Fare for en engelsk-russisk Krig. Ved disse Lejligheder havde den danske Regering søgt at bevare det bedste Forhold til Nabolandet. Rigsdagen og Pressen havde i de forløbne Aar »saagodtsom uden Undtagelse modstaaet de mange Fristelser, som den preussiske Regerings Optræden i Slesvig i fuldt Maal frembød«.[20]) Kongefamilien havde vist det tyske Kejserhus adskillige Opmærksomheder; Kronprins Frederik havde været fem Gange i Berlin, Kong Christian havde i September 1871 i Forbindelse med Familiebesøg i Frankfurt-am-Main besøgt Kejser Wilhelm i Baden,[21]) og da Kejserens Sønnedatter i Februar 1878 holdt Bryllup,[22]) havde en særlig Udsending overbragt Kongens Lykønskning; da der ikke var Slægtskab mellem de to Fyrstehuse, var det en usædvanlig Opmærksomhed. Fra tysk Side havde man ogsaa udtalt sin Paaskønnelse af Danmarks Holdning i vanskelige Situationer og anerkendt det gode Forhold mellem Fyrstefamilierne. Dette var, fremhævede man nu i København, bl. a. sket ved Udbrudet af den fransk-tyske Krig 1870, hvorved man maaske tænkte paa Bismarcks Udtalelser til Quaade.[23]) Tilsvarende Udtalelser var kommet efter den tyske Kronprins' Besøg i København 1873,[24]) og senest i Begyndelsen af 1878, da Bülow havde udtalt at det vilde svare til det gode Forhold mellem Kong Christian og Kejseren, hvis Danmark fulgte Tysklands Eksempel med Hensyn til Neutraliteten under en eventuel russisk-tysk Krig.[25]) Rosenørn havde svært ved at skjule sin Indignation, da han overfor Mohrenheim sammenstillede denne Udtalelse med den tyske Beskyldning i Depechen af 5. Marts.[26])

Som Udgangspunkt for Paastanden om at Danmark havde vist fuld Anerkendelse af Tysklands Magtstilling, laa den Kendsgerning, at man i Foraaret 1866 havde tilbudt Preussen en Alliance, et Faktum hvorom der dog, da det var blevet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

holdt meget hemmeligt, saa vidt vides ikke blev talt til Diplomaterne. Med Hensyn til Danmarks Stilling i 1870 var den danske Regering naturligvis ikke i Tvivl om, hvorledes Folkestemningen havde været, ej heller om hvor delte Anskuelserne havde været indenfor Regeringen, men man havde Ret til at hævde, at hverken Regeringens eller Kongehusets Holdning dengang gav Tyskland mindste Grund til Klage.

Da de tyske Beklagelser ikke var specificerede, kunde man fra dansk Side kun gisne om, hvad der laa bag ved Misstemningen. Haandgribeligt var dog, at den tyske Depeches Ord om den *nylig* indtraadte Forværring i Danmarks Dispositioner overfor det tyske Rige maatte hentyde til Foreteelserne i Forbindelse med det Cumberlandske Ægteskab. Det var øjensynlig Irritation herover, som kastede en Skygge bagud og fremkaldte Bitterheden og Beklagelsen over Danmarks Holdning i den forløbne Tid.

Den Cumberlandske Forbindelse, den danske Konges eller Regeringens Ansvar herfor havde været stadig Genstand for Drøftelse med Diplomaterne i København. Efter bedste Evne forsvarede man sig. Friedrich Wilhelms Lykønskning til Prinsesse Thyras Forlovelse blev naturligvis anført. Det var nu uheldigt, at Udenrigsministeriet ikke havde Korrespondancens Ordlyd; det førte til at Mohrenheim efter en Samtale med Rosenørn gengav Kronprinsens Ord saaledes, at Forbindelsen skulde »weder die Familien — noch die staatsrechtlichen Verbindungen beeinträchtigen«.[27])

Overfor det Punkt i de tyske Beklagelser vedrørende Formælingen, som man efter Diskussionerne mellem Quaade og Bülow ansaa for det eneste væsentlige, der var blevet tilbage, Dekorationerne, paastod man, at Kong Christian virkelig havde handlet med fornøden Forsigtighed. Danske Ordner var kun blevet givet til Hertugens Hofembedsmænd, medens f. Eks. Grev Bernstorff, hvis Optræden som Overrækker af en Adresse var bleven særlig misbilliget, ikke var blevet dekoreret. Iøvrigt fremhævede man, at Begivenheder i Forbin-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

delse med Prinsesse Thyras Bryllup dog ikke godt kunde anføres som Motiv for en Overenskomst, der efter Dateringen var afsluttet 11. Oktober og — efter hvad man nu mente at have erfaret — maaske endda gik tilbage til Juli 1878, altsaa til et Tidspunkt, da der endnu ikke var Tale om det Cumberlandske Ægteskab.

Man hævdede fra dansk Side, at de tyske Beskyldninger kun kunde förstaas paa to Maader;[28]) enten var de »et ureflecteret Udbrud af Bigskantslerens onde Humør«, — til Tiby sagde Vedel: hans indgroet fjendtlige Indstilling (parti pris d'hostilité) mod Danmark — eller ogsaa antydede de, »at man havde ventet paa, at Danmark skulde have taget Initiativet til en meget intimere Tilslutning til Tyskland, end vi havde tænkt paa, og til politiske Forbindelser, som ikke nærmere specificeredes«. [Overfor den franske Gesandt talte Vedel stadig pessimistisk om Muligheden for et Omslag i Bismarcks Holdning, der kunde medføre Tilbud af den Art.[29])]

Efter den Vægt, den danske Regering lagde paa de i det tyske Svar fremsatte Beskyldninger, kunde man vente at de Overvejelser, der nu paafulgte om hvad der var at gøre, havde ført til en udførlig Refutation i Berlin. Den sidste af de Formodninger om Aarsagen til den tyske Beskyldnings Fremsættelse, man dannede sig i København, forklarer imidlertid, at man opgav enhver Tanke herom. En Realitetsdiskussion om Berettigelsen af de nu almindeligt formulerede tyske Anker vilde være farlig. Man vilde blot opnaa at irritere Bismarck uden at overbevise ham, men var den sidste Formodning om Baggrunden for Beklagelsen rigtig, udsatte man sig yderligere for, at Diskussionen førte videre end ønskeligt. Her gjorde Ængstelse sig gældende for, at Tyskland til syvende og sidst vilde tilbyde Tilbagegivelse af en Del af Nordslesvig paa Betingelser, som kunde blive skæbnesvangre for Danmark.

Med Hensyn til de tyske Beskyldninger tog den russiske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og den svenske Gesandt i deres Indberetninger Danmarks Parti. Beck-Friis, hvem Vedel fortroligt havde gjort bekendt med den tyske Depeche, havde erklæret, at de tyske Beskyldninger var uretfærdige, og at det hvis Begeringen havde undladt at besvare dem, »af ingen med förhållandena bekant kunnat misstydas såsom ett erkännande å Danmarks sida af dessa beskyllningars rättmätighet«. Mohrenheim karakteriserede de tyske Beskyldninger som grundløse og løgnagtige (gratuites et controuvées) Insinuationer, der afdækkede en systematisk ondsindet Tankegang. Paastanden om, at det var Danmarks Skyld, at Forhandlingerne i 1867—68 var strandede, hævdede han var fuldkommen urigtig; han var nøje inde i, hvad den Gang var foregaaet.[30])

Der var dog andre, som var mere kritiske overfor Danmarks Holdning. Bussell i Berlin og Wyke var ganske vist meget bittert stemt overfor den preussiske Regering, men de hannoveranske Herrers Besøg og Dekoreringen af dem var i alt Fald til en Begyndelse faldet dem noget for Brystet. [Selv Beck-Friis mente, at vi i den cumberlandske Affære havde begaaet adskillige Dumheder. Ogsaa Oubril kritiserede Ordenstildelingen.[31])] Tiby, og efter hans Udsagn flere af hans Kolleger, deriblandt Kålnoky, ansaa heller ikke de tyske Anker for ganske grundløse, men som Tiby udtalte i en Indberetning af 21. Marts[32]) gjaldt det navnlig den danske Kongefamilies Holdning; Vedel og Rosenørn havde paa dette Punkt ikke formaaet at overbevise ham om den absolutte Rigtighed af de Synspunkter, de fremførte, og det kan være meget tvivlsomt, om de selv i Virkeligheden vilde staa inde for det Defensorat, de ansaa det for nødvendigt at føre.

Spørgsmålet om, hvorvidt Kongefamiliens Optræden altid havde været rigtig, var meget delikat, men Meningerne derom var i alt Fald delte, skrev den franske Gesandt. Kong Christian havde nok besøgt Kejser Wilhelm i Baden, men han havde gjort det en passant som ved en Tilfældighed,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

medens han boede hos sin Svoger Landgreven af Hessen i Nærheden af Frankfurt am Main. Den danske Kronprins havde ganske vist været fem Gange i Berlin, men kun een Gang, i 1866, med det Formaal at besøge Kronprinsen af Tyskland;[33]) de andre Gange havde han kun passeret Byen paa Gennemrejse til sin Kones Onkel i Schlesien. Paa den anden Side havde Kejser Wilhelm været to Gange i Hertugdømmerne,[34]) men skønt han saaledes havde befundet sig i Nærheden af den danske Grænse, havde den danske Regering undladt at gøre ham sin Opvartning. Endelig benyttede den danske Kongefamilie paa Vej til og fra Fastlandet altid den længere Rute over Lübeck i Stedet for den kortere over Kiel og undgik saaledes at rejse igennem de gamle danske Besiddelser. P. Vedel havde forklaret dette ud fra Kongens Ønske om at undgaa at fremkalde Demonstrationer, men denne Forklaring holdt dog ikke Stik, naar det drejede sig om Passagen gennem det helt tyske Holsten. Den iøvrigt mod Danmark venligtsindede v. Heydebrand havde, erklærede Tiby, ikke lagt Skjul paa at dette havde gjort et daarligt Indtryk i Berlin. Overfor andre Regeringer vilde disse Formspørgsmaal ikke være af stor Betydning, men anderledes var det, mente Tiby, naar man havde at regne med Kejser Wilhelms Karakter, med Bismarcks Temperament og den tyske offentlige Menings Krav. Man maatte indrømme, at denne reserverede, ja kølige Holdning hos den danske Regering (attitude de réserve, si non de raideur) maatte gøre et daarligt Indtryk i Berlin, hvor man ikke havde glemt de københavnske Demonstrationer i 1870 til Gunst for Frankrig. Den østrigske Gesandt havde gjort Tiby opmærksom paa, at Kejser Franz Joseph efter 1866 ikke var veget tilbage fra at rejse til Berlin og Venedig, og at den franske Ambassadør i Berlin Grev Gontaut-Biron paa sin Regerings Vegne havde hilst paa Kejser Wilhelm i Metz. Flere af Tibys Kolleger havde, hævdede han, den Opfattelse, at Danmark i disse Detailspørgs-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maal ikke altid havde vist det Hensyn og den Smidighed overfor Tyskland, som dets vanskelige og prekære Stilling paalagde det.

Mohrenheim havde straks faaet Lov at læse Bülows Depeche og meddelte Gortchacow, at han under hele Incidentet vilde gøre sit bedste for at holde den danske Regering »indenfor Grænserne af det klogeste Maadehold«. Tre Dage efter at det danske Svar var afgaaet til Berlin, fortsatte han med i et »lettre particulière et très secrète« 25. Marts at berette, hvad han mente at have udrettet, og det er, naar man kender den Betydning, han tillagde sin Indflydelse, ikke forunderligt, at han mente væsentlig at have indvirket paa den danske Regerings Svar.[35])

I sin udførlige Skrivelse erindrede Mohrenheim om at Grev Frijs, der paa Grund af sin hele Position indtog en ganske eksceptionel Stilling, i vanskelige og alvorlige Situationer greb aktivt ind i Kong Christians intime Raadslagninger. Ogsaa nu var dette sket, idet man tillige havde ønsket hans Støtte under de forestaaende Rigsdagsforhandlinger om den udenrigspolitiske Situation. Regeringen havde indviet ham i de mest konfidentielle Ting, »endog, lad os sige det, i Sagens mest mysteriøse Sider« og havde taget Tilflugt til hans Raad.

Paa et Hofbal 14. Marts havde nu Grev Frijs bedt Mohrenheim om en Samtale, som derefter den følgende Dag havde fundet Sted i Mohrenheims Hjem i to Timer. Grev Frijs havde fortalt en Række Enkeltheder om det cumberlandske Bryllups Forhistorie og om Brydningerne imellem Hoffet og Regeringen i den Anledning. [Iflg. Mohrenheim paastod Grev Frijs, at Dronning Victoria og Prinsessen af Wales havde forberedt og arrangeret Forlovelsen, og at Estrup havde billiget den, mens Rosenørn havde protesteret og kun var blevet som Udenrigsminister for at dække Kongen;

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Estrup havde derfor efter Grevens Mening det politiske Hovedansvar for Ægteskabet, som Frijs aldrig vilde have givet sit Samtykke til.[36])] Til sidst kom Greven ind paa den nyeste Fase af de dansk-tyske Forhandlinger og beklagede den Forlegenhed, hvori Regeringen var kommen ved det tyske Svar af 5. Marts, en Forlegenhed, han selv delte. »Hvordan kan man lade være at svare paa saadanne Beskyldninger«, sagde han, »uden at faa Udseende af at anerkende deres Berettigelse?«

Mohrenheim raadede til at tie fremfor at fortsætte Diskussionen med den tyske Regering, og da Grev Frijs stadig mente at Tavshed var umulig, svarede Mohrenheim at han godt privat kunde sige Greven, hvad han ikke vilde have sagt til Udenrigsministeren uden formel Opfordring. »Jeg vilde,« sagde Mohrenheim, »undgaa enhver yderligere Meddelelse til Berlinkabinettet, men nøjes med nøjagtig at konstatere Sagens faktiske Sammenhæng i rolige og nøgterne Udtryk i en Depeche, der udelukkende stiledes til den danske Gesandt i Berlin. En saadan Depeche vilde pynte i Deres parlamentariske Blaabog, og den kunde paa lignende Maade og med samme Forbehold som Deres sidste Depeche, til hvilken den danner en Slags Fortsættelse, i Kopi eller ved mundtlig Meddelelse bringes til de Regeringers Kundskab, overfor hvilke De nødigt ved Deres Tavshed vilde godkende uberettigede Beskyldninger«. Quaade kunde saa ved Lejlighed benytte Depechen som Rettesnor for sine Udtalelser. »Voilà tout. De vilde befri Deres Samvittighed og vilde ikke have ødelagt noget«.

Det var kun naturligt at Regeringen gennem Frijs søgte at erfare Mohrenheims Syn paa Sagerne, men vi ved intet nærmere om, hvilken Indflydelse Grev Frijs' Referat af Samtalen øvede paa Udenrigsministeriets Standpunkt. Mohrenheims Raad har næppe betydet andet end at støtte den Fremgangsmaade og Form, som Vedel gik ind for. Saafremt Moh-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

renheim havde betydet mere, vilde det næppe være forblevet skjult for Krieger eller uomtalt i hans Optegnelser, der viser at han nu som altid havde nøje Føling med Vedel.[37])

Resultatet af Regeringens Overvejelser blev en udenrigsministeriet Forestilling, som 21. Marts behandledes i Statsraadet.[38])

Forestillingen af 19. Marts fastslog, at det tyske Svar i Realiteten ligesaa udtrykkelig som Hr. v. Bülows mundtlige Svar til Quaade tilkendegav, at ethvert Spørgsmaal om Tilbagegivelse af en Del af Slesvig til Danmark var bortfaldet.

Overraskende var, at den tyske Regering forgæves havde ventet at se Tegn paa at Danmark vilde tage Hensyn til den nye Stilling, som Bismarck havde skabt for det tyske Rige. Den danske Regering var sig bevidst siden 1864 at have vist den største Opmærksomhed mod Tyskland, og Udenrigsministeriets Arkiver indeholdt talrige Udtalelser af Bismarck og Bülow, der anerkendte dette.

Efter Overvejelse med de øvrige Ministre mente Udenrigsministeren at det vilde være ikke blot unyttigt, men endogsaa farligt for den danske Regering at møde dette Svar med en Udtalelse i Berlin om det utilfredsstillende i Svarets Indhold eller Motivering. Paa den anden Side turde det ikke anbefales at man ved Tavshed fik Udseende af at anerkende den fremsatte Paastand om den danske Regerings Miskendelse af Tysklands Magtstilling i Europa. Under disse Omstændigheder foreslog Udenrigsministeren i Overensstemmelse med det øvrige Kabinet, at det blev paalagt Quaade ved Lejlighed overfor Hr. v. Bülow at udtale at den danske Regering var sig bevidst fuldstændig at have erkendt den store Stilling, som Tyskland havde erholdt ved Begivenhederne i 1866 og 1870, og at den havde haabet, at det var lykkedes den at overbevise den tyske Regering derom. Quaade skulde dog ikke gaa ind paa en Realitetsdiskussion af dette Spørgsmaal.

Kong Christian billigede Udenrigsministerens Forslag,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men fandt dog, at det udtrykkelig burde siges i Berlin, at ligesom vi hidtil havde bestræbt os for at vedligeholde et godt Forhold til Tyskland, vilde vore fremtidige Bestræbelser gaa ud herpaa. Ved Siden heraf kunde man da spørge, *hvorledes* den tyske Begering mente, at vi i Fremtiden skulde stille os; det kunde mulig være til Fordel forud at vide dette.

Her overfor fastholdt Udenrigsministeren vedblivende, at det vilde være betænkeligt paa nogen Maade at foranledige en Realitetsdiskussion med den tyske Regering, og Konseilspræsident Estrup bemærkede at han ganske delte Udenrigsministerens Frygt. Det forekom ham, at der vanskelig kunde tænkes noget uheldigere Øjeblik til at forhandle med Tyskland, og han frygtede derfor saa meget mere for en Henvendelse, der æskede Forklaringer i Berlin og kunde foranledige at man kom ind paa Spørgsmaal om en nærmere Tilslutning mellem de to Lande og om Betingelserne for en saadan. Et nærmere Forhold til en saa mægtig Stat som Tyskland, udover hvad der kunde fordres af en nabovenlig Magt, — og i den Henseende havde vi fra vor Side gjort alt — vilde, troede Estrup, bringe en svag Stat som Danmark i et Afhængighedsforhold, og vor Selvstændighed vilde være opgivet. Yderligere forekom det ham givet, at ethvert Skridt, som Danmark maatte gøre til nærmere Tilslutning til Tyskland, i Retning af en Opgaaen i Tyskland, absolut vilde fjerne os fra de Magter, som Danmark hidtil havde regnet til sine Venner, og med eet Slag berøve os Sympatierne hos disse. Estrup endte med at sige at han vel kunde tiltræde Udenrigsministerens Forslag, men dog kun naar det ved Henvendelsen i Berlin søgtes undgaaet at æske enhver nærmere Forklaring i Realiteten. Efter Rosenørns og Estrups Udtalelser opgav Kongen sin Tanke om en Tilføjelse til, hvad Udenrigsministeren i sin Forestilling havde anbefalet.

Den 22. Marts afgik Depechen til Quaade. I Henhold til Statsraadsbeslutningen bad Rosenørn-Lehn Gesandten ved

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Lejlighed udtale til Bülow at man i København havde følt sig pinlig berørt ved den Maade, hvorpaa Svaret var blevet motiveret i Depechen til Hr. von der Goltz. Den danske Regering var sig ikke bevidst at have ladet det mangle paa Anerkendelse af den store Stilling, som Tyskland indtog i Europa, og den troede at have bevist dette ved sine Udtalelser og sin Holdning; den havde saa meget mindre frygtet for, at dens Anskuelser skulde misforstaas, som den tværtimod havde glædet sig ved til forskellige Tider at have modtaget Antydninger fra den kejserlige Regerings Side, som den opfattede som Anerkendelse.

Udenrigsministeriet mente at en saadan Bemærkning kun kunde blive optaget af Bülow som Vidnesbyrd om den Pris, den danske Regering satte paa et godt Forhold til Tyskland, men man ønskede ikke at Quaade skulde indlade sig paa en Realitetsdiskussion, og skulde Bülow søge at komme ind derpaa, maatte han paa passende Maade lade Samtalen falde.[39])

Den 25. og 31. Marts fik de danske Gesandter henholdsvis i St. Petersborg og Stockholm og i Paris og London Underretning om det Standpunkt, den danske Regering havde indtaget til den tyske Depeche af 5. Marts.[40])

De fik Ordre til paa samme fortrolige Maade som angivet overfor Quaade at gøre de respektive Udenrigsministre bekendt med det tyske Svar og med de Instrukser, som Quaade i den Anledning havde modtaget; de skulde paa passende Maade opklare eventuelle Misforstaaelser, som de tyske Beskyldninger maatte give Anledning til. Til Vind og til Bille skrev man, at da den tyske Regering bestemt havde benægtet at det nordslesvigske Spørgsmaal længere eksisterede, var dermed selvfølgelig enhver yderligere Diskussion til Ende. »Den kejserlige tydske Regering synes imidlertid at glemme, at Spørgsmaalet om Nordslesvigs Tilbagevenden til Danmark bestod før Pragerfreden og derfor ogsaa overlever Traktaten af 11. Oktober, fordi det hviler paa Befolkningens Nationalitet og paa det Princip, hvorpaa den tyske Eenhed

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

selv er bygget. Men det er nu Tiden og Erfaringen, der skulle vise, hvorvidt den tydske Regering har Ret i at troe, at disse Principer kunne vilkaarlig undertrykkes ved et Magtsprog«.

Da Quaade havde modtaget Ordren af 22. Marts, fik han Besøg af Baron Anton v. Magnus, der skulde afløse Hr. v. Heydebrand som tysk Gesandt i København, og som faa Dage efter vilde begive sig til Danmark.[41])

Baron Magnus udtalte sig paa en meget tilfredsstillende Maade baade om de personlige Dispositioner, med hvilke han vilde indtræde i sin nye Stilling, og om sin Opgave i København. Da Quaade den 26. Marts traf Bülow i det tyske Udenrigsministerium, udtalte han sin Glæde over at Magnus snarest mulig kom til København og over at den ny Gesandt havde sagt til ham, at det særlig var blevet hans Opgave paa enhver Maade at bidrage til Opretholdelse og yderligere Befæstelse af et godt Forhold mellem Danmark og det tyske Rige. Det var ønskeligt at det i nærværende Øjeblik kom til at staa aldeles klart, at den tyske Regering attraaede et godt Forhold til Danmark, ligesom han vidste at den danske Regering satte stor Pris paa et saadant Forhold til Tyskland. Bülow bekræftede at det var hans Regerings oprigtige Ønske at bevare og fremme en god Forstaaelse mellem de to Nabolande.[42]) Denne Bemærkning benyttede Quaade til at udføre Ordren af 22. Marts. Bülow indskrænkede sig til den Bemærkning, at Meddelelsen til Goltz var affattet saaledes som sket var, fordi man havde ment paa denne Maade bedst at gøre Ende paa enhver videre Diskussion om Hovedsagen, men anden Hensigt havde man ikke haft dermed, og denne Meddelelse skulde ikke berøre Fremtiden. Forholdet mellem Danmark og Tyskland, tilføjede Bülow, havde længe i det hele været godt og tilfredsstillende, og man ønskede kun at det fremdeles maatte blive saaledes. Alt, hvad der angik den omhandlede Korrespondance, maatte helst tilhøre Fortiden.

Hertil svarede Quaade, at hvad han havde haft for Øje med den nærværende Samtale var at blive sat i Stand til at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

konstatere at det gode Forhold mellem Tyskland og Danmark fremdeles bestod uforandret, saaledes at de to Lande uberørt af, hvad der var sket, stod frit overfor hinanden i en Stilling, hvori det ene ikke forlangte noget af det andet. Den Form, Quaade gav denne sidste Bemærkning, var, skrev han, foranlediget ved Rygter, der havde været fremme i Pressen om, at Danmark tænkte at søge en varig Tilnærmelse til Tyskland paa Basis af et fast Told- og Handelsforhold. Bülow svarede at Quaade med fuld Sikkerhed i København kunde udtale det, han her havde sagt.

Det her angivne indeholdtes i Quaades officielle Indberetning af 27. Marts, men i en »meget fortrolig« Depeche, som han Dagen efter sendte Udenrigsministeriet[43]) fortalte han, at Samtalen dog havde været af længere Varighed og havde indeholdt en Del mere end, hvad han officielt havde indberettet. Men da dette yderligere Forhold ikke stod i nøje Forbindelse med, hvad der var Samtalens Øjemed, og var af fortrolig Natur, havde han anset det for rigtigst at give det Plads i en særlig Meddelelse.

Da Quaade havde fremhævet den mindre venskabelige Tone, hvori den tyske Depeche af 5. Marts var holdt, og hvortil han fandt at der ikke var givet Anledning fra dansk Side, bemærkede Bülow, at dette dog efter hans Mening til en vis Grad havde været Tilfældet. Han nævnede først og som oprindelig Anledning til Misstemningen det, der var forefaldet i København under Hertugen af Cumberlands Ophold dér. Herimod indvendte Quaade, at om det end var forstaaeligt at Bladenes Skildringer af det saaledes forefaldne for et Øjeblik havde vakt Anstød i Berlin, var Urigtigheden af disse Meddelelser dog blevet oplyst. Dette indrømmede Bülow, men fastholdt ikke destomindre tildels sin Paastand, idet han ytrede at der af et een Gang brugt uheldigt Udtryk, selv om dette viste sig ugrundet, altid blev noget tilbage, som uvilkaarlig vedblev at gøre sig gældende; desuden var der jo de Dekorationer, der var givet Medlemmer af den welfiske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Deputation, men som de ikke kunde søge Tilladelse til at bære.

Videre bemærkede Bülow, at det ikke havde kunnet være uden Indflydelse paa Affattelsen af den omhandlede Depeche at den danske Henvendelse af 12. Februar var blevet støttet paa en Slags moralsk Ret for Danmark. I denne Udtalelse mente Quaade at finde den væsentligste Grund til Misstemning, og han troede dette »saa meget mere«, som han var overbevist om, at Vedkommende i Hjertet maatte erkende at en saadan moralsk Ret, ja maaske endog noget mere, i Virkeligheden var til Stede. Han vilde derfor ikke nu overfor Bülow undlade at paavise denne Ret, og han paaberaabte sig da, idet han bemærkede, at han her talte i største Fortrolighed, de gentagne Gange givne Tilsagn, som Bismarck tidligere og allerede umiddelbart efter Afslutningen af Fredstraktaten af 30. Oktober 1864 havde givet om sin personlige Villighed til at tilbagegive Danmark endog betydelige Dele af Slesvig. I denne Henseende havde Quaade adskilligt præsent.

Quaade kunde naturligvis ikke sige, hvilket Indtryk hans Bemærkninger havde gjort paa Statssekretæren, men han mente at kende hans Retfærdigheds- og Billighedsfølelse for godt til at antage, at de havde været uden Virkning på ham. Bülow modsagde ham ikke, men indskrænkede sig til at bemærke, at ogsaa han troede at Bismarck personlig i sin Tid havde været stemt for en Tilbagegivelse til Danmark af Dele af Slesvig, men at en saadan Transaktion var blevet vanskeligere og vanskeligere; efter Krigen med Frankrig havde der aldrig kunnet være Tale om en Afstaaelse af en saadan Udstrækning, at den blev af mindste Værd for Danmark.

Denne sidste Udtalelse af Bülow benyttede Quaade til Forsøg paa at faa at vide, om der, hvis Traktaten af 11. Oktober ikke var blevet offentliggjort, havde været nogen Udsigt til en delvis Tilbagegivelse af Slesvig paa et andet Grundlag end Pragfredens Bestemmelser.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det forbavsede ikke Quaade, at Bülow ikke gav ham noget bestemt Svar. Idet han bemærkede at det af Quaade fremsatte Spørgsmaal jo nu engang var et rent akademisk Spørgsmaal, indrømmede han, at det ganske vist ikke havde været absolut nødvendigt at offentliggøre Traktaten af 11. Oktober. Man havde gerne kunnet lade den ligge gemt i Arkiverne for kun at tage den frem, naar det Tilfælde indtraadte, hvis farlige Virkning den var bestemt til at afværge — dette vilde, som det tydelig af Bülow blev tilkendegivet de fremmede Diplomater i Berlin, f. Eks. sige, hvis en mindre velsindet østrigsk Minister end Grev Andråssy, f. Eks. en Mand af Grev Beusts Type, under gunstige europæiske Konjunkturer skulde falde paa at bruge den, [eller hvis Rusland, naar Storfyrsttronfølgeren var blevet Zar, skulde lægge Tryk paa Tyskland eller Østrig for at faa Art. V udført].[44]) Men selv om Traktaten ikke var blevet offentliggjort, sagde Bülow, vilde Sagen ikke i nogen væsentlig Grad have været anderledes for Danmark, thi efter den franske Krig havde der ikke kunnet være Tale om mere end en Strimmel Land.

Iøvrigt mente Quaade, at vi ikke skulde lægge for megen Vægt paa Depechen af 5. Marts. Denne Sag var i hans Øjne nu forbi, efter at vi havde sagt vor Mening derom, og saaledes som Forholdene var, forekom det ham den bedste Politik at lade som intet var passeret. Dette var uden Tvivl hvad man i Berlin helst vilde, og Quaade mente, det vel ogsaa var Hensigten i København. Vi maatte lade det forbigangne ligge.[45])

Quaade udtalte den danske Regerings Standpunkt. Man maatte nu betragte Diskussionen om Traktaten af 11. Oktober som afsluttet. Man havde gjort sit for at holde det nordslesvigske Spørgsmaal aabent, medens den tyske Regering havde erklæret det for bortfaldet. Om den havde Ret deri, maatte Fremtiden vise.[46]) Den 30. Marts gav Estrup til den franske Gesandt Udtryk for, at han trods alt havde Haab: Hverken Bismarck eller Kejser Wilhelm levede evigt, sagde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Konseilspræsidenten, og naar Rigskanslerens mægtige Autoritet engang var borte, vilde de mange indre Modsætninger i det tyske Rige skærpes og maaske føre til en ny europæisk Situation. »Vi har kun et at gøre, at leve og vente«.[47])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

VI.

De ikke-tyske Magter og Ophævelsen af Art. V.

Hos Italien og Frankrig burde Danmark kunne vente sympatisk Forstaaelse for sit nationale Krav.[1]) Grupper af de to romanske Folk var under fremmed, endda henholdsvis østrigsk og tysk Herredømme. Overenskomsten om Art. V lod sig fortolke baade som et Brud paa Nationalitetsprincippet, der var Basis for det nye Italiens Eksistens og for dets Fremtidsforhaabninger om at erhverve Dele af østrigsk Statsomraade, og som et Tegn paa at Tyskland vilde støtte Østrig-Ungarns Aspirationer paa Balkan, hvad der ansaas for stridende mod italienske Interesser. Efter Referater i danske Blade at dømme sparede den italienske Presse heller ikke paa skarpe Kommentarer til »Oktobertraktaten« og deltagende Ord om os. Men Italien var kun paa Vej til at blive en Stormagt og endnu politisk isoleret, det italienske Venstreministeriums ambitiøse Udenrigsledelse var lidet sikker og nød, navnlig vist paa Grund af dens antiøstrigske Indstilling, ikke Sympati i Berlin. I Quirinalet ønskede man i hvert Fald ikke at røre ved en Sag, der af Bismarck blev betragtet som ømtaalelig, og Ambassadøren i Berlin forholdt sig helt passiv.[2])

Heller ikke Frankrigs udenrigspolitiske Situation var egnet til i København at vække store Forventninger om Hjælp. Siden 1877 havde det republikanske Ministerium Dufaure arbejdet for et venskabeligt Forhold til Tyskland. Udenrigsminister Waddington, der fra Februar 1879 tillige var

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Konseilspræsident, gjorde sit yderste for ikke at saare tyske Følelser. Efter Bismarcks Ønske var Ambassadøren i Berlin Grev de Gontaut-Biron kaldt tilbage og erstattet med Grev de Saint-Vallier, som havde været en smidig Generalkommissær ved de tyske Besættelsestropper i Frankrig og straks blev persona grata i Wilhelmsstrasse; hans Indberetninger om dansk-tyske Problemer er tydeligt farvet af Rigskanslerens Synsmaade. 30. Januar 1879 var den franske Afspændingspolitik blevet styrket ved Præsident Mac Mahons Afgang. Bismarck viste til Gengæld Frankrig Imødekommenhed, bl. a. ved — rigtignok i egen Interesse — at støtte dets Ekspansion i Nordafrika.[3]) Trods Frankrigs Andel i Art. V's Tilblivelse kunde intet, der lod sig opfatte som Protest mod dens Ophævelse, med Rette ventes fra Paris, og selv en venskabelig fransk Intervention turde paa Forhaand være usandsynlig; om en saadan blev der heller ikke Tale.

Det var da ogsaa alene Muligheden for Hjælp fra England og Rusland, som den danske Udenrigsministers Betænkning af 8. Februar fandt det Umagen værd at diskutere.[4]) England var formentlig den af de ikke-implicerede Stormagter, der i Februar 1879 med størst Vægt kunde have talt vor Sag i Berlin. Men det konservative Kabinet vilde utvivlsomt nødig risikere at støde Tyskland i et for Storbritannien i Øjeblikket saa uvæsentligt Anliggende. Allerede før den russisk-tyrkiske Krig mente Premierminister Disraëli ligesom Dronning Victoria at en praktisk Forstaaelse med Tyskland om det orientalske Spørgsmaal vilde »place [England's] external relations on a rock«.[5]) Udenrigsminister Lord Salisbury viste sig maaske lidt mere reserveret, men som Helhed var Kabinettets Holdning til Tyskland siden Berlinkongressen afgjort venlig. Ved Løsningen af det Problemkompleks, der 1879 var det vigtigste i Europa for engelsk Udenrigspolitik, Udførelsen af Kongressens Bestemmelser vedrørende Balkanhalvøen, samarbejdede Lord Salisbury under Bismarcks Auspicier intimt med Andråssy

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og efterhaanden ogsaa med Bismarck selv mod Rusland. At Baandene mellem Tyskland og Østrig-Ungarn styrkedes, kunde i denne Situation ikke være uvelkomment for den engelske Regering. Premierministeren, nu adlet som Lord Beaconsfield, talte om Østrig og Tyskland som Englands naturlige Forbundsfæller og ansaa under den russisk-engelske Modsætning Tysklands Venskab for saa værdifuldt, at han September-Oktober 1879 erklærede sig villig til en Alliance.[6])

Ruslands Forhold til Nabomagten var derimod allerede inden Februar 1879 kølnet. Ledende Kredse i St. Petersborg gav Bismarck Skylden for hvad man opfattede som Ruslands Nederlag paa Berlinkongressen. Man beklagede sig over tysk Lunkenhed eller Modstand ved den endelige Ordning af Forholdene paa Balkan, over Bismarcks nye Toldlovforslag, som truede den russiske Eksport af Levnedsmidler og Tømmer, og senest over de østrigsk-tyske sanitære Forholdsregler mod Pesten i Rusland, der generede den russiske Handel; en skarp russisk Protest i den Anledning fik Bismarck til at mindes Napoleon IITs Ord til den østrig-ungarske Ambassadør ved Nytaarskuren i Tuilerierne 1859, der bebudede den italienske Krig. Gortchacow, som nærede en personlig og oprigtigt gengældt Uvilje mod sin tyske Kollega, varetog fra December 1878 efter et længere Rekreationsophold paa ny Kanslerembedet. Ved Nytaarstid 1879 begyndte en delvis af ham inspireret russisk Pressekampagne mod Tyskland og Bismarck; snart udviklede der sig en formelig Aviskrig mellem de to Lande. Meddelelsen om Art. V's Ophævelse blev ikke uden Grund opfattet som en især paa Rusland beregnet Demonstration og skærpede den russiske Tone; Bladene fremstillede Overenskomsten som Østrigs Betaling for tysk Tjenstvillighed paa Berlinkongressen og senere. Bismarck lod til Gengæld Zaren vide at Forholdet til Tyskland ikke vilde blive bedre, før Gortchacow fik sin Afsked. Den tysk-russiske Spænding kulminerede i Eftersommeren 1879. I August forklarede Zaren den tyske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ambassadør at Tysklands Optræden i Balkanspørgsmaalet vilde ende med en Forskrækkelse, og i et Brev til Kejser Wilhelm talte han om at Bismarcks antirussiske Politik kunde faa skæbnesvangre Følger for de to Stater.[7])

Under den gamle Gortchacows tiltagende Svækkelse øvede andre en stigende Indflydelse paa den russiske Udenrigsledelse, deriblandt Krigsminister Miljutin og maaske Zaren selv. Hans Indstilling overfor Danmark og specielt til den danske Kongefamilie var særdeles venlig, og han havde oftere, ogsaa efter 1871, talt til Kejser Wilhelm og Bismarck for en Løsning af det nordslesvigske Spørgsmaal.[8]) Det er troligt at Alexander II personlig ogsaa nu gerne havde hjulpet os, og at andre i Regeringen af forskellige Grunde nok kunde have haft Lyst til at intervenere. Men i en Atmosfære af god Forstaaelse med Tyskland kunde det altsaa ikke ske, og et Forsøg paa separat russisk Pression vilde næsten sikkert ende med et nyt diplomatisk Nederlag og øgede Vanskeligheder paa Balkan for den udenrigspolitisk isolerede, af Krig, Finansnød og indre Modsætninger svækkede Stormagt. Vi kender imidlertid kun lidt til den russiske Regerings interne Overvejelser om det danske Spørgsmaal og kan ikke med Sikkerhed bestemme de vistnok modstridende Kræfter, der paavirkede dens — nu og da ejendommelige — udenrigspolitiske Beslutninger i denne Tid. Det ses at panslavistiske, tyskfjendtlige Kredse var i Bevægelse, men de fik ikke Lov at dominere; i Løbet af Efteraaret 1879 faldt Russerne tilføje overfor Tyskland.

Det engelske Kongehus' Interesse for det cumberlandske Spørgsmaal og Dobbeltmonarkiets intime politiske Kontakt med Storbritannien var formodentlig Grunden til, at den østrig-ungarske London-Ambassadør Grev Kårolyi — i Brev af 7. Februar — efter Ordre underrettede Lord Salisbury om Østrig-Ungarns Motiver til at slutte Oktobertraktaten, og specielt gjorde opmærksom paa at den var uden For-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bindelse med det cumberlandske Bryllup. Tilsvarende Skridt foretog Andråssy vistnok ikke overfor de andre Stormagter. Salisbury takkede 12. [?] Februar skriftligt for Kårolyis »füll and prompt explanation«, men udtalte sig iøvrigt i Brevet ikke om den engelske Regerings Syn paa Art. V's Ophævelse.[9]) Efter at have talt med Salisbury kunde Kårolyi dog 19. Februar indberette, at det engelske Kabinet ligesaalidt som Pressen havde taget Anstød af »Oktobertraktaten«; det mente at Sagen reelt var uden Betydning for England og formelt kun vedkom de to Kontrahenter.[10])

Bemærkningen om Pressen var, som bl. a. en tidligere Indberetning fra Kårolyi selv viser,[11]) ikke ganske korrekt; visse engelske Blade tillod sig skarpe Bemærkninger navnlig mod Bismarck. Men som Helhed vidnede den offentlige Reaktion ikke om synderlig Interesse for Sagen, og Ambassadørens Karakteristik af Kabinettets Indstilling var sikkert rigtig, selv om hans Samtale med den engelske Udenrigsminister og Regeringens øvrige kendte Udtalelser om Spørgsmaalet til egne og fremmede Diplomater først har fundet Sted efter General Bülows Meddelelse til Salisbury 12. Februar om at Danmark opgav at anmode om Udlandets Hjælp.[12]) Salisbury ansaa utvivlsomt en Intervention i Berlin for baade udsigtsløs og uklog. Han billigede den danske Regerings Beslutning om ikke at henvende sig til andre Magter og beklagede med et Skuldertræk, at »Fyrst Bismarck kunde og vilde handle egenraadigt, saa at desværre navnlig Danmark havde maattet lide derunder.« General Bülow mente at den engelske Regering trods en vis Sympati for Danmark var ganske tilfreds med, at det besværlige Spørgsmaal var bragt ud af Verden.[13])

Det var derfor en Selvfølge, at man i Foreign Office (14.—17. Februar) bifaldt Russells private Udtalelser til Quaade 7. Februar,[14]) og at Sir Charles Wyke forgæves fra København paakaldte sin Regerings Initiativ. Han havde til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at begynde med nærmest betragtet det som en Fordel for Danmark at der nu var Klarhed i Forholdet til Tyskland; ifølge Vedels Dagbog 6. Februar fandt han da »det Hele fortræffeligt eller i det mindste højst naturligt og ligegyldigt«. Men i en Indberetning 8. Februar opfordrede han til venskabelig engelsk Intervention i Berlin for at komme Rusland i Forkøbet med at skaffe Danmark den rent danske Del af Nordslesvig. Det var Mohrenheims Aktivitet, der havde gjort sin Virkning, og Wyke talte ligesom han om sit Lands Interesser i Østersøen og — ganske vist i mere dæmpede Toner end den russiske Gesandt — om Risikoen for Danmarks Bestaaen. Til Forskel fra Mohrenheim tegnede Wyke i første Omgang det gamle Skræmmebillede af Landets Deling mellem Tyskland og Sverige. En halv Snes Dage senere saa ogsaa han den værste Fare i et Tilbud om Nordslesvig paa Betingelse af en dansk-tysk offensiv og defensiv Alliance, der vilde give Tyskland Magten over Indgangen til Østersøen. Hans Indberetninger blev end ikke besvaret.[15])

Dronning Victoria havde som nævnt i Begyndelsen af Januar søgt at hjælpe »den arme Konge« af Danmark.[16]) Ved Art. V's Ophævelse ses hun ikke at have reageret. Tronfølgerparret viste derimod en aktiv Interesse. Prinsen af Wales læste Indberetninger om Sagen og korresponderede privat med Wyke og Russell; gennem Wyke og maaske ogsaa direkte gav han den danske Kongefamilie forskellige trøstende Oplysninger, bl. a. om Kårolyis Redegørelse til Salisbury, men rigtignok ogsaa Meddelelse om danskfjendtlige Stemninger i Berlin. Da den tyske Kronprinsesse i Februar besøgte England, lod Prinsen Holzmann udtale sig skarpt til hende om Preussens skammelige Optræden mod Hertugen af Cumberland og mod Danmark. Ifølge Holzmann gav Kronprinsessen ham paa næsten alle Punkter Ret, men sagde at hun var uden Indflydelse, og at hun blev beskyldt for at være upatriotisk, naar hun vovede at kriti-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sere den tyske Regerings Handlinger.[17]) Nogen Virkning paa det engelske Kabinets Holdning synes Prinsens Sympati for Danmark ikke at have haft.

Offentlig blev den engelske Passivitet konstateret i Underhuset, da et menigt Medlem af Oppositionen, Mr. Cowen, 24. Februar spurgte Understatssekretæren i Udenrigsministeriet, om Regeringen agtede at give Huset nogen Meddelelse i Anledning af Art. V's Ophævelse. Understatssekretær Robert Bourke sagde at Oktobertraktaten ikke var blevet notificeret den engelske Regering; de engelske Ambassadører i Wien og Berlin havde indberettet Faktum, men det var ikke paatænkt at svare derpaa, og der vilde derfor ikke blive fremlagt Papirer om Sagen. Det var »det sidste engelske Suk«, skrev Krieger.[18])

Det er vistnok karakteristisk for den engelske Regerings Indstilling, at der ikke fra dens Side foreligger en eneste Bemærkning om de Følger, Art. V's Ophævelse kunde faa for Danmarks Fremtid. Dette Problem beskæftigede derimod baade den franske og den russiske Udenrigsledelse.

Udenrigsminister Waddington nøjedes ligesom Salisbury med at tage »Oktobertraktaten« til Efterretning og billigede naturligvis den danske Regerings Beslutning om ikke at appellere til Udlandet. Men det var en fransk Interesse, at Tysklands Magtomraade ikke blev udvidet. Overfor den Frygt for Konsekvenserne af den tysk-østrigske Overenskomst, der havde faaet Udtryk i Gesandtskabsindberetningerne fra København og Stockholm, anlagde Waddington samme nøgternt optimistiske Betragtning, som var bestemmende for hans egen Politik mod Tyskland. Han søgte ikke at holde Illusioner i Live. Bismarck havde nu definitivt gjort Ende paa de danske Forhaabninger (om at genvinde Nordslesvig), skrev han 22. Marts til Tiby, men der var ikke nogen Risiko for den danske Nationalitets Bestaaen, hvis vi selv havde Livskraft nok. Han betegnede det som umotiveret og farligt for hele Nordens Uafhængighed, hvis Dan-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mark i Fortvivlelse kastede sig i Armene paa Tyskland. Den franske Gesandt i Stockholm forklarede han, at i det Øjeblik Tyskland fik Herredømmet over Indgangen til Østersøen, maatte Rusland skaffe sig Kompensation paa Sverige-Norges Bekostning. Det var et advarende Ord til Sverige-Norge om at de nordiske Lande i Forholdet til Tyskland havde visse fælles Interesser.[19])

Ved Zarhoffet udtrykte man sin Forbitrelse over at Art. V var blevet slettet — »un odieux escamotage«, sagde et Medlem af den kejserlige Familie til den franske Ambassadør — den danske Gesandt fik deltagende Ord fra Alexander II, og Vind og Gortchacow enedes om at Tysklands Optræden mod Danmark var et Sidestykke til Fablen om Ulven og Lammet.[20]) I det russiske Udenrigsministerium var det imidlertid tilsyneladende ikke »Oktobertraktaten«s Konsekvenser for Danmark, der først og fremmest interesserede, men dens Betydning som Vidnesbyrd om en intim Forstaaelse mellem Tyskland og Østrig. Det var dette — stærkt fremhævet af den tyske og østrigske Presse — som de russiske Ambassadører i Berlin og Wien og de fremmede Diplomater i deres Indberetninger om Reaktionen i St. Petersborg lagde Hovedvægten paa, utvivlsomt i Overensstemmelse med Bismarcks Hensigt. Allerede 7. Februar skrev Novikow fra Wien at Forstaaelsen mellem de tre Østmagter syntes at være blevet »un accord à deux«, og Gortchacow svarede ham 14. Februar at Tyskland og Østrig havde »sønderrevet Trekejserforbundet«. Den franske Ambassadør i St. Petersborg, der brugte lignende Udtryk, mente at den tysk-østrigske »Alliance« var lige farlig for Frankrig og Rusland, og vidnede at den havde givet de russiske Statsmænd Anledning til »meget mørke« Overvejelser.[21]) Tydeligt nok var man paa russisk Hold betænkelig ved Følgerne for Ruslands Position ikke blot paa Balkan.

Udenrigsledelsen i St. Petersborg var naturligvis ogsaa interesseret i at holde Tyskland borte fra Sundet og Bæl-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

terne. Men om noget Initiativ i den Retning fra den russiske Regerings Side blev der ikke Tale. Ambassadøren i Berlin Oubril havde trods officiel Afstandtagen fra Mohrenheims Pessimisme m. H. t. Danmarks Fremtid aabenbart selv sine bange Anelser om Bismarcks Planer med os. Han foreslog i et Privatbrev Gortchacow at sondere England angaaende en engelsk-russisk Garanti for Danmark, hvad der vel maa betyde: uden Nordslesvig; men han fik ingen Tilslutning hverken fra Kansleren eller Zaren.[22]) I Forbindelse med Lord Dufferins Overtagelse af Ambassaden i St. Petersborg i Februar-Marts kom det til en vis Afspænding mellem England og Rusland, men Forholdet mellem de to Stormagter indbød dog endnu ikke til en saadan Overenskomst;[23]) den Tid var vistnok ogsaa forbi, da England vilde paatage sig at garantere det danske Monarkis Integritet.

Mohrenheim havde ikke mere Held end Oubril med sine Bestræbelser for at »vække« Gortchacow. Gesandten havde allerede før den fransk-tyske Krig i sine Indberetninger hævdet at det nordslesvigske Spørgsmaal var af europæisk Betydning og ikke burde ordnes uden Stormagternes og da navnlig Ruslands Medvirkning. Efter 1870, da Danmarks udenrigspolitiske Orientering i Retning af Tyskland blev et aktuelt Problem, havde han understreget at en alt for intim Forbindelse mellem de to Stater var lige saa farlig for Rusland som Tysklands Fjendskab mod Danmark, og havde nævnet det med Nordslesvig genforenede Danmarks Neutralisation som den fra russisk Synspunkt eneste tilfredsstillende Løsning.[24]) Hvis han nu med sine Raad om Formuleringen af Depechen til Quaade af 12. Februar 1879 troede at aabne Vej for direkte Forhandlinger mellem Danmark og Tyskland, har han formodentlig haabet derved at fremkalde en Indgriben fra en eller flere af de øvrige Stormagters Side med en reel — maaske ogsaa formel — Garanti for Danmarks Integritet som Resultat. Krieger havde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en vag Formodning om, at Mohrenheim beskæftigede sig med Neutraliseringsplaner.[25]) Gesandten foreslog dog i sine nu kendte Indberetninger og Breve fra Februar-Marts ikke Danmarks Neutralisation eller nogen anden international Foranstaltning til Sikring af Landets Uafhængighed; han nøjedes med at fremlægge Præmisserne og overlade til sin Regering at drage Konklusionen, men antagelig har han indirekte ved sin Aktivitet inspireret Wykes og direkte maaske Oubrils Forslag. Det eneste han anbefalede — i et strengt fortroligt Brev til Gortchacow 15. Februar — var at Zaren i Sommerens Løb skulde besøge den svenske og den danske Konge; det vilde efter Gesandtens Mening have stor moralsk Betydning.[26])

Hvad Danmark opnaaede fra St. Petersborg var alene Bifald til den forsigtige Fremgangsmaade, man havde fulgt, en Advarsel fra Zaren om at vise et klogt Maadehold for at undgaa endnu værre Ulykker, nogle trøstende Ord og et Par gode Raad for Fremtiden. Alt dette kom, mens man endnu afventede det skriftlige tyske Svar paa Depechen til Quaade af 12. Februar.[27]) Den officielle for Danmark beregnede russiske Situationsbedømmelse blev givet i en Depeche fra Gortchacow til Mohrenheim af 22. Februar, som Gesandten i Fortrolighed overlod Baron Rosenørn Afskrift af, og som i Forestillingen til Kongen af 19. Marts blev fremhævet som særlig betydningsfuld. Det trøsterige i Depechen laa dels i at Gortchacow anerkendte Ruslands Interesse i Danmarks Eksistens som Vogter af Østersøens Indgang; dels i den Betragtning, at Art. V siden 1871 dog havde været værdiløs, og at dens Ophævelse snarest betød en Forbedring af Danmarks Stilling, idet der nu maaske var en omend meget svag Chance for at Tyskland af egen fri Villie vilde komme os imøde, hvis vi undgik endog Skinnet af at blande Europa ind i Sagen — altsaa den samme Tankegang, som kunde læses ud af den danske Depeche af 12. Februar. Endelig i en Passus om, at den russiske og den engelske Tron-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

følger begge havde danske Gemalinder; Oktobertraktaten viste jo noksom, hvilket Hensyn Bismarck havde taget til det, bemærkede Vind.[28])

Mere uforbeholdent udtrykte Kanslerens Adjoint Baron Jomini — der i Berlin blev anset for udpræget tyskfjendtlig — sig i et samtidigt Brev til Gesandten i København; dets Indhold fik Vedel i hvert Fald nogen Viden om. Det vigtigste Punkt deri var Motiveringen af Buslands Tilbageholdenhed: Mohrenheim havde paakaldt Europas Interesse for Ligevægten i Norden. Der var, erklærede Jomini, »ikke længere et Europa. Det danske Spørgsmaal var den første Akt i dets Opløsning.« Mohrenheims Forslag om Zarens Besøg i Stockholm og København afviste man i St. Petersborg: et saadant Forsøg paa at skabe en Ligevægtspolitik var der under Englands og Frankrigs Passivitet dog ikke Jordbund for, og det kunde derfor kun blive et afmægtigt Udtryk for ond Villie, som til ingen Nytte vilde kompromittere Rusland; det havde betalt tilstrækkeligt for sin Démarche i Berlin 1875 — et Forsøg paa Pression under Krieg in Sicht-Affæren, der havde forbitret Bismarck — til at ønske at gentage den.[29])

Hvad Danmarks Fremtid angik, mente Kansleren iflg. Jomini at der ikke var nogen øjeblikkelig Risiko for Statens Lemlæstelse eller dens Opgaaen i Tyskland, med mindre det danske Folk opgav sig selv. Gortchacows Medarbejder ansaa det for mere sandsynligt at Jylland langsomt og fredeligt, af økonomiske Grunde, vilde nærme sig Tyskland, og Øerne derefter gravitere mod Sverige; det var, i af svækket Form, en Gengivelse af Forlydender om svensk-tyske Delingsplaner mod Danmark, som iflg. Vind blev troet i Zarfamilien. Det klogeste for Danmark og Rusland maatte da være at lade Tingene gaa deres Gang, mente den russiske Diplomat, og ikke ved Uforsigtighed foregribe Begivenhederne: »Det sidste Ord i Politik er ikke sagt.« »Rubberen er spillet færdig. Et nyt Spil begynder med andre Partnere.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Lad os bestræbe os for at spille forsigtigt.« Var det kun Talemaader, eller tænkte Jomini sig for Alvor Muligheden af en udenrigspolitisk Nyorientering? I Sommerens Løb skete fra russisk Side uofficielle Sonderinger i den Retning overfor Italien, maaske ogsaa i Paris.[30])

Meddelelserne fra St. Petersborg indeholdt altsaa en Advarsel mod at stole paa Kong Oscar og Bismarck, men iøvrigt var Summen af de russiske Betragtninger en Opfordring til at vente og se, ikke tage noget »uforsigtigt Initiativ« i Berlin, men heller ikke paa Forhaand lukke Døren for eventuelle Tilbud. Det var formodentlig det bedste Raad der kunde gives af en Stormagt, som trængte til Fred og som ikke kunde vente at hævde sig under en eventuel Konflikt.

Laa der i Jominis Advarsel mod et Initiativ en skjult Kritik af Depechen 12. Februar, som Kansleren kaldte »parfaite«? Vedel fandt i hvert Fald i Gortchacows Depeche et Grundlag for Haab om fremtidig russisk Støtte mod Tyskland.[31])

I London, Paris og St. Petersborg havde den danske Politik tilsyneladende vundet Bifald. Kun fra svensk Side lød der aaben Kritik af den Fremgangsmaade, man i København havde valgt at følge.[32]) Det skyldtes ikke Mangel paa Sympati. Trods Sverige-Norges udenrigspolitiske Nyorientering var der i disse Lande saa megen Samfølelse med Danmark, at adskillige Blade kunde skrive med virkelig Bitterhed om Magtpolitikkens Sejr og krænkede Retsprincipper. Ogsaa i officielle Kredse synes Art. V's Ophævelse at have gjort et stærkere Indtryk, end det kan læses ud af danske Indberetninger fra Stockholm.[33])

Der var Uenighed mellem Kong Oscar, hans Udenrigsminister og Gesandten i København om, hvordan Sverige-Norge skulde reagere overfor Oktobertraktaten. Divergenserne fik ikke synderlig Betydning for Danmark, men i Fortsættelse af hvad der foran er sagt om Oscar II kan det være rimeligt at omtale disse Meningsbrydninger indenfor den svensk-norske Udenrigsledelse.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Allerede 5. Februar mente Beck-Friis som nævnt, at Sverige-Norge i København og i Berlin burde »dybt beklage« Ophævelsen af Art. V. Denne Mening fastholdt han siden og begrundede den 15. Februar — maaske fordi Mohrenheims Opfattelse nu havde paavirket ogsaa ham — med at Sverige-Norges Passivitet, ikke mindst som Følge af den udbredte Mistillid til Sveriges Hensigter, væsentligt vilde bidrage til at bestyrke Danskerne i den Anskuelse, at Landet »för att åtminstone bevara återstoden af sitt område odeladt, borde med uppoffring af det sken af sj elf ständighet, som det ännu äger,« slutte sig til Tyskland. Udstrækningen af Tysklands Indflydelse til Øresund betød en Fare for de forenede Kiger, og en utvetydig svensk Stillingtagen til Oktobertraktaten vilde hjælpe meget til at afværge den, hævdede Beck-Friis. Han fremhævede dermed et Interessemotiv, som havde spillet en vigtig Bolle i den svensk-norske Udenrigsledelses Overvejelser om Støtte til Danmark under Treaarskrigen og senere. Gesandten har næppe tænkt sig at hans Begering kunde bevæge Preussen til at give Nordslesvig tilbage, heller ikke at der kunde være Tale om en egentlig Intervention (medling) fra svensk Side; men han mente at det for Sveriges egen Skyld, af Hensyn til Forholdet mellem de nordiske Lande og til den fremtidige Udvikling af det dansk-tyske Mellemværende var af Betydning, at ingen som det vedkom, heller ikke Tyskland, kunde være uvidende om »hvilken vår ställning är till den förr eller sednare uppkommande, icke blott nordslesvigska, men dansk-tyska frågan«.[34])

Björnstjerna lod sig imidlertid ikke paavirke af Beck-Friis' Bekymringer og hans Forhaabninger om at Sverige-Norge dog kunde øve en vis Indflydelse paa Tysklands fremtidige Politik. Udenrigsministeren havde intet imod at vise Deltagelse i København, men betragtede en Beklagelse i Berlin som formaalsløs og kun egnet til at irritere Bismarck. Overfor de fremmede Diplomater var Björnstjerna ret re-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

serveret. Til den franske Gesandt beklagede han dog stærkt det skete, men overfor den tyske Gesandt, som 8. Februar søgte ham i anden Anledning, berørte han overhovedet ikke Art. V's Ophævelse. Til Kammerherre Bille udtalte han sig med en Tilbageholdenhed, som efter Gesandtens Mening svarede godt til, at Sverige havde »tiré son épingle du jeu«. Mest aabenhjertig synes han at have været overfor den russiske Gesandt Okunew. Hvis man kan stole paa dennes Indberetning af 9. Februar, som indeholder aabenbare Misforstaaelser, sagde Björnstjerna til ham, at Sverige-Norge ikke isoleret vilde udtale sig i et europæisk Spørgsmaal, som især interesserede Stormagterne, og at man, hvis Stormagterne foretog en fælles Démarche i Wien eller Berlin, vilde overveje hvor langt man kunde følge dem. I øvrigt fik Björnstjerna gennem Okunew og den svenske Gesandt i St. Petersborg det rigtige Indtryk, at Rusland ikke vilde røre paa sig.[35])

Den 9. Februar kan Björnstjerna endnu næppe have vidst hvad Kong Oscar vilde. Kongen var, ledsaget af Kabinetssekretæren Lagerheim og den danske Prins Hans, i Kristiania, hvor Udenrigsministeren maatte indhente hans Befalinger. Først 10. Februar sendte Lagerheim Besked til Stockholm: Kongen var enig med Björnstjerna i, at det vilde være uklogt at *beklage sig* i Berlin. Men som det kunde ventes, vilde han ikke binde sig til den Passivitet, hans Udenrigsminister nærmest anbefalede, og stillede derfor i Udsigt, at man kunde »udtale sig«, eventuelt blot mundtligt, naar man havde faaet nærmere Besked om den tyske Regerings Hensigter og Motiver, og hvis det kunde gavne Danmark uden at skade de forenede Rigers Interesser. Med denne Besked fulgte Udkast til en Ordre til Beck-Friis, som Gesandten skulde oplæse for den danske Udenrigsminister og paa Begæring aflevere i Kopi.[36])

13. Februar havde Björnstjerna fra Beck-Friis hørt, at det i det danske Statsraad var besluttet at stille en Fore-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

spørgsel i Berlin.[37]) Ikke desto mindre kom Ordren til Beck-Friis af 14. Februar i Overensstemmelse med Udkastet fra Kristiania til at indeholde — foruden Udtryk for varm Deltagelse i Danmarks Sorg, skarp Misbilligelse af Tysklands Optræden og Haab om, at det nu af egen fri Villie vilde tilstaa Danmark, hvad det hidtil havde nægtet — en Passus, der kunde opfattes som en Henstilling til Danmark om at følge en anden Fremgangsmaade. Depechen bifaldt ganske vist udtrykkelig den danske Regerings Beslutning om ikke at appellere til andres Hjælp. Men om den Henvendelse til Tyskland, der allerede var formuleret i Ordren til Quaade af 12. Februar, hed det: »Vi föreställa oss, att ett uttalande om Danmarks säkra förhoppning att Tyskland en dag skall infria hvad Preussen lofvade och sålunda skall genom storsinthet i handling veta att häfda sin stora maktställning, icke kan väcka ovilja i Berlin, men väl vara ett värdigt svar på öfverenskommelsen af den 11. Oktober 1878«.[38])

Det var dog næppe Björnstjernas Mening at kritisere at den danske Henvendelse i Berlin blev formet som et Spørgsmaal; da han blev bekendt med Ordlyden af Ordren til Quaade, fandt han den tværtimod baade »väl redigerad, värdig och innehållande allt som borde sägas«, og noget lignende fortalte han til Kammerherre Bille.[39]) Kong Oscar lod derimod ad forskellige Veje — gennem Prins Hans, Beck-Friis og Bille — den danske Regering vide, hvad hans Hensigt med Ordren til Beck-Friis havde været: Han fandt den danske Fremgangsmaade mindre heldig. Han mente, at Danmark burde have indskrænket sig til en Appel til Fremtiden, til en mandig Udtalelse om sin Sags Retfærdighed; hvis det var sket, kunde man have holdt Spørgsmaalet aabent, og i saa Fald vilde Kongen have været villig til ved Lejlighed at sige i Berlin, at han stadig ansaa Preussen for »bound in honour« til at afstaa den rent danske Del af Slesvig. Naar den danske Henvendelse fik Form af et Spørgs-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maal, som uden Tvivl maatte fremkalde et bestemt Afslag, agtede Kongen at holde sig helt uden for Sagen. Til Beck-Friis skrev Kongen 21. Marts ligeud, at Danmarks ukloge Diplomati var Skyld i, at det nordslesvigske Spørgsmaal blev begravet uden et Genopstandelsens Haab, som engang kunde blive til noget mere.[40])

Kong Oscar havde oprindelig tænkt sig at kunne paavirke den danske Regering til at opgive den i Statsraadet vedtagne Fremgangsmaade,[41]) men da den første Meddelelse om hans Opfattelse naaede København nogle Dage efter at Ordren til Quaade af 12. Februar var overleveret Bülow, og da Kongen tilmed ikke synes at have ment, at der var nogen virkelig Udsigt til at Preussen vilde give Afkald paa Nordslesvig, kunde hans gentagne kritiske Bemærkninger kun virke unødigt irriterende. Björnstjerna fandt Kongens Indblanding i den danske Regerings Dispositioner uklog og paastod at han vilde have søgt at forhindre den, hvis han havde været i Kristiania: »Vi hafva redan allt för mycket befattat oss med att gifva råd till Danmark. När twå så lifliga naturer som H. Mts och Lagerheims komma tillsammans utan något lugnande element går sådant af stapeln«, skrev han til Beck-Friis.[42]) Ogsaa i København blev man ubehagelig berørt og søgte straks gennem Beck-Friis — der iøvrigt lige saa lidt som Björnstjerna delte Kongens kritiske Mening om den danske Henvendelse[43]) — og senere gennem Bille at forklare, at Danmark netop for sit Vedkommende havde holdt Spørgsmaalet aabent ved at gøre det uafhængigt af Art. V, at »en mandig Udtalelse« utvivlsomt vilde have irriteret Bismarck, og at den tyske Regering uanset hvad Danskerne skrev altid vilde kunne svare og »slutte Debatten«. Til Beck-Friis sagde Vedel, at man i Danmark naturligvis vilde være dybt taknemlig, hvis Kong Oscar under andre Forhold, f. Eks. naar Kejser Wilhelm og Bismarck engang var borte, i Berlin vilde »fälla ett ord för ett tilfredsställande ordnande af nordslesvigska frågan«, men for Øjeblikket turde man ikke

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tirre den tyske Rigskansler ved at bede om Indblanding fra Udlandets Side.[44])

Men Kong Oscar blev ved sit og lagde end ikke overfor Stormagts-Diplomaterne i Stockholm Skjul paa at han fandt den danske Henvendelse i Berlin uklog. Til den franske Gesandt udtalte han tillige — samtidig med at han fremhævede sin Sympati for Tyskland — sin Harme over »Oktobertraktaten« og en lignende Bekymring for Danmarks Fremtid som Beck-Friis havde udtrykt.[45]) Det skyldtes formodentlig ogsaa Kongens Initiativ og var tilsyneladende imod Björnstjernas Ønske, at Bildt i Berlin 23. Februar ved en Middag talte til Bülow om det smertelige Indtryk det vilde gøre i hele Skandinavien, hvis Kejseren havde besluttet ikke at tilbagegive nogetsomhelst af Nordslesvig; han spurgte om ikke Bismarcks tidligere Ytringer havde givet Ret til at haabe paa at Tyskland nu af Storsindethed vilde gøre, hvad det før havde forpligtet sig til ved Art. V.[46]) At Bülow i sit Svar erklærede det nordslesvigske Spørgsmaal for definitivt afsluttet og nævnte Begivenhederne i Forbindelse med det cumberlandske Bryllup som Grunden dertil, kunde kun bekræfte Kongens Mening om Danmarks ukloge Optræden; det bestyrkede ham i den Opfattelse, at Tavshed om Sagen nu var det bedste for Danmark, og at han selv havde gjort, hvad han kunde og var moralsk forpligtet til.[47]) Han kunde nu uden Forbehold understrege den tyskorienterede Linie i sin Politik. Da han 5. Marts fik Lejlighed til at drøfte »Oktobertraktaten« med den tyske Gesandt, forlød der intet om de smertelige Følelser, den havde fremkaldt i Skandinavien. Kongen lod sin Sympati for Danmark skinne igennem, men dadlede gentagne Gange den danske Regerings ubehændige Fremgangsmaade. Han betonede, at det skyldtes hans Bestræbelser for at vinde Folkestemningen for Tyskland, naar Art. V's Ophævelse havde gjort langt ringere Indtryk i Sverige-Norge end det vilde have været Tilfældet i 1871.[48])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hos en af de ikke-implicerede Magters Diplomater vakte Art. V's Ophævelse ublandet Tilfredshed. Den teologiske Forfatter M. J. Cramer havde siden 1870 været U.S.A.s Udsending i København. Han havde i sine lidet indholdsrige Rapporter nogle Gange behandlet Rygterne om et Bytte af Dansk Vestindien og Nordslesvig. Da han 5. Februar 1879 indberettede Ophævelsen af Art V, lykønskede han U.S.A. til at dette Spørgsmaal var afgjort. »Skønt det ikke direkte vedrører vort Land, kunde de gentagne Rygter, som er blevet sat i Omløb i de sidste 8—10 Aar m. H. t. Forhandlinger mellem Danmark og Tyskland, hvorved det første skulde afstaa en af sine Øer i Vestindien til sidstnævnte Land, ikke andet end skabe Uro i vort Folk, som en skønne Dag muligvis vilde vaagne op og se en mægtig europæisk Nabo nær vore sydlige Grænser. Denne Følelse af Uro kan nu forsvinde«.[49])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

VIL

Ministeriet, Pressen og Rigsdagen Februar-November 1879.

Som allerede nævnt mente man i Udenrigsministeriet under sine Overvejelser om Danmarks Reaktion paa Art. V's Ophævelse at maatte tage Hensyn til Rigsdagen og til den offentlige Mening, d.v.s. først og fremmest Pressen. Politikere og Diplomater frygtede offentlige Udtalelser, der kunde forværre Forholdet til Tyskland, og var bange for Angreb paa Ministeriet og paa Kongehuset, som var impliceret gennem det cumberlandske Ægteskab. Beck-Friis vilde vide at mange Danske nærede Mistanke om at Bismarck gerne saa Ministeriet Estrup erstattet med et andet, der var mindre egnet til at modstaa Oppositionens Attakker og opretholde Ordenen i Landet. Rosenørn beklagede sig til Mohrenheim over at den tyske Presse ophidsede Venstre, ja hele Skandinavien mod den paastaaet tyskfjendtlige Regering. Naar Udenrigsministeren sagde at Ministeriets Förbliven kunde komme til at afhænge af, at det gjorde endnu et Forsøg paa en venskabelig Løsning af det dansk-tyske Mellemværende,[1]) var det dog næppe fordi man tænkte paa at bøje sig for Krav om et Personskifte fra Venstre alene (og da slet ikke fordi man havde i Sinde at overlade Taburetterne til Oppositionen). Hvis man saa nogen alvorlig Fare for Ministeriets Bestaaen paa den hjemlige Front, var det snarere den, at dets egne Tilhængere kunde tænkes at gøre fælles Sag med Venstre; flere Højremænd og selv Justitsmini-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

steren erkendte nu at Ministeriets Optræden i den cumberlandske Sag var angribelig.[2])

Et af de faa Vidnesbyrd om Stemningen uden for Pressen og politiske Kredse kommer fra Universitetet. Det var paatænkt at fejre Universitetets 400-Aars Jubilæum med en international Fest i Sommeren 1879. Da Art. V's Ophævelse blev bekendt, besluttede Konsistorium at nøjes med en skandinavisk Fest for at undgaa tysk Deltagelse — en Beslutning der efter Morgenbladets Mening skyldtes nationalliberal Indflydelse og ikke tog det Hensyn til Tyskland, som Danmarks Tarv krævede. Fra Ministeriet søgte Nellemann at overtale Universitetslærerne til at fastholde den oprindelige Plan, som bl. a. ogsaa Bille, Topsøe og Vedel (den sidste paavirket af Mohrenheim, mente Krieger) foretrak. Tilhængerne af den internationale Fest hævdede bl. a. at vi netop nu burde demonstrere vor kulturelle Livskraft for Alverden, mens Modstanderne anførte Hensynet til Nordslesvigerne og Faren for, at især Studenterne skulde vise deres Følelser over for tyske Gæster. Til sidst gav Kultusminister Fischer Universitetet Valget imellem en international og en rent dansk Højtidelighed med Deltagelse af enkelte skandinaviske Promovender, og det første Forslag blev forkastet af Lærerforsamlingen med et lille Flertal. Skønt der altsaa ikke blev sendt officielle Indbydelser til Universiteterne i Sverige og Norge, kom der Deputationer fra begge Lande, og Festen fik det skandinaviske Præg, som Konsistorium havde ønsket.[3]) Den hele Sag viser at Ministeriet havde Besvær med at beherske Stemningen blandt Partifællerne i den akademiske Verden.

Hvad Befolkningens Flertal følte ved Art. V's Ophævelse, er det umuligt at sige noget sikkert om. Den franske Gesandt mente[4]) at de fleste nærede Antipati mod Tyskland, men var bange for en Konflikt. »Den aktive, varme, ja uforsigtige Patriotisme, parat til at gøre Modstand«, repræsente-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

redes hovedsagelig af de gamle Nationalliberale, og det var dem der havde inspireret Regeringens Overvejelser om et dansk »Initiativ«, hævdede Tiby. Et paafaldende uforsigtigt offentligt Følelsesudbrud er dog kun fundet i »Fædrelandet«, hvor Ploug efter Sædvane gav sin Forbitrelse mod Østrig og Tyskland frit Løb og 6. Februar kaldte Bismarck en »temmelig upaalidelig Selle, der snyder, hvor han kan komme til«. Det var jo ikke noget harmonisk Akkompagnement til den Henvendelse i Berlin, som nu paatænktes; Artiklen indbragte Forfatteren en Advarsel fra C. St. A. Bille, en indtrængende Henstilling fra Nellemann om i nogle Dage at være rolig, og paa Vedels Foranledning en skarp Reprimande fra Krieger.[5]) Den tyske Regering gjorde derimod ikke Indsigelse, og da Chargé d'Affaires von der Goltz paa eget Initiativ 24. Februar beklagede sig til Vedel over en senere uforskammet Artikel i samme Blad, fik han fra Berlin Besked om at holde sig tilbage, indtil der kom Ordre til at intervenere.[6])

Men man tør næppe slutte fra Pressen til Folkestemningen. Ved Gennemgang af 30—40 politiske danske Blade bemærker man at de fleste bragte mere eller mindre udførlige Referater af udenlandske Pressekommentarer, adskillige tillige selvstændige Ledere, mens andre nøjedes med at hente deres Mening fra Partiets Organer i Hovedstaden eller fra københavnske Fælleskorrespondancer. Af indsendte Artikler var der ganske faa; værd at nævne er kun Pastor F. Helvegs Paastand (i »Lolland-Falsters Stiftstidende« 10. Februar) om at Danmark havde faaet »et virkeligt positivt Krav« ved Preussens Meddelelse 1867, og et Indlæg (i »Dansk Folketidende« 21. Februar) af N. J. Termansen, der bekendte at han ikke havde haft synderlig Tro til Værdien af Art. V. Denne Indstilling synes at have været temmelig udbredt ved Artiklens Ophævelse, men kan jo være Udtryk for Bagklogskab; det var i hvert Fald mindre Sorg over et slukket Haab end Forargelse over de Stores Retsbrud og Hensynsløshed,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Bitterhed over Europas Ligegyldighed, der kom til Orde i Pressen — som Regel i parlamentarisk Form, men nok skarpest i Blade af nationalliberal Farve. Der var naturligvis Enighed om at vor og Nordslesvigernes moralske Ret ikke berørtes af det skete. løvrigt er Billedet af Sagens journalistiske Behandling temmelig broget. Man tør dog antyde et Par Træk, der har Forbindelse med Partigrupperingen: at en Del af Venstrepressen — ikke overraskende — benyttede Lejligheden til at angribe Regeringen, at Retsspørgsmaalet hovedsagelig interesserede Højrebladene, og at det ogsaa er der, man finder Opfordringerne til en eller anden Form for diplomatisk Aktion fra dansk Side.

Det synes væsentlig at have været de radikale Blade, der kritiserede Ministeriets Udenrigspolitik. De harcellerede over Talen om at alene en Højreregering var i Stand til at skaffe Danmark Agtelse i Udlandet, de gjorde en Del ud af tyske Avispaastande om en Sammenhæng mellem Begivenhederne ved Hertugens Bryllup og »Oktobertraktaten«s Offentliggørelse, eller spurgte om just Estrup var den der burde beklage sig over at Magt gik for Ret; der blev ogsaa straks fra Venstres Side rejst Krav om en udenrigspolitisk Redegørelse, som kunde vise om Ministeriet havde gjort sin Pligt, særlig m. H. t. det cumberlandske Bryllup.^3) Et førende moderat Organ som »Fyns Tidende« gav 8. Februar Estrup den betingede Anerkendelse, at han direkte vist hverken havde »hæmmet eller fremmet« Løsningen af det nordslesvigske Spørgsmaal.

I Højrepressen beklagede man sig over Venstres Tilbøjelighed til at trække »alt ned i Partisølen«, og fremhævede at »Oktobertraktaten« var ældre end Prinsesse Thyras Bryllup; »Dagbladet«, der oftere var Talerør for den nationalliberale Fløj af Ministeriet, undlod dog ikke at tilføje en lidt spids Bemærkning om at den »welfiske Episode« tilsyneladende var blevet benyttet til at rejse Stemningen i Tyskland mod os netop nu. Bladenes Opfattelse af Retsspørgsmaalet varie-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rede paa lignende Maade som Udenrigsministeriets (se Tillæg). Visse Højreaviser fandt aabenbart nogen Trøst i den Formening, rigtignok ikke altid udtrykt i de klareste Vendinger, at Danmark og (eller) Nordslesvigerne ved Pragfreden eller ved Preussens Meddelelse til os 1867 havde erhvervet en juridisk Ret, som forblev uberørt af Art. V's Ophævelse. »Fædrelandet« skrev 3. Februar at Østrigs Afkald var temmelig betydningsløst og selvfølgelig ikke kunde »ophæve den Ret, som de paagjældende have erhvervet ved Art. V«, »Jyllandsposten« Dagen efter, at Nordslesvigernes Ret til at forlange en Afstemning stadig bestod; maaske havde de to Blade dog ikke helt forstaaet, hvad Traktaten gik ud paa. »Lolland-Falsters Stiftstidende« forklarede 8. Februar (under Mærket »M«) at ganske vist havde ingen Magt nu en traktmæssig Ret til at fordre en Afgørelse af det nordslesvigske Spørgsmaal, men ved Art. V var der givet »ikke blot de danske Slesvigere, men hele den danske Nation et bestemt Løfte, og dette Løfte kan ikke efter nogen Regel tages uopfyldt tilbage«. Samme Dag paastod »Folkets Avis«, at i 13 Aar havde »hele Europa med Undtagelse af Preussen erkendt, at Nordslesvig [!] havde erhvervet et juridisk Krav paa at faa en Del af Nordslesvig tilbage«; nu havde vi kun den umistelige moralske Ret tilbage. »Dagbladet« vilde ikke engang gøre Krav paa at vi indtil Art. V's Ophævelse havde besiddet en juridisk Ret. Det betegnede 5. Februar »Oktobertraktaten« som »en af de mest krænkende Tilsidesættelser af smaa Staters moralske Ret, som denne anden Halvdel af det 19de Aarhundrede endnu har havt at opvise«, og talte om at Preussen 1867 selv havde anerkendt vor og Nordslesvigernes moralske Ret. Venstres »Morgenbladet« ansaa det 7. Februar for ørkesløst at drøfte den juridiske Ret, naar Tyskland havde Magten — et Udtryk for den »udenrigspolitiske Realisme«, som Hørup forkyndte.

Bemærkelsesværdig er »Nationaltidende«s Holdning. Redaktøren H. R. Hiort-Lorenzen havde Kontakt med Estrup,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Bladet blev ofte opfattet som Konseilspræsidentens særlige Organ. Det er den eneste danske Avis, hvor en lignende Tankegang som i Depechen til Quaade 4. Februar er paatruffet. Saavel Retsstandpunktet som Ideen om Appel til Stormagterne findes i en redaktionel Artikel 4. Februar, hvor det bl. a. hedder: »Ved officielt at notificere Danmark Pragfredens Bestemmelser vedrørende Slesvig har Preussen formelt anerkjendt Danmarks Ret til at gjenerhverve en Del af det tabte Territorium, og fordi Preussen nu, efter saa mange Aars Forløb, frigjør sig for den Forpligtelse, det har havt overfor Østerrig ... derfor har det ikke med det samme kunnet tilintetgjøre den Ret, som Danmark har erhvervet ved hine Underhandlinger«. Vi maatte ikke opgive Haabet om en Genforening. »Sikre som vi ere paa den offentlige Menings Sympathier i hele Europa uden for Tyskland, maa vor Regjering ogsaa vide at benytte disse Sympathier til vor Fordel«. Bladet følte sig overbevist om, at den nye Overenskomst vilde blive Danmark officielt meddelt.[6b])

Hvis Jules Hansen 4. Februar i Udenrigsministeriet har faaet nogen Viden om Indholdet af Depechen til Quaade samme Dag, hvad en Bemærkning i Vedels Dagbog kunde tyde paa, har det vel været med til at foranledige hans Telegram til »Moniteur« i Paris om en eventuel dansk Henvendelse til Stormagterne.[7]) Men hverken Meddelelsen i »Moniteur« eller »Nationaltidende«s Opfordring til at udnytte Europas Sympati vakte Genklang i den ledende Del af den danske Presse, der jo ogsaa hurtigt maatte konstatere at de udenlandske Aviskommentarer gennemgaaende var temmelig koldsindige. »Dagbladet« bedømte allerede 5. Februar Chancerne for Bistand fra Stormagterne paa en Maade (»vi ere nu ligesaa ene som i 1864«), der stemte godt overens med Vedels negative Vurdering i hans Betænkning af 8. Februar, og »Fædrelandet« fandt det 6. Februar unyttigt at begære »store eller smaa Magters virksomme Mellemkomst«; ogsaa »Nationaltidende« kom s. D. i den Henseende paa bedre Tan-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ker. Baade »Dagbladet« og »Fædrelandet« hævdede dog at Regeringen ikke kunde forholde sig tavs; men mens »Fædrelandet« mente at man burde nøjes med at konstatere den Uret der var sket og »nedlægge en rolig, men alvorlig Protest mod den Haan og Ringeagt, man viser vort gamle Land«, Folket og Kongehuset, vilde »Dagbladet« — uden større Haab om et positivt Resultat — have at Regeringen skulde staa fast paa vor og Nordslesvigernes moralske Ret og »for vor egen, for vore Efterkommeres og for vor nationale Æres Skyld« »ikke lade Artikel V blive tiet ihjel, men selv rejse Spørgsmaalet om en Afgjørelse i Berlin, hvis Preussen ikke taler til os«.

»Nationaltidende« var 6. Februar mere sagtmodig, ogsaa lidt mere optimistisk, prøvede at forklare sine Læsere at Tyskland havde naturlige Grunde til at ønske Art. V. fjernet, og mente at vi dog maaske var kommet lidt nærmere til det stadig fastholdte Maal: »en Forstaaelse med vore sydlige Naboer ved en billig Grænseregulering«.

Det kan ikke med Sikkerhed afgøres, hvor meget af dette der skyldtes Inspiration fra højere Sted. Krieger synes at mene at Nellemann stod bag Artiklen i »Dagbladet«,[8]) som oftere blev gengivet i Regeringspartiets Provinsaviser. Under alle Omstændigheder kan det siges, at der i Højrepressen viste sig Stemning for en dansk Henvendelse i Berlin. Hvor spontan denne Stemning var, og hvilken Rolle den spillede for Vedels og Ministrenes Standpunkttagen, er uvist; en Vekselvirkning er ikke utænkelig, og det er muligt at »Fædrelanders Kommentar 3. Februar har støttet Ministeriets første Beslutning, mens »Dagbladet« og »Nationaltidende«s sidste Artikel kan have lettet Overgangen til en anden Politik. Venstres førende Organ »Morgenbladet«, som repræsenterede Bergs og Hørups Gruppe og angav Tonen for flere Venstreaviser udenfor Hovedstaden, opfordrede derimod 7. Februar til at nøjes med at tage det skete til Efterretning. Bladet mente at større Stater havde oplevet at en Traktat

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blev misagtet, og at Danmark ikke burde opgive sig selv, fordi »to af Europas Stormagter enes om at slaa en i 12 Aar død Paragraf ihjel«; men det saa ikke nogen Udsigt til en mindelig Afgørelse med Tysklands daværende Regering, og det havde vidst i Forvejen at ingen Stormagt vilde optræde som »nordslesvigsk Ridder«.

Med speciel Adresse til dem der som Ploug krævede Protest i Rerlin for at »værge Landets Ære« sluttede Artiklen: »For Fædrelandets og dets Æres Skyld bede vi: lad Hr. Quaade tie! Og Hr. Rosenørn og hele Ministeriet kan gjerne tie med, uden at denne Tavshed vil formindske det Fremtidshaab, der af danske Nordslesvigere bygges ikke paa diplomatiske Traktater, men paa den folkelige Selvbestemmelses nationale Ret«.[9])

Nogle havde ventet, at det oppositionelle Flertal i Folketinget vilde benytte den nærforestaaende Behandling af Udkast til Lov om Prinsesse Thyras Medgift og Brudeudstyr til at kritisere Regeringens Udenrigspolitik, eller maaske endog nægte Bevillingen, hvad Estrup iflg. Krieger agtede at besvare med at opløse Folketinget. Der var ogsaa Tegn paa, at en Del af Bergs Gruppe ønskede at gaa haardt frem.[10]) Dagen efter at Forslaget 10. Februar var sluppet helskindet gennem 1. Behandling i Folketinget, bragte »Morgenbladet« Maanedens skarpeste Angreb paa Regeringens Udenrigspolitik og paa Kongen: Rigsdagen vilde ikke demonstrere mod Kongedømmet, men heller ikke »med sin Afstemning besegle en Familiepolitik til Skade for Fædrelandets Velfærdsinteresser«. At de hannoveranske Bryllupsgæster blev dekoreret var »et lidet heldigt Middel til at stemme Kejser Wilhelm for en Nægtelse af Samtykke til den af Fyrst Bismarck tilvejebragt Traktat«. Bladet spurgte, om Ministeriet havde gjort sin Pligt for at »forebygge, at Danmark ved at besvogre sig med Welfernes Prætendent kom i tvetydige Forviklinger med det tyske Rige«, der maaske havde fremkaldt Ophævelsen af Art. V (da Forlovelsen var kendt inden 11. Oktober)

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og i hvert Fald vilde vanskeliggøre en fremtidig Løsning af det nordslesvigske Spørgsmaal. Det erklærede at Pengene til Prinsessen kun vilde blive bevilget, hvis Ministeriet kunde overbevise Folketinget om, at det »energisk og omsigtigt« havde varetaget vort Lands Tarv m. H. t. det cumberlandske Giftermaal, »saa Medgiften og Brudeudstyret ligger udenfor Politikens Rækkeevne«. Bladet vilde altsaa tilsyneladende gøre Bevillingen afhængig af, at Estrup prisgav Christian IX, hvad Redaktionen naturligvis vidste var en umulig Tanke.

Denne Taktik var dog ikke Venstres i Rigsdagen. Berg, Bojsen og Holstein-Ledreborg undlod at forsøge at ramme Ministeriet paa denne næppe populære Maade og tog i Stedet det Forbehold, at Oppositionen ikke gennem at vedtage Udkastet billigede Regeringens Udenrigspolitik eller specielt dens Stilling til den cumberlandske Sag. 3. Behandling blev først foretaget efter at Rigsdagen havde faaet Ministeriets udenrigspolitiske Redegørelse. Den eneste, der stemte imod, var Fr. Bajer, som mente at Medgiften var Kongens private Anliggende. Sofus Høgsbro fortalte senere, at Krüger havde paavirket Venstre til at acceptere Loven, og Krüger ønskede den vistnok gennemført af Hensyn til sin parlamentariske Forbindelse med Centrum, men der vides intet nærmere om, hvilken Virkning hans Opfattelse gjorde i København. Hvis man i dette Tilfælde tør dømme efter Pressen, har han næppe vundet Gehør i Bergs Gruppe. »Hoffet og Hr. Estrup har jo udsat Landet for mere end tilstrækkeligt af welfiske Affærer« skrev »Morgenbladet«.[11]) I Landstinget, hvor Højre var i Majoritet, blev Forslaget vedtaget uden Diskussion.

Under første Behandling af Udstyrsloven havde Berg ladet forstaa, at Spørgsmaalet om Regeringens Udenrigspolitik senere vilde blive rejst i Tinget. Paa det Tidspunkt havde der i flere Dage været forhandlet mellem Partierne om, hvordan det skulde ske. Initiativet kom fra Bojsen, som allerede 4. Februar fik de Moderates Tilslutning til mundtlig at forhandle med de andre Grupper om i Forening at søge Oplysninger

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hos Ministeriet om Forholdet til Tyskland. Forhandlingerne afslørede en vis Uenighed i Grupperne og ikke mindst i Højre. Efter nogen Vaklen foreslog Berg paa sin Gruppes Vegne, at Tinget — som i sin Tid den grundlovgivende Rigsdag ved lignende Lejligheder havde gjort, og som Venstre 1875 havde foreslaaet — skulde konstituere sig som Udvalg og kræve Forklaring af Ministeriet om, hvad det havde gjort og agtede at gøre i det nordslesvigske Spørgsmaal; paa Grundlag af Ministeriets Oplysninger skulde der afgives Betænkning og Tinget derefter tage Beslutning. Bojsen accepterede Forslaget, hvis Gennemførelse bl. a. vilde betyde, at der kunde blive Forhandling om Sagen i Tinget, at Medlemmerne kunde stille yderligere Forespørgsler til Ministeriet, og at Resultatet vilde blive offentliggjort. Folketingets Højre fremsatte et Modforslag, der blot gik ud paa at Regeringen skulde foranlediges til at »meddele Rigsdagen alle de Oplysninger, som den maatte være istand til at give« om Art. V. Drøftelsen mellem Grupperne fortsattes dog, og navnlig Bojsen og Højres Forhandlere Bille og Ingerslev synes at have været ivrige for at komme til Enighed. Det lykkedes ogsaa de tre Gruppers Delegerede 10. Februar at naa et foreløbigt Kompromis. Udvalgsformen, som Berg ikke vilde opgive, blev bevaret, men der skulde kun afgives Betænkning, hvis alle Grupper var enige derom. Folketingets Formand Christopher Krabbe skulde være Ordfører og motivere Forslaget i Salen.

Det drejede sig om en stor national Sag, hvor fælles Optræden i og for sig var ønskelig, men ogsaa bortset herfra kunde den foreløbige Aftale aabenbart friste baade Venstre og Højre eller dog visse af Partiet. Venstre opnaaede Højres Støtte til sit Hovedkrav, Højre holdt igen paa Venstre, alle kunde haabe at faa ordentlig Besked, og de Højremænd, der ønskede at udskifte Estrup, fik en Chance.

For Estrup kan det ikke have været behageligt at se Højre og Venstre optræde samlet i denne Sag. Han ønskede ingen udenrigspolitisk Diskussion i Rigsdagen — forstaaeligt nok,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

baade fordi Udenrigspolitikken i Højre principielt opfattedes som et Regeringsanliggende, Rigsdagen ikke burde blande sig i, og fordi en Udvalgsdrøftelse kunde give Anledning til ubehagelige Spørgsmaal og kalde Ministeriets Kritikere i selve Regeringspartiet frem; Tidspunktet var jo desuden særlig ubelejligt, saa længe man ikke mente at kende det endelige tyske Standpunkt. Flertallet i Folketingets Højre bøjede sig for Konsejlspræsidenten og forkastede de Delegeredes Aftale. Bojsen foretrak derefter at stille Sagen i Bero. Resultatet blev dog, at de to Venstregrupper 12. Februar anmeldte et Forslag, som svarede til det foreløbige Kompromis mellem de Delegerede fra 10. Februar, mens Højre samtidig anmeldte Forslag om at Tinget skulde opfordre Regeringen til i et offentligt eller hemmeligt Møde at meddele Oplysninger om Art. V og Udenrigspolitikken.[12])

»Jeg tror, vi kan være enige om, at Danmark ikke i mange, mange Aar har staaet saa slet over for Udlandet, over for samtlige Udlandets Magter, som under Ministeriet Estrup«, sagde Grev Holstein-Ledreborg under Finanslovdebatten i Folketinget 14. Februar,[13]) men han tilføjede at en afgørende Kritik af Udenrigspolitikken maatte vente, til de Oplysninger man begærede forelaa. Venstre truede altsaa, og adskillige uden for Venstre troede at Trudslerne vilde blive til Alvor. Krieger mente aabenbart paa dette Tidspunkt, at Udenrigsministeren ikke vilde slippe med at give en Meddelelse. Kålnoky, der blev informeret fra Højreside, fortolkede Venstregruppernes Forslag og Morgenbladets Artikel som Vidnesbyrd om en forestaaende Ministerstorm: Venstre gik ud fra, at Ministeriet vilde dække Kongen i den cumberlandske Sag, og vilde fælde det paa denne.[14])

Saa galt kom det dog ikke til at gaa. En Interpellation om Udenrigspolitikken blev 17. Februar anmeldt fra Landstingets Højre. Gruppen havde sikret sig Estrups Samtykke. Dagen efter erklærede Konsejlspræsidenten i Tinget, at Regeringen ikke for Øjeblikket kunde deltage i en Forhandling

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

om vore udenrigspolitiske Forhold, men at den ogsaa uden Opfordring vilde »meddele Rigsdagen Oplysninger angaaende de Forhandlinger, hvortil Pragfredens Artikel V har givet Anledning, saa snart og i saadant Omfang, som det kan ske uden Skade for Landets Interesser«. Forespørgselen i Landstinget blev derefter trukket tilbage. I Folketinget vilde Bojsen nu atter helst lade Sagen hvile foreløbig, men i hvert Fald Berg og Hørup ønskede at gaa videre. Venstregrupperne opretholdt da deres Forslag, Bojsens Gruppe dog med Forbehold. Berg og Bojsen optog endog paa ny Forhandlinger med Bille, der hørte til Estrups Kritikere, og drøftede med ham ogsaa Muligheden for at Udvalget kunde afgive Betænkning; Enighed med Højre naaede de dog heller ikke nu. 6. Marts noterer Krieger at det havde været Hensigten at sætte »den udenrigske Resolution« paa Dagsordenen i Folketinget næste Dag, men at Hall fik det forpurret; heller ikke senere kom den frem. 8. Marts kunde Vedel skrive til Quaade at Rigsdagen lod til at være blevet lidt bange for at tage fat paa Sagen; han regnede dog stadig med Muligheden af en Rigsdagsforhandling, om end for lukkede Døre. Maaske frygtede Oppositionen nu at en Diskussion af de ømtaalelige Spørgsmaal vilde vanskeliggøre ikke blot Ministeriets Stilling, men ogsaa Landets Forhold udadtil; maaske kunde Berg og Hørup ikke stole paa de Moderate, der 10. Februar havde forbeholdt sig deres Stilling under Sagens videre Gang, og som iøvrigt var uenige indbyrdes. Det store Opgør om Udenrigspolitikken, som Venstre havde lagt op til, udeblev i hvert Fald, ogsaa efter at det endelige tyske Svar var kommet.[15])

Imidlertid forberedte man i Udenrigsministeriet den af Estrup bebudede Redegørelse. Det voldte nogen Vanskelighed at finde dens Form. Hvis man kan stole paa Krieger, var Estrup i syv Sind og tænkte endog et Øjeblik paa slet ingen Meddelelse at gøre. Det sidste bør nok ikke tages for højtideligt, men aabenbart vaklede han mellem forskellige Frem-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gangsmaader. Et særligt Problem var, hvilke Aktstykker der skulde vedføjes Redegørelsen, og om de blot skulde oplæses eller nogle af dem tillige overlades Rigsdagsmændene til Gennemsyn. Enden blev, at en Samling Akter fra Tiden efter Meddelelsen om Art. V's Ophævelse blev fremlagt i Rigsdagen, hvis Medlemmer dog ikke fik Lov at tage Afskrifter. Selve Redegørelsen blev afgivet af Udenrigsministeren, efter Regeringens Ønske i et lukket Møde af begge Tings Medlemmer samtidig. En tilsvarende Fremgangsmaade var anvendt af Bluhme over for Rigsraadet i 1864. Den var praktisk, men havde tillige fra Regeringens Synspunkt den Fordel, at et saadant Møde var uden Hjemmel i Grundloven og altsaa ogsaa uden parlamentariske Beføjelser. Venstres Plan om, at Meddelelsen skulde afgives til Folketinget og umiddelbart efterfølges af Diskussion, Betænkning og eventuelt et Mistillidsvotum, var umuliggjort.[16])

Udenrigsministerens Redegørelse blev i det væsentlige konciperet af Vedel og behandlede den danske Regerings Stilling til det nordslesvigske Spørgsmaal lige fra 1866. Arbejdet lettedes ved at Vedels to Exposéer til de nye Udenrigsministre 1870 og 1875 blev lagt til Grund, muligvis efter Kriegers Tilskyndelse; paa den Maade blev »den historiske Farves Ægthed« bevaret i den største Del af Redegørelsen. Under Udarbejdelsen raadførte Vedel sig med Grev Frijs, Krieger og Andræ,som læste Manuskriptet eller Dele deraf.[17])

Ministeriet maatte naturligt ønske at overbevise Rigsdagen om, at den danske Regering intet havde forsømt for at faa Art. V opfyldt, at saavel Kongehus som Ministerium var uden Skyld i, at den blev ophævet, samt at Regeringen derefter havde handlet som den burde; men det er bemærkelsesværdigt, at der for Tiden indtil 1875 er ringe reel Forskel mellem Udenrigsministerens Redegørelse til Rigsdagen, som for denne Periode er meget udførlig, og Vedels ældre, til intern ministeriel Brug beregnede Oversigter. Begivenhederne efter 3. Februar 1879, som blev belyst ved de Akter, der fremlag-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

des i Rigsdagen, er i selve Redegørelsen behandlet meget kortfattet. Det fremhæves, at vi ved Ruslands Svækkelse havde mistet vor væsentligste Støtte i Berlin, at det efter Artiklens Ophævelse var umuligt at hævde et Retsstandpunkt og nytteløst at appellere til andre om Hjælp, og at de ikke-tyske Magter havde billiget den danske Regerings Optræden. Det mest kildne Punkt var det cumberlandske Ægteskab, der ogsaa bliver gjort temmelig kort af. Den dansk-tyske Meningsudveksling om »Deputationen« og Ordensdekorationerne refereres, men der siges intet om Forlovelsen eller Ministeriets Stilling dertil; i Rigsdagen nævnte Udenrigsministeren dog, at Kongen havde skrevet til den tyske Kronprins og faaet hans Lykønskning. Fra Venstreside havde man gjort opmærksom paa, at Prinsesse Thyras Forlovelse (der fandt Sted 22. September) var kendt inden 11. Oktober. Traktatens Kronologi var derfor et vigtigt Punkt. Herom havde Quaade indberettet at det i Berlin var »den almindelige og næsten eenstemmige Mening«, at de indledende Forhandlinger var foregaaet paa Berlinkongressen, samt at den østrigske Militærattaché Liechtenstein efter hvad han fortalte Quaade havde bragt Meddelelsen om Østrigs Tilslutning til den tyske Kejser i Kassel »i September«. I Redegørelsen fremstilles det som et Faktum, at Bismarck under Berlinkongressen havde bragt Sagen paa Bane til Andråssy (det svarede til hvad Falbe og Quaade mente), og at Fyrst Liechtenstein »i Slutningen af August eller i Begyndelsen af September« havde meddelt den østrigske Kejsers Samtykke til Kejser Wilhelm. Referater af en anden Opfattelse, nemlig at Traktaten var antedateret, blev derimod udeladt i hvert Fald af visse af de Depecher, som kom til Rigsdagens Kundskab.[18])

Rosenørn oplæste Redegørelsen paa lukkede Møder i Rigsdagen 28. og 29. Marts; nogle af de Aktstykker den byggede paa blev ligeledes oplæst eller refereret. En Forhandling fandt ikke Sted. Kålnoky havde sikkert Ret, naar han mente

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at Rigsdagsmændene fik et deprimerende Indtryk af Danmarks isolerede Stilling i Europa; det var maaske ogsaa rigtigt at Oppositionen nu forstod, at det vilde være unyttigt og muligvis skadeligt at rejse en (offentlig) Diskussion om det skete. Ministerens Oplysninger, meddelt i Fortrolighed og med indtrængende Advarsler mod Misbrug, var naturligvis uegnede til Udgangspunkt for en offentlig Debat, og de ikke indviede Tilhørere og Læsere af Depecher, som der ikke maatte skrives af efter, har utvivlsomt haft svært ved selvstændigt at vurdere det meddelte. Ikke paa alle virkede Redegørelsen dog efter Hensigten. »Morgenbladet« antydede, at den havde udeladt en Del for Regeringen ubehagelige Omstændigheder. Bladet paastod at »det cumberlandske Giftermaalsprojekt« var meget ældre end Berlinerkongressen, og mente at Ministeriet skyldte »Landet Klarhed over, at vort Forhold til Udlandet er i de sidste 13 Aar blevet ledet med Forstand og Omsigt«; den hemmelige Redegørelse var ikke tilstrækkelig til at rense Regeringen for Skyld. Ved Folketingets 3. Behandling af Lovforslaget om Prinsesse Thyras Udstyr 7. April talte Berg paa sit Partis Vegne og mindede om Forslagets udenrigspolitiske Aspekt. »Jeg havde ventet«, sagde han, »at man, inden denne Sag forelaa til endelig Behandling, havde faaet tilstrækkelig Rede paa denne Side af Sagen; dette er ikke sket. For mit Vedkommende maa det siges, at dersom man stillede Spørgsmaalet saaledes: Vil Tinget ved at vedtage dette Lovforslag billige Ministeriets Politik, enten særlig i dette Forhold, eller i Almindelighed, da maatte Svaret blive et Nej til Lovforslaget«; kun under Forudsætning af, at Ministeriet alene bar det fulde Ansvar for sin Politik, stemte han Ja, og hans Parti delte hans Opfattelse. Tilsvarende kritiske Udtalelser blev ikke direkte fremsat paa de Moderates Vegne, da flere af dem i et Partimøde havde ønsket at »forbeholde sig deres Stilling«, aabenbart til Spørgsmaalet om Regeringens Udenrigspolitik. Inden Behandlingen sluttede, udtalte Grev Holstein-Ledreborg dog

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sin Glæde over, at der syntes at være Enighed om ikke at sætte Vedtagelsen af Lovforslaget og Udenrigspolitikken i Forbindelse; hvad der skulde bevilges, var en Ydelse til Kongehuset.[19])

En Uge før Udstyrsloven blev endelig vedtaget af Folketinget var Tysklands diplomatiske Forbindelse med Danmark atter formelt blevet helt normal. Den nye tyske Gesandt Friherre Anton v. Magnus var kommet til København og havde 3. April haft sin Tiltrædelsesaudiens hos Christian IX. Quaade kendte Gesandten som »en meget brav og loyal Mand« og kunde efter Samtaler med Bülow og ham selv oplyse, at han var instrueret om paa enhver Maade at fremme den gode Forstaaelse mellem de to Lande, og at han gik til Opgaven med god Villie og Forstaaelse af de Vanskeligheder, han vilde møde. I København havde det vakt nogen Bekymring, at det trak saa længe ud med hans Ankomst. Man var nu tilfreds saavel med hans Instrukser som med hans konciliante Optræden, og at han naaede hertil tidsnok til at kunne opvarte Kongen paa hans Fødselsdag 8. April, blev taget som Bevis for en velvilligere Stemning ved det tyske Kejserhof. Til sin franske Kollega talte Magnus om Kejserens Ønske om venskabelig Forbindelse med det danske Kongehus og om Friedrich Wilhelms Sympati for Kronprins Frederik; noget lignende har han vel sagt til andre. Kort efter hans Ankomst noterede Vedel i sin Dagbog at han var »en rund lille Mand hvis Program er at behage og lade sig behage«. Da v. Magnus havde været her en Maaned, klagede Direktøren over hans »kroniske Stødtheds-Tilstand« og mente at han tabte Terræn hos de andre Diplomater. Der er dog senere Vidnesbyrd om at de to kom ganske godt overens og arbejdede sammen i Fordragelighed paa at udjævne de Vanskeligheder, som Stemningen mod Tyskland i visse Kredse stadig kunde skabe.[20])

Men Friherre v. Magnus' Ankomst fik altsaa ikke Oppositionen til at høre op med sine Angreb paa Begeringens Uden-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rigspolitik; de fortsatte i den følgende Rigsdagssamling, ligesom tidligere hæmmet af Splittelsen i Venstre. I Foraaret var Bergs Gruppe snarest den mest aggressive, mens Bojsen holdt igen. Men allerede ved Behandlingen af Finansloven for 1879—80 havde Berg nærmet sig Ministeriet og med sine Stemmer skaffet Krigsministeren seks Kanoner; i Begyndelsen af November viste han sin Villighed til Forlig med Højre om Hærloven. Det var derfor de Moderate, der i den første Del af Samlingen 1879-80 førte Angrebene mod Regeringens Forsvars- og Udenrigspolitik. I Rosenørns Redegørelse var Regeringens Tillid til Rusland og den russiske Regerings Billigelse af dens Handlinger blevet fremhævet. Under Finanslovens 1. Behandling 16. Oktober sagde Grev Holstein, at det blev almindeligt antaget, at vi væsentlig lod vor Politik diktere fra St. Petersborg. Udenrigsministerens Meddelelse havde efterladt det Indtryk hos ham, »at Regeringen ikke havde været heldig i sine Bestræbelser og at den hele Politik, som Regeringen havde fulgt indtil da, havde været ensidig«. Han saa Tegn til at Tyskland, Østrig og England vilde alliere sig og Rusland blive isoleret, men hvad han vidste eller troede at vide — han nævnede bl. a. at Danmark havde anerkendt Rumænien før de ikke-russiske Stormagter — tydede paa at Regeringen stadig nærede en »ensidig Tillid til Hjælp fra Rusland«. For en lille Stat var der kun een forsvarlig Politik, sagde han, nemlig først og fremmest at holde sig gode Venner med sine Naboer, og Danmarks Naboer var Sverige og Norge og dernæst Tyskland og England. Han ønskede en Redegørelse for hvilke Underhandlinger Regeringen havde ført i Sommerens Løb, og hvordan Udsigterne var for vor Udenrigspolitik i Fremtiden.[21])

Grev Holsteins Paastand om at Regeringen særlig støttede sig til Rusland var ikke ubegrundet; det var ikke mindst paafaldende, og i visse Diplomaters Øjne anstødeligt, at Hoffet i saa høj Grad begunstigede Mohrenheim. Man bør næppe heller opfatte Grevens Bemærkninger som ren Partitaktik.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bojsen havde opfordret ham til at stille sin Forespørgsel, fordi han var bange for at Regeringen skulde »sælge os til Rusland med Hud og Haar uden at vi aner det«, og Frygten havde sin Baggrund i den uklare internationale Situation, hvad der sivede ud eller formodedes om Spændingen mellem Rusland og Tyskland, og Usikkerheden overfor hvad Bismarck havde i Sinde, ogsaa mod Danmark. Selv erfarne Kendere af international Politik anede i 1879 det værste. »Sandsynligheden synes at tale for at denne lumre qualme Tilstand er Forløberen for en større Krise, og da maae nok de smaae Stater skjælve, thi hidindtil har man levet paa deres Bekostning«, skrev Grev Frijs 21. August til Vedel. »Gud maae vide hvem Bismarck skal overfalde først, enten Rusland eller England ... det kan nok være, at Rusland staaer først for Touren; isaafald vil jeg haabe at Preussen og England holde sammen, thi da bliver det ikke dubieust til hvad Side vi skulle søge vor Frelse selv om Sympathierne maatte vise andetsteds hen .. ,«[22])

Faa Dage efter Holsteins Tale anmeldte den af Højre nylig excluderede Folketingsmand, Højesteretssagfører J. H. Bagger en Forespørgsel til Udenrigsministeren om, hvilke Skridt Regeringen siden Offentliggørelsen af »Oktobertraktaten« havde foretaget for at »fremme et venskabeligt Forhold til vor sydlige Nabo«. Bagger havde allerede 1871 offentlig taget til Orde for en Tilnærmelse til Tyskland. Hans Forespørgsel nu var formodentlig inspireret af Holsteins Tale og blev trods Holsteins Benægtelse opfattet som fremkaldt af ham. Grevens Spørgsmaal kunde Udenrigsministeren nøjes med at ignorere. Paa Baggers Interpellation forberedte Vedel et kort Svar, der gik ud paa at Regeringen naturligvis altid havde bestræbt sig for at fremme et venskabeligt Forhold til Tyskland saavel som til de andre Nabomagter, og at dette Forhold var »saa tilfredsstillende som det kan ventes«. Men Interpellationen fandt ikke Sted, skønt den blev støttet af Bojsens og Holsteins Gruppe og af de ni Folketingsmænd,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der i Sommeren 1879 havde skilt sig ud fra de Radikale. Fra Bergs Side tog man Afstand fra den og mente, at Partierne nu passende kunde faa deres Information om Forholdet til Udlandet gennem Finansudvalgets Samraad med Udenrigsministeren. 18. November blev Interpellationen nægtet Fremme med Højres og de Radikales Stemmer.[23])

Hvilke Motiver de Moderate end har haft, saa virkede deres Udtalelser som et Forsøg paa af partipolitiske Grunde at mistænkeliggøre Regeringens Indstilling over for Tyskland. Da Krigsministeren i Folketinget var kommet for Skade at tale om Tysklands Erobringslyster overfor Danmark, og Krabbe hjalp til at faa hans Bemærkning udeladt i Rigsdagstidende og Bladreferaterne, mente Folketingsformanden at Høgsbro og Holstein var misfornøjede, fordi de gik Glip af en Anledning til at styrte Kauffmann. Men der var maaske ogsaa en vis Forskel paa hvordan Bojsen og Berg ønskede at vort Forhold til det tyske Rige skulde være. Bojsen beklagede, at Ministeriets Forsvarsplan forudsatte et uvenskabeligt Forhold til Tyskland og derfor gik ud fra, at et Forsvar (d.v.s. af andet end Sjælland) ikke var muligt; vor militærpolitiske Situation burde efter hans Mening tværtimod føre til det Resultat, »at vi sørgede for ikke at staa i noget uvenskabeligt Forhold til den Magt, mod hvilken Forsvaret anses for umuligt.« Berg erklærede sig enig i, at »et værdigt nabovenligt Forhold« til Tyskland var en Nødvendighed for os. Men han fremhævede, at Tyskland mange Gange og senest for et Aar siden var optraadt fjendtligt eller uvenligt mod os, og at det vilde være lidet mandigt, hvis vi nu lod som vi var særlig venskabeligt sindede overfor den der havde krænket os. Det var omtrent de samme Toner, der lød fra Ploug, naar han talte om den »trælleagtige« Tanke at vi skulde »betle om Tysklands Venskab et Øjeblik efter at det har givet os et uimodsigeligt Bevis for, at det ikke regner dette for en Bønne værd.«[24])

Hvordan Art. V's Ophævelse virkede i Nordslesvig, skal

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke skildres i dette Værk. Den førte i hvert Fald ikke til Danskhedens Selvopgivelse, som nogle havde frygtet. Krüger tænkte straks at protestere i den tyske Rigsdag og vilde have Samarbejde med Centrum, men fra København blev det, tildels paa Vedels Foranledning, betydet ham, at han for Danmarks og Nordslesvigs Skyld burde holde sig i Ro og undgaa enhver Forbindelse med de welfiske Partikularister. Han tog ikke Ordet i Sagen i Rigsdagen. Derimod godkendte Vedel en Plan om en maadeholden dansk Adresse som Modtræk mod tysk-slesvigske Tilkendegivelser af Glæde over det skete. Adressen blev dog ikke til noget, men Valgmændene fra Haderslev og Aabenraa Amter offentliggjorde 14. Marts i de nordslesvigske Blade en Erklæring, hvori det bl. a. hed: »Vi have Sprog, aandeligt Liv og Fortids Minder fælles med det danske Folk. Vi have følt os lykkelige, da vort Land hørte til det danske Rige, vi have aldrig begæret at skilles fra det, og det vilde være den dybeste Sorg og den bitreste Kummer, der kunde beredes Nordslesvigs Befolkning, om det skulde være Betydningen af den afsluttede Traktat, at vi derved definitivt skulde være adskilte fra det Folk, i hvilket vi have vor naturlige Rod.«[25])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

VIII.

Kongen, den tyske Kejserfamilie og Hertugen af Cumberland. Kongeparrets Besøg i Berlin November 1879.

Meddelelsen om Art. V's Ophævelse gjorde ifølge flere Vidnesbyrd et stærkt Indtryk paa Kong Christian, i hvert Fald efterhaanden. Hans Stemning havde tydelig Farve af Frygten for at Ophævelsen hang sammen med Prinsesse Thyras Ægteskab og derfor vilde blive benyttet til personlige Angreb paa ham, fordi han havde »ofret sit Lands Interesser for sin Datters Lykke.«[1]) Ved selve Hoffet blev Kongens Handlemaade kritiseret. »Her savnedes ikke Stemmer, som saa det farlige i denne Forbindelse, som advarede og fraraadede, men der manglede den stærke Haand til at støtte og gennemføre den gode Villie og den bedre Indsigt«, skrev Prins Hans 24. Februar til Otto Piessen.[2]) »Art. V var alligevel blevet ophævet, men vi havde undgaaet Indblandingen af Kongens huslige Anliggender i Oktobertraktaten og de deraf følgende Bebrejdelser mod Ministeriet . . . Jeg vil ikke tillade mig nogen Dom over Fordelene eller Svagheden ved en Tilbagegivelse af Nordslesvig; uden nye Garantier var den ikke sket, og maaske vilde der derved være skabt en Tilstand, som vilde være sværere at bære end Opgivelsen af de Forhaabninger, som maaske var bygget paa Illusioner; men det er ogsaa haardt at miste Illusioner, og den Maade, hvorpaa de er taget fra os, og hvorved hele Sagen er sat i Forbindelse med et af os selv skabt Anliggende, er saare krænkende og føles navnlig dybt af Kongen.«

Der indløb dog snart Meddelelser, som til en vis Grad

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kunde berolige Christian IX, deriblandt at Bülow 15. Februar paa Quaades Spørgsmaal om, hvorvidt Ægteskabet havde vakt Uvillie i Berlin, havde henvist til Friedrich Wilhelms Lykønskningsskrivelse.[3]) Kongen fandt aabenbart i sin Brevveksling med den tyske Kronprins om Forlovelsen et Bevis for, at han havde gjort hvad han burde for at sikre Landet mod uheldige Følger af Forbindelsen med Hertugen af Cumberland. Hvis man tør dømme efter Referater af et Par af de Personer, som Kongen meddelte Indholdet af de to Breve, lagde han mere i dem end berettiget. Til Tiby fortalte han, at han havde søgt Kronprinsens og den tyske Regerings Godkendelse af Forlovelsen og som Svar faaet saavel en Lykønskning som en Forsikring om, at »Tyskland« fortsat ønskede at leve i godt Naboskab med Danmark. Grev Frijs fik forelæst eller refereret Brevene og meddelte Vedel at Kronprinsen saa positivt som overhovedet muligt havde forsikret, at Ægteskabet ikke skulde faa »nogen Indflydelse paa den personlige eller statsretlige Stilling.« Tiby udtalte imidlertid aabent sin Tvivl om, at Kongen havde gengivet sit eget Brev og opfattet Kronprinsens rigtigt, og Meningerne om den rette Fortolkning af det sidste var i hvert Fald delte blandt dem, der paa den ene eller anden Maade havde faaet Kendskab til Korrespondancen.[4])

Som Tiby formodede, havde Kongen ikke udtrykkelig bedt om den tyske Regerings Godkendelse, og Kronprinsens venlige, men forsigtige Svar sagde intet om en saadan, men nok at han selv ikke havde noget imod Ægteskabet. Det springende Punkt var imidlertid, at Kronprinsen hentydede til Hertugens fjendtlige Forhold til Kejserhuset og det tyske Rige og i den Forbindelse udtrykte sin Tilfredshed med, at det efter Kongens Fremstilling drejede sig om et rent Inklinationsparti uden politisk Betydning og altsaa uden Brod mod Tyskland. Da Formælingen gav Anledning til hvad der i Tyskland fremstilledes som welfiskvenlige Demonstrationer fra dansk Side, kunde Kronprinsen forstaaeligt nok anse

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forudsætningerne for sin Billigelse af Forlovelsen for bristede, og han saavel som Kejseren blev stærkt irriterede paa Kongen og den danske Regering. Kongen fik Underretning i hvert Fald om Kejserens Forbitrelse over Dekoreringen af de hannoveranske Bryllupsgæster. Han erfarede tillige, at Traktatens Offentliggørelse efter Quaades Formodning i det mindste tildels skyldtes Bismarcks Vrede over, at det tyske Riges argeste Fjender var blevet udmærket ved Brylluppet. Saa let Kongen end opfattede sig som den krænkede Part, saa dybt han end som Beck-Friis skrev følte sig »såsrad af det hänsynslösa sätt, hvarpå tyska Regeringen mot Honom uppträdt«, var der dog aabenbart stadig Grundlag for at kritisere hans egen Optræden.[5])

De antipreussiske Følelser indenfor den glücksborgske Familiekreds synes at have været rettet mere mod Bismarck end mod Hohenzollerne[6]); specielt mente man at finde en velvillig Stemning mod Danmark hos Kejserprinsen, der en Gang af Kongen blev karakteriseret som »en vel tænkende og moderat Mand, hvis Skyld vor Ulykke ikke er«.[7]) Saa meget des mere ubehageligt maatte det være for den meget monarkisk sindede Christian IX at erfare, at hans Handlemaade var blevet taget ilde op ved Berlinerhoffet, og i Foraaret 1879 gjorde han et Par Forsøg paa at fjerne Misstemningen der; det ses ikke, at Ministeriet har tilskyndet ham dertil. Ved v. Magnus' Tiltrædelsesaudiens 3. April sagde Kongen, at han stedse vilde bestræbe sig for at bevare et venskabeligt Forhold til Kejseren og det tyske Rige; han beklagede at nogle Begivenheder ved Prinsesse Thyras Bryllup havde »givet Anledning til Misforstaaelser«.[8]) I Maj lod han foretage en Henvendelse direkte til Kejserfamilien, der bærer Præg af at have faaet sin Form uden politisk ansvarlig Medvirken. Da Kronprins Frederik traf Kejserinde Augusta i London, bragte han hende en Meddelelse fra sin Fader: Kongen bad hende sige Kejseren, at han aldeles ikke havde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

villet demonstrere mod Tyskland, og at Welferne og Hertugens »meget ensidige« Raadgivere havde udnyttet »Deputationen« og dens Modtagelse i København paa en helt anden Maade end det havde været Hensigten. Kongen var smertelig berørt heraf, ønskede meget at genoprette »det gode gamle Forhold« og vilde være taknemlig for et Tegn fra Kejseren paa at hans Hensigt blev anerkendt.[9]) Det har aabenbart i Kejserfamilien været overvejet at lade Kejserinden besvare Henvendelsen med et venligt Brev, men Bismarck fraraadede det bestemt. Han henviste til, at Modtagelsen og navnlig Dekoreringen af Hertugens Tilhængere var et Brud paa folkeretlig Sædvane; kun hvis Kong Christian direkte overfor Kejseren foretog et Skridt for at gøre det skete ugjort, vilde han anbefale at man kom ham imøde.[10])

Samtidig tænkte den danske Udenrigsledelse paa, hvordan Kongefamilien skulde forholde sig i Anledning af Kejserens Guldbryllup 11. Juni. Vedel mente først at Kronprinsen maatte tage til Berlin, men Quaade fandt at det var for meget, med mindre Kronprinsen blev indbudt, og at vi vel ikke skulde vise os vrede, »men, især i den første Tid, heller ikke empresserede«. Da det viste sig at Guldbrylluppet skulde fejres en famille, kunde man nøjes med at lade Kongen skrive et Gratulationsbrev, saaledes som Quaade straks havde foreslaaet. Kongen og Kronprinsen sendte desuden Telegrammer, som der til Kongens Misfornøjelse ikke omgaaende kom Svar paa. Quaade mente imidlertid at det høje Guldbrudepar var tilfreds, og kunde fortælle at den altid forekommende Kejserinde gentagne Gange havde talt til ham og hans Kone om sin Sympati for Kongefamilien i Almindelighed og Kronprinsen i Særdeleshed. Kejserinden var aabenbart velvilligt stemt overfor det danske Kongehus. Omkring Begyndelsen af Oktober benyttede Dronning Louise sig deraf og søgte ved Hjælp af hende at skaffe sin Datter og Sviger-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

søn Tilladelse til at rejse over Preussen til Danmark; Kongefamilien havde tilsyneladende taget Bismarcks sidste Trusler mod Hertugen alvorligt.[11])

Der var et andet Forhold, som voldte større Hovedbrud i København. 23. April indberettede Quaade om sit Besøg hos en unævnt Privatmand, der stod »i et meget nært Tillids- og Fortrolighedsforhold« til Bismarck. Den paagældende, som siden oplystes at være den stenrige Bankier Bleichröder, meddelte at han havde foranlediget et Møde mellem Rigskansleren og Centrumsføreren Windthorst. Den tidligere hannoveranske Minister havde ønsket at skaffe Enkedronningen af Hannover og hendes Døtre nogle af Renterne af Welferfondet, og Bismarck havde vist sig imødekommende. Men Bleichröder sagde tillige, at Windthorst og »alle Paagjældende« i Berlin var interesserede i en Forsoning mellem Hertugen af Cumberland og det tyske Rige: Regeringen fordi den ønskede med lempelige Midler at faa Ende paa de indre Vanskeligheder i Hannover, Windthorst fordi Hertugen risikerede at miste Arveretten til Braunschweig og se Welferfondet definitivt inddraget under de preussiske Finanser, hvis han ikke snarest anerkendte den bestaaende statsretlige Tilstand i Tyskland. Bleichröder bad derfor indtrængende Quaade spørge sin Chef, om ikke den danske Regering og navnlig Kong Christian vilde prøve at bevæge Hertugen til at foretage Skridt til en Forsoning.[12])

Bleichröder optraadte vistnok i Forstaaelse med Windthorst, maaske ogsaa med Bismarck. Kansleren havde længe kunnet behandle Centrum som et »rigsfjendtligt« Parti. Nu ønskede han at gennemføre sin store Toldreform, og dermed var den indrepolitiske Situation forandret. 7. Februar havde Windthorst gennem en Mellemmand tilbudt ham sin Støtte i Toldspørgsmaalet, aabenbart i Haab om at faa afviklet Kulturkampens Foranstaltninger mod den katolske Kirke, og en Række Forhandlinger mellem Bismarck og ledende Centrumspolitikere fulgte. 31. Marts lovede Kansleren Kronprin-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sesse Victoria at gøre sit for at de kongelige hannoveranske Damer kunde faa deres Aarpenge — som de ogsaa snart fik —, og samme Dag havde han et Møde med Windthorst derom, vistnok det Bleichröder sigtede til. Ved denne Lejlighed tilbød Bismarck kirkepolitiske Indrømmelser. Men Bismarcks Tilbud var ikke vidtgaaende, og der var andre, ikke mindst finanspolitiske Divergenser mellem de to Parter. 28. April skulde Rigsdagen træde sammen for at behandle Toldforslaget. En Ordning af det cumberlandske Spørgsmaal kunde da tænkes at lette et politisk Samarbejde, som baade Bismarck og i hvert Fald en Del af Centrum nu ønskede, samtidig med at et Afkald fra Hertugen paa Hannover vilde svække Partiets welfiske, »rigsfjendtlige« Elementer. Allerede en demonstreret Forhandlingsvillie hos Bismarck i Hertugens Sag vilde bidrage til at skabe en gunstigere Atmosfære for en Overenskomst om andre Spørgsmaal. Det er maaske den virkelige Forklaring paa, at Windthorst kort efter Bleichröders Samtale med Quaade, ganske vist kun med Henvisning til den preussiske Finansministers Retsindighed, talte i ret optimistiske Toner til den skeptiske Odo Russell om Udsigterne m. H. t. Welferfondet. Den 3. Maj mødte Centrumsføreren for første Gang siden 1869 ved en af Bismarcks politiske Soireer og blev behandlet som Hædersgæst. Men for Windthorst maatte Hertugens Affære naturligvis være en Bisag. Han haabede paa en anden og større Gevinst, og Centrum gav i Rigsdagen med visse Forbehold Toldlovforslaget sin Støtte, uden at den cumberlandske Sag tilsyneladende var kommet et Skridt nærmere sin Løsning.[13])

Det danske Udenrigsministerium havde endnu bedre Grunde end det engelske til at holde sig paa Afstand af Hertugens Mellemværende med Tyskland; da Lord Salisbury havde overtalt General Bülow til at meddele Hertugen Odo Russells Indberetning af 4. Februar om Bismarcks Trusler, fik den danske Gesandt omgaaende Besked om ikke at blande

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sig i de cumberlandske Affærer. Men nu var der taget et Initiativ fra tysk Side. Efter Samtalen med Bleichröder var Quaade stemt for at gaa ind paa hans Forslag, og skønt Blodet kogte i Vedel ved Tanken om, at »vi der er bievne saaledes behandlede skulle strax springe, saasnart Preussen vil værdiges at lade os trække Kastanierne ud af Ilden for det«, mente ogsaa han at vi af Hensyn til Forholdet mellem Danmark og Tyskland og for at hjælpe Hertugen ikke burde undslaa os. Men Sagen var kilden. Det var klart, at Bismarck ønskede et Afkald, som kunde bruges offentligt, og efter Hertugens hidtidige Holdning var det usandsynligt, at han vilde give det. Men hvis et Mæglingsforsøg strandede af den Grund, kunde det skaffe Danmark Ubehageligheder fra begge Parter og maaske benyttes af Bismarck til at faa gennemført skarpe Forholdsregler mod Hertugen i den preussiske Landdag; hvis Hertugen derimod tilbød Renunciation og Preussen gjorde Vanskeligheder med Modydelsen, havde han til ingen Nytte kompromitteret sig overfor sine Tilhængere. Desuden kunde naturligvis Christian IX vanskeligt sætte sig i Bevægelse i Sagen alene paa Opfordring af en Anonym. Vedel foreslog derfor, at Kongen først skulde erklære sig villig til at mægle, naar han fra den preussisk-tyske Regering havde faaet en officiel Opfordring med et klart Tilbud om, at Hertugens Afkald paa Hannover vilde medføre Udlevering af Welferfondet og Anerkendelse af hans Arveret til Braunschweig. Vedel vilde desuden saavidt muligt sikre sig Windthorsts Bistand til at virke paa Hertugen, skønt han tvivlede paa at Centrumsføreren havde nogen virkelig Indflydelse i Gmunden; og hvis Hertugen mod Forventning var imødekommende i Princippet og det kom til Forhandling om Detailler, burde efter Vedels Mening England deltage, saa Danmark kunde dele Ansvaret med en Stormagt.[14])

Grev Frijs blev raadspurgt og advarede paa sin drastiske Manér bestemt mod at indlade sig med de »politiske Kjæl-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tringer« i Berlin, der formodentlig lurede paa »ret grundig at snyde og gjøre Nar af« baade Hertugen og den danske Regering; han fandt det urimeligt, at Konge og Land skulde risikere noget for at hjælpe »den hannoveranske Seminarist«, hvis »ridicule Stædighed« antagelig vilde hindre ham i at gøre nogen Indrømmelse. Fra Berlin meldte Quaade sin Betænkelighed ved allerede nu at forlade den uofficielle Forhandlingsmaade. Endelig var Kongen iflg. Vedel saa krænket over hvad der var foregaaet i Vinterens Løb, at han længe nægtede at have noget med Sagen at gøre; her drejede det sig jo efter dansk Opfattelse i første Række om at imødekomme Bismarck, ikke om Forholdet til Kejserfamilien. Omsider sejrede dog Vedels og Udenrigsministerens Standpunkt, og 10. Maj fik Quaade sin Ordre. Han skulde sige den stadig anonyme Mellemmand, at Kongen vilde raade Hertugen til Overenskomst med Kejseren; men Bülow maatte forinden meddele Gesandten, at den preussiske Regering ønskede det, og samtidig give klar og autentisk Oplysning om Tilbud og Betingelser.[15])

Da Quaade kom med denne Besked til Bleichröder 14. Maj — paa et Tidspunkt da Centrum i Rigsdagen havde givet sin Tilslutning til det væsentlige af Toldlovforslaget — trak Bankieren imidlertid i Land. I den første Samtale havde han mere end antydet, at Bismarck selv af indrepolitiske Grunde ønskede en fredelig Overenskomst. Nu hed det, at Rigskansleren blot vilde have Sagen afgjort, uanset hvordan, at Bleichröders Henvendelse alene var foretaget i Hertugens Interesse, og at der ikke kunde være Tale om at afvige fra den fortrolige Vej, skønt det laa Kejseren og Kronprinsen paa Hjerte at faa en mindelig Afgørelse. Bleichröder ønskede dog inden han fortsatte Samtalen med Quaade at forhandle med Windthorst, der ved sin Forbindelse med Hertugen og »herværende Personer« »holdt Traaden i det omhandlede Anliggende i sin Haand«. Men Kongen og den danske Udenrigsledelse greb straks Anledningen til at træk-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ke sig ud af den ubehagelige Affære. Den stadig forhandlingsivrige Quaade fik omgaaende Ordre til at takke Mellemmanden for hans velvillige Interesse og tilføje, at Kongen antagelig vilde »tage al det Hensyn til hans Antydning, som maatte forekomme Allerhøjstsamme passende«. Hertugen modtog ogsaa fra sin Svigerfar Underretning om det passerede, men hverken dette eller yderligere Opfordringer fra engelsk Side fik ham til at opgive sine Prætentioner paa Hannover. Hvad Bleichröders Henvendelse angik, mente Vedel at vi var sluppet »ret vel ud af en mislig Historie« og havde vist i Berlin, at vi hverken var »Welfer eller i det Hele Beichsfeinde«.[16])

Det første vigtige forsonlige danske Skridt overfor Tyskland efter Forhandlingerne om Art. V's Ophævelse skete i November 1879 og var halvvejs fremkaldt af Tilfældigheder. Midt i Oktober rejste Kong Christian til Gmunden, hvor han sammen med Dronningen overværede Daaben af Prinsesse Thyras ældste Datter. Opholdet i Østrig foranledigede en Indbydelse fra Kejser Franz Joseph, og Kongeparret aflagde ved Midten af November et ikke tidligere paatænkt officielt Besøg i Wien, hvor de nogle Dage boede paa Hofburg sammen med den russiske Tronfølger og Storfyrstinde Dagmar. Da Efterretningen om Ændringen af Kongens Rejseprogram naaede København i de sidste Dage af Oktober, henvendte Baron Mohrenheim sig til Vedel. Gesandten beklagede, at Ministeriet havde tilladt Kongen at rejse, men da det nu var sket, og Kongen officielt havde besøgt Wien, ansaa han det for sin Pligt indstændigt at tilraade et Besøg ogsaa i Berlin; hvis det ikke fandt Sted, vilde man udsætte sig for meget ubehagelige Følger. Til sit eget Udenrigsministerium skrev Gesandten, at han i den spændte internationale Situation havde fundet det uheldigt fra russisk Synspunkt, hvis Kongen fik Udseende af at handle uvenligt mod den tyske Kejser paa Grund af russisk Paavirkning. Wyke udtalte sig i samme Retning som Mohrenheim, og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vedel var naturligvis enig med Russeren. Spørgsmaalet om Besøg i Berlin havde været under Overvejelse inden Kongens Afrejse fra Danmark, men Estrup havde da — iflg. Vedel — forsikret Christian IX, at han hverken behøvede at besøge Franz Joseph eller Kejser Wilhelm; noget tyder paa, at ogsaa Vedel dengang mente, at Kongen ved at optræde tilstrækkeligt tilbageholdende i Østrig kunde slippe udenom Berlin. Nu blev Mohrenheims Forslag drøftet med Ministrene, hvis Forhandlinger vi alene kender fra Krieger og Vedel; den sidste kunde ikke udstaa Estrup og paastod at det eneste Konseilspræsidenten interesserede sig for ved et udenrigspolitisk Spørgsmaal var hvad den offentlige Mening i Danmark dømte. Justitsminister Nellemann vilde gaa med til Besøget, hvis det kunde indskrænkes til een Dag og »holdes aldeles personlig«; det vil vel sige: hvis Kongen undlod at drøfte Politik. Estrup derimod fo'r op, han vilde »aldrig lade Kongen gaa til Canossa«; han hævdede at den offentlige Mening vilde vende sig mod Ministeriet, hvis det gav Kongen et saadant Raad, og truede med at gaa af. Rosenørn fik ham dog nogenlunde beroliget ved at foreslaa, at man skulde prøve at skaffe Kongen en Invitation fra Kejser Wilhelm. Men Vedel forklarede Udenrigsministeren, at det var umuligt, og at det iøvrigt vilde være endnu mere ydmygende at bede om en Indbydelse end at anmelde sit Besøg. Resultatet blev at Udenrigsministeriets Direktør, som det før var sket, med Nellemanns Hjælp sejrede over Estrup. Konseilspræsidenten nøjedes derefter iflg. Vedel med at være fornærmet og ønskede ikke at se de Breve, der afgik fra København om Sagen. Den 11. November skrev Rosenørn i eget og sine Kollegers Navn »og efter den Anledning som fra flere Sider dertil er os given« til Kong Christian og bad ham indtrængende om at besøge det tyske Kejserhof paa Hjemrejsen fra Østrig. Udenrigsministeren indrømmede, at Besøget maatte være ubehageligt for Kongen og kunde give Anledning til Mistydninger i Udlandet og Kritik hjemme.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Men han hævdede, at man ved at gøre det ganske kort vilde give det tydelig Karakter af en simpel og uundgaaelig Høflighedsakt og navnlig spare Kongen for »betænkelige Insinuationer og Forslag«.[17])

Med disse Ord rørte Rosenørn ved et Punkt, som optog Vedel meget. Hans Overvejelser i Anledning af Kongens Rejse viser, i hvilken Grad Angsten for Bismarck og hans uberegnelige Planer var gaaet det danske Udenrigsministeriums Direktør i Blodet. Blandt Argumenterne for Besøget i Berlin anførte Vedel betegnende nok, at Storfyrsttronfølgeren, altsaa Repræsentanten for den eneste Stormagt som Danmark efter Vedels Mening kunde støtte sig til, lagde Hjemvejen over Rigshovedstaden for at gøre Kejseren sin Opvartning. Det maa ogsaa have været ham til Beroligelse, at netop den russiske Gesandt havde rejst Spørgsmaalet. Men dernæst fandt han den øjeblikkelige internationale Situation »meget mislig«. Mere eller mindre korrekte Efterretninger om det tysk-østrigske Forbund af 7. Oktober var sivet ud, og europæiske Pressekommentarer opfattede det tysk-russiske Forhold som slet. Vedel regnede med den Mulighed at Bismarck sigtede mod Krig, enten mellem Tyskland-Østrig og Rusland, eller mellem Rusland og Østrig-England, i sidste Tilfælde for selv at kunne »operere frit i Vest og Nord«. Frygten for at Bismarck planlagde et centraleuropæisk Toldforbund indbefattende Danmark spøgede ogsaa i Vedels Bevidsthed. Han ventede naturligvis ikke, at Kongens Besøg vilde faa Bismarck til at opgive eventuelle Planer mod Danmark, men han mente at det vilde gøre det vanskeligere at faa Kejseren til at billige dem. Det skinner ogsaa igennem, at han nødig i Øjeblikket vilde lade det faa Udseende af, at Danmark ved en Tilnærmelse til Tyskland fraveg den neutrale Linie. Men den »væsentlige« Risiko ved Besøget var for ham, at man i Berlin kunde søge at faa Kongen med til politiske eller økonomiske »Combinationer«, som det senere vilde blive svært at komme bort fra. Det var

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

jo de samme Tanker, der optog Vedel under Forhandlingerne efter Art. V's Ophævelse. Derimod lagde han ikke afgørende Vægt paa, at et Kongebesøg i Berlin saa snart efter Art. V's Ophævelse vilde støde an mod den nationale Ømfindtlighed; han fandt det »neppe rigtigt i Politiken at rette sig for alene efter Følelsen«. Vedels egne Følelser kan man forestille sig. Den franske Chargé d'Affaires de Monbel rapporterede, at Direktøren havde været mærkbart nedslaaet og forlegen, da han — iøvrigt meget aabenhjertigt — forklarede Grunden til at Kongen, nødtvungent, nu for første Gang siden sin Tronbestigelse gjorde sin Opvartning ved det tyske Kejserhof.[18])

Christian IX fulgte modstræbende sine Ministres Raad, der var ledsaget af indstændige Advarsler mod at tale Politik og en betegnende Henstilling om ikke at støde den danske offentlige Mening ved at give Bismarck og Feltherren fra 1864 Prins Friedrich Karl Elefantordenen. Kongeparrets Besøg i Berlin fandt Sted 28. November og forløb bedre end ventet, selv om det ved Ceremoniel paa Banegaarden og Galaforestilling i Operaen fik en mere officiel Karakter end fra dansk Side forudsat. Modtagelsen var hjertelig, ogsaa fra Befolkningens Side. Som en særlig Opmærksomhed mod Kongen noteredes, at den tyske Kronprins kom rejsende fra Italien for at være med. Rigskansleren slap Kongen for at møde, da han var paa Varzin. Derimod blev ved Quaades Mellemkomst Hr. von Bleichröder forestillet for Majestæten og talte om Hertugen af Cumberlands Affærer. Til Vicepræsidenten i det preussiske Statsministerium Grev Stolberg forklarede Kong Christian, at han forgæves havde forsøgt at bevæge sin Svigersøn til at anerkende det tyske Rige. Ogsaa et andet Familieanliggende, det saakaldte Piønske Ækvivalent og Kongens Broder Hertug Frederiks Pengekrav i den Forbindelse berørte Christian IX i Berlin, men iøvrigt drøftedes der saavidt vides ikke Politik.[19])

De høje Herskaber paa begge Sider var tilsyneladende

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fornøjede med deres Samvær, Kejseren maaske — saaledes paastaas det i en hemmelig tysk Meddelelse til Udenrigsministeriet, som iflg. Mohrenheim havde et slaaende Præg af Sandhed — fordi han mente at Kong Christian nu endelig havde erkendt sin Uret. Prins Hans, der hele Tiden havde anset et Besøg i Berlin for uundgaaeligt, havde ikke længe set sin Broder og Svigerinde saa tilfredse efter en Rejse, og Kongen takkede udtrykkelig Mohrenheim for hans Initiativ, som den russiske Gesandt iøvrigt sørgede for at bringe til Bismarcks Kundskab; der blæste nu mildere Vinde fra St. Petersborg mod Tyskland. De ledende danske Blade fulgte i det Hele Parolen fra Udenrigsministeriet. De fremhævede gennemgaaende at det drejede sig om en naturlig Høflighedsvisit, et Tegn paa at Danmark vilde leve i venskabeligt Forhold til Tyskland. Samtidig tog de Afstand fra tyske Avisers Tale om at der nu fra dansk Side var slaaet en Forglemmelsens Streg over en gammel Regning: Fortiden var ikke glemt og Haabet om Nordslesvig ikke opgivet. Mest forbeholdent var vistnok »Fædrelandet«, men heller ikke dette Blad kritiserede Besøget. Vilh. Topsøe erhvervede sig Vedels specielle Kompliment for en Artikel i »Dagbladet«, hvori det hed, at vor Holdning overfor Tyskland hidtil havde været mere køligt reserveret end Frankrigs efter 1870, hvilket var Udtryk for »sande og berettigede Følelser«, men ikke for »fjendtlige Bagtanker«. Kongebesøget vilde »for den tyske Almenhed være et Tegn paa, at vi uden at forandre vor Dom over Fortiden nu betragtede os som staaende i samme Forhold til Tyskland som til Europas andre store Stater«.[20])

I Udenrigsministeriet aandede man lettet op. Den franske Chargé d'Affaires konstaterede at Direktørens Humør var et helt andet, da han forklarede at man til Fuldkommenhed havde opnaaet det eneste man havde haabet af Besøget, nemlig at vinde Kejser Wilhelms Sympati for Kongen og i det Hele bringe de fyrstelige Familier nærmere til hinanden. Vedel mærkede sig ogsaa med Tilfredshed, at Gortchacow

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»i høi Grad« billigede det skete, og at selv Estrup efter at have set de danske Blades velvillige Kommentarer erkendte at han havde haft Uret. Ogsaa Kong Oscar bifaldt naturligvis Christian IX's kloge Beslutning og »patriotiske Selvovervindelse«. Til de danske Gesandter udenfor Østrig og Tyskland nøjedes man med at skrive, at Kongens Besøg i Wien og Berlin var af privat Karakter, og at de kun havde politisk Betydning ved at vise »hvormeget Hans Majestæt ønsker at bevare det venskabelige Forhold til andre Magter og navnlig til det tyske Kejserrige«.[21])

Gav Bladene med deres Tilslutning og Forbehold et rigtigt Udtryk for Folkestemningen? Vi ved det ikke. Den tidligere Krigsminister Raasløff, der tilbragte sit Otium i Baden-Baden, var bange for at dette Offer af Værdighed vilde indbringe os mindre end intet, og Tietgen var iflg. Vedel rasende. De Monbel mente, sandsynligvis med Rette, at det moderate Venstre maatte være tilfreds med at se sine udenrigspolitiske Ønsker opfyldt, at Berg var saa »praktisk« og »velsindet«, at hans Gruppe sikkert vilde billige Regeringens Handlemaade, men at der blandt de iøvrigt lidet indflydelsesrige Nationalliberale var megen Misfornøjelse. Mohrenheim, som vel nok kendte visse københavnske Lag ganske godt, men næppe kunde lodde hvad der tænktes ud over Landet, hævdede at hverken Regeringens eller Folkets Indstilling overfor Tyskland og specielt Preussen havde ændret sig. »Sandheden byder at fastslaa, at Nationens Harme ikke har tabt i Kraft eller Bitterhed. Det er saa at sige en hastigt voksende Ængstelse for at en nær Fremtid kan sætte Danmarks Eksistens paa Spil, som har nødet den offentlige Mening til at paalægge sig en Tvang, der maaske alene i paakommende Tilfælde kan sikre Landet en Rest af Uafhængighed«.[22])

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

TILLÆG

Retsstandpunktet og Forhandlingspolitikken,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tillæg.

Retsstandpuiiktet og Forhandlingspolitikken.
Udgiverens Bemærkninger om Ministeriet Estrups Reaktion paa Meddelelsen om Art. V's Ophævelse.

Da jeg ikke deler Professor Aage Friis' Mening om nogle Forhold, der er berørt ovenfor i 3. Bog, har jeg fundet det rigtigst her at redegøre for min Opfattelse; den har ikke paa rimelig Maade kunnet indføjes i Teksten eller anføres i Henvisningerne. Uenigheden mellem os drejer sig først om, hvorvidt man fra den danske Udenrigsledelses eller Regerings Side har hævdet ved Art. V at have erhvervet en selvstændig juridisk Ret for Danmark til Nordslesvigs Tilbagegivelse (se især S. 319L, 345f.) ; dernæst om Mohrenheims Optræden og hans Betydning for den danske Regerings Handlemaade (jfr. især S. 326—31); endelig om Hensigten med Depechen til Quaade (jfr. S. 355—56). Problemerne er formentlig saa væsentlige for Opfattelsen af den danske Regerings Stilling til det nordslesvigske Spørgsmaal, at de kræver en udførlig Drøftelse. Nogle Gentagelser af hvad ovenfor er sagt vil for Sammenhængens Skyld være uundgaaelige.

Den tyske Regerings Opfattelse af Retsspørgsmaalet er klar og var forlængst kendt i København, da man fik Meddelelsen om Art. V's Ophævelse (dette Udtryk er her som andetsteds brugt i Stedet for det korrektere: Ophævelse af en Del af Art. V). Allerede i Det nordtyske Forbunds grundlovgivende Rigsdag havde Bismarck 1867 erklæret, at Art. V alene gav Østrig Ret til at fordre en Afstemning i Nordslesvig,[1]) noget lignende sagde han September samme Aar til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Quaade,[2]) og Bülow gentog det 1877 overfor Krüger i den tyske Rigsdag.[3]) Det bør derfor ikke være kommet som en Overraskelse i det danske Udenrigsministerium, da Grev von der Goltz 13. Februar meddelte Bismarcks Standpunkt: at Danmark ikke havde erhvervet nogen Ret ved Art. V, da en Traktat som bekendt kun skabte *jus inter partes.*

Det kunde man læse i nogle af Tidens bedst kendte Fremstillinger af Folkeretten, ogsaa de danske, og det er derfor ikke underligt at Vedel delte Bismarcks Opfattelse. 1867 skrev han til Quaade: »Preussen har lovet Østrig og om De vil Frankrig Noget, men hvem har lovet Slesvigerne Noget, og hvad de 2 à 3 Magter have giort, kunne de igien giøre ugiort«.[4]) Det var det samme Bismarck snart efter sagde til den danske Gesandt: Art. V. kunde hvert Øjeblik uden Danmarks Deltagelse ændres, naar Preussen og Østrig var enige om det.[5]) Endnu 1873 skrev Vedel i en Mémoire til privat eller intern ministeriel Brug, at Art. V kun var et Løfte til Østrig, ikke til os, og at Østrig udtrykkeligt eller stiltiende kunde renoncere paa det.[6]) Men Vedel var ikke den danske Regering, og selv han mente 1867, at hans Tvivl om Rigtigheden af hvad vi her vil kalde det danske Retsstandpunkt ikke burde forhindre os i at bruge det.[7]) Overfor Preussen-Tyskland lod det sig naturligvis vanskeligt anvende, og der er derfor kun faa Spor af det i de udenrigspolitiske Akter. Det forekommer dog. I en af Vedel konciperet Ordre af 16. April 1870 til den danske Gesandt i Paris om de Synspunkter vedrørende Art. V, han skulde fremføre (og senere forgæves gjorde gældende) overfor den franske Udenrigsminister, hedder det at Art. V iflg. Bismarcks Erklæring er indsat i Pragfreden paa Frankrigs Forlangende, og at Traktaten er blevet anerkendt af hele Europa. Derefter fortsætter Depechen: »Enfin la Prusse elle-même a officiellement porté à la connaissance du gouvernement du Roi rengagement qu'elle avait pris de rétrocéder au Danemark la partie septentrionale du Slesvig. Pour toutes ces raisons il ne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

saurait plus appartenir à la Prusse de supprimer ou de mutiler cette promesse, quand même TAutriche trouverait de sa convenance d'y prêter les mains.«s) Det er det danske Retsstandpunkt i dets skarpeste Form: Ved Preussens Meddelelse til Danmark 1867 har dette erhvervet en Ret, som bestaar selv om Preussen og Østrig skulde ophæve Art. V. At Meddelelsen konstituerede en Ret for os var iøvrigt allerede 1867 antydet overfor Bismarck af Quaade, der vistnok ikke delte Vedels Tvivl om Retsstandpunktets Rigtighed.[9])

Det var Aage Friis' Opfattelse, som det turde være den almindelige Mening, at den danske Regering aldrig havde hævdet eller ment at Art. V gav Danmark en juridisk Ret.[10]) Det er altsaa ikke rigtigt. Ordren til Quaade 4. Februar 1879 viser formentlig heller ikke, at Regeringen paa det Tidspunkt »ikke mente, at Danmark havde nogen juridisk eller international Ret i Kraft af Art. V« (ovenfor S. 319). Det er tværtimod sandsynligt, at Ministeriet Estrup straks efter at have faaet Meddelelse om Art. V's Ophævelse tænkte sig at gøre det danske Retsstandpunkt gældende.

Det er vel næppe troligt, at den første, vigtige Depeche til Quaade om Regeringens Reaktion paa Meddelelsen blev afsendt før hele Ministeriet havde godkendt i det mindste dens Hovedindhold. Det skete da antagelig i det af Krieger omtalte Ministermøde 4. Februar,[11]) hvor Nellemann som den ledende »temmelig haanligt« afviste Marineministeren, der raadede til Varsomhed; det var formodentlig ogsaa ved denne Lejlighed Estrup talte om at faa »Europa sat i Bevægelse for at tvinge Preussen til at give os vor Ret«.[12]) Depechen til Quaade samme Dag, konciperet af Vedel, nævner dog ikke en øjeblikkelig Pression i Berlin, men synes nærmest at sigte mod at faa de venligtsindede Magter til ved Tysklands Meddelelse til dem af »Oktobertraktaten« at tage et Forbehold i vor Interesse;[12]') det springende Punkt var imidlertid formentlig, at andre end Tyskland og Danmark tænktes at skulle optræde i Sagen; det kunde siden

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

medføre yderligere Indblanding, og vi kunde jo ikke foreskrive Stormagterne deres Handlemaade, naar de een Gang var implicerede.

En vis Uklarhed i Depechens Formulering kan skyldes, at den er skrevet under stærkt Nervepres. Dens Betragtninger over Retsforholdet kan i hvert Fald være vanskelige at forstaa, idet de drejer sig om hvad vi — i det sandsynlige Tilfælde at Tyskland ikke af sig selv vilde indlede Forhandlinger om Nordslesvig paa ny Basis — skulde sige dels til de ikke-implicerede Stormagter og Sverige-Norge, dels til Tyskland; endvidere om hvad der i første Omgang var den (yderste) juridiske Indrømmelse, man kunde haabe at faa fra tysk Side; endelig om vor egen »Retsbasis«.

Det er maaske en Smule overraskende, at man med Kendskab til den tyske Regerings Opfattelse af det juridiske Forhold har kunnet vente at faa en officiel Meddelelse om Art. V's Ophævelse fra tysk Side, og i hvert Fald besynderligt, at man har ment ved at beordre Quaade til at undgaa Bülow at kunne saa at sige liste en officiel Meddelelse fra ham eller Bismarck. Under alle Omstændigheder er det dette Punkt i Depechen Aage Friis fæster sig ved, idet han hævder at det eneste juridiske Krav den danske Regering mente at have netop var Kravet om at faa Ophævelsen officielt meddelt. Han kan her støtte sig til en Indberetning fra den østrig-ungarske Gesandt Kålnoky.

Den østrig-ungarske Gesandt var jo imidlertid næppe den, som i den givne Situation snarest fik Kendskab til den danske Regerings inderste Hensigter. Og Aage Friis' Opfattelse synes at være uholdbar alene af den Grund, at den officielle tyske Meddelelse iflg. Depechen til Quaade skulde betyde »en implicite Anerkjendelse af at den nye Overenskomst forandrer vor retlige Stilling«. Dette synes at forudsætte, at vi indtil Art. V's Ophævelse havde haft en juridisk Ret udover selve Retten til Meddelelse, og mere kunde man jo vanskeligt vente at faa anerkendt fra tysk

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Side. Afgørende for Forstaaelsen af Depechen er dens Bestemmelse af vor »Retsbasis«, altsaa vel hvad der skulde være det juridiske Udgangspunkt for baade den danske Regerings »protesterende Reservation« overfor Tyskland og for dens Paastand til de andre Magter om at Art. V's Ophævelse var »et Brud paa en international Forpligtelse og paa vor moralske Ret« : »Vor Retsbasis er ... den at Preussen i sin Tid officielt har meddelt os Pragerfredens Art. V og aabnet Forhandlinger med os paa dette Grundlag. Derved er denne Artikel bleven modtaget af os som et internationalt Løfte der ikke eensidigt ligeoverfor os kan ophæves.« Med Kendskab til den ovenfor nævnte Ordre til Gesandten i Paris 1870 kan man vanskeligt forstaa dette anderledes, end at Danmark ud over Retten til at faa »Oktobertraktaten« officielt meddelt havde erhvervet en juridisk Ret, som bestod uafhængigt af Art. V's Ophævelse.

At denne Fortolkning er den rigtige, bekræftes af en Rapport af 5. Februar fra den italienske Chargé d'Affaires Grev di Prampero.[13]) Greven refererer heri en Samtale med Vedel samme Morgen (questa mattina). Vedel har aabenbart straks sat Italieneren i en modtagelig Stemning ved at fortælle om Kålnokys Meddelelse om Art. V's Ophævelse og om Gesandtens Forklaring: at Østrig-Ungarn ikke kunde acceptere Nationalitetsprincippet; dette fandt di Prampero naturligvis var en »hul og ynkelig« Argumentation. Derefter hedder det i Rapporten: »Hvad angaar den Stilling som Danmark er bragt i ved den nylig afsluttede Overenskomst mellem Regeringerne i Wien og Berlin, sagde Hr. Vedel mig, at trods denne er Spørgsmaalet om Nordslesvigs Tilbagegivelse endnu ikke juridisk afgjort (non è ancora, in diritto, pregiudicata). Grunden er den, at Preussen nogen Tid efter Pragfredens Ratifikation officielt meddelte dens Indhold til den danske Regering og erklærede sig beredt til at aabne Forhandlinger med denne derom; disse Forhandlinger fandt ogsaa Sted og varede nogle Aar, men ophørte uden egentligt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Brud paa Grund af Vanskeligheden ved at komme overens om visse Punkter. Siden da har Danmark efter Hr. Vedels Mening haft Ret til at faa afstaaet disse Distrikter (ha acquistato fin d'allora il diritto alla retrocessione di quei distretti); de Regler, som i den Slags Tilfælde gælder i Privatretten, maa ogsaa gælde i Folkeretten (non potrebbero non applicarsi eziandio al diritto pubblico internazionale).« Rapporten fortsætter: »Hvordan end Konflikten bliver løst, vil det være med disse og lignende Argumenter at den danske Regering vil søge at hævde sin Ret (mantenere impregiudicato il suo diritto).« Her er saavel det danske Retsstandpunkt som Regeringens Hensigt at anvende det i den øjeblikkelige Situation klart udtalt, og Standpunktets Grundlag i Privatrettens Lære om Kontrakter til Fordel for Trediemand er angivet.

At Regeringen under Situationens Tryk siden overfor den tyske Regering tog Afstand fra dette Standpunkt, udelukker naturligvis hverken at den tidligere havde villet hævde det, hvis det havde været politisk muligt og hensigtsmæssigt, eller at den fremdeles i Stilhed holdt fast ved det. Begge Dele synes antydet i den fortrolige Meddelelse til Rigsdagen Marts 1879: »En Protest som gjorde gjældende at Danmark havde vundet en selvstændig Ret ved Artikel V, som de to oprindeligt contraherende Magter ikke eensidigt kunde forandre, vilde i høi Grad opirre den tyske Regjering .. ,«[14])

I de Udtalelser, der fremkom fra dansk Side i Anledning af von der Goltz' Démarche 13. Februar, er der som allerede Matzen 1907 bemærkede[15]) en Uklarhed. Det er vistnok den almindelige Opfattelse, at den danske Regering 1879 indrømmede, at Art. V aldrig havde givet Danmark nogen Ret. Det er for saa vidt ogsaa rigtigt, som det iflg. de paagældende diplomatiske Rapporter var hvad Rosenørn sagde til den tyske Chargé d'Affaires,[16]) og hvad Quaade sagde til den tyske Udenrigsminister (at Danmark »ingen Ret havde erhvervet ved Pragerfreden«).[17]) Men skriftligt, i de af den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

omhyggelige Vedel konciperede Ordrer, udtrykte Udenrigsministeriet sig anderledes. Der hed det, at Regeringen ikke havde paastaaet, »at den ogsaa efter Traktaten af 11. Oktober havde nogen international eller juridisk Ret« o. 1.; det svarede jo bedre til hvad der tidligere var foretaget af Udenrigsministeriet.[18]) Ved en streng Fortolkning af disse Skriftstykker kommer man altsaa til det Resultat, at der fra udenrigsministeriel Side Februar 1879 blev fremsat tre forskellige Opfattelser af Retsforholdet: 1° At Danmark aldrig havde erhvervet en selvstændig Ret ved Art. V — svarende til den tyske og den gængse folkeretlige Opfattelse. 2° At vi havde haft en saadan Ret, men at den var bortfaldet med Bestemmelsen i Art. V. 3° At vi uanset »Oktobertraktaten« stadig havde en saadan Ret, som vi havde erhvervet ved at Preussen i 1867 meddelte os Artiklen og indledte Underhandlinger om dens Udførelse — Udenrigsministeriets oprindelige Standpunkt.

Som nævnt henviste Vedel overfor den italienske Chargé d' Af faires ikke direkte til Folkeretten, men hævdede at Privatrettens Lære (d. e. om Trediemandsretshandler) analogt maatte gælde i denne. I ældre dansk Retslitteratur er det muligt at finde i hvert Fald to Steder, der kunde tænkes at danne Grundlag for Analogislutninger til henholdsvis den 2. og den 3. af de nævnte Opfattelser. Den 2. kunde maaske svare til Andreas Aagesens Opfattelse af Kontrakter til Fordel for Trediemand.[19]) Den 3. Opfattelse, som især interesserer os, finder en vis Støtte i F. C. Bornemanns Behandling af samme Emne.[20]) Det hedder her, at det ingenlunde kan præsumeres, at saadanne Kontrakter gaar ud paa at stifte en selvstændig Ret for Trediemand, »selv om Trediemand [i vort Tilfælde: Danmark] er af Kreditor [i vor Sammenhæng: Østrig] underrettet om det passerede. Havde Debitor [i vor Sammenhæng: Preussen] selv underrettet ham derom, maatte det derimod i mange Tilfælde antages, at hans Hensigt havde været ogsaa at forpligte sig til ham, i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det mindste betingelsesvis, men da vilde dette være en ny Kontrakt . . .« Det var maaske noget saadant Vedel tænkte paa, da han i Meddelelsen til Rigsdagen skrev om »de to *oprindeligt* contraherende Magter«. Der kunde ogsaa henvises til den tyske Retslærde Bernhard Windscheid,[21]) som i sin Redegørelse for Kontrakter til Fordel for Trediemand hævder, at tysk Retspraksis i nyeste Tid modsat Doktrinen gaar i Retning af at tilstaa Trediemand en særlig Fordringsret. I sine teoretiske Overvejelser omtaler Windscheid Tilfælde, hvor der ved Trediemands Accept af Debitors Meddelelse [i vor Sammenhæng: Danmarks Deltagelse i Forhandlingerne 1867?] kan tænkes etableret en ny Kontrakt mellem Debitor og Trediemand, der gør denne til Kreditor.

Spørgsmaalet om de danske Nordslesvigeres eventuelle Ret i denne Forbindelse skal ikke behandles her, og jeg savner Kompetence til at drøfte den juridiske Holdbarhed af de forskellige Retsopfattelser. Det bør nævnes, at Tanken om at Danmark erhvervede en »umiddelbar« Ret ved Art. V har fundet Støtte hos enkelte senere Folkeretslærere.[22]) Den herskende Mening blandt kyndige er dog vistnok nu, at Art. V ikke gav Danmark noget selvstændigt Retskrav.[23])

Det er usikkert om den Politik, Depechen til Quaade 4. Februar er Udtryk for, havde Vedels Tilslutning eller ej; hans Bemærkninger til den italienske Chargé d'Affaires om Morgenen 5. Februar tyder paa det første, og der er da heller ingen Tegn paa, at han til at begynde med har protesteret. Mohrenheim taler i en Indberetning af 6. Februar om en Modsætning mellem Udenrigsministeren, der kræver Forsigtighed, og Estrup-Nellemann,[24]) men denne Modsætning kan have udviklet sig efter 4. Februar, eller — hvis den har været der fra Begyndelsen — have drejet sig om hvorvidt de andre Magter skulde anmodes om at øve direkte Pression i Berlin eller blot om at tage Forbehold. Vedels Dagbog giver ingen Holdepunkter for at afgøre Spørgsmaalet; det var hans Vane at være tavs om Ting, der var

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ham ubehagelige, men Depechen 4. Februar kan have været ubehagelig at beskæftige sig med, fordi dens Synspunkter maatte opgives, eller fordi de var paatvunget ham.[25])

Vanskeligheden ved at skønne over Vedels personlige Standpunkt og egentlige Hensigter i Foraaret 1879 forøges ved, at han aabenbart ikke var den faste Personlighed og overlegne udenrigspolitiske Leder, som Aage Friis saa i ham. Det maa allerede sluttes af, hvad Viggo Sjøqvist har oplyst i 1. Bind af sin Biografi af Vedel, og i sin Tid har Erik Møller om Aarene 1871-77 hævdet, at der mangler »fra vor Udenrigsledelses Side hele Perioden igennem en virkelig samlet og konsekvent Stillingtagen til Problemet i sin Helhed: Muligheden af at faa noget ud af Art V«.[26]) Vedels Overvejelser over det nordslesvigske Spørgsmaal i 1870-erne giver et Indtryk af hans Usikkerhed, iøvrigt en forstaaelig Reaktion i denne Sag, hvor han saa at sige paa Embeds Vegne maaske skulde haabe mere, end han privat kunde tro paa. Han vil undertiden hurtigt tage et Initiativ i Sagen, undertiden vil han vente for ikke at »courir les aventures«. Januar 1873 er han overbevist om, at Spørgsmaalet kun kan løses under den nuværende tyske Regering, bl. a. fordi Friedrich Wilhelm ikke er venligere stemt mod os end Kejseren og desuden savner sin Fars Autoritet; et halvt Aar senere finder Vedel, at et Tronskifte i Berlin vil være en passende Lejlighed til at »vi strax alvorligt tage fat paa Art. V«. Sommeren 1877 er han, ganske vist fra »almindeligt humanitairt Standpunkt« men iøvrigt uden Forbehold, yderst tilfreds med Ruslands militære Modgang og indre Opløsning; Krieger undrer sig med Grund. Halvandet Aar efter forklarer Vedel Rigsdagsmændene, at Ruslands Svækkelse ved Krigen har berøvet os vor bedste Støtte i Berlin. Som udenrigspolitisk Leder havde han flere Svagheder end denne svingende Vurdering. Han manglede naturligvis ikke Sans for de storpolitiske Magtforholds Betydning, men var tillige i lovlig høj Grad optaget af Spekula-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tioner over, hvad den ene eller den anden venligtsindede russiske, engelske, svenske og tyske Fyrste eller Minister kunde tænkes at udrette for os. Ikke mindst, skønt han forstod at den offentlige Mening i Tyskland var en Faktor, der maatte regnes med, undervurderede han vistnok i hvert Fald til Tider Styrken af den Modstand, som den vilde yde mod at tysk Omraade blev afstaaet, og overvurderede Bismarcks Evne og Villie til i givet Fald at trodse Folkestemningen; dette hænger maaske sammen med en Begrænsning i Vedels almindelige politiske Forstaaelse. I det hele taget stod han usikker overfor Bismarck, men det har andre i hans Samtid og Eftertid jo gjort.[27])

Man tør maaske forudsætte, at der var Enighed i Ministeriet om inden videre foretoges at afvente en eventuel officiel Meddelelse fra Tyskland, vel ogsaa om at sondere Stemningen hos de andre Magter. Vedels Dagbog 1879, som Aage Friis ikke synes at have kendt, sammenholdt med Kriegers utvivlsomt for en væsentlig Del fra Vedel stammende Oplysninger, tillader i stor Detail at følge hvad der derefter skete.

Haabet om en officiel Meddelelse fra den tyske Regering til os svandt i Udenrigsministeriet, efter at »Oktobertraktaten« 4. Februar om Aftenen var offentliggjort i Berlin; maaske har endda den venligtsindede Heydebrand ladet forstaa, at han ingen Meddelelse skulde give os. Vedel har da vel ogsaa anset en tysk Notifikation til de andre Magter for usandsynlig; men uden en saadan vilde det blive vanskeligere, om end naturligvis ikke umuligt, for dem at tage det Forbehold, vi ønskede. Og 5. Februar talte Udenrigsministeren eller Vedel med den franske, russiske og svensk-norske Gesandt, den 6. (?) med den engelske. Den 4. Februar havde Jules Hansen fortalt i Udenrigsministeriet, at Frankrig efter Tibys Mening kunde og vilde hjælpe os. Vedels Samtale med Tiby viste noget andet. Den franske Gesandt sagde intet om Assistance, var tværtimod »yderst forsigtig«, fryg-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tede »Voldsomheder af Preussen« og regnede kun med to Muligheder for Danmark: at vi intet gjorde, eller at vi selv spurgte i Berlin, om man paa ny Basis vilde optage Forhandlinger om Tilbagegivelse. Mohrenheim var iflg. Krieger »noget tilbageholdende«, hvad der sikkert betyder: med at love russisk Støtte, og Wyke var ligeglad. Det var da næppe muligt for Udenrigsministeriet at finde »nogen Tilskyndelse« til den oprindeligt paatænkte danske Politik i Samtalerne med Gesandterne;[28]) Beslutningen 4. Februar var saavidt vides ogsaa taget, inden man havde faaet direkte Kendskab til deres Opfattelse.

Endnu den 5. Februar om Morgenen holdt Vedel som nævnt fast ved Tankegangen i Depechen af 4. Februar. I Løbet af Dagen maa det være blevet i det mindste sandsynligt, at den maatte opgives, »Dagbladet« var 5. Februar klar over det, og 6. Februar var man (og det vil jo nok sige Vedel) i Udenrigsministeriet iflg. Krieger paa det rene med, at man ikke kunde opfordre Stormagterne til Aktion, til at protestere eller at tage Forbehold; derimod kunde man spørge Preussen, om det ikke vilde aabne nye Forhandlinger om Nordslesvig, nu da det stod »aldeles frit«. Dermed havde man opgivet at hævde det danske Retsstandpunkt; det havde kun Mening i en Henvendelse til de andre Magter eller i en ren Protest overfor Tyskland. Da der ikke var givet noget Raad direkte fra de ikke-implicerede Regeringer, er det for saa vidt rigtigt at Udenrigsministeriet ikke havde ændret Opfattelse som Følge af »Paavirkning ude fra« (S. 325). Men hvis Vedel og Rosenørn fuldt ud har billiget Depechen 4. Februar, maa det antages at de har ændret Mening under Paavirkning af de fremmede Gesandter; i saa Fald er det for svagt et Udtryk at Samtalerne med disse havde »klaret Udenrigsministeriets Skøn«. De havde tilsyneladende været med til at foraarsage en afgørende Vending. Tanken om at lade venligtsindede Magter paa en eller anden Maade optræde i Sagen paa Basis af et dansk Rets-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

krav var opgivet til Fordel for en Politik, der i hvert Fald meget hurtigt blev en ren Forhandlingspolitik, hvis Grundlag først og fremmest maatte søges i Tysklands reale Interesser. Denne hastige Skiften Standpunkt er psykologisk forstaaelig, men den bringer i Erindring, at Vedel i sine mange og lange akademiske Betragtninger fra 1870erne over de Muligheder, det nordslesvigske Spørgsmaal rummede, ikke synes at have drøftet blot i Hovedtræk, hvilken Vej den danske Regering skulde følge hvis Art. V blev ophævet mens Bismarcks Magtstilling var urokket. Man tør i hvert Fald næppe sige at alle den danske Udenrigsledelses Overvejelser og Beslutninger i Februar 1879 vidner om et overlegent Skøn, bygget paa fyldige og paalidelige Informationer om de internationale Forhold. Hvordan man end vurderer Ideen om at hævde Retsstandpunktet, maa Tanken om at sætte Stormagterne i Bevægelse for vor Skyld betragtes som en Fejlvurdering. Den internationale Situation (jfr. 3. Bog Kapitel VI) var i Øjeblikket specielt ugunstig for den ene eller den anden Form for Stormagtsintervention i Sagen.

I de følgende Dage var Mohrenheims og Vedels Samarbejde intimere og, tror jeg, Russerens Indflydelse paa Vedels Tankegang og paa den endelige Formulering af den danske Henvendelse til Berlin større end Aage Friis mener (jfr. S. 330 f.).

Allerede Udenrigsministerens af Vedel forfattede Betænkning 8. Februar bærer maaske Spor af Mohrenheims Paavirkning. Da Vedel skrev denne Betænkning, foreslog han saavidt jeg kan se at give Henvendelsen til Berlin en væsentlig anden Form end den, som den tilsidst fik. Denne første Form af Depechen er i Betænkningen kun skitseret, men alligevel gør den Indtryk af at være mere acceptabel for dem i Ministeriet, der havde svært ved at opgive Retsstandpunktet og Protestpolitikken; i det hele taget synes den mere beregnet til indenrigspolitisk Brug og til at vise de ikke-tyske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Magter end som Grundlag for en Forhandling med Preussen-Tyskland. Iflg. Betænkningen skulde vi hævde, at det nordslesvigske Spørgsmaal bestod uafhængigt af Art. V — her maa man jo tænke paa Nationalitetsprincippet — og spørge om Preussen nu eller senere vilde genoptage de 1867 indledte og kun suspenderede Forhandlinger; det minder om Tonen i »Dagbladets Artikel 5. Februar. Det er næppe en tilfældig Forglemmelse, at Vedel inde i Betænkningen om *denne* Formulering siger, at den »ikke vilde udsætte os for videre end et hensynsløst afvisende Svar«. Men i Slutningen af Betænkningen hedder det, at den ogsaa medfører en anden Risiko: Svaret fra Berlin kan »vise Villighed til Forhandling, og vi risikerer da maaske, at Preussen stiller politiske Betingelser, som der vilde være stor Betænkelighed ved at modtage«.[29])

Forklaringen paa denne tilsyneladende Gliden i Tankegangen er maaske den, at Vedel 6. Februar havde en Samtale med Mohrenheim. Den russiske Gesandt gjorde her opmærksom paa en Fare, som Vedel nok tidligere havde tænkt paa,[30]) men maaske ikke havde anset for væsentlig, hvis man valgte den i Betænkningen skitserede Form for Depechen. Iflg. Vedels Dagbog[31]) viste Mohrenheim Vedel sin ovenfor (S. 327) omtalte, 5. Februar daterede Indberetning om »Oktobertraktaten«s Betydning for Danmarks Fremtid, og spurgte om Vedel havde noget imod at han sendte den. Da Vedel tværtimod takkede for Rapporten, sagde Gesandten: Ja, De kunde jo maaske have Interesse af at der ikke saaledes sattes une pucelle à l'oreille de mon gouvernement. Vedel tilføjer at Mohrenheim ikke skrev denne Rapport fordi han troede, at Gortchacow kunde og vilde beskæftige sig dermed eller at Rusland kunde undvære Tyskland i Øjeblikket, men fordi Rapporten ogsaa vilde blive læst af andre og for at man i Fremtiden skulde se at Gesandten i København ikke havde forsømt sin Pligt. Derefter sagde Mohrenheim: Som Minister for Rusland maa jeg ønske at Danmark

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

aldrig eller saa sent som muligt indtræder i et politisk Forhold til Tyskland, men var jeg Dansk og den danske Regering, vilde jeg gøre det straks. Det er den danske Nations eneste Redning, og jo længere I venter, desto siettere bliver Betingelserne. Det er [Historien om] de sibyllinske Bøger. — »Saa spurgte jeg ham,« skriver Vedel, »hvad han mente vi burde gjøre nu og udviklede ham min Anskuelse«, altsaa formentlig, at der burde spørges i Berlin om Genoptagelse af Forhandlingerne 1867-68. »Da jeg var færdig, bifaldt han mit Ræsonnement, men sagde: Ja der ser De hvorledes De naaer til samme Resultat som jeg, ad en anden Vej. Deres Forespørgsel kan fremkalde Forslag fra Bismarcks Side af politisk Natur, og saa er Sagen i Flod.«

Den 8. Februar[32]) sendte Vedel Betænkningen til Rosenørn, iflg. Krieger med Anmodning om at gøre dens Antagelse til Kabinetsspørgsmaal. Vedel har formentlig troet, at Opgivelsen af Henvendelse til de andre Magter endnu kunde møde stærk Modstand i Ministeriet. Hans Forslag blev imidlertid samme Dag antaget af Ministerraadet. Herefter stod som Krieger skriver Hovedvanskeligheden tilbage: Affattelsen af den Depeche som Quaade skulde læse for Bülow. Paa dette Tidspunkt drøftede Vedel Depechens Form med Mohrenheim. Den 8. Februar — hvis man kan slutte fra Notatets Plads i Dagbogen: efter Ministerraadet — havde Vedel en Samtale med den russiske Gesandt; dens Indhold nævnes ikke af Vedel, men den er utvivlsomt refereret af Krieger under samme Dato.[33]) Mohrenheim sagde da, at han af de to alternative Formuleringer, der frembød sig, ikke vilde vælge den, »der nærmest er beregnet paa og ligesom ønsker et simpelt benægtende Svar ... hvormed da Alt er ude«; jeg tror at det sigter til den Form, der var skitseret i Betænkningen af 8. Februar. Mohrenheim vilde have Depechen skrevet varsomt for ikke at støde, hvad der krævede en vis Udførlighed, og foretrak en Affattelse, der »ligesom skulde lokke og opmuntre til en Forhandling«. Man kunde frem-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hæve, at nu var Tyskland ikke hæmmet af en traktatlig Forpligtelse, og Danmark var ikke nødt til at kræve en Afstemnings Resultater fuldt godkendt; det kunde udtale sit nationale Ønske og Preussen gøre »sine politisk-strategiske Interesser« gældende. Hermed hævdede Mohrenheim et Synspunkt, som han gentagne Gange anførte i sine Indberetninger, men som den danske Udenrigsledelse havde haft svært ved at acceptere: at hvis det nordslesvigske Spørgsmaal nu skulde løses uden andre Magters Mellemkomst, kunde det alene ske fordi det vilde tilfredsstille tyske statsegoistiske Interesser.

Vedel kan ikke have været i Tvivl om, at denne Tankegang som Krieger skrev førte lige ind i den offensive og defensive Alliances Garn. Ikke destomindre mener jeg modsat Aage Friis, at Depechen til Quaade 12. Februar er affattet i Overensstemmelse med Mohrenheims Tankegang, jeg tror (men kan ikke dokumentere det) ogsaa efter hans Raad. Den 10. Februar, Dagen før Depechen blev approberet i Statsraadet, opsøgte Vedel ham og fik dens Indhold godkendt. Den var som Mohrenheim ønskede det varsom og udførlig — for lang mente Kongen.[34]) Den Henvisning til Forhandlingerne 1867-68, der fandtes i Vedels første Udkast, og som kunde minde om det danske Retsstandpunkt, var udeladt.[35]) En eventuel Tilbagegivelse skulde alene ske af Tysklands frie Villie, og det blev sagt lige ud, at vi vilde nøjes med mindre end det Omraade af Nordslesvig, der stemte dansk. Koncipenten var saa ivrig for ikke at støde vor Modpart, at han endog fremhævede det ubekvemme ved Art. V's »altfor kategoriske Form«; det havde ellers ikke været Skik at rose Artiklen for utvetydig Formulering.[36]) Det afgørende Sted i Depechen var set fra det Synspunkt som her anlægges dette: »Det er meget naturligt, at den kejserlige Regering hævder fuldstændig Frihed til at afveje paa een Gang baade de nationale Hensyn, Art. V alene tager i Retragtning, og andre Interesser, der efter vor Anskuelse

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fortjener ikke mindre Opmærksomhed«. Udtrykket sigter muligvis til militære Interesser i Sønderjylland, men mere eller mindre løsrevet fra Sammenhængen kunde det unægtelig fortolkes i Mohrenheims Aand. Endelig bør det nævnes, at Depechen ganske vist appellerede til Tysklands Retfærdigheds- og Billighedsfølelse, men at Vægten laa paa et andet Synspunkt: at Tyskland ved at tilbagegive en Del af Slesvig vilde vinde Danmarks og Nordens Sympati og i det hele taget paa at det kunde være i Tysklands Interesse at opnaa en Ordning med Danmark. Derfor kunde Depechen slutte med at udtale Haabet om, at Meningen med Art. V's Ophævelse var at rydde Banen for nye Forhandlinger.

Aage Friis ser, vist med Rette, i Depechen et Udtryk for at vi maaske endog vilde nøjes med en Grænse Nord for Aabenraa — Bismarcks yderste Tilbud 1868. Det er ogsaa rigtigt, at den danske Regerings Standpunkt til Territorialspørgsmaalet ikke nærmere motiveres i Kilderne fra 1879. Grunden var dog næppe den, at man var »fuldkommen sikker paa, at end ikke om en saa begrænset Imødekommen vilde der blive Tale«.

Vi bør her tage det generelle Forbehold, at vi intet ved om Ministrenes og Vedels Hensigter med Depechen af 12. Februar, og at vi derfor maa nøjes med at fremsætte Formodninger; desuden kan de forskellige have haft forskellige Meninger om, hvordan Depechen skulde fortolkes. Men det behøver i hvert Fald ingen særlig Forklaring, at vi opgav det nationale Krav, hvis vi overhovedet vilde gøre os Haab om at faa noget. Ved Afslutningen af Forhandlingerne 1868 havde den danske Regering antydet at den vilde nøjes med en Del af det danske Nordslesvig. Vedel havde længe ment at vi alene for Nordslesvigernes Skyld burde tage hvad vi kunde faa (ganske vist ikke paa »farlige og skadelige Betingelser.«),[37]) og en nationalt tilfredsstillende Løsning var i 1879 utænkelig. Og hvis Aage Friis' Formodning skal betyde, at den danske Regering paa Forhaand var overbevist

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

om at faa et rent Afslag fra Berlin, kan den vistnok ikke fastholdes. Kejser Wilhelms Trontale 12. Februar gjorde det næsten sikkert, at Afslaget vilde komme,[38]) men ogsaa efter dette tydelige Varsel forberedte Regeringen sig paa at der skulde forhandles. Maaske har det spillet en Rolle, at den officiøse Norddeutsche allgemeine Zeitung havde dementeret et andet tysk Blads Paastand om at det nu vilde være for sent for Danmark at foreslaa Forhandlinger.[39]) Mohrenheim vedblev ogsaa at hævde, at Bismarck vel ikke straks, men senere vilde forhandle, og Kålnoky luftede overfor Vedel sin Frygt for »politiske« Underhandlinger.[40]) Den 16. Februar kom Justitsminister Nellemann til Vedel og »sagde at Estrup tænkte sig Muligheden af at Ministeriet kunde nødes til at fratræde for at forbedre Forholdet til Udlandet og navnlig hvis Forhandlingerne kunde afhænge deraf. Rosenørn maatte jo i alt Fald gaa«. Vedel foreslog Grev Frijs som hans Afløser, og Nellemann billigede det. Vedel søgte og fik derefter omgaaende i Realiteten Grevens Tilsagn om, at Eau eventuelt vilde overtage Posten.[41]) 26. Februar fortæller Vedel i Dagbogen at han har talt med Grev Frijs om Rosenørns Idé at Greven »nu« skulde rejse til Berlin. Det var en gammel Tanke hos Vedel, at et dansk Initiativ i det nordslesvigske Spørgsmaal burde ske paa denne Maade: en fremtrædende dansk Personlighed burde »i privat confidentiel Form men i Virkeligheden med den mest authentiske Troværdighed« søge at komme overens med Bismarck, og han maatte kunne sige denne, at han som tilkommende Konseilspræsident og Udenrigsminister vilde paatage sig at gennemføre Sagen fra dansk Side. Da Vedel 1873 skrev dette, tænkte han utvivlsomt paa Grev Frijs. Han var nu »designeret Udenrigsminister«. Men i Betænkningen af 8. Februar havde Vedel fraraadet at sende en Mission til Berlin, før vi vidste at Bismarck vilde forhandle, og det blev ikke til noget med Grev Frijs' Sendelse.[41]“) Alligevel tyder Nellemanns Henvendelse til Vedel, Rosenørns Forslag og hvad der iøvrigt fore-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligger efter mit Skøn paa, at man i Regeringskredse har regnet med Forhandlinger som mere end en blot teoretisk Mulighed.

Det vigtigste Problem, der knytter sig til Depechen af 12. Februar, er derfor efter min Mening et andet end det Aage Friis rejser, nemlig følgende: I hvert Fald Mohrenheim og Vedel og formentlig Medlemmer af Ministeriet var klare over at Tyskland nu vanskeligt kunde tænkes at afstaa (en Del af) Nordslesvig uden militærpolitiske eller andre politiske Genydelser. Men naar vi da opfordrede Tyskland til tosidede Forhandlinger ved en Depeche der skulde overrækkes i Afskrift, d.v.s. et Aktstykke der forpligtede ogsaa for Fremtiden, og af det Indhold vi har nævnt, og den tyske Regering, hvad man altsaa e. m. M. forudsaa Muligheden af, nu eller senere tog os paa Ordet, kom vi i en meget prekær Situation. Sagde vi nemlig nej til en beskeden Del af Nordslesvig paa Betingelser, der politisk knyttede os nærmere til Tyskland, vilde Forholdet mellem de to Lande utvivlsomt forværres.[42]) Sagde vi derimod ja, brød vi med den udenrigspolitiske Linie vi havde fulgt i hvert Fald siden 1866, da vi tilbød Preussen Alliance, en Linie som Vedel senest 1878 sejrrigt havde hævdet overfor Estrup: at vi ikke vilde binde vor Skæbne til Tysklands. Vi brød med Neutralitetspolitiken.

Paafaldende er Mohrenheims Holdning. Hvad han skrev hjem og hvad han sagde i København lader sig efter min Mening ikke, som Aage Friis vil, harmonisere og fortolke saaledes, at han blot efterhaanden blev betænkelig ved de Raad han havde givet Vedel, og at han fra den 5. til den 9. Februar ændrede Opfattelse af hvad den danske Regering burde gøre. Naar han 5. Februar skrev til Gortchacow, at Danmark »maaske burde« kaste sig i Armene paa Tyskland, kan det umuligt være ment som andet end Udtryk for, hvad han ønskede at Kansleren skulde tro om den danske Regerings Hensigter. Det kan ikke have været Mohrenheims Mening at lade Gortchacow forstaa, at dette var hvad han, den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

russiske Gesandt, fandt rigtigt, endsige hvad han sagde til den danske Udenrigsminister. Det vilde have været at erkende sig skyldig i grov Pligtforsømmelse, ja i Landsforræderi; denne Opfattelse stred jo nemlig ikke blot mod hvad han i sine Indberetninger gennem en halv Snes Aar havde hævdet, men mod den gamle russiske Interesse i Strædemagten Danmarks Uafhængighed af Tyskland — aktuel paa et Tidspunkt da Forholdet mellem de to Stormagter var kølnet — som han i samme Rapport i tydelige Vendinger appellerede til; han stillede bl. a. et Spørgsmaal, der maatte fremkalde uhyggelige Associationer i St. Petersborg: om Tyskland vilde være tilfreds med at besidde Kiel, eller om Østersøen maaske var bestemt til at blive »et nyt Sortehav«. 9. Februar forsikrede Mohrenheim Gortchacow at han havde advaret den danske Regering mod de farlige Fristelser paa Forhandlingsvejen, og tilføjede at Danmarks sikreste Frelse i Øjeblikket vilde være afvisende Svar i Berlin. Han forklarede ganske vist samtidig, at Danmark i det lange Løb ikke kunde undgaa det tyske Kvælertag, men selv om han mente det, var det jo hans Embedspligt at søge at forsinke Udviklingen.[43]) Dagen før havde han imidlertid, som vi har set, overfor Vedel fraraadet den Form for Depechen til Quaade, der efter hans Opfattelse vilde fremkalde en Afvisning, og tilraadet en Formulering, der kunde lokke den tyske Regering til Forhandling. Det var sikkert ikke, som Aage Friis mener, fordi den intelligente og erfarne Diplomat ikke straks havde indset de »farlige Konsekvenser« af den Kurs han anbefalede. Næppe heller fordi han troede at Tyskland under ingen Omstændigheder vilde forhandle. Selv efter at den tyske Udenrigsminister mundtligt overfor Quaade havde erklæret det nordslesvigske Spørgsmaal for afsluttet, sagde Mohrenheim til Vedel, at Bismarck kun ventede paa et gunstigt Øjeblik, hvor der var blevet Ro om Sagen, for at komme med sine Tilbud.[44]) Samtidig synes han at have agiteret blandt sine Kolleger for at faa Europa til at interessere sig for det danske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Spørgsmaal. Jeg kan ikke opfatte dette paa anden Maade, end at Mohrenheim overfor sin Regering spillede et Dobbeltspil, og at Vedel, der jo fra Begyndelsen vidste hvad Gesandten skrev hjem, for saa vidt var indviet deri.[45])

Det er muligt at finde en plausibel, men ganske vist hypotetisk Forklaring paa Mohrenheims Handlemaade, som falder i Traad med hans senere Virksomhed som Ambassadør i Paris, da han arbejdede for den fransk-russiske Alliance. Forklaringen har jeg anført ovenfor i 3. Bog Kapitel VI. Jeg tror han har ment, at en Demonstration af dansk Forhandlingsvillie, eventuelt sat i Relief af et tysk Tilbud, vilde give først og fremmest hans egen Regering Syn for Sagn om Faren for Østersøens Lukning, og faa Rusland og maaske England til at reagere paa en Maade, der stemte med hans eget Lands og Danmarks fælles Interesse: at sætte en Stopper for Tysklands Magtekspansion mod Nord. En indviet som Krieger havde uden at kende Mohrenheims konkrete Maal Formodninger i samme Retning.[46])

Det er vanskeligere at forklare sig hvad den danske Regering vilde med Depechen af 12. Februar. Vanskeligheden forøges ved, at man i København inden det skriftlige tyske Svar af 5. Marts forelaa havde faaet Underretning om den engelske Regerings fuldkomne Ligegyldighed, og tillige vidste at Rusland i Øjeblikket intet vilde eller kunde gøre, men raadede os til at vente og se og afholde os fra ethvert Initiativ; dermed var Forudsætningerne for det jeg formoder var Mohrenheims Politik og for en eventuel tilsvarende Politik fra dansk Side i det mindste indtil videre bristede. Den sikre Viden om Englands og Ruslands øjeblikkelige Passivitet maatte under alle Omstændigheder præge de følgende danske Overvejelser. Da saa tilmed det endelige tyske Svar blev en Afvisning, var Situationen afgørende klaret; hvad der blev sagt og gjort nu, bl. a. i Statsraadet 21. Marts, tillader ikke uden videre en Tilbageslutning til Dagene før 12. Fe-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bruar. De der i Marts var bange for Forhandlinger kan have ønsket dem i Februar.

Dertil kommer, at de forskellige ledende danske Personligheder kan have haft forskellige Ønsker og vurderet Risikoen forskelligt; de kan ogsaa have haft flere Strenge paa deres Bue. Nogle har maaske kun ment, at vi for Nordslesvigernes Skyld og af Hensyn til den danske Rigsdag og de venligtsindede Magter maatte demonstrere den yderste Forhandlingsvillighed overfor Tyskland. Hvis Tanken blot har været at udtale vort nationale Haab og for Danmarks Vedkommende holde det nordslesvigske Spørgsmaal aabent, er det dog svært at fatte, at man ikke kunde have fundet en anden Form, der vilde føles mindre ydmygende af den danske Regering. — Paa den anden Side ligger det nær at tænke paa, at Estrup 1878 under Forhandlingerne om den fælles nordiske Neutralitet ønskede en Tilnærmelse til Tyskland, men det var saavidt man kan se bl. a. af hans Udtalelser i Statsraadet 21. Marts ikke Tilfældet nu. Hans Sind var, som Krieger i anden Forbindelse skrev, »bevægeligt«.[47]) Det er dog naturligvis muligt at en og anden af dem i Ministeriet, der 1878 mente som han, stadig har set en nærmere Forbindelse med Tyskland som noget ønskeligt — eller at nogle ikke har fundet den afskrækkende, hvis den kunde skaffe os Nordslesvig.[48])

Ikke engang om Vedels Mening kan man finde mere end svage Antydninger, men de synes mig at pege i Retning af den Tankegang, som jeg tror var Mohrenheims: at de interesserede Stormagters Frygt for en dansk-tysk Alliance kunde bruges til paa en eller anden Maade at sikre Danmark. Tanken om en Stormagtsgaranti for Danmark havde tidligere beskæftiget Vedel, og 1873 havde han skrevet: »Kunne vi ved Hjælp af nogen politisk Combination opnaae en særlig Sikkerhed for Riget, maae vi naturligvis af yderste Evne stræbe derefter.«[49]) Dengang var hans Forudsætning, at den særlige

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Garanti skulde gælde det forenede Danmark og Nordslesvig. Men hvis nu Haabet om en Genforening svandt for en overskuelig Tid, gjaldt det saa ikke om at sikre Kongeriget mod den tyske Trudsel? Da Nordens Neutralisation blev drøftet 1874-75, skulde Disraëli have vist Sympati for Tanken, og Wyke havde for Vedel refereret en Underhaandsmeddelelse fra Foreign Office om, at Ideen ikke var forkastet; man vilde blot vente til Faren var overhængende.[50]) Modstanden mod nye engelske Garantier skulde dengang især være kommet fra Lord Derby. Han var ikke længere Udenrigsminister, og Premierministeren var den samme. Troede Vedel inden 12. Februar at kunne overbevise ham om, at der nu var Fare paa Færde? I hvert Fald var Mohrenheims første Appel til den russiske Regering som vi har set saa at sige godkendt af Vedel, paa et Tidspunkt da han maa antages at have opgivet Tanken om en direkte dansk Henvendelse til de venligtsindede Magter. 26. Februar talte Vedel med den franske Gesandt, som udtrykte sin Bekymring for, at vi skulde tænke paa Alliance med Tyskland. I sin Dagbog noterer Vedel: Jeg svarede naturligvis: hvorfor ikke?[51]) 17. Marts fortæller et nyt Notat: Jeg truer Tiby indirekte med at vi kunde arrangere os med Tyskland. Det var en lignende Taktik som Vedel 1875 havde brugt overfor Mohrenheim, men Russeren havde ikke længere Omvendelse behov.[52]) Tydeligere end Vedel taler hans fortrolige Krieger i sin Dagbog 5. Marts: »Mon det skulde være muligt at benytte Tilnærmelsen mellem England—Rusland til en Overenskomst sigtende til at værne om Danmark mod tyske Assimilationsplaner? Man er baade i St. Petersborg og i Stockholm noget bange for at vi skulde være tilbøielige til at gaae ind paa Sligt [o: en Alliance med Tyskland]. Det kan jo ikke skade, at denne Frygt eksisterer.«

I hvert Fald det sidste har Vedel jo ogsaa ment, men hans taktiske Bemærkninger til Franskmanden havde en alvorlig Baggrund: hans — paa dette Tidspunkt saa vidt vides grundløse — Angst for Tysklands Hensigter. Selv i den tyske Note

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af 5. Marts fandt han (og senere ogsaa Mohrenheim) en Antydning af Planer om en nærmere politisk Forbindelse med Danmark[53]), og som vi har set beskæftigede Tanken herom ham endnu i Forbindelse med Kongens Besøg i Berlin November 1879. Han trøstede sig med at Mohrenheims ihærdige Forsøg paa at »vække« den russiske Kansler ikke havde været helt forgæves. Da Vedel havde læst Gortchacows Depeche af 22. Februar, skrev han 1. Marts i Dagbogen: »Nu endelig har [den russiske Begering] faaet Øjnene op for det danske Spørgsmaal og alt hvad man kan vente sig af Preussen. Jeg haaber at naar man eengang ret har set det, taber man det ikke af Sigte.«

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

HENVISNINGER

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FORKORTELSER

Akter = Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864-1879. Udg. af Aage Friis, København 1921 ff.
Ausw. Amt, se Note 1 til S. 144.
Danske Mag. = Danske Magazin.
Die grosse Politik = Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871-1914. Berlin 1922 ff.
E., D. og N. = Europa, Danmark og det nordslesvigske Spørgsmaal. Udg. af Aage Friis og Povl Bagge. København 1939 ff.
Friis = Aage Friis: Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark. København 1921 ff.
Friis, Danmark ved Krigsudbrudet = Aage Friis: Danmark ved Krigsudbrudet Juli-August 1870. København 1923.
Friis, Ministeriet Estrup = Aage Friis: Ministeriet Estrup og Pragfredens Art. V. Festskrift til Kristian Erslev. København 1927.
H. T. = Historisk Tidsskrift, København.
Hedin, se Note 2 til 1. Bog Kapitel I.
Hirschfeldt, se Note 2 til 1. Bog Kapitel I.
Hähnsen = Fritz Hähnsen: Ursprung und Geschichte des Artikels V des Prager Friedens. I—II. Breslau 1929.
Krieger = A. F. Kriegers Dagbøger 1848-1880, I—VIII. Udg. E. Koppel, Aage Friis og P. Munch, C. O. Bøggild-Andersen og C. Rise Hansen, København 1920-43.
Lindberg, se Note 2 til 1. Bog Kapitel I.
London = Public Record Office, London.
Mackeprang = M. Mackeprang: Nordslesvig 1864—1909. København 1910.
Moskwa = Tsentrarchiv Moskwa (og Det russiske Legationsarkiv i København før 1917).
(Erik) Møller = Erik Møller: Skandinavisk Stræben og svensk Politik. København 1948.
Neergaard = N. Neergaard: Under Junigrundloven. I—II. København 1892-1916.
Paris = Archives du ministère des affaires étrangères, Paris.
Platzhoff = Bismarck und die nordschleswigsche Frage 1864-1879. Herausg. von Walter Platzhoff, Kurt Rheindorf, Johannes Tiedje. Berlin 1925.
R. A. = Rigsarkivet, København.
Stockholm = Kungl. Utrikes Departementets Arkiv, Stockholm.
Sønderjyllands Historie = Sønderjyllands Historie, udg. af Vilh. la Cour, Knud Fabricius, Holger Hjelholt og Hans Lund. I-V. København 1930 ff.
U. A. = Udenrigsministeriets Arkiv (hvor intet andet udtrykkeligt angives) i R. A., København.
Utterström, se Note 2 til 1. Bog Kapitel I.
Wien = Haus-, Hof- und Staats-Archiv, Wien.
Windsor = The Royal Archives, Windsor.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

7. ***Bog Kapitel I:***

1) Friis I, Side 161-67. [Sml. om Oscar II og Danmark Aage Friis i Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs historisk-filologiske Meddelelser XXXIII Nr. 2 (1950).]

2) En tilfredsstillende Fremstilling saavel af Kong Oscars Personlighed som Politik findes endnu ikke, skønt der i de senere Aar er fremkommet meget nyt Kildestof og adskillige værdifulde Afhandlinger. En sikrere Fremstilling vil ikke kunne gives uden fuldt Kendskab til alle hans efterladte Papirer, Optegnelser, Breve og Brudstykker af Memoirer, der findes i Bernadotteska Familjearkivet paa Stockholm Slot. Af ældre Bidrag til Kongens Karakteristik kan nævnes Hallendorffs Bog: Från Carl XV:s dagar (1924), særlig S. 101—119, og Einar Jansens Artikel i Norsk biografisk Leksikon X, S. 538-561. Just i de sidste Aar, medens jeg har undersøgt Kong Oscars Forhold til Danmark, har ikke mindre end fire yngre svenske Historikere, til Dels med Benyttelse af det samme nye Kildemateriale, som jeg har kunnet anvende eller fremlægge, behandlet det samme Emne og givet Bidrag til en almindelig Redegørelse for svensk Udenrigspolitik i 1870erne. I svensk Historisk Tidskrift for 1946 har *Einar Hedin* S. 229-60 offentliggjort en Afhandling om »Sverige-Norges utrikespolitik i början av Oskar II :s regering«. Smst. 1947 lod *Lennart Hirschfeldt* S. 217-63 offentliggøre »Sverige i den internationella politiken 1876-1879«. I Skrifter utgivna av Humanistiska föreningen vid Stockholms högskola, II (Sthm. 1948) trykte *Gustaf Utterström* S. 151-88 Afhandlingen »Kring Oscar II :s utrikesresor 1875, en studie i svensk utrikespolitik och pressopinion«, og endelig er i 1949 i svensk Historisk Tidskrift S. 105-41 fremkommet en oversigtsmæssig Skildring »Oscar II och utrikespolitiken« af *Folke Lindberg.* I de tre førstnævnte Afhandlinger er hovedsagelig udnyttet nyt Materiale af trykte svenske og danske Kilder, medens i sidstnævnte Afhandling ligesom et enkelt Sted i Utterströms Skrift er anvendt tyske Aktstykker, der efter Tysklands Sammenbrud i 1945 er blevet tilgængelige for svenske Forskere ved fotografiske Gengivelser. Lindbergs Afhandling er venligst stillet til min Raadighed i Korrektur. Paa de Punkter, hvor jeg ikke selv direkte har benyttet det samme hidtil utrykte Kildemateriale fra svenske Arkiver særlig Bernadotteska Familjearkivet, er de nævnte Forfatteres Afhandlinger citeret ved de fire Forfatternavne. - Iøvrigt bør fremhæves Gustaf Jacobsons Afhandling om svensk Opinion om Frankrig og Tyskland efter 1870 (Svensk Tidskrift 1929), en Afhandling af Torvald Höjer »Svensk utrikespolitik från Carl XIV til Oscar II« (trykt smst. 1942) [samt Folke Lindberg:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kunglig Utrikespolitik (1950) og samme i Den svenska utrikespolitikens historia III, 4 (1958); E. Gullberg: Tyskland i svensk opinion (1952)].

3) Norsk biografisk Leksikon VII, S. 213.

4) Friis I, S. 235.

5) Ved naadig Tilladelse af Kong Gustav V efter venlig Mellemkomst af Vårdaren ved Bernadotteska Familjearkivet Professor Torvald Höjer og Riksmarskalk Professor Birger Ekeberg er der i 1948 givet mig Adgang til de Dele af Korrespondancer mellem Kong Oscar, Medlemmer af det danske Kongehus og andre danske Venner, som findes blandt hans efterladte Papirer saavel som til Breve, han har modtaget fra den tyske Kronprins Friedrich Wilhelm (Kejser Friedrich I). Ved tilsvarende Imødekommenhed af Kong Frederik IX af Danmark og Mellemkomst af Rigsarkivar Axel Linvald samt Kabinetssekretær, Kammerherre Bardenfleth har jeg faaet Adgang til Brevvekslingerne mellem Oscar II og Prins Hans samt andre Medlemmer af det danske Kongehus, der forvares i det danske Kongehus' Arkiv (R. A.). Brevene til og fra Kong Christian IX, Kronprins Frederik (VIII) og Kronprinsesse Louise samt Brevene fra Kronprins Friedrich Wilhelm indeholder kun lidet af Betydning; Kong Oscars Breve til den tyske Kejserprins har formentlig været bevaret i det Hohenzollemske Hausarchiv og er rimeligvis efter 1945 gaaet til Grunde eller spredt. - I forskellige Bøger, som *Alexander* JF*ilde* udgav, »Memoirer 1850-53« (1893) og »Paa begge Sider Atlanten« (1894) fortæller han om sit nære Forhold til Oscar II, men intet nærmere om deres Korrespondance af politisk Indhold. Brevene *til* Wilde fra Perioden 1870-84 blev 1889 af Wilde tilbagesendt og gennemset af Oscar II, og denne bestemte 28/8 1889, at visse af dem burde bevares »till dess de en gång långt efter min bortgång möjligen offentliggöras eller begagnas för min lefnads historia«. Resten af sine Breve sendte Kongen derefter tilbage til Wilde. Om de til Wilde tilbageleverede Breve, der siden er tilintetgjort af Wilde eller hans Arvinger, og om de i Stockholm bevarede Breve skrev Kongen: »Hvarken för dem eller för desse behöfver jag skämmas eller vara ängstig«. Nogle af de Breve, Kongen beholdt, er maaske indlagt i Manuskriptet til den nedenfor nævnte »lefnads historia«. Maaske gælder dette ogsaa Breve fra Wilde til Kongen. De mig tilgængelige Breve fra Wilde til Kongen i Bernadotteska Familjearkivet indeholder i den her behandlede Periode næsten intet af politisk Interesse i Modsætning til Kong Oscars Breve til ham. Fra *H. R. Carlsen* findes i Bernadotteska Familjearkivet mange Breve til Oscar II fra 1866 til henimod Carlsens Død 1887. Det første bevarede Brev fra Oscar II til Carlsen i Arkivet paa GI. Køgegaard er af 21. Oktober 1864, det sidste af 24. Januar 1883. I Bernadotteska Familjearkivet findes endelig et stort Antal Breve fra Prins Hans til Oscar II, de fleste fra Tiden efter Januar 1877. Kongens Breve til Prinsen findes blandt dennes Papirer i det danske Kongehus' Arkiv (R. A.). Den væsentligste Del af de her nævnte Brevvekslinger for Tiden til 1879 er trykt i E. D. og N. IV.

6) Vedrørende *Kong Oscars skandinaviske Synspunkter* i 1863-64 samt i Aarene før og senere henvises til Henning Hamiltons Anteckningar, S. 28, 42, 103, 177, *258 ff.*, 279, 291 og 295, til Danske Magazin, 7. Rk. II, S. 169-91 (Kong Oscar II's Breve til Henning Hamilton), og smst. S. 249-56. Endvidere de i Registret til Kriegers Dagbøger og til Akter I-V under Oscar II anførte Steder samt de af Platzhoff og Hähnsen udgivne Aktstykker fra tyske Arkiver. Af den nyere Litteratur er særlig vigtig Erik Møller: »Skandinavisk Stræben

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og svensk Politik omkring 1860« (1948), de i Registret nævnte Steder. Jfr. ogsaa Udtalelser i Breve fra Prins Hans til Baron Otto Piessen i R. A. - Det var Kong Oscars Hensigt at give en samlet Redegørelse for det, der hele hans Liv igennem stadig sysselsatte hans Tanker, hans Forhold til Skandinavismen, til Danmark og til Tyskland. Men han naaede ikke at faa nedskrevet med Bilag af de fornødne Breve og Aktstykker, hvad han havde at meddele. Kun et Brudstykke af hans Erindringer særlig omhandlende Forholdene 1863-64 henligger under Segl i Bernadotteska Familjearkivet.

7) Erik Møller anf. Sted, S. 44 og 64.
8) Smst. S. 66.
9) Smst. S. 70; Hallendorff S. 103 ff.
10) Erik Møller S. 144 og de i Noten dertil anf. Kilder.
11) Smst. S. 192.
12) Smst. S. 255.
13) Se bl. a. Från gamle kungens tid (1939) S. 115 ff. og Frederik Stang og Georg Sibbern I (1956), S. 214.
14) Møller S. 265; Troil: Minnen, S. 206 f.; Hamiltons Anteckningar, S. 27 f.
15) Hamilton til Manderström 1/8 og 5/8 1863, citeret Møller S. 265 og 479.
16) Hamiltons Anteckningar, S. 28.
17) Møller S. 298 og derved anf. Kilder.
18) E. D. og N. IV, S. 454 ff. [Iflg. dette Brev var Prinsen blevet holdt uden for Forhandlingerne om en Familiepagt mellem Bernadotter og Gliicksborgere i Foraaret 1864.]
19) Møller S. 424.
20) Kay Stenberg: Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik 1863. Det officiella skedet (Helsingfors 1943), S. 268 f. Denne iøvrigt fortjenstfulde Bog synes mere kategorisk i sine Domme, end det ofte ufuldstændige og delvis vanskelig fortolkelige Kildemateriale berettiger. Jo dybere man trænger ind i Kilderne til de meget indviklede skandinavisk-politiske Forhold i hin Periode, desto varsommere bliver man ved Bedømmelsen af de handlende Personers Motiver og Forudsætninger.
21) Bernhard von Beskows Dagbog 21/12 1863 efter Meddelelse af Statsraad Malmsten, der ogsaa havde fortalt, at Prins Oscar havde »smädat Danska Kunglg. Familjen, trodde sig bli utropad.« Manderström havde da spurgt Prinsen, om han »åmnade att afsäga sig Svenska Kronan«, hvorefter Prinsen i et Par Uger ikke havde talt med Manderström. I Beskows Optegnelser fra hin Tid er forskelligt meddelt om Drøftelserne vedrørende de skandinavistisk-dynastiske Planer og om, at Prins Oscar, der i Optegnelserne om disse prekære Forhold benævnes Göttu, var underrettet derom. Beskows Dagbogsoptegnelser findes i Kgl. Biblioteket, Stockholm og er venligst meddelt mig af Erik Møller. Prins Oscars Forfatterskab til Artikler i »Aftonbladet« under Mærket O. nævnes ogsaa af andre samtidige, bl. a. Thyselius : Carl XV, S. 356.
22) Hamiltons Anteckningar, S. 28.
23) De i Danske Magazin, 7. Række II, S. 169 ff. og S. 249-56 meddelte Breve er særlig karakteristiske.
24) E. D. og N. IV, S. 454 ff.
25) Danske Mag. anf. Sted, S. 255.
26) Smst. S. 253.
27) Smst. S. 174 f.
28) Smst. S. 176 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

29) Smst. S. 177 f. og S. 254 i.
30) Smst. S. 177.
31) Smst. S. 179.
32) Smst. S. 184.
33) Se E. D. og N. IV, S. 450 ff.
34) Smst. S. 454.
35) Sibbem til Stang 7/4 1864, Fr. Stangs Arkiv, Univ.bibl., Oslo; meddelt af Erik Møller.
36) E. D. og N. IV, S. 396 f.
37) E. D. og N. IV, S. 398.
38) Smst. S. 401.
39) Biografisk Leksikon IV (1934), S. 524-27.
40) E. D. og N. IV, S. 400 ff.
41) E.D. og N.IV, S. 405 ff.
42) Af Orla Lehmanns Papirer (1903), S. 236 ff.
43) C. Hallendorff: Från Karl XV:s dagar, S. 117 f.
44) Om Forholdet mellem Oscar og Carl XV se foruden de i Danske Mag. 7. Rk. II trykte Breve til Hamilton og Knut Bonde bl. a. Hallendorff anf. Sted S. 117 f. Særlig oplysende er Oscar II's Breve til Wilde af 12/12, 16/12, 21/12 1873 og 1/1 1874; E. D. og N. IV, S. 450 ff., 460.
45) Danske Mag. anf. Sted S. 185.
46) Se E. D. og N. IV, S. 450 ff., 460. Jfr. nærv. Bog S. 494.
47) Se bl. a. Svensk Tidskrift 1929, S. 83 f.
48) Mantheys Dagbøger I, S. 195.
49) Hähnsen I, S. 484 og 491. [Sml. Hans Lennart Lundh: Från skandinavism till neutralitet (1950), S. 140 ff.]
50) Oscar Frederik, Carl den tolfte (1868), S. 24 f.
51) Krieger IV, S. 39. [Om Prins Oscars udenrigspolitiske Opfattelse se tillige Den svenska utrikespolitikens historia III, 4, S. 27 ff.] I de bevarede Breve fra Oscar til Carlsen fra denne Tid findes den citerede Udtalelse ikke.
52) Om Besøget i Berlin se Akter I, S. 452 f.
53) Friis I, S. 249.
54) Die Auswärtige Politik Preussens 1858-71, IX, S. 149 ff.; Hedin anf. Sted S. 233 f.
55) Die Auswärtige Politik Preussens 1858-71, IX, S. 150; sml. Hedin anf. Sted S. 234.
56) Breve fra C. Rosenberg til Carlsen 19/6 og 11/7 1867, GI. Køgegaard.
57) Mantheys Dagbøger II, S. 32.
58) E. D. og N. IV, S. 408 ff.
59) Smst. S. 410.
60) E. D. og N. IV, S. 412 ff.
61) Mantheys Dagbøger I, S. 456.
62) E. D. og N. I, S. 422 f.
63) Mantheys Dagbøger II, S. 100.
64) Prins Hans' Optegnelser i Kongehusets Arkiv, R. A.
65) E. D. og N. IV, S. 417 f.
66) Se herom Kroniker af Aage Friis, Politikén 11-12/2 1937: Spaniens Krone og dynastisk Skandinavisme.
67) Om Gedalia se Dansk biografisk Leksikon VII (1935), S. 631 ff. og den der nævnte Litteratur.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

68) Gedalias Beretning er trykt i Dagbladet 4/1 1890 *(ikke* 1/4 1890 som ved en Trykfejl angivet i Danske Mag. nedennævnte Sted S. 186), Kong Oscars Brev 1/8 1870 til Hamilton i Danske Mag. 7. Rk. II, S. 186 ff., hans Brev af 10/8 1870 til Carlsen i Akter II, S. 646-49. Se ogsaa Krieger V, S. 61 f.
69) M. P. Bruuns Dagbøger 24/1 1874, Kgl. Bibliotek.
70) Friis III, S. 35 f. og E. D. og N. IV, S. 419 ff., 451.
71) Sml. Friis III, S. 36 og Henvisningerne dertil.
72) Om Prins Oscars Stilling i Sommeren og Efteraaret 1870 se ogsaa Danske Mag., 7. Rk., II, S. 186-90. Hedin anf. Sted S. 234 ff. og Folke Lindberg i svensk Historisk Tidskrift 1949, S. 108 ff.
73) Danske Mag. anf. Sted S. 190. [Hans Lennart Lundh: Från skandinavism till neutralitet (1950), S. 200 ff.]
74) Danske Mag. anf. Sted S. 191 ; Hedin anf. Sted S. 236.
75) Se ovenfor S. 14 f.
76) Manthey I, S. 455.
77) Smst.II, S. 90.
78) Fotokopier af Storfyrstinde Dagmars Korrespondance i R. A.
79) Manthey I, S. 456.
80) Brevene findes i Kongehusets Arkiv i R. A., København, og i Bernadotteska Familjearkivet i Stockholm.
81) Vedels Dagbogsoptegnelser 29/4 1875.
82) Se f. Eks. E. D. og N. IV, S. 436 ff.
83) Vedels utrykte Optegnelser, særlig for Aarene 1874-75 passim og F. Billes Optegnelser 1875 (R. A.).
84) Vedels Optegnelser 17/1 1873.
85) Smst. 6/2 1875.
86) Bille anf. Sted.
87) Vedels Optegnelser Marts 1875.
88) Smst. 31/5 1875.
89) Se ovenfor S. 14 f., 31 ; Bille anf. Sted.
90) Smst.
91) Smst.
92) Akter III, S. 362.
93) Bille anf. Sted; Akter III, S. 228, 231, 251 og 255.
94) Akter III, S. 362; Bille anf. Sted S. 51.
95) Akter II, S. 259.
96) Akter III, S. 142 f.
97) Smst. S. 484.
98) Trykt i Uddrag i svensk Historisk Tidskrift 1944, S. 45 ff; sml. Lindberg sst. 1949 [og Carl Fleetwoods Karakteristik af Kongen, sst. 1956, S. 416 ff.]
99) Sml. ovenfor S. 6 f.
100) Berlingske Tidende 15/9 1876.
101) Prins Hans til Otto Piessen 11/2 1877.
102) E. D. og N. IV, S. 479 f.
103) Prins Hans til Otto Piessen 11/2 1877.
104) Prins Hans til Otto Piessen 7/8 1877. Jfr. E. D. og N. IV, S. 525 f.
105) Akter III, S. 376 f.; F. Billes Optegnelser; Krieger VI, S. 70 f. - Sml. Optegnelser af Christopher Krabbe fra 1909 (R. A.).
106) Se Korrespondance mellem Prins Hans og Kong Oscar i E. D. og N. IV.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

[Om Kong Oscars Opfattelse bl. a. S. 486, 494, 499 f., 527, 536, 541; sml. Vedels Optegnelser 29/5 og 31/5 1875.]

107) Om Oscar Ils Udenrigspolitik se Folke Lindberg i svensk Historisk Tidskrift 1949 [og samme Forfatters ovenfor Note 2 nævnte senere Arbejder].

108) [Tilføjelserne efter Lindberg.]

109) Sml. Kapitel III.

110) Om Björnstjerna se bl. a. Svensk biografisk Lexikon IV, S. 699 ff.; Hedin anf. Sted S. 238 ff., hvor Björnstjernas efterladte Breve og Dagbogsoptegnelser paa Almare Stakët, til hvilke ogsaa jeg har haft Adgang, er benyttet.

111) Hähnsen II, S. 359; Akter III, S. 456 og 471 f.

112) Björnstjernas Dagbogsoptegnelser for 25/7 1870, Almare Stäket, citeret af Hedin anf. Sted S. 239, Note 3.

113) Hähnsen II, S. 310.

114) Hedin anf. Sted S. 239.

115) Hähnsen II, S. 374 ff. - Sml. Hedin S. 242 ff.

116) Rapport fra Due til Platen 26/10 1872 refereret af Hedin anf. Sted S. 236 f.

117) Om Lodsningsstriden se senest den bl. a. paa nye svenske Kilder byggede Fremstilling i Utterströms ovennævnte Afhandling, S. 161-65, hvori ogsaaf er benyttet forskelligt utrykt Materiale, og E. D. og N. IV, S. 448 f. De af Utterström fremdragne to Breve af 31/7 og 19/8 1873 fra P. Vedel til Professor i Uppsala H. L. Rydin giver en summarisk Fremstilling af de danske Synspunkter. Kopier af disse to Breve eller Breve fra Rydin om Sagen findes ikke i de iøvrigt ikke fuldstændig samlede Akter om Lodssagen i U. A. i R. A. eller i P. Vedels Privatarkiv.

118) P. Vedels Optegnelser 1872-73; Krieger V, S. 257.

119) Akter III, S. 193; Billes utrykte Optegnelser.

120) Hähnsen II, S. 352-55.

121) Hähnsen II, S. 378-81.

122) Smst., S. 377 f.

123) Smst., S. 398 og 410 f.

124) Smst., S. 380.

125) Hähnsen II, S. 363. I Bernadotteska Familjearkivet findes ingen Kopier eller Afskrifter af Kongens Breve til Friedrich Wilhelm. Originalerne har ikke været mig tilgængelige.

126) Om Friedrich Wilhelms Besøg i Norden se Friis III, S. 344—53, Hedins Afhandling S. 247-52 samt Utterström anf. Sted, S. 158-61 med de i disse tre Fremstillinger anf. Kilder. Utterström S. 159 citerer det Materiale fra Auswärtiges Amt i Berlin, der efter 1945 er blevet tilgængeligt for svenske Forskere. Han oplyser efter de tyske Akter bl. a., at Kejser Wilhelm, da han telegrafisk fra Kronprinsen havde faaet Besked om Besøget i København paa Tilbagerejsen, havde meddelt Auswärtiges Amt, at han »eventuelt havde givet en Tilladelse, men dog forundrede sig over Indbydelsen«. Videre meddeler Utterström, at Friedrich Wilhelm straks efter sin Tilbagekomst til Kejser Wilhelm afgav en udførlig Rejseberetning, hvilken i Afskrift meddeltes Bismarck. [Afskrift findes i en Pakke om Kronprinsens Rejse, der nu er fotograferet til R. A.] »Kronprinsen havde fundet baade Kong Oscar og Dronning Sophie helt igennem tysksindede. Han mente, at hans Besøg væsentligt havde forbedret Forholdet mellem Tyskland og de nordiske Riger og indenrigspolitisk styrket Oscar II's Stilling baade i Norge og Sverige.«

127) Utterström anf. Sted S. 159, jfr. 162 og E. D. og N. IV, S. 448 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

128) F. Billes Optegnelser under 1872; E. D. og N. IV, S. 452 f. ; Friis III, S. 351.
129) Hedin S. 250, 252 ff.
130) E. D. og N. II, S. 478.
131) Om disse Rygter se Hähnsen II, S. 405 f.; Akter III, S. 268 f. ; E. D. og N. II, S. 477 f. og 482 f.; sml. Hedin, S. 254 f.
132) Om denne Sag se E. D. og N. IV, S. 450 ff.

7. Bog ***Kapitel II:***

1) Om Kong Oscars Rejser 1875 se især Gustaf Utterström: Kring Oscar II:s Utrikesresor 1875, Skrifter utg. av Humanistiska Föreningen vid Stockholms Högskola II (1948), især S. 165 ff.; [Den svenska utrikespolitikens historia III, 4, S. 36 ff. Om Planens Udformning sst. S. 165 f.J. Jfr. Akter III, S. 349. [Udgiveren har ændret Begyndelsen af Kapitlet efter Utterström.]
2) Utterström S. 166.
3) Hähnsen II, S. 423; om Avisrygteme Utterström S. 167 ff., jfr. Akter III, S. 379.
4) Akter III, S. 359 f.; jfr. Krieger VI, S. 55 og 60.
5) Akter III, S. 349.
[5a) Udgiverens Tilføjelse.]
6) Smst. S. 359 f., 369.
[6a) Udgiverens Tilføjelse. Wildes Aktivitet synes at fremgaa af et E. D. og N.IV, S. 463 ved en Fejltagelse udeladt Stykke af Kong Oscars Brev til Wilde 7/4 1875. 24/4 skriver Wilde til Topsøe fra Stockholm (Topsøes Arkiv, Kgl. Bibi.), at han Aftenen før har været hos Kongen; naar Wilde i Begyndelsen af Maj kommer til Danmark, har han iflg. »H. M.s Ønske et Spørgsmaal at forhandle med Dem, som er langt interessantere end det vi tidligere forhandlede - men det maa vi gjøre i Roskilde« (hvor Wilde boede). Dette sigter formentlig til det nordslesvigske Spørgsmaal.]
7) Vedels Optegnelser 22/5 1875 og flg. Dage; E. D. og N.IV, S. 463 ff. [I et udateret Brev fra Wilde til Topsøe, hvor Kongens E. D. og N. IV, S. 464 f. trykte Brev af 21/5 omtales som modtaget »i Aftes«, takker W. for »Brevet«, som er »afsendt i Copi idag«].
8) Akter III, S. 363-72; jfr. Friis III, S. 330.
9) Udførligt Referat af Samtalen mellem Vedel og Kong Oscar i Vedels Optegnelser 1875 under 25/5 og flg. Dage; sml. Akter III, S. 391 ff.; E. D. og N. II, S. 515-19; Krieger VI, S. 70; F. Billes Optegnelser. - Det er næppe rigtigt, naar Bille i sine Optegnelser opgiver, at det er Vedel, som under sin Samtale med Kong Oscar fremsatte Tanken om, at han over for Bismarck skulde slaa paa de fælles religiøse Interesser. Vedel siger intet herom, og Tanken stemmer med den af Kong Oscar selv tidligere fremførte Opfattelse. Der er næppe heller Grund til at antage, at Bille har Ret i sin Antydning om, at den Ministerkrise, der just da i København var i Gang og førte til Ministeriet Fonnesbechs Afgang, havde gjort Vedel forsigtigere i sine Udtalelser, end han ellers vilde have været.
10) Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863-1879, S. 226; Neergaard II, S. 1471, 1475 f.; Krieger III, S. 203.
11) Sml. Hedin S. 246, Utterström S. 180 f. og Lindberg, S. 130 f.
12) Akter III, S. 373.
13) Smst., S. 375 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

14) Smst., S. 375.
15) Carlsen til Beck-Friis, udateret, Börringekloster.
16) Vedels Optegnelser under 27/5, 29/5 og 31/5 1875; jfr. E. D. og N. II, S. 516 ff., og utrykt Brev fra Beck-Friis til Lagerheim 29/5 1875, R. A. Stockholm, hvor det hævdes at Kongen havde gjort det allerbedste Indtryk ved Hoffet og i Almenheden. [Ifølge J. P. Traps utrykte Erindringer (Kgl. Bibi., Ark 427) talte Kong Oscar længe med Trap, bl. a. om Danmarks Stilling til Preussen, som man maatte vogte sig for at irritere, og om Sveriges og Kong Karls Uret mod Danmark ved at lade det stole paa en Hjælp, som man ikke var i Stand til at yde. Kong Christian lagde Mærke til den animerede Samtale og »gjorde en lille ikke aldeles venlig Bemærkning derom«.]
17) Om Kong Oscars Besøg i Berlin og hans Samtaler der har vi en Meddelelse fra Kongen selv i Brev til Beck-Friis, skrevet 13. Juni paa Hjemrejsen til Stockholm, trykt E. D. og N. IV, S. 292 f. I Begyndelsen af August 1875 skrev Kongen saavel om Berliner Besøget som om det følgende Besøg i St. Petersborg til Kommandør Wilde, der citerede Brevet i et Brev til Carl Ploug 4. August (Akter V, S. 402 f.). Et halvt Aars Tid senere gjorde Kongen, antagelig til Brug for Björnstjerna, en Optegnelse om Besøget, der findes paa Almare Stäket og er trykt E. D. og N. II, S. 538 f. - Statssekretær Bülows Referat af Kongens Samtale med ham er trykt i Platzhoff, S. 401 f. Alle disse Referater stemmer i Hovedsagen godt overens; [Kongen synes dog at have været mere optimistisk m. H.t. Bismarcks Indstilling end han efter Bülows Referat var berettiget til; sml. Utterström S. 175]. Dernæst se Vedels og Billes private Optegnelser samt Billes Indberetninger fra Stockholm og Vedels Breve, trykt i Akter III, S. 378-83, 391 ff., 395-401, 402-04, samt E. D. og N. II, S. 519-28 og 530 og IV, S. 291-95, 465 ff. - Naar Vind i en Depeche fra St. Petersborg 23/11 Juli 1875 (Akter III, S. 409) efter Kong Oscars Besøg i Rusland refererede, at russiske Embedsmænd havde sagt, at den svenske Konge ogsaa havde talt om Nordslesvig med *Kejser Wilhelm*, er der ingen Grund til at betvivle Bjömstjemas Meddelelse om det modsatte, som blev givet til Bille [og til Beck-Friis] (Akter III, S. 379, 395; [E. D. og N. II, S. 294]); der kan let have foreligget en Misforstaaelse af de russiske Diplomater, for hvem det ikke havde særlig Betydning, om det var med Kejser Wilhelm eller alene med Bismarck og Bülow, Kong Oscar havde drøftet dette Spørgsmaal. Af Kong Oscars egne Meddelelser eller af de tyske Referater fremgaar ikke, at Spørgsmaalet var berørt over for Kejser Wilhelm. - En i Billes Optegnelser angiven Dato for Kong Oscars Samtale med Bismarck er ikke rigtig. [Den fandt iflg. Utterström S. 172 Sted 31. Maj.] Iflg. Bülows Referat talte Kongen med denne 1. Juni.
18) Samtalen med Kronprins Friedrich Wilhelm omtalt af Vind i den ovenfor nævnte Rapport af 23/11 Juli paa Grundlag af, hvad Jomini og Hamburger havde sagt til ham.
19) E. D. og N. IV, S. 468.
20) I Kong Oscars Brev til Beck-Friis af 13. Juni, E. D. og N. IV, S. 292 f., staar den tyske Sætning som i Teksten angivet, men Ordene maa vel være faldet lidt anderledes; »bedaurig« er ikke Tysk.
21) E. D. og N. II, S. 520 f.
22) Krieger VI, S. 113.
23) E. D. og N. II, S. 524 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

24) E. D. og N. IV, S. 292 f., jfr. 466 f. og Utterström S. 175.
25) E. D. og N. II, S. 525-28; Akter III, S. 391-95; Vedels og Billes Optegnelser.
26) Vedels Optegnelser under 15/6 1875; Akter III, S. 391 ff.; E. D. og N. II, S. 525-28.
27) Smst., S. 527; E. D. og N. IV, S. 294 f.
28) Akter III, S. 393.
29) Akter III, S. 383 ff.
30) Vedels og Billes Optegnelser; Akter III, S. 433 f.; Krieger VI, S. 113; E. D. og N. II, S. 538 f., jfr. S. 544 f. og IV, S. 476.
31) Om Kong Oscars Besøg i St. Petersborg se foruden Utterström S. 184 ff. Akter III, S. 405, 408-11, 421 f.; V, S. 402 f.; E. D. og N. II, S. 530; IV, S. 467 ff.; Platzhoff, S. 402 f.
32) E. D. og N. IV, S. 294 f.; Akter III, S. 395 ff.
33) Akter III, S. 379 f., 382 f.; E. D. og N. II, S. 521-24; IV, S. 291 f.; Dagbladet 5/8 1875. Utterström S. 179 f. med Henvisning til en utrykt Meddelelse fra Philipsborn til den tyske Chargé d'Affaires i Stockholm, der siges at bekræfte, at Kongens Tale paa Kasernen var uden politisk Indhold.
34) Sml. Akter III, S. 399.
35) E. D. og N. IV, S. 465 ff.
36) E. D. og N. IV, S. 467 ff.
37) Smst. II, S. 530; IV, S. 469 f.

1. Bog Kapitel III:

1) Neutralitetsforhandlingeme er udførligt behandlet af Hirschfeldt; om Avisrygterne se smst. S. 221 ff., 227 ff.
2) Hedin S. 152 f.; Hirschfeldt S. 218; Utterström S. 153, 172 f., 185; Lindberg i svensk Hist. Tidskr. 1949, S. 127 ff. og i Den svenska utrikespolitikens historia III, 4, S. 50 ff. Udgiverens Fremstilling af den svenske Politik afviger paa visse Punkter lidt fra de svenske Historikeres.
3) E. D. og N. IV, S. 295-307; jfr. Lagerheim til Beck-Friis 9/4 1878, Börringekloster, utrykt (ligesom Lagerheims Brev til Beck-Friis af 20/4 1878 først fundet efter Ombrydningen af det paagældende Ark af E. D. og N. IV) ; Hirschfeldt, S. 221 f„ 234 f.; Lindberg, S. 121 ff.
4) Akter III, S. 503 ff.; IV, S. 8.
5) Akter IV, S. 5 ff. Jfr. E. D. og N. IV, S. 527-30.
6) Utrykt (fundet 1949), P. Vedels Privatpapirer, R. A. Om Uroen i Stockholm ved denne Tid se Hirschfeldt, S. 229 ff.
7) Utrykt, Börringekloster; jfr. E. D. og N. III, S. 18.
8) E. D. og N. III, S. 26 ff., jfr. 35 f., 44.
9) Jfr. E. D. og N. III, S. 29; Den svenska utrikespolitikens historia III, 4, S. 52.
10) E. D. og N. III, S. 19 f.; Akter IV, S. 11.
11) Statsraadets Forhandlinger, S. 384 ff.
12) 14/4, utrykt, P. Vedels Privatpapirer.
13) E. D. og N. III, S. 21 ff.; her er Modsætningen mellem Kong Oscars og Rosenørns Opfattelse udglattet. Jfr. Krieger VII, S. 10, der synes at bygge paa Rosenørns skriftlige Referat til Vedel, for et enkelt Punkts Vedkommende (de engelske Neutralitetsregler), suppleret ad anden Vej.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

14) Reglerne fra 1853 nævnes ikke udtrykkelig i Beck-Friis', Kriegers og Rosenørns Referat. At Kong Oscar iflg. den sidstnævnte foreslog »en fælles Optræden ligesom i 1854,« og at det danske Ministerium havde tilraadet Kong Christian »fælles Optræden i Henhold til 1854« behøver ikke at sigte til Indholdet af Erklæringen. Derimod siger Vedel i en senere Mémoire, at Kong Oscar foreslog at anvende disse Regler; Memoiren er et Indlæg til Fordel for dem og indeholder den urigtige Oplysning, at Bülow havde godkendt Danmarks Antagelse af dem; se Akter IV, S. 46, 49, jfr. S. 33, 56. Under alle Omstændigheder er Kongens Forslag ikke nødvendigvis det samme som hvad man enedes om paa Mødet.
15) Jfr. E. D. og N. III, S. 26.
16) Akter IV, S. 13.
17) Lagerheim til Beck-Friis 20/4, utrykt, Börringekloster; jfr. E. D. og N. III, S. 23 f., 29 f. - Lagerheims Referat til Björnstjerna 16/4 af Bildts Opfattelse synes at forudsætte, at denne afviger fra Bjömstjernas og i hvert Fald ikke skyldes Instruks fra ham.
18) 21/4, utrykt (fundet 1949), P. Vedels Privatpapirer; E. D. og N. III, S. 25 f.
19) E. D. og N. III, S. 29, 315 f.
20) E. D. og N. III, S. 34 f., 318; IV, S. 550 f.; Akter IV, S. 15 ff., 20 f.; utrykt, 1949 fundet brev fra Bille til Vedel 28/4 og utrykt Optegnelse af Vedel 2/5, begge i Vedels Privatpapirer. I Billes Brev hedder det: »Muligt, sagde Lagerheim, kunde Kongen oprindelig have tænkt sig at føre [Spørgsmaalet] noget videre frem [i Berlin], men efter sit Besøg i København ansaa han sig for bunden til kun at ytre sig i den anførte Almindelighed.«
21) Akter IV, S. 22 f.; E. D. og N. III, S. 35.
22) Se om Forhandlingerne med Sverige og indenfor Regeringen Hirschfeldt S. 241 ff.; Akter IV, S. 21-64 passim, 74 f.; V, S. 409-25; E. D. og N. III, S. 38-62 passim, 66 f., 85 f., 319 f.; Bille til Vedel, utrykt, 15/5 og Frijs til Vedel, utrykt, 23/5, begge i Vedels Privatpapirer; Krieger VII, S. 17 f., 23 ff., jfr. om Estrup VI, S. 299, 317. E. D. og N. IV, S. 544 ff., 550 f.
23) Akter IV, S. 21 ff.; Krieger VII, S. 17 f.
24) Akter IV, S. 37.
25) Se især Akter IV, S. 40 ff. Krieger mente senere at have faaet Vedels Frygt for en engelsk Reaktion mod Anvendelse af strengere Neutralitetsregler bekræftet, se Krieger VII, S. 35.
26) Se især Akter IV, S. 54 ff.; V, S. 411 ff.; Krieger VI, S. 299, 317; VII, S. 17 f., 23 ff.; Frijs til Vedel 23/5 utrykt; den Akter V, S. 422 nederst begyndende Optegnelse synes at høre til et tidligere Tidspunkt af Forhandlingerne end den foregaaende Del af samme Nr.; - Danske Magazin 7 III, S. 324 f.
27) Akter IV, S. 58-63, 74 f.; V, S. 424 f.; E. D. og N. III, S. 57-62,66 f., 318 ff.

1. Bog Kapitel IV:

1) Platzhoff, S. 413; sml. Friis III, S. 415. [Sml. M. B. Winckler i Historische Zeitschrift Bd. 179 (1955). Kun til enkelte af de interessante, men tildels meget dristige og i visse Henseender ikke tilstrækkeligt underbyggede Synspunkter i Dr. Wincklers Afhandling har det været muligt at tage Stilling i nærværende Bog. Se Henvisninger til 2. Bog Kap. II, IV og VIL]
2) De Forhandlinger, der førte til Afslutning af den tysk-østrigske Konvention

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af 13. April 1878, senere fremdateret til 11. Oktober 1878, blev først bekendtved den Forstudie til nærværende Værk, som jeg i Februar 1921 offentliggjorde i »Tilskueren« under Titlen »Ophævelsen af Pragfredens Art. V«. Denne Afhandling byggede paa Akter fra det østrigske Udenrigsministeriums Arkiv, medens jeg ikke havde Adgang til Berliner-Arkivets Akter. En Del af disse blev - uden Omtale af at jeg allerede havde oplyst Sagens Sammenhæng - i 1925 offentliggjort af Professor Walter Platzhoff i »Bismarck und die Nordschleswigsche Frage von 1864 bis 1879«, et Arbejde, der paa Grund af dets grove Mangler, Ufuldstændighed, Fejl og Tendens efter andre tyske Forskeres Kritik og Krav i 1929 blev suppleret ved Dr. Fritz Hähnsens fuldt forsvarlige Publikation »Ursprung und Geschichte des Artikels V des Prager Friedens«, I—II, 1929. - De tyske og østrigske Akter om Forhandlingerne Februar-April 1878 er trykt Platzhoff, S. 413-22, hos Hähnsen II, S. 444-48 og i E. D. og N. III, S. 9 f., 13-17, 20 f.

3) Hähnsen II, S. 445.
4) Platzhoff, S. 415 f. Stolbergs Traktatudkast trykt E. D. og N. III, S. 9 f.
5) Platzhoff, S. 418.
6) E. D. og N. III, S. 13-16.
7) Platzhoff, S. 419.
8) Platzhoff, S. 435 f., 446 f.
9) Platzhoff, S. 422 f.
10) E. D. og N. III, S. 20 f.

1. Bog Kapitel V:

1) Om det flg. se Vedels korte Omtale i den Februar 1879 udarbejdede Redegørelse til Rigsdagen, Akter V, S. 85 f. og de dertil hørende Aktstykker, Akter IV, S. 64-74, 76-85; Hähnsen II, S. 449; Krieger VII, S. 26 ff., 31 og 39.
2) Akter IV, S. 64 f.
3) Smst. S. 65 f. og 69 f.
4) Smst. S. 70-74.
5) Smst. S. 74.
6) Smst. S. 79.
7) Smst. S. 76-79.
8) Smst. S. 85.
9) Smst. S. 85. - I de af mig gennemgaaede engelske Akter vedr. det Cumberlandske Spørgsmaal, hvoraf det væsentlige er trykt i E. D. og N. III-IV, er Bismarcks her nævnte Udtalelse ikke refereret; det fremgaar bl. a. af E. D. og N. III, S. 93 f., 106 at Lord Beaconsfield i Berlin har haft flere Samtaler om Sagen med Bismarck. Sml. E. D. og N. IV, S. 309 f.
10) Smst. S. 76 ff.
11) Smst. S. 80 f.
12) Smst. S. 82.
13) Smst. S. 82 ff. - Rosenøms Privatbrev til Bülow af 19/7, (R. A. Ges.arkivet London, Ordrer) er ikke trykt, men indeholder intet udover, hvad der er givet i de trykte Akter eller her i Teksten.
14) Akter IV, S. 82 f.
15) Krieger VII, S. 30 f. [Sml. Korrespondance mellem Bille og Salisbury i Billes Arkiv, R. A.]
16) Akter V, S. 86. - Vedels Oplysning herom bygger antagelig paa Meddelelse fra Kongen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2. *Bog Kapitel I:*

S. *130.* *) Bl. a. Alexandra til Dagmar 10/9 1873, utrykt; Christian IX til Dagmar 3/11 1878, utrykt (begge i Moskva). - [2]) Se ovenfor S. 33 f.

S. 131. [x]) Hähnsen II, S. 406. - [2]) Sir Charles Lennox Wyke (1815-1897) var Søn af George Wyke, Robbleston, Pembrokeshire, og Hustru Charlotte, f. Meyrick. Han blev Løjtnant i The Royal Fusiliers og senere, uden at have haft nogen selvstændig Kommando, i 1840 Premierløjtnant i den hannoveranske Hærs Generalstab. I 1844 blev han udnævnt til Kaptajn blandt de Officerer, som »med forhøjet Rang var traadt udenfor Tjeneste eller havde faaet en Rang i Hæren«. 1845 indtraadte han i engelsk Konsulatstjeneste, var bl. a. en Aarrække Konsul i Port au Prince og fik tillige overdraget det hannoveranske Konsulat sammesteds indtil 1852. Fra da af opførtes han indtil Kongeriget Hannovers Anneksion i 1866 i de hannoveranske Statskalendere som Kaptajn udenfor Tjeneste. I Januar 1865 blev han engelsk Gesandt hos Kong Georg V og varetog som saadan ikke blot de almindelige Gesandtskabsforretninger, men formidlede ogsaa den personlige Forbindelse mellem Kongehusene i London og Hannover. Han fik derved nær Kontakt saavel med Georg V som med Kronprins Ernst August og nævnes som den af alle Diplomaterne i Hannover, der øvede mest Indflydelse paa Kongen. (Modern English Biography III, S. 1531 f. Meddelelser i Brev af 19/7 1932 fra Royal Archives, Windsor, samt fra Statsarkivet i Hannover. Meding: Memoiren zur Zeitgeschichte I, S. 40 f.). 26/5 1868 blev Wyke akkrediteret som engelsk Gesandt i København og beholdt denne Stilling til 1881. Han havde øjensynlig en meget nær Tilknytning til Medlemmer af den engelsk-hannoveranske Kongefamilie, men nogen Dokumentation af at dette, som antydet i Datidens Breve og P. Vedels Optegnelser, ogsaa skulde skyldes en illegitim Slægtsforbindelse, har ikke kunnet tilvejebringes hverken i de hannoveranske eller engelske Arkiver. Om Wykes Optræden i København og Opfattelsen dér af ham se iøvrigt de i Registrene til Akter I-V og Kriegers Dagbøger angivne Steder.

S. 132. [x]) Christian IX til Dagmar 3/11 1878 (Moskva) ; Thyra til Dagmar 19/3 1872 (Moskva) og Ernst August til Christian IX 4/10 1878, E. D. og N. IV, S. 320; Hertugparrets mundtlige Meddelelse til mig Juni 1923.-[2]) Om Besøget i København 1874 se Ernst August til Christian IX 29/9 1874, Kongehusets Arkiv, R. A.; Krieger VI, S. 16 f. og 21; Telegramveksling mellem Wyke og Lord Derby 2/10 og 3/10 1874, E. D. og N. II, S. 494 f.,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

497, 499; Vedels Optegnelser 1878; Data om Prinsens Ophold i Hofmarskallatets Dage-Journal, R. A.; Ur Louis de Geers Brevsamling, S. 105.

S. *133.* [x]) Vedels Optegnelser 1878. - [2]) Krieger VI, S. 16.

S. *134.* [x]) Smst. og Vedels Optegnelser. - [2]) Vedels Optegnelser. - [3]) E. D. og N. II, S. 499.

S. *137.* [1]) bl. a. Thyra til Dagmar 19/5 1876, Moskva.

S. 138. [x]) Breve fra Thyra og Alexandra til Dagmar 1873, Moskva. - [2]) Thyra til Dagmar 26/2 1877, Moskva. - [3]) Ernst August til Christian IX 4/10 1878, E. D. og N. IV, S. 320. - [4]) Breve til Dagmar fra Thyra og Alexandra, Moskva. Mundtlige Meddelelser af Hertug Emst August og Hertuginde Thyra 1923.

S. *139.* [1]) Allgemeine Deutsche Biographie, 8. Bd., S. 699; E. D. og N. III, S. 63 ff.; Akter i Ausw. Amt. - [2]) Se bl. a. P. Zimmermann: Ernst August (1929), passim.

S. 140. [1]) Mundtlige Udtalelser til Forfatteren.

S. 141. [1]) Zimmermann, anf. Skrift. - [2]) Allgemeine Deutsche Biographie, 43. Bd., S. 11 f.

S. *142.* [1]) Se bl. a. Onno Klopp: Das preussische Verfahren in der Vermögenssache des Königs von Hannover (Wien 1869).

2. *Bog Kapitel II:*

S. 144. [1]) En fyldestgørende Fremstilling af den hannoveranske Kongefamilies Forhold efter 1866, af Hertug Ernst August af Cumberlands Personlighed og Forhold saavel som af Ægteskabet med Prinsesse Thyra og de dertil knyttede Begivenheder, foreligger ikke. I »Allgemeine Deutsche Biographie«, Bd. 8, S. 657-70, fremkom 1878 snart efter Kong Georg V's Død en Biografi, hvor Emst August blot nævnes i Slutningen af en helt ensidig preussisk præget Fremstilling, der var ledsaget af en Fortegnelse over den indtil 1878 fremkomne, mest polemiske Litteratur, væsentligst Dagbladsartikler. I 1929 udgav Geh. Archivrat i Wolfenbüttel Dr. Paul Zimmermann, som udvidet Særtryk af en Artikel i »Deutsche Biographisches Jahrbuch«, en lille Biografi af Ernst August. Adskilligt utrykt Materiale havde staaet til hans Raadighed, og han havde kunnet benytte mundtlige Meddelelser fra Kredsen om den Cumberlandske Familie, men øjensynlig ikke det hertugelige Arkiv i Gmunden, om hvis Omfang og Indhold der ikke foreligger nøjagtig Oplysning. I Samtaler, jeg Juni 1923 i Gmunden havde med Ernst August og senere i København med Hertuginde Thyra, udtalte de, at der næppe i det hertugelige Familiearkiv fandtes Breve eller andre Papirer af Betydning for Klarlæggelsen af Forholdene i Aarene 1878-79. Efter de Breve, jeg siden har haft Adgang til at benytte i den engelske Kongefamilies Arkiv i Windsor, og hvoraf en stor Del er trykt i E. D. og N. III-IV, kan dette næppe være rigtigt, saafremt det Welfiske Familiearkiv da ikke dengang skulde være gaaet til Grunde helt eller delvis. I 1923 meddeltes det mig, at Arkivet var velbevaret, men ikke velordnet. Et vigtigt Materiale til Forstaaelsen af Forhandlingerne efter Kong Georg V's Død i Juni 1878 er blevet tilgængeligt for mig ved at de preussiske og tyske udenrigsministerielle Arkiver i Berlin er kommet i engelsk-amerikansk Varetægt og for væsentlige Deles Vedkommende i fotografisk Gengivelse stillet til Raadighed for dansk Forskning.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

En Aktsamling med Paaskrift: Acta betreffend Umtriebe des Hannöverschen Hofes (Hauptarchiv des Auswärtiges Amtes) oplyser den tyske Regerings Holdning fra 12. Juni 1878 indtil hen i 1879. Disse Akter citeres her: Ausw. Amt. Fotografier af Akter, der maatte kunne findes i Bismarcks, Kejser Wilhelm I's og Kronprins Friedrich Wilhelms Privatarkiver, er paa Grund af Udviklingen i Tyskland efter Krigen endnu ikke fremkommet. Saavel i Weimarrepublikkens som i Det tredie Riges Tid nægtede Auswärtiges Amt mig og interesserede tyske Historikere Adgang til Akterne vedrørende Begivenhederne 1878-79 i Forbindelse med det Cumberlandske Ægteskab; dog meddelte Ausvärtiges Amt Afskrifter af en Del af Korrespondancen med Gesandtskabet i København 28/10 1878-7/1 1879 (trykt i E. D. og N. III). Det er forstaaeligt, at man indtil 1918-20 holdt disse Akter hemmelige, bl. a. fordi de indeholder meget skarpe Udtalelser af Bismarck baade om de engelske og russiske Fyrstefamilier og om det Welfiske Hus, med hvilket der omsider i 1913 tilvejebragtes Udsoning ved Ægteskabet mellem Kejser Wilhelm IFs Datter Viktoria Louise og Hertugen af Cumberlands Søn, den yngre Ernst August, som blev Hertug af Braunschweig. Derimod ses det ikke, hvorfor Hemmeligholdelsen blev opretholdt i Weimarrepublikkens og Hitlers Tid. [Udgiverens Tilføjelse: I de senere indtil 1958 til Rigsarkivet indkomne Fotografier af Akter fra Auswärtiges Amt findes ud over det i de tyske og danske Aktsamlinger trykte intet væsentligt til Belysning af den cumberlandske Sag og det nordslesvigske Spørgsmaal 1878-79. Fotografierne omfatter ogsaa den almindelige Korrespondance med Gesandtskabet i København.]

I 1932 havde jeg Lejlighed til i Hannover at foretage Undersøgelser om de welfiske Spørgsmaal dels i Statsarkivet, dels i »Deutsch-Hannoversche Parteks Arkiv i »Deutsche Volkszeitung«s Kontor. Jeg fik interesseret Bistand af den preussiske Arkivdirektør Dr. Grotefend samt af den daværende Leder af det welfiske Parti, Freiherr von Hodenberg til Hudemiihle, Partiets Generalsekretær Dr. Ringmann samt Grev Georg Ernst von Bernstorff til Junkerwehningen. Men det lykkedes ikke at finde Akter eller Breve, der kunde give Oplysning af væsentlig Betydning vedrørende det Cumberlandske Bryllup eller det derved opstaaede Forhold mellem Welferne og Preussen. I Welferpartiets Arkiv, der, efter Meddelelse til mig 26/1 1948 fra Major G. F. Willmot i den engelske Okkupationshær, endnu efter Krigen synes at være bevaret i »Deutsche Volkszeitung«s Kontor i Celle, fandtes 1932 udover et fuldstændigt Eksemplar af Bladet og en stor, men dog meget ufuldstændig Samling af Pjecer, Bladudklip etc. fra 1870erne intet Materiale af Betydning; forsaavidt noget havde været opbevaret og ikke straks af Hensyn til det preussiske Politi var blevet spredt eller tilintetgjort, mentes det i Aarene før 1905 at være gaaet til Grunde ved uheldig Opbevaring i en Kælder. Det lykkedes mig ikke at konstatere, hvorvidt der i Hannover var bevaret Papirer efterladt af Hertug Ernst Augusts Lærer og senere Tillidsmand Hofrat Professor Maxen eller af Windthorst.

En samlet Fremstilling af Huset Hannovers Forhold til Preussen efter Anneksionen i 1866 med Redegørelse for Bismarcks Benyttelse af Welferfonden er paakrævet; hvad der er meddelt om disse Forhold, rummer mange Uklarheder. »Memoiren zur Zeitgeschichte« I-HI von Oskar Me-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ding (Leipzig 1881-84) er skrevet af en hannoveransk Embedsmand, der en Tid stod det welfiske Kongehus nær, men senere blev dets Fjende. Hans Bog indeholder enkelte faktiske Oplysninger, men er helt igennem tendentiøs og upaalidelig.

S. *145.* [1]) Se herom den Korrespondance indenfor den engelsk-tyske Familiekreds, der er trykt i E. D. og N. III, S. 62 ff., og som sammen med de overfor omtalte Akter fra Auswärtiges Amt i Berlin (trykt i E. D. og N. IV) er det væsentlige Grundlag for efterfølgende Fremstilling. - [2]) Om Prinsesserne se Meding anf. Sted I, S. 178. - [3]) E. D. og N. III, S. 67-71. - [4]) Smst. S. 256.

S. *146.* *) Smst. S. 68. - [2]) Smst. S. 66. - [3]) Smst. S. 63 f.

S. *147.* !) Smst. S. 74.

S. *148.* [4]) Om Holzmann er Oplysninger givet mig i Brev af 19/3 1931 fra Miss M. Mackenzie, Arkivar i Royal Archives, Windsor. Fremstillingen hviler iøvrigt paa Akter i Royal Archives. I Krieger VII, S. 124 omtales Holzmann som »Exkoburgeren«; han var formentlig kommet til England med Prinsgemalen Albert af Sachsen-Coburg-Gotha.

S. *149.* [x]) Se bl. a. E. D. og N. III, S. 96 f. [Det kan næppe siges, at der var Enighed i England om det cumberlandske Spørgsmaal, jfr. om Hertugen af Cambridge's Indstilling 2. Bog, Kapitel VIL] - [2]) Smst. S. 225 f. - [3]) Smst. S. 77 f.

S. *150.* [x]) Smst. S. 84 f.

S. *151.* [4]) Om Dronning Victorias Overtagelse af Eksekutorhvervet se E. D. og N. III, bl. a. S. 94 ff., 98 ff. Dronningen erklærede senere, at hun på Grund af Ernst Augusts Holdning ikke kunde udføre Hvervet; se derom smst. S. 120. Under Forhandlingerne med Bismarck hen paa Efteraaret henviste Dronningen ikke desto mindre til, at hun havde paataget sig Hvervet, sml. E. D. og N. IV, S. 350 f., 369. Ved Undersøgelser i Royal Archives, Windsor, er det ikke lykkedes at faa Spørgsmaalet klaret. - [2]) E. D. og N. III, S. 79.

S. *152.* [x]) Smst. S. 91 f., 94 ff. - [2]) Smst. S. 76 f. - [3]) Smst. S. 96. - [4]) Smst. S. 72 f.

S. *153.* [4]) Smst. S. 91-101. - [2]) Smst. S. 93 f. og 106. - [3]) Smst. S. 91 f., 94 f.

S. *154.* [x]) Smst. S. 94, 98. - [2]) Smst. S. 97 ff., 108.

S. *155.* [x]) Smst. S. 102 ff., 108 f. - [2]) Smst. S. 107 f. - [3]) Trykt bl. a. Akter IV, S. 87 ff.

S. *157.* [x]) Oplysningerne om Offentliggørelsen i »Das Vaterland« skyldes venlig Meddelelse af Archivrat Dr. Josef Mayr, Wien. - [2]) E. D. og N. III, S. 115 f.; IV, S. 311.

S. *158.* [x]) Smst. S. 117 f. - [2]) Smst. S. 120 f.

S. *169.* [x]) Smst. S. 124. - [2]) Smst. S. 124 f. - [3]) Smst. S. 126-29.

S. *161.* [x]) Smst. S. 100 f. [Aage Friis' Korrektur har herefter bl. a.: »Det var fra først Færd Beaconsfields Standpunkt, at det her drejede sig om etAnliggende, der kun vedkom den engelske Kongefamilie og slet ikke den engelske Regering«.]

S. 162. i) E. D. og N. IV, S. 366, 385. - [2]) Smst. S. 65 f. - [3]) Smst. S. 66.

S. *163.* [1]) Smst. - [2]) Smst. S. 82. - [3]) Smst. S. 93 f. - [4]) Smst. S. 101. - [5]) Smst. S. 106.

S. 164. [x]) E. D. og N. IV, S. 309. - [2]) Bismarcks Memorandum er efter engelsk Tekst i Windsorarkivet trykt E. D. og N. III, S. 122 f.; en tysk Tekst

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

findes i Ausw. Amt. Buehers Optegnelser er trykt E. D. og N. IV, S. 310.

S. *165.* [x]) De citerede Akter fra Ausw. Amt. »Betreffend Umtriebe des Hannöverischen Hofes«.

S. *166.* !) E. D. og N. III, S. 256.

S. *167.* [x]) E. D. og N. IV, S. 313 f. - [2]) Smst. S. 311. Dronning Victorias Brev, hvis Original formentlig har været i det nu efter den 2. Verdenskrig muligvis tilintetgjorte Hohenzollernske Husarkiv, findes ikke blandt de Kopier af Skrivelser fra Dronningen, som jeg har set i Royal Archives, Windsor.

S. *168.* *) E. D. og N. IV, S. 312.

S. 769. i) Smst. S. 314 ff.

S. 170. [1]) Smst. S. 317 ff.

S. *171.* [1]) E. D. og N. III, S. 125 f. Brevet er trykt efter en Oversættelse til Engelsk i Windsorarkivet. I Akterne i Ausw. Amt findes ikke nogen Koncept eller Afskrift.

S. *173.* !) E. D. og N. III, S. 123 f., 129-34, 137, 141 ff. - [2]) E. D. og N. IV, S. 368.

S. *174.* !) E. D. og N. III, S. 132 ff. og 143. En anden Opfattelse af Hertug Wilhelms Stilling fremsættes af Adalbert Wahl: Deutsche Geschichte von der Reichsgründung bis zum Ausbruch des Weltkriegs II, S. 283. - [2]) E. D. og N. III, S. 136-42. [I Brevet hed det bl. a., at Ernst August som Hertug af Braunschweig vilde overholde de Traktater, hvorved Hertugdømmet var blevet Del af det tyske Rige, og at hans Krav paa Hannover ikke vedkom Successionen i Braunschweig. Hertugen vilde altsaa anerkende det tyske Rige, og at Hannover skulde være et Led deri, men ikke Hannovers Indlemmelse i Preussen.] - [3]) Smst. S. 144 f.

S. *175.* [1]) Smst. S. 150; sml. S. 160 f.

S. *176.* *) Smst. S. 160 f. - [2]) Smst. S. 186.

S. *177.* [1]) E. D. og N. IV, S. 366. [Begyndelsen af dette Afsnit lød i Korrekturen: Baade Salisbury og Beaconsfield havde, som vi har set, hele Tiden været meget betænkelige ved; jfr. ovenfor S. 161 f.] - [2]) Smst. S. 361.

S. *178.* U E. D. og N. III, S. 155 f., 162 f.

S. *179.* [1]) E. D. og N. III, S. 173-81. [Aage Friis' Korrektur skelner ikke mellem, hvad der staar i den ene og i den anden af de to Artikler. I en utrykt Afhandling om C. St. A. Bille har cand. mag. K. H. Jørgensen oplyst, at Korrespondanceartiklen stammer fra »Dagbladet«s tidligere Redaktør, og gjort opmærksom paa, at M. B. Winckler har Uret, naar han i Historische Zeitschrift Bd. 179 (1955), S. 486 ff. (gentaget i Die Welt als Geschichte Bd. 16 (1956), S. 58) opfatter den som inspireret af Foreign Office. Times' Leder tager da ogsaa tydeligt nok Afstand fra Korrespondenten, behandler som det fremgaar af Citatet Tanken om Art. V's Opfyldelse i Anledning af det cumberlandske Ægteskab lidet højtideligt som ren Utopi, og tager kun til Orde for en hel eller delvis Tilbagegivelse af Welferfondet. Et Notat i Billes Optegnelser om hans Forbindelse med Times 1878 (Billes Arkiv, R. A.) lyder: »Skrev den 12. Nov. Privatbrev til Editor formanende ham til at tage Art. V noget alvorligere«. Smst. findes et Brev fra Times' Chefredaktør Th. Chenery til Bille af 8/12 1878, hvori det bl. a. hedder: »I regret that I have not been able to meet your views more fully in the advocacy of the Danish daims. It must be remembered that England was not a party to the Treaty of Prague, and that Austria is the

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Power that ought to interfère, if there is to be interférence at all. England, which is occupied in the four quarters of the Globe, has at the present time, as everybody must admit, enough on her hands.« Mr. Chenery udtrykker utvivlsomt den officielle engelske Opfattelse. Dr. Wincklers Paastand om, at den engelske Regering nu paa een Gang benyttede det nordslesvigske og det cumberlandske Spørgsmaal til et Angreb gennem Times paa Tyskland og Bismarck, er efter nærværende Udgivers Mening uden Grundlag i kendte Kilder og strider mod, hvad der i øvrigt vides om den engelske Udenrigspolitik.] - [2]) E. D. og N. IV, S. 343. - [3]) E. D. og N. III, S. 180.

S. *180.* [1]) Smst. S. 181. - [2]) Se foran S. 157 og E. D. og N. III, S. 207. At Brevet var offentliggjort allerede i Juli-August 1878, var mig ikke bekendt, da jeg i Akter IV, S. 87 f. aftiykte det. - [3]) E. D. og N. IV, S. 343 f.

S. *181.* [1]) Smst. - [2]) Smst. S. 346. - [3]) E. D. og N. III, S. 150, 160 f.

S. 182. *) E.D. og N. IV, S. 346 ff. - [2]) Smst. S. 347 f. - [3]) Smst., jfr. S. 150. - [4]) Smst. S. 348, Randbemærkninger af Bismarck til det citerede Brev fra Bülow til Bueher.

S. 183. [1]) Smst.

S. *184.* !) E. D. og N. IV, S. 348 f. - [2]) E. D. og N. III, S. 197.

S. *185.* [1]) E. D. og N. IV, S. 351-57. Om Briiels Tale se smst. S. 348, Noten.

S. *189.* [1])E. D. og N. IV, S. 359-63, 366-69. [Her er foretaget flere Udgiverrettelser i Korrekturen, hvor det bl. a. hed : »Han havde da i Hænde et tidligere Brev eller en Ordre, hvori ogsaa foruden...«, og »I to egenhændige Rapporter af 1. og 2. December gav Ambassadøren Oplysning...« - Ambassadøren Grev Georg Münster-Ledenburg var Godsbesidder i Hannover og tidligere hannoveransk Gesandt i St. Petersborg.]

S. *191.* t[1]) Den paagældende Passus i Aage Friis' Korrektur lød: »... tør det dog nok siges, at Beaconsfield vel har haft Grund til at betragte Bismarcks Stilling den Gang som imødekommende. At Bismarck under den siden stærkt forøgede Uvilje mod Cumberland og den engelske Indblanding kan være kommet til en anden Opfattelse, er en anden Sag«.]

S. *193.* [1]) Om Forhandlingerne vedr. Rumænien paa Berlinerkongressen og senere se W. N. Medlicott: »The Congress of Berlin and After. A Diplomatie Histo ry of the Near Eastem Settlement. 1878-1880« (1938), bl. a. S. 31 f., 91, 357 f. Bismarck ønskede bl. a. de rumænske Jøders borgerlige Ligeberettigelse som Betingelse for at anerkende Landets Uafhængighed. - [2]) Om dette se E. D. og N. III, S. 201, 203-08; IV. S. 357 ff., 363 ff., 370.

2. Bog Kapitel III :

S. 197. [2]) Se bl. a. Krieger VII, S. 26 og 50; P. Vedels Optegnelser 1874; E.D. og N. IV, S. 568. - [2]) Medens de mig tilgængelige trykte og utrykte franske, engelske og russiske diplomatiske Akter ikke nævner Planer om Ægteskab mellem Kejserprinsen og Thyra, berøres de i A. Filon: Le Prince Impérial 1856-79, S. 188 ff.; de kaldes »prématurés« og noget hvorom der overhovedet ikke var Tale. Sagen omtales ogsaa i en Artikel af Ernest Daudet (1837-1921) i Revue des deux Mondes XXXIX (1917), S.819 ff.: Autour d'un mariage princier. Daudet, der havde mange Forbindelser inden for det franske Diplomati, skildrer med Kendskab til franske udenrigsministerielle Akter, andre Skriftstykker og mundtlige Meddelelser, men øjen-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

synlig med fantasifuld Behandling af disse og med adskillige positive Urigtigheder, den Cumberlandske Forlovelses- og Ægteskabshistorie. Han nævner ogsaa Kejserprinsens Besøg i København samt Breve mellem Tiby og Waddington, der ikke har foreligget for mig i det franske Udenrigsministeriums Arkiv og ikke er trykt i de af dette udgivne Aktstykkesamlinger. I Vedels Optegnelser om Ægteskabet eller i mig tilgængelige andre danske Kilder omtales ikke, at Tiby til den danske Regering har rettet nogen Henvendelse som den af Daudet nævnte.

S. *198.* [x]) E. D. og N. IV, S. 557 f. - [2]) Daudet anf. Sted S. 822.

S. *199.* [4]) E. D. og N. IV, S. 320. - [2]) Den følgende Fremstilling af den Cumberlandske Forlovelse bygger, foruden paa Hertug Ernst Augusts og Hertuginde Thyras mundtlige Meddelelser til mig, paa Breve af 26/9 1878 fra Thyra til Maria Feodorowna, af 9/10 1878 fra Alexandra til Maria Feodorowna (Moskva), af 4/10 1878 fra Ernst August til Christian IX (E. D. og N. IV, S. 319 ff.), Privatbrev fra Mohrenheim til Gortchacow 13/25 Marts 1879 (E. D. og N. IV, S. 219-25) og endelig Vedels Optegnelser fra 1878. [Jfr. Krieger VII, S. 47 ff., 116 f. og Vedels Dagbog 1879, bl. a. 23/2.] - [3]) Om Rejsens Data se Hofmarskallatets Dage-Journal og Berlingske Tidende 13/8, 13/9, 19/9, 25/9 og 5/10 1878.

S. *205.* [x]) Vedels Optegnelser 1878. - [2]) I den korte Omtale af Sagen, til Dels bygget paa mundtlige Familiemeddelelser, i Th. Thaulows Bog om Estrup (1940), S. 157 ff., er der flere Urigtigheder. Det S. 158 angivne om en Irettesættelse af Kongen til Rosenørn er helt grundløst. Rigtigt er dog nok, at Estrup efterhaanden blev vred paa Kongen, hvad han udtalte over for sin Familie. - [3]) Vedels Optegnelser.

S. *206.* [4]) Originalen til Christian IX's Brev af 11/10 1878 til den tyske Kronprinsregent har ikke kunnet fremskaffes; men Afskrifter af Kongens Brev (Akter IV, S. 86 f.) samt Kronprinsregentens Svarbrev (Akter IV, S. 87 ff.) findes med en Notits af Bernhard von Bülow henlagt i »de geheime Akter« i det tyske Udenrigsministeriums Arkiv (Akter IV, S. 89). Afskrifter af disse Aktstykker blev 1930 tilsendt mig fra Auswärtiges Amt gennem det danske Gesandtskab i Berlin. Fotografiske Gengivelser har i 1948 staaet til min Raadighed.

S. *207.* [x]) Akter IV, S. 89. - [2]) Egenhændig Original i Kongehusets Arkiv, trykt Akter IV, S. 87 ff.; Koncepten har ikke kunnet fremskaffes i det preussiske Husarkiv. I Datoen er Dagtallet utydeligt; 13 synes rettet til 18, og i Marginen er tilføjet et Udraabstegn. Da Kong Christians Brev er dateret

11. Oktober, og Kronprinsen i sit Brev nævner, at der er indtruffet »gestern Abend«, passer dette med, at Kronprinsens egenhændige Svarbrev kan være dateret 13. Oktober. I Auswärtiges Amt findes paa den af Bismarck selv med adskillige Forkortelser foretagne Afskrift af Kronprinsens Svar ingen præcis Dato, medens Bülow i sin ovenfor nævnte Notits af 8/11 1878 meddeler, at Originalen er »wahrscheinlich vom 12. oder 13. Oktober 78«. Af Kriegers Dagbøger VII, S. 48 fremgaar det, at Brevet i hvert Fald ikke er af 18/10.

S. *208.* [1]) Vedels Optegnelser 1878; Krieger VII, S. 47 ff. og 117. - [2]) Krieger VII, S. 48 f. - [3]) Krieger VII, S. 49; Vedels Optegnelser, jfr. Nellemann til Krieger 17/10 1878, Kriegers Aikiv, R. A. - [4]) E. D. og N. IV, S. 219-25.

S. 209. *) Krieger VII, S. 50 f.; Hofmarskallatets Dage-Journal. - [2]) Vedels Op-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tegneiser 1878. - [3]) Krieger VII, S. 50 f. - [4]) Vedels Optegnelser 1878; Hofmarskallatets Dage-Joumal; Krieger VII, S. 51; Akter IV, S. 89.

S. 210. Akter IV, S. 89 f., jfr. Krieger VII, S. 51. - [2]) Akter IV, S. 90. - [3]) Smst. S. 90 f.

S. 211. [x]) Krieger VII, S. 51; Brev fra Estrup til Kongen 20/10 1878 (Akter IV, S. 91). Protokoller over Ministermøder foreligger ikke. - [2]) Hofmarskallatets Dage-Journal. - [3]) E. D. og N. 111, S. 148.

S. *212.* [4]) Krieger VII, S. 48-53. [Sml. Forfatterens Vurdering af Dronning Victorias Stilling til Forlovelsen paa S. 199.] - [2]) Smst. S. 47 og 52 f.

S. *214.* [x]) Smst. S. 52. - [2]) Vedels Optegnelser 1878; sml. Krieger VII, S. 53. - [3]) Vedels Optegnelser 1878. - [4]) Smst. - [5]) Krieger VII, S. 121 f.

S. *215.* [4])Vedels Optegnelser 1878. - [2]) Akter IV, S. 91 f. - [3]) Krieger VII, S. 50, 53, 62 og 74; E. D. og N. IV, S. 326 f.

S. *216.* [4]) Om denne Plan se Akter IV, S. 92-95;Vedels Optegnelser 1878; Hähnsen II, S. 450 f.; Krieger VII, S. 57, 63 (Note), 69 og 192; VIII, 1. Del, S. 418.-[2]) Akter IV, S. 92-95.

S. *218.* [1]) Hähnsen II, S. 450 f.

S. *219.* [4]) Jules Hansens Meddelelse til senere Amtmand Axel Vedel (Brev fra denne til Aage Friis 24/8 1923). - [2]) Platzhoff, S. 460; Krieger VII, S. 98; VIII, l.Del, S. 403. - [3]) Vedels Optegnelser 1878; Krieger VII, S. 63 (Note), sml. 192. - [4]) Smst. S. 69; VIII, 1. Del, S. 398. - [5]) E. D. og N. IV, S. 564. - [6]) Smst. S. 569.

S. *220.* [4]) E. D. og N. IV, S. 568.

S. *221.* !) Smst. S. 573 f.

2. Bog Kapitel IV:

S. 222. [4]) Platzhoff, S. 423. - [2]) E. D. og N. IV, S. 323-29, sml. E. D. og N. III, S. 149, 151 ff.

S. *224.* O E. D. og N. IV, S. 329 f.

S. *226.* !) E. D. og N. III, S. 155. - [2]) E. D. og N. IV, S. 331 ff.

S. 227. [4]) E. D. og N. III, S. 156. - [2]) E. D. og N. IV, S. 333 f. - [3]) E. D. og N. III, S. 156-59 og 162.

S. 229. !) E. D. og N. IV, S. 335-39. - [2]) E. D. og N. IV, S. 325.

S. *232.* *) E. D. og N. IV, S. 339. - [2]) Smst. S. 341; E. D. og N. III, S. 184 ff.[Bülow paastod 6. November at have talt til Liebe i Overensstemmelse med Kronprinsens Opfattelse (E. D. og N.IV, S.341). At det skulde forbydes Hertugen af Cumberland »to set foot on Prussian ground«, som det hedder i Oversættelsen af Hertugen af Braunschweigs Meddelelse, strider mod Kronprins Friedrich Wilhelms Resolution, men da det svarer ordret til Bismarcks Direktiver til Bülow af 27. Oktober (»er dürfe aber Preussischen Boden nicht betreten«, E. D. og N. IV, S. 330, jfr. 337 f. og 256-59 med Henvisninger), har Bülow sandsynligvis brugt et lignende Udtryk.]

S. 233. *) E. D. og N. III, S. 184. - [2]) Smst. S. 217 f.

S. *235.* *) E. D. og N. III, S. 197. - [2]) Smst. S. 218 f. - [3]) Smst. S. 218.

S. *236.* [4]) [Det ses ikke, at Dronning Victoria har ladet Odo Russell fortsætte Forhandlingerne om den Cumberlandske Sag. Se i øvrigt om de fortsatte Forhandlinger mellem de fyrstelige Personer nedenfor 2. Bog Kapitel VII og 3. Bog Kapitel VIII.] - [2]) Platzhoff, S. 423 f.

S. *237.* [4]) I Brevet staar ved en Fejlhuskning eller Fejlskrift Vinteren 1866-67 i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Stedet for 1867-68. - [2]) [Om den internationale Situation sml. M. B. Winckler i Historische Zeitschrift Bd. 179 (1955) og samme og A. Scharff i Die Welt als Geschichte Bd. 16 (1956). Hvad den evigt mistænksomme tyske Rigskansler end har forestillet sig om Englands fremtidige Holdning, kan Forholdet mellem England og Tyskland paa dette Tidspunkt næppe betegnes som spændt. Sml. 2. Bog, Kapitel II, V og VIII med Noter samt 3. Bog Kapitel VI med Noter.]

S. *238.* t[1]) I Stedet for Ordene i [ ] har Korrekturen: »den nylig etablerede Forlovelse med en dansk Prinsesse og«.] - [2]) Platzhoff, S. 424 f.

S. *239.* O Smst. S. 425. - [2]) Akter IV, S. 96. - [3]) Smst. S. 95 f. - [4]) Smst. S. 95. - [5]) Smst.

S. *240.* [4]) Vedels Optegnelser 1878. - [2]) Akter IV, S. 100 f. - [3]) Ved venlig Imødekommenhed fra Godsejer Heinrich von Heydebrand und der Lasa, Schloss Osieczna (Storchnest), Kreis Leszno, Polen, havde jeg i August 1933 Lejlighed til at gennemse alle bevarede private Optegnelser og Breve efterladt af hans Bedstefader Gesandten og dennes Hustru. De indeholdt meget lidt af politisk Betydning, men nogle Oplysninger er anvendt i Teksten. [Sml. Friis III, S. 471 f.J

S. 241. [4]) Fru von Heydebrand til sin Søn fra Baden-Baden 1/11 1878. - [2]) Akter IV, S. 100 f.; Vedels Optegnelser 1878. - [3]) Akter IV, S. 100 f. - [4]) E. D. og N. III, S. 163. - [5]) Smst. S. 171. - [6]) Smst. S. 171.

S. *242.* [4]) Akter IV, S. 100 ff. - [2]) Vedels Optegnelser 1878. - [3]) E.D. og N. III, S. 151; sml. IV, S. 323-26. - [4]) E. D. og N. III, S. 189.

S. *243.* [4]) Akter IV, S. 105 f. - [2]) Smst. S. 98 ff.

S. 244. *) Smst. S. 101.

2. Bog Kapitel V :

S. 245. [x]) Akter IV, S. 104. - [2]) Se ovenfor S. 193 ff.

S. *246.* [x]) E. D. og N. III, S. 219 f. - [2]) Akter IV, S. 106 f. - [3]) Smst. S. 108 ff.

S. *247.* [4]) Brev fra Thyra til Maria Feodorowna 22/11 1878 og andre Breve fra disse Maaneder, Moskva. - [2]) [Korrekturen havde: »Prinsen og Prinsessen af Wales vilde være kommet, men blev forhindret, fordi Dronning Victorias næstældste Datter« o. s. v. - Prinsesse Alice døde 13. December, men ifølge Brev fra Christian IX til Storfyrstinde Dagmar 25. December 1878 (Moskva) havde Prinsen af Wales »længe forinden undskyldt sig for at komme, fordi han var inviteret til forskjellige Steder paa Jagt«. Grunden til Prinsens Udeblivelse var utvivlsomt politisk: den engelske Regering vilde i Overensstemmelse med den udenrigspolitiske Linie, den paa dette Tidspunkt fulgte, undgaa at støde Tyskland. Den tyske Ambassadør fik Underretning om Sammenhængen, se E. D. og N. IV, S. 370. Om den engelske Kongefamilies Repræsentation ved Brylluppet sml. iøvrigt E. D. og N. III, S. 209 f. (Mohrenheim meddeler 3. December, at Prinsen nylig har undskyldt sig telegrafisk med at han maatte være til Stede ved Parlamentets Aabning), 214, 222, 227 f„ 230, 276 og IV, S. 370, 375 f.; Krieger VII, S. 66; ovenfor S. 220. Storfyrstens Sendelse havde fra russisk Side maaske en Brod mod Tyskland, jfr. Akter IV, S. 161 f.J

S. *248.* *) Akter IV, S. 127.

S. 249. i) Smst. S. 102 f.

S. *250.* [4]) Smst. S. 103. - [2]) Smst. S. 130. - [3]) Smst. S. 127. - [4]) Smst. S. 107 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

S. *251.* *) Udateret Brev fra Grev Adam Moltke til Hofmarskallen (Akter IV, S. 128, Note *)). - [2]) Akter IV, S. 107 ff. og 128 f. - [3]) Smst. 130. - [4]) Efter Optegnelse i Hofmarskallatets Arkiv. - [5]) Akter IV, S. 128, Note [1]). riflg. en utrykt Indberetning fra Generalkonsul Quehl af 2. December boede paa Hotel d'Angleterre en Gehejmelegationsraad Bölsche fra Braunschweig, der skulde have pralet af sit Kendskab til Hertugen af Braunschweig og paastaaet at han havde haft Privataudiens hos Christian IX. Quehl formodede, at han og to sammesteds, iflg. Quehl under de falske Navne Ernst og Baron Ramel boende tyske Herrer opholdt sig i København for at tale om Arvefølgen i Braunschweig.] Jfr. S. 494.

S. *252.* [1]) Smst. S. 128, sml. 149. - [2]) Smst. S. 139 ff.

S. 253. U Smst. S. 128. - [2]) Smst. S. 149 ff. - [3]) Smst. S. 128.

S. *254.* [x]) Smst. S. 143 f. - [2]) Smst. S. 132. - [3]) Smst. S. 153 og 156 f. - [4]) Smst. S. 154.

S. *255.* [x]) Smst. S. 153 f.

2. Bog Kapitel VI :

S. 256. [x]) I Platzhoff, S. 425 aftrykkes et Brev af 21/12 1878 fra Herbert Bismarck til Bülow, hvori omtales som vedlagt det i Teksten nævnte »Petersburger Telegram Nr. 162«. Telegrammet er ikke aftrykt, og der gives ikke nærmere Oplysning om det.

S. *257.* [x]) Platzhoff, S. 425. - [2]) I de efter 1945 til Rigsarkivet indkomne Fotografier af Akter fra Ausw. Amt findes ej heller noget.

S. *253.* [x]) E. D. og N. III, S. 239 f.

S. 259. [x]) Platzhoff, S. 425. - [2]) Smst. S. 426. - [3]) Smst. S. 426 f.; E. D. og N. III, S. 230 ff. - [4]) Platzhoff, S. 427 f.; Wertheimer: Andråssy III, Kap. 7.

S. *260.* [x]) Platzhoff, S. 429. Sml. den afvigende Koncept E. D. og N. III, S. 248 ff. og Andråssys Skrivelse til Franz Joseph smst. S. 247.

S. *261.* [x]) I de sidste Sætninger af Andråssys Brev til Reuss var der dels i Koncepten, dels fra Koncept til Udfærdigelse skel forskellige Ændringer. Konceptens Ord »die passendste Erwiederung« var i Udfærdigelsen ændret til »eine gute Erwiederung«, og i Stedet for den i Udfærdigelsen optagne Henvisning til »auch nach dem Kongresse« havde der i Koncepten staaet Ordene »nach der Affaire Beust-Kårolyi etc. etc. von viel Entscheidenderem Gewichte«. Der sigtes her til en Episode i September-Oktober 1878, da det havde været paastaaet, at Omflytningen af to betydelige østrigske Ambassadører, Bismarcks Fjende Beust fra London til Paris, Bismarcks Ven Grev Kårolyi fra Berlin til London, betegnede en Svækkelse af den østrigsk-tyske Intimitet (Wertheimer, Andråssy III, S. 176 f.) - [2]) Platzhoff, S. 428 ff.; Hähnsen II, S. 452. - [3]) Platzhoff, S. 430. - [4]) Smst. S. 431.

S. *262.* [x]) Smst. S. 432. - [2]) Der sigtes antagelig til en Artikel i Nat. Ztg. 1/1 1879 (aftrykt i Akter IV, S. 118, Note [x])).

S. *263.* [x]) Platzhoff, S. 432. - [2]) Smst. S. 433 f.; Hähnsen II, S. 454 f.

S. *265.* [x]) Platzhoff, S. 434. - [2]) Smst. S. 435. - [3]) Smst. S. 435 f.

S. *266.* [x]) Smst. S. 436 f.; Hähnsen II, S. 456 ff.

S. *267.* [x]) Platzhoff, S. 437 ff.; [at Dateringen 11. Oktober skyldes Kejseren og ikke Andråssys Forslag, fremgaar ikke af de øvrige publicerede Aktstykker;] Hähnsen II, S. 458.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

S. 269. !) Platzhoff, S. 440 f. - [2]) Smst. S. 441 ff.

S. *270.* [x]) Smst. S. 442 ff.; Hähnsen II, S. 459. - [2]) Smst. S. 444 f.; Overenskomsten er trykt i Akter IV, S. 172 ff. og Platzhoff, S. 454 f. - [3]) Platzhoff, S. 444 f. - [§.]) Smst. S. 443.

S. *271.* !) Smst. S. 443. - [2]) Smst. S. 443, 446 f.; sml. E. D. og N. III, S. 301 f.

S. *272.* [1]) Platzhoff, S. 441, 448 ff. [Det synes ikke at fremgaa at Kilderne, om Tisza blev underrettet før eller efter Undertegnelsen.] - [2]) Platzhoff, S. 449 ff.; sml. E. D. og N. III, S. 313 f.

S. *273.* [4]) Platzhoff, S. 451. - [2]) Smst. S. 441. I de østrigske Akter findes intet om dette Spørgsmaal.

S. 274. [x]) Platzhoff, S. 441 f. og 444. - [2]) Dette slutter jeg af Bismarcks Brev til Bülow af 25/1 1879 (Platzhoff, S. 446 f.), hvor han bemærker, at det ikke kunde skjules for Kronprinsen, at den egentlige Afslutning af Overenskomsten havde fundet Sted meget tidligere end Januar 1879, ja før 11/10 1878. Denne Ytring vilde ingen Mening have, hvis Kronprinsen vidste Besked med Apriltraktaten. Bülows Brev til Bismarck af 18/1 1879 (Platzhoff, S. 442 f.) er et yderligere Bevis paa, at Kronprinsen intet kendte til denne Traktat. - I Korrespondancen mellem Kronprinsparret og deres engelske Familie findes dette Spørgsmaal ikke berørt. - [3]) Platzhoff, S. 442 f.

S. *275.* [1]) Smst. S. 445 f. [Iflg. Akter i en Pakke secreta 1866-79 (Ausw. Amt, Fotografier i R. A.), der bl. a. vedrører Ophævelsen af Art. V, havde Bülow 29. Januar efter Kejserens Befaling mundtligt Foredrag for Kronprinsen, men Indholdet af hans Redegørelse er ikke anført.] - [2]) Smst. S. 446 f.

2. Bog Kapitel VII:

S. 277. !) Akter IV, S. 112-16; E. D. og N. III, S. 250.

S. 278. n Akter IV, S. 115 f. - [2]) Smst. S. 115. - [3]) Smst. S. 111.

S. 279. [1]) Smst. S. 112 og 114. - [2]) Smst. S. 112 f. - [3]) Utrykt Del af Brev til Vedel 30/12 1878; Akter IV, S. 115.

S. *280.* !) Smst. S. 119. Sml. »Dagbladet« 20/11, 29/11 og 21/12 og »Fædrelandet« 20/11 1878. - [2]) [Den følgende Tilføjelse af Udgiveren erstatter et Stykke af Korrekturen, hvori det bl. a. hedder: »Da alle tyske Akter ikke er offentliggjort ... kan det ikke i Enkeltheder oplyses, om det alene er Foreteelserne i Forbindelse med Bryllupshøjtideligheden eller andet, der er sket i Danmark, som har virket med til Indledningen af den voldsomme Presseaktion, der begyndte ved Aarsskiftet. Det synes dog ikke troligt, at danske Presseudtalelser har haft Betydning.« Det paagældende Stykke maa være affattet, inden Forfatteren efter Krigen fik Kendskab til Fotografierne af Akter fra Auswärtiges Amt. - [3]) Quehls utrykte Indberetninger af 22/12 og 24/12, modtaget henholdsvis 24/12 og 26/12 (Auswärtiges Amt). Jfr. nedenfor S. 494.]

S. *281.* D E. D. og N. IV, S. 376-81. - [2]) Aftrykt i Akter IV, S. 118, Noten. - [3]) Smst. S. 117 f. - [4]) Smst. S. 116; selve Artiklen er gengivet i Noten smst.

S. *283.* !) Smst. S. 116 ff.; sml. S. 126. - [2]) Artiklen er trykt Akter IV, S. 122 Noten.

S. *284.* !) Smst. S. 124 ff.; sml. E. D. og N. III, S. 266-74, 284 ff., 288-95. - [2]) Krieger VII, S. 80 f. - [3]) Akter IV, S. 120 f. - [4]) Krieger VII, S. 79 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

- [5]) Akter IV, S. 120 ff. - [6]) »Dagbladet« for 6/1 1879, jfr. Krieger VII, S. 82; »Berlingske Tidende« for 8/1 1879 (en Del af Artiklen gengivet i Akter IV, S. 127, Note [2])). [Korrekturen havde: »Nellemann skrev i »Dagbladet«.« Af Akter IV, S. 130 f. fremgaar, at dette ikke er helt korrekt].

S. *285.* [x]) Sml. Akter IV, S. 146. - [2]) Smst. S. 127 ff.

S. *286.* [x]) Smst. S. 129. - [2]) Krieger VII, S. 83; Akter IV, S. 133, 143; »Deutsche Volkszeitung« 11/1 1879. - [3]) Akter IV, S. 129. - [4]) Jfr. Akter IV, S. 137 f.

S. *287.* [1]) Akter IV, S. 137 ff., 145 og 149 ff. - [2]) Se især »Deutsche Volkszeitung« 3/1 1879.

S. *288.* [4]) Akter IV, S. 133, Noten. - [2]) Smst. S. 124 ff.

S. *289.* [1]) Smst. S. 139 ff.; sml. Bülows Notat af 19/1 om flere Samtaler med Quaade, E. D. og N. IV, S. 388 ff. [At den Akter IV, S. 116 ff. trykte Adresse udtrykte Haabet om, at Hertugparret snart maatte holde sit Indtog i Hannover, er ikke bogstaveligt rigtigt, men at det er Adressens Mening, kan ikke bestrides; det er forstaaeligt, at dette af den preussisk-tyske Regering blev opfattet som landsforræderisk. - Iflg. Bülows Notat havde hans Bemærkninger til Quaade en skarpere Brod mod det danske Hof, end det fremgaar af Quaades Rapporter.]

S. *291.* O Akter IV, S. 139 og 145. - [2]) Smst. S. 149-53.

S. *292.* *) Smst. S. 145 ff.

S. *293.* D Smst. S. 147, jfr. 156 og E. D. og N. III, S. 312 og IV, S. 1. - [2]) Akter IV, S. 143 ff., 149-54 og 158 ff. - [3]) Smst. S. 147 f. og 155 f. - [[4]) De Forhold, der omhandles i den følgende Tilføjelse af Udgiveren S. 293-98, er til Dels behandlet i et Udkast af Forfatteren med meget udførlige Brevreferater.

S. *294.* [4]) E. D. og N. III, S. 272 f., 309 f. - [2]) E. D. og N. III, S. 222 f., 233, 235, jfr. 193 f., 267, 269; Krieger VII, S. 76, 81, jfr. E. D. og N. III, S. 296; smst. S. 293. Om de engelske Ministres Betænkelighed ved Forværringen af det dansk-tyske Forhold se E. D. og N. III, S. 197, 288 f.; IV, S. 71.

S. *295.* [4]) E.D. og N. III, S. 197-201, 210-16, 224 ff., 246 f., 251 f., 300; IV, S. 6 f., 60. - [2]) E. D. og N. III, S. 240 ff., 299, 320 ff.; IV, S. 3 f., 58 ff. - [3]) E. D. og N. IV, S. 58 f. - [4]) E. D. og N. III, S. 265.

S. *296.* *) E. D. og N. III, S. 228 f., 243-46, 25S-65, 282 f.; IV, S. 31 f.

S. *297.* *) E. D. og N. IV, S. 5 f., 392; Akter IV, S. 271-75, 293, 296-99.

S. *298.* [1]) E. D. og N. III, S. 242 f., 254 f., 266, 283, 286 f., jfr. 288-99, 305 f., 310; IV, S. 31 f., 71, 385 ff.; Krieger VII, S. 94.] - [2]) E. D. og N. III, S. 307; »Berlingske Tidende« 24/1 1879. - [3]) Akter IV, S. 158; Krieger VII, S. 86; E. D. og N. III, S. 307 ff., 311. - [4]) Akter IV, S. 158. - [5]) Smst. S. 154 f. - [6]) Smst. S. 163 f.; se tillige 164 ff., 169 ff., 172 ff.

S. *299.* [x]) I en Promemorie til Bismarck af 15/2 1879 (Platzhoff, S. 464 f.). [Da Bülow med Hensyn til det cumberlandske Ægteskabs Betydning henviste til Friedrich Wilhelms Brev til Christian IX, kan det næppe paastaas, at han antydede en Aarsagssammenhæng mellem Ægteskabet og Traktatens *Ajslutning*. Saaledes opfattede Quaade aabenbart heller ikke hans Ord, se Akter IV, S. 259.]

S. *300.* [1]) [Se ovenfor 2. Bog Kapitel IV og nedenfor 3. Bog Kapitel VI om at Offentliggørelsen af »Oktobertraktaten« ikke blot udadtil var rettet mod Danmark og *Stormagtsdynastierne*, men at den ogsaa var tænkt som en især paa Rusland beregnet Demonstration af en intim tysk-østrigsk Forstaaelse, der skulde hjælpe til at befæste Tysklands internationale Magt-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stilling. Synspunktet er angivet af Bismarck selv i en Udtalelse til den württembergske Gesandt Februar 1879, vistnok først fremdraget af W. Schüssler i Historische Vicrteljahrschrift XXVII (1932), S. 332 og videre udført af M. B. Winckler i Afhandlingen »Die Aufhebung des Artikels V des Prager Friedens und Bismarcks Weg zum Zweibund« (Historische Zeitschrift Bd. 179, 1955), hvor Demonstrationen betegnes som »grandiost Bluff«. Dr. Winckler opfatter det nordslesvigske Spørgsmaal som »eines der wichtigsten in der Offensive wie in der Defensive verwandten Mittel, das Bismarck am Ende mit instandgesetzt hat, sämtliche Angriffe seiner politischen Gegner abzuschlagen ... in der wohl kritischsten Epoche nach der Reichsgründung«, d. e. i Tiden mellem Berlinkongressen og Afslutningen af det tysk-østrigske Forbund (anf. St. S. 472 f.). Dr. Winckler mener tillige, vistnok med Rette, at en af Bismarcks Grunde til at ønske Art. V's Ophævelse dateret Januar 1879 var Haabet om at ramme den welfiske Bevægelse i Tyskland (smst. S. 500 og nærværende Fremstilling 2. Bog Kapitel VI). Efter Udgiverens Skøn kan der være meget rigtigt i Dr. Wincklers Opfattelse af Bismarcks Motiver og Taktik, mens han overvurderer den faktiske Fare for Tysklands Magtstilling, som de andre Stormagters Politik medførte, og har stærkt overdrevne Forestillinger om deres Benyttelse af det nordslesvigske Spørgsmaal som taktisk Middel mod Tyskland. Dr. Winckler har gentaget sine Synspunkter i Afhandlingen »Die Zielsetzung in Bismarcks Nordschleswig-Politik« (Die Welt als Geschichte Bd. 16 (1956)). I den Anledning har Professor Alexander Scharff i Kiel med Grund gjort Indsigelse mod hans Brug af Kilderne, ogsaa m. H. t. Art. V's Betydning i den internationale Politik (smst.). Til Professor Scharffs Bemærkninger bør føjes, at Dr. Winckler formentlig ogsaa har misforstaaet Englands Politik overfor Tyskland, jfr. ovenfor Henvisninger til 2. Bog Kapitel II.]

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

3. Bog Kapitel I:

1) Artiklen er aftrykt Hähnsen II, S. 462. Sml. Platzhoff, S. 452 f.
2) Platzhoff, S. 442.
3) E. D. og N. III, S. 301 f.
4) Akter IV, S. 164 ff.; Platzhoff, S. 456 f.
5) Akter IV, S. 163 f.
6) Platzhoff, S. 453 f.
7) Akter IV, S. 164 ff.
8) Platzhoff, S. 456 f.
9) Akter IV, S. 302.
10) Smst. S. 169 ff., 302 f.
11) Smst. S. 170, 239; Hähnsen II, S. 463 f.; Platzhoff, S. 457.
12) E. D. og N. III, S. 301 f.; IV, S. 1 f.
13) E. D. og N. IV, S. 1 f., 4, 12-17.
14) Smst. S. 12; Krieger VII, S. 93.
15) E. D. og N. IV, S. 22.
16) Platzhoff, S. 456 f.; Hähnsen II, S. 463 f.
17) Platzhoff, S. 459; Hähnsen II, S. 465.
18) Platzhoff, S. 459.

3. Bog Kapitel II:

1) Krieger VII, S. 93 ff. [Sml. til det følgende P. Vedels Dagbog, som Aage Friis aabenbart ikke har kendt, da han afsluttede sit Manuskript.]
2) Se bl. a. Akter IV, S. 291 ff.
3) Smst.: Krieger VII, S. 100.
4) Krieger VII, S. 107 med Note.
5) Akter IV, S. 176 f., 235 f.; Krieger VII, S. 102.
6) Krieger VII, S. 96; Platzhoff, S. 460.
7) Krieger VII, S. 98 og 101; Akter IV, S. 206 f.; Berlingske Tidende 7/2 1879 Tillæg.
8) Akter IV, S. 166-69. - Se om Vedels Stemning og Regeringens Tvivlraadighed bl. a. E. D. og N. IV, S. 22 ff., 40 ff., 92-95 og Kriegers Dagbogsoptegnelser i Bd. VII.

[9) De første 11 Sider af dette Kapitel forelaa ved Aage Friis' Død i ombrudt Korrektur, og Udgiveren har ikke ment at burde foretage væsentlige Ændringer deri. Det bør dog understreges, at der, som det ogsaa fremgaar af

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forfatterens Referat, ikke i Ordren til Quaade af 4. Februar er Tale om en dansk Henvendelse alene til Sverige-Norge, England og Rusland. Sml. iøvrigt, bl. a. om Regeringens Opfattelse af Retsforholdet, Udgiverens Bemærkninger nedenfor i Tillæg.]

10) Krieger VII, S. 96 f.
11) E. D. og N. IV, S. 40 ff. [Iflg. Tiby ventede Vedel hverken fra England eller Rusland »aucun appui bien sérieux«.]
12) Smst. S. 61. [De følgende Ord lød i Manuskriptet: »Dog fandt, meldte han, den danske Regering en Retsbasis...« Herom staar intet i Mohrenheims Depeche.]
13) Tre Indberetninger af 5/2 1879 fra Kâlnoky, E. D. og N. IV, S. 12-18, især S. 16. [Hvad der det sidste Sted meddeles om Regeringens Tankegang, synes ikke at stamme fra Kálnokys Samtale med Vedel 3/2, som refereres i en anden Depeche af 5/2.]
14) E. D. og N. IV, S. 35, 42.
15) Smst. S. 35 f.
16) Smst. S. 36.
17) Smst. S. 40-44.

3. Bog Kapitel III:

1) Akter IV, S. 185, Ordre til Gesandten i St. Petersborg 7/2. [Ordene i Parentes tilføjet af Udgiveren.]
2) E. D. og N. IV, S. 49 ff. og Akter IV, S. 180, 202-06.

[3) Udgiverens Tilføjelse.]

4) E. D. og N. IV, S. 51, 123.
5) Akter IV, S. 190. [Vedels Dagbog 6/2 1879].
6) Krieger VII, S. 104. [Sml. om Mohrenheim Tillæg nedenfor.]
7) E. D. og N. IV, S. 22-23.
8) Krieger VII, S. 96.
9) E. D. og N. IV, S. 27 f.
10) Krieger VII, S. 99-102.
11) E.D. og N.IV, S. 82.
12) Smst. S. 62.
13) I Zarfamiliens Privatkorrespondance (Moskva) har jeg ikke fundet Breve fra denne Tid.
14) Krieger VII, S. 96 f., 102 og 116; E. D. og N. IV, S. 43, 92 f.
15) Krieger VII, S. 96 f.
16) Akter IV, S. 186-90.
17) Krieger VII, S. 101.
18) Smst. S. 102.
19) E. D. og N. IV, S. 54, 115 f.
20) En nærmere Motivering af Henvendelsens Form findes i Ordren til F. Bille af 7/3 1879 (Akter IV, S. 311 ff.) og i Meddelelsen til Rigsdagen, Akter V, S. 91 f.

[21) Sml. E. D. og N. IV, S. 74 f., 147-52.

22) Smst. S. 114 ff.; Krieger Vil, S. 112. Stykket i Parentes er Udgiverens Tilføjelse.]
23) E. D. og N. IV, S. 77.
24) Sml. E. D. og N. IV, S. 137 f., 147.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

25) Smst. S. 93; sml. Akter IV, S. 292.
26) [Hvis denne Bemærkning i Vedels Betænkning (Akter IV, S. 190) er fra 8/2, kendes Krügers Meddelelse ikke.] Sml. Akter IV, S. 193 ff. og Krieger VII, S. 102.
27) Smst. S. 104.
28) Smst.
[29) E. D. og N. IV, S. 112. Udgiverens Tilføjelse.]
30) Krieger VII, S. 103; Berlingske Tidende 10/2 1879; E. D. og N.IV, S. 25, 32, 56, 94 f.
31) Krieger VII, S. 103.
32) [Vedels Dagbog 10/2; Krieger VII, S. 104;] E. D. og N. IV, S. 76 f., 92, 94 f.
33) Krieger VII, S. 105; Statsraadets Forhandlinger, S. 391-94; Akter IV, S. 209-13.
34) [Akter V, S. 427; sml.] Krieger VII, S. 105.
35) Smst. S. 107.
36) Akter IV, S. 214 ff., 232 ff., 236 f.
37) Akter IV, S. 243 f.; E. D. og N. IV, S. 92, 109 f.
38) Akter IV, S. 247 f., 262 ff.
39) Sml. E.D. og N.IV, S. 110.
40) Trykt Akter IV, S. 217-20 og Platzhoff, S. 461 ff.
41) Depechen til Quaade i dansk Oversættelse trykt i Festskrift til Kristian Erslev, S. 607 f.
42) Krieger VII, S. 107 f.; den paagældende Passus i Trontalen er trykt Akter IV, S. 220; sml. smst. S. 232.
43) Platzhoff, S.463; Hähnsen II, S.468. [E.D. og N.IV, S. 110; Akter IV, S. 241 f.]
[44) Smst. S. 237 f., E. D og N. IV, S. 146 f.]
45) Akter IV, S. 301.

3. Bog Kapitel IV :

1) Platzhoff, S. 464 f.; Akter IV, S. 255-59; Krieger VII, S. 112.
2) Akter IV, S. 336.
3) Platzhoff, S. 463; Akter IV, S. 267 f.
4) Sml. ovenfor S. 207.
5) Platzhoff, S. 460.
6) Smst. S. 465.
7) Hähnsen II, S. 469 f.
8) Se bl. a. E. D. og N. IV, S. 71, 113, 144, 164-68, 184-90, 226 f. og Krieger VII, S. 125.
9) Krieger VII, S. 57 og 115.

3. Bog Kapitel V :

1) Akter IV, S. 259.
2) Akter IV, S. 257, 287, [den første Meddelelse herom synes at være kommet med Quaades Privatbrev af 24/2.]
3) Krieger VII, S. 115 f.
[4) Sml. E. D. og N. IV, S. 147. - Afsnittet i Parentes er tilføjet af Udgiveren.
5) Smst. S. 147 f. (22/2), 193.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

6) Smst. S. 70 f.; Vedels Dagbog 25/2 og Krieger VII, S. 120; jfr. E. D. og N. IV, S. 187 ff.
7) Akter IV, S. 329.
8) Smst. S. 291 ff., 314; E. D. og N. IV, S. 173, 191-94.
9) Smst. S. 173. Der kan ikke være Tale om Slutning fra Quaades Beretning om Samtalen med Biilow 23/2, jfr. E. D. og N. IV, S. 176 om Tidspunktet for denne Depeches Ankomst; 24/2 skrev Quaade privat til Vedel, at Stemningen mod os i Berlin ikke var kølig, Akter IV, S. 287 og 310; se ogsaa smst. S. 341 f.
10) Vedels Dagbog 3/3; Krieger VII, S. 125 (5/3).
11) E. D. og N.IV, S. 174 ff., jfr. S.62, 179 og Akter IV, S. 294; Vedels Dagbog 26/2.]
12) Platzhoff, S. 466 f.
13) Smst. S. 469 f.
[14) Krieger VII, S. 128. I denne Parentes er et Stykke Manuskript dels suppleret, dels forkortet for at undgaa Gentagelser.
15) Akter IV, S. 336.
16) E. D. og N. IV, S. 195 f., 200-203.
17) Smst. S. 195 f.
18) E. D. og N. IV, S. 195-206.
19) Se bl. a. smst. S. 196-200, 203 ff., Akter IV, S. 343-46, 360 f. og utrykte Ordrer til Falbe og Moltke-Hvitfeldt af 31/3 1879.]
20) Akter IV, S. 344.
21) Sml. Platzhoff, S. 371 ; Akter III, S. 69; Krieger V, S. 196 ff. og 203.
22) Sml. Akter IV, S. 10.
23) Friis III, S. 125 ff.
24) Akter III, S. 205 f.; Friis III, S. 352.
25) Akter IV, S. 25.
26) E. D. og N. IV, S. 299.
27) Smst. S. 199; jfr. nedenfor Kapitel VIII.
28) Akter IV, S. 345.
[29) E. D. og N. IV, S. 204 f., jfr. Vedels Dagbog 21/3. Sætningen tilføjet af Udgiveren.]
30) E. D. og N. IV, S. 196-200, 216 ff.
[31) Udgiverens Tilføjelse. E. D. og N. IV, S. 1, 116, 227.]
32) E. D. og N. IV, S. 210 ff.
33) Friis I, S. 225 ff.
34) Mackeprang, S. 48 f.
35) E. D. og N. IV, S. 196-200, 219-25.
36) Smst. S. 219-25.
[37) Udgiverens Tilføjelse. Sml. Krieger VII, bl. a. S. 48-53, 63, 93, 116 f., 121 f., 127 og Vedels Dagbog Februar 1879. Det er i dette Tilfælde næppe tilladeligt at slutte e silentio. Vedels Dagbog har i øvrigt 16/3: »Besøg af Grev Frijs«, og Vedel kan have faaet Besked ved den Lejlighed. Efter Udgiverens Opfattelse kan man her som andetsteds ikke afvise den Mulighed, at Mohrenheim har øvet en bestemmende Indflydelse paa den danske Regerings Handlemaade. At Grev Frijs skulde have opsøgt Gesandten i denne Anledning, hvis Regeringen eller en Del deraf ikke tillagde hans Raad afgørende Betydning, synes ikke troligt. Noget tyder paa, at man i Udenrigsministeriet oprindelig har tænkt sig overhovedet ikke at tage til Genmæle i Berlin, og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at Mohrenheim har støttet denne Indstilling (E.D. og N. IV, S. 195 f., 200). Under eventuelle Meningsbrydninger i Regeringen - som kan forklare Grev Frijs' Henvendelse - kan Mohrenheims sidste Raad have gjort Udslaget. Det forekommer ikke sandsynligt, at man efter Zarens og Gortchacows Advarsler skulde have indladt sig paa at besvare de tyske Beskyldninger, hvis ikke Repræsentanten for den eneste Stormagt, Danmark kunde vente at finde nogen Støtte hos, havde billiget det. Det er i øvrigt betegnende, at Mohrenheim først indberettede om Samtalen med Grev Frijs, efter at Regeringen havde handlet i Overensstemmelse med hans Raad.]

38) Akter IV, S. 330-33; Statsraadets Forhandlinger, S. 394-99.
39) Akter IV, S. 337 f.
40) Smst. S. 343-46, 360 f.
41) Smst. S. 343, 349-52, 357 f.
42) Smst. S. 350 ff. I de tyske Akter i Ausw. Amt findes der iflg. Opgivelse i Hähnsen II, S. 474, Note, ingen Optegnelser om Quaades Samtale med Biilow 26. Marts 1879 eller om en mundtlig eller skriftlig Instruktion til Baron von Magnus. I de efter 1945 tilgængelige Akter fra Ausw. Amt er ej heller en saadan Optegnelse fundet.
43) Akter IV, S. 354 ff.
44) E.D. og N. IV, S. 165 f., jfr. 73. [Ordene i Parentes tilføjet af Udgiveren.]
45) Akter IV, S. 357 f.
46) Smst. S. 367 f.; sml. Hähnsen II, S. 476.
47) E. D. og N. IV, S. 233. Sml. Historisk Tidsskrift, 10 Rk. I, S. 390 f.

3. ***Bog Kapitel VI:***

1) Jfr. om den internationale Situation 1878-79 M.B. Winckler i Historische Zeitschrift Bd. 179 (1955), og hertil Note til 2. Bog Kap. VII, S. 300.
2) Akter IV, S. 197 ff.; E.D. og N. IV, S. 135 f., 168; om det tysk-italienske Forhold L. Salvatorelli : La Triplice Alleanza (1939), S. 53 ff.
3) Sml. P. B. Mitchell: The Bismarckian Policy of Conciliation with France 1875-1885 (1935).
4) Akter IV, S. 187.
5) Letters of Queen Victoria, 2d stries II, S. 443 f.
6) Bl. a. W. L. Langer: European Alliances and Alignments 1871-1890 (2. Udg. 1950), S. 174: John Hunziker i Revue d'Historie de la Guerre Mondiale 1938, S. 370 ff.; W. N. Medlicott: The Congress of Berlin and After (1938), bl. a. S. 139 ff., 377 f.; W. Windelband: Bismarck und die europäischen Grossmächte 1879-1885 (1940), S. 63 f.
7) Bl.a. B.H.Sumner: Russia and the Balkans 1870-1880 (1937), S. 554 ff.; Windelband: anf. Arb., S. 58 f., 73 f. med Noter; W. Schüssler i Historische Vierteljahrschrift XXVII (1932), S. 328 ff.; Irene Grüning: Die russische öffentliche Meinung und ihre Stellung zu den Grossmächten 1878-1894 (1929), S. 63 ff.; E. D. og N. IV, S. 56 ff., 87 f., 117 ff.
8) Friis III, S. 337 ff.; Die grosse Politik III, S. 19.
9) E. D. og N. IV, S. 40, 51 f., 89 ff.
10) Smst. S. 133 ff.
11) Smst. S. 89 f., jfr. Akter IV, S. 177 f., 226 f.
12) Akter IV, S. 225 ff.
13) Smst. S. 225 ff., 287 ff., 373 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

14) Se ovenfor S. 326.
15) E. D. og N. IV, S. 33 f., 53 f., 124 f,, 127.
16) E. D. og N. III, S. 265.
17) E. D. og N. IV, S. 31 f., 60 f., 70 f, 125 ff., 134, 170; Krieger VII, S. 124; Vedels Dagbog, bl. a. 25/2 1879.
18) Akter IV, S. 288, jfr. E. D. og N. IV, S. 169; Krieger VII, S. 119.
19) Akter IV, S. 224 f., jfr. 186, 196 f., 341 ff.; E.D. og N.IV, S. 213-16; Hähnsen II, S. 471 f.
20) E. D. og N. IV, S. 117; Akter IV, S. 284 ff., 361 ff.
21) E.D. og N.IV, S.9 ff., 45 ff., 56 ff., 87 f., 99 ff., 112 ff., 117 ff.; Sumner: Russia and the Balkans, S. 556; Akter IV, S. 245 f., 284 ff.
22) E. D. og N. IV, S. 160-64.
23) Jfr. Medlicott, anf. Arb, S. 212 f, 228 ff.
24) Friis II, S. 34, 155, 219; III, S. 318 f, 328 f.
25) Krieger VII, S. 112, jfr. 125.
26) E. D. og N. IV, S. 111 f. I Dr. Wincklers tidligere nævnte Afhandling i Historische Zeitschrift Bd. 179 hedder det S. 496 f.: »Mohrenheim unternahm im Winter 1878/79 den Versuch, eine russisch-englische Zusammenarbeit mit Schleswig-Holstein »als Brücke einer Verständigung« wie 1848/49 gegen die zu übermächtig werdende Deutsche Mitte zustande zu bringen«. Det ses ikke, hvad denne Paastand bygger paa (Kriegers Dagbog 5/3 1879?), men Udgiveren anser det ikke for udelukket, at Mohrenheims Tanker virkelig som Oubrils er gaaet i Retning af en engelsk-russisk Forstaaelse om det danske Spørgsmaal. - Se i øvrigt Tillæg nedenfor.
27) Akter IV, S. 284 ff.; E. D. og N. IV, S. 152 ff.
28) Akter IV, S. 285.
29) I August 1879, da Spændingen mellem Rusland og Tyskland havde naaet et Højdepunkt, besøgte Storfyrsttronfølgeren dog Oscar II, sml. Hirschfeldt i svensk Hist. Tidskr. 1947, S. 263.
30) E. D. og N. IV, S. 155 ff.; Akter IV, S. 330, 364 f.; Vedels Dagbog 1/3 1879; Langer, anf. Skr., S. 182, 221 f.; A. J. P. Taylor: The Struggle for Mastery in Europe (1954), S. 258; Windelband, anf. Skr., S. 85, 664 ff. Iflg. Krigsminister Miljutins Dagbog var han uden Kendskab til seriøse Overvejelser om en russisk-fransk Tilnærmelse, og General Obruchew benægtede over for Miljutin, at han, som Bismarck paastod, i 1879 i Paris havde foretaget Sonderinger i den Retning. Russiske Forsøg paa Entente med Italien omtales ikke af M. Han var meget kritisk over for Gortchacow og ønskede tysk Støtte til den russiske Balkanpolitik, som var M.s udenrigspolitiske Hovedinteresse. Se bl. a. Dnevnik D. A.Miljutina II (1949), S. 144; III (1950), S. 154, 164, 234 (velvillig Meddelelse fra Universitetsadjunkt Nørretranders).
31) Vedels Dagbog 1/3 1879, jfr. Akter IV, S. 326 og V, S. 430.
32) Til det følgende sml. Lennart Hirschfeldt i sv. Hist. Tidskr. 1947, S. 254-62, hvor Sveriges Stilling til Art. V's Ophævelse er behandlet.
33) Smst. S. 254; Hähnsen II, S. 466 f.; E.D. og N.IV, S. 79, 143: jfr. Akter IV, S. 221 ff.
34) E. D. og N. IV, S. 36, 114 ff, 138, 228 ff.
35) E.D. og N.IV, S. 53, 69 f.; Hähnsen II, S. 466 f.; Akter IV, S. 220 ff.
36) E. D. og N. IV, S. 53, 72.
37) E.D. og N.IV, S. 76 f.
38) E. D. og N. IV, S. 103 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

39) E. D. og N. IV, S. 159; Akter IV, S. 282 f.
40) E. D. og N. IV, S. 119 ff., 136 ff., 206 ff.; Akter IV, S. 283 f, 299 ff.
41) E. D. og N. IV, S. 121.
42) E.D. og N.IV, S. 156.
43) E. D. og N. IV, S. 230, 235.
44) E. D. og N. IV, S. 136 ff.; Akter IV, S. 311 ff.
45) E. D. og N. IV, S. 171 ff., jfr. 169, 208.
46) E. D. og N. IV, S. 164 ff.
47) Smst. S. 206 ff., 580 ff., 588.
48) Platzhoff S. 458 f., jfr. Hirschfeldt, anf. St., S. 259 ff.
49) Indberetninger i State Department, Washington.

3. Bog Kapitel VII:

1) E. D. og N. IV, S. 42 ff., 55 f.; Krieger VII, S. 123; Vedels Dagbog 16/2 1879.
2) Krieger VII, S. 109, 111; Akter IV, S. 309 f. En anden Sag er, at Regeringen ved at demonstrere sin Vilje til bred Forstaaelse med Tyskland vilde tage Brodden af Venstres altid ubehagelige Kritik. At Estrup, der allerede havde een provisorisk Finanslov bag sig, vilde have veget for Venstres Angreb paa det udenrigspolitiske Omraade, kan jeg ikke anse for sandsynligt. Den »offentlige Mening«, som der tales om fra Ministeriets Side, maa formentlig ogsaa opfattes mere begrænset, end vi nu gør det.
3) Krieger VII, S. 103 ff., 107, 111, 121 ff., 125, 128, 139 f., 154 f. med Noter; Morgenbladet 15/2. Jfr. ogsaa flere Breve fra Goos til Topsøe (Kgl. Bibi.). Sagen er behandlet af E. Spang-Hansen i et endnu utrykt Bidrag til »Johan Nicolai Madvig. Et Mindeskrift« II, hvor det fremhæves, at Universitetets Rektor Madvig ønskede en skandinavisk Fest.
4) E. D. og N. IV, S. 74 ff.
5) Akter IV, S. 315; V, S. 426 ff.; Breve til Ploug fra Bille 7/2 og Nellemann 8/2 (Plougs Arkiv, Kgl. Bibi.).
6) Hähnsen II, S. 473 f.; Akter IV, S. 314 f.; jfr. Nellemann til Ploug 25/2 (Kgl. Bibi.).
6a) F. eks. Morgenbladet 7/2, Vejle Amts Folkeblad 5/2 og 8/2, Kalundborg Dagblad 8/2, det af Hørups udg. Østsjællands Folkeblad 9/2, Nestved Tidende 11/2 og 12/2.
6b) Sml. Akter III, S. 441, Krieger VII, S. 93 og om Depechen til Quaade Tillæg nedenfor.
7) Vedels Dagbog 4/2 og 12/2; Krieger VII, S. 98. Jfr. ovenfor S. 315.
8) Akter IV, S. 176 f.; Krieger VII, S. 98, jfr. E. D. og N. IV, S. 17 f. Vedel skriver 12/2 i sin Dagbog: »Hansen forklarede sit Telegram til Moniteur; det var kun en Gengivelse af Dagbladets Artikel og den var inspireret af Nellemann!« Udraabstegnet kan betyde, at Dagbladet umuligt kan have va^ret Grundlag for Telegrammet, da Bladet havde afvist Tanken om Appel til Stormagterne, men ogsaa, at Vedel vidste bedre Besked om Dagbladets Kilde. Den kan næppe have været Nellemann, hvis det der ellers oplyses om hans Holdning i disse Dage er rigtigt. - Hvis Hansens Telegram er inspireret af et dansk Blad, maa man snarest tænke paa Nationaltidende 4/2. I Topsøes Arkiv (Kgl. Bibi.) er intet fundet om denne Sag. - Vekselvirkning: den ene Minister kan have inspireret en Artikel, som har paavirket

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den anden, eventuelt blot ved at give Sikkerhed mod Angreb fra vedkommende Blad paa den Politik, han af andre Grunde ønskede at følge. Iflg. Vedel var Estrup meget følsom for Pressens Reaktion (Akter IV, S. 462 f., 465).

9) Jfr. Hähnsen II, S. 465 f.; Artiklens Forfatter kendes ikke. Kan det være andre end Hørup?

10) Jfr. E. D. og N. IV, S. 55 f.; Krieger VII, S. 109, 117.

11) Folketingstidende Sp. 351 ff., 356, 796 ff., 2216, 2218 ff.; Akter IV, S. 309 f., 366; Sofus Høgsbros Breve og Dagbøger II, S. 238, jfr. Morgenbladet 27/3 1879.

12) Akter IV, S. 175, 179, 186, 217, 276-82; Krieger VII, S. 98, 101, 104, 106, 108 f.; Christopher Krabbe til Fru Krabbe 10/2, 11/2, 12/2 1879 (Krabbes Privatarkiv, R. A.).

13) Sp. 464.

14) Krieger VII, S. 108; E. D. og N. IV, S. 105 ff., 114, 116.

15) Akter IV, S. 263, 280 ff., 314, 339, 366; V, S. 428; Krieger VII, S. 107, 110, 112, 126; E. D. og N. IV, S. 195 f., 202 f., 205 f.

16) Krieger VII, S. 111, 115, 117-20, 123, 131-33; Akter IV, S. 339 f., 346, 352 f, 363 ff.; V, S. 93 f.; E. D. og N. IV, S. 202 f., 212, 224 f., 230 f.; Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863-1879, S. 399.

17) Krieger VII, S. 111, 115, 117 f., 123; Akter V, S. 428 f.; Vedels Dagbog 14/3 1879.

18) Akter V, S. 1-96; IV, S. 200, 203 f, 266 f.; Krieger VII, S. 133; E. D. og N. IV, S. 231; Morgenbladet 11/2 1879.

19) Akter V, S. 93 f.; Krieger VII, S. 133; E. D. og N. IV, S. 230 f., 236 ff.; Folketingstidende Sp. 2216 ff.; Akter IV, S. 366; Morgenbladet 4/4 1879, jfr. Fædrelandet 2/4, hvor Ploug, som iøvrigt er tilfreds med de givne Oplysninger, ønsker en offentlig Redegørelse. Noget sivede naturligvis ud, deriblandt at den tyske Kronprins havde givet »et meget venskabeligt Svar« paa Kongens Meddelelse om Forlovelsen, Fædrelandet 4/4.

20) Akter IV, S. 343, 349 ff., 357 f., 366 ff., 372 f., 375, 389, 454 f., 459; E. D. og N. IV, S. 225 f., 232 ff., 237 ff., 243 ff.; Vedels Dagbog 2/4 1879.

21) Folketingstidende Sp. 134 ff.; Akter IV, S. 435 f.

22) Sofus Høgsbro: Brevveksling og Dagbøger II, S. 97; Krieger VII, S. 183; Akter IV, S. 294, 430 f., 439; Hähnsen II, S. 477 ff.

23) Folketingstidende Sp. 353, 1203; Akter IV, S. 446; Krieger VII, S. 185, 195; Morgenbladet 19/11; Hähnsen II, S. 479, 481 f.

24) Krabbe til Fru Krabbe 13/11 1879 (Krabbes Privatarkiv, R. A.) ; Folketingstidende Sp. 744, 847, 1003; Krieger VII, S. 191, 193 ff.; Akter IV, S. 450 f.; Hähnsen II, S. 480 ff.; Fædrelandet 23/10.

25) Mackeprang: Nordslesvig, S. 115 ff.; Sønderjyllands Historie V, S. 144 ff.; Akter IV, S. 193-96, 216 f., 223, 235 f., 309 f., 316, 337; Krieger VII, S. 102, 130.

3. Bog Kapitel VIII :

1) Krieger VII, S. 95, 102, 113-16; E. D. og N. IV, S. 31 f., 81 ff., 148, 194 f. Selve Faktum rystede dog ikke Christian IX mere, end at Kongeparret 4/2, Dagen efter Kålnokys Meddelelse, tog i Folketeatret for at se Fru Berling i »Kanariefuglen«, hvad Kongens Kritikere blandt de nationalliberale ikke lod

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

passere upaaagtet. Paa det Tidspunkt drøftedes den eventuelle Forbindelse mellem det cumberlandske Ægteskab og Art. V's Ophævelse endnu ikke i Pressen.

2) R. A. Sml. Vedels utrykte Oversigt over det cumberlandske Giftermaals Forhistorie 1874-78 og ovenfor S. 219 ff.
3) Akter IV, S. 259, jfr. Krieger VII, S. 113 f.; E. D. og N. IV, S. 125 f.
4) E. D. og N. IV, S. 127 ff., 231; Akter V, S. 428 f.
5) Krieger VII, S. 120, 123, 125; E. D. og N. IV, S. 71, 187 f.; Akter IV, S. 259, 264 ff.; Vedels Dagbog 25/2 og 25/3 1879.
6) Friis II, S. 25 f.; E. D. og N. IV, S. 128.
7) Christian IX til Dagmar 6/11 1866 (Moskva). Om den tyske Kronprins' Opfattelse af det nordslesvigske Spørgsmaal jfr. hans Kriegstagebuch 1870-71, S. 119, hvor han efter Sedan ønsker at Bismarck vil benytte Lejligheden til at skaffe »die heillose nordschleswigsche Frage« ud af Verden; sml. ibid. S. 448. Se ogsaa Otto Becker: Bismarcks Ringen un Deutschlands Gestaltung (1958), S. 653. Om den gliicksborgske Families antityske Indstilling og dennes politiske Betydning, som Aage Friis ansaa for meget ringe, sml. hans Afhandling i Revue historique CLXXXVI (1939), S. 272 ff. Spørgsmaalet er næppe tilstrækkeligt oplyst, heller ikke for Kejserinde Dagmars Vedkommende.
8) Hähnsen II, S. 476.
9) E. D. og N. IV, S. 248.
10) E. D. og N. IV, S. 249 f.
11) Akter IV, S. 373, 376 f., 390 f., 417-27; E. D. og N. IV, S. 252-59; ovenfor 2. Bogs Kapitel VII. I Russells Indberetning af 4. Februar er der Tale om Forbud mod Hertugens Rejser gennem Tyskland, ikke blot Preussen.
12) Akter IV, S. 378-81.
13) E. D. og N. IV, S. 213, 225, 232, 246 ff.; jfr. om de indre tyske Forhold Helmut Mann: Der Beginn der Abkehr Bismarcks vom Kulturkampf 1878-1880 (Frankfurt a. M. 1953, mimeograferet Diss.), S. 124, 134, 138 f., 144, 146 ff.
14) Akter IV, S. 271-75, 293, 296-99, 382-88, 391 f., 399; Vedels Dagbog 3/3 1879.
15) Akter IV, S. 33-^01 ; Krieger VII, S. 141 f.
16) Akter IV, S. 414-18, 424 f., 427 ff., 431 ff., 435, 437; Krieger VII, S. 148, 178, 186; E. D. og N. IV, S. 259 ff.
17) Akter IV, S. 438-45, 461 ff.; E. D. og N. IV, S. 259, 263, 265 ff.; Krieger VII, S. 182, 184, 186-93 (hans Meddelelser stammer her som oftere aabenbart fra Vedel) ; Prins Hans til Otto Piessen 13/12 1879 (R. A.) - Det russiske og det engelske Tronfølgerpar var paa Besøg i Danmark umiddelbart inden Rejsen.
18) Akter IV, S. 438 f.; E. D. og N. IV, S. 265.
19) Akter IV, S. 440-65; E. D. og N. IV, S. 271 f.; Krieger VII, S. 198-202; Hähnsen II, S. 482 f.; iflg. utrykt Notat af Kejser Wilhelm i Ausw. Amt, Pakken Allgemeine Angelegenheiten Dänemarks 1879-85 (Fotografier i R. A.) talte Kongen ikke Politik med ham. Notatet findes paa den E. D. og N. IV, S. 271 f. efter en Afskrift trykte Optegnelse af Grev Stolberg. Fotografiet af Originalen er jeg først blevet opmærksom paa efter Ombrydningen af den paagældende Del af E. D. og N. IV.
20) E. D. og N. IV, S. 272-79; Akter IV, S. 456-59; Platzhoff, S. 472 f.; Hähn-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sen II, S. 482 f.; Prins Hans til Otto Piessen 13/12 1879; Nationaltidende og Dagbladet 26/11; Fædrelandet 1/12; Morgenbladet 3/12; Vedel til Topsøe 27/11 (Kgl. Bibi.).

21) E. D. og N. IV, S. 276, 588; Akter IV, S. 458, 464 f.

22) Akter IV, S. 459 f., 465; E. D. og N. IV, S. 270 f., 275.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tillæg:

1) Mackeprang: Nordslesvig, S. 23.
2) Friis I, S. 342 f.; Akter I, S. 588 f.
3) Friis III, S. 427.
4) Friis I, S. 308; Akter I, S. 534.
5) Akter I, S. 588.
6) Akter III, S. 159.
7) Akter I, S. 534.
8) Akter II, S. 418 f., 431 f.; jfr. Sønderjyllands Historie V, S. 137 f.
9) Akter I, S. 588; IV, S. 355. Jfr. de danske Nordslesvigeres Hævdelse for sig af denne »Trediemands Ret«. Fra kongerigsk Side blev Argumentationen bl. a. fremført af C. St. A. Bille i hans Efterskrift til Edgar Bauer: Artikel V (1873) ; jfr. ogsaa Akter IV, S. 441.
10) Se Kopier af Breve i Aage Friis' Arkiv fra ham til Professorerne Axel Møller 9/4 1929 og Knud Berlin 8/1 1930 (»Det vil være Dem bekendt, at den danske Regering ikke paa noget Tidspunkt, officielt eller privat, har ment at have en saadan Ret«). Jfr. H. P. Hanssen: Et Tilbageblik III (1932), S. 123.
11) Aage Friis havde i sit Manuskript ligesom i Festskrift til Kr. Erslev S. 595 ved en Fejltagelse Datoen 5/2, hvad der kan tænkes at have paavirket hans Opfattelse af Depechen til Quaade 4/2.
12) Krieger VII, S. 97, 116. Sml. S. 398 f. om Estrup og Nationaltidende.

12a) Jfr. Akter IV, S. 188.

13) E. D. og N. IV, S. 36-39. Rapporten forelaa i Korrektur til E. D. og N. IV inden 1949.
14) Akter V, S. 91, jfr. P. Munch i Schultz Danmarkshistorie V, S. 52 f. Forklaringen af Ordet »eensidigt«, jfr. S. 435.
15) Se Sønderjydske Aarbøger 1907-08. Om v. d. Goltzs Démarche se ovenfor S. 345 f.
16) Platzhoff, S. 463; Hähnsen II, S. 468.
17) Akter IV, S. 257; jfr. dog Platzhoff, S. 390.
18) Akter IV, S. 238, 242 f., jfr. Mohrenheims Formulering 9/2 (E. D. og N. IV, S. 61) : Regeringen anerkender at »aucune conséquence ne saurait *désormais* en tireé par lui au point de vue du droit.«
19) Fortsatte Bemærkninger om Rettigheder over Ting (1872), S. 28.
20) Samlede Skrifter I (1863), S. 155 f. I sin Fremstilling af Folkeretten synes Bornemann at gaa ud fra den »tyske« Opfattelse af Traktaters Retsvirkning for Trediemand, se Saml. Skr. V (1866-68), S. 388 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

21) Lehrbuch des Pandektenrechts II, 1 (1865), S. 185 ff.
22) Se Axel Møller: Folkeretten I (1925), S. 231, 235, jfr. Carl Rasting: Folkeretten I (1940), S. 162. Axel Møller mente iflg. Brev til Aage Friis 13/4 1929 ogsaa, at meget talte for, at Danmarks Ret bestod uafhængigt af Traktaten om Art. V's Ophævelse. - I Aage Friis' Papirer findes Afskrift af et udateret Udkast til Betænkning af Goos, iflg. hvilken Nordslesvigerne (ved Pragfredens Bekendtgørelse for de preussiske Undersaatter) havde erhvervet et Retskrav, Danmark derimod ikke. Jfr. Franz v. Jessen: Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker III, S. 289, 359. Selve Udkastet fandtes 1958 ikke i Goos' Arkiv i R. A.
23) Jfr. Alf Ross: Lærebog i Folkeret, 3. Udg. (1951), S. 247.
24) E. D. og N. IV, S. 43, jfr. 93.
25) Vedels fortrolige Kriegers Notat under 5. Februar om at Nellemann nok snart vil falde sammen under Virkelighedens Tryk synes senere tilføjet og kan altsaa være Udtryk for Bagklogskab.
26) Berlingske Tid. 9/6 1932; jfr. Hist. Tidsskr. 11. Rk. V, S. 495 f.
27) Se f. Eks. Akter III, S. 109, 121 f., 158, 164 ff., 187. - Danske Magazin 7. Rk. III, S. 316 f., jfr. Akter V, S. 29 f., 84.
28) Jfr. S. 321. - Traktatens Offentliggørelse *udelukkede* ikke en officiel Meddelelse fra Tyskland. Grev Kårolyis Henvendelse til Lord Salisbury er først af 7/2, E. D. og N. IV, S. 51 f. - At Tiby talte om dansk Forhandling med eller dog Henvendelse til Tyskland slutter jeg af Notatet i Vedels Dagbog under 5/2, at Tiby var »yderst forsigtig og Spørgsmaalet kun mellem slet intet eller Nr. 3 i min Indstilling«. Forudsat at Vedels Notater er indført i Dagbogen paa den opgivne Dato synes to Muligheder at være nærliggende: Enten at Vedel allerede 5/2 havde paabegyndt den Betænkning, som er dateret 8/2, eller, hvad der maaske er mere rimeligt, at Vedel sigter til en nu forsvundet Indstilling til Ministerraadet 4/2, hvor han har drøftet de samme tre Fremgangsmaader som omtales i Betænkningen 8/2: Pression, Forbehold fra de andre Magter, og dansk Henvendelse i Berlin (se Akter IV, S. 188 f., jfr. Dagbogen 7/2). At Rosenørn skulde være gaaet til Ministerraad 4/2 uden en Instruktion fra Vedel synes lidet troligt. - Det er ikke muligt at fastslaa Rækkefølgen af Samtalerne med Gesandterne 5/2; at Vedel først har talt med Italieneren, forekommer mig sandsynligt. - Om Betydningen af Traktatens Offentliggørelse i Berlin jfr. E. D. og N. IV, S. 4L - Det er usikkert, om Wienfredens Art. III har betydet noget for Opgivelsen af Retsstandpunktet, jfr. Akter IV, S. 187 nederst.
29) Om »Dagbladet« se ovenfor S. 398, 400.
30) Se f. Eks. Akter III, S. 124 f. og IV, S. 187.
31) Den gengives her udførligt til Sammenligning med Krieger VII, S. 99 f., der utvivlsomt har Vedel til (mundtlig) Kilde. Mohrenheim er den eneste, der 1879 nyder den Ære at blive saa omhyggeligt refereret af Vedel.
32) Iflg. Vedels Dagbog; Krieger VII, S. 101 har 7.
33) VII, S. 101 f., jfr. ovenfor S. 329; Vedels Dagbog har kun under 8/2: Samtale med Mohrenheim.
34) Vedels Dagbog 10/2-11/2. - Til Sammenligning med det følgende anføres her en Passus i Aage Friis' Afhandling i Festskrift til Kr. Erslev S. 620, som han havde strøget i sit Manuskript for at bruge den i det planlagte Kapitel XI: Ved Bedømmelsen af den tyske Regerings Stilling er det afgørende, at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Danmark her [□: i Ordren af 12/2] alene bad om en Løsning ud fra en saare begrænset Anvendelse af Nationalitetsprincippet, ud fra Synspunkter hentede fra Ret og Billighed, fra Krav om den nationale Selvhævdelse, der svarer til den Enhedsstræben i det tyske Folk, som Bismarck havde bragt til Sejr ved at skabe det nye Tyske Rige, indenfor hvis Grænser Nordslesvigs danske Befolkning imod sin Villie skulde tvinges til at blive. - Jfr. S. 330.

35) Det maa være sket efter Ministerraadet 8/2, jfr. Akter IV, S. 189, 209, 212 f.

36) Se f. Eks. Akter III, S. 159.

37) Friis I, S. 415 ff., jfr. bl. a. S. 393, 425-31, 436 f. Akter III, S. 44, 160.

38) Jfr. Krieger VII, S. 107 f.

39) E. D. og N. IV, S. 62 f., jfr. Vedels Dagbog 13/2.

40) Vedels Dagbog 13/2, 16/2.

41) Smst. 16/2: Hos Grev Frijs, til hvem jeg insinuerede Nødvendigheden af at han eventuelt blev Udenrigsminister. Han vægrede sig ikke, men frygtede for ikke at have Kræfter nok.

41a) Akter III, S. 166; IV, S. 190.

42) Jfr. Akter III, S. 109.

43) E. D. og N. IV, S. 62.

44) Vedels Dagbog 21/2.

45) Jfr. Vedels Dagbog 17/2: Mohrenheim fortæller, at han kategorisk har stillet sin Regering Spørgsmaalet, om Danmarks Eksistens er ligegyldig eller af Betydning for Europa. »De skal tvinges til at stille Spørgsmaalet og ikke lade den ene Dag gaa efter den anden.«

46) Krieger VII, S. 112. Hvis Mohrenheim mente, hvad han 6/2 sagde til Vedel, at Rusland ikke *i Øjeblikket* kunde undvære Tyskland (hvad der jo viste sig at være rigtigt), kunde det synes at tale mod den her fremsatte Hypotese om hans Politik. Man kan imidlertid heroverfor henvise dels til at Rusland 1875 trods Trekejserforbundet havde interveneret i Berlin i Forstaaelse med England, dels til Mohrenheims Udtalelser om, at det tyske Tilbud til Danmark først vilde komme senere. Under alle Omstændigheder var det hans Forslag til Gortchacow, at Zarens Besøg i Stockholm og København skulde ske allerede i Sommeren 1879. Maaske har Ruslands fremtidige udenrigspolitiske Linie tegnet sig saa usikkert for Mohrenheim i Februar, at han har turdet regne med Muligheden af en relativt hurtig Sejr for de antityske Kræfter i St. Petersborg.

47) Krieger VII, S. 118; jfr. Troels Fink: Seks Foredrag om dansk Udenrigspolitik efter 1864 (1958), S. 26. - Den internationale Situation - Ruslands Svaghed og Isolation, den engelsk-tyske Entente - var en anden end i Foraaret 1878 og kan have virket som en Tilskyndelse til at søge Forstaaelse med Tyskland.

48) Jfr. C. St. A. Bille til Topsøe 18/11 1879: »Der er en vis Lære - Vedel turde være dens Ypperstepræst - som gaar ud paa, at det er forskrækkelig farligt for Danmark at faa noget af Slesvig tilbage; det er under denne Læres Auspicier, at vi til sidst ere havnede ved Konv. 11/10 78. Jeg anser denne Opfattelse for aldeles falsk. Farerne ved den nu bestaaende Tilstand for Danmarks fortsatte Eksistens ere store, overhængende. I Sammenligning med dem ere de Farer, der kunne knytte sig til en mindelig Ordning, efter min Overbevisning ringe, næsten forsvindende.« (Vilh. Topsøes Arkiv, Kgl. Bibi.).

49) Akter III, S. 162.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

50) Friis III, S. 320 f., 330.
51) Sml. E.D. og N.IV, S. 175 f. Alene af den Grund kan man ikke slutte fra Gesandternes Frygt for en dansk-tysk Tilnærmelse til den danske Udenrigsledelses Opfattelse.
52) Jfr. E. D. og N. IV, S. 204 f.; Friis III, S. 328 f.
53) Dagbogen 21/3. Jfr. S. 424 f.

TILFØJELSER

Til 1. Bog Kapitel I Note 2: Sture M. Waller: Oskar (II), Preussen och Tyskland (svensk Hist. Tidskrift 1959) er udkommet efter Ombrydningen af nærværende Bogs Tekst og Henvisninger.

Til S. 251 Note 5: Intet, der kan sigte til de tre Herrer er fundet i Audienslisterne i Generaladjudantstabens Jourprotokol (i Hærens Arkiv).

Til S. 255 Note 1: I Jourprotokollen hedder det kun under 22. December 1878: »Kl. 12% uddelte H. Majestæt Ordenstegn til flere af de Herrer, der fra Udlandet havde indfundet sig for at overvære Formælingen.«

Til S. 280 Note 3: I Jourprotokollen er kun to af Hannoveranerne nævnt som modtaget i Audiens af Kongen, nemlig Dr. Maxen 5. December og Gehejmeraad v. Stockhausen 12. December.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

PERSONREGISTER
TIL BIND I-IV

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

De biografiske Data i Registeret omfatter normalt kun Perioden 1864-79. Aarstal i Parentes ved Stillingsangivelse betyder, at vedkommende findes nævnt som saadan paagældende Aar. Adskillige Fornavne er udeladt og Titler forenklet. Russiske Navne er saa vidt muligt gengivet efter samme Principper, som Aage Friis har anvendt i Teksten. Nationalitetsangivelse er udeladt for danske Personers Vedkommende. Fra Henvisningerne er kun enkelte Navne og kun de vigtigste Steder medtaget.

Aagesen, Andreas (1826-79), Jurist. IV 437.

Abeken, Heinrich (d. 1872), preussisk Gehejmelegationsraad. II 118, 166, 197. III 27, 70.

Adelheid (d. 1900), af Hohenlohe-Langenburg, Hertuginde, g. 1856 m. Hertug Friedrich Christian August af Augustenborg (1829-80). II 150.

Adler, David Baruch, Bankier, Landstingsmand 1874-78. I 42, 67 f, 341. II 337. III 23, 69, 81, 90, 133, 335, 416.

Adolph (1817-1905), Hertug af Nassau. IV 131.

Ahlmann, Nicolai (1809-90), Proprietær, nordslesvigsk Politiker, Medlem af den nordtyske grundlovgivende Rigsdag 1867. I 177, 207, 232, 252, 255, 265-72, 274-79, 337-39. II 164, 168-70, 172, 246, 254, 335. III 22, 267, 415, 421.

Alarik, Vestgoternes Konge efter 395. II 315.

Albert (1819-61), Prins af Sachsen-Coburg-Gotha, g. 1840 m. Dronning Victoria af England. II 321.

Albert (1837-1906), Prins af Preussen, Regent af Braunschweig, Brodersøn af Wilhelm I. II 261 f. IV 28 f.

Albert Edward (1841-1910), Prins af Wales, 1901 Konge af England som Edward VIL I 219, 318. II 14,26,27, 207, 308, 316, 321-25. III 25, 64, 78, 108, 119-21, 126, 131, 140-43, 191, 201, 207, 397. IV 129, 132-36, 139, 144, 148-50, 152, 159, 173, 199, 205, 212, 214, 220, 223, 233, 242, 246,294-97, 348, 357, 381 f, 385 f.

Albrecht, se ogsaa *Albert*.

Albrecht, Friedrich Rudolf (1817-95), Ærkehertug af Østrig. III 404.

Alexander II, Kejser af Rusland 1855-81. I 119, 238, 296, 299, 301, 428. II 14 f, 18,21,23,28-32,35-38, 40, 42-44, 46-52, 53-55, 60, 62-67, 68-74, 77-78, 82, 84-87, 91, 97 f, 100-106, 107-111, 115 f, 118 f, 121 f, 125,129 f, 147-51, 155 f, 159, 164, 207 f, 214, 219, 248-71, 280, 292, 303, 305, 318. III 78, 111, 114-16, 141 f, 192-94, 196-98, 200 f, 203-06, 219 f, 223 f, 277, 281-86, 289 f, 303, 333, 337-39, 346 f, 366, 402-04. IV 28, 56, 81, 85, 116, 169, 239, 247, 252, 256, 350, 378 f, 383, 386.

Alexander (III) (1845-94), Storfyrsttronfølger, fra 1881 Kejser af Rusland. I 225, 296. II 15, 18, 26, 27, 263. III 25, 78, 192, 194-96, 205, 207, 224, 283 f, 337 f, 351, 378, 414. IV 136, 247, 294, 348, 374, 385 f, 422, 424.

Alexandra (1844-1925), Prinsesse af Danmark, Prinsesse af Wales, efter 1901 Dronning af England, g. 1863 m. Prins Albert Edward af Wales.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I 37, 219. II 14, 27, 308, 321, 323-25. III 25, 108, 119 f, 126. IV 34, 44,129 f, 132 f, 135 f, 138, 148, 178, 199-205, 212, 214, 246 f, 295, 366, 381.

Alexandra (d. 1844), Storfyrstinde af Rusland, g. m. Landgreve Friedrich af Hessen (1820-84). I 63.

Alexis Alexandrovitch (1850-1908), russisk Storfyrste, Søn af Alexander II. IV 247, 252, 256-59.

Alfred Ernest Albert, Hertug af Edinburgh, Søn af Dronning Victoria af England. IV 129.

Alice (d. 1878), Storhertuginde af Hessen, Datter af Dronning Victoria af England. IV 247.

Altenburg, Baron, Embedsmand i det østrig-ungarske Udenrigsministerium. II 305.

Aminoff, Vilhelm Sixten Gregorius, Kammerherre, svensk-norsk Chargé d'Affaires i Kbh. 1871-73. III 323.

Anderson, Henry Percy, Embedsmand i det engelske Udenrigsministerium. III 321 f.

Andråssy, Gyula, Greve, østrig-ungarsk Udenrigsminister 1871-79. III 289, 292 f, 312 f, 333, 338, 340, 366 f, 396, 402-05, 407-15. IV 104^111, 237 f, 258-73, 303-06, 308, 346, 374, 377, 407.

Andræ, Carl Christopher Georg, Oberst, Landstingsmand 1866-93, Medlem af Rigsraadet 1855-66. I 26, 29, 60, 92, 236, 250, 362. II 75, 244. III 12 f, 51, 138 f, 144, 161, 166, 211, 228 f, 245. IV 133, 406.

Ankarcrona, Conrad Viktor (1823-1912), Kabinetskammerherre hos Oscar IL IV 46 f.

Anna Friederike (1836-1918), Prinsesse af Preussen, g. m. Landgreve Friedrich af Hessen (1820-84). I 63. II 171, 223, 239.

Argyll, Hertug af, engelsk Adelsmand, Fader til John, Marquis af Lorne. II 324.

Arnim-Suckow, Harry, Greve, tysk Ambassadør i Paris 1872-74. III 334 f, 337-39.

Arthur, Hertug af Connaught, Søn af Dronning Victoria. IV 33, 129 f, 132, 138.

Attila, Hunnernes Konge, d. 453. II 315.

August, Prins af Württemberg, preussisk General. III 284.

Augusta (1811-90), Dronning af Preussen, tysk Kejserinde, *g.* m. Wilhelm I. II 197, 322-24. III 199, 283, 292. IV 147, 257 f., 416 f.

Augusta (1823-89), Prinsesse af Hessen, Søster til Christian IX's Dronning Louise, g. 1854 m. Baron C. F. A. B. Blixen-Finecke. I 121, 178, 182, 187 f. IV 47.

Augusta Victoria (1858-1918), Datter af Hertug Friedrich Christian August af Augustenborg (1829-80), g. m. Kejser Wilhelm II af Tyskland. II 150, 323.

Augusta Wilhelmine Louise (1797-1889), Hertuginde af Cambridge, Moder til George af Cambridge. IV 233.

A umale, Henri-Eugène-Philippe-Louis (1822-97), Hertug af, Søn af Kong Louis Philippe af Frankrig. I 364.

Bagger, Johannes Herman, Højesteretssagfører, Folketingsmand 1873-81. IV 411.

Bajer, Fredrik, Folketingsmand 1872-95. IV 402.

v. Balan, Hermann Ludwig, preussisk Gesandt i Kbh. 1859-63, senere i Bruxelles. III 354 f. IV 28 f.

Bamberg, F., preussisk Konsul i Paris. I 210.

Bamberger, Ludwig, tysk Jurist, Politiker og Forfatter, Chef for tysk Bankierfirma i Paris fra 1853, tysk Rigsdagsmedlem 1871-93. III 169.

Bardenfleth, Gunnar, Kabinetssekretær. IV 458.

Bauer, Edgar (1820-86), Dr. phil., tysk Journalist og Politiker. I 187, 194 f, 199, 201-04, 206, 212, *278 f.* III 270, 406, 416.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Beaconsfield, Benjamin d Israëli,* fra 1876 Jarl af B., engelsk Forfatter og Statsmand, Finansminister 1866-68, Førsteminister 1868, 1874-80. III 110, 320 f, 330. IV 114-21, 123, 145-48, 150, 153, 161-66, 174 f, 177, 190-93, 198, 214, 217, 295, 297, 326, 377 f, 452.

Beck-Friis, Lave Gustav, Friherre, svensk-norsk Gesandt i Kbh. 1870-1902. III 274, 286, 378. IV 46, 72 f, 76, 78-83, 86, 92, 95, 97, 313, 321 f, 334, 336, 338, 360, 364, 387-92, 394, 416, 440.

Benedetti, Vincent, Greve, fransk Gesandt og Ambassadør i Berlin 1864-70. I 83, 112, 126, 140 f, 149 f, 159, 165, 247, 253-59, 272, 274-76, 279, 306 f, 320, 322, 325, 422. II 250 f, 259 f, 275, 283, 289. III 27.

Berg, Christen, Medlem af Rigsraadets Folketing 1865-66, af Rigsdagens Folketing 1866-91. III 13, 259 f, 357, 378 f. IV 400-03, 405, 408, 410, 412, 427.

Beding, Polly, f. Haderup (1825-95), g. m. Kammerherre J. C. E. Berling (1812-71). III 431.

Bernhard (1851-1928), Arveprins, sen. Hertug af Sachsen-Meiningen, g. 1878 m. den tyske Kronprins Friedrich Wilhelms Datter Charlotte. III 397.

v. Bernhardi, preussisk General. III 389.

Bernstorff, Albrecht, Greve, preussisk (tysk) Ambassadør i London 1862-74. I 264. II 235, 255. III 62, 116-18, 132, 202, 276, 290.

Bernstorff, Bechtold, Lensgreve, Gartow i Hannover. IV 139, 249-51, 255, 285 f, 293, 362.

Bernstorff, Johan Hartvig Ernst (1712—72), Gehejmestatsminister. I 28.

Bernstorff, Johann Hartvig Ernst (1815-98), Lensgreve til Gyldensteen paa Fyn og Wotersen i Lauenburg. III 143 f.

Bernstorf), Greve, hannoveransk Officer, Guvernør hos Hertugen af Cumberland. IV 250.

Bernstorff-Mylius, Ulrich, Greve. IV 249 f.

Bertie = Prinsen af Wales. Se Albert Edward.

V. Beust, Friedrich Ferdinand, Greve, østrig-ungarsk Udenrigsminister 1866-71, Rigskansler 1867-71, Ambassadør i London 1871-78, derefter i Paris. I 286, 297 f, 314 f, 399 f. II 116, 224 f, 232, 286-89, *295-306.* III 276, 280 f, 289, 304, 402, 407, 409. IV 374.

Biegeleben, Ludwig Maximilian (1812-72), Friherre, østrigsk Diplomat. I 128-30.

Bildt, Didrik Anders Gillis, Friherre, svensk Generalmajor, svensk-norsk Gesandt i Berlin 1874-86. IV 63, 77 f, 89 f, 93, 96 f, 392.

Bille, Carl Steen Andersen, Redaktør af Dagbladet 1851-72, Folketingsmand 1861-80. II 169 f, 333, 336 f. III 23, 80, 82, 134, 226-28, 233, 305, 334-36, 416, 419, 444. IV 10, 124, 219, 395 f, 403, 405, 472, 491, 493.

Bille, Frantz Ernst, Kaptajn, Chargé d'Af faires i Wien 1864-65, Legationssekretær i Paris 1865-67, Chargé d'Affaires i Washington 1867-69, Ministerresident sst. 1869-72, Gesandt i Stockholm 1872-90. III 349 f, 399, 445. IV 45-50, 60, 62, 68, 81, 91 f, 95, 97, 99 f, 341, 358, 370, 389-91.

Bille-Brahe, Frantz Preben, Baron, Gesandt i Haag og Bruxelles 1860-67, i Italien 1867-72. I 400-402. III 25.

Billing, fransk Chargé d'Affaires i Stockholm (1876). IV 90.

Birch, Kongens Foged. I 70.

V. Bismarck, Herbert, Greve, tysk Diplomat, Søn af Otto v. Bismarck. IV 111, 183, 195, 224, 258 f, 261.

v. Bismarck, Johanna, f. v. Puttkamer, g. 1847 m. Otto v. Bismarck. II 229 f.

v. Bismarck, Otto (1815-98), preussisk Ministerpræsident, nordtysk For-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bundskansler, tysk Rigskansler, 1865 Greve, 1871 Fyrste. I 14 f, 19, 24, 28, 34 f, 38, 44 f, 52, 57, 60, 64 f, 73-77, *79-83*, 86-89, 91, 97, 105, 108 f, 113-19, *121-24*, 130, 138-45, 147, 149 f, 152-56, 158-67, 173, 177, 179 f, 187-89, 191-98, 200, 202-12, 217-22, 224 f, 227-31, 233, 238, 240, 243-47, 251-61, 272, 275, 281-301, 307, 309-12, 314-17, 320, 322, 324-31, 333, 335 f, 338, 341-45, 347, 351, 353-58, *365*, 385-87, 393 f, 396 f, 399-405, 413, *419-27*, 432, 435, 437 f. II 13 f, 20-24, 27, 29-33, 36, 38-40, 42-53, *54-59*, 60 f, 63-67, 68-71, 73, 75 f, 80 f, 85, 90-92, 107-111, 113-119, 120, 121, 123, 125 f, 130, 131-33, 137-39, 141-44, 148-52, 155, 159, 164, 166-68, 171, 174, 183-93, 195-97, 199-205, *206-15*, 217-19, 221, *224-32*, 235, 241, 246, 249 f, 252-57, 259-62, 264 f, 268, 270, *280-87*, 289, 292, 296, 299-303, 306, 307 f, 310, 316, 321, 323, 325 f, 329, 333 f. III 9, 27, 31, 45, 58, 60-63, 66, 70, 76, 110, 114, 117, 121, 123-32, 143 f, 147, 155, 174, 191 f, 197 f, 227, 230, 244, 249 f, 270, 272, 275-77, 279-92, 329 f, 332 f, 335, 337, 339 f, 344-47, 351-55, 357-66, 368-70, 372 f, 378, 386 f, 390-96, 398, 402-06, 408-18, 420-23, 425-28, 441. IV 26, 28, 56, 58, 69-71, 73-78, 80, 82, 84, 86, 88-90, 97-99, 104-22, 131, 135, 137, 141, 143, 145-48, 150, 153, 161-72, 174-78, 180-86, 188, 191-96, 204, 206 f, 210, 213 f, 217-19, 222, 224-28, 232 f, 234-39, 243 f, 256, 258-67, 270 f, 273-76, 280 f, 288, 294-96, 300, 310, 312, 314, 317 f, 322, 326, 333, 337 f, 347, 352, 354-56, 358, 360 f, 363, 365, 373-80, 382, 384, 386-88, 391 f, 394, 401, 407, 411, 416-21, 424-26, 431-33, 440, 442, 446 f, 449.

Björnstjerna, Oscar Magnus Fredrik, svensk Generalmajor, svensk-norsk Gesandt i Kbh. 1864-65, i St. Petersborg 186S-72, Udenrigsminister 1872-80. IV 15 f, 56-61, 63, 67, 74, 78-82, 89-93, 97-100, 102 f, 243, 322, 334, 387-92.

Bleichröder, Gerson, tysk Bankier. IV 418-22, 425.

Bloomjield, John Arthur Douglas, Lord, engelsk Ambassadør i Wien 1860-71. III 304.

Blixen-Finecke, Carl Frederik Axel Bror, Baron, dansk Udenrigsminister 1859-60. I 27, 50, 64 f, 94, 97, 119-21, 126, 161, *178-94*, 197-99, 202-04, 206-09, 222, 233, 235, 248, 300. II 226, 327. III 140. IV 4, 11, 37, 46 f.

Blixen-Finecke, Gustafva Charlotta, Baronesse f. Ankarcrona, g. m. Baron C. F. A. B. Blixen-Finecke. IV 46 f.

Bluhme, Christian Albrecht, Konseilspræsident og Udenrigsminister 1864—65. I 20, 24-26, 29, 31-34, 50-61, 67-69, 72, 74-76, 85 f, 88, 90, 92, 98 f, 101-03, 111, 180 f, 184, 192 f, 209, 236, 239, 426 f. II 136, 138. III 79.

v. Bock-IFülf ingen, hannoveransk Kammerherre. IV 251, 255.

v. Bock-JFülfingen, hannoveransk Officer. IV 251, 255.

Boj sen, Frederik (Frede), Højskolemand, Folketingsmand 1869-1901. III 442. IV 402 f, 405, 410-12.

Bonaparte, Napoléon Joseph Charles Paul, »Prins Napoléon« (1822-91), Søn af Napoléon I's Broder Jérome B., fransk Senator, Statsraadsmedlem fra 1852, General, Medlem af Deputeretkammeret fra 1876; Øgenavn »Plon-Plon«. III 71 f.

Bonde, Knut Philip (1815-71), Friherre, svensk Godsejer. IV 14.

Bornemann, Frederik Christian (1810—61), Jurist. IV 437.

V. Bothmer, Albert, hannoveransk Kammerherre. IV 251, 253, 255.

Bou'ét-Willaumez, Louis Edouard (1808-71), Greve, fransk Viceadmiral. III 74, 154, 162. IV 41.

Bourke, Robert, Understatssekretær i det engelske Udenrigsministerium 1874-80. IV 382.

Bradas Armenio, græsk Gesandt i St. Petersborg (1878). IV 247.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Braun, A., Baron, Gehejmeraad, Kejser Franz Josephs Kabinetschef. III 412.

Brenner v. Feisack, Adolph Maria, Baron, østrigsk Repræsentant ved Fredskonferencen i Prag 1866. I 141-43, 145-51.

v. d. Brincken, F. E., Friherre, Embedsmand i det preussiske Udenrigsministerium, interimistisk tysk Chargé d'Affaires i Kbh. Dec. 1869-1. Febr. 70. II 116. III 299.

Brock, Gustav Edvard, Højesteretsadvokat, Landstingsmand 1860-78. I 26.

Bronsart v. Schellendorff, Paul, tysk Oberstløjtnant og Generalstabschef. III 341-43.

Bronsart v. Schellendorff, Fru, g. m. Paul Br. v. Sch. III 341.

Brunnow, Philip Ivanovitch, Baron, russisk Ambassadør i London 1858-74. III 112 f, 116, 119, 137, 192 f, 200-04, 238, 243, 277.

Bruun, Frederik Christian (1827-87), Departementssekretær og Kontorchef i Kultusministeriet. I 359.

Bruun, Mads Pagh, Fabrikant, Landstingsmand 1857-74, Formand for Landstinget 1862-69, Medlem af Rigsraadet 1856-66. III 145.

Brüel, tysk Rigsdagsmand. IV 183 f, 187 f, 192.

Bræstrup, Christian Jacob Cosmus, Overpræsident i Kbh., Justits-, Kirke- og Undervisningsminister 1865. I 61.

Buchanan, Sir Andrew, engelsk Ambassadør i St. Petersborg 1864-71, i Wien 1871-78. III 118, 195, 199, 201 f, 238, 303 f, 351.

Bueher, Lothar (1817-92), preussisk Geheimelegationsraad. I *347-56,* 359, 378, 386, 388, 390, 392 f, 397-99, 402-04, 405, 407, 413, 415, 419, 424 f. II 29, 42, 54, 58, 63, 253, 326, 331. III 391, 393, 395 f, 402. IV 164 f, 167 f, 170.

v. Bunsen, tysk Chargé d'Affaires i Stockholm (1873). IV 61.

Busch, Moritz, tysk Forfatter, Medarbejder ved og Redaktør af »Grenzboten« 1857-66, 1878-90. II 281 f.

v. d. Bussche-Haddenhausen, hannoveransk Viceoverstaldmester. IV 248, 251, 253-55.

v. Bülow, Bernhard Ernst, dansk Gesandt i Frankfurt a. M. 1849-62, Statssekretær i det tyske Udenrigsministerium 1873-79. III 354-64, 377, 391, 393, 395, 406, 409, 412-14, 417-20, 422, 424-31. IV 74-78, 89 f, 98, 105 f, 109, 111, 165-68, 170, 179-86, 188, 194 f, 222, 224-27, 229, 232-36, 239, 241, 256-59, 261, 263, 265-67, 271, 273-75, 277 f, 280, 283, 289-93, 296-99, 310, 315, 317, 338-40, 344, 347, 349-62, 366, 368, 370-74, 391 f, 409, 415, 421, 432, 434, 436, 444.

Bülow, Carl Ernst Johan, General, dansk Gesandt i London 1865-80. I *37,* 47, 124 f, 218 f, 263 f, 280, 296, 300, 307, 399. II 307, 310, *317-19.* III 118-20, 137, 238, 240, 276, 307-13, 399. IV 120, 122-24, 341, 370, 380, 419.

Bölsche, braunschweigsk Gehejmelegationsraad. IV 477.

Cadore, Louis-M arie-Camille-N ompére de (1827-82), Greve af Champagny, Hertug af C., fransk Gesandt i Karlsruhe, senere i München, ekstraordinær Udsending til Danmark 1870. III 60 f, 72-74, 88, 90, 92, 94, 108, 110, 118, 132, 141—13, 145-48, 151-67, 169-74, 178-S9, 192 f, 199, 201-07, 209, 213 f, 216 f, 223-25, 229-36, 242 f, 249, 264, 273 f, 301. IV 348.

Cadore, Hertug af, (d. 1870), Broder til Louis-M.-C.-N. d. C. III 153.

Callsen, C hr. Teglværksejer i Posekjær ved Aabenraa, Provinslanddagsmand for Aabenraa Amt. II 335.

Camphausen, Otto, preussisk Finansminister August 1869-78. III 352.

V. Canitz u. Dallwitz, J., Baron, preussisk Gesandt i Madrid (1870). III 58.

Carl, se ogsaa Karl.

Carl (1813-78), Hertug af Glücksborg,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Broder til Christian IX. II 17. III 25, 29 f, 34, 78. IV 219, 223.

Carlsen., Clara Sophie (1822-52), g. m. H. R. Carlsen; Søster til Grev C. E. Frijs. I 249.

Carlsen, Emmy Henriette Marie Elisabeth Bertha Hilleborg (1842-1912), Datter af H. R. Carlsen. I 248.

Carlsen, Hans Rasmussen, Stamhusbesidder, Indenrigsminister 1864, Medlem af Folketinget 1866-69, af Landstinget 1859-66, 1870-87. I 169, 184 f, 234, 238, 248-50. II 160 f. IV 6, 19-23, 27, 29, 38-40, 73, 458.

Cassini, Arthur, Greve, russisk Legationssekretær, fungerende Chargé d'Affaires i Kbh. Sommer 1873. III 351.

Catalani, Tomaso, italiensk Gesandt i Kbh. 1890-94. III 438.

Catharina, Storfyrstinde af Rusland, g. m. Hertug Georg af Mecklenburg-Strelitz; Datter af Storfyrstinde Helene Pavlovna. III 289.

de Champeaux, Louis Eugène Palasne (1840-89), fransk Søofficer. III 74.

Charlotte, Datter af Kronprins Friedrich Wilhelm af Preussen-Tyskland, g. 1878 m. Arveprins Bernhard af Sachsen-Meiningen. III 397. IV 361.

Chaudordy, Jean-Baptiste-Alexandre-Damaze, Greve, Direktør i det franske Udenrigsministerium 1868-73. I 42 f, 73, 75, 79, 104, 107, 119, 212.

Christensen, Balthazar, Overretsprokurator, Folketingsmand 1866-73, 1875-82, Landstingsmand 1853-66, Medlem af Rigsraadet 1855-65. I 65, 184 f, 248. II 160 f, 163. III 259-61, 264. IV 20.

Christian VIII, Konge af Danmark 1839-48. II 15.

Christian IX, Konge af Danmark 1863-1906. I 15, 31, 48, 50, 53, 56-59, 67, 69-71, 84-86, 98 f, 102, 111, 113, 120, 128, 152, 184, 196, 202, 228, *234-39,* 242-44, 249, 261-65, 282, 284, 287, 294, 296, 311, 314, 329, 331, *336,* 340 f, *379 f,* 407, 412 f, 418. II 13 f, *25-28,* 40,42 f, 45 f, 48, 50, 59, 60, 62 f, 65 f, 69-71, 74, 77 f, 82 f, 84-87, 92-94,*97-106,*107 f, 110-12,115-21, 123 f, 128, 130, 133-38, 147, 148, 152-54, 156-62, 164-67, 187, 214, 216, 229, 231-33, 243-45, 250,263,321,328. III 11-14, 16, 30, 32, 34-40, 45 f, 52, 55, 61, 64-66, 77 f, 80, 88, 91 f, 94, 96, 98-108, 115 f, 119-22, 124, 126, 132, 135, 139-44, 146, 149, 151, 155 f, 158 f, 161, 164, 166, 171-74, 176 f, 179, 183, 186, 188, 191 f, 194-200, 203-06, 210, 212-15, 217-21, 223-25, 229, 232 f, 240, 242, 246 f, 249-51, 255, 261, 265, 273, 282, 284, 286-92, 334, 336-39, 341, 343-45, 348-52, 356, 358 f, 361, 363 f, 371, 378, 381, 383-85, 396 f, 432 f, 441. IV 4, 6 f, 14 f, 17, 19, 25, 31, 34, 37, 41^8, 52, 62, 68 f, 72-74, 78, 84-87, 92, 94 f, 99, 124, 129-37, 197, 199 f, 202-15, 218 f, 222 f, 229, 240, 249, 251, 253 f, 270 f, 279, 287, 293-95, 297, 299, 307, 311, 313, 327, 338-40, 348, 353, 357, 361 f, 364-66, 368 f, 381, 401, 407, 409, 414-18, 420-27, 445, 453, 488 f.

Christian, Prins af Danmark, 1912-47 Konge som Christian X. IV 35.

Christian (1831-1917), Prins af Augustenborg, Broder til Hertug Friedrich, g. 1866 m. Prinsesse Helena af England (1846-1923). II 204, 322 f.

Clarendon, George William Frédéric Villiers, 4. Jarl af, engelsk Udenrigsminister 1865-66, 1868-70. I 125. II 255, 271, *315-20.* III 301.

Clausen, Henrik Nicolai, Professor, Politiker. II 337.

Colville, Lord, Repræsentant for Prinsen af Wales ved det cumberlandske Bryllup. IV 247.

de Coninck, William Frederik, ansat i Udenrigsministeriet, bl. a. som Departementssekretær 1849-89. I 69, III 28, 45 f, 253 f.

Cowen, Joseph (1831-1900), engelsk Politiker. IV 382.

Cramer, Michael John, amerikansk Gesandt i Kbh. 1870-81. III 378. IV 393.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Curtius, Ernst (1814-96), tysk Arkæolog og Historiker. II 197.

Dagmar (1847-1928), Prinsesse af Danmark, fra 1881 Kejserinde af Rusland under Navnet Maria Feodorovna, g. m. Storfyrsttronfølgeren Alexander (III). I 225. II *14 f,* 17 f, 27, 28, 250, 263, 321. III 25, 115, 141, 194, 282-84, 286, 337 f, 351, 378, 414. IV 34, 44, 129, 132, 135 f, 138, 199, 201-03, 246 f, 257, 422.

Danneskjold-Samsøe, Christian Frederik (1838-1914), Greve, g. 1867 m. Emilie Henriette Dagmar f. Krag-Juel-Vind-Frijs. II 321.

Daru, Napoléon, Greve, fransk Udenrigsminister 1870. II 269, *273-76,* 279, 289, 290, 292, 337.

Daudet, Ernest, fransk Forfatter. IV 198, 473 f.

David, Christian Georg Nathan, Nationalbankdirektør, Finansminister 1864-65, Landstingsmand 1866-70, Medlem af Rigsraadet 1854—66. I 25, 50, 61, 67-70, 76 f, 99, 236. II 337.

Decazes, Louis-Charles-Elie-Armanien, Hertug af D. og af Gliicksbierg, fransk Udenrigsminister 1873-77. III 319 f, 323. IV 69, 80.

Dejean, fransk General, Krigsminister ad interim 1870. III 72.

Derby, se Stanley.

Dinesen, Lars, Gaardbestyrer, Folketingsmand 1864-1913. III 419 f.

Dir ckinck-H olmf eld, Constant Peter Heinrich Maria Walpurgis (1799—1880), Baron, politisk Forfatter. III 29.

Disraëli, se Beaconsfield.

van Dockum. Carl Edward (1804-93), Søofficer. IV 5.

Dotézac, André-Vincent-Adolphe, fransk Gesandt i Kbh. 1848-69. I 50, 88 f, 103, 118-20, 134, 136, 152, 154, 237, 243, 253, 257, 273, 292, 342, 363. II 163, 231, 239 f, 245 f, 247, 278.

Dreyer, Carl Wilhelm Ludvig (1812—70), Oberst. III 44.

Drouyn de Lhuys, Edouard, fransk Udenrigsminister 1862-66. I 36, 42 f, 48, 50, 62, 79 f, 88 f, 102, 104 f, 107-13, 115, 118-21, 125, 134 f, 139 f, 146, 148 f, 151 f, 154, 159, 168, 210, 212, 217 f, 253.

Due, Frederik Georg Knut, svensk-norsk Gesandt i Berlin 1869-73, i St. Petersborg 1873-90. Søn af F. G. H. Due. IV 59, 63, 389.

Due, Frederik Gottschalck Haxthausen, tidligere norsk Statsminister, svensk-norsk Gesandt i Wien 1858-71. I 167.

Duf aure, Jules-Armand-Stanislas, fransk Konseilspræsident 1877-79. IV 376.

Dufferin, Frederick Temple Hamilton-Tempie Blackwood, 1. Marquis of Dufferin and Ava, engelsk Ambassadør i St. Petersborg 1879-B1. IV 384.

Dunker, Carl Christian Henrik Bernhard (1809-70), norsk Højesteretsadvokat og Politiker. III 16.

V. Eder, Carl, Baron, østrig-ungarsk Gesandt i Athen, i Kbh. 1870-72. II 288, 305 f. III 18, 41.

Edward Vil, se Albert Edward.

V. Eichmann, tysk Chargé d'Affaires i Stockholm (1875). IV 67.

Ekeberg, Birger, svensk Riksmarskalk. IV 458.

Elizabeth, Datter af Prins Friedrich Karl af Preussen, g. 1878 m. Storhertug Friedrich af Oldenburg. III 397.

v. Elwanger, Alexander Julius, 20. April 1867 Vicepræsident (med Titel af Regeringspræsident) i Regeringen i Kiel, fra 1. April 1868 midlertidig Præsident for den preussiske Regering for Slesvig, fra 1. Oktober 1868 til 30. April 1870 Regeringspræsident i Slesvig for Provinsen Slesvig-Holsten. II 175 f, 178 f, 181 f, 193.

Emma, Prinsesse af Waldeck-Pyrmont, g. 1879 m. Wilhelm III af Holland. IV 197.

Ernst August (1845-1923), Hertug af Cumberland og Braunschweig-Lüneburg, Søn af Georg V af Hannover. III 278. IV 112, 121, 129-300 passim,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

308, 353 f, 372, 401, 415, 417-22, 469 -71.

Escudier, fransk Journalist, en af Lederne af »La Presse«. I 42, 77.

v. Essen, Hans Henrik, svensk F riherre, 1879 Greve, svensk-norsk Legationssekretær i Kbh. 1863-70, Kabinetssekretær 1870-73, Gesandt i Rom 1873-77, i Wien 1877-83.

Estrup, Jacob Brønnum Scavenius, Godsejer, Medlem af Rigsraadet 1864 -66, Landstingsmand 1866-98, 1900-13, Indenrigsminister 1865-69, Konseilspræsident og Finansminister 1875-94. I 100, 183, 208, 379. III 12 f, 332, 371, 379, 397, 400, 417, 431, 433, 435 f, 438-40. IV 53 f, 93-96, 99-103, 117, 198, 204 f, 208-15, 253, 279, 294, 299, 312 f, 331 f, 337, 339 f, 357, 366, 369, 374 f, 397-99, 401-05, 423, 427, 433, 438, 447 f, 451.

Eugénie, f. Grevinde de Montijo (1826-1920), Kejserinde af Frankrig, g. m. Napoléon III. III 72. IV 197.

Eugénie, Prinsesse af Leuchtenberg. IV 34.

Eulenburg, Friedrich Albrecht, Greve, preussisk Indenrigsminister 1862-78. II 114, 246. IV 165 f, 231 f.

Falbe, Christian Frederik, Gesandt i Madrid 1863-65, i Wien 1865-80. I *38 f*, 84 f, 106, *126-35*, 143, 145 f, *148*, 150 f, 153, 286, 297-99, 314, 399 f, II 202 f, 224, 286-89, 292, *295-306*. III 25 f, 237, 276, 280-82, 292 f, 312 f, 315, 338, 340, 351, 354, 365-67, 373, 399. IV 303-06, 308-10, 312, 316, 341, 344—46, 353, 407.

Falbe, Clara, f. Rothe, g. m. Christian Frederik F. III 366.

Fenger, Carl Emil, Professor i Medicin, Finansminister 1870-72, Folketingsmand 1861-76, Medlem af Rigsraadet 1855-66, Borgmester i Kbh. 1875-84. I 362. III 14, 21, 23, 25, 36, 56, 91, 104 f, 108, 135 f, 145 f, 156, 164,169 f, 208, 210, 214, 221, 226, 229 f, 232, 246, 265 f, 371. IV 48.

Fischer, Frederik (1809-71), Aabenraa. Redaktør af »Freja« 1849-59. II 335.

Fischer, Johan Christian Henrik, Kultusminister 1875-80. IV 395.

Fleury, Émile-Félix, General, Adjudant hos Napoléon III, fransk Gesandt i St. Petersborg 1869-71. II *247-73*, 275, 280, 305, 316, 319. III 142, 192, 200.

Fonnesbech, Christen Andreas, Godsejer, Folketingsmand 1858-72, Medlem af Rigsraadet 1861-66, Landstingsmand 1874-80, Finansminister 1865-70, 1874-75, Indenrigsminister 1870-74, Konseilspræsident 1874-75. III 10, 14, 25, 28, 35, 38, 46, 104, 139, 164, 170, 214 f, 229, 239, 246, 371, 380, 383-85, 433, 442 f. IV 73, 133 f.

Fonnesbech, Thehandler. III 371.

Fournier, Hugues-Marie-Henri, fransk Gesandt i Stockholm 1862-72. I 161. II 278-80. III 79, 303.

v. Franckenstein, Carl, Baron, østrig-ungarsk Legationssekretær, Chargé d'Affaires i Kbh. Okt-Dec. 1866, Gesandt sst. 1880-88. I 127.

Franz Joseph, Kejser af Østrig-Ungam 1848-1916. I 128 f, 142, 252, 314-16, 364. II 266. III 289, 333, 410-15, 427. IV 104, 106-11, 238, 260, 267-71, 344, 365, 407, 422 f.

Frederik, se ogsaa Friedrich.

Frederik VI. Konge af Danmark 1808-39. II 15, 19. III 247, 386.

Frederik VII, Konge af Danmark 1848-63. I 58, 234, 238. IV 7, 10 f, 15, 17.

Frederik, Kronprins af Danmark, som Frederik VIII Konge 1906-12. I 107, 110, 217, 225-28, 233, 288. II 35, 113, 156, 161 f, 170, 207, 243, 244 f, 277 f, 323 f. III 12, 103, 107 f, 156, 164, 223 f, 229, 246, 334, 337, 339, 344, 350-52, 365-67. IV 7, 29, 31-35, 38, 40, 43-46, 52, 65, 130, 137, 247, 284, 294, 313, 339 f, 348, 361, 365, 409, 416 f,

Frederik, Prins, fra 1878 Hertug, af Gliicksborg, Christian IX's Broder. IV 425.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Frederik (1797-1881), Prins af Nederlandene, Fader til Karl XV's Dronning Lovisa. IV 197, 365 (Teksten har »Onkel« i St. f. »Bedstefader«).

Frederiksen, Niels Christian, Docent, Professor i Nationaløkonomi, Folketingsmand 1866-77. II 160-62.

Frémy, Louis (1807-91), fransk Finansmand og Politiker, Direktør for Crédit Foncier. III 169.

Freytag-Loringhoven, Charles Gottlob (1811-82), Baron, russisk Statsraad og Generalkonsul. I 64. II 35.

Friederike (1848-1926), Prinsesse af Hannover, Datter af Georg V. IV 143 -45, 153, 173, 175 f, 177 f, 182, 185, 190, 192, 199, 214, 217, 418 f.

Friedrich III, se Friedrich Wilhelm.

Friedrich, Hertug af Mecklenburg-Strelitz. IV 149.

Friedrich, Storhertug af Oldenburg. III 397.

Friedrich Christian August (1829-80) (Fr. VIII), Hertug af Augustenborg, Søn af Christian August (1798-1869). I 24. II 150, 322 f.

Friedrich Karl Nikolaus (1828-85), Prins af Preussen, Generalfeltmarskal, Søn af Kejser Wilhelm I's Broder Prins Karl. II 39. III 397. IV 425.

Friedrich Wilhelm (1831-88), preussisk-tysk Kronprins, 1888 tysk Kejser som Friedrich III. I 143, 225 f, 228. II 27, 149 f, *321-25.* III 117, 126, 199, 344-52, 359 f, 364 f, 387, 397, 400, 421. IV 26, 48 f, 60-63, 70, 74, 86, 89 f, 115, 130, 145-48, 150 f, 157 f, 162, 166-73, 175, 178-82, 185, 194, 206 f, 209 f, 212-14, 222 f, 226 f, 229, 231 f, 234-38, 258, 269, 271, 273-76, 278, 280, 295-97, 348, 353, 361, 365, 407, 409, 415 f, 421, 425, 439, 489.

Friedrich Wilhelm. Kurfyrste af Hessen 1847-66. II 199.

Friedrich Wilhelm Georg Adolph (1820 84), Prins, senere Landgreve af Hessen-Kassel, Broder til Christian IX's Dronning Louise. I 63. II 226. IV 171, 200, 223, 229, 239, 365.

Friis, Aage, Historiker. IV 431, 433 f, 439 f, 442, 445 f, 448 f.

Friis, Johan (1494-1570), Kansler 1536 -70. I 100.

Frijs, Christian Emil Krag-Juel-Vind- (1817-96), Lensgreve til Frijsenborg, Medlem af Rigsraadet 1858-66, Landstingsmand 1866-80, Konseilspræsident og Udenrigsminister 1865-70. I passim. II 13, 20-23, 34 f, 41, 43, 45, 68, 71, 75-83, 84 f, 87, 92-103, 106, Ulf, 113, 127 f, 144, 151-54, 156, 158-61, 163, 169, 173-75, 177, 181, 186 f, 189-92, 194 f, 200-07, 210 f, 216, *220-32,* 233 f, 236, 241 f, 244, 268, 270-73, 276, 278, 284 f, 291, 294-96, 301, 303, 304-06, *308-18,* 329, 331-38. III 9-18, 20-22, 24 f, 30, 47, 52, 55, 79 f, 82, 135, 139, 142, 144^17, 157, 160, 162-67, 169-74, 176-86, 188 f, 205, 210, 214, 216 f, 223-25, 228-32, 241 f, 245, 247-50, 258 f, 264, 335 f, 339, 344, 366, 372, 378-80, 432-34, 436 f, 440, 442. IV 6, 49 f, 60, 64, 102, 204, 208, 213, 249, 313, 327, 337, 366 f, 406, 411, 415, 420, 447, 484 f.

Frossard, Charles-Auguste (1807-75), fransk General. III 184, 225.

Galibert, Charles-Eugène (1824—1909), fransk Søofficer. III 74.

Gambetta, Léon (1838-82), fransk Politiker. I 36.

Gedalia, Gottlieb Abrahamson (1816—92), Baron, Bankier. I 199. IV 36-40.

de Geer, Louis Gerhard, svensk Førsteminister (justitiestatsminister) 1858-70, 1875-80. IV 23, 90.

Geffroy, Mathieu Auguste (1820-95), fransk Historiker og Publicist. II 278.

Geleff, Poul Johannsen (1842-1928), dansk Arbejderfører og Journalist. I 344.

Georg I, Konge af Grækenland 1863-1913, tidligere Prins Vilhelm af Danmark, Søn af Christian IX. I 236. II 16, 17, 26. III 290. IV 54, 131, 135, 247.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Georg (1824-76), Hertug af Mecklenburg-Strelitz, g. m. Storfyrstinde Catharina af Rusland. III 289.

Georg V (1819-78), Konge af Hannover 1851-66. II 199. IV 130, 139^18, 150-56, 161 f, 164 f, 177, 179, 182, 185 f, 190 f, 206 f, 216-18, 222, 228 f, 235, 250 f, 294.

George William Frederick Charles (1819-1904), 2. Hertug af Cambridge, Dronning Victorias Fætter. IV 144, 148-50, 159, 168, 171, 173, 233, 247, 294.

Gibbon, Edward (1737-94), engelsk Historiker. II 315.

Girsewald, A., tysk General, Hofstal d-mester hos Hertug Wilhelm af Braunschweig. IV 233.

Gjørup, Michael Rodevald (1830—1915), dansk Journalist og Forfatter. I, 65, 194, 203 f.

Gladstone, William Ewart, engelsk Finansminister 1859-66, Førsteminister 1868-74. III 110 f, 117 f, 137, 201, 276.

de Gobineau, Joseph-Arthur, Greve, fransk Gesandt i Stockholm 1872-77. IV 50.

V. *d. Goltz, Karl August Philip*, Greve, tysk Chargé d'Affaires i Kbh. flere Gange i 1870erne og 1880erne. IV 289, 344 f, 353, 358-60, 370 f, 396, 432, 436.

v. d. Goltz, Robert Heinrich Ludwig (1817-69), Greve, preussisk-nordtysk Ambassadør i Paris 1863-68. I 139 f, 144, 202 f, 256-59, 322, 324. II 235.

de Gontaut-Biron, Anne-Armand-Elie, Greve, fransk Ambassadør i Berlin 1872-77. IV 365, 377.

Good, Frederik Christian, Departementschef i Krigsministeriet 1868-80. III 56.

Goos, Carl (1835-1917), Jurist. IV 492.

Gortchacow, Alexander Michailovitch (1798-1883), Fyrste, russisk Kansler (Udenrigsminister) 1856-82. I 78, 115, 119, 125?, 296, 299-301, 318, 327, 399, 428. II 24, 29-34, 36 f, 39, 41-45, 47, 49, 52, *59-63*, 64 f, *66 f*, 69-73, 76 f, 81 f, 84, 91, 96 f, 102, 107-111, 115-124, 126, 129 f, 135 f, 151, 155, 164, 167, 177, 181 f, 195, 207-09, 211 f, 214, 216-19, 248-50, 252, 256, 260, 263 f, 269, 271. III 31, 112, 116, 121, 137, 199, 202 f, 207, 237, 289, 292 f, 304, 318, 333, 340. IV 56, 81, 257, 330, 366, 378 f, 383-87, 426, 443, 448, 453.

Gortchacow, Michail, Fyrste, russisk Legationssekretær og Chargé d'Affaires i Berlin (1869, 1871), Søn af A. M. G. III 292.

Gram, Frederik Terkel Julius (1816—71), Jurist. I 26.

Gramont, Antoine-Agénor, Hertug af, fransk Gesandt i Wien 1861-70, Udenrigsminister Maj-Aug. 1870. I 84, 126, 134 f, 140, 143, 146, 148 f, 286, 298, 320. II 288, 289, *291-93*, 337. III 22, 33 f, 58, 75-77, 80, 84-88, 90, 92, 113, 148-52, 154, 161, 169, 184, 186-88, 193, 217, 234, 255, 264.

Granville, George Granville Leveson Gower, 2. Jarl, engelsk Udenrigsminister 1870-74. III 63, 111-13, 116-18, 120, 193, 201-03, 238, 240, 276, 308.

Grégoire, A., fransk Journalist. I 77.

Gripenstedt, Johan August, svensk Finansminister 1856-66. IV 23.

Grundtvig, Ane Marie Elisa, f. Carlsen (d. 1854), g. 1851 m. N. F. S. Grundtvig. I 249.

Grundtvig, Asta Tugendreich Adelheid (1826-90), f. Komtesse Frijs, g. 1858 m. N. F. S. Grundtvig. I 249.

Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1783-1872), Præst, Digter, Medlem af Landstinget 1866. I 97, 169, 184, 248-50.

Gyldenkrone, Ludvig Ehrenreich, Baron, Legationssekretær i Berlin 1860-70, i London 1870-71. I 33, 57, 72 f, 81.

Gustav IV Adolf, Konge af Sverige 1792-1809. IV 19.

Gustav Adolf, Kronprins, fra 1907 Konge af Sverige som Gustav V. IV 11.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haffner, Wolfgang, General, Indenrigsminister 1869-70, Krigs- og ad interim Marineminister 1870-72, Krigs- og Marineminister 1875-77, Landstingsmand 1866-87. I 200 f. III 10, 14, 24, 28, 34-36, 38 f, 46, 54-56, 105, 109, 134 f, 139, 144, 164, 170 f, 178, 208-15, 218-23, 225, 229 f, 236 f, 239, 246, 289, 334. IV 73.

Hage, Hother, Redaktør, Byfoged i Stege, Folketingsmand 1852-64, 1866-69, 1872-73. I 19.

v. Halkett, hannoveransk Oberst. IV 251, 253, 255.

Hall, Carl Christian, Kirke- og Undervisningsminister 1870-74, Folketingsmand 1849-81, Medlem af Rigsraadet 1856-66. I 26-30, 32, 48, 60, 92, 234, 236, 241, 362. II 160, 247, 333, 337. III 13 f, 16, 19-21, 23 f, 30, 37, 40, 46, 52, 65, 67, 69, 79 f, 90 f, 102-04, 133 f, 139 f, 145-47, 151, 156, 161-64, 166, 170 f, 175, 178, 210, 214, 222, 225 f, 228-32, 239-41, 245-47, 249, 256, 259, 334 f, 355, 371, 435. IV 10, 13, 405.

Hamburger, Andrej Feodorovitch, Embedsmand i det russiske Udenrigsministerium. IV 81.

Hamilton, Henning Ludvig Hugo (1814-86), Greve, svensk-norsk Gesandt i Kbh. 1861-64, Gesandt til Disposition indtil 1879, Rigsdagsmedlem 1867-81. I 21, 23. II 28. IV 10 f, 13, 15-17, 38-40, 57.

Hanotaux, Albert-Auguste-Gabriel, fr. Politiker og Historiker. I 36.

Hans (oprindelig *Johan)* (1825-1911), Prins af Gliicksborg, Christian IX's Broder. I 237, 239. II *15-21,* 77, 101 f, 153. III 205, 287 f, 290, 436. IV 6f, 32-37, 50-54, 136, 198, 219, 221, 313, 389 f, 414, 426, 458.

Hansemann, David Justus Ludvig (1790-1864), Chef for Discontogesellschaft i Berlin. I 66.

Hansen, Christian Henrik, Landmand, Politiker. I 41, 70.

Hansen, Jens Andersen, Politiker, Redaktør, Folketingsmand 1849-77. I 65, 194, *200,* 202, 204. II 161 f. III 12-14, 23, 259-61, 266, 335, 357, 443-45.

Hansen, Jens Julius (Jules) (1828-1908), Kopist ved Hof- og Stadsretten til 1869, fra 1870 fast ansat i det franske Udenrigsministerium. Øgenavn: Spidsmusen, Pseudonym: Jules Richter. I 40-49, 52, 58-63, 67-80,83, 98, 119, 178, 181 f, 198, *205-13,* 218, 231 f, 253, 260, 277 f, 315, 341. II 27, 247. III 80, 134, 334, 336-39, 406 f. IV 216-19, 314 f, 318, 399, 440.

Hansen, Regina Thora f. Sommer, g. m. J. J. Hansen. I 77.

d'Harcourt, Georges-T revor-Douglas-Bernard, Marki, fransk Ambassadør i London 1875-79. IV 198.

Hedin, Einar, svensk Historiker. IV 457.

Hegermann-Lindencrone, Cai Ditlev, Generaladjudant hos Christian IX 1863-65. I 236, 329. III 386.

v. Heidenstam, Carl Peter, svensk-norsk Chargé d'Affaires og Generalkonsul i Grækenland 1833 (183D-78. IV 9.

Heinrich VII, Prins Reuss, preussisk (tysk Ambassadør i St. Petersborg 1867-76, i Konstantinopel 1877-78, i Wien 1878-94. II 31, 46, 47-49, 51-54, *59-63,* 64, 65, 73, 116-21, 167, 207-09, 212, 251-56, 260, 262, 264, 267, 283. III 114 f, 192, 197, 199 f, 283-86, 292, 339, 404, 406. IV 58, 236-38, 259-76, 304, 309 f, 346.

Helena Augusta Victoria (1846-1923), Datter af Dronning Victoria, *g.* 1866 m. Prins Christian af Augustenborg. II 322 f.

Helene Pavlovna (1807-73), russisk Storfyrstinde, f. *Charlotte af Württemberg,* Datter af Prins Paul af Württemberg, g. 1824 m. Storfyrst Michael (1798-1849), Søn af Kejser Paul af Rusland. III 283-85, 289.

Heltzen, Christian Ludvig Gustav, Oberstløjtnant, Fader til E. Heltzen. I 63.

Heltzen, Eugenius Sophus Ernst, Ju-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stits- og midlertidig Kirke- og Undervisningsminister 1864-65. I 58-60, 62 f, 67, 69-73, 76, 178, 182, 191, 193, 198, 202, 210.

Helveg, Hans Frederik (1816-1901), Præst. IV 396.

v. Heydebrand u. d. Lasa, Heinrich, Godsejer. IV 476.

v. Heydebrand u. d. Lasa, Thassilo, (1818-99), preussisk-tysk Gesandt i København 1865-79. I 57, 76, 118, 153, 243, 265, 280-88, 291, 294, 301, 303 f, 319, 329, 331, 341 f, 354, 386, *403-05,* 425. II 85, 163, 17^-78, 180-90, 192 f, 198, 200-04, 206, 232, 235, 243, 245 f, 311. III 19, 42, 53, 57-62, 66, 68, 79, 97, 101, 114, 123 f, 130, 134, 191, 243, 274, 286-88, 339, 347, 351, 358-60, 362-65, 369, 377 f, 429-31, 438. IV 130-33, 223-27, 229, 235, 239-42, 248, 256, 258, 280, 289 f, 294, 297 f, 303 f, 307, 310, 313, 317, 338, 340, 345, 349 f, 354, 365, 371, 440, 476.

v. Heydebrand u. d. Lasa, Fru, g. m. *T. v. H. u. d. Lasa.* I 281. IV 240 *i.*

v. d. Heydt, August, Friherre, preussisk Finansminister 1862, 1866-69. II 146.

Hiort-Lorenzen, Hans Rudolf, Redaktør af »Dannevirke« 1868-77, af »Freja« fra 1874, af »Nationaltidende« 1877-93. III 270, 419 f. IV 398.

v. Hirschfeld, Magnus, tysk Legationssekretær i Kbh. (1878). IV 226 f, 241 f, 248, 256, 289.

Hirschfeldt, Lennart, svensk Historiker. IV 457.

Hobrecht, Arthur, preussisk Finansminister 1873-79. IV 419.

Hochschild, Karl Fredrik Lotharius, Friherre, svensk-norsk Gesandt i Berlin 1865-66, i London 1866-76. III 118.

V. Hodenberg, tidligere hannoveransk Minister. IV 139.

v. Hoffmann, Leopold Friedrich (1822-85), Baron, Sektionschef i det østrig-ungarske Udenrigsmin. III 409.

zu Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig, Fyrste, tysk Ambassadør i Paris 1874-78. IV 217 f.

Holstein, Bodil Joachimine (Mimi) f. *Zahrtmann* (1830-76), g. 1850 m. Ludvig H. C. H. Holstein, Lensgreve til Holsteinborg. III 26, 35, 47, 90, 144, 160, 164, 170, 172 f, 214, 217, 224, 230, 232 f, 236 f, 242, 246, 262, 266.

Holstein, Johan Ludvig Carl Christian Tido (1839-1912), Greve til Ledreborg, Folketingsmand 1872-90. III 431. IV 72, 402, 404, 408-12.

Holstein, Ludvig Henrik Carl Herman (1815-92), Lensgreve til Holsteinborg, Konseilspræsident 1870-74, Medlem af Rigsraadet 1856-66, Folketingsmand 1866-76, 1879-81, Overkammerherre 1876-81. III 9, 13-17, 20, 24, 26, 30, 35, 37-39, 46 f, 51 f, 66, 82, 90, 101 f, 108 f, 120 f, 133, 139 f, 143-46, 149 f, 159 f, 162-65, 170-73, 205, 210, 212, 214-18, 220, 224, 229 f, 232 f, 236 f, 241 f, 245-51, 262, 266, 286, 341-43, 350, 357 f, 361, 371, 433, 436, 438. IV 73, 204, 249.

Holzmann, Maurice, Bibliotekar hos Prinsen af Wales. IV 148, 151, 159, 295, 381, 471.

Hoskjær, Harald, fhv. dansk Konsul i Marseille. I 193.

Howitz, Frantz Johannes August Carl (1828-1912), Læge, Professor. III 434.

Hoyer, hannoveransk Præst. IV 251.

Hozier, engelsk Kaptajn, »Times«' Korrespondent i Berlin. III 117.

Hübner, Joseph Alexander, Baron, sen. Greve, østrig-ungarsk Ambassadør i Paris 1849-59, i Rom 1865-67. IV 378.

Hähnsen, Fritz, tysk Historiker. IV 467.

Hödel, Max (1857-78), tysk Attentatmand. IV 164.

Høgsbro, Sofus Magdalus, Højskoleforstander, Folketingsmand 1858-1902. I 249. III 259-61. IV 74, 402, 412.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Höjer, Torvald, svensk Historiker. IV 457 f.
Hørup, Viggo, Journalist, Folketingsmand 1876-92. IV 398, 400, 405.

Ibsen, Adolph Valdemar (1825-67), Overretsprokurator, I 42.
Ibsen, Henrik (1828-1906), norsk Digter. III 226.
Inger slev, Hans Peter, Godsejer til Marselisborg, Folketingsmand 1873-76, 1879-84. III 444. IV 403.
Irminger, Carl Ludvig Christian, Kontreadmiral 1865, Generaladjudant for Søværnet 1850-68, Jagtkaptajn hos Kongen 1850-72. III 45.
Irminger, Frederik Carl, Søofficer, i fransk Tjeneste 1867-70, Søn af Admiral C. L. Chr. I. III 45.
Isabella II Marie Louise, spansk Dronning 1833-68. I 36. IV 35.
v. Issendorf, hannoveransk Officer. IV 251, 255.

Jagd, Jens Christian Henrik Claudius Skolebestyrer, Kaptajn, Folketingsmand 1869-72, 1873-95. II 162.
Jebsen, P., tysk Konsul i Bergen (1872). IV 60.
Johannsen, Gustav Henrik Jøns, nordslesvigsk Politiker, Ejer fra 1869, Redaktør 1870-83 af »Flensborg Avis«. II 243.
Jomini, Alexander Henricovitch (1814—88), Baron, Embedsmand i det russiske Udenrigsministerium. II 29. III 336. IV 81, 386 f.
Josephine, Dronning af Sverige-Norge, g. m. Oscar I. IV 3, 7, 35, 83,
Juel, Christian Julius Halfdan Berg, Overretsprokurator i Kbh. fra 1865, Folketingsmand 1864-66, 1876-87. I 42, 71. III 419 f.
Julius (1824-1903), Prins af Glücksborg, Christian IX's Broder. II 17.
Junggreen, Jens Peter (1827-86), nordslesvigsk Politiker. II 243, 335.
Jørgensen, Adolf Ditlev (1840-97), Historiker. I 176, 426.
Jørgensen, Andreas (Anders) (f. 1842), nordslesvigsk Værnepligtig. II 174 f.
Jørgensen, K. H., Historiker. IV 472.

Kafka, Skomagermester i Berlin, født i Flensborg. I 194 f. III 62.
Kålnoky von Koröspatat, Gustav Siegmund, Greve, østrig-ungarsk Gesandt i Kbh. 1874-79. III 373. IV 298, 303 f, 306-08, 311, 313, 316, 320, 337, 345, 357, 364 f, 404, 407, 434 f, 447.
Karl, se ogsaa Carl.
Karl XII, Konge af Sverige 1697-1718. IV 27.
Karl XV, Konge af Sverige-Norge 1859-72. I 233, 238, 248. II 113, 161, 243, 277 f. III 35-38, 46, 58, 63, 235, 298, 348. IV 2 f, 7 f, 10-15, 17-19, 22, 24 f, 28-31, 34 f, 41-44, 46, 49, 54-56, 58, 64, 137.
Karl XIV Johan, Konge af Sverige-Norge 1818-44. IV 5, 19, 54, 68.
Kårolyi von N agy-Kårolyi, Aloys, Greve, østrig-ungarsk Ambassadør i Berlin 1860-66, 1871-78, i London 1878-88, Underhandler i Prag 1866. I 141-43, 149 f. IV 112, 379-81.
Kauffmann, Heinrich August Theodor (1819-1905), General, Kammerherre. I 110 f.
Kauffmann, Wilhelm Frederik Ludvig, Generalløjtnant, Krigsminister 1879-81. I 329. IV 412.
V. Keudell, Robert, Embedsmand i det preussiske og tyske Udenrigsministerium 1863-72, Ambassadør i Konstantinopel 1872-73, i Rom 1873-87. I 75 f, 114, 124, 202-06, 325. II 164.
Kierkegaard, Peter Christian, Biskop, Kultusminister 1867-68. I 379, 418. II 75.
Kiær, Frederik (Fritz) Friederichsen, Ritmester, Kammerherre, udsendt 1868 med Militærmission for at studere Tilstanden i den franske Hær, Gesandt i Rom 1872-80. III 44 f. IV 341.
Kjettinge, Rasmus Rasmussen, Bud i Udenrigsministeriet. III 42.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Klein, Christian Sophus, Formand i Sø- og Handelsretten 1862-72, Justitsminister 1872-75, Minister for Island 1874-75, Folketingsmand 1858-98, Medlem af Rigsraadet 1864-66, Landstingsmand 1866. I 41 f, 59, 62 f, 69, 77, 241. II 337. III 23, 327, 334, 337, 371, 384.

Klopp, Onno, hannoveransk Historiker. IV 157, 218.

Knudsen, Johan Frederik Christian, Appellationsretsraad, Redaktør af »Berlingske Tidende« 1866-73. III 35.

Knudsen, Hans Aagesen, Ejer af Godset Trøjborg i Nordslesvig 1860-1906. II 335.

Knuth, Joakim Sigismund Ditlev, Greve, Volontør i Udenrigsministeriet fra 1862, Legationssekretær i Berlin fra 1867, i St. Petersborg 1868-70, i Stockholm 1870-71, i Paris 1871-84. II 102, 107.

Koefoed, Jens Laasby Rottbøl, Kancellist i Udenrigsministeriet, Legationssekretær i Paris 1864, 1875, i London 1868-69. I 75.

v. Kohlrausch, hannoveransk Oberst. IV 251, 255.

Koskull, Joseph, Greve, russisk Legationssekretær i Kbh. (1867). II 35.

Krabbe, Christopher, Folketingsmand 1864-84, Formand for Folketinget 1870-83. III 259-61, 263, 442. IV 22, 53, 74, 403, 412.

Krieger, Andreas Frederik, Jurist, Justitsminister 1870-72, Finansminister 1872-74, Landstingsmand 1863-90, Medlem af Rigsraadet 1857-66. I 19, 26, 29, 49, 52, 57, 60 f, 70, 76, 91, 94, 153, 188, 212, 224, 238, 240 f, 337, 360-66, 374, 379, 417 f, 429. II 45, 77, 160 f, 169, 332, 337. III 12-17, 20 f, 23, 28, 30, 33, 35, 38, 40, 46, 50-53, 55 f, 63-67, 69, 83, 91, 101-03, 106 f, 121, 133-40, 144-48, 151, 156, 158, 160 f, 163 f, 170-74, 178, 186, 204-06, 208, 210-15, 217, 221-23, 225 f, 229, 231 f, 236, 239 f, 242, 245 f, 248, 252 f, 255 f, 258 f, 262-66, 283, 290, 310, 316, 336, 343, 351, 361 f, 371 f, 380, 385, 397. IV 37, 48, 133 f, 209, 211, 213 f, 219, 284, 294, 312-14, 318, 325, 327-29, 331 f, 336, 338, 340, 344, 357, 360, 368, 382, 384, 395 f, 400 f, 405 f, 423, 433, 439-41, 444 f, 450-52.

Krüger, Hans Andersen, Gaardmand af Bevtoft, nordslesvigsk Medlem af den nordtyske, senere tyske Rigsdag 1867-81. I 177, 207, 252, 255, *265-72, 274r-79.* II 164, 168-70, 172, 243, 246, 254, *331-38.* III 22 f, 267 f, 270-72, 354, 368-70, 402, 413, 415-31. IV 111, 314, 337, 402, 413, 432.

Krüger, Ingeborg (1819-94), Søster til H. A. Krüger. II 243.

Lagerheim, Karl Herman Theodor Alfred, svensk Diplomat, Chef for den politiske Afdeling i Udenrigsministeriet 1871, Kabinetssekretær fra 1876. IV 56, 92, 96 f, 99, 389, 391.

v. Langenau, Ferdinand, Baron, østrig-ungarsk Ambassadør i St. Petersborg 1871-80. III 373.

Larsen, F. C., Grosserer i København. I 42.

Larsen, Frederik Julius (1830-70), Fuldmægtig i det slesvigske Ministerium, Assessor i Politi- og Kriminalretten, tit. Professor. I 350, 359, 367, 398.

Larsen, Lars Christian (1813-73), Borgmester i Kbh., Folketingsmand 1863-72. I 63, 65 f, 194, 199, 202 f, 207 f.

Lassen, Hans (1831-90), nordslesvigsk Politiker, Gaardejer i Lysabild, Medlem af Provinsiallanddagen fra 1864, Landdagsmand fra 1875. II 335. III 415 f, 421.

La Tour d'Auvergne, Henri de, Fyrste, fransk Ambassadør i London 1863-69, Udenrigsminister 1869-70. II 247, 250 f, 255-60, 262 f, 268, 271.

de Launay, Edoardo, Greve, italiensk Gesandt (Ambassadør) i St. Petersborg 1864-67, i Berlin 1867-92. I 400 f. IV 376.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Leboeuf, Edmond, fransk Marskal, Krigsminister 1869-70. III 45, 124, 134, 217.

Lefebvre de Béhaine,Edouard-Alphonse, fransk Legationssekretær i Berlin 1864-69. I 166, 322-29, 334, 394. II 30, 254 f.

Le Flô, Adolphe-Emmanuel-Charles, General, fransk Ambassadør i St. Petersborg 1871-79. IV 59, 383.

Lehmann, Orla, Amtmand, Landstingsmand 1854-70. I 26, 29, 92, 186, *232,* 234, 236, 241. II 169, 336 f. III 23, 108, 226. IV 22 f.

Lejonhjelm, Georg Christoffer Hjalmar, Friherre, svensk Major, Adjudant hos Oscar IL IV 248.

Leopold I, Konge af Belgien 1831-65. II 16.

Leopold, Hertug af Albany, Søn af Dronning Victoria. IV 159, 161, 171.

Leopold Stephan (1835-1905), Prins af *Hohenzollern-Sigmaringen,* Kandidat til den spanske Trone 1870, g. m. Antonia af Portugal; Søn af Karl Anton. III 199.

Leuning, Carl Peter Gram, Departementschef, Justitsminister 1865-67. I 181.

Liebe, Christian Frederik Julius Hegelund (1815-83), Statsraadssekretær. III 109.

v. Liebe, Fr., Braunschweigs Ministerresident i Berlin. IV 232.

Liechtenstein, Alois, Fyrste af, østrig-ungarsk Militærattaché i Berlin (1879). IV 407.

Lindberg, Folke, svensk Historiker. IV 457.

Linde, C. F., Kammerjunker, Landmaaler. I 176 f.

Linvald, Axel, Historiker. IV 458.

v. Loë, Otto, Friherre, preussisk Legationssekretær i Kbh. og Chargé d'Affaires 186B-69. II 203-06, 208, 210.

Loftus, Augustus William Frederick Spencer, Lord, engelsk Gesandt (Ambassadør) i München 1862-66, i Berlin 1866-71, i St. Petersborg 1871—79. I 83, 218 f, 327. II 307 f. III 19, 118, 310.

van Loo, Auguste Henri, belgisk Gesandt i Kbh. 1867-72. II 232.

Lorne, John, Marki af (Duke of Argyll), engelsk Adelsmand, g. m. Prinsesse Louise af England. II 324.

Louis Napoléon, se Napoléon.

Louise (af Hessen) (1817-98), Dronning af Danmark, g. m. Christian IX. I 63, 121, 178, 182, 187 f, *236 f,* 239, 296. II 25, *26,* 226, 243, 321. III 108, 289, 349, 351, 359, 378. IV 7, 17, 44, 48, 129, 131-37, 171, 178, 199-202, 205, 215, 229, 249, 253, 287, 295, 338, 417, 422, 426.

Louise (Lovisa), Josephine Eugénie (1851-1926), Kronprinsesse af Danmark, Datter af Karl XV af Sverige, g. 28. Juli 1869 m. Frederik (VIII). I 233. II 113, 156, 161, 170, 243, 244 f, 277, 324. III 36, 366. IV 7f, 28-35, 38, 40, 43 f, 52, 137, 197.

Louise, engelsk Prinsesse, Datter af Dronning Victoria, g. m. John, Marki af Lorne (Duke of Argyll). II 323 f. IV 33, 130.

Louise (d. 1867), Hertuginde af Glücksborg, Christian IX's Moder. I 226.

Lovisa (1828-71), Dronning af Sverige-Norge, g. m. Karl XV, født Prinsesse af Nederlandene. III 35, 58. IV 28, 30, 35, 137.

Lyons, Richard Bickerton Pemell, 1. Jarl af, engelsk Ambassadør i Konstantinopel fra 1865, i Paris 1867-87. II 166, 258. III 113, 202 f, 238.

Lütken, Otto Hans, Marineminister 1863-65. IV 71.

Lytton, Edward Robert Bulwer, Jarl af, engelsk Chargé d'Affaires i Kbh. 1862, 1863, i Wien (1869), i Paris (1874). Gesandt i Lissabon fra 1874, Vicekonge over Indien 1876-80. III 319 f.

Løvenskiold, Carl Ludvig, Hofmarskal 1860-68 og fra 1876. IV 248, 250, 284,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Machiavelli, Niccolo (1469-1527), italiensk Historiker og Statsmand. III 337.

Mac Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice, Hertug af Magenta, Marskal, fransk Præsident 1873-79. III 184, 225 f. IV 377.

Madsen, P. A., Fejl for P. A. Madvig. II 335.

Madvig, Johan Nicolai, Filolog, Landstingsmand 1853-74. I 241. II 337. III 23, 133, 419-21, 424. IV 487.

Madvig, Poul Anton, Fysikus i Haderslev 1854-64, derefter Læge sst. I 176. II 335. III 419 f.

v. Magnus, Anton, Friherre, tysk Gesandt i Mexico, i Kbh. 1879-81. IV 240, 280, 289, 297 f, 371, 409, 416.

Majunke, Paul (1842-99), tysk Centrumspolitiker. III 416.

Manderström, Kristofer Rutger Ludvig, Greve, svensk-norsk Udenrigsminister 1858-68. I 160-63, 166 f, 399. II 38, 325-27. IV 1, 10, 14, 23, 27.

v. Manteuffel, Edwin Karl Roehus, Friherre, preussisk General, Statholder i Slesvig 1865-66. I 127.

Manthey, August Christian, norsk Statsraad 1856-74. IV 31, 43.

Maria, Dronning af Hannover, g. m. Georg V. IV 143-45, 153, 173, 175, 177 f, 418 f.

Maria Alexandra, (1824-80), Kejserinde af Rusland, g. m. Alexander II, født Prinsesse af Hessen-Darmstadt. III 197, 199, 284.

Maria Alexandrovna, russisk Storfyrstinde, g. 1874 m. Hertug Alfred af Edinburgh. IV 129.

Maria Louisa (1849-1904), Prinsesse af Hannover, Datter af Georg V. IV 143-45, 153, 175, 177 f, 182, 185, 190, 192, 217, 418 f.

Marie Amélie Françoise Hélène, Datter af Hertug Robert af Chartres, g. 1885 m. Prins Valdemar af Danmark. II 27.

Marie Louise, Datter af Hertugen af Cumberland og Prinsesse Thyra; f. 11. Oktober 1879. IV 422.

Mortensen, Hans Lassen (1808-84), Biskop. IV 246, 252.

Matzen, Henning, Jurist, Landstingsmand 1879-1910. III 439. IV 436.

Maxen, hannoveransk Hofraad. IV 132, 140, 148, 153, 174, 217 f, 248, 251, 253, 255.

Maximilian Ferdinand, Ærkehertug af Østrig, Kejser af Mexico 1864-67, Franz Josephs Broder. I 314.

May, Martin (d. 1880), slesvig-holstensk Redaktør af »Kieler Correspondenz-Blatt« til ca. 1858, senere af »Schleswig-Holst. Zeitung« og fra 1868 af »Neues Fremdenblatt« i Wien. II 203.

Mayr, Josef, østrigsk Arkivraad. IV 471.

Menabrea, Luigi Federigo, Marchese di Val Dora, Generalmajor, italiensk Første- og Udenrigsminister 1867-69, Ambassadør i London fra 1876, i Paris 1882-91. I 400 f.

Mensdorff-Pouilly, Alexander, Greve, General, østrig-ungarsk Udenrigsminister 1864-66, Statholder i Böhmen fra 1870; Fyrst Dietrichstein fra 1869. I 84 f, 106, 126-33, 141, 143, 145-51, 153.

Metternich, Richard Clemens, Fyrste af M.-Winneburg, østrig-ungarsk Ambassadør i Paris 1859-71. I 320.

Michaelsen, Joseph (1826-1908), Postembedsmand, Journalist. IV 37.

Mildmay, engelsk Oberst, Adjudant hos Hertug George af Cambridge (1878). IV 247.

Milj utin, Dmitri Aleksandrovitch, russisk Krigsminister 1861-81. IV 379, 486.

Minny, se Dagmar.

Miquel, Johannes, Direktør for Discontogesellschaft, Berlin. I 66.

v. Mohrenheim, Arthur Pavlovitch (1824-1906), Baron, ansat ved den russiske Ambassade i Berlin 1858-67, Gesandt i Kbh. 1867-82, Ambassadør i London 1882-84, i Paris 1884-98. I 327, 341, 403. II *24^0,* 41-47, 50 f, 60, 63, 66-78, 81, *81-100.* 102, 107, 110 f, 124, 126-29, 148, 152, 155, 160, 175-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

78, 180-82, 194, 199, 200, 204 f, *206-19*, 232, 235 f, 245 f, 284, 288, 313. III 19-21, 24, 30-35, 38-40, 47-50, 52 f, 60 f, 63, 109, 111-16, 120 f, 123, 131, 136 f, 140-43, 153 f, 158 f, 161, 171 f, 191-97, 200, 204, 206 f, 212, 219, 229, 233, 237, 281, 299 f, 310, 315, 318, 328 f, 366, 378. IV 98, 208, 294, 307, 313, 322, 324, 326-31, 336 f, 341, 358, 361-64, 366-68, 380, 384-86, 388, 394 f, 410, 422-24, 426 f, 431, 438, 440-53, 484 f, 486, 493.

v. Mohrenheim, Baronesse. III 171.

Moltke, Adam Henrik Carl, Greve, Kammerherre. IV 248, 250, 286.

Moltke, Carl, Greve, Minister uden Portefeuille 1864-65. I 25, 236.

Moltke, Frederik Georg Julius (182S-75), Lensgreve til Bregentved. Udenrigsmin. 1875, Medlem af Rigsraadet 1864-66, Landstingsmand 1866-75. III 16, 433-35, 438. IV 79 f.

v. Moltke, Helmuth Carl Bernhard (1800-91), tysk Generalfeltmarskal. I 141. II 29, *38*, 47, 61, 78 f, 90, 150, 228. III 27, 297, 386-93, 395-99.

v. Moltke, Helmuth Johannes Ludwig (1848-1916), tysk Officer, Brodersøn af Generalfeltmarskal M. III 390.

v. Moltke, Marie, f. v. Burt, g. 1842 m. Helmuth C. B. M. III 387.

Moltke, Otto Heinrich Theodor Albert Frederik August (1827-97), Kaptajn i Artilleriet. III 390.

Moltke-Hvitfeldt, Gebhard Léon, Greve, dansk Gesandt i Paris 1860-96.1 *36 f*, 52 f, 55-57, 59, 61 f, 71-80, 83, 86-89, 96, 102-05, 107, 109-13, 115, 118-21, 124 f, 130, 134, 139, 146, 148-52, 154, 159, 167-70, 173, 176, 203, 206, 209-11, 217 f, 253 f, 258 f, 264, 280, 300 f, 307, 315-20, 363, 399 f. II 236, 264, 268-70, 272-76, 289-93. III 22, 26 f, 55, 65-67, 70, 73, 80, 84-86, 88, 90 f, 97, 100 f, 132, 140, 142, 144, 148-52, 169, 192, 204 f, 217, 224 f, 255, 264, 313, 330. IV 69, 71, 80, 341, 370, 432, 435.

Moltke-Hvitfeldt, Maria, f. Seebach, Grevinde, g. m. L. G. Moltke Hvitfeldt. I 36 f.

Molzen, Claus Didrik (1817-79), Forretningsmand og politisk Agent. I 58 f, 62-72, 76, 98, 101, 119, 121, 124, 178, 182, 188, *191-211*, 222, 232 f, 261, 277, 285, 350. II 35, 301. III 391, 395.

Mommsen, Theodor (1817-1903), tysk Historiker og Politiker. II 197.

de Monbel, Joseph-Raymond-Baylin, fransk Chargé d'Affaires i Kbh. (1879). IV 425-27.

Monrad, Ditlev Gothard, Biskop, Konseilspræsident, Udenrigsminister, Finansminister, Minister for Holsten 1863-64, Folketingsmand 1849-65, 1882-86. I 19, 26 f, 29-33, *236* /. II 134, 136, 278. III 46, 137 f, 245, 297, 299-01. IV 13.

Morin, Etienne François-Théodore, Baron de Malsabrier (1814-90), Medlem af den franske lovgivende Forsamling 1852-70. I 209, 315, 341 f.

Motzfeldt, Ketil Johnsen Melsted, norsk Statsraad 1860-61, Stortingsmand 1871-85. I 363, 365. III 230, 252.

de Moustier, Léonel-Desle-Marie-François-René, Marki, fransk Udenrigsminister 1866-68. I 218, 253 f, 258 f, 301, 315, 317-22, 324, 326 f, 333, 399. II 30, 165 f, 236.

Murray, Sir Charles, engelsk Gesandt i Kbh. 1866-68. II 309.

Mülinen, Johann Fr. R., Greve, østrig-ungarsk Gesandt i Stockholm 1862-72. III 303 f.

Münch-B ellinghausen, Baron, østrig-ungarsk Legationsraad i Berlin. III 414.

Münster-Ledenburg, Georg Herbert, Greve, tysk Ambassadør i London 1873- IV 173, 177, 183-86, 188-93, 195, 234.

Møller, Axel (1873-1937), Jurist. IV 492.

Møller, Erik, Historiker. IV 12, 439, 458^60.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Napoléon III, Kejser af Frankrig 1852-70. I 37, 42-44, 52, 54, 60, 79, 86, 107, 110, 120, 125, 135, 138-10, 143 f, 149, 152, 155, 172, 176, 195, 202-04, 209, 212, 218, 238, 243-45, 249, 260, *312,* 314, 316, *319,* 328 f, 363 f, 426. II 14, 30, 46, 56, 116, 131, 149, 155, 168, 236, 247-^9, 251-56, *258-71,* 291, 292, 314, 335 f. III 22, 43, 46, 70-72, 76, 83, 87 f, 94, 113, 121, 129, 149, 158, 169, 179, 182, 185, 193, 195, 200, 233 f, 242, 249, 264 f, 291, 403, 413. IV 1, 26 f, 30, 58, 75, 107 f, 308, 378.

Napoléon, Louis Eugène Jean Joseph (1856-79), fransk Kejserprins, Søn af Napoléon III. IV 197-99, 473 f.

Napoléon, Prins, se Bonaparte.

Nellemann, Johannes Magnus Valdemar, Jurist, Justitsminister og Minister for Island 1875-96, Landstingsmand 1870-1906. III 419, 436, 439. IV 93 f, 96, 100, 102 f, 208, 254, 279, 284, 331 f, 394-96, 400, 423, 433, 438, 447.

Neugebauer, Gustav, Hofstatssekretær hos den tyske Kronprins Friedrich Wilhelm. IV 49.

v. Nicolay, Nicolaus Pavlovitch, Baron, russisk Gesandt i Kbh. 1860-67. I 341 f. II 24, 35.

Niel, Adolphe, Marskal, fransk Krigsminister 1867-69. II 64, 235 f.

Nielsen, Henrik Godske Bartholomæus (1826-99), fhv. Redaktør af »Dannevirke«. I 42.

Nobiling, Karl Eduard, Dr. phil, tysk Attentatmand. IV 145, 164.

v. Normann, Carl, Chef for Kronprins Friedrich Wilhelms Sekretariat. III 400.

Novikow, Evgenij Petrovitch, russisk Ambassadør i Wien 1870-80. IV 383.

v. Nutzhorn, Carl Ludivig Vilhelm Rømer, Departementschef, Indenrigsminister 1863-64, Justitsminister 1868-70. III 208.

Nyholm, Carthon Kristoffer Valdemar, Assessor, Folketingsmand 1864-72. II 160 f. III 266.

Nyholm, Samuel Frederik Carl (1810-69), Overretsprokurator. I 41 f.

v. Nægler, Melior Brown, Kaptajn, sen. Generalmajor, Kammerherre. IV 132.

Nørretranders, Bjarne, Slavist. IV 486.

Obolensky, russisk Fyrste. IV 247.

Okunew, Grigorij, russisk Chargé d'Affaires i Paris, Gesandt i Stockholm 1876-79. III 93, 112 f, 193 f, 202-04, 238. IV 92 f, 98 f, 389.

Olga (Konstantinovna), Dronning af Grækenland, g. m. Georg I. IV 137.

Ollivier, Emile, fransk Premier- og Justitsminister Jan.-Aug. 1870, Udenrigsminister 11. April-15. Maj 1870. II 269, 273, 276, 279 f, *289-91,* 337. III 33, 80. IV 432.

v. Orczy, B., Baron, Sektionschef i det østrig-ungarske Udenrigsministerium. IV 304-06, 308-10, 346.

Orloff, Nikolai Alexejevitch, Fyrste, russisk Ambassadør i Paris 1872-80, senere i Berlin. III 320.

Oscar I, Konge af Sverige-Norge 1844-59. IV 7 f, 54 f.

Oscar II (1829-1907), Konge af Sverige-Norge 1872-1905, af Sverige til 1907. I 248 f. II 16, 277 f, 328. III 36, 279, 318, 330 f, 344-46, 348-50, 441, 445. IV 1-103 passim; 136, 197 f, 219-21, 247, 313, 322, 333 f, 348, 350, 387, 389-92, 427, 457-59.

Otto I, Konge af Grækenland 1832-62. IV 9.

Otway, Sir Arthur John, Understatssekretær i det engelske Udenrigsministerium 1868-71. III 308 f.

v. Oubril, Paul Petrovitch, Baron, russisk Ambassadør i Berlin 1862-80. II 29, 33, *36,* 44 f, 49, 52, 59, 60, 63-67, 74, 76, 84, 97, 107-10, 115-19, 123, 129 f, 148, 159, 175, 177-83, 194 f, 212, 218, 235, 271, 283 f, 289. III 31, 112-14, 127-31, 197 f, 290, 292. IV 257 f, 364, 383-85.

Oxholm, Waldemar Tully, Generalmajor, Overhofmarskal 1863-76. I 236. II 77, 101 f. III 310. IV 134.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Paar, Ludwig Johann Baptiste Emanuel, østrig-ungarsk Gesandt i Kbh. 1866-70, 1872-73. I 298 f. II 245, 302, 304 f.

Paget, Sir Augustus Berkeley, eng. Gesandt i Kbh. 1859-66. I 126. II 308 f.

Paget, Lady Walburga, f. Komtesse v. Hohenthal, g. m. Sir Augustus Paget. II 308 f.

Palmerston, Henry John Temple, 3. Viscount, engelsk Premierminister 1859-65. II 317.

Panum, Peter Ludvig (1820-85), Læge, Professor. I 153, 190, 240 f, *272-78,* 335, 337 f. III 230.

Parieu, Félix Esquiron de (1815-93), fransk Finansmand, Sagfører, Formand for Statsraadets financielle Afdeling fra 1851, for Statsraadet 1870, Senator 1876-85. I 210.

Pawel-Rammingen, Alphonso, tysk Baron, g. 1880 m. Prinsesse Friederike af Hannover. IV 145.

Petre, George, engelsk Chargé d'Affaires i Kbh. (1866), i Berlin (1869), i Stuttgart (1874). III 59, 243.

v. Pfuel, Ernst, tysk Gesandt i Stockholm fra 1876. III 58, 114, 290. IV 389, 392.

V. Philipsborn, Karl Alexander Wilhelm Maximilian, Embedsmand i det preussiske Udenrigsministerium. II 182. III 377.

Piccioni, Vincent, Medlem af den franske lovgivende Forsamling. I 210, 341 f.

Piper, Karl Edvard Vilhelm, Greve, svensk-norsk Gesandt i Wien og München 1872-77. IV 82.

v. Platen, Baltzar Julius Ernst, Greve, svensk-norsk Udenrigsminister 1871—72. IV 57 f.

Platzhoff, Walter, tysk Historiker. IV 467.

Piessen, se ogsaa Scheel-Plessen.

Piessen, Hugo (1818-1904), Baron, Landraad i Slesvig. II 136.

Piessen, Otto, Baron, dansk Gesandt i St. Petersborg 1849-67. I *33, 38, 113-25,* 128, 131, 187 f, 211 f, 219, 238. II 133, 136. IV 34, 51 f, 414.

Ploug, Carl, Digter, Redaktør af »Fædrelandet« 1841-81, Medlem af Landstinget 1859-90, af Rigsraadets Landsting 1864-66. I 92, 224. II 160, 278, 337. III 23, 109, 133, 207, 233, 419. IV 10, 24 f, 38, 62, 64, 70, 83 f, 396, 401, 412.

Ponsonby, Henry F., engelsk General, Dronning Victorias Privatsekretær. IV 148, 150, 153, 161, 163, 174, 233.

di Prampero, Ottaviano, Greve, italiensk Chargé d'Affaires i Kbh. 1878-79. IV 435-38.

Prim, Don Juan, spansk Marskal og Førsteminister (d. 1870). IV 35, 37-39.

Quaade, Christian, cand. jur. IV 313.

Quaade, Georg Joachim (1813-89), Udenrigsminister 1864, Minister u.P. 1864-65, Gesandt i Berlin 1860-64,1865-84. 126,31,*33-36,51-53,56* f, 61,69,72 f, 77 f, 81-83, 95, 105-07, 112-15, 118, 120-24, 130, 135, 137, 151 f, 154-60, 165, 168 f, 171, 181, 188, 191-97, 199, 201-03, *205-07,* 209, 211 f, 217-20, 223, 225, 227 f, 230 f, 240, 243 f, 246-48, 251, 253, 259, 264, 268, 271 f, 274-79, 282, 287-91, 294-96, 299, 304-09, 311-13, 315, 325-27, 329, 334-37, 341-43, *345-51,* 353-57,359 f, 378-80, 382-90, 392-98, 400-07, 409, 413, 415-25, 436. II 13 f, 22 f, 28-29, *35-38,* 40-42, 46, 50, 51, 63, 68-81, 95-97, 102, 110 f, 113, 124, 126, 128 f, 148, 151, 168, 175, 179, 181-96, 198, 199-202, 221-23, 225 f, 232, 233-36, 242, 264, 270, 283 f, 286, 289, 296, 298-303, 305, 316, 319, 326, 329, 331, 332 f. III 10, 24, 26-28, 34, 40, 47, 49, 57 f, 62, 66, 68, 93 f, 97, 114, 117, 121, 124-32, 147, 155, 164, 199, 237, 243, 264 f, 269-72, 274 f, 278, 281, 290-92, 300, 305-07, 309-11, 313, 338, 344, 353-68, 373 f, 376 f, 380 f, 383, 388-90, 397-401, 417-22, 424-26, 428-31, 442. IV 28, 70, 72,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

79 f, 93, 114-23, 239 f, 243, 245 f, 258, 262, 277-84, 287-93, 297-99, 304, 312 f, 315, 317, 319, 321, 325 f, 337, 339-45, 347-57, 359-62, 367-74, 380, 390 f, 399, 401, 405, 407, 409, 415-22, 425, 431-34, 436, 438, 444 f, 449.

v. Quanten, Emil, svensk-finsk Forfatter, Bibliotekar hos Karl XV. IV 29.

Quehl, Adelhaupt, tysk Generalkonsul i Kbh. IV 227, 241, 280.

Raasløff, Waldemar Rudolf, Generalmajor, Ministerresident i Washington 1857-66, Krigsminister 1866-70, Marineminister ad interim 1869-70, Folketingsmand 1869-71. I 198, 329 f, 336,339-47. II 158 f, *232-40*,281, 312, 337. III 9 f, 12, 25, 44, 60, 67, 70, 80-84, 86-88, 90 f, 97, 100, 124, 132, 134-36, 138-40, 144, 147, 149 f, 169, 175, 209, 229, 234, 243 f, 249, 264 f. IV 427.

Rati-Oppizoni, Luigi, Greve, italiensk Gesandt i Kbh. 1868-71. II 205, 245.

Ravn, Niels Frederik, Viceadmiral, Marineminister 1873-75, 1879-1900, Krigsminister 1881-84, Direktør i Marineministeriet 1875-79, Folketingsmand 1873-1901. III 371. IV 331 f, 433.

v. Reden, O. H., Baron, hannoveransk Over jægermester. IV 251, 254.

Redlich, tysk Generalkonsul i Christiania (1873). IV 60 f.

Regenburg, Theodor August Jes, Departementschef i Ministeriet for Slesvig 1852-64, Stiftamtmand i Skanderborg 1870-95. I 91 f, 168, 170-77, 240, 271 f, 274, 276, 278 f, 337 f 359 f, 367, 374. II 333. III 252-55, 264.

Reuss, Prins. Se Heinrich VII.

Ribot, Alexandre, Medlem af det franske Deputeretkammer fra 1878, Udenrigsminister 1890-92, Førsteminister til 1893. II 27.

Richmond (fra 1876: *og Gordon), Charles Henry,* Hertug af, Præsident for Privy Council 1874-80. IV 194.

Richter, Otto Borisoivitch, kejserlig russisk Generaladjudant. II 18.

V. Richthofen, Emil Karl Heinrich, Friherre, preussisk Gesandt ved Hansestæderne 1854-67, (nord) tysk Gesandt i Stockholm 1867-74. I 187. IV 28, 58 f, 61 f.

Rigault de Genouilly, Charles, fransk Admiral, Marineminister 1867-70. III 72, 84.

Rimestad, Christian (1830-94), Højesteretsassessor, Folketingsmand 1861 -84. I 341.

Rimestad, Christian Vilhelm (1816-79), Skolebestyrer, Redaktør, Folketingsmand 1854-66, 1869-72. III 82.

Roon, Albrecht Theodor Emil, Greve, preussisk Generalfeltmarskal, Krigsminister 1859-73. III 27.

v. Rosenberg, Adalbert, Baron, preussisk Gesandt i Stockholm 1862-67, i Stuttgart fra 1867. I 165. III 62. IV 27 f.

Rosenberg, Carl (1829-85), Dr. phil., Litteraturhistoriker. IV 22, 29.

Rosenstand, Frantz Ferdinand Vilhelm (1836-1910), Kabinetssekretær. III 136.

Rosenørn, Ernst Emil, Direktør for Landbohøjskolen, Overpræsident i Kbh. 1870-83, Kirke- og Undervisningsminister 1869-70, Folketingsmand 1866-69, Landstingsmand 1879 -94. III 10.

Rosenørn-Lehn, Otto Ditlev (1821-92), Lensbaron, Udenrigsminister 1870-11. Juni 1875, 11. Oktober 1875-1892, Landstingsmand 1866-92, Medlem af Rigsraadet 1864—66. I 29, 31 f, 99, 242. II 294. III 14, 17-21, 23, 25-33, 35, 37 f, 40, 42, 45-47, 52-54, 58, 61, 64-68, 80, 86, 91-93, 96 f, 99, 101 f, 106 f, 113 f, 123, 134, 136, 145-48, 150 f, 155-58, 160-67, 169, 171-74, 179, 197, 199, 204, 210-12, 214 f, 217, 220, 222 f, 229-34, 237, 239^2, 245-51, 255, 261, 263-65, 269, 289, 307 f, 311-13, 315 f, 322, 324, 327 f, 334-39, 344, 349 f, 352, 356 f, 360-63, 365-67, 371-74, 380-85, 397, 399, 416,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

418 f, 428, 433, 435-40, 442-44. IV 46, 69, 72 f, 93-96, 100-102, 116, 119, 121, 123, 133 f, 205, 208-13, 215, 224, 249, 253 f, 278 f, 283, 287, 290-92, 298 f, 307, 310-12, 314 f, 319 f, 324, 327, 331 f, 337, 339 f, 345, 348 f, 353, 357-62, 364, 366, 368 f, 385, 394, 401, 404, 407, 410 f, 423 f, 436, 438, 441 f, 444, 447.

Rosenørn-T eilmann, Christian Peder Theodor, Godsejer, Landstingsmand 1859-66, 1868-79, Medlem af Rigsraadet 1861-66, Kultusminister 1865-67, Justitsminister 1867-69. II 75.

Rotwitt, Carl Edvard, Konseilspræsident og Justitsminister 1859-60. I 27, 178, 183.

Rouher, Eugène, fransk Statsminister 1863-70. IV 197.

Rovsing, Niels Michael Lange (1825—94) Kaptajn, militær Forfatter. Il 237.

Rubin, Marcus (1854—1923), Statistiker og Historiker. I 30.

Rugaard, Daniel Eiler, Lærer, Folketingsmand 1852-72, Medlem af Rigsraadet 1865-66. II 162.

Russell, John, 1. Jarl R., engelsk Førsteminister 1865-66, Udenrigsminister 1859-65. I 54. IV 149.

Russell, Odo William, Lord Ampthill, ansat ved den engelske Ambassade i Italien 1858-70, Nov. 1870 ved det tyske Hovedkvarter i Frankrig, Ambassadør i Berlin 1871-84. III 320, 353. IV *119, 121-24, 149, 158, 161-63, 176, 178, 181-85, 190, 194 f, 233-*36, 238, 246, 276, 295-97, 317, 325 f, 357 f, 364, 380 f, 419.

Ruuth, Gustaf Magnus Edvard, Greve, svensk Ritmester. IV 248, 252.

de Saint-F erriol, Vicomte, fransk Ambassadesekretær i Wien 1865, Gesandt i Kbh. 1869-76. II 278 f. III 20, 22, 29, 33 f, 38, 40, 52, 64 f, 67 f, 71, 74 f, 77-80, 84 f, 87 f, 92-97, 101, 113, 148, 150 f, 153-55, 157-59, 161-63, 173, 183 f, 186-89, 205 f, 224, 233-35, 323.

de Saint-V allier, Charles-Raymond de la Croix de Chevriére, Greve, fransk Ambassadesekretær i Konstantinopel 1863-66, Kabinetschef i Udenrigsministeriet 1866-69, Gesandt i Stuttgart fra Jan. 1869, Generalkommissær ved de tyske Tropper i Frankrig 1871-73, Ambassadør i Berlin 1878-81. III 62. IV 377.

Salisbury, Robert Arthur Talbot Gascoyne Cecil, Viscount Cranborne, 3. Marki af, engelsk Udenrigsminister 1878-80. IV 114-24, 145, 148, 153, 166, 173, 177, 184-94, 198, 217, 219, 234 f, 242, 297, 325, 377-82, 419.

Sandstr örner, Carl Johan Albert, svensk-norsk Gesandt i Berlin 1866-69. 1 122, 149, 160-67, 218, 240. II 38, 78 f, 325. III 388 f.

Saxtorph, Mathias Hieronymus (1822—1900), Kirurg, Professor. I 273.

Scavenius, Jacob Frederik, Godsejer til Gjorslev, Medlem af Rigsraadets Folketing 1865-66, Folketingsmand 1866-95. II 162.

Scharff, Alexander, tysk Historiker. TV 476, 480.

Scheel-Plessen, Carl Theodor August, Baron, Overpræsident i Slesvig-Holsten 1866-79. I 38, 153, 182, 186, 188-90, 212, 222, 233, 237, 300, *335-37,* 341, 356. II 17, *131^5,* 173, 178, 180, 186, 225, 246. III 30, 78.

Scheel-Plessen, Wulff Heinrich Bernhard, Greve, Gesandt i Stockholm *1849-50, 1851-72. I 33, 38, 190, 399. II 133. III 313. IV 18.*

Schleisner, Axel Eugen Murillo (1844-95) Farmaceut, sen. Apoteker, Søn af Kunstmaler Christian Andreas S. I 277-79. III 270.

Schmaltz, Poul Ferdinand (1828-93), tysk Præst ved Petri Kirke i Kbh. III 243.

Schou, Hans Henrik (1797-1870), Købmand, kgl. Agent, til GI. Antvorskov og Herthalund. I 353.

V. Schulin, Johan Sigismund, Greve, Amtmand. IV 211.

v. Schwegel, J., Baron, Sektionschef i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det østrig-ungarske Udenrigsministerium. IV 306.

v. Schweinitz, Hans Lothar, General, preussisk Militærbefuldmægtiget i St. Petersborg, Gesandt, sen. Ambassadør i Wien 1869-76, i St. Petersborg 1876-93. II 46-48, 50-54, 59 f, 73, 108, 253 f, 260-62, 264. III 403-13. IV 257 f, 378 f.

Seckendorff, tysk Greve. III 117.

Sheridan, Richard Brinsley (1751—1816), engelsk Digter og Politiker. II 211.

Sibbern, Georg Christian, norsk Statsminister i Stockholm 1858-71. IV 19, 23, 90.

Sick, Julius Frederik, Ministerresident i Belgien og Holland 1853-57. IV 114 f.

Sjøqvist, Viggo, Historiker, IV 439.

Skau, Peder Pedersen (1825-1917), nordslesvigsk Politiker, Gaardejer af Bukshave, Medlem af Provinslanddagen i Rendsborg 1868-80, 1886-88, af Kredsdagen fra 1867. Broder til L. P. S. II 335.

Skeel, Erik Wilhelm Robert, til Dronninglund, Landstingsmand 1859-84, Indenrigsminister 1875-84. II 160.

v. Solms-Sonnenwalde, E., Greve, preussisk Ambassaderaad og Chargé d'Affaires i Paris (1868). II 165 f.

Sophie Vilhelmine (1836-1913), Dronning af Sverige-Norge, *g.* 1857 m. Oscar II, Datter af Hertug Wilhelm af Hessen-Nassau. IV 26, 42, 48, 74, 92.

Spang-H aussen, Esbern, Filolog. IV 487.

Sponneck, Wilhelm Carl Eppingen Greve, Nationalbankdirektør 1868-88, Folketingsmand 1866-69. I 197. II16.

v. Stackelberg, Ernst, Greve, russisk Ambassadør i Wien 1864—68, i Paris 1868-70. II 122, 165 f, 250, 256, 264, 271.

Stang, Frederik, norsk Førsteminister 1861-80. IV 29.

Stanley, Edward Henry, 15. Jarl af Derby 1869, engelsk Udenrigsminister 1866-68, 1874-78. I 296, 300. II 307, 309 f, 319, 324. III 301, 320-22, 328, 330. IV 132, 150, 452.

v. Stedingk, Eugen Fredrik Oscar Ludvig, Friherre, svensk-norsk Gesandt i Kbh. 1868-70. II 245. III 36, 136.

Steffensen, Hans Christian, Auditør, Folketingsmand 1879-81. I 176.

Steinmann, Peter Frederik, General, Krigsminister 1874-75. III 322, 324, 327 f.

Stenberg, Kay, finsk Historiker. IV 12, 459.

v. Stockhausen, hannoveransk Gehejmeraad og Kammerherre. IV 248, 251, 253 f.

Stoiber g-Wernigerode, Otto, Greve, Overpræsident i Hannover 1867-73, tysk Ambassadør i Wien 1876-78, Vicepræsident i det preussiske Statsministerium og Rigskanslerens Stedfortræder 1878-81. III 413-15, 426. IV 104-111, 264, 425.

Strachey, George, engelsk Chargé d'Affaires i Kbh. omkring 1870. II *310*-20. III 300 f, 308.

Strousberg, Bethel Henry (1823-84), tysk Jembaneingeniør. I 66.

Sumner, Charles (1811-74), amerikansk Senator, Sagfører. II 239.

v. Sybel, Heinrich (1817-95), tysk Historiker. I 145. III 131.

de Talleyrand-Périgord, Charles Angélique, Baron, fransk Gesandt i St. Petersborg 1864-69. II 247, 252.

de Tamisier, R., Marki, fransk Gesandt i Stockholm fra 1877. IV 383, 389.

Teasdale, engelsk Oberst, Repræsentant for Prinsessen af Wales ved det cumberlandske Bryllup. IV 247.

Termansen, Niels Jokum, Gaardejer, Folketingsmand 1858-78, Landstingsmand 1878-86. III 269 f. IV 396.

v. Teschenberg, Embedsmand i det østrig-ungarske Udenrigsministerium. IV 273 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Thiers, Louis Adolphe (1797-1877), fransk Politiker og Historiker, Leder af Regeringen 1871-73. I 210.

v. Thile, Karl Herman (1812-89), Friherre, Understatssekretær i det preussisk-tyske Udenrigsministerium. I 35, 201, 243 f, 246 f, 251, 253, 256, 291, 309, 315, 323-26, 328 f, 348, 356, 401 f, 420, 423 f. II 13, 30, 31, 36, 45, 50, 68, 72-75, 109, 115, 117 f, 130, 132, 142 f, 146, 149, 151, 166-68, 175, 178-93, *195-98*, 201-04, 234, 236, 246, 261, 283 f, 289, 299-301, 303 f, 306. III 34, 114, 129 f, 132, 244, 290-92, 354.

Thomsen, Christian Albert Frederik, Direktør i Krigsministeriet, Krigsminister 1872-74, Marineminister ad interim 1872-73, Generalmajor, Folketingsmand 1873-96. III 25, 39, 134 f, 209, 236.

Thomsen, Grimur Thorgrimsson (1820-96) Departementssekretær i Udenrigsministeriet 1860-66, Forfatter, islandsk Gaardejer, Altingsmand 1869-91, Redaktør af »Isafold« 1878-82. I 27, 32, 182.

Thouvenel, Edouard (1818-66), Direktør i det franske Udenrigsmin., Udenrigsminister 1860-62, Senator fra 1859. I 36.

Thulstrup, William August (1820-98), Ingeniørkaptajn. III 44.

Thyra (1853-1933), Prinsesse af Danmark, Christian IX's Datter, g. 1878 m. Hertug Ernst August af Cumberland. IV 33, 44, 48, 112, 129-300 passim, 308, 349, 353 f, 362, 397, 401 f, 407 f, 414, 416 f, 422.

Tiby, Victor-Paul-Antoine, fransk Gesandt i Kbh. 1878-79. IV 198 f, 293, 313 f, 318 f, 322 f, 358, 363-65, 374, 395 f, 409, 415, 440 f, 452, 492.

Tietgen, Carl Frederik (1829-1901), Bankdirektør. I 66, 199, 207. III 55 f, 69, 74, 82, 135-37, 155, 169, 229, 234. IV 427.

Tillisch, Frederik Ferdinand (1801—89), Kabinetssekretær, Regeringskommissær for Slesvig, Minister for Slesvig 1851, Indenrigsminister 1851-52, 1854, 1864—65, Gehejmekonferensraad. I 25, 433. II 57.

Tisza, Koloman, Greve, ungarsk Ministerpræsident 1875-90. IV 271 f.

Topsøe, Vilhelm, Forfatter, Redaktør af »Dagbladet« 1872-81. III 80, 134, 226, 229, 258. IV 68 f, 84 f, 313 f, 395, 426.

Trap, Jens Peter, Kabinetssekretær 1857-84. III 356.

Trepka, Holten Fürchtegott (1818-95), Ritmester, sen. Generalmajor. III 44.

Treschow, Peter Oluf Brøndsted, svensk Godsejer. IV 248, 252.

Trochu, Louis Jules, fransk General, Guvernør i Paris 1870. III 71-73.

Tscherning, Anton Frederik, Oberst, Folketingsmand 1849-66, Medlem af Rigsraadet 1854-64. I 365.

Tvermoes, Carl Madsenius Vilhelm, Oberst, Folketingsmand 1872-92. III 44.

Tivesten, Karl (1820-70), tysk Politiker. I 245.

Utter ström, Gustaf, svensk Historiker. IV 457.

Wachs, Hans Heinrich Wilhelm Ernst August, Dr. med., Ejer af Godset Hanerau i Holsten, tysk Rigsdagsmand og Medlem af det preussiske Deputeretkammer. III 426.

Wachtmeister, Carl, Greve, svensk-norsk Gesandt i London 1862-65, i Kbh. 1865-68, Udenrigsminister 1868-71. I 52, 60, 81, 136, 160, 166 f. II 315, 326 f. III 36, 38, 63, 117 f. IV 57.

Waddington, William Henry, fransk Udenrigsminister 1877-79. IV 198, 318, 323, 376 f, 382 f.

Wagener, Hermann (1815-89), preussisk Politiker, foredragende Raad i det preussiske Statsministerium, Bismarcks Medarbejder, Redaktør af »Kreuzzeitung«. I 187, 192-97, 199, 201 f, 205 f, 285.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Valdemar (1858-1939). Prins af Danmark, Søn af Christian IX. IV 35, 247.

v. Waldenburgs V. A., Greve, tysk Chargé d'Affaires i Stockholm (1878). IV 243.

Wales, Prinsesse af, se Alexandra.

de Valois, Alfred Méroux, (1819-88), fransk Konsul i Kiel. I 153, 190, 240 f, 270 f, *273-75*, 335, 428. II 138, 275 f. III 22, 230.

v. Warnstedt, Carl Ludwig (1808-68), Amtmand i Steinhorst. II 17.

v. Warnstedt, Ferdinand (1823-85), fhv. Medlem af Regeringen i Pløn, Kommissarius ved den holstenske Stænderforsamling 1863. II 17.

Vedel, Anders Sørensen (1542-1616), Historieskriver. I 100.

Vedel, Axel, Amtmand. I 28.

Vedel, Fanny Vendela Armida f. Hebbe, g. 1861 m. P. A. F. S. V. III 45 f.

Vedel, Peter August Frederik Stoud (1823-1911), Professor juris, Departementschef, sen. Direktør, i Udenrigsministeriet 1858-99, Gehejmelegationsraad. I 21, 23 f, *26-35*, 37, 39, 46-48, 51 f, 56 f, 90 f, 93, *98-100*, 110, 113, 121, 128-31, 137, 153, 169 f, 173, 176 f, 181 f, 188, 193, 205 f, 208, 212, 224, 230, 232, 240-42, 248, 260 f, 264, 274, 278, 281, 287, 305, 308 f, 312, 346, 350, 360-62, 366-80, 385, *400-04*, *405-07*, *410*, *416-18*, 426-28. II 13, 22 f, 25, 28, 34, 45, 68, 71, 75, 77-82, 85, *87-92*, 97-102, 107, 111, 113, 124, 126-28, 151-54, 160, 169, 175-78, 180 f, 190-92, 194 f, 206, 221, 223 f, 225 f, 227, 231-34, 241, 244, 272, 284 f, 294 f, 307, 310 f, 314, 325, 329, 331-33, 335, 336 f. III 10, 12, 16-21, 23-26, 28-30, 32, 35, 41-53, 57-61, 63, 65-69, 80, 82, 91-94, 96 f, 107 f, 114, 116 f, 123, 127, 130 f, 134-38, 144-51, 155-58, 160-71, 173 f 177, 179, 183, 191 f, 204, 207, 211-14, 217, 223, 228-32, 234, 236 f, 239-41, 243, 245-53, 261-63, 269-71, 274, 277 f, 281 f, 290, 293, 305-07, 309-11, 315-30, 332, 334-37, 340, 344, 349, 356 f, 361-63, 365-68, 371-73, 378-80, 382 f, 397, 399, 401, 421, 428, 430, 432-42, 445. IV 37, 44-50, 52, 68-74, 76, 78-80, 92-94, 97 f, 100-103, 114-21, 123, 133, 204 f, 208-11, 213-17, 219, 240, 242, 249, 254 f, 278 f, 283 f, 291, 293, 298, 305-453 passim, 492 f.

Wegener, Johan Jørgen Stiller, Forstander for Rødding Højskole 1844—46, Præst i Halsted-Aunede 1846-83. I 271.

v. Werder, Bernhard, Oberst, preussisk Militærbefuldmægtiget i St. Petersborg. II 264, 267.

v. Ver dy Duvernois, Julius Adrian Friedrich Wilhelm Ludwig (1832—1910), preussisk Officer og Militærforfatter. III 399.

v. Werther, Carl Anton Philip, Baron, preussisk Gesandt (Ambassadør) i Wien 1859-69, i Paris 1869-70, Forhandler i Prag 1866. I 145^47, 150 f. II 254-60, 262, 265, 296-302.

Vessilier, A. M., fhv. Chancelier ved den franske Legation i Kbh., fransk Konsul i Helsingør. II 273.

Westenholz, Regnar, Godsejer, Politiker, Medlem af Rigsraadets Folketing 1865. I 183 f.

Westmann, Vladimir Ilitch, Direktør i det russiske Udenrigsministerium 1866-75. II 219. III 31, 47, 112 f, 115 f, 137, 172, 191-93, 195-97, 199 f, 204 f, 333, 373.

Victoria, Dronning af England 1837—1901. II 14, 255, *321-25*. III 64, 111, 117, 119 f, 141, 320 f. IV 33 f, 121, 129 f, 133, 142, 144-59, 161-63, 165-71, 173-78, 181 f, 185, 190-94, 199, 205, 211-14, 233, 236, 238, 246 f, 270 f, 295, 297, 326, 366, 377, 381.

Victoria, engelsk Prinsesse, Dronning Victorias Datter, g. m. Kronprins Friedrich Wilhelm, sen. Kejser Friedrich III af Tyskland. II 27, 149 f, *321-25*. III 126, 344, 397, 421. IV 130, 145-47, 150 f, 158, 162, 166 f, 178, 236, 275, 295 f, 381, 418 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Wilde, Otto Alexander Klemme (1815—96), Søofficer, Forfatter. IV 5, 11, 14, 18, 24 f, 41 f, 62, 64 f, 69 f, 74, 81, 84-87, 458, 463.

Wilhelm I, Konge af Preussen, Kejser af Tyskland 1861-, henholdsvis 1871—88. I 45, 82, *114 f*, 117, 123 f, 128 f, 139-44, 154, 159, 162, 177, 207, 227, 232, *289, 291*, 299, 301, 323, *344 f, 357 f*, 396 f, *420-24*. II 13-15, 18, 20, 21, 27, 29, 31 f, 36, 39 f, 42-44, 46-54, 60, 62-66, 69-74, 77, 80-82, 84 f, 91, 103-06, 108-10, 113-19, 121-26, 129 f, 148-51, 156 f, 164, 168, 171, 181, 183, 189, 197 f, 219, 228, 229, 241, 246, 249-55, 260-68, 270 f, 273, 280, 318. III 27, 111, 126 f, 144, 174, 194, 200, 202, 276 f, 282-84, 286, 288-90, 292, 333, 337-40, 344 f, 349, 351 f, 362, 365 f, 369, 386, 394, 396, 398, 402 f, 405, 420 f, 427. IV 28, 56, 68, 70, 74, 76 f, 81 f, 85, 92, 115, 119, 135, 145-47, 150, 155, 157, 160, 164, 167-69, 172, 229 f, 232, 234, 236, 238, 257, 260, 265 f, 269, 274, 276,278, 293 f, 296, 344, 348, 353, 355 f, 358, 361, 364 f, 374, 378, 391 f, 401, 407, 409, 416 f, 421-26, 439, 447.

Wilhelm (II), preussisk Prins, Søn af Kronprins Friedrich Wilhelm, tysk Kejser 1888-1918. II 150, 323.

Wilhelm III, Konge af Holland 1849-90. IV 197.

Wilhelm (1816-93), Prins af Glücksborg, Christian IX's Broder. II 17. III 290 f. IV 132.

Wilhelm (1806-85), Hertug af Braun*schweig*. IV 141, 144, 148, 174, 229 f, 232 f, 295 f.

Vilhelmine Marie (1808-91), Frederik VFs Datter, g. 1° m. Prins Frederik (VII), 2° m. Hertug Carl af Glücksborg. III 25, 29.

Willemoes-Suhm, Peter Frederik (1816-91), Byfoged og Politimester i Altona, sen. preussisk Landraad. II 733-35.

v. Wimpffen, Felix Friedrich Wenzel, Greve, østrig-ungarsk Gesandt i overordentlig Mission i Kbh. 1866, Gesandt (Ambassadør) i Berlin 1866-72, i Italien 1872-76, 1880-82, i Paris 1876-80, 1882. I 120, 127, 286, 297 f. II 31, 149, 296, 300-04, 306.

Winckler, M. B., tysk Historiker. IV 466, 472 f, 476, 480.

Vind, Carl Rudolph Emil, dansk Legationssekretær i St. Petersborg 1861-66, hyppigt fungerende Chargé d'Affaires sst. i Aarene 1862-66, Chargé d'Affaires sst. 1866-68, Gesandt sst. 1868-84. I 38, 259, 280, 307, 399. II 41, 102, 110, 122-24, 126, 151, 268-70, 287 f. III 25, 116, 191, 196-200, 204, 237, 293, 313, 333, 340, 399. IV 81, 331, 341, 370, 383, 386.

Windscheid, Bernhard (1817-92), tysk Jurist. IV 438.

Windthorst, Ludwig (1812-91), tidligere hannoveransk Justitsminister, Fører for Centrum i den tyske Rigsdag. III 426. IV 139-43, 148, 165, 172, 174, 183, 218, 220, 287, 418-21.

Winther, Geert Henrik, Dr. phil., Folketingsmand 1849-84, Medlem af Rigsraadet 1856-66. II 162. III 259 f.

Virchow, Rudolf (1821-1902), tysk Læge og Politiker. I 276.

Vir gin, Christian Adolf, svensk-norsk Gesandt i Kbh. 1856-59. IV 8.

v. Vogelsang, Karl, Friherre, Udgiver af det østrigske Blad »Das Vaterland«. IV 157.

Wolf hagen, Friedrich Hermann, Minister for Slesvig 1856-59, 1860-63. I 40, 42, 48-50, 52.

Volger, Otto, hannoveransk Oberstløjtnant, Adjudant hos Hertugen af Cumberland. IV 132, 248, 253 f.

Wolle, Carl, Officer, Souskommandant i Kbh. 1867, kommanderede Brigade ved Sydgrænsen 1870. III 44, 211.

Worsaae, Jens Jakob Asmussen, Arkæolog, Kirke- og Undervisningsminister 1874-75. III 327.

Wrangel, A., Baron, Attaché ved det russiske Gesandtskab i Kbh. (1865). I 199.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

JFyZce, *Sir Charles Lennox*, engelsk Gesandt i Kbh. 1867 (accr. 26. Maj 68)-81. II 205, 245 f, 309 f, 312, *320*, 324. III 32, 52-54, 59, 62-64, 111, 116, 118 f, 134, 140, 142 f, 202-04, 206 f, 229, 233, 243, 276, 301-05, 308-12, 319-24, 328-30. IV 33, 123, 131 f, 134, 149, 173 f, 200, 212, 214, 219, 222-24, 229, 241 f, 247, 313, 322, 326, 334, 357, 364, 380 f, 385, 422, 440 f, 452, 468.

Zahle, Peter Christian, Folketingsmand 1866-81, Præst 1879-96. II 162.

Zedlitz, Ottavio Athanis (1840-1919), Friherre, preussisk Civilkommissær i Slesvig-Holsten 1864, civil Medhjælper hos Manteuffel i Slesvig 1865-66, Landraad i Provinsen Sachsen 1868-70. II 139.

Zytphen-Adeler, Georg Frederik Otto, Lensbaron, Medlem af Landstinget 1866-78. I 200, 208. III 13.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

AAGE FRIIS

Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879. I—VI. (1921—48).
Monrads og Lehmanns Forslag om en nordisk Union 1863. (1933).
Skandinavismens Kulmination. Ministeriet Halls Planer om en nordisk Union forud for Udstedelsen af Martskundgørelsen 1863. (1936).
Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863—1879. (1936).
Henning Hamilton. Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—64. Utgivna av Aage Friis och Einar Hedin. (1936).
Danmark ved Krigsudbrudet 1870. (1923).
Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark I. 1864—1868. (1921). II. 1868—1870. (1939). III. 1870—1877. (1948). IV. 1878—1879. (1959).
Europa, Danmark og Nordslesvig. Aktstykker og Breve fra udenlandske Arkiver til Belysning af Danmarks udenrigspolitiske Stilling efter Freden i Wien 1864. Udgivet af Aage Friis og Povl Bagge. I—IV. Fra 30. Oktober 1864 til 31. December 1879. (1939—1959).
Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh Guldberg. (1899).
Bernstorffske Papirer, I—III. (1904—1913).
Bernstorfferne og Danmark. I—II. (1903—1919).
D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864. (1914).
Bismarck. Ungdomstiden. 1909 (dansk og svensk Udgave).

Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. En Samling Breve. Udgivne af Aage Friis og P. Munch. I—II. (1914).
A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880. Udgivne af Elise Koppel, Aage Friis, P. Munch. I—VIII. (1920—1943).
Fra det Heibergske Hjem. Johan Ludvig og Johanne Luise Heibergs indbyrdes Brevveksling. Udgivet af Aage Friis. (1940).
Et Liv genoplevet i Erindringen. Af Johanne Luise Heiberg. 4. reviderede Udgave ved Aage Friis. Under Medvirkning af Elisabeth Hude, Robert Neiiendam og Just Rahbek. I—IV. (1944).
Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg. Af Johanne Luise Heiberg. 4. gennemsete Udgave ved Aage Friis og Just Rahbek. I—II. (1947).

BORDING BOGTRYK

Dis-Danmark
1 2 3 9 8 4
SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK